

CHRISTOLOGICKÝ CYKLUS III.

Mária Žúborová a Peter Žúbor

OBSAH:

POSLEDNÁ VEČERA.....
UMÝVANIE NÔH UČENÍKOM.....
**MODLITBA NA OLIVOVEJ HORE/
 AGÓNIA V GETSEMANSKEJ ZÁHRADE.....**
ZRADA/ZAJATIE KRISTA A JUDÁŠOV BOZK.....
ZRADA, JUDÁŠOVA LÚTOSŤ A SAMOVRAŽDA.....
KRISTUS PRED VEĽRADOU/KRISTUS PRED KAIFÁŠOM.....
PETER ZAPIERA KRISTA/PETROVO ZAPRETIE A LÚTOSŤ.....
POSMIEVANIE SA KRISTOVI.....
KRISTUS PRED PILÁTOM PONTSKÝM.....
PILÁT SI UMÝVA RUKY.....
KRISTUS PRED HERODESOM.....
BIČOVANIE.....
KORUNOVANIE TRNÍM.....
ECCE HOMO.....
CESTA NA KALVÁRIU/NESENIE KRÍŽA.....
VYZLIEKANIE KRISTA/ESPOLIO.....
UKRÍŽOVANIE.....
PRIBÍJANIE NA KRÍŽ.....
VZTYČOVANIE KRÍŽA.....
SNÍMANIE Z KRÍŽA.....
OPLAKÁVANIE.....
POHREB KRISTA, PRENÁŠANIE TELA KRISTA.....
UKLADANIE DO HROBU.....
VZKRIESENIE KRISTA/ZMŔTVYCHVSTANIE KRISTA.....
ZBOŽNÉ ŽENY PRI KRISTOVOM HROBE.....
KRISTUS SA ZJAVUJE MÁRII MAGDALÉNE/NOLI ME TANGERE.....
ZJAVENIE KRISTA SVOJEJ MATKE.....
ZOSTÚPENIE DO PEKIEL/ANASTÁZA.....
CESTA DO EMAUZ.....
VEČERA V EMAUZOCH.....
NEVERIACI TOMÁŠ.....
ZÁZRAČNÝ RYBOLOV II. /JEŽIŠ SA ZJAVUJE V GALILEI.....
NANEBOVSTÚPENIE PÁNA.....
ZJAVENIE DUCHA SVÄTÉHO/ZOSLANIE DUCHA SVÄTÉHO.....

POSLEDNÁ VEČERA

(Matúš 26,17-29; Marek 14,12-25; Lukáš 22,7-23; Ján 13,1-2)

*

Bolo pred (gr. *prótos*) **sviatkami pesah** (naše preklady používajú výraz *Veľká noc*, hoci sa v gréckych rukopisoch nenachádza). **Ježiš vedel** (gr. *eidōs*), **že nadišla jeho hodina odísť z tohto sveta** (gr. *kozmos*) **k Otcovi** (pozri Christologický cyklus II.: *Premenenie na hore*). **Pretože miloval** (gr. *agapésas*) **svojich** (gr. *hoi idioi*), **čo boli na svete, miloval ich** (gr. *égapésen* = prejavil im lásku) **do krajnosti** (gr. *eis telos*; **Ján**). **Prišiel deň Nekvasených chlebov, v ktorom sa musí obetovať** (gr. *thyó* = obetovať/obeta) **pesah** (naše preklady používajú výraz veľkonočný baránok; hebr. *korban pesah* = veľkonočný baránok; **Lukáš**). **Prvého dňa sviatkov nekvasených chlebov** (hebr. *azymach* = nekvasený chlieb [u nás známy ako *maces*]; **Matúš**), **keď podľa zvyku obetovali** (gr. *ethyon* = obetovať/obeta) **pesah** (naše preklady: keď zabíjali veľkonočného baránka), **povedali mu učeníci (Marek), prišli k Ježišovi učeníci (Matúš), pýtali sa ho: „Kde ti máme pripraviť jedlo pesah (Matúš, Marek)?“ On odpovedal: „Chodte do mesta k istému (gr. *deina*) človeku a povedzte mu: Učiteľ odkazuje: Môj čas (gr. *kairos* = vhodná chvíľa, pravý čas) je blízko, u teba budem so svojimi učeníkmi sláviť (gr. *poió*) pesah (Matúš).“ Poslal dvoch zo svojich učeníkov (Marek), poslal Petra a Jána (Lukáš) a vravel im: „Chodte do mesta (Marek), len čo vojdete do mesta (Lukáš), tam stretnete človeka, ktorý bude nieť džbán vody (Marek, Lukáš). Chodte za ním (Marek), do domu, do ktorého vojde (Lukáš) a pánovi domu povedzte: »Učiteľ (gr. *Ho Didaskalos*; určitý člen *ho* naznačuje, že Ježiš bol pánovi domu známy; pozri Christologický cyklus I.: *Ježišove tituly*) odkazuje: Kde je pre mňa miestnosť (gr. *katalyma* = zájazdový útulok; pozri Christologický cyklus II.: *Narodenie Pána*), v ktorej by som mohol jesť pesah so svojimi učeníkmi (naše preklady: *jesť veľkonočného baránka*). Učeníci urobili, ako im Ježiš rozkázal a pripravili veci k pesahu (dosl. „pripravili veľkonočného baránka). On vám ukáže veľkú (gr. *mega*) hornú sieň (gr. *anagion* = horná), prestretú a pripravenú (gr. *estrómenon* = dosl. *ustlanú, pokrytú kobercom*). Tam nám prichystajte (Marek, Lukáš). Peter a Ján odišli do domu dobrého priateľa na hore Sion, kde už bola pripravená veľká jedáleň (**Pseudo-Bonaventura*, 14.st.; pozri Christologický cyklus III.: *Kristus sa lúči so svojou matkou*). Učeníci urobili, ako im Ježiš rozkázal, a pripravili veci k pesahu (Matúš). Učeníci odišli a keď prišli do mesta, všetko našli tak, ako im povedal. A pripravili veci na pesah (opäť preklad: veľkonočného baránka; Marek, Lukáš).**

Sviatky nekvaseného chleba : hebr. *azymach* = nekvasený chlieb, u nás známy ako *maces* - z hebr. *massot* = nekvasený, preto sa sviatok **pesah*, ktorý trvá 8 dní a v priebehu ktorého sa je iba nekvasený chlieb, volal sviatky nekvaseného chleba; pôvodná história pesahu nemá nič spoločné s pravoslávnu **paschou* a našou Veľkou nocou, ktoré sa viažu k **pašiam*, lebo židovský sviatok pesah sa odvoláva k tradícii úteku Židov z Egypta (pozri Christologický cyklus II.: *Rozmnoženie chlebov a rýb/ Nasýtenie piatich tisícov*). Samotná slávnosť pesah je však veľmi stará, zrejme predizraelská, lebo meno Pesah objavil český orientalista, profesor Bedřich Hrozný (†1952) dokonca na starokrétskych nápisoch ako meno svätyně. **Keď podľa zvyku obetovali pesah** : gr. *ethyon* = obetovať/obeta; naše preklady v súlade s kresťanským obsahom udalosti (pozri Slovník: *Pašie*) uprednostňujú preklad: „keď zabíjali veľkonočného baránka“, ktorý potláča židovské tradície sviatku a v gréckom texte sa nevyskytuje; v Markovi je chronológia príbehu nejasná, lebo baránok sa zvyčajne

jedol v prvý deň pesahu, ale evanjelista prvý deň popisuje ako deň príprav, kedy boli zvieratá ešte len zabíjané; predpisy o obetovaní stanovuje Exodus 12,1-20; Levitikus 23,5-8; Numeri 28,16-25, pričom Exodus doslovne vraví, že obetný baránok *korban pesah* má byť zabitý medzi dvoma večermi, t.j. za súmraku 14. *nisanu, prvého mesiaca židovského kalendára, zodpovedajúcemu marcu/aprílu; avšak vzhľadom na veľký počet pútnikov v Jeruzaleme počas pesahu boli obeti zahajované už poobede. Nejasné svedectvo o spojitosti Ježišovej smrti so slávnosťou pesah podáva doplnkový traktát k **Mišne, Baraita (BT Sanhedrin 43a): Jošua* (hebr. meno Ježiš) bol obesný v predvečer pesah. Niest' džbán vody : zvláštna Markova formulácia, lebo muži nosili vú v koženom vaku a ženy v džbánoch a nádobách (pozri Christologický cyklus II.: Ježiš a Samaritánka); chodiť po vodu bolo i v Jeruzaleme čisto ženskou prácou, preto Ježišov pokyn bol dostatočne nápadným poznávacím znamením. Jest' pesah so svojimi učeníkmi : pesah bola rodinná hostina s baránkom pre každú domácnosť (Exodus 12,3), ale veľkosť tejto "rodiny" mohla byť rôzna. *Joseph Flavius píše, že skupina musela mať aspoň desať členov a mohla ich mať aj dvadsať; je veľmi zložitá podrobne rekonštruovať pesahovú hostinu v Palestíne 1.storočia, lebo najstarší úplný židovský liturgický text, ktorý je k dispozícii, je *Seder rav Amri Gaon* z 9.storočia; tie časti pesahovej hostiny, ktoré nás najviac zaujímajú, Babylonský talmud v traktáte *Pesahim* vysvetľuje neuspokojivo a v *Mišne* sa nenachádza vôbec nič; jedna časť **Talmudu* dokonca zakazuje pesahové zhromaždenie zložené zo samých *prozelytov; je preto otázne, o akú hostinu vlastne išlo; bol to pesahový pokrm alebo hostina ježišovského spoločenstva, alebo obidvoje. Pripravili veci k pesahu : dosl. „pripravili veľkonočného baránka“; veľkonočný baránok sa smel zabiť iba v svätyni a zjesť v Jeruzaleme.

Ked' sa zvečeriło (Matúš, Marek), v stanovenú hodinu (gr. *hóra* = hodina; Lukáš) položil sa k stolu s Dvanástimi (Matúš, Marek), zaujal Ježiš miesto pri stole a apoštolí (gr. *apostoloi*) s ním (Lukáš). A keď jedli (Matúš), keď boli pri stole a jedli (Marek), povedal: „Veru (gr. *amén*, z hebr. *amén* = naozaj), hovorím vám: Jeden z vás ma zradí (Matúš), ten, čo je so mnou (Marek).“ A hľa, ruka (gr. *cheir*) môjho zradcu je so mnou na stole. Syn človeka (gr. *Ho Hyios tú anthrópú*) síce odchádza, ako je určené, ale beda človekovi, ktorý ho zradza (Lukáš)!“ **Veľmi osmutneli a začali pýtať (gr. *synzéteó* = pýtam sa) **jeden druhého, ktorý by to mohol byť** (verše o zrade Lukáš zaraďuje za eucharistickú časť večere; Lukáš), **začali sa jeden po druhom vypytovať**: „Som to ja, Pane (gr. *Kyrie*; Matúš)?“ „Azda ja (Marek)?“ **On odpovedal: „Kto (Matúš), jeden z Dvanástich (Marek) so mnou namáča ruku v mise, ten ma zradí (Matúš, Marek). Syn človeka síce odchádza** (gr. *hypagein* = odísť), **ako je o ňom napísané** (naplnenie Ježišovho osudu a jeho smrť sa odohrávajú podľa Písma; žiadny text židovského Písma však nehovorí o utrpení Syna človeka, hoci *pašiové vyprávania takto udalosti zrady, utrpenia a smrti vykladá), **ale beda** (gr. *uai*) **tomu človekovi, kvôli ktorému je Syn človeka zradený! Bolo by pre neho lepšie, keby sa nebol narodil** (podobne apokryfný 1*Hnoch 38,2; pozri kapitola Nanebovstúpenie Krista; Matúš, Marek). **Aj jeho zradca Judáš sa opýtal: „Som to azda** (gr. *méti*; opytovacia častica v otázkach očakávajúcich zápornú odpoveď) **ja, Rabbi?“ Odpovedal mu: „Sám si to povedal“** (podobne odpoveď Annášovi a Pilátovi v Christologickom cykle: Kristus pred Annášom, Kristus pred Pilátom; Matúš). **Ked' to Ježiš povedal** (že v učeníkoch vidí svojich zástupcov, o ktorých vie, že zlyhajú, a dáva sa im poznať ako ten, ktorý je [gr. *hoti egó eimí* = ja som > rozbor výrazu *egó eimí* pozri v Christologickom cykle II.: Ježiš kráča po vlnách]), **zachvel sa v duchu** (gr. *erachthé tó pneumatí*) **a vyhlásil** (gr. *emartyrésen* = s dôrazom dosvedčil): **Veru, veru, hovorím vám, jeden z vás ma zradí** (gr. *hoti heis ex hymón paradósei me*). **Učeníci sa pozerali jeden po druhom****

boli v rozpakoch (gr. *aporúmenoi* = v rozpakoch < gr. *aporéo* = som v rozpakoch < gr. *aporía* = bezradnosť), **o kom hovorí. Jeden z jeho učeníkov, ten, ktorého Ježiš miloval** (gr. *hon égapa ho Iesús*), **spočíval pri Ježišových prsiach** (gr. *en tó kolpó tú Iesú*). **Jemu dal Peter Šimon znak, aby sa opýtal: „Kto je to, o kom hovorí?“ On sa naklonil k Ježišovej hrudi** (gr. *epi to stéthos tú Iesú*; gr. *stéthos* = hrud', prsia) **a spýtal sa: „Pane, kto je to?“ Ježiš odpovedal: „Ten, komu podám namočenú smidku chleba** (gr. *baptó ti tinós* = namáčam, ponáram do niečoho; gr. *ho trógón mú ton artón* = dosl. „ktorý drvil medzi zubami z môjho chleba“; gr. *trógo* = hryziem; gr. *artos* = chlieb).“ **Namočil** (gr. *lambanei kai* = vzal) **smidku chleba a dal ju Judášovi, synovi Šimona Iškariotského. A hneď po tejto smidke vošiel do neho satan. Ježiš mu povedal: „Čo chceš urobiť, urob to čo najskôr** (význam Ježišových slov pozri v kapitole Zrada).“ **Ale nik** (gr. *údeis*) **zo stolujúcich nerozumel, prečo mu to povedal. Judáš mal mešec, preto si niektorí** (gr. *tines* < gr. *tís* = kto, ktorý) **mysleli, že mu Ježiš povedal: „Nakúp, čo budeme potrebovať na sviatky,“ alebo aby dal niečo chudobným. On vzal smidku a hneď** (gr. *euthys*) **vyšiel von. A bola noc** (symbolický podtext: Judáš odchádza od Svetla sveta [Ježiša] do tmy noci [tých, ktorý chcú Ježiša zabiť]; **Ján**).

Položil sa k stolu : ležadlá pre jednu osobu boli nižšie a menšie ako posteľ; používali sa pri slávnostných hostinách alebo pri prijímaní vzácnych hostí; Židia prebrali tento zvyk od Grékov; ležadlá mohli byť použité počas sviatku pesah, alebo pre špeciálne jedlo pri očakávaní sviatku pesah (ďalšie podrobnosti rozvedené nižšie). **Veru** : gr. *amén* < hebr. *amén* = naozaj [vo význame: je to skutočne pravda]; odvodené od koreňa *aman* prekladaných v *Septuaginte raz ako *pistis* = viera, inokedy ako *alétheia* = pravda; *pistis* odvodené od gr. *pisteuein* = fakt istoty pravdy, v hebr. *emuna*, *emet* od toho istého koreňa *aman*; pozri Christologický cyklus II.: Kristus na večeri u farizeja Šimona. **Pane**: gr. *Kyrie*; gr. *Kyrios*/Pán = preklad hebr. *Adonaj*/Môj Pán, ktorým sa nahrádzalo meno *Jahve/JHVH* (pozri Christologický cyklus I.: Tetragram); *Kyrie* = oslovenie Ježiša ako Božieho Syna na rozdiel od *Rabbi* (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly); Judáš na rozdiel od učeníkov označuje Ježiša iba titulom *Rabbi*/(môj vznešený)Učiteľ, nepriznáva Božskú prirodzenosť Syna Božieho = gr. *ho Hyios tú Theú*. **So mnou namáča ruku v mise** : súčasťou pesahového stolovania bolo jedenie zo spoločných mís; odkaz na Žalm 41,4-10; 55,12-15; jesť z jednej misy = metafora hlbokého spojenia určitého spoločenstva; kaša *haroset* v mise, do ktorej Ježiš smidku namočil, bolo ovocie uvarené v octe; išlo o prejav pozornosti a priazne, keď hlava stola niekoho obslúžila (podrobnosti nižšie: Pesah). **Syn človeka** : gr. *ho Hyios tú anthrópú*; hebr. *ben 'adam*; *aram. *bar 'enóš*; pozemský, historický Ježiš s ohľadom na ľudskú prirodzenosť, ktorá ho spájala s človečenstvom (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly). **Beda**: gr. *uai*, lat. *vae*; odvodené z hebr. *hoj* s tým istým významom; jednako len slovo *uai* v gréčtine vôbec neexistuje; francúzsky katolícky filozof Claude Tresmontant v knihe “Hebrejský Kristus“ píše: „Ide o prepis hebrejského slova *hoj* (beda), ktoré sa v hebrejskej Biblii (**Tóra*) nachádza veľmi často (Izaiáš 3,9; 6,5; 24,16; Jeremiáš 4,13; 10,19; 15,10; 13,27; 48,46...) a ktoré *Septuaginta preložila výlučne na tento účel slovom *uai*. Nie je to teda gréčtina, ale *kalk, hebrejčina prevedená do gréckej abecedy“; autor prípad slova *uai* používa na jednu z mnohých argumentácií o hebrejskom pôvode prvých písomných textov evanjelií a ich skoršom datovaní ako je oficiálna cirkevná verzia (pozri Apokalyptický cyklus: Vták Beda). **Spočíval pri Ježišových prsiach** : gr. *en tó kolpó tú Iesú*; popis polohy milovaného učeníka Jána symbolizuje jednak lásku a jednak oddanosť; zodpovedá vzťahu, ktorý existoval medzi Ježišom a Otcom (1,18), ktorý popisuje Ján slovami: „Boha nikto nikdy nevidel. Jednorodný Boh (Ježiš), ktorý je v lone Otca (gr. *eis ton kolpon tú patros*), ten priniesol zvesť“; podľa Tresmontanda

výraz *eis ton kolpon* treba prekladať ako „nachýlený k hrudi Otca“ (pozri Slovník: Abrahámovo lono; Christologický cyklus II.: Boháč a Lazár). **Ten, komu podám namočenú smidku chleba** : gr. *bápto* = namáčam; gr. *ho trógón mú ton arton* = dosl. „ktorý drvil medzi zubami z môjho chleba“; Ján používa hrubý výraz, na rozdiel od *Septuaginty, ktorá v podobných prípadoch používa výrazy „jedol z môjho chleba“ (gr. *ho esthión artús mú*); podanie kúska má korene v eucharistických tradíciách jánovskej kresťanskej obce; prvým dôkazom je Ježišovo použitie Žalmu 41,9 – 10b.

Tu im povedal: „Veľmi som túžil (gr. *epithymia epethymésa* = dosl. túžbou som túžil) **jest' s vami tento pesah, skôr ako budem trpieť. Lebo hovorím vám: Už ho** (pesahového barančeka) **nebudem jest', kým sa nenaplní** (gr. *pléroó*) **v Božom kráľovstve (Lukáš). A keď oni ďalej jedli, vzal Ježiš chlieb** (gr. *artos* = chlieb, hoci sa jednalo podľa všetkého o nekvasený chlieb *azymos*) **a požehnal ho** (gr. *eulogésas* = dosl. požehnav; **Marek**; *eucharisteó* = ďakujem; **Lukáš**). **Lámal a dával a povedal: „Vezmite a jedzte, toto je moje telo** (gr. *túto estin to sóma mú* = toto predstavuje moje telo; **Matúš, Marek**).“ **Potom vzal kalich, vzdával vd'aky** (zrejme požehnanie *berachot*, ktoré spája chválu Boha s prosbami za ľud) **a podal im ho, hovoriac (Matúš), dal im ho a všetci z neho pili, a povedal im (Marek): „Pite z neho všetci (Matúš, Marek), vezmite ho a rozdeľte si ho medzi sebou (Lukáš): toto je moja krv zmluvy** (gr. *túto estin haima mú* = toto je moja krv; *diathéké* = závet), **ktorá má byť vyliata** (gr. *to ekchynnomenon*) **v prospech mnohých** (gr. *hyper pollón*) **na odpustenie hriechov (Matúš, Marek). Hovorím vám (Matúš), veru, veru** (gr. *amén, amén*) **hovorím vám (Marek): Odteraz nebudem s vami piť z tohto plodu viniča až do dňa, keď ho budem piť s vami (Matúš), kým ho nebudem piť (Marek) nový v kráľovstve svojho Otca (Matúš, Marek), kým nepríde Božie kráľovstvo (Lukáš). Potom vzal chlieb a vzdával vd'aky, lámal ho a dával im, hovoriac: „Toto je moje telo** (gr. *túto estin sóma mú*), ktoré sa za vás vydáva. **Toto robte na moju pamiatku** (gr. *anamnésis* = pripomienka).“ **Podobne po večeri rovnakým spôsobom** (gr. *hósautós* = rovnakým spôsobom) **vzal kalich a hovoril: „Tento kalich** (gr. *póterión*) **je nová zmluva** (gr. *diathéké*; hebr. *berít*) **v mojej krvi, ktorá sa vylieva** (gr. *ekchynnó/ekcheó* = vylievam; odkaz na obeť: Levitikus 4,18; 4,25; 4,30...) **za vás** (gr. *hymón*; **Lukáš**). **Nakoniec, keď zaspievali chválospevy** (gr. *hymnesantes*; hebr. *vaijgre'u' eth hahalel'*; nepochybne žalmy *Halelu*: Žalm 115-118, tzv. veľký Halel), **vyšli na Olivovú horu (Matúš, Marek). Potom sa podľa svojho zvyku odtiaľ pobral na Olivovú horu a apoštoli ho nasledovali (Lukáš).**

Požehnal ho : úkony pri slávnosti židovského sabatu alebo pri sviatočnom jedle; jeho požehnanie nie je ani tak posvätením, ako vd'akyvzdaním: „Požehnaný si Hospodin, náš Boh, kráľ sveta, ktorý nechávaš vyrásť chlieb zo zeme“; pri žehnaní vína je Boh oslovený ako ten „ktorý tvorí plod viniča.“; Lukáš používa sloveso *eucharisteó* = ďakujem, ktoré sa vzťahuje k žehnajúcej formule *beracha*, prednášanej nad každým pokrmom pri židovskom stolovaní, čiže aj pri sviatku pesah. **Lámal a dával učeníkom** : židovský zvyk, aby hlava rodiny počas židovských slávnostných hostín rozdeľovala jedlo ostatným členom rodiny; niektorí bádatelia sa domnievajú, že Ježiš iba ukazoval na chlieb, iní sa domnievajú, že táto veta môže znamenať: „toto som ja“ (gr. *egó eimí*), čiže „toto predstavuje moje telo“. **Vezmite ho a jedzte** : mať podiel (prospech, úžitok) na Ježišovom chlebe znamená mať prospech z jeho smrti („toto je moje telo“); ide o nový obsah úkonov obvyklých pre židovské spoločné stolovanie; imperatív použitý v Matúšovi zrejme odráža liturgickú formulu matúšovskej kresťanskej obce. **Toto je moja krv zmluvy, ktorá má byť vyliata v prospech mnohých** : gr. *túto estin haima mú* = toto je moja krv; gr. *diathéké* = zmluva, závet; gr. *to ekchynnomenon* = vyliata; gr. *hyper pollón* = za mnohých; „krv

zmluvy“ odkazuje na Exodus 24,8, kde Mojžiš pečatí Božiu zmluvu s Izraelom pokropením ľudu zvieracou krvou; obrat „vyliatia za mnohých“ odkazuje na Izaiáša 52,13-53,12; kde sú opísané účinky utrpenia Božieho služobníka. **Odpustenie hriechov:** Matúšov špeciálny dôraz na Ježišovu spasiteľskú moc odpúšťať hriechy (pozri Christologický cyklus II: Uzdravenie ochrnutého) a jeho nekonečnú lásku. **Oderaz, nebudem s vami piť z tohto plodu viniča :** v židovskom myslení má pôst od jedla a pitia rad významov: pokánie (Joel 2,11-13), smútok (2Samuelova 12,22-24), prípravy na stretnutie so svätým (2Kronická 20,20-22), prosebná modlitba (Izaiáš 58,2-4; Ezdráš 8,22-24) a príprava na deň Pána (Joel 2,12-14; pozri Apokalyptický cyklus: Posledný súd - Vzkriesenie mŕtvych); pravdepodobne Ježiš z týchto dôvodov nejedol pesahového baránka, ani nepil víno, lebo držal úplný pôst (pozri Christologický cyklus II.: Pokušenie na púšti). **Toto robte na moju pamiatku :** gr. *anamnēsis* = pripomienka, v zmysle “privodiť na myseľ“; *anamnēsis* je odvodené od slovesa *anamínēsko*; to spolu so slovesom *mimnēsko* prekladá hebrejské *zakar* = uchovávať v mysli (Genezis 8,11; 9,15; 19,29; Exodus 2,24; 6,5...). **Potom vzal kalich....po večeri rovnakým spôsobom :** gr. *hósautós* = rovnakým spôsobom; Lukáš uvádza dve požehnania nad kalichom (zrejme žehnanie *berachot*, ktoré bolo jednak chválou Boha, jednak prosbou za ľud), prvé je pred lámaním chleba a druhé po ňom; Marek a Matúš uvádzajú iba jedno požehnanie; podľa najstarších správ o stolovaní pesah (traktát *Mišna Pesahim 10,1-7*) sa počas sviatku pesah predkladajú štyri kalichy s vínom a pre každý je osobitné požehnanie.

...Vtedy im Ježiš povedal: „Vy všetci (Matúš, Marek) tejto noci (Matúš) odpadnete (gr. *skandalisthésesthe* < *skandalon* = pasca [ktorá privodí človeku pád]) **odo mňa, lebo je napísané** (starozákonná formula: Žalm 40,8; Jeremiáš 17,1): **»Udriem** (gr. *patáso* = udieram, bijem) **pastiera a stádo oviec sa rozpráchni** (odkaz na Zachariáša 13,7).**« Ale až budem zobudený** (gr. *to egerthénai*), **predídem** (gr. *proagein* = predísť) **vás do *Galiley** (pozri kapitola Zmŕtvychvstanie; Cesta do Emauz).**“ Avšak** (gr. *de*) **Peter mu povedal** (gr. *efé*): **„Aj keby všetci odpadli od teba, ja nikdy neodpadnem (Matúš, Marek).“** Ježiš mu odpovedal: **„Veru, hovorím ti** (gr. *soi*): **tejto noci skôr, ako kohút** (gr. *peteinon* = vták, kókoraz = kohút) **zakikirika (Matúš), skôr ako dva** (gr. *dis*) **razy zakikirika** (gr. *fónēsai* = zaspieva; **Marek**), **ty** (gr. *sy*) **tri** (gr. *tris*) **razy ma zaprieš** (gr. *aparneisthai*).**“ Peter mu povedal (Matúš), ale** (gr. *de*) **Peter mu ešte rozhodnejšie** (gr. *ekperissós* < *perisseuein* = hojnosť) **tvrdil** (gr. *elalei*; **Marek**): **„Aj keby som mal** (gr. *dei* = treba, musí sa, je potrebné) **ísť s tebou na smrť** (gr. *synapothenein* = držať sa niekoho aj v smrti; **Marek**), **umrieť** (gr. *apothanein*; **Matúš**) **s tebou, nezapriem ťa** (gr. *ú mé*).**“ Podobne hovorili aj ostatní učeníci (Matúš, Marek). Šimon, Šimon, hľa** (gr. *euthys* = dosl. okamžite; preklad hebr. *hine* = hľa), **Satan si vás vyžiadal, aby vás preosial** (gr. *exaiteomai* = sloveso vo význame usilovať sa, aby sa niekto vzdal) **ako pšenicu. Ale ja som úpenlivo prosil** (gr. *deomai* = modlím sa, prosím za [niekoho]) **za teba, aby tvoja viera nezlyhala** (gr. *ekleípo* = zlyhám, ochabujem [vo viere]); **a ty, až sa raz obrátiš** (gr. *epistrefó* = obraciam sa [ku komu]), **posilňuj** (gr. *stérizó* = posilňujem < *steréoma* = sila, pevnosť) **svojich bratov. On mu povedal: „Pane, som hotový** (gr. *heitomos*) **ísť s tebou do väzenia a na smrť.“** Ale Ježiš povedal: **„Hovorím ti Peter, dnes nezaspieva kohút, kým tri razy nezaprieš, že ma poznáš (Lukáš).“** Šimon Peter sa ho opýtal: **„Pane, kam ideš?“** „Ježiš odvetil: **„Kam idem, tam teraz za mnou ísť nemôžeš, no pôjdeš za mnou neskôr.“** Peter mu vravel: **„Pane, prečo nemôžem ísť s tebou teraz? Aj život položím za teba.“** Ježiš odpovedal: **„Aj život položíš za mňa? Veru, veru, hovorím ti: Nezaspieva kohút, kým ma tri razy zaprieš** (pozri kapitola Peter zapiera Krista; **Ján**).“

Udriem pastiera a stádo oviec sa rozpráchnu : gr. *patáso* = *udieram, bijem*; odkaz na proroka Zachariáša (13,7), hoci text nezodpovedá *Septuaginte ani *masoretskému textu, vznikajúcemu v priebehu 2.-10.storočia; tam sa píše: „Meč, zobuď sa a proti môjmu pastierovi, dokonca oproti chlapcovi strážcovi (hebr. *hacco'arim'*), ktorý je mojím spoločníkom, hovorí Pán zástupov. Udri (gr. *pataxe*) pastiera, nech sa stádo rozpráchnu, potom obrátim ruku proti maličkým ovciam“ (ide o negatívny súd na vierolomným pastierom a nevernými ovcami – veriacimi); nebeské zástupy - nebeské vojská (hebr.pl. *Zebaoth*) patria ku klasickému obrazu Jahveho nebeského štátu (Jozue 5,14; 1Samuelova 1,3; 1Kráľov 22,19; Nehemiáš 9,6; Žalm 24,10; 33,6; 46,8; 46,12; 103,21; 148,2; Joel 2,11), o kozmické sily podriadené Jahvem (pozri Apokalyptický cyklus: Anjeli pri Poslednom súde). **Skôr ako dva razy zakikirika** : gr. *dis* = dva; gr. *fónésai* = *zaspieva*; antické spisy spájajú druhé zakikirikanie s brieždením, od polnoci do troch hodín (pozri kapitola Peter zapiera Krista); Marek nepoužíva špecifický termín pre kohútie zakikirikanie (gr. *kokkyzein* < *kókoraz* = kohút), ale dáva prednosť slovu *fónésai*, ktoré môže byť použité tak ľudský hlas ako pre zvierací. **Hľ'a** : gr. *euthys* = *dosl. okamžite*; ide o *kalk hebr. *hine* = *hľa*. **Aj život položím za teba** : *dosl. text*: „svoju dušu vložím do dlane svojej ruky za teba“; ide o výraz doslovne preložený z hebrejčiny (C.Tresmontand, *Hebrejský Kristus*, str. 233).

...Vstaňte, odídeme z tohto miesta, lebo je blízko ten, ktorý ma zradí. A vy všetci utečiete a budete nado mnou pohoršení. Utečiete všetci a necháte ma samotného, ale nezostanem sám, lebo môj Otec je so mnou. Ja i môj Otec, my sme jeden jediný. Lebo je napísané: „Budem biť pastiera a rozpráchnu sa jeho čriedy (odkaz na Zachariáša 13,7).“ Ja som teda pastier dobrý. Položím svoju dušu za vás. Vy sami sa tiež pokladáte svoje duše za svojich druhov. Aby ste potešili môjho Otca. Lebo žiadny príkaz nie je väčší tohto, aby som položil svoju dušu za ľudí. Preto ma môj Otec miluje, že som naplnil jeho vôľu. Lebo (napriek tomu,) že som božský, stal som sa (človekom)...(Evanjelium Spasiteľa*, *Rozhovor Spasiteľa s učeníkmi po poslednej večeri*; 98,47-99,19; 3.st.).**

Stôl, pri ktorom Spasiteľ strávil poslednú večeru so svojimi učeníkmi, údajne dala preniesť sv.Helena do Ríma a relikvia bola uložená v Lateránskej bazilike (pozri Christologický cyklus II.: *Poverenie Petra*). Miesto, kde sedel Ježiš, označené striebornou tabuľkou, vraj bolo najmenej poškodenou časťou stola (podobne pozri relikviu Sväte schody v kapitole *Ecce homo*).

Kristove slová, vyslovené pri žehnaní chleba a vína: **„Vezmite a jedzte! Toto je moje telo...toto je moja krv“**, vníma cirkev ako ustanovenie sviatosti *eucharistie. Z evanjeliových správ niektorí usudzujú, že Posledná večera sa konala pravdepodobne v dome samotného evanjelistu Marka, alebo v dome jeho otca, lebo tu sa neskoršie schádzali prví jeruzalemskí kresťania k bohoslužbe (Marek 14,13-14). Biblisti vychádzajú z toho, že majiteľ večeradla musel byť Ježišovi dobre známy priaznivec, ktorého obydlie zrejme viac ráz navštívil pri podobnej príležitosti, a pritom dostatočne majetný, aby mohol väčšiemu spoločenstvu poskytnúť primerané priestory, zariadenie a jedlo. Jánovo evanjelium vetu: „Vezmite a jedzte, toto je moje telo...toto je má krv“ vynecháva. Niektorí bádatelia sa domnievajú, či to nebolo z obavy, aby si ich pohanskí čitatelia zle nevyložili. To sa aj stalo. Ihneď ako sa im dostali do rúk evanjeliové texty, hovorili o antropofágii, ľudozrúctve v kresťanskom kulte (pozri Apokalyptický cyklus: *Silný anjel*). Výrazy sa však objavujú v inej Jánovej pasáži (6,56; 6,58), keď hovorí o eucharistickom chlebe: „Kto je moje telo (gr. *sarx* = telo; hebr. *basar*) a pije moju krv (gr. *haima* = krv; hebr. *ve-dam*), ostáva vo mne a ja

v ňom.“ Francúzsky teológ a hebraista C.Tresmontand (Hebrejský Kristus, str. 212-213) sa domnieva, že Ježiš použil pri Poslednej večeri hebrejské slová a vety zneli **hu besari** = toto telo (hebrejčina vynechávala sloveso byť) a **ze hu dami** = toto moja krv.

Večeradlo. Tradícia, vychádzajúca z Markovho a Lukášovho textu (**stretnete človeka, ktorý nesie džbán vody...**), kladie miesto večere do okolia rybníka Siloe, z ktorého sa v Ježišových dobách čerpala voda pre veľkonočnú večeru. Niektorí súčasní bádatelia spájajú miesto skôr s obydlím prenajímanom pútnikom, ktorí prichádzali na sviatky do Jeruzalemu. Podľa nich stál v juhozápadnom Jeruzaleme medzi Sionskou a Východnou bránou na pahorku *Sion. Svedectvo o tejto lokalite podáva teológ Epifanius zo Salaminy (†403/405) a to isté tvrdí pútnička *Egeria, ktorá podnikla cestu do *Svätej zeme v rokoch 393/394 a tiež tvrdí, že keď cisár Hadrian prišiel do zrúcaného Jeruzalemu, našiel na hore Sion neporušený kostolík Pánovej večere. V novozákonných časoch (po roku 70) sa kostolík nachádzal za hranicami vojenskej kolónie Aelia Capitolina. Až byzantská cisárovná Eudokia (†460), manželka Theodosia Mladšieho, dala túto časť obohnať hradbami a začlenila aj ju do mesta. Keď roku 1335 získala Margaréta Sicílska na Sionu malý pozemok, darovala ho františkánom, ktorí na ňom roku 1348 postavili večeradlo (lat. **coenaculum**). Budova, dlhá 14m, široká 9m a vysoká 6m, si zachovala pôvodnú podobu do dnešných čias, hoci ju Arabi v po dobytí mesta roku 637 premenili na mešitu, do ktorej päťsto rokov nemali kresťania ani Židia prístup (pozri Christologický cyklus II.: *Stotníkova sluha*). Podľa tradície tu mali učeníci po zmŕtvychvstaní Krista vybrať losom za Judášovho nástupcu apoštola Mateja a tu sa im na *Turíce (hebr. **Šavuot**) zjavil Kristus (pozri kapitola *Zjavenie Ducha Svätého*).

Pokrm Poslednej večere, ktorý bol jedlom na rozlúčku Ježiša s učeníkmi, bol pripravený vopred (Marek 14,13-16). V istom zmysle išlo o tradičný veľkonočný (piatkový) pokrm, hoci sa tentoraz (podľa Jána) jedol už vo štvrtok, deň pred oficiálnymi oslavami pesahu s vedomím, že ďalší večer by už bolo príliš neskoro. Pri stole dal Ježiš svojim najbližším učeníkom niekoľko nevyhnutných pokynov, ako sa správať v budúcnosti, lebo vedel, že od nich čoskoro odíde. Tiež im oznámil, že jeden z nich ho zradí. Jednako len meno zradcu nikomu nepovedal, snáď okrem apoštola Jána (Ján 13,23-26).

Podstatou tohto stolovania však bolo symbolické jedenie chleba a vína, ktoré Ježiš podal učeníkom na znamenie, že jeho nadchádzajúca smrť im prinesie úžitok “a okrem nich ešte mnohým.“ Tento symbolický akt, uskutočnený v súvislosti židovských pesahových osláv vykúpenia, predstavoval najjasnejšie prehlásenie, aké kedy Ježiš o vykupiteľskom účele svojej smrti poskytol. Učeníci stratili všetky pochybnosti, ktoré mohli mať o tom, že Ježiš musí podľa vôle svojho Otca a ich spoločného Boha zomrieť.

Posledná večera patrí medzi najzávažnejšie námety kresťanskej *ikonografie. Jej zobrazovanie cirkev vždy veľmi dôsledne sledovala. Prvé vyobrazenia sa objavujú až v 5.storočí, a to na slonovinovom *diptychu z pokladnice milánskeho dómu, na mozaike baziliky S.Apollinare Nuovo v *Ravenne (520-525), v Rossanskom *kódexe (6.st.). Ranostredoveké kompozície kládli výjav do neurčito poňatého priestoru, neskôr predstavu večeradla navodzovali a spresňovali stĺpy, klenba, okná alebo tapiséria. Od neskorej gotiky umelci umiestňovali výjav do dobového interiéru, ale aj do miestnosti na prízemí s výhľadom do záhrady (holandský maliar Dirk Bouts, 15.st.). V priestore vyniká stôl, nechýbajú lavice, stoličky, a keďže išlo o nočnú scénu, často aj lampa a luster. Kanvica, umývadlo alebo prehodený uterák sú pomôcky zo

scény *Umývania nôh*. Už na prvých kompozíciách sa podľa textov evanjelií sformovali dva základné obrazové typy, ktoré v nasledujúcich obdobiach jestvovali vedľa seba, striedavo prevažovali alebo sa navzájom prelínali. Prvý typ zobrazuje oznámenie zrady, druhý, eucharistický typ, ustanovenie sviatosti oltárnej. Prvý variant sa sústreďuje na zachytenie odozvy apoštolov. Učeníci sa obzerajú, otáčajú, pýtajú, gestikulujú.

K najslávnejším kompozíciám tohto typu patrí *Posledná večera* od Leonarda da Vinci. V *manierizme a *baroku maliari zdôrazňovali dramatický prvok udalosti. Apoštoli vstávajú, vyskakujú, často pritom prevracajú stoličky, len aby sa dozvedeli meno zradcu. Prvotná cirkev uprednostňovala druhý, starší typ, výjav ustanovenia sviatosti. V plne rozvinutej podobe sa nachádza na byzantských mozaikách zo 6.storočia, neskôr sa presadil aj v západnom umení. Tento variant sa vracia v 16.-17.storočí po zasadaniach Tridentského koncilu, ktorý znamenal začiatok protireformácie, a dostáva podobu a) *konsekrácie chleba a vína, b) apoštolského prijímania - "prvej omše". Tieto sakramentálne a symbolicky podmienené výjavy slávenia *eucharistie, tzv.liturgické večere vďaka, sú v západoeurópskom umení pomerne vzácné.

Na prvých kompozíciách sú učeníci rozmiestnení okolo zakrivenej časti stola v podobe písmena D s Kristom na jednom konci. Latinské slovesný tvar *discumbebat*, ktorý použil cirkevný otec Hieronymus (†420) pri preklade gréckeho textu Matúša (26,20), môže znamenať obecne rozložil či usadol, tak i uložil sa. Takmer sa nevyskytuje námet, na ktorom by účastníci pri *Poslednej večeri* stáli, ako to robili Židia pri sviatočnom stolovaní sviatku pesah, aby si pripomenuli chvatné stolovanie noc pred odchodom z Egypta. Na raných vyobrazeniach *Poslednej večere* postavy nesedia ani nestoja, ale ležia a opierajú sa o ľavý lakeť. Pravú ruku majú voľnú. Taký bol neskorší židovský zvyk pri sledovaní pesahového obradu, spôsob sviatočného stolovania prebraný od Grékov. V čase starého Ríma (2.st.pr.Kr.) bola zaužívaná poloha, pri ktorej stolovník ležal na ležadle kliné. Bola odvodená z rímskeho stolovania a stala sa známku slobodného človeka. Preto bola považovaná za najvhodnejší spôsob zobrazenia stolovania sviatku pesah. Umenie sa k tejto pozícii vracia až v 17.storočí v diele francúzskeho klasicistického maliara Nicolasa Poussina (†1665).

Na zobrazeniach od 7.storočia účastníci večere sedia za okrúhlym stolom, od 10.storočia sa presadil obdĺžnikový stôl, ktorý sa stal typickým pre ďalšie obdobia. Okrúhly stôl sa ojedinele pod vplyvom byzantského umenia objavuje v 14.-15.storočí (Dieric Bouts, 1464-67) a opäť sa vracia v akademizme 17. a 19.storočia. Sedenie za okrúhlym stolom, nie ležanie či dokonca státie, umelci možno volili preto, lebo chceli odlíšiť tradičný židovský pesah od *Poslednej večere* Kristovej. Umenie pozná aj iné varianty, napríklad stoly spojené do pravého uhla alebo postavené na uhlopriečku. Tento spôsob zvolil taliansky maliar neskorej *renesancie Tizian (†1576), ktorý takto dosiahol pôsobivú priestorovú hĺbku. Jeho príklad nasledoval Jacopo Tintoretto (†1594) a holandský maliar Pieter Brueghel St. (†1569). Taliansky maliar ranej renesancie Pietro Lorenzetti (†1348), predstaviteľ sienskej školy, rozšíril tradičný výjav o pohľad do kuchyne, ktorá susedila s večeradlom. Kristus nemusí sedieť, ale s kalichom obchádza apoštolov (rakúsky maliar Andrej Zallinger, †1805).

Prakticky až do 12.storočia na stole alebo v Kristových rukách býva zobrazený nekvasený chlieb azymos, na Východe označený krížom, od počiatku 13.storočia na Západe sa objavuje hostia. V renesančnom maliarstve učeníci sedia obvykle pri

pozdĺžnom stole a Kristus uprostred vykonáva kňazské úkony. Žehná bochník chleba alebo podáva hostiu jednému z apoštolov. Hostia nie je nevyhnutne zobrazovaná v podobe nekvaseného chleba, ako to vyžadoval pôvodný židovský obrad. Na prestretom stole leží zvyčajne misa s veľkonočným baránkom korban pesah, menej často ryba (mozaika z Apollinare Nuovo, Vyšehradský kódex, 1085-86), ktorá celkom určite plní úlohu *ichthysu* - symbolu samotného Krista (pozri Christologický cyklus I.), ďalej poháre, nože a chleby. Ak Posledná večera zobrazovala motív Ustanovenia sviatosti, kalich nechýbal.

Eucharistický variant mal svoje osobitosti. Kristus výrazne dominuje spoločenstvu apoštolov, sedí uprostred stolu či leží na ležadle vľavo. Zvyčajne žehná chlieb položený na stole, vzácnejšie v rukách apoštolov, a víno v kalichu. V neskorom stredoveku drží nad kalichom hostiu, ktorú žehná (Bouts). Tento variant odporúčal Tridentický koncil, ktorý strážil kánon námetov Poslednej večere.

Inou eucharistickou verziou bolo Prijímanie apoštolov (apoštolská communia). Ako samostatná scéna sa objavuje na Východe v 6.storočí, oveľa neskoršie na Západe. Východné zobrazenia (*patény, rukopisy) ovplyvnila liturgia: Podľa svedectva Augustína z Hippo Regia (†430) prijímali na Západe od 5.storočia Tela Pána, *konsekrovaný chlieb, s rukami zakrytými rúskom na znak úcty. Podľa pápeža Gregora Veľkého (†604) každý veriaci smel Tela Pána pobožkať a dotknúť sa ho očami. Podávanie Tela Pána do úst sa na Západe rozšírilo v 9.-10.storočí zrejme po zavedení malých tenkých hostií. Prijímanie pod jedným spôsobom (iba hostia) sa začalo zavádzať v 12.storočí, ale ešte v 13.storočí Tomáš Akvinský píše o prijímaní iba Tela Pána ako o niečom výnimočnom. Prijímanie pod jedným spôsobom sa zavádzalo skôr z praktických dôvodov, aby pri prípadnom vyliatí vína z kalicha nedošlo k zneucteniu sviatosti. Ešte v 15.storočí podával pápež v Ríme laikom pod obidvoma spôsobmi. V Čechách to husiti požadovali aj pre ostatných veriacich a odvolávali sa pri tom na ranú kresťanskú tradíciu, čo však už Kostnický koncil na zasadaní 5.júna 1415 zakázal. Ešte na konci 15.storočia prijímali pod oboje tak, že kňaz pridržiaval kalich a nepodával ho veriacim, ako je tomu dnes v niektorých reformovaných cirkvách, a hostiu prijímali veriaci kľachi. Prijímanie pod jedným spôsobom potvrdil Tridentický koncil v 16.storočí a pod jeho vplyvom boli obnovené sprievody a výstavy Tela Pána (hostie), umiestňovaného v nádherne zdobených *monštranciách. Na paténe sýrskeho pôvodu, dnes uloženej v Istanbule, vidieť uprostred scény Prijímania apoštolov baldachýnový oltár a pod ním dve paralelné zobrazenia Krista: raz dáva piť apoštolom z kalicha, druhýkrát im do rúk dáva chlieb, čo odkazuje na evanjeliový text (Berte a jedzte...). V Rossanskom kódexe, iluminovanom v Konštantínopole či Antiochii, prijímajú apoštoli sviatosť v miernom predklone, čím naznačujú akt pokory a kajúcnosti. Potom nasleduje vd'akyvzdanie s rukami dvihnutými k nebesiam. Vzácne sa na Východe objavuje motív Krista kladúceho chlieb apoštolom priamo do úst (*ikona zo sinajského kláštora sv.Kataríny, 11.st.) či na lyžičke (aj víno). Zvyk podávať eucharistické dary do úst sa na zobrazeniach prejavil tým, že apoštoli väčšinou kľacia a Kristus s kalichom či paténou v ruke im podáva hostiu do úst (nástenná maľba v konvente kláštora sv.Marka vo Florencii, 1437-45; Joos van Gent, doska oltára Pallazo Ducale v Urbine, 1473-74).

Slávnostné, eucharistické, poňatie Poslednej večere bolo na konci 15.storočia zatlačené do pozadia talianskym renesančným maliarom Leonardom da Vinci (†1519), ktorý sa odvrátil od cirkevného zobrazenia témy k podaniu ľudskej drámy, ktorá nastala po Kristovom oznámení zrady. Leonardovo zobrazenie, hoci najslávnejšie, však nie je prvé. Podobné sa objavovali už v 14.-15.storočí pri výzdobe

kláštorňých *refektárov a chrámov. Tento variant prevažoval až do protireformácie 17.storočia, keď cirkevný dôraz na sedem sviatostí, najmä na sviatosť oltáru, viedol k tomu, že sa opätovne dávala prednosť eucharistickej verzii.

Od neskorého stredoveku a v renesancii, keď už existovala väčšia umelecká sloboda, pribúdali sprievodné postavy, hospodár, muž s džbánkom, anjeli vznášajúci sa nad hlavami stolovníkov, služobníci, rodina hospodára, autoportrét umelca (flámsky maliar Dirk Bouts, †1475), takže v niektorých talianskych dielach sa kompozícia mení na veľkolepú hostinu vznešenej spoločnosti. Naproti tomu učenici v dielach severských umelcov sú častejšie zobrazovaní ako prostí ľudia tých čias. Na prelome 15.-16.storočia sa objavujú niektoré "heretické" vyobrazenia, napríklad holandský maliar Jorg Ratgeb (1508) namaloval apoštolov v opojnom stave a s palicami, lebo obraz si zrejme objednala sekta tzv.stablistov (nem. Stab = palica).

Keď roku 1573 Poslednú večeru namaloval taliansky manieristický maliar Paolo Veronese (†1588), predstaviteľ benátskej maľby, pre jedáleň dominikánskeho kláštora Santi Giovanni e Paolo, s množstvom sprievodných postáv, šašov, opilcov, trpaslíkov "a iných podobných obludností", porušil zaužívané zobrazovanie a vyvolal také pobúrenie cirkvi, že sa musel ospravedlniť pred inkvizičným súdom. Jednako len umelcov odklon od biblického textu mohol mať aj hlbší podtón, ktorý súčasná cirkev pochopila a naň reagovala. Podľa niektorých bádateľov šašo s papagájom, nemecký mušketer a sluha krvácajúci z nosa mohli byť skrytou polemikou s katolícky prijímaným názorom na podstatu Krista v sviatosti. Cirkev napokon maliarovi prikázala, aby námet Poslednej večere premenoval na Hostinu v dome Léviho (pozri Christologický cyklus II.: *Ježiš v dome farizeja Šimona/Žena hriešnica*).

Na niektorých obrazoch pri nohách Judáša sedí pes (flámsky maliar Jacob Jordaens, †1678). Ide o značne protirečivý symbol, nakoľko toto zviera v stredoveku symbolizovalo vernosť. Jeho prítomnosť vo výjave sa zvykne vysvetľovať tak, že verné zviera pri nohách zradcu, ktorý mu hladká hlavu, malo odvrátiť pozornosť ostatných apoštolov. Na druhej strane by mohol byť pes podľa stredovekých *bestiárov jedným z možných vtelení diabla. Núka sa aj starozákonné vysvetlenie. Starí Izraeliti považovali psa za nečisté zviera a ešte aj apoštol Pavol označoval svojich judaizujúcich protivníkov za psov nečistých (Filipským 3,2). Hoci to vyznieva ako obyčajná nadávka, v tom čase išlo iba o označenie nečistej viery Pavlových oponentov z radov jeruzalemských kresťanov alebo Židov (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie dcéry kanaánskej ženy*). Zrejme preto v stredoveku vešali Židov spolu so psami.

V dielach, ktoré kladú dôraz na oznámenie zrady alebo zvýrazňujú historické poňatie Poslednej večere, stáva sa ťažiskom odozva učeníkov na Kristove slová „Amen, amen, vám hovorím, že jeden z vás ma zradí“, a Judášova úloha. Učenici sa obzerajú okolo seba v neistote, o ktorom z nich Majster hovorí. V tejto verzii často chýba kalich, Kristus sedí uprostred skupiny postáv, ruky má odovzdane rozložené na stole. Učenici po oboch stranách sa k sebe navzájom obracajú s údivom, alebo s odmietavou mimikou a výraznými pohybmi rúk a celého tela. Judáš býva odlišný viacerým spôsobom. V dielach ranej renesancie, najvernejších evanjelióvemu textu, maliari usadili zradcu oproti ostatným a zachytili ho v okamihu, keď si berie od Krista kúsok namočeného chleba, aby doslovne ilustrovali Jánov verš: Je to ten, komu podám omočenú smidku. Alebo si Judáš sám namáča chlieb podľa Markovho verša: „Jeden z Dvanástich, ktorý si so mnou namáča chlieb v mise.“ Judáš je zvyčajne tmavej pleti, tmavovlasý, niekedy červenovlasý, s bradou a ľstivým výrazom v tvári. Ak majú

učenici svätožiariu, Judášova je čierna alebo mu chýba. Často drží mešec, čo je narážka na cenu zrady alebo proste znak, ktorý vyjadruje skutočnosť, že mal, ako uvádza evanjelista Ján, na starosti pokladnicu spoločenstva. Judáš sa odlišuje aj činnosťou, napríklad vstupuje do neho satan v podobe dráčiaka, ale aj miestom za stolom. Chystá sa zobrať rybu z veľkej misy, niekedy priamo z Ježišovho taniera, a ukryť ju pod obrusom alebo za svojím chrbtom. Toto gesto symbolicky nijako nesúvisí s *anagramom Krista - *ichtysom*, ale motív s rybou zodpovedá dávnej povesti, podľa ktorej sa chtivý Judáš neuspokojil s rovnakým kúskom, aký dostali všetci učenici.

V námete Poslednej večere sú zvyčajne zobrazovaní všetci Dvanásti, iba vzácné, očividne z priestorových dôvodov, je ich počet obmedzený na šesť (freska *lettneru domu v Naumburgu). V 12.-13.storočí okrem Judáša neboli apoštoli navzájom od seba rozlišovaní. Nemali osobné atribúty, ale boli dodržiavané isté zvyky v zobrazovaní telesného vzhľadu a zoskupení postáv. Apoštol Ján je zvyčajne vedľa Krista a hlavu má na jeho prsiach. Je zobrazený ako mládenec s hladkou tvárou, dlhými svetlými vlasmi a niekedy so zoženštenými rysmi, čo niektorých divákov priviedlo na myšlienku, že po boku Krista odhalili ženskú postavu, Máriu Magdalénu, a celý výjav naznačuje, že bola Kristovou manželkou. V skutočnosti so zreteľom na antický zvyk zaujímať pri stolovaní polohu poležiačky, je poloha Jána, spočívajúceho v blízkosti Ježišovej hrudi, prirodzená. Avšak stáva sa nezrozumiteľnou, ak ostatní okolo stolu sedia. Tento príklad chybného výkladu navodil v nemeckej mystike tému mimoriadnej náklonnosti Ježiša a Jána, ktorej výsledkom boli v 13.-17.storočí hlboko pôsobivé umelecké diela nachádzajúce sa v dominikánskych kláštoroch na juhu Nemecka. Mystický výklad považoval zobrazenie bratskej a dôvernej nehy medzi Ježišom a Jánom za symboly duše utekajúcej sa k Bohu. Zobrazenie Krista s Jánovou hlavou na prsiach sa v 13.storočí objavujú v knižnej maľbe a v 14.storočí vznikol vo Švábsku celý rad rezbárskych diel s touto tematikou v takmer životnej veľkosti. Samostatná skupina Krista s Jánom patrila v minulosti k obľúbeným motívom *devocionálnych obrazov (súsošie Majstra Heinricha von Konstanz, Antverpy), avšak v 15.storočí sa z maliarstva a sochárstva vytratila.

Podoba apoštola Petra v Poslednej večeri zostáva verná predošlým námetom (pozri Christologický cyklus II.: *Povolanie prvých učeníkov*). Máva sivé, krátke, brčkavé vlasy aj bradu a zdravo červenú tvár, aká prináleží rybárovi. Zvyčajne má modrý plášť cez zlaté šaty. Niekedy drží v ruke nôž, ako narážku na budúcu scénu *Zrady* s odseknutím ucha služobníka Malchiáša. Na znamenie výsadného postavenia medzi učeníkmi sedí blízko Krista alebo vedľa neho. Apoštol Ondrej je starec so splývavými sivými vlasmi a dlhými sivými, niekedy rozdvojenými fúzami. Apoštol Jakub Mladší sa účesom aj fúzami ponáša na Krista, a preto je tradične stotožňovaný s apoštolom, ktorého Pavol v Liste Galatským (1,19) volal brat Pána. Identifikácia ostatných je menej jasná. Apoštol Jakub Starší je o niečo starší ako jeho menovec a ako jeden z trojice najvernejších sedí blízko pri Kristovi a vzhľadom sa na neho ponáša. Apoštoli Filip a Tomáš spolu s Jánom sú ako najmladší z dvanástich zobrazovaní bez fúzov. Niekedy sú umiestení na protíľahlých stranách stola. Apoštoli Šimon a Júda boli podľa tradície bratia a narodenie Pána im anjel zvestoval, keď žili medzi pastiermi. Sedia preto vedľa seba a sú zobrazení ako starci. Apoštol Bartolomej má veľmi tmavé až čierne vlasy a zvyčajne má fúzy.

Predobrazy Poslednej večere: a) Stretnutie Abraháma a Melchisedeka (Genezis 14,18-24). Po pobyte v Egypte odišli Abrahám a jeho synovec Lót so stádami dobytky na sever. Aby uživilí zvieratá, rozdelili sa. Abrahám sa vrátil do Hebronu a Lót sa usadil v Sodome. Cudzí kočovníci zajali Lóta a zmocnili sa jeho

majetku. Abrahám sa dozvedel jeho osude a vypravil sa prenasledovať kočovníkov. V noci zaútočil, porazil ich, oslobodil Lóta a získal späť ulúpené veci. Pri spiatocnom do *Kanaánu mu vyšiel v ústrety salemský (jeruzalemský) kráľ Melchisedek. Priniesol so sebou chlieb a víno. Abrahám mu odovzdal desiatok z koristi ako obeť za svoje víťazstvo a nechal sa od Melchisedeka požehnať. Melchisedek, súčasne kráľ a najvyšší kňaz **eljon**, svojou nekrvavou obetou, chlebom a vínom, slúži ako predobraz Mesiáša. Na obrazoch je oblečený do kňaz. **b) Opomenutie a smrť egyptských novorodencov (Exodus 12,13).** Anjel skazy vyžiadaný Mojžišom prechádzal Egyptom, aby potrestal tých, ktorí väznili Jahveho ľud. Aby anjel mohol rozpoznať domy Izraelitov a vyhnúť sa im, prikázal Boh Izraelitom vykonať zvláštne prípravy na odchod, medzi ktoré patrilo obetovať baránka a yzopovými zväzkami namočenými do jeho krvi urobiť na dvere tau-kríž (T). Baránka mali jesť s podkasaným šatom, topánkami na nohách a palicou v ruke, pripravení na okamžitý útek. Počas tejto večere, ktorú nasledujúcim židovským generáciám pripomína sviatok **pesah**, boli pobití egyptskí prvorodenci ako posledná z desiatich rán egyptských. Naľakaný faraón napokon súhlasil s odchodom Izraelitov zo svojej krajiny. Na obrazoch sú účastníci slávnosti jedenia obradného baránka **korban pesah** zobrazovaní, ako stoja pri stole, na ktorom leží baránok. Ľudia sú pripravení vydať sa na cestu alebo ako kladú svoju batožinu na ťavy a osly. V pozadí scény hynie egyptský dobytok, ktorý bol rovnako postihnutý Božou kliatbou. Okrem paralelizmu večere pred útekem z Egypta s Poslednou večerou Pána, slúži smrť egyptských prvorodencov ako pripomenka smrti betlehenských neviniatok (pozri Christologický cyklus II.). Svoju typologickú úlohu má aj yzop späť s príbehom Ukrižovania (Ján 19,29). **c) Zber manny (Exodus 16,11-36; Numeri 11,7-9).** Izraelitom, ktorí hladní putovali nehostinnou púšťou potom, čo utiekli z Egypta, zoslal Boh mannu, ktorá padala z neba na zem ako rosa. Mojžiš ju považoval za chlieb z neba a pre kresťanskú tradíciu sa stala obrazom *eucharistie, duchovného pokrmu cirkvi na ceste do nebeského kráľovstva. Na obrazoch sú Izraeliti zobrazovaní s košíkmi zdvihnutými, akoby mannu chceli chytať vo vzduchu, alebo ju zbierajú zo zeme do rôznych nádob. **d) Navštívenie proroka Eliáša na púšti anjelom (1 Kráľov 19,4-8).** Potom čo Eliáš uprchol do púšte pred Jezábel, manželkou kráľa Achaba a stúpenkyňou kanaánskeho boha *Baala, usadol pod trňový ker a želel si zomrieť. Cítil sa porazený a neschopný vzdorovať Jahveho aj svojim nepriateľom. Keď vyčerpaný zaspal, zjavil sa mu anjel, ktorý mu priniesol chlieb a krčah vody. Povedal Eliášovi: Vstaň a jedz, lebo máš pred sebou ďalekú cestu. Eliáš vstal a posilnený pokrmom, išiel štyridsať dní a štyridsať nocí, až dorazil k vrchu Choréb (*Sinaj), kde sa mu zjavil Boh a poveril ho pomazaním ďalších izraelských kráľov, ktorí prídu po Achabovi. Božský pokrm, ktorý proroka posilnil k boju za pravú vieru, je chápaný ako symbol eucharistie. Na obrazoch anjel drží kalich a chlieb ako symboly sviatosti oltárnej.

*

Stolovanie. V biblických časoch deň začínal časne ráno. Ľudia neraňajkovali, ale nosili si jedlo, bochníček chleba, figy, olivy, kozí syr, za opaskom alebo v nejakom zásobníku, a jedli počas cesty do roboty. Večera predstavovala najdôležitejšie jedlo dňa a jej čas nastal po dokončení všetkej práce (Rút 3,6-7). Keď bola príprava pokrmu dokončená, celá rodina jedla spoločne so všetkými prítomnými hosťami. Pri slávnostných príležitostiach bolo zvykom venovať sa nejakej zábave, napríklad hádankám (Sudcov 14,12), hudbe (Izaiáš 5,12) a tancu (Matúš 14,6). V časoch praotcov (2.tis.pr.Kr.) sedávali účastníci stolovania v skupine na zemi (Genezis 18,8; 37,25). V neskorších časoch bolo zvykom sedieť za stolom (1Kráľov 13,20; Žalmy 23,5; Ezechiel 23,41) alebo, snáď podľa egyptskej módy, pololežiačky (Ester 7,8).

V novozákonnej dobe sa často podávalo jedlo na poschodí, nad podlažím miestnosti, v ktorej sa bežne chovali zvieratá (Marek 7,28). Pri slávnostnej príležitosti ľudia jedávali na ležadlách usporiadaných do podkovy okolo nízkeho stolu, väčšinou po troch na jednom ležadle, ale v prípade potreby sa ich zmestilo aj päť. Posediačky jedli iba ženy a otroci. Stolovníci zaberali približne nasledovnú polohu: ľavým lakťom sa opierali o vankúše, pravica podľa rímsko-gréckeho spôsobu správania zostala voľná a každý spočíval hlavou blízko hrude toho, kto ležal bezprostredne za ním. Odpočíval tak na prsiach suseda (Ján 13,23). Táto telesná blízkosť dávala dobrú príležitosť na dôvernú výmenu názorov. Miesto pre najváženejšiu osobu, čiže "najvyššie ležadlo", sa nachádzalo vpravo, najbližšie ku vchodu, ktorým vstupovalo do miestnosti služobníctvo. To zaisťovalo, aby najváženejšia osoba bola obslužená ako prvá. Naopak "najnižšie miesto" sa nachádzalo po ľavej strane služobníkov, priamo oproti "najvyššiemu ležadlu". O troch host'och ležiacich na jednom spoločnom ležadle sa hovorilo ako o najvyššom, strednom a najnižšom. Také označenie vyplývalo z toho, že host' spočívajúci na prsiach druhého sa vždy javil ako nižší. Najžiadanejšie bolo preto "najvyššie miesto na najvyššom ležadle." Hlavný denný pokrm prebiehal v uvoľnenej a radostnej nálade. Skôr ako si hostia vybrali jedlo, vždy si pomývali ruky, lebo sa bežne jedlo zo spoločnej misy. Bola to veľká hlinená nádoba naplnená mäsom a zeleninou, umiestnená na stole uprostred ležadiel.

V Starom zákone (1Samuelova 9,13), nachádzame iba jednu správu o požehnaní (hebr. *beracha*), ktoré zaznelo predtým, ako ľudia začali jesť. Nový zákon však niekoľko razy pripomína, že kresťania pri tejto príležitosti vyslovovali vďaku (Matúš 15,36; Lukáš 9,16; Ján 6,11). Zvyčajne si každý host' namáčal kúsok v spoločnej mise, ale existovali prípady, keď sa podávali oddelené porcie (Genezis 43,34; Rút 2,14; 1Samuelova 1,4). Nakoľko neboli známe vidličky a nože, brali sa malé kúsky chleba medzi palec a dva prsty pravej ruky, aby vsiakli šťavu z misy. Tiež sa podľa módy používali lyžice na naberanie kúskov mäsa. To sa potom podávalo do úst v podobe obloženého chleba. Keď si host' nabral takýmto spôsobom zvlášť lákavé kúsok, považovalo sa za prejav veľkej zdvorilosti, ak ho ponúkol druhému (Ján 13,26). Po ukončení jedla bolo zvykom zaďakovať a tým vyhovieť príkazu Deuteronomia (8,10). Potom si hostia podali ruky.

Z niektorých správ sa zdá, že ženy zvyčajne jedli spoločne s mužmi (Rút 2,14; 1Samuelova 1,4; Jób 1,4). Jednako len je pravdepodobné, že ženy v každej domácnosti mali na starosti prípravu a obsluhu host'ov (Lukáš 10,40), čo ich prinútilo k nepravidelnému a rýchlemu jedeniu. Bežný pokrm pozostával iba z jedného chodu, takže po jeho predložení nemal už ten, kto ho pripravoval, vlastne žiadnu ďalšiu prácu. Tento fakt stál pravdepodobne za Ježišovým pokarhaním Marty, keď jej pripomínal, že stačí len jeden chod jedla, aby sa mohla aj ona venovať duchovnej činnosti (pozri Christologický cyklus II.: *Ježiš v dome Marty a Márie*). V starozákonnej dobe priniesla jedlo osoba, ktorá ho pripravovala, a hlava domácnosti ho rozdeľovala (1Samuelova 1,4). Veľkosť porcií sa mohla líšiť a riadila sa podľa toho, komu z účastníkov stolovania sa dávala prednosť (Genezis 43,34; 1Samuelova 1,5).

Neskoro židovské zvyky stolovania spolu s orientálnymi vplyvmi, s ktorými prišli do styku počas krížových výprav (od 11.st.), prebrali stredovekí kresťania v praktickom živote. Jedlo sa za stolom, ku ktorému sa viazali rôzne magické a náboženské zvyky. Za hojnosť jedla sa vzdávala vďaka Bohu, pred jedlom sa ľudia modlili, nožom sa pokrižoval chlieb skôr, ako sa začal krájať. Hostia sedeli pri stole

vzpriamene a pred jedlom s umývali ruky. Tento starý židovský zvyk, ktorý mal pôvodne rituálny a nie a nie hygienický zmysel, patrí k najstarším európskym zvykom pri jedle a v krajinách iného náboženstva ho v tom čase nepoznali. Riad sa používal spoločný, ale už v 13.storočí sa objavujú na stole misky zvlášť pre každého stolovníka (na vidieku sa jedlo z jednej misy ešte po tridsaťročnej vojne, v 17.storočí. Pohár na víno býval tiež spoločný a koloval okolo stolu; preto majú gotické čaše veľký obsah (pozri Christologický cyklus I.: *Svätý grál*). Za zdvorilé sa pokladalo, ak sa prvý napil hosťiteľ, ktorý tým súčasne dokazoval, že víno nie je otrávené. Ľudia jedli rukami, ktoré si otierali do šiat, ale už v 12.storočí sa cirkevné traktáty zmieňujú o plátne – obrúskoch. Pri jedle platili určité zásady slušnosti: porciu bolo slušné uchopiť iba tromi prstami – palcom, ukazovákom a prstenníkom. Mäso sa nevkladalo priamo do úst, ale kládlo sa na krajec chleba. Až v 15.-16.storočí sa objavujú tanieri. Na odkrajovanie mäsa sa používali nože, vidličky vo väčšej miere sa začali používať až pod vplyvom talianskej renesancie. Hostia sedeli pri stole v určitom poriadku, na čele, na čestnom mieste sedel hospodár, smerom ku koncu stolu sedeli najmenej vážení členovia rodiny alebo čľaď, ktorí dostávali horšie a často aj menšie kúsky jedla. Jedlo sa pôvodne z jednej misy, z ktorej si prvý nabral hospodár, alebo veľmi vážený hosť, a ktorú podal svojej žene a tak to pokračovalo až k čľaďi.

Nový zákon nás informuje o prípadoch, keď sa Ježiš zúčastnil hostiny ako hosť ale súčasne mal postavenie hlavy hostiny. Na svadobnú slávnosť v *Káne galilejskej* (Ján 2,1-11) bolo vydané formálne pozvanie, ako uvádza Matúš (22,2-14) v podobenstve o kráľovi, ktorý vystrojil hostinu pri príležitosti svadby svojho syna. Hostina v Káne, opísaná v Matúšovi (9,10), sa riadila formálnejším vzorom, ktorý bol zvyčajný v 1.storočí v grécko-rímskom prostredí. Ježiš sa usadil za stolom spolu so svojimi učeníkmi a ďalšími pozvanými hosťami. Jedáleň mala pravdepodobne vchod otvorený do ulice, čiastočne chránený záclonami pred zvedavými pohľadmi chodcov. Vtedajšie mravy totiž ľuďom dovoľovali nazerat' cez záclony a hlasno klebetiť o prítomných na hostine. Práve to vyvolalo poznámky farizejov, či je vhodné, aby Ježiš stoloval s publikánmi, prostými ľuďmi, a hriešnikmi (pozri Christologický cyklus II.: *Povolanie Matúša*). V podobnej jedálni pri inej príležitosti si všimla Ježiša okoloidúca žena. Vrátila sa s alabastrovou nádobou a vzácnym olejom z nej poliala Ježišove nohy (pozri Christologický cyklus II.: *Kristus na večeri u farizeja Šimona*). Jej správanie si Ježiš vysvetlil ako tradičný prejav pohostinnosti, ktorý hosťiteľ zanedbal. Tiež sa ukázalo, že ani nepodal umývadlo s vodou, aby si hosť opláchol nohy. Toto opomenutie znamenalo vážny spoločenský prehrešok. V Jerichu bohatý colník Zacheus predložil Ježišovi zrejme veľmi bohaté jedlo (Lukáš 19,6), zatiaľ čo rodinné spoločenstvo v Betánii bolo skromnejšie (pozri Christologický cyklus II.: *Ježiš v dome Marty a Márie*), rovnako ako jedlo v Emauzoch (pozri Christologický cyklus II.: *Večera v Emauzoch*).

Pri určitých príležitostiach Ježiš vynechával tradičné umývanie rúk pred jedlom, aby tým učil dôležitej duchovnej zásade: „**Vy, farizeji, čistíte zovňajšok čaše a misky, ale vaše vnútro je plné lúpeže a zloby**“ (Lukáš 11,37-42). Presná povaha stolovania, ktorého sa Ježiš zúčastnil so svojimi učeníkmi toho večera pred zradou, predstavuje najviac rozoberanú tému v histórii Nového zákona. Tradičný výklad, že išlo o jedlo zvyčajné pre sviatok **pesah**, podporujú citáty zo synoptických evanjelií aj z Jána. Toto stolovanie malo rysy, ktoré judaisti označili za typické pre slávnosť pesahu: ležanie pri stole a namáčanie chleba do misy, pod ktorým vidia omáčku **charoset** a konzumovanie horkých bylín **marorim**, pitia pohárov vína. Spochybňovanie názoru, že išlo o pesah, vychádza z Jánovho textu, ktorý datuje udalosti Poslednej večere o deň skôr ako synoptici. Nemohlo preto ísť o pravidelné

pesahové stolovanie, lebo Ježiš zomrel v rovnakom čase, keď boli v Chráme pre účel pesahu rituálne obetované baránky (hebr.sg. **korban pesah**), to znamená večeral o deň skôr. Potom zostáva otázkou, o aké stolovanie išlo, ak to nebola pesah. Vysvetlením má byť teória, že išlo o stolovanie sabatového posvätenia **Kidduš**, pri ktorom bolo prednášané pánom domu (hebr. **ba'al-kri'a** = dosl. pán čítania) požehnanie nad vínom pred večerným jedlom. Konalo sa po ranej bohoslužbe počas **sabatu** a sviatkoch. Ak nebolo k dispozícii víno, mohlo sa žehnanie Kidduš vysloviť nad dvoma bochníkmi chleba **lechem mišne**. Účelom bolo posvätiť svätý deň a zaďakovať Bohu za milosť a dobrotivosť. Počas modlitby účastníci stoja a po požehnaní odpovedajú **amen** (hebr. pravý, platný; v lat. liturgii vo význame - tak je; v našich prekladoch - veru; v náboženskom zmysle to znamená spoľahnúť sa na Boha). Podľa tejto teórie Ježiš a učeníci tvorili náboženskú skupinu, ktorá sa zišla v predvečer sabatu a pesahu, a ich stretnutie malo podobu prostého zhromaždenia, pri ktorom Ježiš nad kalichom vína vyslovil žehnanie Kidduš. Obmenou tejto teórie je myšlienka, že išlo o zvyčajné stolovanie a Ježiš a učeníci vytvárali náboženské spoločenstvo **haburah**, podobné skupinkám, v akých sa združovali farizeji. Opodstatnenosť tejto myšlienky môžu preukázať až rozbory *kumránskych zvitkov objavených 1947 v jaskyniach pri Mŕtvom mori.

Pri súčasnom štúdiu rôznych židovských kalendárov, ktoré sa používali na vypočítavanie jednotlivých sviatočných dní, bádatelia zvažujú možnosť, že evanjeliové texty odrážajú rôznu módnu tradíciu. Je možné uvažovať o farizejskom datovaní pesahu, ktoré použil Ježiš, a saducejskom datovaní o deň skôr, ktoré stojí v pozadí Jánovej správy. Nie je isté, či sa podarí s konečnou platnosťou stanoviť dobu Poslednej večere, ale zdá sa, že Ježiš mal pri svojom stolovaní na mysli sviatok na počesť vyvedenia z egyptského otroctva, a tým je sviatok *pesah.

Agapy. Po vzore Poslednej večere a na pamiatku smrti Ježiša Krista konali prví kresťania agapy (z gr. **agapo** = obetavo milujem [milujem Boha]; sg. **agapé** = obetavá láska), ktoré sú známe aj pod názvom "hody lásky" alebo "hostiny lámania chleba". Pôvodne išlo o starý orientálny zvyk, zdvorilú pozornosť hostiteľa k hosťovi: hostiteľ ponúkol kus chleba, ktorý odlomil z veľkej placky; skyvu stočil, omočil v spoločnej mise a podal hosťovi k ústam. Počas slávnosti prvotní kresťania blahorečili boha Ježiša Krista na znamenie svojho trvalého spojenia s ním a pripravovali sa na jeho druhý príchod na konci vekov, ktorý mal podľa ich predstáv čoskoro nastať. Agapy boli súčasne chápané ako pokračovanie Ježišovej misijnej činnosti v *Galilei, keď počas vyučovania sýtil zástupy a s učeníkmi tvoril spoločenstvo.

Okrem mystickej náplne stretnutia, z ktorého sa rodila prvá podoba kresťanskej omše, plnili agapy ďalšie významné úlohy. Osamelí v nepriateľsky ladenom prostredí posilňovali účastníci obradu svoje vzťahy a jednotu a vzájomne si pomáhali v hmotnej núdzi. Agapy začínali obradom lámania chleba a končili *eucharistiou, ktorá v tomto prostredí získala svoju najpôvodnejšiu podobu (podobné sakrálne hostiny však poznal judaizmus aj helenizmus alebo *mitraizmus). Motívom jeruzalemského obradu agapé nebola iba bolestná spomienka na Ježišovu smrť, ale prežitok neviditeľnej prítomnosti Pána v ich strede, preto sa celý obrad niesol v duchu vzrušenej radosti. Pre neporiadky, ktoré už počas života apoštolov, vznikali pri slávnostiach (1Korinským 11,8-22), cirkevný snem v Kartágu, bojujúci o nezávislosť cirkvi na svetskej moci, vyčlenil agapy zo slávenia eucharistie a viaceré miestne snemy ich vykázali z chrámov. Napokon ich milánsky biskup Ambróz (†397) s konečnou platnosťou zakázal vo svojej diecéze. Od začiatku 5.storočia agapy postupne zanikli alebo sa menili sa na dobročinné ustanovizne. Cirkev, upevňujúca si svoje postavenie, nemala

o ne záujem, lebo predstavovali výrazný svetský a rovnostársky rys, ktorý sa priečil stavovskej hierarchii a snahe cirkvi zaujať predné miesto v stredovekej spoločnosti. Na pamiatku Poslednej večere postupom času cirkev vypracovala vlastnú liturgiu, známu ako liturgia Zeleného štvrtka.

Liturgia Zeleného štvrtka. Oslava predveľkonočného štvrtka je prvý raz doložená z roku 397 na Kartáginskom cirkevnom sneme. Pre oslavu boli určené homílie, duchovný príhovor na tému Judášovej zrady a Poslednej večere, ako ich napísal carihradský biskup Ján Zlatoústý (†407) a biskup Gregor z Tours (†595). Od 4.storočia je Zelený štvrtok sviatkom, svätí sa *krizma, zmes oleja a balzamu, používaná ako posvätný olej na pomazanie pri krste, birmovke, sviatosti chorých a zomierajúcich a posvätení stavu (pozri Christologický cyklus II.: *Krst Ježiša*). Večernej omše, ktorá zahajuje veľkonočné triduum, sa zúčastňuje celá obec veriacich. Jej súčasťou je čítanie pasáže o *pesahu, veľkonočnej večeri pred útekem Židov z Egypta, a novozákonných textov o ustanovení eucharistie. Súčasťou obradu je aj umývanie nôh, prenesenie eucharistie do bočnej kaplnky, odstrojenie oltára ako súčasť prípravy na Veľký piatok. V stredoveku bola omša spojená s obdarovávaním chudobných a potrebných almužnou. Niektoré deti dostávali na Zelený štvrtok drobné darčeky od svojich rodičov a krstných rodičov. Po umývaní nôh a chválospevu Sláva Bohu na výsostiach (spevu, ktorým vítali anjeli narodenie Ježiša v Betleheme; Lukáš 2,14) sa poslednýkrát rozoznejú zvony predtým, ako stíchnu až do veľkonočnej noci (zo soboty na nedeľu). Zvyk mlčania zvonov sa datuje už do karolínskej doby 9.storočia a je chápaný ako prejav kajúcnosti a pokory. Podľa iného výkladu iba pripomína dobu, keď zvony raná cirkev nepoužívala.

Ježišovu cestu do Getsemane a modlitbu, ktorou sa pripravoval na svoje utrpenie (pozri kapitola *Agónia v Getsemanskej záhrade*) pripomína sprievod kňazov s posvätenou hostiou k bočnému oltáru v kostole, symbolickému večeradlu, a potom jeho odchod. Svätostánok, kde je hostia uložená, sa volá Getsemanská záhrada. Posvätené hostie sú pripravené pre vigíliu, večernú bohoslužbu na Veľký piatok. Opustenosť Ježiša v Getsemane (pozri kapitola *Modlitba na Olivovej hore*) pripomína obnaženie oltárov. Okrem toho sa zo sväteničiek odstraňuje svätená voda a nádobky sa opäť naplnia až pri večernom obrade Veľkého piatku.

Zelený štvrtok. Pomenovanie Zelený štvrtok, nem. Gründonnerstag, je doložené v Nemecku od 12.storočia. Hoci lingvisti ho odvodzujú od slova grienen/greinen s významom plakať, podľa iných názov vznikol podľa zelenej farby omšového rúcha, používaného v tento deň, alebo ako pripomienka verša Lukáša (23,31) v súvislosti s nesením kríža na Golgotu: **„Lebo keď toto robia so zeleným stromom, čo sa bude diať so suchým?“**

Tak ako v prípade iných kresťanských sviatkov spájal sa Zelený štvrtok s radom ľudových zvykov, v ktorých doznievali staré pohanské zvyky. Nakoľko štvrtok ako deň bol zasvätený hlavnému slovanskému bohovi Perunovi (Peren dan = Perenov deň), veľkonočný štvrtok mal mimoriadny význam. Pohanskí Poliaci v tento deň volali pred východom slnka Vesnu, bohyňu života, jari a mladosti, a očakávali prvý hrom, Rusi privolávali dážď a prosili o očistu zeme a ducha. V Perenov deň si ľudia pri oltári v božici, pohanskom chráme, omývali tváre obetnou vodou a vínom, zahasínali posvätný oheň, aby vzápätí zapálili na počesť boha Peruna nový. Vajce, ktoré sliepky zniesli na zelený štvrtok, boli potom hádzané cez chalupu a zakopané na mieste, kam dopadli, aby tak chránili dom pred ohňom.

V kresťanských časoch v ten deň jedli zelenú stravu, špenát, kapustu, aby bol človek po celý rok zdravý. Nakoľko zvony utíchli, verilo sa, že ak v okamihu ich opätovného zazvonenia zacengá človek peniazmi, vydržia mu po celý rok. Inde v čase mlčania zvonov cengali paličkou na mažiar, aby príbytok opustili myši a hmyz. Na zelený štvrtok naháňali deti Judáša (pozri kapitola *Zrada, Judášov bozk*). S obradom umývania nôh súvisel zvyk včasného vstávania a chodenia k vodným zdrojom. Rodina sa tu spoločne pomodlila a potom sa všetci umyli vodou, lebo sa verilo, že to pomôže proti kožným chorobám. Na Zelený štvrtok gazdinky pred východom slnka pozametali novými metlami celý dom. Smeti sa vynášali za humno alebo na križovatku ciest, aby sa v dome nedržali blchy, alebo ich spálili. Tento rituál mal chrániť dom pred nešťastím a pred hromom. Verilo sa, že kto pred východom slnka zjedol na lačno chlieb s medom, bude chránený pred uštipnutím hadmi, osami a sršňami a bude chránený pred prašivinou. Med s kúskom chleba dostával aj dobytok, aby mu nič jedovaté neublížilo. Niekde hádzali do studní chlieb natretý medom, aby sa v nich celý rok držala čistá voda. Poobede bolo zakázané pracovať. Po západe slnka hospodár pokropil svätenou vodou z doposiaľ nepoužitého hrnčeka dom a jeho okolie. Zvyčajne na to použil vechtík slamy.

*

Veľká noc je výraz, ktorý doslovne pomenováva jarnú rovnodennosť. Podľa niektorých mytológov v Palestíne starobylé kanaánske a hebrejské kmene možno spájali sviatok jari s obriezku, kultom plodnosti alebo krvavými obetami novorodencov, aby si od božstva vyprosili v nastávajúcom roku úspech. Mojžiš pravdepodobne v sviatku Veľkej noci spojil dva staršie obrady, poľnohospodársku slávnosť nekvasených chlebov **Chag ham-macot** a sviatok pastierov, spojený s obetovaním mladých baránkov zo stáda, ktorých krvou potierali pastieri tyče svojich stanov na ochranu pred zlými duchmi. Po príchode do Kanaánu sa v izraelskom sviatku **pesah** splynuli starobylé poľnohospodárske a pastierske slávnosti so spomienkovou oslavou na útek Izraelitov z Egypta (Exodus 12), kde strávili štyristo tridsať rokov. Táto slávnosť pripomína, ako kráčal anjel zhuby egyptskou krajinou a zabíjal všetko prvorodené. Tak sa zrodil sviatok **Pesah/Pesach/Pešach** (hebr. prechod; gr.lat. *Pascha), ktorý náboženskou reformou v časoch sedemnásteho judského kráľa Joziáša (640-609 pr.Kr.) získal nový náboženský obsah. K nemu sa hlásil aj neskorší obrad obetovania izraelských prvorodencov Jahvemu (pozri Christologický cyklus II.: *Obetovanie Ježiša v chráme*).

***Pesah/Pesach.** Výber mien pre sviatok pesah určujú biblické súvislosti: **Chag ha-Pesah** pripomína, ako Boh prekročil izraelské domy, kým udrel na egyptských prvorodencov, a ďalej obeť obetného baránka **korban pesah** pred odchodom z Egypta. Názov **Chag ha-aviv**/sviatok jari, spája pesah s poľnohospodárskym cyklom a dátumom odchodu Izraelitov "v mesiaci **aviv**". Hlavným názvom je **Chag ha-macot**/sviatok nekvasených chlebov (gr. **he heorté ton azýmon**). Posledný termín **zman cherutenu** sa vzťahuje k pesahovej modlitbe **Amida**/modlitbe postojacky.

V novozákonných časoch sa od všetkých Izraelitov očakávalo, že sa dostavia do Jeruzalemu tri razy do roka na sväté dni (hebr. **jamim tovim**) židovského kalendára (hebr. **chagim**): na sviatok **Pesah** (gr. **pascha**), sviatok týždňov **Šavuot** (gr. **hé pentékosté**; *Turíce) a na slávnosť stánkov **Sukot** (gr. **skénopédia**). Spoločne sa nazývajú **šaloš regalim**, pútnické sviatky. Túto povinnosť si plnili dokonca aj niektorí *diasporálni Židia. Až do roku 70 sa pesah slávil v Jeruzaleme, v každom dome v meste a v malých rodinných židovských spoločenstvách. Súbežne so súkromnými oslavami prebiehal v Chráme rituál obetovania baránka **korban pesah**.

V herodesovských časoch sa Židia zhromaždili na vonkajšom chrámovom nádvorí. Obetné zviera, ktoré bolo starostlivo vybrané, hlava rodiny, otec, hospodár alebo ním poverený muž, musel priniesť na ramenách na nádvorie jeruzalemského chrámu, kde bolo za spevu *levitov obradne zabité. Kňazi stáli v dvoch radoch, v prvom rade držal každý kňaz zlatú misku a v druhom rade striebornú. Miska, do ktorej obetník zachytil krv umierajúceho zvieraťa (baránka alebo kozľaťa starého viac ako osem dní života, pričom baránkovi bola dávajú prednosť) bola podávaná z ruky do ruky až na koniec radu, kde ju posledný kňaz podľa obradných predpisov vylial na oltár. Odtiaľ bola kanálmi odvádzaná až do údolia a do potoka Kidrón. Vnútorosti a tuk končili v ohni ako zápalná obeta. Potom dostal pútnik barančeka k rituálnej večeri. To všetko sa odohrávalo za sprievodu piesne **Hallel** (Žalm 113-118). Bolo zabitých veľa veľkonočných baránkov, ich počet v ten večer, keď Ježiš zomieral na kríži, *Joseph Flavius odhaduje na osemnásť tisíc.

Jeden z najstarších opisov súkromnej pesahovej hostiny sa dochoval v traktáte **Pesahim Mišna** z 2. storočia. Súkromný sviatok pesah začínal spoločným hľadaním zakázaného kvasu **chamec** a všetkého kvaseného **bdikat chamec** v domácnostiach so sviecami. Všetko nespotrebované kysnuté **biur chamec** sa muselo nasledujúce ráno spáliť. Desiat' vopred ukrytých kúskov kysnutého pečiva sa spálilo na znamenie, že je dom čistý. Každý, kto by v priebehu siedmich pesahových dní zjedol niečo kysnuté, bol by vyobcovaný z izraelskej pospolitosti (Exodus 12,14-19). Podľa prísnych rituálnych predpisov nesmela byť doba medzi vymiesení cesta a jeho pečením dlhšia ako 18 minút, inak bolo cesto pokladané za kysnuté. Všetci mužskí prvoroďenci, ktorí dosiahli vek **bar micva** (od raného stredoveku bar micva = vek 13 rokov) sa musia pred pesahom postíť, aby vyjadrili vďačnosť za vyslobodenie z egyptského zajatia (Exodus 12,26...). Samotná pesahová večera mala presne stanovený poriadok **seder** a bola plná symboliky. Ak sa niektorí nemohli zúčastniť oslavy pre rituálnu nečistotu **tum'a** alebo pre dlhý pobyt mimo domov (Numeri 9,10-13), existoval oneskorený sviatok **Pesah šeni** začínajúci o mesiac neskôr.

Sederová večera sa jedla sa postojacky, aby pripomenula chvat večera pred útekem. patrili k nej pečený baránok, ktorého nesmelo zostať nič, celý sa musel zjesť alebo potom spáliť, aby nedošlo k zneucteniu obety. Neskôršie ho nahradila pečená jahňacia kosť **zro'a** s trochou mäsa, položená na sederovom tanieri **ke'ara**. Kosť pripomínala silnú a natiahnutú Božiu ruku. Nekvasený chlieb **azymach/maces** položený troch vrstvách pripomínal nielen chvat úteku, ale aj tri vrstvy židovského národa, kňazov **kohaním**, chrámových spevákov (levitov) a Izraelitov. Omáčku **charoset** tvorila veľmi hustá zmes rozsekaných mandlí, orieškov, marhúl, jabĺčok, fig, datlí, hrozienok, škorice a sladkého červeného vína. Po varení jej vzhľad a hutnosť pripomínali hlinu alebo maltu, z ktorej Izraeliti vyrábali tehly v čase egyptského otroctva. Charoset sa podávala na plytkom, nahriatom sederovom tanieri spolu s nekvaseným chlebom. Horké byliny **marorim** (sg. **maror**) pripomínali trpké časy zajatia a hladovanie. V ***Talmude** sú ako horké byliny uvedené hlávkový šalát a chren, ale používala sa aj žihľava, štiav, čakanka, mäta, loboda, portulaka kapustná, púpava, ligurček, eruka siata atď. V starozákonných dobách sa marorim namáčali do slanej vody, neskôršie sa ako zálievka používal aj olivový olej s octom, trený cesnak a mleté horčičné semiačka. Slaná voda pripomínala slzy preliate zajatcami. Štyri poháre vína odkazovali zmluvu Izraelitov s Bohom, na krv obriezky a krv zvierat zabitých pre pesahovú obetu. Starostlivo sa dodržiavalo rituálne umývanie rúk. Stôl, pôvodne zrejme dlážka, sa upratal po prvom pohári vína, nad ktorým bolo prednesené požehnanie, a formou rozhovoru medzi otcom a synom sa vyprával príbeh o egyptskej slávnosti pesah a odchodu z Egypta. Misy s jedlom sa priniesli späť, zaspievala sa

časť chválospevu **Hallel** z Knihy žalmov, verše z Žalmov 113 ospevujúce Boha, nasledoval druhý pohár vína, a spev Žalmov 114. Potom sa uskutočnilo lámanie chleba: jedol sa baránok s horkými bylinami a nekvaseným chlebom. Nasledoval spev Žalmov 115-118 a pri slovách „**Požehnaný, kto prichádza v mene Pána**“ bol podávaný štvrtý pohár; zrejme išlo o spev spomínaný Matúšom (26,30). Dovoľený bol eventuálne piaty pohár. Pri Poslednej večeri Ježiša s učeníkmi zrejme práve v túto chvíľu, pri štvrtom a piatom pohári vína, dostal Judáš namočenú skyvu chleba a odišiel do noci, aby urobil, čo chcel a urobil to hneď, t.j. zradiť Krista.

Symbolika Krista ako veľkonočného baránka a *baránka Božieho* (pozri Christologický cyklus I.) pochádza z Nového zákona. Tradičný pesahový baránok mal rozšírený precedens, uvedený v Exodu (12,46) a Numeri (9,12), kde sa píše, že sa pesahovej obeti nesmie zlomiť ani jedna kosť. Tento drobný detail evanjeliá typologicky vzťahli na Ukrižovaného: **Prišli vojaci a polámali kosti prvému a druhému (zločincovi), ktorý bol s Ním ukrižovaný; keď však prišli k Ježišovi a videli, že je mŕtvy, nelámali mu kosti...Stalo sa to preto, aby sa naplnilo Písmo: Jeho kosť nebude zlomená (Ján 19,36; pozri kapitola Ukrižovanie).**

Po zničení jeruzalemského chrámu roku 70 už nebolo možné zabíjať pesahovú obeť rituálnym spôsobom, preto sa pesah stal rodinným sviatkom, ako tomu bolo pôvodne. Aj keď postupom času išlo židovstvo a kresťanstvo rozdielnou cestou, zvyk slávenia pesahu nejaký čas medzi niektorými kresťanmi pokračoval, najmä medzi tými, ktorí pochádzali zo židovského alebo *prozelytského (židokresťanského) prostredia. Nakoniec však kresťanský spôsob oslavy Veľkej noci (Večera Pána, eucharistická slávnosť) nahradil pesahový obrad rovnako, ako krst nahradil obriezku.

Slovanskí pohania (Srbi) spájali Veľkú noc so zimným vtelením Perunovej družky Baby, symbolicky chápanej ako Morana, u Srbov Korizma. Predstavovali si ju ako starenu so siedmimi ohromnými zubami. Každý pôstny týždeň pred Veľkou nocou jeden zo zubov stráca, a keď vypadne posledný, zomrie a pošle deťom farebné vajce, ktoré je symbolom nového života, znovuzrodenej prírody. Namiesto zimnej Baby (Ježibaby, Baby Jagy, Jehery...) preberá vládu letná Baba, čiže Zlatá baba.

Kresťanstvo vníma sviatok Veľkej noci ako výročie smrti a vzkriesenia Krista. Veľká noc sa výslovne uvádza v kresťanských písomných prameňoch od 2.storočia, ale slávila sa už v 1.storočí. Ranokresťanská cirkev slávila iba tento sviatok a to každú nedeľu. Veľká noc pod gréckym menom **pascha** sa prvý raz oficiálne uvádza v zákone vydanom rímskym cisárom Valentianom II. dňa 7.augusta 389. Potom, čo bola pascha začlenená do zoznamu rímskych sviatočných dní, nesmeli sa v tomto období konať sudy. Spočiatku sa výročná pamiatka na Kristovu smrť zhodovala s oslavou hebrejského sviatku **pesah**. Kresťania tomu sviatku dali nový obsah. Kresťania Sýrie a Malej Ázie kládli dôraz na Ježišovu vykupiteľskú úlohu, Rím a západokresťanské obce zdôrazňovali Kristovo zmŕtvychvstanie.

V 2.polovine 2.storočia vznikol medzi východnými a západnými cirkvami spor o termín slávenia Veľkej noci. Východné obce uprednostňovali rovnakú dobu ako pesah, západné obce na čele s Rómom trvali na prvej nedeľi po jarnom splne. Spor trval takmer sto rokov a je označovaný ako Spor o Veľkú noc. Opísal ho biskup Eusebios z Cézarey, priezviskom Panfilov (†338/339) v svojom spise Cirkevné dejiny. Spor rozhodol koncil zvolaný cisárom Konštantínom Veľkým roku 325 do Nikay v Bythynii (v dnešnom Turecku). Snem sa uzniesol sláviť Veľkú noc bez nadväznosti na židovské zvyky, a to vždy prvú nedeľu po jarnom splne.

Pôvodne sa Veľká noc slávila v rámci jedinej slávnosti a jej hlavnou náplňou bola spoločná eucharistická hostina. Od 4.storočia predchádza oslave štyridsaťdňové pôstne obdobie (od popolcovej stredy po Bielu nedeľu), v ktorom sa katechumeni pripravovali na krst, ktorý sa konal v noci počas omše Veľkého piatku, a tí pokrstení si krst pripomínali a venovali sa pokániu. Pôst bol dobou pokánia a zdržanlivosti, počas ktorej boli zakázané všetky mäsité jedlá ako pripomienka na Ježišov pôst na púšti. Dnešná katolícka cirkev kladie dôraz skôr na duchovné sústredenie počas pôstneho obdobia. V 4.storočí sa veľkonočné slávnosti rozšírili o ďalšie dva dni, piatok (deň Ježišovej smrti) a sobotu (deň odpočinku v hrobe). Tieto dva dni spolu s Veľkonočnou nedeľou (deň zmŕtvychvstania Ježiša, slávený však od sobotného večera) tvoria tzv. veľkonočné triduum. Veľkonočná doba, ktorá začína Kvetnou nedeľou (pozri Christologický cyklus II.: *Vjazd do Jeruzalemu*) a končí slávnosťou *Zoslania ducha Svätého*, obsahuje päťdesiat dní.

***Pascha.** Jedným z najstarších názvov kresťanskej Veľkej noci je grécko-latinské slovo pascha, pochádzajúce z hebrejského *pesah/pesach*. Označenie pascha dodnes používajú románske jazyky a východokresťanské cirkvi (Rusko, Bulharsko, Srbsko): fr. *pasque*, tal. *pasqua*, šp. *pascua de resurrección*, rum. *paști*, rus. *pascha*. Angličania používajú výraz *Eastern*, Nemci výraz *Ostern*. Výklad týchto slov je nejednoznačný. Podľa biblického učenca a prvého anglického historika Bedy Ctihodného (†735) je *Eastern* odvodené od mena bohyně jari *Ostary/Eostre* a do nemčiny preniklo ako skomolenina *Ostern*. Iní lingvisti však dávajú *Ostern* do spojitosti s *Východom (Ost)*, v súlade s významom: krajina, kde vychádza slnko - slnko spravodlivosti - Kristus (pozri Christologický cyklus I.: *Kristus Sol invictus*).

*

Mitraizmus. Niektorí bádatelia upozorňujú na časovú podobnosť slávania Poslednej večere Pána a posledného jedla perzského boha Mitru, po ktorom sa vzniesol na nebesá. Mitra/Mithrás (perz. zmluva) bol pôvodne slnečným božstvom a bohom plodnosti, bohočlovekom, neskoršie najvyšším bohom a spasiteľom bojujúcim proti silám zla vedeným drakom Ahrimanom, stelesňujúcim silu temnoty. Bol uctievaný ako boh pravdy, udržiavateľ zákona a poriadku a pomocník hlavného boha a tvorcu vesmíru Ahura Mazdy. Ten stvoril Mitru zo skaly v deň zimného slnovratu. V orientálnom mýte sa stáva Mitra stvoriteľom sveta zabitím kozmického býka dýkou. Výjav porazeného býka býva často obklopený zverokruhom (Kruh rozdelený na dvanásť častí podľa zdanlivého obehu Slnka okolo Zeme. Jednotlivé časti kruhu sú pomenované podľa planét ležiacich v ich blízkosti. Podľa mitraizmu zverokruh riadi kolobeh sveta). Hoci je scéna zabitia býka najčastejšia, objavujú sa aj ďalšie motívy: Mitra ako jazdec na love, otvorenie prameňa úderom kopije alebo šípom (zhodné s Poseidónovým alebo Mojžišovým aktom), vystúpenie zo stromu, zápas s Héliom, neporaziteľným slnkom, s ktorým nakoniec uzavrel mier a splynul s ním (vzniesol na nebesá). Podľa Avesty, náboženských textov *zoroastrizmu, datovaných do 8.-3.st.pr.Kr., mal Mitra tisíc uší a desaťtisíc očí, žil bez spánku, jazdil na voze ťahanom bielymi koňmi a jeho dvaja božskí pomocníci vykonávali úlohu sudcov mŕtvych duší pri moste Činvat, ktorý bol bránou do podsvetia (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*). Mitrovými posvätnými zvieratami boli býk, orol a lev (pozri Christologický cyklus I.: *Tetramorf*).

Kult Mitru odvodený z indickej predlohy sa datuje do oblasti Perzie 7.-6.st.pr.Kr. Od 1.storočia Mitru uctievali Gréci, Rimania, Kelti aj Slovania. Gréci ho stotožňovali s Héliom a Attisom, v Ríme, kam sa kult dostal zásluhou rímskych

vojakov a obchodníkov, bol rozšírený za vlády Flaviovcov a prenikol všade, kam zasiahol rímsky vplyv, aj na britské ostrovy. Mitrovi bolo zasvätených veľa podzemných jaskynných svätýň, mitraneí, uspôsobených pre spoločné večere veriacich; najzachovalejšia sa nachádza pod apsidou chrámu sv.Klementa v Lateráne. V roku 307 bola Mitrovi zasvätená svätýňa pri Dunaji ako výraz snahy Ríma udržať jednotu medzi vojakmi v ríši. Slovania Mitru uctievali až do 10.storočia. Mitrov kult poznal krst, birmovku, eucharistiu a ďalšie sviatosti, z ktorých niektoré podľa mytológov prevzala kresťanská liturgia. Niektorí bádatelia sa domnievajú, že aj dátum Ježišovho narodenia bol stanovený podľa Mitrovho a jeho posledné pozemské jedlo splyva s Poslednou večerou. Sviatok Mitru pripadal na 25.december, sviatok narodenia Slnka. Od 4.storočia sa tento rímsky sviatok, známy ako Sol invictus (Víťazné slnko), slávil ako deň narodenia Ježiša Krista, o čo sa nemalou mierou zaslúžil rímsky cisár Konštantín Veľký.

Mitraizmus sa po zániku Rímskej ríše značne rozšíril v Malej Ázii, kde prenikal do miestnych kultov. Bol vždy silnejší na Východe ako na Západe a dnes pretrváva prevažne v Iráne. O sile a vplyve mitraizmu, o nebezpečenstve, ktoré predstavoval pre rodiače sa kresťanstvo, svedčí samotná *Apokalypsa* alebo aspoň výklad jej veršov (pozri Apokalyptický cyklus: *Morská a zemská šelma*). Mitrova frygická čiapka dala názov mitre, korune starovekých vladárov, vysokých kňazov a v kresťanstve obradnej pokrývke hlavy vysokých cirkevných hodnostárov. Stúpenci sa delili do siedmich hierarchických stupňov podľa úrovne zasvätenia. Hlavným cieľom mitraizmu bola spása ľudskej duše prostredníctvom mystérií. Kult Mitru bol v podstatnej miere kozmickým náboženstvom, ktoré pripisovalo prírodným cyklom zvláštny význam. Jaskyne boli vymaľované ako hviezdna obloha, aby pripomínali vesmír. Kult bol prístupný iba mužom. Najdôležitejším mitraistickým obradom bol krst nových stúpencov. Posvätná obeť býka bola sprevádzaná posvätnou hostinou. Mitra bol pokladaný za ochrancu slabých a nešťastných a svojim stúpencom sľuboval šťastný večný život na onom svete.

*

Kalendár. Všetky kalendáre starovekého Predného východu používali ako základné jednotky času deň, mesiac a rok. Deň začínal, na rozdiel od nášho poňatia, západom slnka a nástupom nočných hliadok, vigílií (pozri kapitola *Ukrižovanie*) pri hradbách a bránach miest, mesiac začínal novoluním a rok začínal rozdielne podľa opakujúcich sa ročných období. Zatiaľ čo Nový rok (sumer. zag) určoval v *Mezopotámii začiatok vegetačného obdobia po zime (koniec februára, marec), všade inde začínal kultový rok na jeseň v čase vinobrania a zberu datlí, pred orbou polí. Lunárny mesiac definovaný podľa novolunia mal 29-30 dní. Vznikal tak rozdiel medzi 354 dňami dvanástich lunárnych mesiacov a 365 dňami solárneho roka. Solárny rok bol presnejší a dôležitejší pre určovanie pravidelných záplav, zber obilnín atď. Preto sa do kalendárov vkladali prestupné mesiace. Dialo sa tak nepravidelne a rozdielne, podľa tej ktorej štátnej správy, nie podľa astronomických pozorovaní. Nepravidelnosti boli v Mezopotámii odstránené až v 1.tis.pr.Kr. a prvé zoznamy rokov s názvami podľa kultových a historických udalostí pochádzajú z poloviny 3.tis.pr.Kr.; napr. v Asýrii sa uplatňovala eponymia a roky dostávali mená podľa vrchných správcov (pozri Christologický cyklus II.: *Rozmnoženie chlebov a rýb – Chlieb*). Nejednotné názvy mesiacov svedčia o existencii lokálnych mestských kalendárov. Rad mien mesiacov sa vzťahoval k poľnohospodárstvu, napr. k orbe, strihu oviec, sladovníctvu, k sviatkom a slávnostiam božstiev v priebehu roka. Samostatné mená mali iba 1., 7., 15. a 29. deň, kedy začínali jednotlivé fázy Mesiaca.

V Starom zákone je prikladaný zvláštny význam 7. dňu týždňa, **sabatu**, a izraelský rok začínal na jeseň spolu so zberom olív.

Židovský kalendár. Jednotlivé časti židovského roka (hebr. **šána**) sa označovali podľa mesiacov, roľníckych období alebo hlavných sviatkov. Pôvodný hebrejský rok začínal mesiacom ***tišrí** (Exodus 12,2; 13,3), ktorý predstavoval súčasný september - október. V poexilovom období od 6.st.pr.Kr. bol začiatok roka presunutý na jarný mesiac ***nisan**, zahrnujúci marec - apríl. V tom čase sa zberal jačmeň a figy, slávil sa sviatky obetovania baránka **korban pesah**, nekvasených chlebov **Chag ha-macot** a prvotín. Nie je celkom jasné, či sa presunutie začiatku roka z jesene na jar dialo iba z rituálnych dôvodov. Existujú totiž doklady o tom, že aj naďalej civilný rok niekedy začínal mesiacom **tišrí**. Potom sa židovský rok delil podľa západosemitského lunárneho kalendára, v ktorom mal každý rok dvanásť mesiacov, ktoré začínali dňom, keď bol pri západe Slnka viditeľný tenký kosáčik nového mesiaca. Prvý deň nového mesiaca bol považovaný za svätý. Mesiac (hebr. **jerah**) trval 29/30 dní, takže lunárny rok bol asi o jedenásť dní kratší ako slnečný. Preto sa musel pravidelne každých sedem rokov zaraďovať trinásť mesiac. Podobným spôsobom prispôbovali roľnícky kalendár lunárnemu aj v Mezopotámii (2Paralipomena 30,2). Pre stanovenia kalendára aj sviatkov bolo veľmi dôležité pozorovanie zimnej a jarnej rovnodennosti, t.j. zakončenia a prelomu roka. Nový rok sa začínal novým mesiacom, ktorý nasledoval bezprostredne po jarnej rovnodennosti (21.marec), keď sa Slnko nachádzalo v súhvezdí Barana. Veľká noc a slávnosť **Pesah** pripadajúca na 14.nisan súhlasila s prvým splnom (Exodus 12,2-6).

Židovský kalendár sa v ***seleukovských časoch** (198-64 pr.Kr.) a v období rímskej nadvlády prinajmenšom do roku 70, keď bol s konečnou platnosťou zničený židovský štát, v podstate pridržoval saducejského počítania, lebo podľa neho prebiehali bohoslužby v jeruzalemskom chráme, centre židovského náboženského života. Od roku 70 platil farizejský kalendár, ktorý sa od saducejského líšil tým, že sa sviatky slávil v ten istý deň v mesiaci bez ohľadu na to, na aký deň v týždni pripadli. Odchýlky medzi saducejským a farizejským kalendárom boli nič v porovnaní s kalendárom sektárskym, ako ho poznáme napríklad z ***kumránskej literatúry**. Ak sa ním Ježiš a jeho učeníci riadili, mohlo by to vysvetľovať, prečo slávil pesah pred Ježišovým zatknutím, t.j. vo štvrtok, zatiaľ čo veľkňazi a ich priaznivci až po Ježišom ukrižovaní v piatok. Novozákonné datovanie udalostí sa príležitostne uvádzalo podľa vlády pohanských panovníkov, väčšinou však novozákonní autori určovali čas podľa bežného židovského kalendára alebo kalendárov.

Sabat. Zo siedmich dní židovského týždňa je zdôrazňovaný posledný deň, sabat (gr. **sabat** < hebr. **šabbat/šabat** = prestať s nejakou činnosťou; to dalo vznik našej nedeli, dňu, keď sa nič nerobí/nedělá, a prirodzene aj našej sobote). Sabat bol deň zasvätený Bohu. Začínal západom slnka, t.j. súmrakom piatkového večera čiže sabatového predvečera (hebr. **erev šabat** či **lejl šabat**). Týmto dňom si Židia pripomínajú, že Boh požehnal a posvätil siedmy deň na konci prvého týždňa stvorenia. Historicky je dodržiavanie sabatu (hebr. **šmirat šabat**) najvyšším náboženským predpisom (hebr. **micva**). Lipnutie na sabatu bolo zárukou zachovania národnej existencie po celé stáročia. Je zakázaný akýkoľvek skutok, ktorý sa nezhoduje s udržiavaním sabatovej atmosféry (rabínsky zákon **Halacha** zákon určuje 39 hlavných kategórií prác, ktoré sú Židom zakázané). Iba sabat mal svoj vlastný názov, ostatné dni boli/sú len očíslované. So sedemdnovým týždňom sa v staroveku stretne iba u Izraelitov; starí Rimania mali týždeň osemdnový, tzv. **nundinae**, Gréci

desaťdňový a napr. chetitsko-asýrsky mestský štát Káneš mal päťdňový týždeň, pomenovaný vždy podľa osôb, ktoré v tom čase vykonávali miestnu správu.

Nakoľko sabat pripomína udalosti stvorenia sveta (Genezis 2,2), premietol sa aj do členenia väčšieho časového úseku, sabatického roka. Mojžišovský zákonník (Levitikus 25,2; Exodus 23,10-11) každý siedmy rok vyhradil odpočinku polí a viníc a skutkom milosrdenstva. O dodržiavaní sabatu hovorí 4.prikázanie a milosrdný podtext sabatu vyjadruje Exodus (20,10) dodatkom o odpočinku všetkých členov rodiny, detí, služobníkov, cudzincov a dobytka. Súčasne mojžišovský zákonník stanovuje tvrdé tresty pre tých, ktorí nariadenia sabatu porušujú (Numeri 15,32-36). V intertestamentárnom období (2.st.pr.Kr.-1.st.po Kr.) sa chápanie sabatu nenápadne menilo a pod vplyvom *farizejov a *zákonníkov (hebr.pl. *soferim*) silnela pozornosť na úzkostlivé dodržiavanie rôznych neskorších nariadení. Práve proti tejto dodatočnej tradícii vystupoval Ježiš (Marek 2,23-28, Matúš 12,1-14, Lukáš 6,1-11).

Piatok predstavuje deň prípravy (gr. *paraskeué*) na sviatok sabatu. Deň prípravy pred veľkonočnými sviatkami predstavuje piatok veľkonočného týždňa. Prvý deň týždňa, t.j. prvý deň po sabate (gr. *mia sabbatu*), získal nový význam, keď Ježiš vstal z mŕtvych. Tento deň (nedeľa) sa stal pre kresťanov dňom Pána (gr. *he kyriake hemera*; lat. *dies Dominica*) a súčasne najdôležitejším kresťanským sviatkom. Svojho predchodcu mal v dni Jahveho (hebr. *jom Jahveh*). Židovský deň Jahveho pôvodne znamenal deň, ktorý v budúcnosti zjaví Božiu slávu a moc. V prenesenom význame označoval prítomnú pohromu ako predobraz budúceho súdu a napokon pre prorokov sa stal slovným výrazom dňa Božieho súdu spojeného s kozmickými úkazmi (pozri Apokalyptický cyklus: *Živelné pohromy*).

Židovský sabat sa preniesol na pomenovanie sviatkov v pohanských kalendároch: keltský sanhain, sabat ohraničujúci počiatok roka, slávený v predvečer sviatku všetkých svätých (dnes spájaný s halloweenom); ostara, sabat jarnej rovnodennosti; maabon, sabat jesennej rovnodennosti (dnes spájaný s vďakyvzdaním); lagnasad, sabat na počesť prvej žatvy a na oslavu boha slnka, umenia a remesiel Luga.

V kresťanských časoch, charakteristických záporným vzťahom ku všetkému židovskému, bol sabat tiež názov čarodejnických stretnutí. Veril im najmä stredovek 15.-18.storočia. Čarodejnicky alebo tiež čierny sabat sa mal konať predovšetkým počas Valpurginej noci z 30.apríla na 1.mája, t.j. tesne pred jarnou rovnodennosťou na nejakom opustenom mieste, v horách alebo skalách. Čarodejnice sa naň dopravovali na metlách alebo inom predmete pomazanom zázračnou masťou, alebo im pomáhal pomocník, ktorého im dal Satan a ktorý na seba mohol brať podobu capa, vlka, čiernej mačky alebo muchy... Sabatu predsedal Satan, ktorý za svoje služby cical čarodejniciam krv z čarodejných znamienok na ich tele. Počas sabatu varili čarodejnice rôzne masti a nápoje so zázračnými účinkami, spievali a tancovali, často nahé, skákali do ohňa alebo cezeň, rituálne obetovali, robili rúhačské úkony (plŕuli na hostiu, šliapali po kríži), oddávali sa smilstvu a incestu. Čiernych sabatov sa mohli zúčastniť aj muži a deti, ktoré tam pásli ropuchy...

*

Roku 1494 si milánsky šľachtic Lodovico Sforza, mecenáš vied a umenia, objednal u Leonarda da Vinci maľbu znázorňujúcu Poslednú večeru. Želal si, aby dielo bolo umiestnené do kostola Santa Maria delle Grazie. Umelec začal maľovať roku 1495 a potreboval viac ako dva roky na realizáciu rozmernej maľby (viac ako

štyri metre na výšku a osem na šírku), ktorá sa preslávila najmä dokonale vypracovanou kompozíciou. Umelec ňou zahájil tzv. grandiózny štýl, ktorý označil takým alebo onakým spôsobom všetky najvýznamnejšie diela prvých desaťročí 16. storočia od Raffaela až po Michelangela. Apoštoli sediaci za jednou stranou stola sú rozmiestnení po oboch stranách Ježiša Krista. Je medzi nimi aj Judáš (tretí vľavo, ak počítame od Krista), čo bolo na svoju dobu pomerne odvážne rozhodnutie. Judáš bol totiž tradične zobrazovaný na konci stola, ďaleko od Ježiša a ostatných učeníkov. Maliar zobrazuje najdramatickejší okamih večere, keď sa Ježiš obracia k apoštolom: Amen, amen vravím vám, že jeden z vás ma zradí. Leonardo da Vinci použil farbivá málo odolné voči pôsobeniu vlhkosti, preto dnes je freska v zlom stave. Napriek tomu je stále vidieť, s akou jemnosťou dokázal maliar vyjadriť nielen vonkajšie prejavy, ale aj vnútorné reakcie každého z apoštolov. Všetci účastníci stolovania sú zjavne pobúrení, všetci, okrem Judáša, ktorý sedí nehybný, osamelý, akoby duchom neprítomný. Medzi farbami, tvarmi, gestami a pohľadmi panuje harmónia a všeobecné vzrušenie je stvárnené veľmi premysleným spôsobom. Celý obraz ovládajú tmavé tóny a toto čierne a vznešené ladenie úplne zodpovedá náboženskému výjavu. Tri okná v hĺbke obrazu, ktorými preniká oslnivo jasné svetlo, vedú do dedinskej krajiny prekypujúcej zeleňou. Také poňatie zvyrazňuje postavy situované do popredia a určitým spôsobom podčiarkuje tragické napätie Poslednej večere.

Podľa jednej legendy bol francúzsky kráľ František I. natoľko freskou očarený, že ju chcel preniesť do Francúzska aj so stenou, na ktorú ju Leonardo da Vinci namaľoval. Dnes je freska iba tieňom pôvodnej nástennej maľby. Napriek všetkým moderným pokusom maľbu reštaurovať, nepodarilo sa dosiahnuť viac, ako zachrániť to, čo z nej ostalo, aby sa celkom nerozpadla a nevybledla. Posledné reštaurovanie zahájila v osemdesiatych rokoch minulého storočia talianska reštaurátorka Pinin Brambilla. Postupovala prísnu puristickou metódou a freske venovala dvadsať rokov svojho života. Denne sa jej podarilo očistiť kúsok maľby veľký asi ako jednokorunová minca. Pracovala s najjemnejšími nástrojmi, aby z obrazu odstránila prach, sadze a premaľby. Dielo, ktorého reštaurovanie stálo sedem miliónov nemeckých mariek, je opäť prístupné verejnosti a odborníkov rozdelilo do dvoch táborov. Jedni chvália dôkladnosť reštaurátorky a druhí zatracujú jej puristický prístup, ktorý dielo očistené od premalieb "pripravil o jeho históriu, vizuálnu celistvosť a premenil ho na červíkmí a molmi prežratý gobelín."

Obece uznávaná totožnosť dvanástich apoštolov Leonardovej Poslednej večere zľava doprava je nasledovná: Bartolomej, Jakub Mladší, Ondrej, Judáš Iškariotský, Peter (vzadu), Ján, Kristus, Tomáš (vzadu), Jakub Starší, Filip, Matúš, Júda, Šimon. Chýba apoštol Matej, zastupujúci na niektorých kompozíciách Judáša Iškariotského, a apoštol Pavol, ktorý sa k Dvanástim pripojil neskôršie.

Názvy: Posledná večera, lat. Cena Domini, tal. Ultima Cena, nem. Abendmahl, angl. Last Supper.

UMÝVANIE NÔH UČENÍKOM

(Ján 13,2-20)

*

Pri večeri (gr. *ginoménu deípnou* < *deipnon* = jedlo [obed, večera]), **ked' už diabol vnukol** (gr. *berblékotos eis tén kardian* = vložiť do srdca) **Judášovi, synovi Šimona Iškariotského, myšlienku, aby ho zradil, Ježiš vo vedomí, že mu Otec dal do rúk všetko a že od Boha vyšiel a k Bohu odchádza, vstal od stola (Ján), zostúpil s nimi do inej miestnosti (*Pseudo-Bonaventura), zoblíkol si odev** (gr. *tithésin* = vrchný šat), **vzal ľanovú zásteru a uviazal si ju okolo pása. Potom nalial vody do umývadla** (gr. *niptér*; hebr. *sir rahas*) **a začal učeníkom umývať** (gr. *niptó* = umývam) **nohy a utierať zásterou, ktorou bol prepásaný. Tak prišiel k Šimonovi Petrovi. On mu povedal: „Pane, ty mi chceš umývať nohy?“ Ježiš mu povedal: „Teraz nechápeš, čo robím, ale neskôr pochopíš.“ Peter mu povedal: „Nohy mi umývať nebudeš! Nikdy!“ Ježiš mu povedal: „Ak t'a neumyjem, nebudeš mať podiel so mnou** (gr. *úk echeis meros met emú*; „mať podiel s Ježišom“ znamená stať sa súčasťou jeho sebaobetavej lásky).“ **Šimon Peter povedal: Pane, tak potom nielen nohy, ale aj ruky a hlavu mi umy! Ježiš mu povedal: „Kto sa okúpe** (gr. *ho lelúmenos* = úplné ponorenie [v odkaze na krst; pozri Christologický cyklus II.: Krst Ježiša]), **potrebuje umyť už len nohy** (gr. *ei mé tús podas nipsasthai*; čiastočné umytie ako výraz pokory a lásky k blížnemu; pozri Christologický cyklus II.: Ježiš na večeri u farizeja Šimona/Žena hriešnica) **a je celý čistý. A vy ste čistí, ale nie všetci. Vedel totiž, kto ho zradí; preto povedal: Nie všetci ste čistí (Ján).“**

Ked' už diabol vnukol Judášovi : gr. *berblékotos eis tén kardian* = vložiť do srdca (vo význame „do mysle“; pre Židov srdce = orgán vnímania; pozri Christologický cyklus II.: Dvanásťročný Ježiš v chráme); Ján, rovnako ako *synoptici zdôrazňuje Judášovu predurčenosť k budúcej zrade; hovoria o Ježišovom vedomí, že Judáš je synom zavrhnutia, tým, ktorý nedôjde spasenia (Ján 17,12); z tohto pohľadu sa zdá, že nemá zmysel rozoberať apoštolov charakter, lebo on sám bol iba nástrojom osudu a Božích zámerov s ním; teológovia však vidia konflikt Judášovho činu v širšom rozmere (pozri kapitola Zrada/Judášov bozk - Judáš Iškariotský).

Ked' im umyl nohy a obliekol si (gr. *elaben*) **odev, znova si sadol ku stolu a povedal im: „Chápete, čo som vám urobil? Vy ma oslovujete: »Učiteľ« a »Pane« a dobre hovoríte, lebo skutočne som. Ked' som teda ja, Pán a Učiteľ, umyl nohy vám, aj vy si máte jeden druhému nohy umývať. Dal som vám príklad** (gr. *hypodeigma gar edóka hymin*; gr. *hypodeigma* = dávať za vzor; v podtexte príkladu a výzvy k napodobňovaniu je Ježišov obetavý život a jeho smrť), **aby ste robili, ako som ja urobil vám** (gr. *kathós egó epoiésa hymin* = ako som urobil vám). **Veru, veru, hovorím vám: Sluha nie je väčší ako jeho pán, ani posol nie je väčší ako ten** (pozri Christologický cyklus II.: Ježiš na večeri u farizeja Šimona/Žena hriešnica), **kto ho poslal. Ked' to viete** (gr. *ei tauta odiate*), **ste blahoslavení** (gr. *makarioi este*), **ak podľa toho aj konáte** (gr. *ean poiéte auta*). **Nehovorím o vás**

všetkých. Ja viem, koho som si vyvolil, ale má sa splniť Písmo: »Ten, ktorý je (gr. *trógein*) môj chlieb, zdvihol proti mne päťu.« Hovorím vám to už teraz, skôr, ako sa to stane (gr. *hotan genétai hoti*), aby ste uverili (gr. *hina pisteuséte*), že Ja Som (gr. *egó eimí*). Veru, veru, hovorím vám: Kto prijíma toho, koho ja pošlem, mňa prijíma. A kto prijíma mňa, prijíma toho, ktorý ma poslal (Ján).“

Sluha nie je väčší ako jeho pán : ak Ježiš, Syn Boží prejavil pokoru pred svojimi učeníkmi, o ktorých vedel, že sú hriešni a napokon ho zradia, potom je samozrejmé, že tú istú službu, pokoru a milosrdenstvo, ale aj obetavú lásku žiada od nich. Ja som : gr. *egó eimí* = ja som, žijem; výraz *eimí* zrejme odkazuje k starozákonným textom, kde má úlohu Božieho mena *JHVH* (Exodus 3,14: Som, ktorý som = *Jahve*; Deuteronomium 32,39: Ja som sám jediný a niet Boha okrem mňa); výraz „to som ja“ sa často objavuje v spojení „nebojte sa“ (Izaiáš 43,5: hebr. *ki iteka ani* > gr. *hotimeta sú eimí* = neboj sa, ja som [s tebou]); podľa Tresmontanda výraz *egó eimí* je prekladom hebr. *ani hu* = ja som (vo význame pomazaný kráľ, Syn Boží, svätý Boží z Piesne Piesní). Veru : gr. *amén* < hebr. *amén* = naozaj (vo význame: je to skutočne pravda; v náboženskom význame: spoľahnúť sa na Boha); odvodené od koreňa *aman* prekladaných v *Septuaginte raz ako *pistis* = viera, inokedy ako *alétheia* = pravda; *pistis* odvodené od gr. *pisteuein* = fakt istoty pravdy, v hebr. *emuna*, *emet* od toho istého koreňa *aman*; pozri Christologický cyklus II.: Kristus na večeri u farizeja Šimona.

...a utieral im nohy. A ako sa vraví v *Evanjeliu Nazorejcov, každému osobitne nohy pobozkal. Peter však kvôli pokore... (židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok XVI, Historia Passionis Domini; 14.st.)

Nohy pobozkal : pobozkanie zrejme pod vplyvom liturgickej praxe.

Ťažiskom námetu Umývania nôh učeníkom je vždy scéna Petrovho vzpierania a nepochopenia Ježišovho činu. Podľa evanjelistu Jána umýval Kristus nohy apoštolom vo veľkej hornej miestnosti domu (údajne išlo o dom sv.Marka alebo dom jeho rodičov; podľa legendy večera bola sa večeradlo nachádzalo v dome, ktorého základy stáli na mieste hrobu kráľa Dávida). Podľa neskoršej tradície (Pseudo-Bonaventura) zišiel Kristus o poschodie nižšie, do miestnosti na prízemí, preto často zobrazovanej s výhľadom do záhrady (Tintoretto, †1594). V prvom, základnom obrazovom type Kristus umýva nohy Petrovi, v druhom Peter umytie odmieta, ukrýva si nohy, pričom gestom môže žiadať umytie hlavy. Zatiaľ čo v ilumináciách raného stredoveku Kristus stojí v postavení toho, kto odpúšťa hriech, od 11.storočia na znak pokory kľací pred apoštolom alebo sedí na stolčeku. Okolo pása má ovinuté ľanové plátno, prípadne ešte vždy drží v ruke utierku. Aj keď v evanjeliách Kristus umýval nohy všetkým apoštolom, umelci zobrazovali vždy iba umývanie Petra. Apoštol je zachytený bez atribútu, ako sedí na stoličke. Má svoj typický výzor, širokú tvár, krátku bradu, kučeravé vlasy a lysinu na temene. Minimalizovanú verziu tvoria postavy Krista a Petra (ranokresťanské *sarkofágy 3.-4.st.). Neskôr sú zobrazovaní aj ostatní apoštolí, väčšinou všetci dvanásti, dokonca aj Judáš s mešcom, zriedkavejšie necelá skupina. Sedia, rozprávajú sa, čakajú, niektorí z nich si rozvážujú sandále. Učeník, ktorý si už zaväzuje sandál, je tradične stotožňovaný s Judášom. Niekedy apoštolí vystupujú ako asistenčné postavy, napríklad Ján nesie kanvicu s vodou (Giotto, †1337), ďalší drží uterák, v niektorých prípadoch Kristovi podáva plátno anjel. Výjav sa často vyskytuje v stredovekých *pašiových cykloch*, nezriedka sa spája s Poslednou večerou. Scénu Umývania nôh maľovali aj v cykloch zo života svätého Petra.

Starozákonné predobrazy Umývania nôh apoštolom: a) Umývanie nôh trom anjelom v domácnosti Abraháma (Genezis 18,4). Keď Abrahám sedel vo dverách stanu, objavili sa pred ním traja muži. Abrahám poznal, že sú to anjeli. Sklonil sa pred nimi a ponúkol im vodu na umytie nôh. Potom im s tradičnou pohostinnosťou pastiera predložil jedlo. Anjeli predpovedali jeho žene Sára, že sa jej narodí syn. Hoci tomu Sára neverila, proroctvo sa vyplnilo a ona porodila Izáka. Traja návštevníci sú zvyčajne zobrazovaní so svätožiarami, Abrahám kľací pred nimi alebo im umýva nohy alebo prináša jedlo. Títo anjeli boli považovaní za symbol *Sv. Trojice* a ich proroctvo za predobraz *Zvestovania Panne Márii*. **b) Omývanie židovských kňazov v bronzovom mori Šalamúnovho chrámu (2Paralipomena 4,6).** Potom, čo kráľ Dávid dobyl Jeruzalem, dostal jeho syn Šalamún povolenie postaviť v meste Jahvemu príbytok, jeruzalemský chrám (pozri Christologický cyklus II.: *Dvanásťročný Ježiš v chráme*). Súčasťou veľkolepej stavby bola obrovská liata nádrž, ktorá slúžila na rituálnu očistu kňazov. Jej presný popis podáva 1Kráľov (7,23-26).

*

Zelený štvrtok. Latinsky sa **Feria V in Cena Domini** (5.deň týždňa o Večeri Pána). Slovenský názov je prekladom nemeckého slova Gründonnerstag, v ktorom prvá časť grün = zelený, vznikla chybným ľudovým výkladom. V skutočnosti sa odvodzuje zo stredohornonemeckého slovesa greinen/grienen s významom plakať. Zrejme to má vzťah k obradu cirkevného omilostenia kajúcnikov (plačúcich) na prvý deň veľkonočného **tridua**, ktoré sa datuje do Ríma 4.storočia. Vo štvrtok pred veľkonočnou nedeľou boli prijímaní medzi veriacich tí, ktorých biskup odsúdil na pokánie a vylúčil z prijímania sviatosti oltárnej. Po opätovnej spovedi (**rekonkiliácii**) ich prepustili zo stavu previnilcov. Preto sa Zelený štvrtok volal aj odpustový deň (nem. Antlastag). Niekedy sa ešte stretávame s názvom Veľký či Svätý štvrtok.

Na Zelený štvrtok na pamiatku biblických udalostí hlava katolíckej cirkvi, pápež, každoročne umýva nohy dvanástim kňazom. Obrad sa niekedy vykonáva aj vo východných cirkevných zboroch. Liturgický obrad umývania nôh je prvý raz doložený v 4.storočí na Západe s výnimkou Ríma. Opísal ho cirkevný otec Augustín z Hippo Regia (†430), ktorý súčasne poznamenal, že medzi kresťanmi nepanuje zhoda v jeho dodržiavaní ani v čase, kedy sa vykonáva. Obrad poznal aj cirkevný otec Ambróz (†397), ktorý poznamenal, že Rím tento obrad nepozná, a spájal ho s krstom. Na cirkevnom sneme v španielskom Elvíre (306) bolo umývanie nôh ako súčasť krstu zakázané. Po jeho postupnom vynechávaní, podmienenom šírením rímskej liturgie, ožil obrad v kláštoroch v podobe opätovho umývania nôh bedárom a kláštorným bratom. Roku 694 vyzval 17.koncil v Toledu, aby sa obrad obnovil vo všetkých kostoloch v Španielsku a *Galii (dnešnom Francúzsku) ako súčasť liturgie Zeleného štvrtka. V 12.storočí sa rituál umývania nôh prvý raz objavil v Ríme a vykonával ho pápež. Spočiatku umýval nohy dvanástim poddiakonom a trinástim chudobným mužom v sobotu pred Kvetnou nedeľou (pozri Christologický cyklus II.: *Vjazd do Jeruzalemu*), neskoršie sa počet znížil na dvanásť a obrad sa presunul na Zelený štvrtok (Posledná večera). V biskupských kostoloch túto službu na Zelený štvrtok vykonávali biskupi, v opátskych kostoloch predstavení kláštora, preláti či opáti. Ich príklad nasledovali svetskí panovníci, v Čechách na Pražskom hrade obyčaj dodržiaval kráľ Přemysl Otakar II. (†1278). Po reforme z roku 1955 je obrad odporúčaný všetkým zborom, pokiaľ im to umožňujú pomery. V čase reformácie obrad umývania nôh ako pápežský nešvár protestanti odmietli, ale rímskokatolícka cirkev ho dodržiava s drobnými úpravami dodnes, rovnako aj gréckokatolícka, baptistická a Jednota bratská.

Zatiaľ čo pápež Pius V. vo svojom *misáli z roku 1570 zaradil obrad umývania nôh na koniec omše, nový poriadok svätého týždňa z roku 1955 ho kladie za čítanie textov evanjelií. Rituál je jednoduchý: Prisluhujúci pri oltári uvedú vybraných mužov k sedadlám na vhodnom mieste chrámu. Ak je to potrebné, kňaz odloží liturgické rúcho. Potom naleje každému mužovi na nohy vodu a osuší ich a pobožká. V umývaní nôh mu pomáhajú prisluhujúci. Tradičný počet dvanástich po reformách roku 1955 už nie je záväzný. V priebehu obradu sa spievajú niektoré zo šiestich *antifón z misálu alebo iné vhodné piesne.

Na Zelený štvrtok kňaz posväcuje liturgický olej. Zelený štvrtok ako deň cirkevného odpustenia mal svoju podobu aj v ľudových zvykoch. K obradu omilostenia kajúcnikov sa vzťahuje v nemeckých a rakúskych krajinách zvyk svätenia tzv. odpustových vajec. Na rozdiel od veľkonočných sa odpustové vajcia nesmeli farbiť na červeno a jedli sa až po bohoslužbe pred kostolom. Podľa ľudovej povery odpustové vajcia zavesené v stajni alebo chlieve chránili domáce zvieratá pred uhrnutím a prinášali do domu požehnanie. Používali sa aj ako magický prostriedok v ľudovom liečiteľstve proti zlomeninám a sečným ranám. Niekde ich kladli do krovovej konštrukcie ako ochranu proti ohňu a bleskom.

So Zeleným štvrtok sa spája legenda o putujúcich zvonoch. Podľa ľudovej povery v deň Ježišovho utrpenia, ukrižovania a ukladania do hrobu odleteli zvony do Ríma a tam čakali na Kristovo zmŕtvychvstanie. Udalosť pripomínal starý zvyk viazania zvonov: na tri dni stíchli kostolné zvony a zvonenie nahrádzali tzv. drevené zvony, veľkonočné rapkáče. Hoci nie sú známe bližšie okolnosti vzniku legendy, kult zvonov bol veľmi silný a dnes ho vo Francúzsku pripomínajú čokoládové zvončeky.

*

Voda. V Sýrii, Egypte a Izraeli bolo zvykom umývať si nohy od prachu, hneď keď vstúpili do príbytku. Išlo o hygienické opatrenie, spoločenský zvyk, ale mohol byť prítomný aj istý kultový obsah. Kultový význam vody zrejme súvisel s vierou, že v riekach, prameňoch a studniach sídli božstvo. Akýkoľvek kontakt s vodou bol spôsobom nadviazania spojenia s ním. Voda bola vnímaná ako posvätný živel, ktorý má moc očisťovať, ale aj soteriologický (spásny) prostriedok.

Vodu začlenil do svojho kultu judaizmus aj kresťanstvo. V Novom zákone nájdeme časté narážky na starozákonné očistné rituály (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie malomocného*). Šesť nádob s vodou na *Svadbe v Káne* bolo podľa niektorých bádateľov pripravených pre očistný obrad, čiže to nemuseli byť zásobnice na víno určené pre svadobčanov, ale obsahovali vodu a tá premenená na víno sa stala prvou formou *eucharistie. Jasné eucharistické poslanstvo obsahuje príbeh *Krista a Samaritánky*, ktorej sa Ježiš dáva poznať ako Pán živej vody, ktorá sprostredkuje večný život. Pri krste očisťuje voda od hriechu, preto krstné omývanie alebo kropenie naznačuje očistu v tom najhlbšom zmysle (pozri Christologický cyklus II.: *Krst Ježiša*). Ježišovo umývanie nôh učeníkom počas *Poslednej večere* je pre kresťanov nielen príkladom bratskej pokory, ale priam symbolom krstu apoštolov v rámci prípravy eucharistickej večere a súčasne symbolom sviatosti pokánia, ktoré logicky predchádza prijímaniu sviatosti.

*

Pohostinnosť. Významné miesto pohostinnosti v živote Izraelitov bolo čiastočne dané kočovnými začiatkami Izraela. Dodnes si nomádske kmene pohostinnosť (arab. dajt) nesmierne cenia. V starovekom Oriente pohostinnosť nebola

iba zvyk, ale súčasne prejav vernosti Bohu a príkazom Zmluvy (Exodus 22,20; Levitikus 19,10; Deuteronomium 10,19). Ak sa niekto nepostaral o potreby človeka na cestách, mohol ohroziť jeho život. Dopustil sa tak vážneho prehrešku trestaného Bohom aj ľuďmi (Deuteronomium 23,4; 1Samuelova 25,2-38; Sudcov 8,5-17). Napriek tomu, že sa pohostinnosť vzťahovala na všetkých, týkala sa najmä starostlivosti o vlastnú rodinu a Božích služobníkov (Genezis 29,1-14; Sudcov 19,10-12; Izaiáš 58,7). Hostiteľ poskytoval svojim hosťom prinajmenšom chlieb a vodu, ale často predložil viac ako základné jedlo. Občas sa na stole objavil najlepší pokrm a zvlášť pre túto príležitosť sa zaobstarávalo mäso, ktoré sa v Oriente jedlo iba veľmi zriedka (Genezis 18,7; Sudcov 6,19; 13,5). V prípade potreby dostávali krmivo aj cudzincove zvieratá (Genezis 24,14-32; Sudcov 19,21). Hostiteľ významnému hosťovi umyl nohy od prachu na ceste (Genezis 18,4; 19,2; 24,32; Sudcov 19,21) a niekedy mu potrel hlavu vonnou masťou, zmesou olivového oleja, živice a myrhy (Žalm 23,5; Ámos 6,6). Zvyčajne si nohy umyl každý sám, v zámožnejších rodinách túto službu vykonával otrok alebo sluha. Zvláštnym prejavom oddanosti voči hosťovi bolo, ak sa tejto úlohy ujal sám hostiteľ.

Veľa prvkov starozákonnej pohostinnosti sa objavilo aj v Novom zákone. Naďalej sa praktikovalo umývanie nôh a pomazanie hlavy olejom, okrem toho Nový zákon hovorí aj o bozku na uvítanie a o hosťoch ležiacich pri jedle (pozri Christologický cyklus II.: *Kristus na večeri u farizeja Šimona*). Zdá sa, že Šimonov dom bol pre hostí otvorený, čo sa dá usudzovať z toho, že tam bez námietok strpeli prítomnosť cudzej ženy, ktorá pomazala Ježiša. Zrejma je aj zvláštna zodpovednosť za pohodlie Božích služobníkov. Ježišova pozemská služba a misijné práce apoštolov od nej veľmi záviseli (Skutky 10,6; 16,15; 17,7). Nový zákon rozvíja túto tradíciu tak, že poskytnutie alebo odmietnutie pohostinnosti Ježišovi a jeho nasledovníkom sa vnímalo ako znamenie prijatia alebo odmietnutia evanjelia (Matúš 10,9; Lukáš 10,4). Novozákonné listy obsahujú veľa presných pokynov na poskytovanie pohostinnosti ostatným veriacim (Galatským 6,10). Dôležitosť týchto návodov vyplývala z novej situácie, ktorá nastala, keď v 1. storočí museli niektorí Židia opustiť svoje príbytky, mestá a odísť z Palestíny ďaleko od svojich domovov. Často ocitali vo veľkej hmotnej núdzi (Skutky 8,1; 11,9). Na cirkevných zboroch boli závislí aj kazatelia putujúci z miesta na miesto. Od pohanského sveta neprijímali nič (3Jánov 5-7) a ich útočiskom boli iba rodiny a zbory kresťanov. Falošných učiteľov, tých, ktorí odporovali oficiálnym smerniciam, však z pohostinnosti vylúčili.

Na rozpoznanie pravých a falošných kazateľov a poslov slúžili odporúčajúce listy, akým bol napríklad Pavlov List Rímskym (16,1-16). Hostince (gr. **katalyma**; pozri Christologický cyklus II.: *Podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi*) tých čias mali zlú mravnú povest' aj hmotnú úroveň a kresťana na cestách príliš nelákali. Navyše boli niekedy pridrahé, ako dokladá čiastka, ktorú za ubytovanie prepadnutého Žida zaplatil *Samaritán* a ktorá sa rovnala dvom celodenným mzdám. Poskytnúť pohostinnosť bolo pre veriaceho záväzné a navyše nadobúdalo zvláštny kresťanský charakter. Pohostinnosť sa ponúkala slobodne a bez reptania, v duchu bratskej lásky. Svoju cenu a zmysel mala iba vtedy, ak ju hostiteľ chápal ako dar (gr. **charizma**, z **charis** = milosť, priazeň) pre seba od Boha, ktorý ho obdaril dostatkom (1Petra 4,10). Navyše starostlivosťou o ostatných človek splácal dar večného života. Postupom času sa ranokresťanská pohostinnosť menila na **caritas** - lásku k blížnemu.

Dobročinnosť. V reálnom živote dostávala podobu dobročinnosti a milosrdenstva ku všetkým potrebným. Osobitú podobu dostala dobročinnosť v stredovekej spoločnosti a kresťanskej morálke. Charitu (z lat. **caritas**) pokladalo

kresťanstvo za najväčšiu z troch božských cností (Viera/**Fides**, Nádej/**Spes**, Láska/**Caritas**) a ospevoval ju apoštol Pavol v Prvom liste Korintským (13,1-13). Jej prejavom sú dobré skutky, v 12.-13.storočí vyjadrené predstavou *siedmich skutkov milosrdenstva: nasýtiť hladných, napojiť smädných, zaodieť nahých, ujať sa pocestných, ošetrovať chorých, navštevovať väzňov a pochovať mŕtvych. V súlade s touto morálkou boli v 17.storočí zakladané kongregácie, rehoľné združenia. Ich náplňou bola starostlivosť o chudobných, chorých a siroty. Jedny z prvých, rád lazaristov a rád milosrdných sestier (vincentky), založil francúzsky kňaz Vincent de Paul za prispenia vysokopostavených členov spoločnosti. Lazaristi, pomenovaní podľa kostola Saint-Lazare v Paríži, združovali kňazov, ktorí pôsobili na vidieku, vincentky tvorili prvú spoločnosť nekláštorného typu a venovali sa práci s ľuďmi biednymi, telesne i duševne postihnutými. Vincent de Paul podporoval aj vznik rôznych dobročinných bratstiev, združujúcich zbožných laikov, ktorí zakladali finančné fondy na pomoc bedárov a vojnových obetí. Ústredne riadené akcie vyústili napokon počas panovania Ľudovíta XIV. do budovania obecných špitálov.

Na Východe, v juhozápadnej Perzii, nestoriánski kresťania, prchajúci pred prenasledovaním po Efezskom koncile roku 431, zakladali nemocnice už v 5.storočí (Chúzistan). Napriek tomu neboli prví, lebo zariadenia tohto typu sa datujú do vlády perzskej dynastie Sasánovcov (4.-7.st.). Uchovávali sa v nich sa v nich tradície sýrsko-perzského a gréckeho liečiteľstva, ktoré potom ovplyvnili arabskú medicínu. Nemocnice (bimáristán) poskytovali celý rad služieb, niekedy aj bezplatne. Z dobových správ vieme, že lekárska služba navštevovala chorých po dedinách v okolí miest a lekári sa starali aj o väzňov. Najslávnejšia nemocnica v islamskom svete bola v 12.storočí v Bagdade (založená r. 982). Mala ošetrovateľov aj ošetrovatelky, rôzne oddelenia, prednáškové siene, knižnicu, operačnú sálu. Veľké nemocnice tohto typu sa nachádzali aj v Damasku, Granade a ďalších moslimských mestách. V Jeruzaleme kalif Hárúm ar-Rašíd (†809) založil útulok pre kresťanských pútnikov do Svätej zeme.

Pre svoj význam našla láska k blížnemu *caritas* miesto v literatúre (Miguel de Cervantes, *Dômyselný rytier don Quijote de la Mancha*) aj vo výtvarnom umení v cykle *Cnosti a Neresti*. Alegoricky býva *caritas* zobrazovaná rôzne, ako roh hojnosti, prevrátený mešec, ako zosobnená cnosť v podobe ženy s korunkou na hlave, s kalichom, kopijou, chlebom, misou s ovocím, niekedy s krídlami v štýle anjelov alebo rímskych géniov. Na talianskych krucifixoch zo 14.storočia predstavuje *caritas* často pelikán (pelikán trhajúci svoju hrud' symbolizoval obetujúceho sa Krista), v renesancii a baroku na seba berie podobu dojčiacej ženy alebo ženy ochraňujúcej deti. V 17.storočí *caritas* predstavujú tiež svätci rozdávajúci almužny, odnášajúci chorých do útulku apod.

*

Noha, bosonohosť. Podľa súčasných mytológov obrady umývania nôh môžu súvisieť nielen s kultovými predstavami vody, ale aj s mágiou nohy. V hebrejčine rovnako ako v gréčtine noha stelesňuje postavenie, údel alebo náklonnosť, ale aj vedenie, ostrážitú starostlivosť, najmä Božiu (1Samuelova 2,9; Žalm 66,9; Lukáš 1,79). Nakoľko sa noha bezprostredne dotýka zeme, všeobecne sa ujal názor, že zem stykom s chodidlom prijíma i odovzdáva osobnú silu bytosti. Pre babylonských kňazov symbolizovalo obnaženie chodidla jednu z foriem *hierogamie, posvätného sobáša, alebo dokonca formu pohlavného vzťahu s bohom. Tým sa stáva zrozumiteľná scéna Mojžiša vyzúvajúceho si sandále na hore *Sinaj (Exodus 3,5), rovnako ako moslimský zvyk odkladania obuvi pred vstupom do mešity. Viac ako o skromnosť a

pokoru ide o prejav úplnej otvorenosti človeka, duchovnej aj fyzickej, ku zjaveniam božskej moci. V tomto ohľade dostáva širší rozmer aj správanie Ježiša počas Poslednej večere, umývanie nôh učeníkom, a zrozumiteľnejšie je nariadenie dvanástim apoštolom a sedemdesiatim učeníkom, aby išli do sveta bosí. Nie s pokorou, ako sa zvykne zjednodušene vysvetľovať, ale so zámerom sprostredkovať zjavenú pravdu svetu (Matúš 10,10; Lukáš 10,4). Aj bosonohosť niektorých stredovekých mníšskych rádov (žobravé rády, františkáni, karmelitáni, klarisky) nemusela vyjadrovať iba dobrovoľnú chudobu a pokoru. V pozadí môže stáť zabudnutý pôvodný cieľ, ochota vstrebať zjavenú Božiu pravdu. V kresťanskej *ikonografii je neobuté chodidlo výsadou, znakom zvlášť vyvolených a svätých. Noha často symbolizuje porážku nepriateľa, napríklad polozenie nohy na šiju porazeného (Jozue 10,24). Gesto vyjadruje prastaré zvykové právo vlastníka, ktoré demonštruje získaný majetok, pozemky, ľudia, zvieratá, čo dodnes poznáme z poľovníckych obradov. V tomto zmysle kládli bohatí kresťania peniaze za predané nehnuteľnosti k nohám apoštolov (Skutky 4,35). Ak nohy vzkrieseného Krista spočívajú na drakoch a dravej zveri alebo na podstavci s vyobrazeniami démonov, ide o symbol Kristovho triumfu nad temnými mocnosťami (pozri Christologický cyklus I.: *Kristus triumfujúci*). Podobný význam majú zobrazenia Krista s nohami položenými na nebeskej klenbe, ktorú podopiera antický boh neba Uranos. Ako závoj kladie pod nohy Spasiteľa svoju ríšu znamenie podriadenosti (vaticánsky sarkofág Junia Bassa).

Padnúť niekomu k nohám bolo prejavom bázne, vernosti, prípadne pokornej prosby (1Samuelova 25,24; 2Kráľov 4,27; Marek 5,22), ale aj úcty (Zjavenie 22,8). Preto sa bozkávali nohy vládarov a svätcov sprostredkovávajúcich Božiu vôľu. Sedieť niekomu pri nohách znamenalo učeníctvo alebo učenie (Skutky 22,3). Klásť niekomu niečo k nohám symbolizovalo dar (Skutky 4,35). Vyzuť zaprášené sandále bolo prejavom úcty (Exodus 3,5) a žiaľu (Ezdráš 24,17). Striasť si prach z nôh vyjadrovalo najväčšie opovrhnutie, založené pravdepodobne na predstave, že najmenšie zaprášenie - prijatie zeme - už znamená záväzok (Marek 6,11). Symbolika Písma pozná nohy ako nástroje súdu. Z tohto pohľadu treba rozumieť Zjaveniu Jána (1,15; pozri Apokalyptický cyklus: *Videnie siedmich svietnikov* - Silný anjel), opisu anjelskej bytosti, ktorej nohy boli podobné kovu pretavenému vo vyhni. Nohy sa stali symbolom nezmeniteľnosti Božieho rozhodnutia. Zvláštnym prípadom sú prirodzené priehlbinky v skalách, v ktorých ľudová viera hľadala odtlačky nôh bohov, hrdinov, prorokov a svätcov a uctievala ich. Nachádzajú sa vo všetkých častiach sveta a väčšinou sú spájané so spomienkou na určitú mimoriadnu udalosť. Počet takýchto odtlačkov je nedozerný predovšetkým na posvätných miestach *Palestíny. Hlboko veriaci prostí ľudia hľadajú v nerovnom skalnatom povrchu Olivovej hory odtlačky nôh, ktoré tam Spasiteľ zanechal pri svojom *Nanebovstúpení*. Symbolika nohy sa dodnes odráža v slovnom spojení kráčať v šľapajach niekoho vo význame duševného nasledovania.

Názvy: Umývanie nôh, lat. Lavatio pedum, tal. Lavanda dei piedi, nem. Fusswaschung, angl. Washing of the Feet.

MODLITBA NA OLIVOVEJ HORE/AGÓNIA V GETSEMANSKEJ ZÁHRADE

(Matúš 26,36-46; Marek 14,32-42; Lukáš 22,39-46; Ján 18,1-2)

*

Po týchto slovách vyšiel Ježiš so svojimi učeníkmi za potok Kedron (hebr. *temný* [tok]; Kidrón, Cedron), kde bola záhrada (gr. *hopú én képos*). Vstúpil do nej, on i jeho učeníci. O tom mieste vedel aj jeho zradca (gr. *prodotikós* = zradný; *prodotés* = zradca) Judáš, lebo Ježiš sa tam často schádzal so svojimi učeníkmi (Ján). Tu Ježiš prišiel s nimi na miesto (gr. *topos*; **Matúš, Marek, Lukáš**) zvanému Getsemane (z hebr. *Gat šemen* = lis na olivový olej), a povedal učeníkom (**Matúš**), svojim učeníkom (gr.pl. *matetés*; **Marek**): „Sadnite si (gr. *kathistate*; **Marek**) tu, kým odídem tamto a pomodlím sa (**Matúš, Marek**).“ **Keď boli na mieste, povedal im: „Modlite sa, aby ste neprišli do pokušenia** (gr. *peirasmós* = pokušenie; **Lukáš**). **A vzal so sebou** (gr. *parambalein*) **Petra a oboch Zebedeových synov** (**Matúš**), **vzal so sebou Petra, Jakuba a Jána** (**Marek**). **I dol'ahli na neho smútok** (gr. *lypesthai* = byť smutný) **a úzkosť** (gr. *adémonein* = byť v úzkostiach < gr. *adémonéo* = bojím sa, znepokojujem sa, dolieha na mňa úzkosť; **Matúš**), **hrôza** (gr. *érxato ekthambesthai* = začať sa hroziť; gr. *ekthambeomai* = hrozím sa, žasnem) **a úzkosť** (gr. *érxato adémonein* = byť naplnený úzkosťou; gr. *ademonéo* = bojím sa, znepokojujem sa; plný dôvod Ježišovej úzkosti text neuvádza; môže ísť o odkaz na Žalm 55,5-6; **Marek**). **Vtedy im povedal: „Moja duša je smutná** (gr. *perilypos estin hé psyché mú*; odkaz na Žalm 42,6 43,5) **až na smrť** (gr. *heós thanatú*). **Ostaňte** (gr. *meintate*; **Marek**) **tu a bdejte** (gr. *grégoréite*; **Marek**) **so mnou** (gr. *mazí mú*; **Matúš**)!“ **Išiel kúsok dopredu** (**Matúš, Marek**), **čo by kameňom hodil** (**Lukáš**), **padol na tvár** (zrejme ide o prostráciu - modlitbu v poležiačky, hebr. *hišachavá*; **Matúš**), **padol na zem** (**Marek**), **kl'akol si** (**Lukáš**) **a modlil sa: „Otče** (hebr.*aram. 'Abba'), **ak je možné, nech ma minie tento kalich** (gr. *potérion*; **Matúš**), **tebe je všetko možné; odstráň odo mňa tento kalich** (**Marek, Lukáš**). **No nie ako ja chcem** (gr. *thelein* = chcieť; gr. *thesésis* = vôľa; **Matúš, Marek**), **avšak** (gr. *alla*; **Marek**; *plén*; **Lukáš**) **ako ty** (**Matúš, Marek**)“, **nie však má vôľa nech sa stane** (gr. *theméma* = vôľa), **ale tvoja** (gr. *allá sas*; **Lukáš**). **Vtedy sa mu zjavil** (gr. *enischyó* = zjavujem) **anjel z neba a posilnil ho** (gr. *enischyó* = posilňujem). **Ale keď sa dostal do agónie, modlil sa so stále väčšou** (gr. *ektenós* = usilovnejšie) **vrúcnosťou, pričom mu pot** (gr. *idrós* = pot) **stekal na zem ako kvapky krvi** (gr. *áima* = krv; zmienka o kvapkách krvi neznamená krvavý pot, ide o prirovnanie miery potu ku kvapkám krvi; **Lukáš**). **Keď vstal od modlitby** (**Lukáš**) **keď sa vrátil k učeníkom, našiel ich spať** (gr. *hypnos* = spať, spánok; **Matúš, Marek**), **spať od zármutku** (gr. *lypé*; **Lukáš**). **I povedal Petrovi** (**Matúš, Marek**), **povedal im** (**Lukáš**): „**Prečo spíte** (**Lukáš**)?“ „**To ste nemohli ani hodinu bdieť so mnou** (**Matúš**)?“ **Šimon, спиš? To si nemohol** (gr. *ischein* = byť schopný, mať dostatok sily) **ani hodinu bdieť so mnou** (**Marek**)? **Vstaňte a modlite sa** (**Lukáš**), **bdejte a modlite sa** (**Matúš, Marek**), **aby ste neprišli do pokušenia** (gr. *peirasmos* = pokušenie, skúška [v *eschatologickom zmysle aj trápenie]; **Matúš, Marek, Lukáš**)! **Duch je síce ochotný, ale telo je slabé.**“ **A zas** (gr. *kai palin*) **odišiel a modlil sa: „Otče môj, ak ma tento kalich nemôže minúť**

a musím ho piť, nech sa stane tvoja vôľa (Matúš).“ A keď sa znova vrátil, zasa ich našiel spať: ich oči boli ťažké od únavy (gr. *katabarynomenoi* = byť obťažovaný bremenom; **Matúš, Marek**), **takže nevedeli, čo by mu povedali (Marek). Nechal ich** (výraz rezignácie), **znova sa vzdialil a tretí raz sa pomodlil a ešte raz povedal tými istými slovami** (gr. *ton auton logon eipón*; gr. *eipon* = hovorím; gr. *logion* = slovo, výrok). **Potom prišiel k učeníkom a povedal im: „V dobe, ako je táto, spíte a odpočívate** (výraz pobúrenia; **Matúš, Marek**)! **Už dost? (gr. *apechein*; Marek)! Hľa** (gr. *euthys*), **priblížila sa** (gr. *énginen*; **Matúš; erchesthai; Marek**) **hodina** (gr. *hóra*), **kedy má byť Syn človeka** (gr. *ho Hyios tú anthrópú*) **zradený a vydaný** (gr. *paradidonai*) **do rúk hriešnikov** (gr. *harmatóloi*). **Vstaňte a pod'me! Hľa, priblížil sa ten, ktorý ma vydáva (Matúš), priblížil sa** (gr. *éngiken*) **môj zradca** (gr. *ho paradidous me*; **Marek**).“ **Zatiaľ čo ešte hovoril, objavil sa zástup** (gr. *ochlos*) **a pred nimi išiel** (gr. *proércheto* = viedol) **jeden z Dvanástich, ktorý sa volal Judáš (Lukáš).**

Vzal so sebou Petra, Jakuba a Jána : traja učeníci slúžia ako svedkovia, podobne ako pri Vzkriesení Jairovej dcéry a pri Premenení; odráža to starozidovskú súdnu prax, vyžadujúcu pre potvrdenie vierohodnosti troch svedkov. Moja duša je smutná až na smrť: gr. *perilypos estin hé psyché mú heós thanatú*; *psyché* = duša; *perilypos* = zarmútená; *heós thanatú* = na smrť; odkaz na Žalmy 42,6; 43,5-11: Prečo smútiš duša moja = gr. *hina ti perilypos ei, psyché*; ďalšie odkazy Žalmy 31,10-11; 55,5; Ježiš podstupuje utrpenie a používa jazyk starozákonných žalmov; deuterokanonický Sírachovec 37,2: „Nie je to zármutok až k smrti, keď sa dôverný priateľ a druh premení na nepriateľa?“ Otče : hebr.*aram. 'Abba'; gr. *ho Patér*; užívanie výrazu 'Abba' je doložené v ranokresťanských modlitbách (Rímskym 8,15; Galatským 4,6) a je pokladané za odraz Ježišovho oslošovania Boha. Nech ma minie tento kalich : gr. *potérion* = kalich; v Starom zákone kalich mohol označovať údel alebo osud človeka (Jeremiáš 49,12; Ezechiel 23,31-34); proroci pojem kalich (pozri Christologický cyklus II.: Ježiš v dome Marty a Márie - riad) používali k popisu utrpenia, ktoré zošle Boh na nepriateľov svojho ľudu alebo hriešnikov (Izaiáš 51,17; Jeremiáš 25,15-16; 51,7; Ezechiel 23,33; Žalm 75,8). Agónia : lat. *agonia* = smrteľný zápas < gr. *agón* = zápas, zápolenie; príbuzné slovo *agonizomai* má rovnaký význam; iba na tomto mieste v Lukášovi má výraz *agónia* význam „úzkosť duše“; podľa jedného výkladu *agón* má v tejto súvislosti význam duchovného zápasu medzi dvoma Kristovými prirodzenosťami; tá ľudská sa obávala blížiaceho telesného utrpenia a chcela sa mu vyhnúť, božská mu dodávala silu; iný výklad zdôrazňuje Ježišovu bitku o ľudskú vôľu odolať pokušeniam, zápas so silami temnoty podobný tomu, aký celú noc viedol Jákob s anjelom (Genesis 32,24-32). Ježišovo psychické „zrútenie“ podobné tomu, čo v jednej chvíli prežil pri ukrižovaní, symbolizuje chevronský kríž (tiež pod názvom zlomený alebo kríž utrpenia). Má tvar písmena X a jeho predĺžené horné rameno je zlomené smerom nadol.

To ste nemohli ani hodinu bdieť so mnou : výčitka slabosti, t.j. nevernosti, lebo modlitbou za Ježiša mohli vyprosiť Božiu priazeň aj silu, aby naplnil svoje poslanie a podstúpil obeť; z rabínskej literatúry vieme, že v posledný deň priprav na slávnosť **Jom kippur* (deň Zmierenia), ktoré trvali tri dni, veľkňaz celú noc bdel na modlitbách v spoločnosti troch kňazov; tí mali dbať na to, aby nezaspal; odtiaľ plne pochopiť význam Ježišovho modlitebného zápasu aj jeho výzvu, aby bdeli s ním. Tretí raz sa pomodlil : Ježišove tri návraty ku učeníkom počas modlitby sú spätným pripomenutím proroctva, že ho Peter tri razy zaprie (pozri kapitola Peter zapiera Krista). Spať od zármutku : gr. *lypé* = zármutok; *helenistickí moralisti spájali zármutok so strachom, zbabelosťou a tiež so závisťou; apoštoli sa nedokážu modliť, lebo ich zármutok (rozumej strach, úzkosť a zbabelosť) premôžu tak, že zaspia;

naproti tomu Ježiš vystupuje ako duchovný bojovník, začína modlitebný zápas s Bohom a napokon spája svoju vôľu s vôľou Otca: opúšťa vôľu žiť, vyhnúť sa utrpeniu a prijíma, čo je mu určené. **Už dost'** : gr. *apechein* < *apo* = od; *eichen* = mať; zvyčajne má obchodný alebo finančný význam (napr. dostať celú čiastku). **Hodina** : gr. *hóra*; hebr.**aram. ša'a*; v Biblii vyskytuje v presnejšom význame až v novozákonných textoch (Ján 11,9); hodina nemala presnú dĺžku, lebo sa počítala ako 1/12 denného svetla, ktorého trvanie (východ - západ slnka) bolo závislé od ročného obdobia; označovanie času sťažuje aj skutočnosť, že pre Rimanov začínal nový deň o polnoci a pre Židov od západu slnka, ale čas počítali rovnako, od východu slnka; v rímskom období sa nočný čas sa delil na štyri nočné hlásky podľa striedajúcich sa nočných hliadok (*vigílií*); v novozákonných časoch sa ranným spevom kohútov (lat. *matutinus cantus galli*) označovala tretia časť noci, ktorá trvala od polnoci do troch hodín rána (pozri kapitola Peter zapiera Krista); používal sa aj výraz tretia hodina vo význame poludnie, ktoré predstavovalo interval medzi 9-12 hodinou; tretia hodina v Oriente predstavovala deväť hodín doobeda a deviata hodina predstavovala tri hodiny poobede; niektoré preklady Biblie túto okolnosť berú do úvahy, iné uvádzajú pôvodné znenie a tak celú situáciu ešte viac komplikujú (pozri kapitola Ukrižovanie - Plynutie času. **Syn človeka** : gr. *ho Hyios tú anthrópú*; hebr. *ben'adam*; **aram. bar'enóš*; pozemský Ježiš s ohľadom na ľudskú prirodzenosť, ktorá ho spájala s človečenstvom (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly).

...prečo plačeš a trápíš sa tak, že je všetko anjelské zdesené?' Odpovedal (Ježiš) **takto...k tomuto trápim sa veľmi...veľmi pre ľud izraelský. Ó môj Otec, ak je to možné, nech ma minie tento kalich. Nech iný...tí, ktorí...ako oni...Izrael...spása...nastať v celom svete. Vtedy opäť padol Syn na kolena pred svojim Otcom a vravel: Ó môj Otec...som pripravený zomrieť v radosti a preliať svoju krv za pokolenie ľudské. Plačem však veľmi pre svojich milovaných, sú to Abrahám, Izák a Jákob, aby boli schopní obstáť v deň súdu...Budem sedieť na svojom tróne a budem súdiť svet. Oni mi povedia, že...mi...bude...pre slávu, ktorá mi bola daná na zemi. Ó môj Otec, ak je to možné, nech ma minie tento kalich** (**Evanjelium Spasiteľa*, Trojaká modlitba Spasiteľa k Otcovi; 101,53-102,62; 3.st.).

Všetko anjelské je zdesené : na rozdiel od *synoptikov modlitba na Olivovej hore tvorí súčasť rozhovoru Syna s Otcom v trónnej sále počas Premenenia na hore (pozri Christologický cyklus II.: Premenenie na hore/Kristus v sláve).

...Zjavil sa mu anjel z neba a posilňoval ho. O tom, ako anjel Krista v jeho modlitebnej agónii posilňoval, sa vraví v *Evanjeliu Nazorejcov. To isté uvádza Anselm (arcibiskup Anselm z Cantenbury, †1109 [?]) vo svojom žalospeve: „Vytrvaj, Pane! Práve nastala doba, keď ľudské pokolenie, v Adamovi predané, má cez tvoje umučenie dôjsť vykúpenia“ (židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok XVII, Historia Passionis Domini; 14.st.).

Námetom Modlitba na Olivovej hore niekedy začína *pašiový cyklus* (inokedy to je už *Vjazd do Jeruzalema*). Patrí k dôležitým *devocionálnym námetom, určeným skôr na rozjímanie ako na poučenie. Pred 13.storočím sa námet objavuje zriedkavo (ravenské umenie 6.st.). V 14.storočí sa sformoval základný *ikonografický typ ako súčasť pašiových oltárov a objavoval sa až do 19.storočia. Najmä v 15.-16.storočí najprv v južnom Nemecku, Rakúsku a Holandsku sa presadil zvyk zhotovovať v kaplnkách postavených pri vonkajšej strane chrámu monumentálne Olivové hory, exteriérové plastiky so spiacimi apoštolmi, modliacim sa Kristom a strážou vedenou Judášom (výklenok farského kostola v Banskej Bystrici, zač.16.st.). Najstaršie

zobrazenie Krista na Olivovej hore sa nachádza na mozaike baziliky S.Apollinare Nuovo v *Ravenne (520-525).

V stredoveku mal námet niekoľko variantov, najčastejšie je scéna zasadená do záhrady pred brámkou, pred ktorou čaká Judáš s vojakmi, osamotený Kristus sa modlí, niekedy pridržiavaný anjelom. V ranom stredoveku zobrazovali aj dve sprievodné témy: Kristus budí troch apoštolov a žiada, aby bdeli. Kristus budí všetkých apoštolov pred príchodom Judáša. V ranom stredoveku mala záhrada skôr symbolický ráz, naznačoval ju kopec, skaly a stromy. V *gotike pribudlo množstvo krajinných prvkov. V *renesancii je prírodné prostredie starostlivo budované. Od neskorého stredoveku záhradu často vymedzoval prútený plot s brámkou, potok Kidrón s mostíkom, v pozadí sa objavuje Jeruzalem. V Rossanskom kódexe (6.st.) *iluminátori umiestňovali výjav do nočnej krajiny s hviezdami a mesiacom. Táto zdramatizovaná verzia sa vrátila až v renesancii a baroku (*flámsky maliar Jan Gossaert, †1533). V renesancii sa ustálili nasledovné rysy zobrazenia: Kľúčovou postavou je Kristus kľáčiaci na skalnatej vyvýšenine, pod ním sú traja učeníci (nemecký renesančný maliar Albrecht Dürer, †1528). Rozšírením či znížením počtu apoštolov vznikali obmeny základného typu. V minimalizovanom variante zobrazovali Krista bez apoštolov, iba s anjelom, zdôrazňujúc osamelosť jeho smrteľného zápasu (rakúsky barokový maliar Paul Troger, †1762). V stredoveku však často vznikali kompozície so všetkými apoštolmi, traja vyvolení a osem ostatných (bez Judáša) s Kristom, ktorý od nich žiada, aby nespali a bdeli s ním (taliansky maliar Duccio, †1319). Kľáčiaci Kristus sa modlí so sklonenou hlavou, alebo sa obracia k nebesiam, v ojedinelých prípadoch leží v tvare kríža, s rukami rozopätými a tvárou k zemi (Dürer). Hoci evanjeliá uvádzajú, že sa modlil v smrteľnej úzkosti, vyjadrenie jeho utrpenia v dielach raného stredoveku chýba, lebo v náboženských výjavoch, a tie v tom čase prevažovali, umenie uprednostňovalo vznešené a slávnostné držanie tela. Krvavý pot na Spasiteľovej tvári zobrazovali maliari až v neskorej *gotike (Majster Vyšebrodského oltára, pol.14.st.). Traja apoštolí, ktorí spia neďaleko, sú odlišovaní menami vpísanými do *svätožiary* (pozri Christologický cyklus I.), prípadne *atribútmi a vonkajším vzhľadom. Peter má sivé vlasy a niekedy má pri sebe meč, odkazujúci na následnú scénu *Zrady*, v ktorej pri potýčke so strážou odsekne ucho veľkňazovho sluhu Malchiáša. Apoštol Jakub má tmavé vlasy aj bradu a Ján, najmladší zo skupiny, je zachytený s dlhými vlasmi, ktoré mu občas padajú na ramená (pozri Christologický cyklus II.: *Povolanie prvých učeníkov*).

V stredovekých kompozíciách po roku 600 sa objavuje Božia ruka ako prejav prítomnosti Boha, v umení od 11.storočia aj anjel, ktorý Kristovi dodával silu a teraz občas ukazuje *nástroje utrpenia*, kríž a kalich. Kalich niekedy stojí na kameni pred Kristom a nad ním sa niekedy vznáša hostia; menej často sú zobrazení anjeli, ktorí podávajú Kristovi *pašiové nástroje*. Zvyk zobrazovať Krista, ako keby sa chystal prijímať eucharistickú sviatosť, vznikol zrejme z čisto metaforickej zmienky o kalichu trpkosti. K sprievodným postavám v pozadí patrí aj Judáš s ozbrojenou židovskou družinou. Prechádzajú cez bránu, preliezajú plot, prípadne idú po mostíku cez potok Kidrón (oltár sv.Mikuláša kostola sv.Jakuba v Levoči; 1507).

V stredovekej symbolike Kristovej agónii zodpovedá nočný vták s kvílivým hlasom, sova alebo kuvik (nie vždy rozlišované), a volavka, o ktorej sa verilo, že vie prelievať slzy.

*

Olivová hora. Olivovú horu (hebr. **Har ha-Zejtim**; arab. Džabal az-Zajtún/ Džabal at-Túr) tvorí horský hrebeň dlhý približne 5km, so štyrmi vrcholmi, z ktorých najvyšší dosahuje výšku 830m. Hora sa dvíha na východ od Jeruzalema a Chrámovej hory, oproti Kidrónskému úvalu a rybníku Siloe (pozri Christologický cyklus II.: *Rybník Bethesda*). Z Jordánu, tečúceho údolím až 393m pod hladinou mora (hebr. **jarden** = zostupujúci), je Olivová hora o 1200m vyššie. Vrchol hory ponúka dobrý výhľad na chrámový komplex a na celé mesto Jeruzalem.

Podľa Starého zákona sa sem uchýlil kráľ Dávid, keď proti nemu podnietil vzburu jeho syn Absolón. Opis zradeného, plačúceho Dávida, ktorý bosý a so zahalenou hlavou vystupuje na Olivovú horu (2Samuelova 15,30), vnímali kresťania ako predobraz bolestnej cesty Ježiša Krista. Na Olivovej hore sa nachádzajú hroby prorokov Agea, Zachariáša a Malachiáša, tu podľa tradície naučil Ježiš apoštolov modliť sa Otčenáš a odtiaľ vystúpil na nebesá.

V Ježišových časoch bola Olivová hora husto zalesnená a bohatá na olivovníky, podľa ktorých dostala svoje meno. V časoch cisára Tita, ktorý ešte ako veliteľ rímskej légie roku 70 obliehal a zrúcal Jeruzalem, už na nej olivovníky nerástli. Dnes sa na úpätí Olivovej hory nachádza niekoľko prastarých olivovníkov vo františkánskej záhrade, založenej v roku 1861 na pozemku južne od cesty do Betánie. Vek stromov sa odhaduje na dve tisíc rokov, čiže siaha až do Ježišových čias. Celá oblasť a zem hory je pokladaná za posvätnú, lebo tu chodil Spasiteľ. Avšak jednotlivé miesta, na ktorých dnes stoja pamätné kostoly, sú sporné.

Olivová hora je spojená aj so židovskou legendou o potope sveta, podľa ktorej holubica vypustená z Noemovej archy odtrhla list olivovníka práve na Olivovej hore. Starozákonné správy ju spájajú nielen s kráľom Dávidom, ale aj so Šalamúnovým modlárstvom: na jednom z jej vrcholov nechal Dávidov syn postaviť posvätné návršia krvavým kanaánskym bohom, amonovskému Molekovi a moabskému Kemóšovi (1Kráľov 11,7; 2Kráľov 23,11). Zrejme preto sa jeden z vrcholov Olivovej hory volá Hora prestúpenia. Keď sa v časoch proroka Ezechiela, na počiatku 6.st.pr.Kr., „žiara Božej prítomnosti“ vzdialila z jeruzalemského chrámu kvôli hriechu modlárstva, hovorilo sa, že tri a pol roka zotrvala na Olivovej hore, kde márne čakala na pokánie Izraela. V roku 587 pr.Kr. tadiaľ boli vedení do *Babylonie zajatí Izraeliti. Podľa tradície sa tu nachádzal Izaiášov hrob. Podľa *Josepha Flavia vyzýval jeden egyptský prorok ľud, aby s ním odišiel na Olivovú horu, kde sľuboval, že „na jeho príkaz padnú múry Jeruzalemu“ (Židovské starožitnosti 20, 169-172). Texty z konca 6.st.pr.Kr. (Zachariáš 14,4) uvádzajú, že na konci vekov sa na Olivovú horu postaví boh **Jahve** v rozhodujúcej bitke proti pohanom: **„V ten deň budú jeho nohy stáť na Olivovej hore... polovina hory ustúpi na sever a polovina na juh.“** Podľa legendy sa tak stane preto, aby umožnil obyvateľom Jeruzalemu útek údolím. Niektorí verili, že pravoverní Židia po svojej smrti môžu byť vzkriesení iba v Izraeli a tí, ktorí zomreli na iných miestach, budú v ten deň podzemnými chodbami dovedení späť do svojej pravej vlasti. Na povrch vyjdú práve pri rozdelenej Olivovej hore (pozri Apokalyptický cyklus: *Spútanie draka*). Podľa ďalšej legendy sa zjaví Mesiáš práve na Olivovej hore a cestou do Jeruzalemu bude kriesiť mŕtvych.

Na západnom svahu Olivovej hory je najväčší, najdrahší a najstarší židovský cintorín na svete v súčasnosti má 150 tisíc hrobových miest. Židia vynakladajú obrovské peniaze za hrob. Posledné archeologické vykopávky dokazujú, že sa tu pochovávalo už od strednej doby bronzovej, približne od 2.tis.pr.Kr., keď tu mali pohrebisko kanaánski Jebúsejci. Veľa Židov prichádza do Jeruzalemu, aby tu mohli

zomrieť, alebo dávajú do testamentu žiadosť, aby boli pochovaní na tomto cintoríne v blízkosti Jošafatovho údolia, kde podľa proroka Joela (4,1) má nastať posledný súd (pozri Apokalyptický cyklus: *Posledný súd*). Stredovekí kresťania zasa verili, že sa v Jošafatovom údolí zjaví Kristus (pozri Christologický cyklus II.: *Vjazd do Jeruzalemu*; Christologický cyklus I.: *Smrť Panny Márie*).

Názov Olivovej hory ako „Hory troch svetiel“ vznikol pravdepodobne podľa odrazov žiary chrámového ohňového oltára, alebo podľa prvých lúčov, ktoré pri východe Slnka pozlacovali jej vrcholky, alebo podľa olivového oleja či lisu na olej (hebr. *gat šemání*), ktorým sa plnili chrámové lampy. Židia žijúci v Jeruzaleme ohlasovali z Olivovej hory svojim krajanom v *Babylonii novolonie, začiatok novej fázy mesiaca a prvý deň mesiaca podľa židovského kalendára (pozri kapitola *Posledná večera*). Novolonie bolo považované za sväté a navyše sa podľa neho vypočítaval týždenný *šabbat*, sviatok určený na oslavu boha Jahve. Predpokladá sa, že novolonie bolo podobne ako sabat dňom pracovného pokoja a Zákon zakazoval pracovať v tomto dni (Levitikus 23,24-25; Numeri 29,1-6). Vtedy sa konali zvláštne bohoslužby a ľudia sa mohli radiť s prorokmi (Ezechiel 46,1-3). Židia oznamovali novolonie reťazcom ohňov, ktorý začínal na Olivovej hore. Nakoľko znepriatelení *Samaritáni zapalovali falošné svetlá, Izraeliti napokon nahradili ohne ľudskými poslami. Táto ohňová služba pravdepodobne zasahovala až do *Mezopotámie.

Getsemane. V novozákonnej dobe bola Olivová hora pokrytá oplatenými záhradami, v ktorých rástli olivovníky. V jej blízkosti, za údolím potoka Kidrón (hebr. *Kidron* = temný [tok]) sa nachádzala jedna oblasť, nazývaná *Getsemane* (aram. *Gat šemaním* < hebr. *Gat šemen* - lis na olivový olej). V jaskyni, ktorá sa v nej nachádza, sa za pomoci lisu vyrábala olivový olej. Jaskyňa je dlhá 17m a široká 7m. V noci mohla byť vhodným útočiskom pre menšiu skupinu ľudí. Ploché kamene používané pri príprave oleja mohli slúžiť aj ako lôžka alebo stoly. V záhrade trávil Ježiš a jeho učeníci chvíle odpočinku a neskôr sa stala miestom úzkosti, dejiskom Judášovej zrady a Ježišovho zatknutia. Niektorí biblisti sa domnievajú, že to bolo prvé väzenie Ježiša bezprostredne po Judášovej zrade. Kresťania vnímajú záhradu Getsemane ako náprotivok Edenu, ako rajskú záhradu, v ktorej druhý Adam - Kristus - odolal pokušeniu ľudskej prirodzenosti. V Getsemane tiež končí *Via dolorosa*, Ježišova cesta s krížom, ktorá sa kľukatí v úzkych uličkách Jeruzalemu (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiový cyklus, krížová cesta*; kapitola *Ecce homo*). Pôvodná cesta, po ktorej niesol Ježiš svoj kríž sa nachádza o 1,5m nižšie ako jej súčasná podoba; iba na jednom mieste sa dá vojsť do podzemia a dotknúť sa pôvodnej cesty (pozri kapitola *Ježiš pred Pilátom*). Dokonca je tam vyznačené aj miesto, kde rímski vojaci hrali kocky o Ježišove šaty. Na vrchu Getsemane sa nachádza malá kaplnka s údajným odtlačkom Ježišovej nohy, zatiaľ čo moslimovia tu majú odtlačok kopyta Mohamedovho koňa, keď s prorokom stúpala na nebesá. V záhrade sa nachádza aj chrám Národov nazývaný aj Miesto poslednej agónie. Stojí na mieste, kde Ježiš prosil Boha, aby od neho odňal kalich, a súčasne na mieste, kde bol zradený *Judášovým* bozkom. Podľa legendy sa apoštol Judáš obesil na niektorom strome Getsemanskej záhrady. Dnes v Getsemane rastie osem prastarých olivovníkov s obvodom 7-8m.

Tradicia stotožňuje Getsemane s nevelkou záhradou na východ od jerišského mosta cez Kidrónsky potok. Až do 7.storočia v nej rástli cédre. Má rozlohu 50m² a františkáni ju roku 1848 obohnali múrom, aby zabránili jej znesväcovaniu pohanmi. Podľa mienky niektorých biblistov je príliš malá a príliš blízko cesty. Iní lokalizujú Getsemane severovýchodne od kostola Máriinho hrobu, kde sa dnes nachádzajú väčšie a odľahlejšie záhrady určené pre oddych pútnikov. Pôvodné getsemanské stromy dal

roku 70 vyrúbať rímsky vojvodca Titus, keď pustošil Jeruzalem (pozri Christologický cyklus II.: *Stotníkov sluha*).

V polovici svahu stojí bazilika v tvare slzy, s názvom **Dominus Flevit** (lat. Plačúci Pán). Odkazuje na text Lukáša (19,41): „**Ked' sa (Ježiš) priblížil a zazrel mesto, plakal nad ním a hovoril: Kiež by si v tento deň spoznalo aj ty (gr. *ta pros eiréten*), to, čo ti prináša pokoj (gr. *eirené*; hebr. *le-šalom*)! Ale teraz je to skryté tvojim očiam (gr. *apo oftalmón sú*; hebr. *me-ejnajik*) Lebo prídu dni (hebr. *ki-jamim bajim*) na teba (hebr. *alajik*), keď ťa tvoji nepriatelia oboženú valom (gr. *pareballó charaka*), obkľúčia (gr. *perikykló = obkľúčim*) ťa a zavrú (gr. *synechó = zavriem*) zo všetkých strán, zrovnajú (gr. *edafizó = ušliapem pôdu [aby bola rovná]*) so zemou teba i tvoje deti v tebe a nenechajú v tebe kameň na kameni, lebo si nespoznalo čas (gr. *kairos*) svojho navštívenia (gr. *tés episkopés*; hebr. *tachat ašer lo-jadate et pekudatek [odkaz na Izaiáša 10,3]*).“ Z dlažby v hlavnej lodi vystupuje skala, ktorú Ježiš kropil krvavým potom. V blízkosti baziliky sa podľa tradície nachádza kameň, na ktorom spali apoštoli Peter, Jakub a Ján.**

Údajný vrchol Ježišovho nanebovstúpenia už dlho zdobí rad kostolov. Starostlivo sa uchovávajú Ježišove domnelé stopy ako hmatateľné naplnenie proroctva Zachariáša (14,4): „V ten deň zstanú jeho nohy na Olivovom vrchu, ktorý leží východne od Jeruzalemu.“ Lukáš (24,50) však uvádza ako dejisko Kristovho nanebovstúpenia oblasť Betánie: „**Potom ich vyviedol von až k Betánii, zdvihol ruky (gr. *eparas tas cheiras*) a požehnal ich (gr. *eulegó = žehnám*), vzdialil sa od nich (gr. *disthémi*) a vznášal sa hore“ (gr. *analémfthé = bol vzatý hore; pozri kapitola Nanebovstúpenie Pána, Christologický cyklus I.: Madona - Nanebovstúpenie Panny Márie*).“**

Zdá sa, že kresťanské uctievanie posvätných miest začalo krátko po udalostiach zaznamenaných v evanjeliách. Dokladajú to najstaršie hroby dnes označované ako Hrobky prorokov, ale nepochybne majú mladší, *helenistický pôvod (1.st.pr.Kr.-1.st.po Kr.). Boli vytesané do skaly nad židovským cintorínom, na miestach identifikovaných ako dôležité oblasti z Ježišovho života. V byzantskom období bola do skaly vyhlbená bazilika Eleona (Olivovníka), po nej nasledoval kostol Nanebovstúpenia z roku 378, Getsemanský kostol a kostol Máriinho hrobu z konca 4.storočia. Okrem početných byzantských sakrálnych stavieb zo 6.storočia bol v tejto lokalite založený arménsky kláštor, neskoršie prestavaný na pravoslávny chrám Márie Magdalény. Po vpáde Arabov v 10.storočí bolo veľa stavieb spustošených. Samotný chrám Nanebovstúpenia dal v 12.storočí kalif Saládín zrekonštruovať a premeniť na mešitu. Pevnosti na Olivovej hore prikázal zrúcať.

*

Modlitba. Ježišovo pokľaknutie k modlitbe v Getsemanskej záhrade (Lukáš 22,41) si cirkev vykladá ako prapočiatok kresťanskej modlitby v pokľaku.

Modlitba bola iba jednou z foriem styku starovekého človeka s božstvom; ďalšou bola komunikácia prostredníctvom extatického stavu navodeného tancom, hudbou, drogami, alebo magické predstavenie spojené s maskovaním a dokonca s konkrétnou scénografiou: rituálne obety, rituálne hry, posvätný sobáš/*hieros gamos.

Spoločným rysom starovekých náboženských obradov bol záväzný smer pri kontakte s božstvom, najmä pri modlitbe. Pohanské národy vyznávajúce rôzne astrálne kultúry sa modlili smerom k nebeským telesám, prevažne k životodárnemu Slnku. Židia sa modlili smerom k Jeruzalemu, kde stál Chrám, príbytok boha Jahve. Tým smerom

sa modlil aj Mohamed a moslimské spoločenstvo v Medine, kým prorok nenasmeroval modlitbu k Mekke, k svätyni Kaabe, pozemskému náprotivku neba. K východu sa modlila židovská sekta esejcov a neskorší kresťania, ktorí týmto smerom orientovali oltár a chóry kostolov. Tieto pravidlá dodržiavajú všetky ortodoxné cirkvi dodnes.

Jedným z najstarších modlitebných gest bola poloha rúk stojaceho modlitebníka, oranta (z lat. **orare** = modliť sa) s rukami obrátenými dopredu smerom k nebu, k hladine mora alebo k zemi, k sídlu božstva, ktoré bolo takto vzývané a s ktorým mal byť modlitbou nadviazaný kontakt. Tieto modlitebné postoje boli súčasťou magických úkonov a prejavom teurgie, viery v schopnosť výnimočného jednotlivca pôsobiť na nadprirodzené sily tak, aby slúžili človeku (akkadské a sumerské modlitby z 2.-1.tis.pr.Kr.). Modlitby oblasti starovekého Predného východu (doslovne: slová [prednášané] s dvihnutou rukou) mali podobu zaklínania, zažehňavania, žalospevu, prosby o odpustenie, odvrátenie božieho hnevu a požehnanie. Spolu s výpočtom hriechov a previnení súčasne plnili úlohu spovede a očisty.

Svoj vlastný modlitebný rituál a cyklus modlitieb vyvinuli Izraeliti. Starý zákon obsahuje asi osemdesiat päť pôvodných modlitieb, okrem nich šesťdesiat žalmov a štrnásť čiastočných žalmov, ktoré je tiež možné považovať za modlitby. Hebrejčina má pre modlitbu viacero názvov: **beracha** (pričom sa nerozlišovalo medzi velebením, vďakyvzdaním, požehnaním a prosebnou modlitbou; takou bola Ježišova modlitba pri *Nasýtení piatich tisícov/Rozmnožení chlebov a rýb*), **tfila** (od slovného koreňa s významom myslieť, študovať, prosiť), **bakaša** (prosba) a **tachanunim** (žiadosti). V čase praotcov (2.tis.pr.Kr.) predstavuje modlitba vzývanie Božieho mena (Genezis 4,26; 12,8; 21,33). Základnou formou modlitby v predexilovom období do poloviny 6.st.pr.Kr. je orodovná/intervenčná modlitba. Túto formu mala väčšina Mojžišových, Áronových, Samuelových, Šalamúnových a Chizkijášových modlitieb. Zdá sa, že intervenčné modlitby vyslovovali iba výnimočné osobnosti, ktoré mali zvláštnu moc pri modlitbe pôsobiť ako prostredníci Boha a ľudí a túto schopnosť získali, keď ich Boh povolal za prorokov, kňazov a kráľov. Niekedy však zostali intervenčné modlitby nevyslyšané (Genezis 18,17; Exodus 32,30-35), alebo dokonca Boh zakázal orodovať (Jeremiáš 7,16). Je pozoruhodné, že mojžišovský zákonník, v iných právnych nariadeniach tak presný, neuvádza žiadne príkazy týkajúce sa modlitby. Výnimkou je Deuteronomium (26,1-15), ale aj tu ide viac o bohoslužbu ako orodovanú modlitbu. Pokiaľ ide o žalmy, sú zmesou vzorových modlitieb určených pre chrám, osobných prosieb za odpustenie hriechov, za uzavretie spoločenstva s Bohom, prosieb za ochranu, uzdravenie, pomstu a tiež chválospevy.

Starozákonná modlitba bola spojená s obetami (Genezis 13,4; 26,25). Platilo to takmer pre celé obdobie prvého a druhého chrámu (10.st.pr.Kr.- 70 po Kr.), jednako len v po babylonskom období 6.st.pr.Kr. sa objavil názor, že kultový obrad nenahradí pravú zbožnosť (Izaiáš 1,11 a nasl.; Micheáš 6,6-8). Táto revolučná zmena postoja mohla byť daná aj okolnosťami. V čase babylonského vyhnanstva stratili Židia svoj chrám a nemohli vykonávať nevyhnutné obrady a prinášať obeti. Ak mali udržiavať zmluvný vzťah so svojim Bohom, zostávali im okrem nevyhnutných náboženských povinností, obriezky, pôstu a dodržiavania sabatu, iba spoločné modlitby v synagógach, označovaných príznačne ako **bejt tfila** (dom modlitieb). Obdobná situácia nastala v 1.st. po Kr., keď Chrám i celý Jeruzalem zničili Rimania. Aj v tom čase farizeji a talmudskí učenci kládli dôraz na **kavanu** (sústredenie a pochopenie obsahu modlitieb) a na **ijun tfila** (oddanosť modlitbe). Prvé synagógy boli objavené v Egypte (3.st.pr.Kr.) a Grécku (2.st.pr.Kr.). Podľa dobových správ pred židovským povstaním roku 70 ich iba v Jeruzaleme bolo štyristo, vrátane jednej na Chrámovej hore. Veľa

d'alších bolo po celej Judei a viac ako tisíc v diaspóre. Podľa židovského náboženského filozofa Filóna Alexandrijského (†40) bola napríklad alexandrijská synagóga taká veľká, že sa v nej používali zástavky ako znamenie, kedy majú veriaci reagovať, napríklad povedať amen (hebr. **amén** = naozaj, veru tak, správne, pravdivý).

Po návrate z babylonského zajatia bezpochyby jestvoval základný bohoslužobný synagógový poriadok. Určité liturgické znaky boli prevzaté z bohoslužieb v Chráme alebo napodobnené podľa starých zvykov. Okrem týchto predpisov a zvyklostí mal každý jednotlivec slobodu. Neexistovali žiadne pevné pravidlá, pokiaľ išlo o postoj pri modlitbe a čas na modlenie, ale ústredné miesto získala **amida/ha-Tfila**, pri ktorej musí veriaci stáť. Zvláštne knísanie sa (*jidiš: **šokelem**) pri modlitbe vzniklo až v stredoveku a má svoje korene v štúdiu **Tóry**. Existuje na to rad vysvetlení, napríklad, že Boha chváli celé telo človeka (Žalm 35,10). Sviatok **Jom kippur** je jediný deň, kedy si veriaci Žid kľaká pri modlitbe.

Z pasáží Exodu a Deuteronomia vznikla tradícia modlitebných remienkov **tfilin**, v kresťanskom svete chybne označovaných ako **fylaktérie** (gr. amulety). Malé čierne, kožené škatuľky **bajit** obsahujú predpísané pasáže Exodu (13,1-10; 13,11-16) a Deuteronomia (6,4-9; 11,13-21). Sú pripevnené k čiernym koženým remienkom **recu'ot**. Nosia sa nad ľavým laktom vo výške srdca (**tfilin šel jad**) a na hlave nad líniou vlasov (**tfilin šel roš**; **tótafót** = čelná páska; pôvodne zrejme išlo o tetovanie). Obyčaj nosiť tfilin je dávna, spomína sa v Aristeovom liste z 3.st.pr.Kr. (tzv. List Filokratovi, napísaný Grékom Aristeom, žijúcom na dvore cisára Ptolemaia II. Filadelfia, vládnuceho 285-247 pr.Kr., a informujúci ho o vzniku gréckeho prekladu **Tóry**, *Septuaginty), ďalej sa tfilin spomína v Židovských starožitnostiach *Josepha Flaviana (1.st.po Kr.), v Novom zákone (Matúš 23,5) a boli objavené aj v *Kumráne pri Mŕtvom mori. Tfilin nosia dospelí muži pri rannej modlitbe všedného dňa a sú výrazom vernosti k Zákonu. Pravoverní Židia ich nosia dodnes a rabíni stanovili osobitné predpisy týkajúce sa ich zhotovovania (pozri Apokalyptický cyklus: *Poznačenie Božích služobníkov*).

Z neskoršieho, talmudského obdobia patrí aj zvyk nosiť pri modlitbe (nielen pri nej) čiapočku **kipa**. Hoci ju mojžišovský zákonník nepredpisuje, jej nosenie sa považuje za chvályhodné. Je znakom mužskej i ženskej zbožnosti, lebo obnaženie hlavy **giluj roš** bolo spájané s ľahkovážnosťou, podobne ako odhalenie vlasov stredovekých kresťanských žien. Inou súčasťou modlitby sa stal obdĺžnikový modlitebný plášť **talit**, ktorý mal v súlade s nariadením Numeri (15,37-41) a Deuteronomia (22,12) na štyroch cípoch strapce **cicijot** (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*). Nakoľko tento výrazne židovský odev mohol svojho nositeľa ohrozovať, v stredoveku sa od bežného nosenia **talitu** upustilo a používal sa iba pri náboženských príležitostiach. Pri požehnaní prednášanom pred oblečením talitu, sa pozdvihne a položí na hlavu, pri určitých pasážach modlitieb sa **cijot** pobožká.

S židovskou liturgiou súvisí liturgia kresťanská. Biblia chápe modlitbu ako bohoslužbu, ktorá obsahuje všetky postoje človeka vo vzťahu k Bohu. Je oslavou, vyznaním hriechov, chválospevom aj prosbou. Kresťanská cirkev považuje modlitbu za najvyššiu duševnú činnosť, v ktorej môže človek nadviazať spojenie s Bohom. Pritom zdôrazňuje podnet Boha, čiže človek sa modlí iba vtedy, keď sa Boh dotkol jeho ducha. Preto modlitba nie je prirodzenou odpoveďou človeka (Ján 4,24), je výrazom zmluvného vzťahu a úplného prijatia výsad aj povinností, ktoré z takého

vzťahu vyplývajú. Ježišovo pokľaknutie k modlitbe v Getsemanskej záhrade (Lukáš 22,41) si cirkev vykladá ako prapočiatok kresťanskej modlitby v pokľaku.

Predstava o novozákonnom poňatí modlitby vychádza predovšetkým z Kristovho učenia a praxe. Kresťanská modlitba sa opiera o podobenstvá a z nich vyplýva, že Kristus vždy trval na pokore a kajúcnosti pri modlitbe a varoval pred pocitmi nadradenosti, pretvárkou a zložitou obradnosťou (pozri Christologický cyklus II.: *Kázeň na hore/Osem blahoslavenstiev*). Modlitba má byť jednoduchá a musí prameniť z čistého srdca, má byť usilovná a sprevádzaná bdelosťou, ale aj trpezlivosťou pri čakaní na výsledok (Marek 11,24). O cieľoch modlitby hovorí Ježiš málo (Marek 9,28; Matúš 5,44; 6,11-13; 9,36; Lukáš 11,13). Pokiaľ ide o spôsob, akým sa Ježiš modlil, texty uvádzajú, že tak robil skryto (Lukáš 5,15; 6,12). Jeho modlitby boli chválospevom a vd'akyzdaním (Lukáš 10,21; Ján 6,11; 11,41; Matúš 26,27), prosbami za vedenie (Lukáš 6,12), aj orodovaním (Ján 17,6-19,26; Lukáš 22,31-34; Marek 10,16; Lukáš 23,34).

Podstatou kresťanskej modlitby, ktorá bude vyslyšaná, je osobné poznanie a prijatie Božej vôle (Ján 14,7). Z toho plynie, že vyslyšanie modlitby neznamena predovšetkým splnenie žiadosti orodovníka podľa jeho predstáv, ale skôr poznanie, že predmet prosby povedie k tomu najlepšiemu výsledku. V tom tiež spočívala Modlitba Pána (tzv. Otčenáš, lat. **Pater noster**), ktorú učil Ježiš svojich učeníkov a ktorá bola súčasťou *Kázne na hore* (pozri Christologický cyklus II.). V Lukášovi (11,2-4) sa táto modlitba objavuje v kratšej podobe ako v Matúšovi (6,9-13), pričom kratšia verzia predstavuje zrejme pôvodný rozsah.

Text Matúšovej verzie Modlitby Pána pozostáva z oslovenia Otče náš a siedmich prosieb, z ktorých prvé tri sú na oslavu Boha, v ďalších štyroch sú vyslovené prosby na uspokojenie duchovných a hmotných potrieb človeka: „**Otče náš, ktorý si na nebesiach, posväť sa tvoje meno, príď tvoje kráľovstvo, buď tvoja vôľa, ako v nebi, tak i na zemi. Chlieb náš každodenný** (gr. *epiúsisos* = nadchádzajúci; výraz môže odkazovať k *eschatologickému dňu Pána, ale v prípade rannej modlitby môže ísť o jedlo) **daj nám dnes. A odpusť nám naše viny, ako i my odpúšťame svojim vinníkom. A neued' nás do pokušenia, ale zbav nás zlého** (gr. *ponéros* [môže ísť o označenie Satana]).“

Preklad tejto pasáže (a mnohých ďalších) do národných jazykov tvrdo kritizuje C. Tresmontand (Otázky našej doby - Preklad Bible, str. 35). Výraz „**a neued' nás do pokušenia**“ označuje za *kalk latinského *et ne nos inducas in tentationem* (lat. *tentationem* = skúška, skúšanie je prekladom gréckeho výrazu *dokimasía/dokimé*, ktoré prekladá hebrejské slovo s významom skúška). Preto podľa Tresmontanda (rovnako biblisti a prekladatelia G.H. Dalman, Joachim Jeremias, Franz Delitzsch, ktorí rekonštruovali grécky a hebrejský text) treba prekladať: „**nenechaj nás prejsť skúškami**“ (t.j. podstúpiť skúšky, pod ktorými sa myslia mor, vojna, hlad, katastrofy; porovnaj Apokalyptický cyklus: *Štyria apokalyptickí jazdci*).

Modlitba Pána patrí k najvýznamnejším modlitbám cirkvi, odriekava sa počas slávenia eucharistie a pri mnohých iných príležitostiach. Uvedených sedem prosieb s pomocou *siedmich darov Ducha Svätého má mať blahodarný účinok proti *siedmim smrteľným hriechom. Prosté oslovenie Boha menom Otec zodpovedá aramejskému **Abba**, modlitebnému osloveniu Boha Otca, ktoré sám Ježiš používal a po ňom prví kresťania (Rímskym 8,15; Galatským 4,6). Matúšova rozšírená verzia bola neskoršie upravená pre kresťanskú liturgiu a jednotné znenie textu prijala roku 1966 katolícka,

pravoslávna i protestantská cirkev. Ježiš modlitbu pochopiteľne prenášal v aramejčine. V čase písania Matúšovho a Lukášovho evanjelia sa ju kresťania modlili už v gréčtine. Kresťanstvo celý text považuje za Kristovo posolstvo o Božom kráľovstve podané formou orodovanej modlitby. Za povšimnutie stojí, že Ježiš sa Modlitbou Pána, ktorú učil, sám nikdy nemodlil. Nikdy sa oslovením "Otče náš" nezačlenil medzi učeníkov, čo dokazuje jeho veta z Jána (20,17). Keď sa Ježiš zjavuje Márii Magdaléne, prihovára sa jej: „**Už ma nedrž** (vo význame nezdržiavaj; gr. *haptó* = *nedotýkam sa [kvôli požehnaníu]*), **ved' som ešte nevystúpil** (gr. *úpó gar anabebéka*) **k Otcovi; ale chod' ku mojim bratom** (gr. *tús adelfús mú*) **a povedz im: Vystupujem k môjmu Otcovi** (gr. *pros ton Patera mú*) **a vášmu Otcovi** (gr. *kai Patera hymón*), **k svojmu Bohu** (gr. *kai theón mú*) **k vášmu Bohu** (gr. *kai Theon hymóna*).“

Najstaršie vyobrazenie vzťahujúce sa k Modlitbe Pána pochádza z reformačného prostredia. Kristus buď sám drží sedem nadpisových pásov s textom jednotlivých prosieb modlitby alebo existujú grafické cykly s vyobrazeniami siedmich prosieb modlitby. Najstarším takým cyklom je osem rytín Hansa Holbeina Ml. z roku 1519, ktoré ilustrovali knihu Erasma Rotterdamského *Precatio dominica/Modlitba Pána*, vydanú roku 1523. Lucas Cranach St. vytvoril v súvislosti s prácou Martina Luthera a Filipa Melachtona na tzv. Malom katechizme (1527) cyklus ôsmich drevorezov. Tieto listy poslúžili ako predloha pre nástennú maľbu z roku 1564 v luteránskom zbore v Sonneburgu vo Vestfálsku.

Raný kresťanský stredovek chápal modlitbu ako boj so Zlom a stojaci modlitebník vystupuje ako bojovník pripravený na zápas s nepriateľom. V skutočnosti však ide o dodatočnú etymologizáciu; modlitba postojacky nadväzovala na staršiu, židovskú/antickú tradíciu *oranta. Státie pri modlitbe, zvlášť pri sviatku Zmŕtvychvstania Krista, bolo od Nicejského koncilu v 4.storočí záväzné. Jednak malo pripomínať Kristovo povstanie z hrobu a jednak bolo zdôvodnené tým, že veriaci nesmie vyvolať dojem ustatosti, t.j. vlažnosti viery. Kresťanská modlitba postojacky mala tri varianty: s dvihnutými rukami (gesto bolo chápané aj ako oslobodenie človeka z pozemských pút), s rozpaženými rukami v tvare kríža. Cirkevné authority 3.storočia, ako bol Quintus Septimus Tertullianus (†220/230) a Origenes (†245), stotožňovali tento postoj s podobou ukrižovaného Krista a biskup Maximus Turínsky (†415) veriacich vyzýval k takémuto napodobovaniu utrpenia Pána) a s rukami zopnutými pred tvárou. Napokon sa však od modlitby postojacky upúšťalo, stala sa prejavom istej vlažnosti viery a prevládala pokorná forma v pokľaku. V 11.storočí sa na Západe presadila modlitba v pokľaku s dlaniami priloženými k sebe. Gesto spojených dlaní bolo pôvodne vyjadrením úcty. Má pôvod v antike, v germánskom prostredí vyjadrovalo vzťah poddaného k lénnemu pánovi. Ešte v 10.storočí boli prsty rúk zaklesnuté, čo pôvodne dávalo gestu magickú účinnosť (ochrana proti démonom). Nemecké gotické umenie (Mathias Grünewald, †1528) ním symbolizoval trňovú korunu. Od 11.storočia sa presadzovalo gesto spojených dlaní s prsty natiahnutými. Stalo sa tak zaužívaným modlitebným gestom, že od tvaru zopnutým rúk odvodzovali romanticky ladení historici umenia (český historik Josef Pekař, †1937) tvar gotického oblúka. Modlitbu v pokľaku zakazovala cirkev medzi Veľkou nocou a Svätodušnými sviatkami, lebo pokľak ako gesto starosti, úzkosti a prosby sa videl neprimeraný času radosti zo zmŕtvychvstania Krista.

V ranokresťanskom umení bol konkrétny modliaci sa človek v postavení *oranta zobrazovaný s rukami natiahnutými a dlaniami pred seba. Bol zobrazovaný v dobovom odevu, v prepásanej alebo voľnej *tunike, prípadne je jeho postavenie zdôraznené bohatým rúchom s purpurovým pásom a obraz uvádza aj meno osoby. Ženské postavy

orantov, ktoré prevažovali nad mužskými, mali krátky alebo dlhší závoj zakrývajúci hlavu a čiastočne trup, nakoľko náboženský predpis vyžadoval od modliacej sa ženy, aby tvárou v tvár k Bohu zakrývala svoju prirodzenú hriechnosť. Oranti boli zobrazovaní v celej figúre alebo polofigúre a často boli spájaní s rôznymi symbolmi, ako je holubica s olivovou ratoľstvou na znamenie zmiery, rastliny a pávy symbolizujúce raj a nesmrteľnosť, ovce symbolizujúce vyvolencov, *Kristov monogram* apod. Ak orant stelesňuje vykúpenú dušu, ktorá stojí pred Bohom, zahrnuje aj ďalšie významy vzťahujúce sa k mŕtvym a mučeníkom. Nie je vždy jasné, či ide o šťastnú dušu, ktorá sa už ocitla vo večnej blaženosti a oroduje za svojich doposiaľ žijúcich rodinných príslušníkov, alebo o dušu, ktorá v záhrobí čaká na posledný súd a prosí o príhovor a záchranu. Obrazy orantov obklopených fakľami a svietnikmi (kresťanské náhrobky z 5.st. v tuniskej Thabrake) však dávajú tušiť, že výjav sa neodohráva na zemi, ale na nebesiach. V neskorom rímskom umení 2.-3.storočia stelesňuje orant pieteť (zbožnosť a milosrdenstvo). Zdá sa, že niektoré ženské varianty oranta symbolizujú *ecclesiu orans - modliacu sa cirkev (v zmysle bojujúcu a víťaznú). Postava oranta sa objavuje aj pri posväcovaní eucharistických darov.

Prvými orantmi v kresťanskom umení boli starozákonné postavy zachránené v okamihu najväčšej tiesne: Noe v arche (Genezis 7-9), Abrahám a jeho syn Izák (Genezis 22), Mládenci v ohnivej peci (Daniel 3), Daniel v levskej jame (Daniel 6) a Zuzana (apokryfný prídavok ku Knihe Danielovej 7-27; príbeh Zuzana a starci). V ranokresťanských zobrazeniach sa vyskytuje v pozícii oranta tiež Panna Mária. Objavuje sa na Západe ako typ Maria orans a na Východe ako pravoslávny typ Panaghia - Všesvätá (medailóniky; pozri Christologický cyklus I.: *Madona*).

Amen. Záverečné slovo každej kresťanskej modlitby tvorí slovo amen (z gr. **amén** < 'amén; hebr. naozaj; tak je; veru; pozri Apokalyptický cyklus: *Jánovo videnie siedmich svietnikov* - Anjelovi laodicejskej cirkvi). Raná cirkev si vypočítala jeho číselnú hodnotu. Slovo AMEN, napísané grécky ako **AMHN**, má hodnotu čísla 99: A = 1, M = 40, H = 8, N = 50. Takáto modlitba prichádzala iba na prah božskej stovky, čísla dokonalosti a naplnení (raja). Číslo 99 pripomínalo kresťanom Ježišove podobenstvo o 99 ovciach (Matúš 18,13).

Proskynéza a adorácia. Významom čiastočne odlišným ako modlitba je z gréčtiny prevzatý výraz proskynéza (z gr. **proskyneó** = uctievam [kľáňaním sa]; **proskynetés** = ctiteľ) a z latinčiny prevzatý výraz adorácia (z lat. **ad orare** = oslovovať niekoho; pozri *Kľáňanie Panny Márie*), spôsoby vzdávania úcty a oddanosti pokľaknutím na jedno koleno alebo obe kolená, niekedy spojeným s pobožkaním zeme. Adorácia bola vzývaním, pokorou, úctou, ale aj modlitbou. Vyjadrovala pokoru a úctu k duchovnej alebo svetskej moci, ale aj k myšlienke a veci (relikvia, zástava). V starovekom Grécku sa proskynéza spočiatku preukazovala iba bohom, neskoršie pod perzským vplyvom aj vládárom ako súčasť dvorského ceremonálu (pokľaknutie, padanie na zem, pobožkanie topánky alebo lemu panovníkovho rúcha). V období kultu rímskych cisárov bola adorácia (sochy, obrazu panovníka) priamo vyžadovaná štátnymi orgánmi a jej odmietnutie sa chápalo ako urážka majestátu a trestalo sa smrťou (pozri Christologický cyklus I.: *Ježišova kopija*). Naopak pre niektoré kategórie poddaných sa adorácia rovnala privilegiu. V kresťanskom kultúrnom okruhu je adorácia vyhradená iba Bohu alebo *Svätej Trojici*, *eucharistii, prípadne Kristovým symbolom (pozri Christologický cyklus I.: *Kristov monogram, Skratky a transliterácia mena Ježiš Kristus*) a neskoršie aj Panne Márii (pozri Christologický cyklus I.: *Smrť Panny Márie, Madona*).

Vo výtvarnom umení sa uctievaná postava nazýva adorant. Kľaňajúcu a modliacu sa postavu adoranta na obrazoch nájdeme pri nohách Krista (pozri Christologický cyklus I.: *Deésis*) alebo Panny Márie. Zobrazenie uctievaných osôb vznešeného pôvodu a postavenia (panovníkov, svätcov) sa nazýva apoteóza.

Apoteóza (z gr. **apothéosis** = zbožštenie). Predstavy o kráľoch v božskej osobe patria k najčastejším náboženským predstavám. Panovník bol uctievaný nielen po svojej smrti, ale už počas svojho života. Pre Egypťanov, ale aj pre Grékov bola táto náboženská predstava celkom prijateľná, lebo v ich mýtoch sa často objavujú héroovia aj iní smrteľníci (Herakles, Aeneas, Romulus), ktorí boli počas svojho života alebo po svojej smrti prijatí medzi bohov. Prvým európskym panovníkom, ktorý vyžadoval božské počty a vyhlásil sa za božieho syna bol Alexander Veľký (356-323 pr.Kr.), v Ríme cisár Caligula (12-44 po Kr.). Za boha bol po svojej smrti oficiálne vyhlásený aj Gaius Iulius Caesar (†44 po Kr.). Jeho apoteózou sa ustanovila tradícia, ktorú nasledovali neskorší cisári. Posmrtné zbožštenie cisárov sa stalo ich výsadou, hoci nie každý cisár mal automaticky zaistený svoj kult. Často boli zbožštené aj cisárovné a iní členovia cisárskej rodiny. Zbožštenie cisárov hralo kľúčovú úlohu pri udržaní lojality a kontroly vo východných provinciách, kde mal kult panovníka - boha dlhú tradíciu. Obrad zbožštenia začínal zhotovením voskovej podobizne zosnulého cisára, ktorého telo bolo sedem dní vystavené v cisárskom paláci. Potom bolo telo prenesené po via sacra na Forum, kde bola prednesená pohrebná reč, a potom bolo uložené na Martových poliach. Tu bolo telo spálené a súčasne vypustený orol, ktorý znázorňoval dušu stúpajúcu k nebu.

Apoteóza je znázorňovaná na rímskych náhrobkoch a minciach a opätovne sa objavuje v 17.storočí pri výzdobe barokových kupol, najprv v Taliansku a neskoršie v severnej Európe. Táto doba, ktorá velebila božské právo kráľov, zobrazovala svojich vlastných panovníkov a ostatné popredné osobnosti, ako sú prijímané medzi bohov Olympu. Na Olymp pred Diova trón ich uvádza zvyčajne posol bohov Merkúr a sú obklopení alegorickými postavami, ktoré symbolizovali ich pozemské cnosti.

Posledným prejavom slávenia, veľmi blízkym apoteóze, je **glorifikácia**, oslávenie záslužných postáv, vo výtvarnom umení často vyjadrené *svätožiarou*.

Názvy: Ježiš v Getsemane, Getsemane, Agónia v záhrade, lat. Apostoli dormiunt, Christus orat, tal. Agonia nel giardino, nem. Ölberg, Gebet Jesu am Ölberg, angl. Agony in the Garden, Prayer in the Garden of Olives.

ZRADA/ZAJATIE KRISTA A JUDÁŠOV BOZK

(Matúš 26,47-56; Marek 14,43-52; Lukáš 22,47-53; Ján 18,1-12)

*

A kým ešte (gr. *kai euthys*; Ježiš) **hovoril, prišiel Judáš, jeden z Dvanástich, a s ním veľký** (gr. *pollys*) **zástup** (gr. *ochlos*) **s mečmi** (gr. *machirai* = dlhé nože, meče; gr.sg *machaira* = meč) **a kyjakmi** (gr. *ksyla* = drevené palice <; *ksýlon* = drevo, poleno), **ktorý poslali veľkňazi** (gr. *archieús*; hebr.sg. *kohen gadol*; **Matúš, Marek**), ***zákonníci** (gr. *grammateis*; hebr. *soferim*; **Marek**) **a starší z ľudu** (gr. *presbyteroi tu lau*; pozri Apokalyptický cyklus: Dvadsaťštyri starcov; **Matúš, Marek**). **Zjavil sa zástup** (skôr Ježišovi odporcovia ako ľud = *laos*) **a pred nimi išiel** (gr. *proérchetó* = vediem) **jeden z Dvanástich, ktorý sa volal Judáš (Lukáš)**. **Judáš vzal kohortu** (gr. *tén speiran*) **a sluhov od veľkňazov** (gr. *hypéretai* = chrámoví služobníci) **a *farizejov a prišiel ta s lampášmi, fľašami a zbraňami (Ján)**. **Jeho (Ježišov) zradca** (gr. *ho paradidús* [člen *ho* naznačuje, že išlo o známú osobu]) **im dal znamenie** (gr. *syssémon*): „**Koho pobožkám, to je on; toho chyťte (Matúš, Marek)** a obozretne (gr. *asfalós*) **odved'te (Marek)!**“ **Ale Ježiš, keďže vedel všetko, čo malo naň prísť, podišiel a opýtal sa ich:** „**Koho hľadáte (Ježiš iniciuje stretnutie)?**“ **Odpovedali mu:** „**Ježiša Nazaretského (gr. *tón nazoraión* = nazaretského; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly).**“ **Povedal im:** „**Ja som (gr. *egó eimí*).**“ **Bol s nimi aj zradca Judáš. Ako im povedal:** „**Ja som**“, **cúvli a popadali na zem. Znova sa ich teda opýtal:** „**Koho hľadáte?**“ **Oni odpovedali:** „**Ježiša Nazaretského.**“ **Ježiš odvetil:** „**Povedal som vám. Ja som (gr. *hoti egó eimí* = že som to ja).** **Keď ma teda hľadáte, týchto nechajte odísť (Ján)!**“ **Priblížil sa (Judáš) k Ježišovi, aby ho pobožkal (Lukáš). Keď prišiel (gr. *kai elthón*; Marek), a hneď pristúpil (gr. *kai euthys parelthón*) k Ježišovi a povedal:** „**Rabbi**“ (hebr. *dosl.* [môj vznešený] Učiteľ; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly; **Marek)!**“ **„Bud' pozdravený (gr. *Chaire*), Rabbi (Matúš)!**“ **A pobožkal ho (gr. *katēfisélen*).** **Ježiš mu odpovedal:** „**Priateľu, prečo si prišiel (Matúš)?!**“ **Judáš, bozkom zrádzaš Syna človeka (gr. *ho Hyios tú anthrópú*; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly; Lukáš)?**“ **Vtedy (stráže) pristúpili (Matúš), oni pristúpili (Marek), položili (gr. *kraiten*; *kratéo* = dotýkam sa, chytám; zadržujem, zatýkam) na Ježiša ruky (gr. *chéria* < *chér* = ruka; *kratéo tes cheirós* = pokladám ruku [na niekoho]) a zajali ho (Matúš, Marek). Keď tí, čo boli okolo neho, videli, čo sa chystá, povedali:** „**Pane, máme udrieť mečom (Lukáš)?**“ **Tu jeden z tých, čo boli s Ježišom (Matúš), jeden z okolo stojacich (gr. *parestékotón* [učeník alebo niekto zo zástupu prizerajúcich]; Marek) vystrel ruku, vytasil meč, zasiahol ním veľkňazovho sluhu (gr. *dúlos*; hebr. *ebed*) a odťal mu ucho (gr. *ótarion* = zdobnenina výrazu *ótion* = ucho [možno iba ušný lalôčik]; **Matúš, Marek). A jeden****

z nich zasiahol veľkňazovho sluhu a odťal mu pravé ucho (gr. *to ús autú to dexion; deksión = pravý; Lukáš*). Šimon Peter mal meč. Vytasil ho, zasiahol ním veľkňazovho sluhu a odťal mu pravé ucho. Sluha sa volal Malchus/Malachiáš (hebr. vyjednávač, posol, anjelský). Ale Ježiš Petrovi povedal: „To stačí (gr. *eate eós tútú = prestaňte, to stačí*). Schovaj meč do pošvy! Azda nemám piť kalich, ktorý mi dal Otec (tento verš sa nachádza v závere kapitoly; *Ján*)?“ Ježiš mu povedal: „Daj svoj meč na jeho miesto! Lebo všetci, čo sa chytajú meča, mečom hynú (odkaz na Jeremiáša 15,2; podobne Zjavenie Jána 13,10: pozri Apokalyptický cyklus: Morská šelma). Alebo si myslíš, že by som nemohol poprosiť svojho Otca a on by mi hneď poslal dvanásť plukov anjelov? Ale ako by sa potom splnilo Písmo (odkaz na Zachariáša 13,7), kde to má byť takto (*Matúš*)?“ Ale Ježiš povedal: „Nechajte to už (gr. *eate heós tútú*)!“ I dotkol sa mu ucha a uzdravil ho (*Lukáš*). V tú hodinu (*Matúš*) povedal Ježiš zástupom (*Matúš, Marek*), veľkňazom, veliteľom chrámovej stráže a starším, čo prišli za ním (*Lukáš*): „Vyšli ste s mečmi a kyjmi ako na zločinca (gr. *léstés; Matúš, Marek, Lukáš*), aby ste ma zajali (gr. *syllabein*). Deň čo deň (gr. *kath eméran; eméra = denne*) som sedával a učil v chráme (na schodoch chrámového okrsku; pozri Christologický cyklus II.: Dvanásťročný Ježiš v chráme), a nezajali ste ma (*Matúš, Marek*), nepoložili ste na mňa ruky (*Lukáš*). Toto všetko sa stalo, aby sa splnili písma Prorokov (gr.pl. *profetes; hebr. nabi; Matúš*), ale musí sa splniť Písmo (gr. *Grafai; Marek*). Ale toto je vaša hodina (gr. *hóra sas*) a moc (gr. *kai exusia; exusia = vláda*) temna (gr. *skotía = tma, temnota; Lukáš*).“ Tak sa malo splniť slovo, ktoré povedal: „Z tých, ktorých si mi (Otec) dal, nestratil som ani jedného (*Ján*).“ Vtedy ho všetci učeníci opustili (gr. *afentes*) a rozutekali sa (*Matúš, Marek*). No akýsi mladík (gr. *neaniskos*) išiel za ním (gr. *synékolúthei autó*), odetý ľanovým plátom (gr. *sindón [vo význame plachta]*; pozri kapitola Prenášanie tela Krista) na holom tele (gr. *epi gymnú = cez holé telo*). Aj toho chceli chytiť. Ale on pustil ľanové plátno a utiekol nahý (gr. *gymnós = nahý, neoblečený; Marek*).

Ja som : gr. *egó eimí = ja som, žijem*; výraz *eimí* odkazuje k starozákonným textom, kde má úlohu Božieho mena **JHVH** (Exodus 3,14: Som, ktorý som = **Jahve**; Deuteronomium 32,39: Ja som sám jediný a niet Boha okrem mňa); výraz „to som ja“ sa často objavuje v spojení „nebojte sa“ (Izaiáš 43,5: hebr. *ki iteka ani > gr. hotimeta sú eimí = neboj sa, ja som [s tebou]*); podľa Tresmontanda výraz *egó eimí* je prekladom hebr. *ani hu = ja som* (vo význame pomazaný kráľ, Syn Boží, svätý Boží z Piesne Piesní). **Kohorta** : gr. *spiera*; hoci výraz navodzuje dojem vojensky usporiadaného zástupu, Matúš a Marek mali zrejme na mysli delegáciu chrámovej stráže pod vedením veľkňazov a starších (gr. *presbyteri < z gr. presbytés = stavec*); je nepravdepodobné, že by Judáš zhromaždil tak početnú skupinu (rímska čata = 600 vojakov). **Priateľu, prečo si prišiel** : niektorí prekladatelia vidia v slovách, na ktoré Ježiš poznal odpoveď, konštatovanie a príkaz: Priateľu, urob, na čo si prišiel, t.j. urob svoju úlohu. **Odťal mu pravé ucho** : gr. *to ús autú to dexion; autú to dexion = pravé ucho*; zmienkou o pravom uchu viedla kritikov k rôznym úvahám o tom, či bol Peter ľavák, či bolo zohavenie pravého ucha horšie a či zabraňovalo Malchusovi vstúpiť s veľkňazmi do chrámu; niektorí interpreti (J.P.Heil) chápu Petrovo gesto ako zmätenú snahu prekaziť Ježišovu veľkňazskú obeť (pozri Christologický cyklus I.: Kristus ako veľkňaz), iní (T.L.Brodie) sa pokúšajú pomocou mena Malchus (hebr. vyjednávač, posol, anjelský) dokázať, že Peter nepochopil povahu Ježišovej kráľovskej hodnosti. **Dvanásť plukov anjelov** : predstava anjelských zástupov alebo nebeských zástupov, nebeského vojska (hebr.pl. *Zebaoth*) patrili ku klasickému obrazu Jahveho nebeského štátu (Jozue 5,14; 1Samuelova 1,3; 1Kráľov 22,19; Nehemiáš 9,6; Žalm 24,10; 33,6; 46,8; 46,12; 103,21; 148,2; Joel 2,11; Lukáš 2,13); išlo o kozmické sily podriadené Jahvem (podobne o hviezdach Sudcov 5,20-21: Deborina pieseň); podľa

mytológov sa jedná o pozostatok polyteizmu, pred ktorým varuje Deuteronomium (4,19 a nasl.); v mnohých *gnostických a ezoterických textoch sa nebeské vojsko Zebaoth mení na anjela Sabaota; v apokryfe I Henoch vystupujú Sabaot a Zebaoth ako správcovia šiesteho neba (pozri Apokalyptický cyklus : Anjeli pri poslednom súde, Nebo); predstava anjelských zástupov bojujúca na strane spravodlivých v *eschatologickej bitke hrá dôležitú úlohu v židovských apokalyptikách (pozri Apokalyptický cyklus: Apokalypsa), najmä v *kumránskom Vojnovom poriadku (1QM 7,6); Ježiš odmieta urobiť zo svojej smrti takýto druh kozmického konfliktu, hoci predpokladá, že by to bolo v jeho moci, ale nechce, aby ho prizerajúci ľud (*láos*) podozrieval z čarov ako nejakého kúzelníka alebo podvodníka (gr. *goés*). **Ako na zločinca** : gr. *léstés* = lupič, bandita ale aj povstalec; vzhľadom na to, že Ježiš bol popravený ako kráľ Židov (pozri Christologický cyklus I.: INRI), museli byť v tomto výraze aj politické podtóny; *Joseph Flavius výraz *léstés* používa pre ozbrojených násilníkov, rímski autori ním označovali obyčajného lupičníka rovnako ako člena organizovaného vojska povstaleckej provincie; niektoré preklady namiesto výrazu zločinec preto volia výraz povstalec. **Deň čo deň** : gr. *kath héméran*; problém gréckeho výrazu a jeho prekladu je evanjeliový text (Marek 11,11; 15,27), podľa ktorého Ježiš učil v Jeruzaleme iba tri dni. Avšak podľa Jána (2,13-25; 5,1-47; 7,1-10,21; 10,22-11,57; 12,1-50) navštívil Ježiš Jeruzalem niekoľko raz. **Nestratil som ani jedného** : niektorí interpreti z tohto vyhlásenia usudzujú, že do možnosti spasenia zahrnuje Ježiš aj Judáša a synom záhuby je Satan; iní tvrdia, že Ján nemá s Judášom žiaden súcit a v jeho odpadlctve je vidieť tvár diabla. **Akýsi mladík** : gr. *neaniskos* = mladík; niektorí bádatelia ho pokladajú za skutočnú historickú postavu, jedného z Ježišových učeníkov, Jána alebo Jakuba, brata Pána, alebo samého evanjelistu Marka; alebo išlo o náhodného nočľažníka z radov pútnikov, ktorého zobudil hrmot. **Utiekol nahý** : gr. *gymnós* = nahý, neoblečený; v Biblii je pôvodne nahota *gymnótes* symbolom nevinnosti, neskoršie znamením hanby: nahý Adam s Evou po tom, ako podľa hriechu, zakrývajú svoju nahotu, listami (Genezis 3,7-8); prorok Amos 2,16: „V ten deň aj najodvážnejší z hrdinov bude prchať nahý“; tým že mladík, v prípade, že išlo o učeníka, opúšťa svoj *sindón*, volí hanbu pred vernosťou Ježišovi; na Ježišovu osamotenosť potom, čo sa všetci učeníci rozprchli, odkazuje predstava osamelej cirkvi vyjadrená obrazovým typom Panna Mária osamelá/Soledad (pozri Christologický cyklus I.: Madona); tento druhý typ stelesňuje opustenie cirkvi, aby niesla všetky bolesti po tom, čo sa učeníci rozprchli (pozri Christologický cyklus III.: Zajatie Krista).

Vo výtvarnom umení námet Zajatia Krista nasleduje po *Modlitbe na Olivovej hore* a zvyčajne je zobrazovaný ako jej doplnková scéna. V klasickom obrazovom type stojí uprostred výjavu Kristus s Judášom a zradný apoštol sa práve dotýka jeho tváre. Táto najčastejšia a najdôslednejšia verzia spája v sebe viaceré okamihy udalosti, ktoré sa v ranom stredoveku zobrazovali aj samostatne v minimalizovaných podobách: Judášov bozk, Zajatie Krista, Odvádzanie Krista, Peter s Malchiášom, Útek apoštolov (mozaiky chrámu S.Appolinare v *Ravenne, 520-526). Umelci ranej *renesancie niekedy zobrazujú obidve udalosti, Judášov bozk a klesajúcich vojakov, súčasne v rámci jedného výjavu. Kristus vždy stojí uprostred zástupu vojakov a zvyčajne sa pozerá dopredu. Judáš k nemu prichádza z boku, objíma ho a bozkáva na pery, čo vyznieva ako pripomienka bozkov bratskej lásky pri prvokresťanských agapách, hodoch lásky (pozri kapitola *Posledná večera* - Agapy) a dáva divákovi možnosť precítiť hĺbku zradu.

Judáš má hrubé črty tváre a na rozdiel od Krista je bez svätožiary. Je trochu menší ako Kristus, a hoci sa tento zvyk odvodzuje zo spisu "Zjavenia" mystičky Brigity Švédskej (†1373), zobrazovanie rozdielných výšok postáv vyjadrovalo skôr

hierarchickú kompozíciu, ktorá vyžadovala, aby postavy sväte a výnimočne zaujímali výškou aj umiestnením na obrazovej ploche miesto, ktoré prit'ahovalo najväčšiu pozornosť diváka. Od čias talianskeho umelca ranej renesancie Giotto di Bondone (†1337) Krista a Judáša maľovali tiež z profilu. V prípade Krista to bolo odvážne kompozičné riešenie, lebo profil stredoveká symbolika stále ešte vnímala ako stratu tváre, t.j. nedostatok charakteru.

Hlavné postavy príbehu obklopujú ozbrojení vojaci a ich vodca prehadzuje cez Krista povraz. Zatiaľ čo v minimalizovaných záberoch raného stredoveku skupinku tvoria dvaja - traja vojaci, v neskorom stredoveku ich počet narastá a sú typologicky rozlišovaní. Okrem rímskych vojakov je to stráž a služobníci veľkňaza. Bohatšia je výzbroj mužov, k mečom a paliciam pribudli halapartne, kopije, lampáše a fakle, hoci v podobe nočnej scény sa výjav vyskytuje iba ojedinele v zaalpskej renesancii a baroku (nemecký maliar Albrecht Altdorfer, †1538).

Niekedy sa objavuje Zajatie ako odvádzanie Krista a vtedy sa Judáš po bozku odvracia, odchádza a drábi už zajatca bijú, trhajú mu vlasy a za povraz ho tiahnu do domu veľkňaza Kaifáša (oltár Narodenia, Bardejov, 1500). Od 10.storočia scénu takmer vždy sprevádza doplnková epizóda s veľkňazovým sluhom. Tento samovoľný výbuch vzbury je zobrazovaný rôznym spôsobom. Na niektorých obrazoch Peter odtína Malchiášovi ucho takmer obradným spôsobom, v neskorších dielach sa objavuje realistické stvárnenie zápasu a Peter s Malchiášom sa bijú na zemi. Inokedy je zachytené následné uzdravenie sluhovho ucha. Iba výnimočne sa výjav bitky stáva ústrednou témou a potom Zajatie preberá úlohu doplnku v pozadí (dóm v Naumburgu, 1250-1260). Nech bola scéna zápasu akokoľvek doplnková, ucho a meč boli zaradené medzi *nástroje utrpenia* (pozri Christologický cyklus I.).

Útek apoštolov umelci zobrazovali iba zriedkavo (taliansky maliar Duccio di Buonisegna, †1319). Častejšie maľovali ako sprievodnú scénu útek nahého mládenca (Albrecht Dürer, †1528). Umelci zobrazovali mládenca väčšinou oblečeného do spodnej bielizne (španielsky neskororenesančný maliar El Greco, †1614).

V prípade, že sa maliar výjavu riadil Jánovým textom, ojedinele sa objavuje ešte iný typ Zajatia: Kristus stojí uprostred padlých vojakov. Takto namal'oval kompozíciu iluminátor Augustínovho kódexu (okolo r.600), ale napríklad aj taliansky maliar ranej renesancie Fra Angelico (†1455). Obaja však pridávajú navyše postavu bozkávajúceho Judáša a tak miešajú základné obrazové typy.

Starozákonné predobrazy Judášovej zrady : a) Kain zabíja Ábela (Genezis 4,1-8). Kain, ktorého obeť Boh odmietol, sa vzbúril proti Bohu. Odmietol prijať Božie rozhodnutie a závidel Ábelovi Božiu priazeň. Zavolať svojho brata na pole (predobraz záhrady Getsemane) a tam ho zákerne (ako Judáš Ježiša) zabil. **b) Jóab zabíja Abnéra (2Samuelova 3,20-27).** Veliteľ Dávidovej armády Jóab (vzťah majstra a učeníka) zákerne zabil Abnéra, lebo žiarlil na priazeň, ktorú mu kráľ prejavoval. Hoci Dávid žialil za Abnérom, odpustil Jóabovi (Ježiš vie o Judášovom predurčení k zrady), lebo bol schopný veliteľ. Z ďalších kapitol však vyplýva, že Jóab bol krutý a úskočný človek. **c) Jeremiášov plač nad spustošením Jeruzalemu *Chaldejcami (Náreky/Jeremiášov plač 1,1-12).** Prorok zosobňuje mesto Jeruzalem, ktoré odovdelo, lebo ho opustil Boh. Boh ho vydal do rúk nepriateľov, tí ho ponížili, pokorili a spúťali...

*

Judáš. V zoznamoch apoštolov sa Judášovo meno uvádza vždy ako posledné a zvyčajne s nepriaznivou charakteristikou (Marek 3,19; Matúš 10,4; Lukáš 6,16). Evanjelisti k menu Judáš (gr. **Ioudas**, hebr. **Juda**, čo je podľa niektorých lingvistov meno krajiny, nie osoby, podľa iných archaický tvar mena s významom “patriaci Bohu”), pripájajú prídomek Iškariotský. Ján (6,71; 13,2-26) pridáva aj meno Šimon, ktorý bol údajne jeho otcom. Tieto doplnujúce údaje môžu znamenať, že aj slovo iskariot/iškariotský bolo odvodeninou z hebrejského **’iš qerijót** = muž z Kerijótu.

Podľa historikov ležal **Kerijót/Kariot** v *Moabe na východ od Mŕtveho mora, podľa iných išlo o **Kerijót-chesrónem/Karrjot-Hesron** (hebr. ohradené mestá), spomínaný v Jozue (15,24), jedno z dvadsiatich deviatich miest na pohraničí územia kmeňa Júdu, ležiace 19km od Hebronu a takmer 50km od Jeruzalema. Tieto vysvetlenia sa zdajú prijateľnejšie ako názor, že iskariot pochádza z poaramejčeného slova sikarios (gr. **sikarioi** = muž s dýkou; z lat. **sica** - krátka, zahnutá dýka). Faktom však je, že Židia s obľubou komolili mená, takže zmena slova sikarios na iskarios nie je celkom vylúčená.

Sikariovia boli galilejskými povstalcami a vyznávali tie isté ideály ako jeruzalemskí *zéloti (gr. **zélotes**; hebr. **kana’ím** = horlivci) z čias rímskeho prokurátora Felixu (vláda 52-60). Sikariovia sa do histórie zapísali obranou pevnosti Masada po roku 70. Sikariovia i zéloti sa usilovali bolo dosiahnutie úplnej náboženskej i politickej slobody pre Židov. Niektorí bádatelia sa bez vážnejších podkladov domnievajú, že Judáš mohol byť stúpencom tohto radikálneho mesianistického a politicko-sociálneho hnutia, podobne ako ďalší Ježišov učeník, Šimon Zélotský (Lukáš 6,15). Na základe týchto hypotéz uvažujú o možných pohnútkach Judášovho činu alebo o myšlienkovvej blízkosti ježišovského a sikariovsko - zélotského hnutia.

V skupine apoštolov zastával Judáš funkciu pokladníka (Ján 13,29), pričom na inom mieste ho jeden jánovský text (12,6) označuje za zlodeja (gr. **kléptes**), lebo spreneveroval peniaze apoštolského spoločenstva. Judáš odsudzoval správanie ženy (Marek), Márie Magdalény (Ján), ktorá Kristovi drahocenným olejom pomazala nohy (Ján 12,3-5) alebo hlavu (Marek 14,6). Príbeh *Pomazania v Betánii* chce zdôrazniť Judášovu lakomosť, ktorá mu bránila oceniť ušľachtilosť ženinho gesta, lebo myslel iba na obohatenie apoštolskej pokladnice, čiže na svoje vlastné. Skutočný dôvod nespokojnosti zakrýval pripomienkou, že peniaze za olej, Judáš ho odhadol na tristo denárov, sa mohli rozdať chudobným, ale príbeh nakoniec vyznieva tak, že Judáš bol nielen lakomec, ale aj pokrytec. Bezprostredne po príhode v Betánii odchádza Judáš za veľkňazmi a zrádza Ježiša (Matúš 26,14-16; Marek 14,10; Lukáš 22,3-6).

Marek zaznamenáva iba samotnú zradu a dodáva, že kňazi sľúbili Judášovi peniaze. Matúš upresňuje ich množstvo, pričom podstatný a symbolický zároveň je fakt, že tridsať strieborných šekelov predstavovalo cenu otroka (pozri Christologický cyklus II.: *Daňový peniaz – Peniaze*). Lukáš zdôrazňuje okamih, keď do zradcu vstúpil satan a podnietil ho k hriechu. Synoptici sa zhodujú, že Judáš čakal na vhodnú príležitosť, keď pritom nebude zástup priaznivcov, aby mohol nepriateľom lesťou a potajomky vydať Ježiša. Príležitosť sa naskytla predsabatového večera, ktorý predchádzal sviatku ***pesah**, keď sa Ježiš zúčastnil spoločného jedla (pozri kapitola *Posledná večera*). V Markovom podaní Ježiš Judáša ako zradcu neoznačil a zdá sa, že ohľadom zradcovej totožnosti panoval určitý zmätok. Rozhovor v Matúšovi (26,25) vyznieva tak, že sa viedol pošepky. Evanjelist Ján stojí pri zrode tradície, že na otázku apoštola Jána, Ježiš odpovedal skyvou chleba, ktorú podal zradcovi. Potom Judáš odchádza do noci, aby uskutočnil vopred pripravený plán. Privádza žoldnierov

do Getsemane a tu počas modlitby dáva znamenie, ktoré bolo pre všetkých kresťanov prejavom veľkej hanebnosti. Nie prstom alebo iným spôsobom, ale bozkom ukazuje na Ježiša Posledné chvíle svojho života prežíval Judáš veľmi trýznivo. O mučivých výčitkách svedomia a následnej samovraždy hovorí iba Matúš (27,3-10; pozri kapitola *Zrada, Judášova ľútosť a samovražda*). Z jeho podania prirodzene vyplýva otázka, aká bola Judášova skutočná povaha. Evanjelisti zdôrazňujú Judášovu predurčenosť k budúcej zrade, hovoria o Ježišovom vedomí, že Judáš je synom zavrnutia, tým, ktorý nedôjde spasenia (Ján 17,12). Z tohto pohľadu sa zdá, že nemá zmysel rozoberať ďalej apoštolovo správanie, lebo bol iba nástrojom osudu. S týmto neuspokojivým záverom polemizujú biblisti, teológovia a napokon aj samotní evanjelisti. Biblisti uvažujú o Judášovej láske k peniazom, žiarlivosti na ostatných apoštolov, o strachu z nevyhnutných dôsledkov Kristovej služby na osud apoštolov. Alebo naopak jeho čin vysvetľujú ako prejav nadšeného odhodlania prinútiť Ježiša, aby sa konečne verejne vyhlásil za Mesiáša a Božieho Syna a izraelské veci sa pohli dopredu. Uvádzajú aj Judášovu roztrpčenosť, pomstychtivosť a zášť zo sklamaných svetských nádejí. Lukáš, ktorý podrobne rozoberá správu o Judášovej zrade a jeho smrti, ju nezodôvodňuje chamtivosťou ako Ján (12,6), ani nerozoberá jeho charakter ako Matúš (27,4), ale priamo jeho čin pripisuje Satanovi (Lukáš 22,3). Ukazuje ďalší rozmer Ježišovej smrti, nie ako nezmyselnej udalosti alebo triumfu zla vo svete, ale ako naplnenie Božieho plánu s Mesiášom.

Pri všetkých týchto a podobných úvahách sa cirkev drží troch zásad: 1. Ježiš úprimne povolal Judáša k službe a videl v ňom svojho možného nasledovníka a učeníka. Tento fakt vychádza z Ježišovho charakteru aj z jeho opakovaných napomenutí smerovaných k Judášovi. 2. To, že Ježiš vopred Judáša poznal, neznamenalo, že bol predurčený stať sa zradcom, čiže je spochybňovaná hĺbka predurčenia. 3. Judáš sa nikdy naozaj nestotožnil s Kristovým učením, nechápal ho, a preto zostal synom zavrnutia bez nároku na spasenie. Judáš Ježiša vždy oslovoval ako **Rabbího**/Majstra (Matúš 26,25), nikdy ako Pána (gr. **Kyrios** = titul Boha, ktorému zodpovedá hebr. **Adonaj**/Môj Pán), vteleného Boha a Spasiteľa. Evanjeliové vyprávania opúšťa Judáš ako zatratený muž, ktorý si svoj údel vybral a Boh jeho vlastnú voľbu potvrdil.

Vo výjave Poslednej večere je Judáš zvyčajne zobrazovaný s odvrátenou alebo tmavou a odpudivou tvárou, s tmavými vlasmi a bradou, alebo s vlasmi ryšavými na zdôraznenie odlišnosti a znamenie hriechu. Máva špinavožlté rúcho, lebo v stredoveku žltá farba symbolizovala zlú povest', zmar a chorobu (žltá farba hnisu). Ak stredoveké umenie zdôrazňuje jeho židovský pôvod (Judáš > Júda > Žid), má na hlave žltý špicatý klobúk, čo bol všeobecne stredoveký *atribút Židov. Judášovým atribútom bol mešec, niekedy diabol sediaci na jeho ramene a šepkajúci mu do ucha Satanove slová. Takéto spojenie je možné chápať ako protiklad k holubici na ramene svätcov, ktorá sprostredkováva Božiu vôľu. Niekedy do jeho úst vlieta červený vtáčik (diabol), náprotivok bielej holubice (Duch Boží). Niekedy v scéne spoločnej večere sedí pri Judášovi pes, čo je rôzne vysvetľované. Judáš nikdy nie je zobrazovaný čelne, ale vždy z profilu, polovičného profilu, čo v stredovekej symbolike mohlo naznačovať morálne odsúdenie zobrazovaného; opakom boli renesančné portréty, ktoré objavili zaujímavosť a čitateľnosť rôznych stupňov profilu a umelci ich používali na vyjadrenie krásy a charakteru ľudského objektu. Ak majú apoštolovia svätožiary, Judášova je čierna.

V *ikonografii hrá významnú úlohu aj zasadací poriadok počas spoločnej večere, ktorý divákovi napovedá o Judášovom postavení v apoštolskom spoločenstve.

Bol posledným medzi nimi, a preto sa jeho sedadlo nachádzalo oproti Kristovi, na najnižšom mieste. Tu podľa antickej tradície sedeli najmenej vážené osoby. Na obraze Poslednej večere slovenského maliara Gejzu Angyela (†1956), umiestneného v mošovskom evanjelickom kostole, zamračený Judáš sedí stiesnený zhlukom ostatných postáv a nechtiac poráža soľničku. Ide o autorovu narážku na Ježišove slová určené apoštolom: Vy ste soľ zeme (Matúš 5,13; pozri Christologický cyklus II.: *Kázeň na hore*). Tento kompozične nenápadný prvok Judáša vyčleňuje z apoštolského spoločenstva a prezrádza. V motíve *Umyvania nôh* je Judáš stotožňovaný s postavou muža, ktorý si zaväzuje sandál, zatiaľ čo ostatní ešte len čakajú na rituál očisty. Aj tu Tizian podsúva divákovi hodnotenie Judáša ako človeka ctižiadostivého, ktorý vždy chcel byť prvý. V nasledujúcich scénach Zrady sa objavuje, ako kľáčí alebo stojí v chráme pred Kaifášom, odhadzuje peniaze, zatiaľ čo veľkňaz pohrdlivo odmieta jeho oneskorenú kajúcnosť. Judášovu smrť zobrazuje umenie ranej renesancie ako smrť obesením na strome. Telo má otvorené a vidieť vnútornosti. Toto zobrazenie sa neopiera o evanjeliá, ale o Skutky apoštolov (1,18-19). V stredovekých výjavoch *pekla* z 12.-13.storočia sa Judáš objavuje v satanovom pažeráku ako prostredný v skupine hriešnikov. Na karpatských ikonách 17.-18.storočia sa ocitá v bruchu samotného Leviatana (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*).

Svoju verziu osudov Judáša prinášajú legendy. Zlatá legenda z 13.storočia uvádza, že v Jeruzaleme žil muž menom Rúben, zvaný Šimon, z kmeňa Dan (cirkevný otec Hieronymus uvádza kmeň Isachar). V noci mala Rúbenova manželka Cyborea sen, že porodí hriešneho syna. Keď sa dieťa narodilo, vložili rodičia dieťa do košíka a ten vhodili do mora. Košík vyplával u ostrova Iškariot a Judáš teda dostal meno Iškariotský. Kráľovná prijala dieťa za svoje, ale po čase sa jej narodil vlastný syn. Judáš naňho žiarlil a tajne ho zabil. Potom utiekol do Jeruzalema a dal sa do služieb Piláta, ktorý poslal Judáša do Rúbenovej záhrady. Tam sa naplnil vešteký sen druhýkrát. Judáša pri krádeži jabĺčok pristihol vlastný otec a Judáš ho zabil. Potom sa oženil so svojou matkou. Keď to zistil, prosil si radu u Ježiša Krista. Ten z neho urobil svojho učeníka. Judáš zradil tretíkrát.

Napriek oficiálnemu postoju cirkvi badať v niektorých ľudových legendách zrejmu ľútosť nad Judášovým osudom. Sem patria aj úvahy, že Judáš bol k svojmu činu predurčený, svojím skutkom Ježišovi vlastne umožnil smrť na kríži a tým aj vykúpenie ľudstva. Preto niektoré sekty v 3.-4.storočí (kainiti, ofiti, naasejci) uctievali Judáša ako svätca. Zobrazenia blízke tejto tradícii predstavujú Judáša ako zbožného muža (oltár Jörga Ratgeba, Posledná večera, 1508). Iným sa jednoducho priecilo pomyslenie na nezvratný osud a smrť bez možnosti spasenia, alebo hľadali nejaký iný dôvod pre svoj súcit so zúfalým zradcom a snažili sa uľahčiť mu beznádejnú situáciu.

Autori stredovekých legiend si vybájili niekoľko variantov Judášovho osudu. Jeden z nich predkladá *Navigatio Sancti Brandani*, kniha opisujúca dobrodružstvá historickej postavy, írskeho moreplavca Brendana, opáta z Clonfertu (†575). Knihu napísal istý írsky mních v 9.-10.storočí. Jej hrdina a cestovateľ Brendan sa dostal až k legendárnym Ostrovom blažených (gr. *makaron nesoi*, lat. *insulae fortunatorum*) nachádzajúcim sa kdesi v Atlantickom oceáne (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*). K opisom ostrovov autor pripája zmienku o Judášovi, ktorý raz za rok dostáva priepustku z pekla. Vtedy navštívi jeden z ostrovov a na chvíľu sa môže ochladiť od pekelného ohňa. Je to odmena za to, že Judáš raz podľa legendy daroval jednému bedárovi ľanové plátno. V inej írskej legende všetkými opustený tulák Judáš musí naveky kráčať krajom. Jeho tvár možno zazrieť ten, kto sa na Štedrý večer pozrie do zrkadla. V pozadí stále živého vianočného príbehu je možno legenda z 13.storočia o

večnom Židovi Ahasverovi (pozri kapitola *Kristus pred Annášom a Kaifášom*). Osobitný a kontroverzný záver Judášovho života prináša apokryfné Barnabášovo evanjelium (2.st.), kde Judáš premenený na podobu Ježiša zomiera na kríži na miesto Krista, zatiaľ čo ten vystupuje na nebesá živý bez ukrižovania.

Postava Judáša sa objavila vo veľkonočných hrách (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiové hry*) a ľudových zvykoch. V 16.-17.storočí Judáša pripomínal ľudový zvyk zhotovovať z obhoreného dreva posväteného veľkonočným ohňom Judášove krížiky, ktoré sa počas Veľkej noci zapichovali do polí ako ochrana pred nepriazňou počasia. Pripomienkou Judáša boli ešte v 19.storočí judášky, veľkonočné obradné pečivo z kysnutého cesta. Malo tvar pampúcha a ešte pred pečením sa jeho povrch niekoľkokrát prepichol vidličkou alebo nožom. Niekedy mali judášky tvar stočeného povrazu pripomínajúceho slučku, na ktorej sa Judáš obesil. Judášky sa jedli pokvapkané medom a med konzumovaný na Zelený štvrtok podľa ľudovej viery chránil pred hadím uštipnutím, bodnutím osy a akoukoľvek inou otravou. Ďalšou pripomienkou Judáša je veľký veľkonočný rapkáč - jedno alebo dvojsolesový tragač s vyrezávanou drevenou figúrkou Judáša pomalovanou pestrými farbami (pozri kapitola *Ukrižovanie*). Rapkanie rapkáčov, ktoré nahrádzalo zvonenie na Veľký piatok, bolo sprevádzané chlapčenským spevom, väčšinou o Judášovej zrade.

V Čechách bol zvyk tzv.naháňania Judáša, ktorý sa stal súčasťou liturgického obradu na Zelený štvrtok. Po jeho skončení chodili koledníci po dedine a spievali o tom, ako Judáš zradil Krista. Niekedy v okamihu, keď začal kňaz omšu slúžiť, vybehol z kostola chlapec prezlečený za Judáša a ostatné deti ho s rapkáčmi naháňali. Alebo z kostola vybehli všetci chlapi naraz a Judáša predstavoval najrýchlejší z nich. Za Judáša boli vyberaní najmä chlapi s ryšavými vlasmi. Zvyk prežíval až do počiatku 20.storočia. Niekedy Judáša naháňali aj na Veľký piatok alebo Bielu sobotu, konali sa nad ním súdy, alebo bol ťahaný na dlhej reťazi od domu k domu. Figuríny Judáša vyrobené zo slamy sa obradne topili, vešali, zhadzovali z kostolných veží alebo sa na Zelený štvrtok pálili. Oheň, zapalovaný na Veľkonočnú nedeľu pred dverami chrámov (spaľovali v ňom odpad z chrámu, ktorý nemohol byť inak odstránený), sa volal Judášov oheň alebo Judášovo drevo a spájal sa s množstvom povier.

Ďalším zvykom bolo pálenie tzv.Judášovej brady na Bielu sobotu. Na kazateľniciach sa upevňovala dlhá tyč omotaná kúdeľou, ktorá sa zapálila ešte pred zapálením *paškálu*. Kňaz ju ukazoval veriacim ako pripomienku pomínelosti života v porovnaní s večnosťou kráľovstva nebeského. Obrad sa dodržiaval v Čechách ešte v baroku.

Podľa niektorých vysvetlení podľa Judáša bola pomenovaná Škaredá streda (streda pašiového týždňa), lebo sa Judáš vtedy na Ježiša škaredil, mračil. Táto interpretácia zrejme naráža na príbeh *Ježiša v dome farizeja Šimona* (Matúš 26,6-13; pozri Christologický cyklus II.), hoci ten sa v skutočnosti stal ešte v sobotu pred pašiovým týždňom, ako vyplýva z Jána (12,12). Bezprostredne pred udalosť *Zrady* ho Matúš a Marek vložili z tematických príčin, lebo sa v ňom spomína Ježišov pohreb.

S Judášom si spojili naši predkovia jelšu; na nej sa mal zradca obesiť a dodnes sa jej listy chvejú od hanby.

*

Bozk (gr. *filéma*) mal odjakživa význam, ktorý presahoval svetskú, zmyslovú a zmyselnú oblasť. Podľa mytológov snáď bolo účelom pobožkania magické prenášanie

sily. Bozk bol zrejme chápaný ako vdychnutie duše prebývajúcej v dychu, preto bol tiež spájaný s predstavou dávania života. Tejto mystickej predstave zodpovedá výklad Piesne Šalamúnovej (1,2) v *kabalistickej knihe *Zohar, datovanej do 2.pol. 13.storočia. Bozk vysvetľuje ako mystické spojenie dychu s dychom, ducha s duchom. V rovnakom zmysle chápala rabínska tradícia smrť niektorých výnimočných (spravodlivých) osobností (Mojžiš, Eliáš). Ich smrť vykladala ako extázu, spôsobenú bozkom Božím. Táto duchovná interpretácia sa opakuje vo výkladoch stredovekých cirkevných otcov, keď hovoria o Duchu Svätom, ktorý vzhádza z bozku, duchovného dotyku Boha Otca a Syna božieho. Stredoveká predstava inkarnácie, vtelenia boha v človeka, je bozkom Logu Božieho a ľudskej prirodzenosti. Rovnaký mystický obsah má príbeh o Panne Márii počatej z bozku Jáchyma a Anny pod oblúkom Zlatej brány v Jeruzaleme.

Svoju úlohu pri zvyku bozkania (bozk na čelo, ústa, hrud', ruky, nohy) hrala nepochybne potreba združovania, vyjadrenie úcty (pobožkanie ruky, ak to nebolo možné pre zachovanie odstupu [žobráci], tak pobožkanie rúcha), podrobenia a pokory. Bozkávanie nohy bolo zvláštnym prejavom bezvýhradnej úcty a podriadenosti. Žalm (2,11) prikazuje veriacim: Slúžte Bohu s bážňou a s chvením mu bozkávajte nohy. Rabíni a ich žiaci sa používali bozk, pravdepodobne na tvár, ako pozdrav a výraz svojej úcty, až druhotne priateľstva. Nohy sa bozkávali starovekým vládárom *Babylonie, Egypta a Ríma. Bozkávanie nôh pápežovi na znamenie najhlbšej úcty pochádza z rímsko-byzantského cisárskeho ceremoniálu. Náhradou za bozkávanie nôh, za bozk na ústa a na tvár stalo bozkávanie ruky.

Bozk bol súčasťou iniciačného obradu (prorok Samuel pobožkal mladého Saula a tým ho ustanovil prvým kráľom Izraela a súčasne mu tým prejavil svoju úctu; 1Samuelova 10,1).

Bozk bol súčasťou liturgie: v starovekých kultoch sakrálné bozkávanie chrámového prahu určené oltáru a obrazu/soche božstva, v islame bozkávanie čierneho kameňa svätyne Kaaby, ktorým vrholí púť do Mekky, v kresťanskom kulte bozkávanie platničky *pacifikálu, *krucifixu, Biblie, *ikony, liturgického rúcha. Bozkávanie oltára ako symbolu Krista v priebehu omše je doložené od 4.storočia. Často sa bozkávanie oltára spájalo s úctou k ostatkom mučeníkov a svätcov, ktoré boli uložené (zapečatené) v oltári, od karolínskych čias v kamennom oltárnom podstavci, *menze. Bozkávanie ostatkov svätcov bolo prejavom úcty, ale aj duchovným spojením s nimi. Bozkom sochy svätca sa prosilo o jeho ochranu. Pobožkaním ornátu vyjadruje kňaz úctu ku kresťanskému učeniu. Pobožkanie, ktoré sa uplatňuje v liturgii, je symbolom nadprirodzenej lásky. V obradoch krstu a *birmovky je znamením prijatia do kresťanského bratstva. Na bozk ako prostriedok združovania a upevňovania vzťahov v kresťanskom spoločenstve myslel apoštol Pavol, keď napomínal mladé kresťanské zbory: Pozdravujte sa navzájom svätým pobožkaním (Židom 16,16; 1Korinským 16,20). Rovnakou výzvou končí Prvý list apoštola Petra (5,14): Pozdravujte sa vospolok bozkom lásky. Bozkom sa lúči Pavol s efezským zborom (Skutky 20,37). Počas prvokresťanskej agapé (pozri kapitola *Posledná večera*) sa kresťania bozkávali bozkami lásky. Dodnes sú v niektorých kresťanských kruhoch praktikované bozky bratstva a pokoja. Znakom bratskej lásky bolo objatie, ktoré nasledovalo po liturgickom speve Agnus Dei, pričom kňaz prehovoril k diakonovi: Boh s tebou (lat. **Pax tecum**; dnešný slovenský variant je „Pokoje a bratská láska nech je medzi vami“). Rovnakého typu sú veľkonočné bozky pravoslávnych veriacich. V niektorých krajinách sa pozdrav, pobožkanie pokoja, odovzdávalo pomocou pacifikálu (kríža alebo platničky s ostatkami) ďalej členom kresťanskej obce, ktorí sa zúčastnili obradu. Na znamenie úcty sa bozkávali sa relikvie, zástavy, zbrane, zakrvavené rúcha

mučeníkov, mučiace nástroje, predmety, s ktorými boli spájané zázraky, predmety na zachovanie stopy (bozkávanie dverí pri odchode z domova).

Bozk v svetskom živote mal aj právnu platnosť: pri svadobnom obrade bozk na ústa medzi mužom a ženou, bozk na ústa alebo tvár spojený medzi mužmi, napríklad panovníkmi (spojený s objatím) bol znamením rovnosti. Ak nebolo možné priame pobožkanie, aby bol udržaný spoločenský odstup, bozkávalo sa rúcho alebo sa bozk posielal rukou (vždy pravou). Bozk milovanej osobe mohol byť prenesený listom, šperkom, šatkou, amuletom.

Pod vplyvom Peržanov sa v Európe rozšírilo bozkanie na tvár ako bežný pozdrav; rozmohol sa natoľko, že cisár Tiberius (†37) zakázal toto tzv.denné bozkávanie, ktoré sa stalo predmetom irónie, podobne ako bozkávanie ruky (aj v jeho symbolickej podobe vyjadrenej slovnou frázoou) v novoveku v čase republiky.

Bozk, ktorý je sám o sebe prejavom náklonnosti a oddanosti, bol zneužitý Judášom Iškariotským a stal sa znamením zrady, judášskym bozkom. Avšak povestný Judášov bozk, ktorý kresťania hodnotia ako prejav cynizmu, sa racionalisticky zameraní biblisti usilujú vysvetliť tradíciou, podľa ktorej sa na Ježiša veľmi podobal apoštol Jakub Mladší. Preto sa Judáš snažil zabezpečiť pred možným omylom čo najtesnejším kontaktom s Ježišom. Tým mohlo byť objatie a bozk.

Bozk sa hojne objavuje aj v mystickom vyjadrovaní. V *eschatologickom videní sa obracia priazeň Boha k jeho ľudu, stretáva sa milosrdenstvo a vernosť a spravodlivosť

s pokojom sa bozkávajú (Žalm 85,11). Opát Bernard de Clairvaux (†1153), jedna z veľkých a vplyvných osobností svojej doby, poradca pápežov a kniežat, povedal, že veriaci chce nebeského ženícha (Krista) nielen vidieť, ale aj pobožkať.

Názvy: Zajatie Krista, tal. Arresto di Cristo, nem. Gefangnahme Christi, angl. Arrest of Christ.

ZRADA, JUDÁŠOVA LÚTOSŤ A SAMOVRAŽDA

(Matúš 26,14; 27,3-10; Marek 14,10-11; Lukáš 22,1-6; Skutky apoštolské 1,18-19)

*

Blížili sa sviatky nekvasených chlebov, ktoré sa volajú *pesah. Veľkňazi (gr. *archieis*; hebr. *kohen gadol*) **a zákonníci** (gr. *grammateis*; hebr. *soferim* [pozri Christologický cyklus II.: Ježiš]) **hľadali spôsob, ako ho zabiť** (gr. *anaireó* = znesiem zo sveta, zabijem < *anaíresis* = vražda); **báli sa však ľudu. Tu vošiel satan do Judáša, ktorý sa volal Iškariotský a bol jedným z Dvanástich; i išiel a dohovoriť sa s veľkňazmi a veliteľmi stráže** (gr. *stratégos*), **ako im ho vydá (Lukáš). Vtedy** (potom čo Ježiš kritizoval farizejov a zákonníkov pre ich pokrytectvo a po Pomazaní v Betánii; pozri Christologický cyklus II.) **jeden z Dvanástich, volal sa Judáš Iškariotský, odišiel k veľkňazom (Matúš, Marek), aby im ho vydal (gr. *paradidonai*; Marek) a vyzvedal sa: „Čo mi dáte a ja vám ho vydám (Matúš)?“ A tí sa veľmi potešili** (gr. *chaíromai* < *charó* = radosť), **keď to počuli, a sľúbili** (gr. *syntithémi* = dohodli sa), **že mu dajú peniaze (Marek, Lukáš), oni mu určili tridsať strieborných (Matúš). A od tej chvíle hľadal** (gr. *ezétei*) **príležitosť, vydať ho (Matúš), ako ho príhodne vydať (Marek). On súhlasil** (gr. *exomologe* = prehlásiť) **a a od tej chvíle (gr. *apo tote*) hľadal príležitosť (gr. *eukaria*) vydať im ho, keď s ním nebude zástup (Lukáš).**

Báli sa však ľudu : *Joseph Flavius (Vojna židovská 6,425-4,26) odhaduje počet ľudí, ktorí prichádzali do Jeruzalemu osláviť pesah na 2,5 mil. ľudí, a tiež, že dav bol počas sviatkov nepokojný a náchylný k násilnostiam. Pokrytectvo, pokrytecký: lat. *hipocrites* = neúprimný < transliterácia gr. *hypokritai*, ktoré je prekladom hebr. slova s koreňom *hanaf* = bezbožný, neveriaci, hriešny (podobne Jeremiáš 23,11; Izaiáš 9,16; 10,6); gr. slovo *hypokrisis* = pokrytectvo znamenalo divadelné predstavenie a *hypokrytēs* = herec vystupujúci pod maskou (pozri Christologický cyklus II.: Kázeň na hore, Daňový peniaz). Tridsať strieborných : gr. *argyrion* = strieborný ako označenie určitej mince sa objavuje iba u Matúša; celkom iste sa tým mysleli šekely alebo dvojdrachmy (pozri Christologický cyklus II.: Daňový peniaz); iba Matúš udáva presnú čiastku, ktorej hodnota sa rovnala cene otroka v Exodu (21,32), v Zachariášovi (11,13) bola mzdou pastiera, ktorý ju vracia do pokladnice, čo anticipuje príbeh o Judášovej smrti; v porovnaní s tromi stovkami denárov, ktoré utratila Mária za olej na pomazanie Ježiša (pozri Christologický cyklus II.: Ježiš na večeri u farizeja Šimona/Žena hriešnica), evanjelista ukazuje, o ak mizernú čiastku išlo.

Keď zradca Judáš videl, že Ježiša (vel'kňazi a starší z ľudu, nie *farizeji a *zákonníci) **odsúdili, ľútosťou pohnutý vrátil tridsať strieborných veľkňazom a starším so slovami: „Zhrešil som** (gr. *echó amartései*), **lebo som zradil nevinnú krv** (gr. *haima athóon*; *aíma* = krv).“ **Ale oni odvetili: „Čo nás do toho** (gr. *hó, tí emeís sten*; pozri Christologický cyklus II.: Svadba v Káne)? **To je tvoja vec!“ On odhodil strieborné peniaze** (pozri Christologický cyklus II.: Daňový peniaz) **v chráme a odišiel; a potom sa išiel obesiť** (gr. *apanchesthai*). **Veľkňazi vzali peniaze a povedali: „Neslobodno ich dať do chrámovej pokladnice** (gr. *thesaurofylakio*; hebr. *korbanan/korbanás/korebanan*), **lebo je to cena krvi!“ Dohodli sa teda a kúpili za ne Hrnčiarovo pole na pochovávanie cudzincov. Preto sa to pole volá až do dnešného dňa volá Pole krvi** (gr. *Xopíon aímatos*; gr. *aíma* = krv). **Vtedy sa naplnilo, čo povedal prorok Jeremiáš: „Vzali tridsať strieborných, cenu toho, ktorého takto ocenili synovia Izraela, a dali ich za Hrnčiarovo pole; ako mi prikázal Pán (Matúš).“**

Nevinná krv : gr. *haima athóon*; ide o klasický preklad hebrejského výrazu *dam aki* v *Septuaginte; na Judášov čin sa vzťahuje preklatie podľa Deuteronomia (27,25: „Bud' prekliaty ten, kto vezme úplatok, aby zabil človeka a preliat nevinnú krv“). **Dať do chrámovej pokladnice** : hebr. *korbanan/korebanan* < *karab* = prinášať, dávať milodar; v širšom význame *korbanan/korebanan* znamená chrámový poklad, svätý chrámový poklad; rabínska literatúra tieto výrazy v zmysle pokladnice nepoužíva; v traktáte *Mišna Šekálím* sa píše, že v svätyni stálo trinásť rúrkovitých schránok, na ktorých bolo napísané: Nové šekely, Staré šekely, Obeť hydiny, Holuby k celopalu, Drevo, Kadidlo, Zlato na obkladové dosky; ostatných šesť pokladníc bolo určených na dobrovoľné dary; tieto dobrovoľné dary sa ľudovo nazývali *korbanan*, v preklade: „to čo je zasvätené“ a tento termín sa potom preniesol na samotnú chrámovú pokladnicu; z medených *Kumránskych zvitkov vyplýva, že chrámový poklad o celkovej hodnote dvesto ton zlata a striebra a iných cenností bol ukrytý v rôznych tajných skrýšach, keď sa blížili Rimania. **Hrnčiarovo pole** : pole zrejme patrilo hrnčiarovi, ale niektorí biblisti tu vidia slovnú hračku zo Zachariáša (11,13), lebo hebrejsky sa poklad povie *'ócer* a hrnčiar *jócer* (peniaze vydané Judášovi z chrámového pokladu *'ócer* boli použité na kúpu poľa hrnčiara *jócer*); ide pravdepodobne o narážku na Jeremiáša 18-19, kde je veľa obrazov "hrnčiara"; archeológovia Hrnčiarovo pole hľadajú na juhu mesta, v Údolí syna Hinnomovho (pozri Apokalyptický cyklus: Peklo - Gehenna), blízko Rogelského prameňa, kde mali prevádzky garbiari a možno aj hrnčiari, lebo obidve remeslá potrebovali zdroj vody; cintorín na tomto mieste existoval už v starých dobách, ako to dokazujú židovské skalné hroby; aj v nasledujúcich storočiach sa miesto používalo ako pohrebisko a napr. Konštantínova matka, sv.Helena, dala na tomto mieste postaviť kostol. **Vzali...a dali ich za Hrnčiarovo pole** : citát voľne vychádza z podobenstva v Zachariášovi (11,13), v ktorom pastier (Mesiáš) dáva výpoveď: „I vzal som tých tridsať (strieborných) šekelov a hodil som ich do pokladnice v dome Pána.“; Matúš sa sústreďuje na hanebné správanie veľkňazov a na naplnenie Písma.

V tých dňoch (po Judášovej smrti, keď volili apoštola Mateja) **povstal Peter uprostred bratov... a povedal: „Bratia, muselo sa splniť Písmo, ako povedal Duch Svätý ústami Dávida** (odkaz na Žalm 69,26) **o Judášovi, ktorý bol vodcom tých, čo zajali Ježiša; patrilo (Judáš) do nášho počtu a dostal podiel na tej istej službe. On nadobudol pole z odmeny za nepravosť. Spadol po hlave dolu, rozpukol sa a vŕšili z neho všetky vnútornosti. Dozvedeli sa o tom všetci obyvatelia Jeruzalemu, a preto pole v ich reči bolo nazvané Akeldamach** (z *aram. *haqél dema*), **totiž** (gr. *gar*) **Pole krvi** (gr. *Xopíon aímatos*; gr. *aíma* = krv; **Skutky apoštolov**).

Totiž : gr. *gar* = totiž; celá veta sa zdá iba dodatočným oznámením už známeho faktu; jej skutočným cieľom je upozorniť alebo odkázať na určitú dôležitú myšlienku (pozri Christologický cyklus II.: Povolanie prvých učeníkov). **Rozpukol sa a vyšli z neho všetky vnútornosti** : cirkevný otec Papias Hierapoliský (*96) je autorom tradície o Judášovej smrti: Judáš tak opuchol, až praskol a vytiekli mu črevá (črevá a vôbec všetko telesné nižšie pása stredoveké myslenie vnímalo ako zlé a hriešne).

V stredovekom výtvarnom umení sa okrem námetu Judášov bozk, ktorý tvoril kľúčovú *pašiovú scénu, ojedinele zobrazovali aj ďalšie tri výjavy: Judášova zrada, Ľútosť a Samovražda. V prvej scéne Judáš preberá v mešci tridsať strieborných za zradu (taliansky maliar Giotto, 1304-1306), alebo mu ich odpočítava sediaci Kaifáš (dóm v Naumburgu, 1290-1310). Duccio zobrazil Kaifáša, veľkňazov i starších stojacich, akoby sa ponáhľali čím skôr skončiť s touto záležitosťou. Stojacich ich zobrazil aj Giotto, za chrbát Judáša však pridal diabla.

Druhá scéna zvaná Ľútosť zobrazuje Judáša, ktorý po odsúdení Ježiša prichádza do chrámu, aby vrátil odmenu. Zobrazovali ho pred chrámom (mozaika v S.Appolinare in Clase v *Ravenna, 520-526) i v chráme, peniaze vracia v mešci, vykladá ich na stôl, či sype na zem. Kaifáš sprevádzaný ďalšími členmi rady stojí (Ravenna), alebo sedí (Rossanský kódex, 6.st.), gestom odmieta prijať peniaze späť.

Tretí výjav sa volá Samovražda. V ranokresťanskom umení, napríklad v Rossanskom kódexe či na slonovinovej lipsanotéke, skrinke na relikvie z Brescie, zobrazovali Judáša obeseného na strome, podľa tradície na osike (pre svoje tenké a neustále sa chvejúce konáre v ľudovej slovesnosti symbolizuje zbabelosť).

V stredoveku maľovali Judáša podľa Skutkov apoštolských s roztrhnutým a otvoreným bruchom a vyvrhnutými vnútornosťami, pričom diabol berie jeho dušu; tridsať strieborných môže ležať pri jeho nohách. Jednotlivé výjavy zo života Judáša sa zobrazovali zriedkavo, prevažne v stredovekých cykloch. Aj neskôr v renesancii i v baroku ich maľovali vzácné. Holandský maliar Rembrandt van Rijn roku 1629 namaľoval druhú scénu, Judáš vracia tridsať strieborných. Tá istá scéna sa objavuje aj v tvorbe Rembrandtových žiakov a umelcov jeho okruhu.

Zobrazovanie vyvrhnutých čriev v motíve Judášovej samovraždy odkazuje až na staroveké mýty a stredoveké katovské praktiky. Grécky príbeh o satyrovi Marsyovi (satyrovia boli zosobnením prírodnej plodnosti), ktorý sa priečil bohu svetla Apolónovi, opisuje trest pre porazeného – zodratie z kože a vyvrhnutie čriev. V stredoveku tento trest vychádzal z predstavy, že črevá a vôbec vnútornosti uložené pod pásom sú sídlom živočíšnosti a divosti prírody, čiže všetkého zla, ktoré je treba očistiť ohňom. Preto boli vnútornosti po poprave spaľované ako zavŕšenie trestu.

*

Gehenna. Nový zákon si podľa údolia Gehenna (*aram. *gehinnam*, hebr. *Ge-Hinnan/Ge ben-Hinnom* = údolie Hinnomovho syna) predstavuje miesto večného trestu, podsvetie, peklo (Marek 9,42-50). Určiť dnes presne polohu *Hinomu* je zložité, väčšina dnešných bádateľov sa prikláňa k lokalite Vádí al-Rabábí na západe a juhu Jeruzalema.

Vlastné obetisko Gehenny je v 2Kráľov (23,10) a Jeremiášovi (32,35) označované ako **Tófet**. Koreň slova **tft/tpt** (staroveké semitské jazyky nemali znak pre samohlásky) v aramejčine znamená ohnisko, v sýrčine ohnivá jama. Samohlásky v slove **tófet** sú umelé, pravdepodobne prevzaté z hebrejského slova **bōšet** - hanba. Kanaánske obetisko **tófet** malo pravdepodobne podobu kameňov, na ktoré sa staval obetný kotol. 1Kráľov (11,7) píše o modle Moleka, snád' kotle v tvare sochy. Túto podobu Molekovho obetiska tradične zachovávajú neskoršie stredoveké ilustrácie. Zostáva iba upozorniť na železné pece, ktoré používala španielska inkvizícia pri upaľovaní niektorých kacirov. Bolo medzi nimi veľa Židov, ktorí pod trestom smrti alebo vyhostenia z krajiny prestúpili na kresťanstvo. Španielska cirkev ich nazývala novokresťania alebo posmešne *marranos/prasce* (mojžišovský zákonník označuje prasce za rituálne nečisté; pozri Christologický cyklus II.: *Podobenstvo o stratenom synovi*). Zdá sa, že španielsky spôsob popravy upálením v peciach bol poslednou pamiatkou na krvavú históriu Molekovho kultu. Kanaánci v Gehenne prinášali zápalné obety plodín, zvierat i detí bohovi Baalovi (západosemit. božstvo búrky, dažďa a plodnosti) a Molekovi (Jeremiáš 19,5-7). Kult kanaánskeho, amonovského Moleka (zo semit. *malk* = kráľ > gr. **Moloch**) v blízkosti Jeruzalema tolerovali aj niektorí judskí králi, ale za náboženskej reformy sedemnásteho judského kráľa Jošijáša (632 pr.Kr.) bol kult odstránený (2Kráľov 23,10), nakoľko sa Jošijáš usiloval vymaniť z vplyvu mocensky upadajúcich Asýrčanov. Zdá sa, že neskoršie údolie Hinnom slúžilo na spaľovanie mŕtvol zločincov, zvierat a vôbec akéhokoľvek odpadu.

Obecejší význam získala Gehenna a Tófet v spisoch starozákonných prorokov Jeremiáša (7,31-32; 19,6; 19,11-14) a Izaiáša (30,33) ako údolie záhuby a skazy. Postupne prestala byť Gehenna spájaná s konkrétnym miestom a bola stotožnená s podsvetím, hebrejským **šeólom**, miestom trestov pre odpadlíkov a iných veľkých hriešnikov (Marek 9,43; pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*). Ranokresťanská predstava Gehenny ako pekla, miesta bolesti a ohňa, bola inšpirovaná kúdolmi páchnuceho dymu niekdajšieho kanaánskeho obetiska a židovského smetiska. V tvare džehena ju prevzal ako označenie pekla aj islam.

Pole krvi. Južnú časť Gehenny nazývali Akeldamach - Pole krvi (z aram. **haqel demá** = podiel krvi, pole krvi; gr. **Choríon aimatos**). Nachádzalo sa tu pohrebisko cudzincov. Kedysi bolo Akeldamach známe ako hrnčiarovo pole (Jeremiáš, 18,2) v Údolí syna Hinnomovho. Cirkevný otec Hieronymus (†420) judájske Akeldamach situoval do južnej časti údolia. Na tomto mieste skutočne je možné získať hrnčiarsku hlinu a skutočne sa dlho používalo ako pohrebisko. Krvavé pole Akeldamach, kúpené za tridsať strieborných, sa stalo náprotivkom Poľa pastierov, poľa nádeje, na ktorom Boží posol zvestoval pastierom narodenie Vykupiteľa (Lukáš 2,8-12).

Rovnako zaujímavé možnosti výkladu ako Judášov bozk a Gehenna poskytuje číslo 30, číslo dokonalosti, milosti a zákona, poriadku a spravodlivosti. Práve a presne za toľko strieborných predal Judáš Krista a tie ho vzápätí odsúdili k mučivým výčitkám a samovražde. Keď bol Ježiš zradený za tridsať strieborných, do takej miery to poznačilo symboliku tridsiatky, že nikto s dobrým svedomím nemohol niekoho iného (sluhu, otroka) odhadnúť vyššie ako na číslo 29, lebo inak by ho predsa cenil vyššie ako Vykupiteľa (pozri Christologický cyklus II.: *Daňový peniaz*).

*

Na grafickom liste nemeckého umelca 19.storočia, príslušníka romantického hnutia nazarenov, je výjav Judášovej ľútosti situovaný do spustnutej záhrady za mestom Jeruzalemom, ktorého siluetu vidno v pozadí. Judáš, umiestnený vpravo,

mimo stred kompozičnej osi, má oblečenú tuniku. Je zobrazený spredu, vo chvíli, keď jeho zúfalstvo vrcholí a on je pripravený zobrať si život. Na jeho tvári vidieť uvedomenie si vlastného činu. Pravou rukou sa naťahuje ku konáru stromu vedľa neho, v ľavej drží povraz, ktorý divákovi naznačuje, aký spôsob smrti si vybral. Laktom tejto ruky sa dotýka vetve ponášajúcej sa na hada, symbolu diabla, ktorá mieri priamo na jeho srdce. Okolo neho je niekoľko zničených olivovníkov, pne zoťatých stromov a pahýle polámaných konárov, ktoré podčiarkujú bezútešnosť scény a napovedajú o hodnote Judášovho činu a celého života. Vzadu za postavou Judáša ležia na zemi dve drevené laty prekrížené do znaku Kristovho utrpenia.

*

Judášovo evanjelium je papyrusový *kódex zo 4.-5.storočia a je *koptským prekladom gréckeho originálu, o ktorom vedeli už cirkevní otcovia 2.-3.storočia; napríklad biskup Irenej Lyonský proti nemu vystupuje roku 185. V 6.storočí sa jeho stopy strácajú. V 50.-60. rokoch 20.storočia objavili spis v jaskyni pri Níle, blízko al-Minjá v strednom Egypte. Zachovaný celok má 62 strán, obsahuje ešte List Petra Filipovi a Zjavenie Jakuba, ktoré boli známe už z nálezov v *Nag-Hammadi.

V severoegyptskom Nag-Hammadi neďaleko starovekého mesta Chenoboskion bolo v rokoch 1945 - 1946 objavených trinásť papyrusových kódexov písaných v koptčine; obsahujú 51 *gnostických a *hermetických spisov o celkovom počte 1130 strán. Rukopisy potvrdzujú mienku súčasných vedcov, že gnosticizmus nepochádza z kresťanstva, hoci vznikol pravdepodobne v tom istom časovom období ako niektoré novozákonné spisy.

Judášovo evanjelium vzniklo v prostredí gnostickej sekty kainitov, ktorá vystupovala proti kresťanskej ortodoxii. *Gnosticizmus predstavoval nábožensko-filozofický smer, ktorý do svojho učenia prevzal prvky rôznych náboženstiev, medzi nimi aj kresťanské. Jeden z najväčších rozdielov medzi gnosticizmom a kresťanstvom sa týkal pôvodu zla vo svete. Zatiaľ čo kresťania veria v dobrého Boha, ktorý stvoril svet dobrý (Genezis 1,10) a zlo, hriech a utrpenie vstúpili do sveta ako zneužitie slobodnej vôle človeka, gnostici z jestvovania zla vo svete obviňujú Boha. Pričítajú mu zodpovednosť za stvorenie nedokonalého sveta a v dôsledku toho prehodnocujú Kaina a Ezaua (hebr. **Esav'** = chlpatý). Ezau (Genezis 25,30) predal prvorodenecké požehnanie mladšiemu bratovi Jákobovi za miskú červeného jedla (hebr. **ha'adhom**; bádatelia uvažujú, či sa nejednalo o zákernosť, o jedlo z krvi, ktorá malo chtivého a nepozorného brata urobiť rituálne nečistým, hoci už ďalší verš hovorí o dusenej šošovici). V židovsko-kresťanskom výklade bol Ezau hriešnik, ktorý pre krátkodobé potešenie stratil právo na večný život. Z pohľadu gnostikov išlo o nespravodlivosť, lebo Boh Ezaua nenávidel (Malachiáš 1,2n; Rímskym 9,13) a ztratil skôr, ako sa narodil. Jeho obľúbenec Jákob (hebr. **Ja'aqov'** = uchvacujúci, podrážajúci [päťu, odtlačateľ]) držal Ezaua za päťu a bránil mu prísť na svet a uplatniť svoje práva. Kaina (z hebr. **qaniti** = niečo splodené), ktorý zabil svojho brata Ábela (hebr. **abel** = pominuteľnosť, márnosť; pôvodne ranná para nad hladinou, ktorá pri východe slnka rýchlo mizne), považovali kainiti za prvého gnostika a jeho čin vysvetľovali symbolicky: Ábel stelesňoval slepú vieru, ktorá stojí proti gnóze – poznaniu/osvieteniu. Do svojich ospravedlnení kainiti zahrnuli aj Judáša Iškariotského, ktorého podľa významného teológa Ireneja Lyonského (✠ 200) spolu s Kainom uctievali ako svätého. Evanjelium Judáša naznačuje, že Judáš pri vydaní Krista Rimanom jednal na žiadosť samotného Ježiša, aby mu ako Božiemu Synovi pomohol zbaviť sa pozemského tela a oslobodiť dušu, ktorá iba tak mohla dosiahnuť spasenie. Celá myšlienková konštrukcia predstavuje zásady gnostického učenia o

spáse, v ktorom telo vystupuje ako zlo, od ktorého sa treba oprostíť a seba osvietením (gnózou) odhaliť v sebe zdroje božskosti. Gnosticizmus patrí do množstva náboženských prúdov blízkyh budhizmu a predkladá iné predstavy o spasení ako kresťanstvo.

V texte sa píše, že Judáš vydal Ježiša chrámovej stráži, ktorá ho prišla zatknúť. Nezmienuje sa o zradnom bozku, ale nechýba zmienka o prijatí peňazí za prezradenie. Chýba pasáž o ukrižovaní, smrti a vzkriesení, iba sa naznačuje nanebovstúpenie. Judáš Iškariotský vystupuje v úlohe Ježišovho nadaného žiaka a pokračovateľa, ktorý ako jediný z apoštolov pochopil podstatu Kristovho (gnostického) učenia a svojím odhodlaným a statočným činom umožnil naplnenie Ježišovho osudu. Spis bol napísaný ako polemika proti oficiálnemu kresťanskému chápaniu úlohy Ježiša, štýlom rozhovoru Ježiša a Judáša.

Prvý raz mohla súčasná verejnosť uvidieť spis počas veľkonočných sviatkov roku 2006, keď spoločnosť National Geographic zverejnila anglický, nemecký a francúzsky preklad koptského textu a niektoré úryvky publikovala na internete. Dokument, ktorý v päťdesiatych rokoch objavili, na tridsať rokov zmizol a 1983 bol prepašovaný z krajiny a ponúknutý na predaj dvojicou obchodníkov, gréckym starožitníkom Nikolasom Koutaulakisom a káhirským zlatníkom koptského pôvodu Hannahom Airianom. Obchodníci hľadali potenciálnych kupcov a najprv sa skontaktovali s americkými vedcami, Ludwigom Koenenom z michiganskej univerzity a Davidom Noelom Friedmanom. Tí sa spojili s odborníkom na koptské rukopisy M. Robinsonom a napokon do celej záležitosti zapojili rímskeho profesora Stephena Emmela. Až ten zistil, že ide o tri rôzne dokumenty a jeden z nich opisuje rozhovor Krista s Judášom. Vedci zistili, že rukopis je vo veľmi zlom stave a potrebuje okamžitú vedeckú starostlivosť. Keď o svojom objave prehovorili na kongrese v Poľsku roku 1984, rukopisy opäť kdesi zmizli a vedecký svet sa musel uspokojiť iba s nekvalitnými fotografiami Ludwiga Koenena. Zdá sa, že boli uložené v schránke newyorskej banky. Keď mali opäť zmeniť majiteľa, dozvedel sa o tom americký starožitník Bruce Ferrini a podarilo sa mu obstarat' nové fotografie dokumentov, ktoré predložil odborníkovi na koptské dokumenty Ch. Henrickovi z kalifornskej univerzity v Santa Cruz. Ale až potom, čo sa do hry zapojil holandský odborník na umelecké diela a staré rukopisy Michel Van Rijn a vo februári roku 2001 zverejnil na svojej webovej stránke podrobnosti o pašovaných rukopisoch, svet sa dozvedel o ich nezákonnom pôvode. Ferrini so svojimi spoločníkmi prišiel na nápad vytvoriť nadáciu, ktorá by sa o texty postarala. Tak vznikla švajčiarska nadácia Maecenas, ktorá napokon všetky dispozičné práva na preklady a publikáciu textov postúpila spoločnosti National Geographic. Počas komplikovanej cesty bol rukopis poškodený a asi tridsať strán jeho prostrednej časti chýba. Napriek rozsiahlemu reštaurovaniu, ktoré trvalo viac ako päť rokov, sa podarilo zachrániť štyri päťiny spisu.

Nález evanjelia nastolil otázku prehodnotenia Judášovej úlohy a istej rehabilitácie. Bádateľ Hans-Gebhard Bethge z Humboldtovej univerzity v Berlíne sa vyjadril, že ide o zaujímavý text, ktorý bol vznikol v prostredí sekty kainitov a bol chápaný ako hermetické dielo, tajné učenie určené pre úzku skupinu stúpenecov sekty. Pápežská komisia pre historické vedy ho pokladá za dôležitý zdroj informácií o starokresťanskej literatúre a gnostických prúdoch v rámci raného kresťanstva.

Svoju vlastnú verziu Judášovho osudu priniesol islam, ktorý vychádza zo stredovekého apokryfu, Barnabášova evanjelia, stredovekého diela zaoberajúceho sa

moslimami. Islamskí bádatelia spis datujú už do 2.storočia. Podľa neho na kríži neukrižovali Ježiša Nazaretského ale premeneného Judáša.

Na tradíciu gnostických sekt 2.storočia nadviazal vo svojom románe grécky spisovateľ Nikos Kazantakis. Jeho hlavný hrdina Ježiš je ešte na kríži vystavený poslednému pokušeniu, predstave o obyčajnom živote a rodine, ale súčasne vidí seba ako starého muža, ktorému apoštoli vyčítajú zradu. Vtom Ježiš na okamih precitá z agónie a s úľavou zistí, že nezradil svoje poslanie, a zomiera. K splneniu diela mu pomohol práve Judáš, muž činu, zélota, ktorý si vybral najťažší úkol, dobrovoľnú zradu, a je pripravený znášať ťarchu opovrzenia. Kazantakis vydal svoj román Posledné pokušenie roku 1952, za čo bol vyobcovaný z gréckokatolíckej cirkvi a Vatikán dal dielo na index zakázaných kníh. Roku 1988 román sfilmoval americký režisér Martin Scorsese. V podobnom duchu bol roku 1973 sfilmovaný aj muzikál Jesus Christ Superstar a román Tailora Caldwellla "Ja, Judáš" z roku 1977.

Názvy: Judáš vracia tridsať strieborných, Judášova smrť, tal. Giuda restituisce i trenta denari, Giuda s'impicca, nem. Judas gibr die Silberlinge zurück, Judas erhängt

SÚD NAD KRISTOM

KRISTUS PRED VEĽRADOU/KRISTUS PRED KAIFÁŠOM

(Matúš 26,56-68; 27,11-25; Marek 14,53-65; 15,1-15;
Lukáš 22,63-71; 23,1-24; Ján 18,13-40)

*

Tí, čo Ježiša zajali, odviedli ho k veľkňazovi Kaifášovi, kde sa zhromaždili *zákonníci (gr. *grammateis*; hebr. *soferim*; pozri *Christologický cyklus II.: Ježiš medzi zákoníkmi*) **a *starší** (gr.pl. *presbyteri*; sg. *presbytés* = *starec*; **Matúš**). **Ježiša priviedli k veľkňazovi** (gr.sg. *mégas archiereus*; hebr.sg. *kohen gadol*), **kde sa zhromaždili** (gr. *synerchontai*) **všetci veľkňazi, starší a zákonníci** (**Marek**). **Potom ho zajali** (gr. *syllambanó* = *zajímam*), **odviedli a zaviedli do veľkňazovho domu** (**Lukáš**). **Kohorta** (gr. *spiera*), **veliteľ** (gr. *stratégos*) **a židovskí sluhovia** (gr. *hypéretai* = *chrámoví služobníci*) **Ježiša chytili, zviazali ho a priviedli najprv k Annášovi; bol totiž** (gr. *gar*) **testóm** (gr. *pentherós*) **Kaifáša, ktorý bol veľkňazom toho roka. A bol to Kaifáš, čo poradil Židom: „Lepšie, ak zomrie jeden človeka za ľud** (gr. *laos*; **Ján**).“

Kohorta : gr. *spiera*; hoci výraz navodzuje dojem vojensky usporiadaného zástupu; kohorta sa skladala zo 600 mužov a tvorila desatinu légie; vzhľadom k tomuto množstvu musela kohorta predstavovať iba skupinu vojakov; podobne ako pri zajatí Ježiša, zrejme išlo o delegáciu chrámovej stráže pod vedením veľkňazov a starších. **Priviedli najprv k Annášovi** : bádatelia sa domnievajú, že Ježiša k Annášovi predviedli, aby väzňa zadržal, kým sa u Kaifáša nezide veľrada; jeho hlavnou úlohou zrejme bolo, aby získal od Ježiša nejaké znevažujúce poznatky, ktoré by potom boli dôvodom na obžalobu a následné odsúdenie veľradou; niektorí považujú nočné vypočúvanie sanhedrinom za veľmi nepravdepodobné. **Totíž** : gr. *gar*; celá ďalšia veta sa zdá iba dodatočne oznamovať známy fakt; jej skutočným cieľom je však odkaz na určitú dôležitú myšlienku: Annášov zať, Kaifáš, bol toho roka veľkňazom (pozri *Christologický cyklus II.: Vzkriesenie Lazára*).

Veľkňazi a celá rada (gr. *syμβούλιον*; *aram.hebr. **sanhedrin* < gr. *synedrion* = *rada*) **zháňali krivé svedectvo** (gr.pl. *pseudomartyria*) **proti Ježišovi, aby ho mohli odsúdiť na smrť. Ale nenašli ho, hoci vystúpilo mnoho falošných svedkov. Napokon prišli dvaja a hovorili: „Ten povedal: »Môžem zboriť Boží chrám a o tri dni postaviť nový** (odkaz na *Ozeáša 6,2*).« **Tu veľkňaz vstal a spýtal sa ho:**

Nič nepovieš (gr. *úk úden*; odkaz na postoj Služobníka Božieho v Izaiášovi 53,7)? **Čo títo svedčia proti** (gr. *katamartyrein*; *katamartyréo* = vypovedám, svedčím proti < *mártys* = svedok) **tebe?!“ Ale Ježiš mlčal. Veľkňaz povedal: „Zaprisahám ťa na živého Boha, aby si nám povedal, či si Mesiáš, Boží Syn** (Kaifáš chápe tituly v tradičnom zmysle; ich použitie voči zajatcovi v putách má byť iróniou).“ **Ježiš mu odvetil: „Sám si to povedal. Ale hovorím vám: Odteraz uvidíte Syna človeka** (gr. *Hyios tú anthrópú*; hebr. *ben`adam*) **sedieť po pravici Moci** (gr. *dynatón* = moc, vláda [Boha]) **a prichádzať** (gr. *erchomenon*) **na nebeských oblakoch** (odkaz na Daniela 7,13).“ **Vtedy si veľkňaz roztrhol rúcho** (hebr. *meil*; pozri Christologický cyklus II.: Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom) **a povedal: „Rúhal sa** (gr. *blasfemeítai*)! **Načo ešte potrebujeme svedkov** (gr. *martyron*)? **Sami ste počuli rúhanie** (gr. *blasfemia*). **Čo teraz poviete?“ Oni odpovedali: „Hoden je smrti** (**Matúš**)!“ **Veľkňazi a celá rada** (gr. *symbúlion*) **zháňali svedectvo proti Ježišovi, aby ho mohli odsúdiť na smrť. Ale nenašli. Mnohí proti nemu krivo svedčili, a ich svedectvá sa nezhodovali.** Tu niektorí vstali a krivo proti nemu svedčili (gr. *pseudomartyrein*): **„My sme ho počuli hovoriť: »Ja** (gr. *egó*) **zborím** (gr. *katalyein*) **tento chrám** (gr. *naos* = tu vo význame svätyňa, nie chrámový komplex; hebr. *ha hékhal*; lat. *templum*) **zhotovený rukou** (gr. *cheiropoiétos*; pozri Christologický cyklus I.) **a o tri dni postavím iný, nie rukou zhotovený** (gr. *acheiropoiétos*).« **Ale ani tak sa ich svedectvo nezhodovalo. Tu vstal veľkňaz, postavil sa do stredu a opýtal sa Ježiša: „Si ty Mesiáš, syn Požehnaného?“ Ježiš odvetil: „Áno, som. A uvidíte Syna človeka sedieť po pravici Moci a prichádzať s nebeskými oblakmi.**“ **Vtedy si veľkňaz roztrhol rúcho a povedal: „Načo ešte potrebujeme svedkov? Počuli ste rúhanie. Čo na to poviete?“ A oni všetci vyniesli nad ním súd** (gr. *katakrinein* = odsúdili), **že je hoden smrti** (**Marek**). **Keď sa rozodnilo, zišli sa starší z ľudu** (gr. *presbyterion* = zbor starších), **veľkňazi a zákonníci, predviedli ho pred svoju radu a hovorili** (gr. *legontes*) **mu: „Ak si Mesiáš, povedz nám to!“ On im odvetil: „Aj keď vám to poviem, neuveríte, a keď sa opýtam, neodpoviete mi. Ale odteraz** (gr. *apo tú nyn*) **bude Syn človeka sedieť po pravici Božej Moci** (spojenie citátu Daniela 7,13 a Žalmu 110).“ **Tu povedali všetci: „Si teda Boží Syn?“ On im odpovedal: „Vy** (gr. *hymeis*) **sami hovoríte, že ja** (gr. *egó*) **som** (gr. *eimí* = som; významové pozadie gr. *egó eimí* pozri v Christologickom cykle II.: Kristus kráča po vlnách).“ **Oni povedali: „Načo ešte potrebujeme svedectvo** (gr. *martyria*)? **Veď sme to sami počuli z jeho úst** (**Lukáš**)!“ **Veľkňaz** (**Annáš**) **sa vypytoval** (gr. *érótésen*) **Ježiša na jeho učeníkov** (gr. *peri tón mathétón autú*; gr. *mathétai* = učeníci < od slovesa *manthanein* = učiť sa) **a na jeho učenie** (gr. *kai tés didachés autú*; gr. *didaché* = učenie). **Ježiš mu odpovedal: „Ja som verejne hovoril svetu** (gr. *parrésia lelaléka tó kosmó*; *parrésia* = otvorenosť). **Vždy** (gr. *pantote*) **som učil** (gr. *edidaxa*) **v synagóge a v chráme, kde sa nachádzajú všetci Židia, a nič som nehovoril tajne** (gr. *en kryptó elalésa úden* = skryté ani tajné). **Prečo sa pýtaš mňa? Opýtaj sa tých, ktorí počuli** (gr. *tús akékootas*), **čo som im hovoril** (gr. *elalésa*)! **Oni** (učeníci = gr. *mathéstai*) **vedia** (gr. *oidasin*), **čo som hovoril.**“ **Ako to povedal, jeden zo** (chrámových) **sluhov** (gr. *hypertai*), **čo tam stál, udrel Ježiša po tvári a povedal: „Tak odpovedáš veľkňazovi?“ Ale Ježiš mu odpovedal: „Ak som zle odpovedal** (gr. *ei kakós elalésa*), **dokáž, čo bolo zlé, ale ak dobre** (gr. *ei kalós elalésa*), **prečo ma biješ?!“ A tak ho Annáš zviazaného poslal k veľkňazovi Kaifášovi** (**Ján**).

Napokon prišli dvaja : odkaz na židovskú súdnu prax (Deuteronomium 17,6), ktorá pre platnosť svedectva vyžadovala dvoch až troch svedkov (pozri Uzdravenie posadnutého z Gerasy). **Môžem zboriť Boží chrám** : obvinenie svedkov (falošných iba v zmysle ich snahy ublížiť Ježišovi, nie v zmysle objektívnej veci) má svoje korene v Ježišovom vyhlásení pri Vyháňaní peňazomencov z chrámu (pozri Christologický

cyklus II.), kedy Ježiš vyhlásil : Zborte (gr. *lyein* = zboriť) tento chrám (gr. *ton naos*) a na tretí deň ho postavím (gr. *kai en trisin hémerais egeró auton*); samotné vyhlásenie znepokojovalo všetkých, veľkňazov a starších, ktorí mali chrám na starosti a kontrolovali ho, aj prostých ľudí, lebo obnova a údržba chrámu bola hlavným zamestnaním mesta; Ježišovo vyhlásenie preto bolo poburujúce a mohlo prispieť na získanie podpory pre Ježišovu popravu. **Roztrhol rúcho** : išlo istý druh odevu *meil* (pozri Christologický cyklus II.: Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom). **Uvidíte Syna človeka** : titul Syn človeka = gr. *Hyios tú anthrópú*; hebr. *ben'adam*; je pravdepodobne odkazom na Daniela 7,13-14 (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly). **Sedieť po pravici Moci** : gr. *dynatón* = moc/vláda; vládnúť spolu s Bohom Otcom nad svetom (pozri Christologický cyklus I.: Kristus Pantokrator); slovo Moc je zástupným výrazom pre Božie meno, ktorému sa Ježiš podobne ako ostatní Židia vyhýba; podobne zástupného hebr. výrazu Adonaj (Pán) namiesto Božieho mena Jahve (pozri Christologický cyklus I.: Tetragram). **Prichádzať s nebeskými oblakmi** : prichádzať ako sudca; vo význame moje Božstvo je teraz skryté, ale čoskoro zažiarim v plnej sláve a velebnosti (pozri Christologický cyklus I.: Kristus sudca; Apokalyptický cyklus: Posledný súd); je celkom pochopiteľné, že Kaiľášovi, ktorý v Ježišovi nepoznal Mesiáša, slová zneli ako najväčšie rúhanie. **Rúhal sa** : gr. *blasfemeítai* < *blasfemia* = rúhanie = zneužitie Božieho mena; trestalo sa podľa Zákona (Levitikus 24,16) ukameňovaním; podľa traktátu *Mišna Sanhedrin (7,5)* rúhač (gr. *blásfemos*) nebol vinný, kým nevyslovil Božie Meno; v tom prípade sa čakalo, že sudcovia povstanú a roztrhnú na prsiach svoj odev; podľa niektorých bádateľov v technickom zmysle sa Ježiš rúhania nedopustil, lebo Božie meno nevyslovil, preto bol nevinný; ich svedectvá sa nezhodovali: niektorí biblisti sa domnievajú, že vyhlásenie rozsudku smrti sanhedrinom bola fikcia evanjelistov, ktorá mala Židov obviniť z Ježišovho usmrtenia, lebo zásady sanhedrinu (*Mišna Sanhedrin 5,2*) vyžadovali zhodu svedectva a stanovili, že protichodné svedectvá sú neplatné; posúdiť evanjeliá na základe rabínskych prameňov je však veľmi zložitá, lebo rabínske právne normy vznikali v rozmedzí 150 rokov po Ježišovej smrti a neskoršie prípady nemuseli zodpovedať starším historickým prípadom; navyše ľudia sa nesprávajú vždy podľa pravidiel, ktoré si stanovili; *Joseph Flavius vo svojom diele *Vojna židovská (6,300-309)* píše o tom, ako židovský súdny tribunál (gr. *gerúsia*) ostro sledoval rímske reakcie na vnútorné židovské konflikty; s odkazom na odsúdenie Ježiša na smrť veľradou sa piata pôstna nedeľa Veľkej noci ľudovo volá *Smrtná nedeľa*. **O tri dni postavím iný** : výraz "tri dni" mohol znamenať aj zakrátko a nemusel mať súvislosť s Ježišovým vzkriesením na tretí deň; jednako len kresťania tu túto súvislosť videli. Keď sa rozodnilo, zišli sa starší : nočné zasadania a rozsudky boli nezákonné, preto sa židovská veľrada, *sanhedrin, zišla ešte raz ráno. Lukáš nerozlišuje medzi prvým a druhým zasadanim ako je to u Matúša a Marka. **Prečo sa pýtaš mňa** : Ježiš neučil tajne, preto treba ísť za učeníkmi (gr. *mathéstai*), ktorí sa však v strachu z prenasledovania rozprchli; Ježiš využíva legitímny nárok každého obžalovaného, nevydávať svedectvo sám o sebe a tento nárok musel Annáš rešpektovať. **Udrel Ježiša po tvári** : niektorí vysvetľujú zaucho skôr ako odmietnutie toho, čo Ježiš povedal, než trest; udrieť obžalovaného však mohol sluha bez zábran, lebo jeden odstavec židovského súdneho poriadku znel, že na zvodcu a falošného proroka sa nevzťahujú inak platné ľudské ustanovenia (Deuteronomium 13,9; *Mišna - traktát Sanhedrin 6,8*). **Ak som zle odpovedal** : gr. *ei kakós elalésa*; výraz *kakós elalein* používa *Septuaginta pre rúhanie (gr. *blasfemeía*; Exodus 22,7; Levitikus 19,14; 20,9; Izaiáš8,21; 1Machabejských 7,42); ak je zaucho trestom za rúhanie, treba podať svedectvo; ak Ježiš hovorí pravdu, ktorá je opakom rúhania, odsudzuje sa služobník (gr. *hyperetés*) vlastným správaním.

Keď sa rozodnilo, veľkňazi a starší z ľudu sa uzniesli, že Ježiša vydajú na smrť. Preto ho spútaného odviedli a odovzdali Pilátovi (Matúš). Hneď (gr. euthys) z rána mali poradu veľkňazi so staršími a zákonníkmi, teda celá veľrada. Vyniesli rozhodnutie (gr. symbúlion poiésantes) Ježiša spúтали (gr. désantes = putá; odviedli v putách), odviedli (gr. apoferein) a odovzdali (gr. paradidonai) Pilátovi (Marek). Tu celé zhromaždenie vstalo (Lukáš nerozlišuje medzi prvým a druhým zasadáním veľrady), odviedli ho k Pilátovi a žalovali naňho (Lukáš). Od Kaifáša viedli Ježiša do vládnej budovy. Bolo to už ráno (Ján).

Keď sa rozodnilo : židovská veľrada nesmela vynášať rozsudky počas noci, preto sa zišla ešte raz; až ranné zasadnutie bolo oficiálnym. Uzniesli sa, že Ježiša vydajú na smrť... preto ho odovzdali Pilátovi : sanhedrin nesmel vykonať rozsudok smrti (gr. enochos thanatú) v predvečer *sabatu* alebo sviatku (*traktát Mišna Sanhedrin 4,2*) a za vlády Rimanov ho musel potvrdiť rímsky vládár, iba tak bol právoplatný.

Súdne pojednávanie nad Kristom predstavuje sled viacerých udalostí, z ktorých výtvarné umenie niektoré zobrazuje ako samostatné výjavy, iné ako vedľajšie scény hlavnej témy. Literárnu predlohu, ktorá veľmi podrobne mapuje udalosti súdu, umenie nie vždy dodržiava: Kristus pred Annášom, Kristus pred Kaifášom, Petrovo zapretie Krista, Posmievanie sa Kristovi (tzv.Prvé posmievanie pred Kaifášom; tzv.Druhé posmievanie pred Korunovaním trnám), Kristus pred Pilátom, Kristus pred Herodesom, Bičovanie, Kristus po bičovaní, Korunovanie trnám, Ecce homo, Pilát si umýva ruky.

Evanjeliá nie sú jednotné v opisoch udalostí, ktoré sa odohrali medzi zajatím Krista v Getsemanskej záhrade a okamihom, keď bol odvedený na ukrižovanie. Napriek tomu z kanonických textov vyplýva, že sa Kristus prinajmenšom štyri razy objavil pred sudcami: pred veľkňazmi Annášom a Kaifášom a dva razy pred rímskym prokurátorom Pilátom Pontským. Všetky scény sú v umení zobrazované a niekedy tvoria súčasť *pašiového cyklu* (Albrecht Dürer, tzv.Malé pašie, 1509-1511).

Na obrazoch stojí Kristus pred Annášom so zviazanými rukami a jeden zo strážcov dvíha ruku, aby ho udrel; v stredovekých legendách vystupuje ako večný Žid Ahasver. Scéna so strážcom pri vypočúvaní u Annáša sa vyskytuje dosť zriedkavo a nie je ľahké ju odlíšiť od následnej udalosti u Kaifáša. Výjav vypočúvania pred Kaifášom zobrazuje okamih, keď veľkňaz roztrhol svoje rúcho (pozri kapitola *Snímanie z kríža*) a povedal: Rúhal sa! Druhý veľkňaz sediaci vedľa Kaifáša je zrejme Annáš. Kristus stojí so zviazanými rukami, obklopený vojakmi. rovnako ako v predošlej scéne s Annášom jeden z vojakov sa ho chystá udrieť.

Umelci raného stredoveku vytvorili základný obrazový typ, ktorý sa v obmenách opakoval v ďalších slohových obdobiach. Bosý Kristus stojí uprostred dvoch skupín. Na jednej strane stoja vojaci, ktorí ho priviedli, na druhej strane Kaifáš s členmi veľrady. Krista zobrazovali s voľnými rukami ako diskutujúceho (mozaika v S.Appolinare, *Ravenna, 520-523), častejšie však má ruky spútané a pred židovskou radou stojí ako zločinec. Kaifáš v rúchu veľkňaza, veľkňazským odevom s náprsníkom efód s 12 kameňmi (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*), s *mitrou na hlave, sedí na lavici alebo na tróne s baldachýnom a vedie vyšetrovanie. Od 7.storočia je zobrazovaný takmer vždy v okamihu, keď si po Kristových slovách trhá rúcho bez ohľadu na to, či sedí alebo stojí (v židovskom pohrebnom zvyku však pozostalý vždy stál). K sprievodným postavám patria členovia veľrady, ktorí súdili Ježiša, veľkňazi, starší a farizeji, a hoci mala veľrada oveľa viac

členov, v kompozíciách ju zastupuje iba niekoľko postáv okolo Kaifáša, pričom sa objavujú aj falošní svedkovia. Druhú skupinu tvorí stráž. Tvorí ju viac typovo odlišných postáv, ktoré nesú fakle, halapartne alebo oštep. Tento zhluk je výrazovo bohatší než skupina zákonníkov a starších. Okrem Kaifáša, sediaceho Annáša a vojaka so zdvihnutou rukou taliansky maliar ranej renesancie Giotto di Bondone vo svojej kompozícii z roku 1304-1306 namaloval aj *farizeja Nikodéma, postavu známu z príbehu *Rozhovor s Nikodémom* (pozri Christologický cyklus II.).

Po scéne s Kaifášom trhajúcim si odev nasleduje *Posmievanie sa Kristovi*, ktoré výtvarne umenie pojednáva ako samostatný námiet. Námiet *Petrovho zapretia* je väčšinou zobrazený ako vedľajšia časť scény Súdu pred Kaifášom a má podobu selektívnej kompozície.

*

Rúhanie. Židia poznali tri možné druhy rúhania (hebr. **chilul ha-šem**; gr. **blasfémia**; lat. **maledictum**), vyslovovať meno **Jahve** (výsadu mal iba raz do roka veľkňaz vo veľsvätyni **debír** počas sviatku ***Jom kippur**; pozri Christologický cyklus II.: *Ježiš medzi zákonníkmi*), verejne zlorečiť Bohu a stavať sa rovným Bohu. V Ježišovom prípade prichádzala do úvahy tretia možnosť, dosvedčená napríklad v Markovi (2,7), keď je reč o odpustení hriechov, čo je výsadou Boha (pozri Christologický cyklus II.: *Kristus na večeri u farizeja Šimona/Žena hriešnica; Uzdravenie ochrnutého*).

Jednako len z textov vyplýva, že hlavným bodom obžaloby bolo svedectvo falošných svedkov, že Ježiš prorokoval zničenie jeruzalemského chrámu a postavenie chrámu nového. Dnes by sa zrejme použil slovný obrat hlboké nedorozumenie. Nakoniec však po presnom sledovaní Ježišových výrokov v priebehu jeho služby, otázok a odpovedí počas vypočúvania židovskou veľradou vynára sa otázka, či skutočne o nedorozumenie išlo a keď, aké bolo z pohľadu konkrétnych Židov a neskorších generácií kresťanov. Podľa vtedajšieho židovského myslenia Ježišove slová o zrúcaní chrámu starého a vybudovaní chrámu nového boli chápané doslovne a Ježiš plánoval fyzicky zrúcať jeruzalemský chrám. Bolo to rovnako nebezpečné a nepredstaviteľné, či už Židia rozumeli obraznému vyjadreniu alebo nie, ako reformovať stávajúci kult, resp. vytvoriť novú cirkev. Jednako len výrok v doslovnom aj obrazom chápaní vykladali Židia aj kresťania správne ako vyhlásenie Ježiša za Mesiáša. Podľa Jána (2,19), Pavlovho Prvého listu Korint'anom (3,16) a Listu Efezským (2,21) myslel Ježiš novým chrámom chrám svojho tela, t.j. spoločenstvo svojich stúpcov, novú cirkev. Na otázku a výzvu: Si ty Mesiáš, Syn Požehnaného? odpovedal Ježiš: Ja som. Použitím titulu v takom význame a citovaním Žalmu (110,1) a Daniela (7,13) vydal vyhlásenie o svojej Božskej prirodzenosti, čo rýchlo využil Kaifáš a označil Ježišove slová ako jasné bohorúhačstvo. V očiach Židov sa dopustil najväčšieho zločinu, lebo v desiatich Božích prikázaniach prinesených Mojžišom z hory *Sinaj, ktoré tvorili základ židovského náboženstva, na prvom mieste stálo: Nebudeš mať iných bohov okrem mňa (Exodus 20,1-17, Deuteronomium 5,6-21)). Skutočnou chybou, ktorej sa veľkňaz v očiach kresťanov mohol dopustiť, bolo, že sa neusiloval zistiť, či zajatec pred ním naozaj nie je prorokmi sľubovaný Mesiáš.

Podľa neskoršieho výkladu ***Mišny** predstavovalo symbolické roztrhnutie veľkňazovho rúcha predohru k rozsudku smrti. Kaifáš teda nad Ježišom rituálnym spôsobom vyniesol rozsudok a nasledovalo ponižovanie väzňa vojakmi a sluhami, tzv. Prvé posmievanie. Ďalšie zasadnutie súdneho tribunálu (gr. **gerúsia**) na druhý deň ráno na Veľký piatok (Marek, Ján) bolo nutné, aby rozsudok smrti (gr. **enochos**

thanatú) prešiel celou radou. Potom väzňa odvieďli k predstaviteľovi svetskej moci, rímskemu miestodržiteľovi Pilátovi, aby nad ním vyniesol oficiálny a právoplatný rozsudok smrti.

Podobná situácia s rituálnym roztrhnutím odevu nastala v Lystre, maloázijskom meste rímskej provincie Galacia/Lykaiónia, kde podľa povesti grécki bohovia Zeus a Hermes navštívili manželov Filemóna a Baukidu (pozri Christologický cyklus III.: *Večera v Emauzoch*), počas prvej apoštolskej cesty apoštola Pavla s Barnabášom. Keď im miestni obyvatelia chceli obetovať ako bohom, Jupiterovi a Merkúrovi, Pavol s Barnabášom si vtedy roztrhli šaty, vybehli pred zástup a kričali: „**Čo robíte? Aj my sme smrteľní ľudia ako vy**“ (Skutky apoštolov 14,15). Z toho sa usudzuje, v prípade súdu pred Kaifášom išlo skutočne o Ježišovu božskosť. A Židia potom aj Pilátovi povedali: Podľa zákona musí zomrieť, lebo sa vydával za Božieho Syna.

Ťažko dnes odpovedať na otázku, či židovská rada mala právomoc odsúdiť niekoho na smrť na základe náboženských otázok. Existujú dôvody domnievať sa, že židovskí vodcovia za istých okolností také právo mali. Mišna uvádza rad predpisov, kedy sanhedrin mohol určiť rôzne druhy popráv. Ako planá výstraha nevyzeral ani nápis na jeruzalemskom chráme, ktorý sľuboval smrť každému cudzincovi, ktorý by sa dostal za hradby svätyne. Aj Štefana, prvomučeníka a jedného zo siedmich, ktorí boli poverení opatrovaním chudobných jeruzalemských kresťanov, aby sa apoštoli mohli venovať svojim duchovným úlohám, po zasadnutí židovskej rady ukameňovali za mestskými múrmi, hoci tento akt bol zrejme prejavom živelného násillia.

Tvrdenie Židov, že nemôžu rozsudok smrti ukrižovaním vykonať nad Ježišom sami, lebo by si zavesením na drevo a ponechaním mŕtveho tela na dreve po západe slnka znesvätili ruky a zem, ktorú im Boh dal do vlastníctva, zaznamenáva Ján (18,32). Chce, aby čitatelia pochopili, ako sa prozreteľne naplňuje Boží plán, nastrknutý v Deuteronomiu (21,22-23), Exodu (12,46) a Numeri (9,12). Preto pred Pilátom Ježiša obžalovali, že sa vydáva za kráľa, a usilovali sa, aby Pilát pochopil jeho výroky v politickom a nie náboženskom zmysle. Ježiš si podľa ich výkladu nárokoval majestát, čiže dopustil sa zrady na Rímskej ríši. Pilát však ich vyhláseniam neveril. Uvedomoval si pozadie židovských argumentov a tromi rôznymi spôsobmi sa usiloval vyhnúť vyneseniu rozsudku smrti, aby spurným židovským poddaným sťažil situáciu a rozoštvál ich medzi sebou. Najprv sa pokúšal preniesť zodpovednosť na kráľa Herodesa Antipasa (Lukáš 27,7), potom ponúkol, že dá Ježiša namiesto potrestať a prepustí ho (Lukáš 23,16-22), nakoniec chcel Ježiša oslobodiť, lebo bolo zvykom udeľovať milosť počas sviatkov (Marek 15,6; Ján 18,39). Avšak sanhedrinom aj farizejmi zneužitý židovský dav žiadal smrť a uprednostnil omilostenie zločinca Barabáša. A tak napriek opakovanému tvrdeniu o nevinnosti väzňa (Lukáš 23,14-22) Pilát odsúdil Ježiša k smrti na kríži.

Posúdiť dnes priebeh súdu nad Ježišom z evanjeliových správ je veľmi obtiažné, lebo samotného zasadania sa evanjelisti ani učenci nezúčastnili. Posúdiť evanjeliá na základe rabínskych prameňov je tiež neisté, lebo rabínske právne normy vznikali v rozmedzí 150 rokov po Ježišovej smrti a nemuseli zodpovedať starším historickým prípadom. Napokon detaily súdu s Ježišom nie sú ani podstatné, dôležitý je zmysel celého príbehu.

Barabáš. Pokiaľ ide o Barabáša, jeho meno **Barabbas** je patronymum a v hebrejčine znamená **Bar Abba** = Syn Otca. Niektoré authority ho označujú ako Ježiša Barabáša. Samotné meno je zrejme titulom uchádzača o mesiášstvo, preto súčasne vnímaný ako Ježišov protivník. V evanjeliách vystupuje ako zločinec

uväznený pre vzburu a vraždu; podľa Jána (18,40) je zbojník (gr. **léstés**), podľa Marka (15,7) a Lukáša (23,18) burič, podľa Matúša obyčajný zločinec. Markovo podanie môže naznačovať, že v tom čase išlo o známy incident a prívlastok "povestný" (Matúš 27,16) môže naznačovať, že Barabáš mal reputáciu výnimočného hrdinu. Kňazi využili požiadavku jeho stúpencov a podporili hnutie za jeho prepustenie, aby čelili Pilátovej ponuke o prepustenie Ježiša. Barabáš sa tak stal príkladom zástupného vykúpenia.

Výsada prepustenia väzňa pri príležitosti sviatku pesah mohlo vychádzať z ***Mišny Pesahim 8**. Podľa niektorých bádateľov mohla mať na Pilátovu ponuku prepustenia väzňa aj tradícia starovekých rímskych osláv zvaných **Lectisternium**, ku ktorým prvý raz došlo podľa historika Tita Lívia († 17) roku 399 pr.Kr. a pretrvali do kresťanských čias. Umožňovali aspoň dočasné odstránenie reťazí všetkých väzňov. Navyše tu bola aj tradícia starožidovskej slávnosti Jubilejného roka **Jovel**, keď raz za 50 rokov boli zrušené nielen dlžoby, ale aj prepúšťaní väzni. Pilát mohol ponúkať Ježiša v rámci niektorej z týchto tradícií, hoci rímske právo výslovne neobsahuje nič, čo by umožňovalo beztretné prepúšťanie buričov.

*

Annáš. Z evanjelistov iba Ján uvádza, že Ježiša najprv predviedli pred Annáša. Annáš bol menovaný za veľkňaza roku 6 a zosadil ho roku 15 rímsky prokurátor Valerius Gratus, ktorý podľa svojej ľubovôle dosadzoval každý rok iného veľkňaza. V Skutkoch apoštolských (4,5-7) je Annáš uvádzaný medzi tými, ktorí vypočúvali apoštolov po *Zjavení ducha Svätého*. Po Annášovi vo funkcii veľkňaza nasledovali jeho piati synovia a zať Kaifáš. Niektorí bádatelia sa domnievajú, že Ježiša k Annášovi predviedli, aby mu polichotili, ale hlavne preto, aby väzňa zadržal, kým sa u Kaifáša nezide veľrada. Hlavným cieľom zrejme bolo, aby získal od Ježiša nejaké znevažujúce poznatky, ktoré by potom boli dôvodom na obžalobu a následné odsúdenie veľradou. Annáš býval v tom istom paláci ako zať. Tak sa dá vysvetliť tvrdenie synoptikov, že vojaci priviedli Ježiša do domu veľkňaza Kaifáša. Naproti tomu rímsky prokurátor Pilát býval počas sviatku pesah v úradnej budove na hrade Antonia, ktorý susedil s okrskom jeruzalemského chrámu a odkiaľ mohol kontrolovať veriacich prichádzajúcich do posvätného okrsku. Vojst' do domu pohana síce pre Židov znamenalo poškrvniť sa, ale rímska vláda mala právo vynášať rozsudky smrti, preto Židom neostalo iné, ako odobrať sa za Pilátom.

Zvláštne je, že Nový zákon Annáša ako veľkňaza uvádza aj po roku 15. Okrem spomenutých príčin mohol byť aj iný, závažnejší dôvod. Rimania síce veľkňazov zosadzovali a na ich miesto vymenovali nových, ale v očiach Židov bol tento úrad doživotný. ***Mišna** uvádza, že úradujúci veľkňaz od veľkňaza z úradu odvolaného sa líši iba býčkom, ktorý sa obetuje v deň zmierenia a desiatkom. Veľkňaz (hebr. **kohen gadol**, gr. **Megas Archierus**) v dobách druhého (Herodesovho) chrámu mal značnú politickú a náboženskú autoritu, rovnako aj obetný kult dosiahol svojho vrcholu (pozri Christologický cyklus II.: *Vyčistenie chrámu*) a do chrámu prichádzali počas sviatkov Židia z najvzdialenejších kútov *diaspóry.

Druhým dôvodom je, že titulom veľkňaz sa označoval nielen ten, kto úrad vykonával, ale aj členovia niekoľkých kňazských rodín, z ktorých väčšina veľkňazov pochádzala. Pôvodne malo ísť potomkov Sádoka, tretieho syna Árona, ktorý mal na starosti archu zmluvy (2Samuelova 15,24), ale od čias ***Machabecov** sa veľkňazmi stali aj príslušníci iných rodov, kým neprišli Rimania a obsadzovali (skôr predávali) post podľa svojej ľubovôle.

Tretím dôvodom je fakt, že Annáš mal na ďalších veľkňazov veľký osobný vplyv. Pri procese s Ježišom Annáš viedol predbežné vyšetrovanie, ktoré predchádzalo oficiálnemu výsluchu pod Kaifášovým vedením. Keď Lukáš píše, že veľkňazom bol Annáš a Kaifáš, uživa jednotné číslo pravdepodobne zámerne, aby naznačil, že oficiálne bol Rímom dosadený síce Kaifáš, ale o svoju veľkňazskú moc sa delil so svojim svokrom Annášom, ktorý ju vykonával de facto, svojim osobným vplyvom, a podľa prísnych židovských predstáv i de jure.

Kaifáš. Joseph, nazývaný Kaifáš (z gr. **kaiáfas** = skala; hebr. **Kaifas** = vidiaci, vyšetrovateľ), pôsobil ako veľkňaz od roku 18 do roku 36. Do funkcie ho dosadil prokurátor Valerius Gratus (15-26po Kr.) a zosadil ho Vitellius, správca rímskej provincie Sýria, do ktorej patrila aj *Judea, kým nebola roku 70 oddelená. Kaifáš bol naprosto verný Rímu a nešetril úplatkami, preto mohol svoj úrad zastávať tak dlho. Podľa evanjelií bol Kaifáš jedným z hlavných strojcov úkladov proti Ježišovi (Matúš 26,3-5) a mal hlavný podiel na Ježišovom odsúdení. Kaifáš bol presvedčený, že iba tak sa dá zachovať verejný poriadok a odvrátiť nebezpečenstvo protirímskeho povstania. Preto sa vyjadril: „Lepšie, aby jeden človek zomrel za ľud, ako by zahynul celý národ.“ Neskôr viedol Kaifáš proces aj proti Petrovi a Jánovi (Skutky 4,6). Bádateľia predpokladajú, že je nepravdepodobné, aby prebehlo predbežné vypočúvanie (Annášom) v Kaifášovom dome s nasledovným oficiálnym výsluchom rady počas prvej noci sviatku pesah (z štvrtka na piatok). Kaifášovo meno neuvádza Marek a Lukáš, ale Jánovo sa o ňom zmieňuje ešte niekoľkokrát (11,49; 18,13; 18,14; 18,24; 18,14). Francúzsky biblista a hebraista C.Tresmontand z toho usudzuje, že Jánovo evanjelium bolo oveľa staršieho dáta, ako je súčasná tradícia.

*

Sanhedrin. Úradujúci veľkňaz predsedal veľrade, hebr.aram. *sanhedrin (*talmudská transkripcia z gr. **synedrion** = rada). Najvyšší súd (**Sanhedrin gdola**) sa zabýval sa všetkými záležitosťami celonárodného významu, ustanovovaním kráľa alebo veľkňaza a zriaďovaním nižšieho súdu. Nižší súd (**Sanhedrin ktana**) mal 23 členov a jeho funkciou bolo vynášať štyri druhy hrdelných trestov a vydávať aj pokuty.

História sanhedrinu nie je celkom jasná, ale tradične sa spája so spoločenstvom sedemdesiatich starších, ktorí pomáhali Mojžišovi viesť Izraelitov (Numeri 11,16-24). Zdá sa, že tento nábožensko-správny orgán obnovil po návrate z *Babylónie v pol.6.st.pr.Kr. prorok Ezdráš a spolu s Nehemiášom a vytvoril inštitúciu, ktorá sa na sanhedrin ponášala. V 3.st.pr.Kr. za vlády helenistickej dynastie *Seleukovcov vznikol správny orgán **gerusia** (senát), v ktorom skupina starších z aristokratických kruhov zastupovala židovský národ a dokonca jednal s panovníkmi (1Machabejských 12,6; 2Machabejských 1,10; 4,44; 11,27). Predsedal jej **archisynagógos**.

Zloženie sanhedrinu sa v priebehu rokov menilo, pôvodne základ tvorila prevažne *saducejská kňazská aristokracia, sádokovci, ktorá svoj pôvod aj právo na úrad odvodzovala od Eleazara, tretieho syna Árona, Mojžišovho brata. Svoj úrad veľkňazov si sádokovci podržali do 171 pr.Kr., kedy Antiochos IV. zveril tento úrad svojmu oddanému stúpenkovi Menelaovi. V 1.st.pr.Kr. so vznikom strany *farizejov a *zákonníkov (hebr. **soferim**) sa jej zloženie začalo meniť. Spôsob menovania členov nie je jasný, ale nasvedčuje tomu, že príslušníci aristokracie boli menovaní priamo a ich počet bol doplnený predstaviteľmi svetskej správy. Za vlády Herodesa Veľkého,

ktorý uprednostňoval farizejov pred príslušníkmi starých aristokratických rodov, prevaha saducejov v sanhedrine slabla.

V novozákonných dobách sa sanhedrin v Jeruzaleme skladal zo 70 (71) mužov, toto číslo však nemusí odrážať situáciu pred rokom 70 po Kr. Sanhedrin sa skladal z úradujúceho veľkňaza a bývalých veľkňazov, ďalej z príslušníkov aristokratických (veľkňazských) rodín, zo starších (gr.pl. **presbyteroi**; kmeňových vodcov a kňazov) a zákonníkov, znalcov Zákona, ktorí zvyčajne patrili k strane farizejov. Členovia boli volení podľa učenosti, zbožnosti a múdrosti, niekedy aj podľa politických úvah. Podrobnosti o zložení uvádza ***Mišna Sanhedrin 1,6**. Každý člen musel byť tradične uvedený do úradu (**smicha**).

Súdne právomoci sanhedrinu v ježišovských časoch boli značné. Sanhedrin vykonával nielen občianske právo podľa židovských zákonov, ale do istej miery aj právo trestné. Mal vlastných ozbrojencov a mohol nariadiť zatýkanie. Mohol súdiť prípady, na ktoré sa nevzťahoval trest smrti. Niekedy rímski miestodržiteľia, prokurátori, prepožičali právo vyniesť rozsudok smrti v prípade, že nejakí pohania (hebr. **gojim** = cudzinci; **akum** - skratka z výrazu **ovdej kochavim u-mazalot** = uctievači hviezd a súhvezdí) prekročili hranicu oddeľujúcu vnútorné nádvorie chrámu od priestoru pre pohanov, alebo sa inak previnili proti chrámu: to zrejme boli prípady Ježiša (obvinený z bohorúhačstva), Štefana (bránil kacírsku ježišovskú sektu), Petra, Jána a Pavla (širili kacírské učenie). Fungovanie novozákonného sanhedrinu sa dá najlepšie pochopiť ako orgán s dvoma funkciami, politickou (správna a sudcovská [súd = hebr. **šapat**, gr. **krima**, **krisis**]) a náboženskou. Podľa niektorých historikov bol sanhedrin dvoma inštitúciami, hoci pre toto tvrdenie chýbajú poznatky. Naproti tomu Gerhard Kroll (Po stopách Ježišových, str. 333) píše, že v čase vlády prokurátorov nemal sanhedrin právo vykonávať trest smrti, o čom svedčí tzv. Pôstny zvitok, v ktorom je preukázateľne napísané, že po odchode rímskej kohorty z Jeruzalemu roku 66 bol prvý krát vynesený rozsudok smrti židovským súdom a tiež prevedený. Na pamiatku opätovného nadobudnutia práva hrdelného súdництва bol deň (odchodu kohorty) vyhlásený za národný sviatok a vyznamenaný zákazom pôstu v tento deň.

Zasadanie sa riadilo pevným postupom. Veľrada zasadala denne okrem soboty a sviatkov každý druhý a piaty deň týždňa v zasadacej sále (hebr. **beth dijn ha-migdol**), od časného rána, nie však poobede. Konalo sa v obloženej z tesaných kvádrov (hebr. **liškat ha-gazit**). Kňazi sedeli v polkruhu na čele s predsedajúcim (úradujúcim) veľkňazom. Po jeho boku dvaja najväznejší členovia veľrady. K rade patrilo niekoľko pisárov, sluhov a strážcov. Pred nimi sedeli v trojitom rade žiaci, ktorí nesmeli zasahovať do jednania. Ak išlo o trestný tribunál (gr. **gerúsia**), väzni prichádzali skromne oblečení a ak išlo o hrdelný zločin, najprv boli vypočuté argumenty na zbavenie viny a potom nasledovalo odsúdenie. Svedectvá najmenej dvoch - troch svedkov sa museli zhodovať, inak boli vyhlásené za neplatné. Ak niekto hlasoval za oslobodenie obžalovaného, neskoršie nesmel svoj názor zmeniť. Študenti sa smeli vyjadriť v prospech oslobodenia, ale nie za odsúdenie. Oslobodenie obžalovaného mohlo byť vynesené v deň súdu, s odsúdením sa muselo čakať na nasledujúci deň. Pri hlasovaní členovia sanhedrinu stáli a začínalo sa od najmladších. Na oslobodenie stačila prostá väčšina, na odsúdenie 2/3 väčšina. Ak z celkového počtu 23 sudcov hlasovalo 12 za oslobodenie a 11 za odsúdenie, väzňa prepustili. Ak hlasovalo 12 za odsúdenie a 11 za oslobodenie, zvýšil sa počet sudcov o dvoch a tento postup platil do počtu 71 sudcov (čiže hlasoval každý člen sanhedrinu), kým nebolo dosiahnuté oslobodenie. Sporné prípady sa riešili v prospech obžalovaného. Preto v tomto ohľade veľa bádateľov diskutovalo o legálnosti súdu nad Ježišom a niektorí

priamo hovoria o justičnom omyle. V Babylonskom talmude zo 6.storočia je zmienka o smrti **Jošuy** (Ježiša) v predvečer sviatku **pesah**. Píše sa, že minulo štyridsať dní, v priebehu ktorých mohol ktokoľvek vystúpiť na Ježišovu obhajobu, a nikto nevystúpil. Zjavne ide o obranný argument Židov proti obvineniam zo strany kresťanov.

*

Ahasver. V Knihe Ester (1,1) datovanej do 300 pr.Kr., ktorá má v hebrejskej Biblii takmer svetský charakter a je písaná formou historického románu (Boh sa v nej vôbec nespomína), je Ahasverom perzský kráľ Chšajárša (gr. Xerxes, v ekum. preklade Achašveroš), ktorý žil v rokoch 486-465 pr.Kr. a prenasledoval Židov v Perzskej ríši. V neskorostredovekých ľudových povestiach vystupuje naopak Ahasver ako Večný Žid, predstaviteľ rozptýleného národa, ktorý musí prejsť všetky krajiny Zeme, lebo sa previnil proti Ježišovi Kristovi. Legenda má rôzne podoby, podľa jednej verzie Ahasver udrel Krista pri vypočúvaní u Kaifáša, podľa inej u Piláta, podľa ďalšej bol jeruzalemským obuvníkom a nedovolil Ježišovi na krížovej ceste odpočinúť si na lavičke.

Príbeh sa zrodil počas križiackych výprav a šírili ho prevažne križiacki bojovníci. Najstaršie písomné svedectvo o osudu Jozefa Cartphilusa, známeho neskoršie ako Ahasver či Večný Žid, obsahuje kronika Matúša Parížskeho z 1.poloviny 13.storočia. Podľa nej v čase, keď sa rozhodovalo o osudu Ježiša Nazaretského, bol Jozef Cartphilus vrátnikom pretoria. Keď Ježiša odvádzali z domu Piláta, udrel ho po tvári a zvolal: „Chod', Ježiš, chod' rýchlejšie, prečo váhaš?“ Ježiš sa na Jozefa prísne pozrel a ticho odpovedal: „Ja odídem, ale ty tu zostaneš a budeš na mňa čakať, kým sa nevrátim.“ Trestom bola nesmrteľnosť. Podľa jednej verzie Jozef od tých čias upadá každých sto rokov do spánku, z ktorého sa zobúdzka k ďalšiemu životu s telom a tvárou tridsaťročného muža. Jeho myseľ si však pamätá všetky zážitky z predošlých stáročí a vie, že jeho utrpenie skončí až druhým príchodom Krista na konci vekov. Podľa niektorých verzií bol Jozef v priebehu svojho dlhého života pokrstený ako Ananiáš, žil v Arménsku a diskutoval s biskupmi a prelátmi. V krajinách, ktoré navštívil, sa stal súčasťou legend.

Talianskou obdobou Ahasvera je Marek (Malchus), ktorý bičoval Krista priviazaného k stĺpu a pritom sa mu posmieval. Po skončení exekúcie Ježiša, zbierajúceho na zemi svoj odev, udrel do tváre železnou rukavicou. Za to bol odsúdený na večné zatratenie a bol v podzemí prikovaný rozžeravenou reťazou k stĺpu. Mal okolo neho chodiť do konca vekov. Po sto rokoch mu Kristus trest zmiernil a odsúdil ho k večnému putovaniu svetom. Tak sa z podzemného chodca stal Večný Žid Ahasver, ktorý blúdi krajinami a vypráva ľuďom svoj príbeh. Na Sicílii sa zrodil príbeh o Ebreo errante a Bouttadeo (tal. ten, ktorý udrel Boha). Do nemeckých hovoriacich krajín prišiel Ahasver v 16.storočí, na počiatku 17.storočia poznali Ahasvera Francúzi a Holanďania. Belgičania ho premenovali na Issaka Laqueda, Muža dávnych dôb, a ženy verili, že vie vracať mladosť. Počas nočných búrok ho vyzerali z okien domov a ak ho zazreli, prosili ho, aby im prinavrátil mladý vek.

Na počiatku 17.storočia povest' poznali v Dánsku, do Švédska ju priniesli vojaci tridsaťročnej vojny a obľúbenou postavou sa stal Ahasver aj v Anglicku 17.storočia. Španieli veria, že Ahasver je potomok prekliateho Kainovho rodu a na čele má vypálený kríž. Má zhrbenú postavu, dlhý plášť a tvár mu skrýva kapučňa. Niekedy svoj biľag ukrýva pod turbanom.

V cárskom Rusku vystupoval Ahasver pod menom Falas, Faňas či Kalos. Za trest, že dal zaucho Kristovi, ho tri razy za deň roztrhá a zhltné divá šelma, aby ho vyvrhla a oživeného opäť prehltla.

Na Ukrajine bola rozšírená legenda o Židoch, ktorí Krista bičovali a potom strážili jeho hrob (pozri kapitola *Vzkriesenie Krista*). Aj oni boli odsúdení k večnému životu a mladosť sa im vracala s dorastajúcim mesiacom. Vyprávania o Ahasverovi zbieral jazykovedec, historik a literárny vedec Alexander Nikolajevič Veselovskij, (†1906), báseň o ňom napísali Vasilij Alexandrovič Žukovskij (†1852) a anglický básnik Georg Byron (†1825). Francúzsky spisovateľ Eugène Sue (†1857) napísal desaťzväzkový román *Večný Žid*. Francúzsky básnik Guillaume Apollinaire (†1918) údajne stretol Ahasvera v Prahe a napísal poému *Pražský chodec*. Český básnik Jaroslav Vrchlický (†1912) sa postavou Ahasvera inšpiroval k prácam *Božetechov kríž* a *Jarný spev Ahasvera*.

V českom ľudovom prostredí postava Ahasvera zdomácnela a stala sa súčasťou *betlehemov* (pozri *Christologický cyklus I.*). Jeho figúrka bola oblečená do dlhého plášt'a s kapucňou alebo mala na hlave turban. Ahasver ukazoval na kolísku vo výjavoch *Narodenie Pána*, prizeral sa *Zvestovaniu pastierov* a *Klaňaniu troch kráľov*, sledoval spoza chrámového stĺpa *Obrezávanie Ježiška* a bol prítomný stretnutiu Simeona a Anny v jeruzalemskom chráme (*Obetovanie Ježiša*). Jeho postavička sa dostala aj do tzv. pašiových betlehemov umiestňovaných v kostoloch, ktoré zobrazovali príbehy *Umučenia*, *Ukrižovania* a *Zmŕtvychvstania Krista*.

Názvy: Ježiš pred Kaifášom, tal. Cristo dinanzi a Caifa, Tribunale di Caifa, nem. Verhör Kaiphas und dem Hohen Rat, Synedrium, angl. Trial of Christ before the High Priest Caiaphas.

SÚD NAD KRISTOM

PETER ZAPIERA KRISTA/PETROVO ZAPRETIE A ĽÚTOSŤ

(Matúš 26,57-58; 26,69-75; Marek 14,54; 14,66-72; Lukáš 22,54-62;
Ján 18,15-18; 18,25-27)

*

Tí čo Ježiša zajali, odviedli do k veľkňazovi Kaifášovi, kde sa zhromaždili zákonníci (gr. *grammateis*; hebr. *soferim*) **a *starší** (gr.pl. *presbyteri*; sg. *presbyteros* < *prebyterion* = rada starších). **Peter šiel zd'aleka** (gr. *apo makrothen* < *makrós* = dlhý, d'aleký) **za ním (Matúš, Marek), za nimi** (gr. *apo makrothen* = zobd'aleč; **Lukáš) až do veľkňazovho dvora** (gr. *aulé* = dvor, nádvorie [vládnej budovy], *dvorana* [veľkňaza]). **Vošiel dnu a sadol si k sluhom: chcel vidieť, ako sa to skončí** (gr. *telos* = koniec; **Matúš), sadol si k sluhom** (gr.pl. *hyperétai*; sg. *hyperétes* = sluha) **a zohrieval sa pri ohni** (gr. *fós* = svetlo; **Marek). Keď uprostred nádvorja rozložili oheň a posadili sa okolo neho, Peter si sadol medzi nich (Lukáš). Za Ježišom išiel Šimon Peter a iný učeník** (gr. *allos mathétés*), **ktorý si nepraje byť menovaný. Peter však ostal stáť vonku pri dverách. Ten druhý učeník, čo sa poznal** (gr. *gnóstos*) **s veľkňazom** (gr.sg. *mégas archiereus*; hebr.sg. *kohen gadol*), **vyšiel, prehovoril** (niečo) **so ženou, ktorá stála vo vrátach, a nechala Petra vojsť (Ján).**

Sadol si k sluhom a zohrieval sa pri ohni : Marek používa výraz gr. *fós* = svetlo, namiesto *pyr* = oheň; noci okolo marca/apríla, keď sa slávil *pesah*, boli chladné. Iný učeník : gr. *allos mathétés*; iste išlo o verného a milovaného učeníka; niektorí bádatelia (M.W.G. Stibbe) sa domnievajú že za anonymnou postavou sa skrýva betánsky Lazár (pozri Christologický cyklus II.: Vzkriesenie Lazára), čo ďalší spochybňujú.

Peter sedel vonku na nádvorí (gr. *kató aulé* = dolu na dvore). Prišla k nemu ktorási slúžka a povedala: „Aj ty si bol s Ježišom Galilejským!“ Ale on pred všetkými zaprel: „Neviem, o čom hovoríš.“ Keď vošiel do brány (gr. *pylón* = vráta, brána), videla ho iná (gr. *allé* = iná [slúžka]) a povedala tým, čo tam boli: „Tento bol s Ježišom Nazaretským (gr. *tú nazaraiú* = nazaretským; pozri Christologický cyklus II.: *Návrat z Egypta/Život v Nazarete*)!“ On znova zaprel s prísahou: „Nepoznám toho človeka.“ O chvíľku pristúpili tí, čo tam stáli, a povedali Petrovi: „Veru, aj ty si z nich, veď aj tvoja reč ťa prezrádza!“ Vtedy začal zaklínať (gr. *érneito* = zaklínať) a prisahať (zapretie zhoršuje použitie prísahy): „Nepoznám toho človeka.“ A vtom zaspieval kohút. Tu sa Peter rozpamätal na slovo, ktoré mu povedal Ježiš: „Skôr ako kohút zaspieva, tri razy ma zaprieš (pozri kapitola *Posledná večera*, verš 26,34).“ Vyšiel von a horko sa rozplakal (**Matúš**).

Keď bol Peter dolu na nádvorí (gr. *kató aulé*), prišla jedna z veľkňazových slúžok. Len čo uvidela (gr. *idúsa* = zazrela) Petra, ako sa zohrieva, pozrela sa (gr. *empablesas* = prezrela si ho) naňho a povedala: „Aj ty si bol s tým Nazaretčanom (gr. *tú nazarénú* [pomenovanie *Nazarénos* = Ježiš Nazaretský vyznieva opovržlivo]), Ježišom.“ Ale on zaprel (gr. *arneisthai*): „**Ani neviem, ani nerozumiem, čo hovoríš.**“ Potom vyšiel von pred nádvorie (gr. *proaulion* - vstupný vestibul pred bránou a dvorom domu) a zaspieval kohút. Keď ho tam videla slúžka, znova začala vravieť okolostojacim: „Tento je z nich.“ Ale on opäť zapieral. O chvíľku tí, čo tam stáli, znova hovorili Petrovi: „Veru si z nich, **veď si aj Galilejčan.**“ On však znova začal (gr. *exato* = začal) zaklínať (gr. *anathematizein*) a prisahať (gr. *omnynai*): „Nepoznám toho človeka, o ktorom hovoríte.“ A hneď (gr. *kai euthys*) však **kohút zaspieval druhý raz.** Vtedy sa Peter rozpamätal na slovo (gr. *rhéma*), ktoré (gr. *hós*) mu povedal Ježiš: „Skôr ako dva razy kohút zaspieva, tri razy ma zaprieš (pozri verš 14,30).“ **I prepukol** (gr. *epibalón*) **v plač** (gr. *klaiein* = plakať; **Marek**).

Keď bol Peter dolu na nádvorí: gr. *kató aulé* = dolu na dvore; výraz *kató aulé* naznačuje, že súd sa konal na prvom poschodí Kaifášovho paláca. **Ani neviem, ani nerozumiem, čo hovoríš**: vetu je možné rozdeliť na dve: „Nerozumiem.“ „Čo to hovoríš?“; viac ako priamym zapretím je dôkazom zmätku niekoho, kto ani nevie, čo hovorí. **Veď si aj Galilejčan**: nakoľko sa nachádzajú sa v dome veľkňaza, čakali od Galilejca určité nepriateľstvo voči predstaviteľom jeruzalemského chrámu (pozri *Galilea/hebr. *ha-galil* = kruh, okruh, oblasť [pozri Christologický cyklus II.: *Ježiš v dome Marty a Márie*]). **Kohút zaspieval druhý raz**: ide o skutočné zakikírikanie pred brieždením, nie označenie doby medzi 12-3 hodinou rannou (pozri kapitola *Ukrižovanie - Hodina*); na rozdiel od Marka, ostatní evanjelisti uvádzajú iba jedno zakikírikanie kohúta; trojnásobné zakikírikanie kohúta, hoci nie je v texte, bolo pokladané za symbol namyslenosti. **I prepukol v plač**: gr. *epibalón klaiein*; výraz *epibalón* odvodený od slovesa *epiballein* = mrštiť, hodiť či položiť niečo na niečo, vrhnúť sa na niečo (dáva možnosť výkladu: vrhol sa von, zrútil sa); sloveso *klaiein* = plakať je veľmi emocionálne.

Ako tak sedel pri svetle, všimla si ho ktorási slúžka (gr. *paidiské*), **zahľadela** (gr. *atenizó* = pozorne si prezerám) naňho a povedala: „Aj tento bol s ním.“ Ale on zaprel: „Žena (gr. *gynai*), nepoznám ho.“ O chvíľu si ho všimol iný (gr. *heteros*) a povedal: „Aj ty si z nich (gr. *ex autón* = jeden z nich).“ Peter odpovedal: „Človeče (gr. *anthrópe*), nie som.“ A keď prešla asi hodina (gr. *diastasés hóras*), ktosi iný tvrdil: Veru, aj tento bol s ním, veď je aj Galilejčan (gr. *Galilaíos*).“

Peter povedal: „Človeče, neviem, čo to hovoríš.“ A vtom, ešte kým hovoril, zaspieval kohút. Vtedy sa Pán (gr. *Kyrios*) obrátil a pozrel sa (gr. *emblepó* = pozerám priamo do tváre) na Petra a Peter sa rozpamätal na Pánovo slovo (gr. *logos tú Kyriú*), ako mu povedal: „Skôr ako dnes kohút zaspieva, tri razy ma zaprieš (pozri verš 22,34).“ Vyšiel von a horko (gr. *pikrós*) sa rozplakal (horké slzy ako začiatok kajúcnosti; **Lukáš).**

Pán : gr. *Kyrios* = preklad hebr. *Adonaj*/Môj Pán, ktorým sa nahrádzalo meno *Jahve/JHVH*; titul Ježiša ako Božieho Syna (pozri *Christologický cyklus I.: Ježišove tituly*).

Tu vrátnička povedala Petrovi: „Nie si ty z učeníkov toho človeka?“ On vravel: „Nie som.“ Stáli tam sluhovia a strážnici, ktorí si rozložili oheň (gr. *anthrakian* > pozri výraz *anthrakian* v kapitole *Zázračný rybolov II.*), lebo bolo chladno, a zohrievali sa... Šimon Peter tam stál (zatiaľ čo vypočúval Kaifáš Ježiša) a zohriev sa. I pýtali sa ho (sluhovia): „Nie si aj ty z jeho učeníkov (gr. *ek tón mathétón autú* = jeden z jeho učeníkov)?“ On zaprel: „Nie som (gr. *úk eimí*).“ Jeden z veľkňazových sluhov (gr. *hypéretai*), príbuzný toho, ktorému Peter odťal ucho (pozri kapitola *Zajatie Ježiša*), vravel: „A nevidel som ťa s ním v záhrade? Peter znova zaprel - a vtom zaspieval kohút (pozri verš 13,38; **Ján).**

Nie som : gr. *úk eimí* ako náprotivok Ježišových výrokov: *egó eimí* = ja som, ja som, žijem; výraz *egó eimí* odkazuje k starozákonným textom, kde má úlohu Božieho mena *JHVH* (*Exodus 3,14: Som, ktorý som = Jahve; Deuteronomium 32,39: Ja som sám jediný a niet Boha okrem mňa*); výraz “to som ja” sa často objavuje v spojení “nebojte sa” (*Izaiáš 43,5: hebr. ki iteka ani* > gr. *hotimeta sú eimí* = neboj sa, ja som [s tebou]); podľa C. Tresmontanda výraz *egó eimí* je prekladom hebr. *ani hu* = ja som (vo význame pomazaný kráľ, Syn Boží, svätý Boží z *Piesne Piesní*). Peter znova zaprel : trojnásobné zapretie Peter neskoršie odčituje trojnásobným vyznaním lásky k Ježišovi (pozri *Christologický cyklus II.: Poverenie Petra*).

Odvtedy Peter nosil pri sebe neustále šatku, ktorou si utieral slzy, keď si spomenul na to, ako zaprel Pána. Potom prelieval slzy zakaždým, keď počul kikirikať kohúta. Vstal, modlil sa a začal plakať (**Vorraine*, †1298). Plakať si tak navykol, že jeho tvár bola takmer spálená od slz (*pápež Kliment*, †100).

...a uvidel (sv.*Ján*) všetok posmech a tresty, ktoré ho (*Ježiša*) postihli. V **Evanjeliu Nazorejcov* sa uvádza dôvod, prečo bol Ján známy veľkňazovi. Pretože bol synom chudobného rybára Zebedeja, nosieval často ryby do paláca veľkňazov Annáša a Kaifáša. Ján vtedy vyšiel k slúžke nepriateľov a vypytoval sa jej, ako jeho priateľ Peter, ktorý stál v plači pred vchodom, sa dostal do vnútra... (*židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok XVIII, Historia Passionis Domini; 14.st.*).

Zbabelý postoj Petra a učeníkov po zatknutí Ježiša napovedá, pred akú voľbu boli prví kresťania postavení: vernosť k pravde viedla k utrpeniu stelesnenému Ježišovou obeťou, zbabelosť ako ju stelesňuje Peter dávala pocit zdanlivého bezpečia. Jeruzalemské ježišovské spoločenstvo bolo prenasledované židovskými hodnosťarmi, veľkňazmi, *saducejmi, staršími, zákonníkmi a farizejmi. Rímske kresťanstvo ohrozovala rímska moc. Rímsky historik a politik Publius Cornelius Tacitus (†116) píše v svojich *Letopisoch*, že najskôr boli pochytení všetci tí (kresťania), ktorí sa priznávali; potom na základe udaní k nim bolo pripojené množstvo ďalších, ani nie tak

pre zločin podpaľačstva (požiar Ríma), ako pre nenávisť k ľudskému rodu. Znamená to, že sami rímski kresťania podávali informácie o svojich bratoch, a tak im privodili smrť (pozri Apokalyptický cyklus: *Veľká neviestka babylonská*). Tacitus opisuje hrozné tresty, ktorým boli rímski kresťania vystavení, zomierali v cirku roztrhaní šelmami, pribití na kríž a zapálení sa za súmraku menili na ľudské pochodne. Pozri Christologický cyklus II.: *Krst Ježiša – Krst*.

Petrovo zapretie dalo v Peru vznik názvu polnočnej omše; nazýva sa lat. **Missa de gallo**/Kohútia omša (pozri Christologický cyklus II.: *Narodenie Pána*).

Väčšina Ježišových učeníkov pochádzala z *Galiley (pozri Christologický cyklus II.: *Ježiš v dome Marty a Márie*). Obyvatelia *Judey sa pozerali na Galilejčanov s pohrdaním a podozrením, lebo severné palestínske oblasti, kde sa Galilea nachádzala, boli od pradávna obývané pohanským obyvateľstvom a navyše po odvečení časti židovského obyvateľstva do asýrskeho zajatia v 8.st.pr.Kr. bolo celé galilejské územie osadené asýrskymi kolonistami. Tí sa pomiešali so zvyškami pôvodného židovského obyvateľstva, čo malo vplyv aj na náboženstvo. V porovnaní s *Judeou bola Galilea chudobnejšia. Okrem týchto osobitostí sa Galilejčania líšili od ostatných palestínskych Židov aj zvláštnou výslovnosťou hrdelných spoluhlások. To napokon prezradilo Petra, keď sa pokúšal poprieť patrí k Ježišovým učeníkom.

Výjav sa odohráva v noci na nádvorí Kaifášovho domu, ktorého architektúru vyvolávajú stĺpy, arkády a brána. V barokovom umení sa dá dvor často iba vytušiť, je ponorený do tmy, osvetľuje ho oheň, kôš s uhlím alebo ohrievadlo (holandský barokový maliar Rembrandt, 1669). V minimalizovanej kompozícii zobrazovali iba slúžku v rozhovore s Petrom a kohúta na stĺpe, na bráne alebo rímse domu. Slúžka niekedy drží Petra za ruku, akoby ho chcela zadržať, obaja sedia, prípadne stoja. Ženu niekedy sprevádzajú slúžobníci dvora alebo vojaci z družiny, ktorá priviedla Krista (taliansky barokový maliar Bernardo Strozzi, †1644). Peter zaprel Krista tri razy, nielen pred ženou, ale aj pred slúžobníkmi, preto býva v zriedkavejšej obmene tohto základného typu zobrazený aj v rozhovore s mužmi (taliansky maliar ranej renesancie Duccio, †1319). K sprievodným postavám v pozadí niekedy patrí Kristus (Rembrandt). Scéna Petrovho plaču je vo výtvarnom umení známa ako Petrova ľútosť alebo Výčitky sv.Petra. V stredovekých rukopisoch oba výjavy, Zapretie a Ľútosť, spájali, neskôr sa vzájomne oddelili a v talianskom a španielskom protireformačnom umení sa Výčitky sv.Petra stali častým námetom. Nezvykli však v ňom zobrazovať Petrov odchod z dvora, ale uprednostňovali *devocionálny typ s osamoteným, nariekajúcim Petrom s kohútom v pozadí. Kompozične i duchom protireformačnej pokory sa apoštol Peter približuje k iným kajúcnikom po tridentského obdobia, svätému Hieronymovi a Márii Magdaléne a spoločne s kajajúcim sa kráľom Dávidom a dobrým lotrom z *Ukrižovania* ho zobrazil aj flámsky barokový maliar Peter Paulus Rubens (†1640).

V stredovekých knižných ilumináciách zvyčajne zobrazovali v naratívnej kompozícii všetky tri fázy príbehu: 1.Kristus predpovedá zapretie Petrom, 2.Peter zapiera Krista na nádvorí Kaifášovho domu, 3.Výčitky sv.Petra. Neskôr výjavy maľovali samostatne. Prvý, ktorý bol súčasťou cyklu Zo života sv.Petra, sa objavuje zriedkavo (mozaika zo S.Appolinare v *Ravenne, 520-526), ďalšie dva výjavy častejšie, keďže patrili aj k *pašiovým cyklom*. Výsluch Krista a Zapretie Krista, ktoré sa v evanjeliách udiali súčasne, preto v niektorých stredovekých rukopisoch zobrazovali oba výjavy spoločne v rámci jednej kompozície (Stuttgartský *žaltár, 820-830). Pozoruhodná scéna Zapretia sa nachádza na postrannej doske sarkofágu v

Lateráne, bazilike rímskeho pápežského sídla, kde medzi Ježišom a Petrom sedí na stĺpe kohút, zatiaľ čo starostlivo vykreslené stavby v pozadí zrejme podávajú verný obraz vtedajšieho Jeruzalemu.

*

Kohút. Obraz kohúta má v kultúre a umení dlhú tradíciu. Významnú úlohu hrá v ľudových poverách takmer všetkých národov. Jeho mimoriadny symbolický význam protirečí reálnemu životu, lebo domácemu vtáctvu na rozdiel od dobytky nebola venovaná žiadna starostlivosť. Ak rôzne prístrešky a ohrady pre kozy, ovce a prasce existovali už v 3.-2.tis.pr.Kr., do 4.st.pr.Kr., neboli stavané kuríny a hydina trávila noc vo vetách stromov alebo smetisku. Do Európy bol kohút a s ním aj sliepky prevezené v dobe bronzovej až z Indie, do Japonska z Číny a Filipín pred rokom 300 pr.Kr.

Pre starovekých Asýrčanov a Egyptanov bol kohút slnečným symbolom zrejme preto, lebo ohlasuje ráno ešte pred východom slnka. Pre svoje lesklé, dúhové perie bol súčasne symbolom božstiev ohňa a svetla, napríklad gréckeho Apolóna alebo slovanského Svantovíta. V Iráne platil za posvätné zviera a pre svoju bojovnosť spojenú s prenikavým kikiríkaním sa verilo, že zaháňa démonov. Kohút sa stáva symbolom bdelosti a východu, pre svoju stálu pripravenosť k zápasu je atribútom bohov vojny Áresa, Marsa a Atény (zakikiríkanie kohúta bolo šťastnou predzvesťou pre nastávajúce vojnové ťaženie), ale tiež Demeter, Herma alebo Asklépia, boha liečiteľstva. Naproti tomu čierny kohút ako predstaviteľ síl podsvetia sa stával obetným zvieratkom. Ochrannú, apotropajnú úlohu plnil motív kohúta na perzských kobercoch. Ako symbol zla, démon, mal ochraňovať majiteľa a dom od všetkého zlého podobne, ako stredoveké odkvapové chrliče v tvare démonov. Ochranný význam plnili aj amulety neskorej antiky alebo pečatné prstene s kameňorytinou démona Abraxa - ľudského trupu s hlavou kohúta a s hadmi namiesto nôh. Možno podobnú úlohu plnili aj slovanské amulety v podobe malých hlinených sošiek kohúta. Vždy však prevažoval pozitívny význam kohúta. Jeho bojovnosť a neustála ochota k páreniu ho priradili k výrazným mužským vlastnostiam. Obraz kohúta, zaháňajúceho kikiríkaním dokonca levov a baziliškov, sa vyskytuje na stredovekých amuletoch, vojnových štítoch a náhrobných maľbách. V heraldike je zobrazovaný v bojovom postoji s jednou nohou zdvihnutou k útoku: erb *Gallie, dnešného Francúzska, ktorý sa zachoval v názve krajina galského kohúta; erbové znamenie sv.Gala (†630), írskeho mnícha, hlavného propagátora kresťanstva vo Švajčiarsku a zakladateľa kláštorov v *Galii. S kohútom sediacim na knihe bol často znázorňovaný aj svätý Vít/Vitus/fr. Guy (†303), taliansky mučeník, vzývaný ako ochranca chorých na epilepsiu, uštipnutých hadmi a pohryzených besnými psami. Sv.Peter s kikiríkajúcim kohútom sa stal patrónom hodinárov.

Stredovekí ľudia verili, že hrebeň kohúta ochraňuje pred zlými snami a ženám sa po zjedení kohúta rodia chlapi. Kohút zaháňal tmu pri lôžku rodičky a uľahčoval príchod dieťaťa na svet. V nordických mýtoch kohút Zlatý hrebeň stráži dúhový most k obydliam bohov. V Číne obraz červeného kohúta chráni dom pred požiarom, biely kohút na rakve zaháňa zlých démonov, čierny kohút predstavuje sily podsvetia. Nakoľko je desiatym znamením čínskeho zverokruhu, nesmie sa konzumovať ani zabiť na Nový rok. Číňania považujú kohúta za dobrosrdečného tvora, lebo zvoláva sliepky k zrnú. Obraz kohúta s kurčiatkami symbolizuje starostlivosť o deti (synov). V indickej mytológii sedáva kohútí kráľ na strome v legendárnej krajine Jambudvipa a jeho hlas núti kikirikať všetky ostatné kohúty na svete. Kohúty ako posvätné vtáky sú chované v mnohých japonských šintoistických chrámoch, lebo sú prvými tvormi,

ktoré hlasom vítajú príchod bohyně slnka Amaterasu ómikami (bohyně ožarujúcej nebesá). Preto sa usudzuje, že torii, brány pri vchodoch do šintoistických svätých v tvare dvoch drevených stĺpov a dvoch spojovacích vodorovných prekladov, hrali pôvodne roľu bidla pre tieto uctievané vtáky (pozri Apokalyptický cyklus: *Zlatá brána/Nebeská brána*); nasvedčuje tomu samotný termín: tori = vták, i = bidlo, príbytok.

Zaujímavá je nevšimavosť ku kohútovi v Starom zákone. O kohútovi ani o sliepkach sa nezmieňuje, aj keď sú dôkazy, že Asýria okolo 1500 pr.Kr. platila Egyptu tribút v podobe hydiny a kohúty sa nachádzali (zrejme ako solárne symboly) na babylonských minciach zo 7.st.pr.Kr. Ak sa dobre vysvetľuje pasáž v 1Kráľov 4,23 kráľ Šalamún dovážal vykŕmené vtáčstvo, zrejme išlo o hydinu, z Cejlónu alebo Indie.

Prvý raz sa kohút (gr. **alektór**) objavuje v evanjeliách, keď Kristus varuje pred koncom sveta, ktorý môže nastať kedykoľvek, či o polnoci, či za spevu kohúta alebo ráno (Marek 13,35 a paralely). Ranný spev kohútov (gr. **alektrofonía**) predstavoval podľa rímskeho počítania času dobu od polnoci do tretej ráno a súčasne bol termínom pre tretiu nočnú hliadku (pozri Christologický cyklus II.: *Ježiš kráča po vlnách/Navicella*; kapitola *Ukrižovanie* - Meranie času, Hodina). V tom čase sa ľudia domnievali, že kohút začína kikirikať vždy v určitú pevne stanovenú dobu, preto v mnohých krajinách (Japonsko) slúžil ako budík. Pokiaľ ide o príbeh Petrovej zrady, nebolo by správne prikladať dvojnásobnému kikirikaniu kohúta konkrétne časové údaje. Oveľa zmyslupnejšie je všimnúť si symboliku trojky v trojnásobnom zapretí. Trojka tu plní úlohu zdôraznenia, zavŕšenia, konečnosti, lebo ako tvrdili starovekí filozofi, kto chápe trojku, chápe svet. Zaujímavé postrehy o starostlivom meraní času podľa spevu kohútov v Jeruzaleme prináša W. L. Lane v práci "Gospel according to Mark"/"Evanjelium podľa Marka": grécky výraz **alektrofonía** znamenal nielen kikirikanie kohúta, ale aj pomenovanie 3.nočnej hliadky a časový úsek medzi polnocou a 3.hodinou rannou (pozri Marek 13,35).

Čiastočne negatívny význam dostal kohút v kresťanskom stredoveku ako stelesnenie žiadostivosti a hašterivosti, resp. hnevu, preto je jedným z atribútov personifikácie Hnevu (**Ira**) a Neznášanlivosti (**Intolerantia**). Na druhej strane je kohút aj symbolom samotného Krista, ktorý ohlasuje nový deň viery. Verš z Marka (13,35) o speve kohúta za rána, čase, keď začína nový deň, aplikoval cirkevný otec a neskorší pápež Gregor I. (†604) na kresťanských kazateľov, „ktorí sa usilujú v temnotách prítomného života zvestovať brieždenie svetla, podobne ako ranné kikirikanie kohúta.“ Ten istý autor kohúta ustanovil za vzor dobrého kazateľa aj preto, lebo skôr ako kohút zvýši svoj hlas, najprv sa bije krídlami (robí pokánie). V tomto zmysle je kohút na ranokresťanských náhrobkoch a sarkofágach odkazom na nový deň po noci (smrti) a stáva sa symbolom zmŕtvychvstania. Pri zobrazení scény Zapretia je kohút symbolom kajúcneho hriešnika. Plechový kohút na kostolnej veži, ktorý mal praktický úkol chrániť pred bleskom, je v kresťanskom poňatí symbolom bdelosti a zvestovateľom pravého svetla viery a zvolávateľom k ranným modlitbám. Existuje aj ľudový výklad, podľa ktorého veterník v tvare kohúta veriacich varuje, aby sa nesprávali k cirkvi tak ako apoštol Peter k Božiemu Synovi.

Kohút mal miesto aj v mágii: v Švábsku sa verilo, že ten, komu nepozorovane podstrčia k jedlu jazyk mladého kohúta, sa do pôvodcu kúzla nadosmrti zaľúbi. V Čechách sa dokonca tvrdilo, že stačí len poštekliť krk svojej milovanej tromi brkami kohútieho chvosta, aby vzplanula láskou. Kohút mal miesto vo vianočnej mágii: na Štedrý večer sa v izbe, kde sa stolovalo, rozsypalo trochu hrachu, pšenice a

žita a potom sa vypustil čierny kohút. Z ktorej kôpky začal zobať, toho bola priveľká úroda, z čoho si nezobral, to sa vôbec nezasialo.

Kohút platil za spoľahlivého proroka počasia. Každý jeho pohyb a počet jeho zakikiríkani bol starostlivo sledovaný. Časté kikiríkание v podvečer malo znamenať dážd, ak sedel na plote, malo nastať krásne počasia. Preto nielen z praktických dôvodov, chrániť pred bleskom a predpovedať počasia, ale aj z viery, že môže odvracať nešťastie a zlých duchov, bol bronzový či medený kohút umiestňovaný na strechách domov a kostolov.

Do slovesnosti sa dostali obraty: vyskakovať ako kohút, kohútiť sa (naparovať sa), dvaja kohúti na jednom smetisku (správať sa majetnícky, neznášateľivo), červený kohút na streche (požiar), posadiť červeného kohúta na strechu (zapáliť), kohúti krok (smelé vystupovanie), krútiť sa ako kohút na veži (meniť často názor, vyhovárať sa), kohút vajce neznáša (márna snaha), ani sliepka ani kohút (neurčitost'), vyčesať kohúta na hlavu (typ účesu), kohútia stopa (typ úpletu)...

Názvy: Lat. Petrus abnegat Dominum, tal. Diniego, Rinnegamento di Pietro, nem. Verleugnung Petri, angl. St.Peter denying Christ.

SÚD NAD KRISTOM

POSMIEVANIE SA KRISTOVI

(Matúš 26,67; 27,29; Marek 14,65; 15,18; Lukáš 22,63)

*

Potom (čo si Kaifáš roztrhol rúcho a židovská rada vyniesla rozsudok smrti) **mu pluli mu do tváre a bili ho päst'ami, iní ho zauškovali** (gr. *kolafio* = zauškujem) **a hovorili: „Prorokuj nám, Mesiáš, hádaj, kto ťa udrel (Matúš)!“** Niektorí začali **naňho pluť** (gr. *ptyo* = plujem), **zakrývali mu tvár, bili ho päst'ami a hovorili mu: „Prorokuj! Aj sluhovia ho bili po tvári (Marek). Muži, ktorí Ježiša strážili** (gr. *synechó* = držím, obklopujem), **posmievali sa mu** (gr. *empaizó* = posmievam sa) **a bili ho** (gr. *derontes*). **Zakryli ho a vypytovali sa ho: „Prorokuj, hádaj, kto ťa udrel!“** **A ešte všelijako ináč sa mu rúhali** (gr. *blasfemiatai*; **Lukáš**).

Pluli mu do tváre : gr. *ptyó* = plujem; slina (gr. *ptysma*) bola považovaná za substanciu, ktorá mala zvláštnu moc (pozri Christologický cyklus II.: Uzdravenie slepých - slina; na druhej strane plúvanie sa považovalo za ťažkú urážku (Numeri 12,14); plúvance a rany zrejme odkazujú na trpiaceho Služobníka Božieho z Izaiáša (40-55) a deuterokanonickú Múdrosť Šalamúnovu (2,12-20), datovanú do 1.storočia; najhoršou urážkou bolo a je naplutie do tváre. **Prorokuj nám, Mesiáš** : podľa Žalmov Šalamúnových (17,37) a Izaiáša (11,2) má byť Mesiáš obdarený mocou Ducha Svätého, múdrosťou rozumného úsudku i silou a spravodlivosťou, čiže prorockými schopnosťami. **Zakryli ho** : v zmysle “zakryli mu oči“, “urobili ho slepým“; verš má skrytý symbol a odkazuje predovšetkým na verš 7,29-30 (Ježišovo Svedectvo o Jánovi): židovskí vodcovia odmietajú Božieho proroka, čiže “slepí“ sú práve oni. **Hádaj, kto ťa udrel** : spolu s nerešpektovaním zásad židovského súdneho procesu (pozri kapitola Ježiš pred veľradou), kruté žarty sluhov menia samotný proces na

frašku nedôstojnú veľkňazov. Všelijako ináč sa mu rúhali : výraz *blasfemeó* = posmievam sa, hovorím urážlivo, ale aj rúham sa; *blasfemeó* = rúham sa < *blasfemia* = rúhanie znamená zneužitie Božieho mena; trestalo sa podľa Zákona (Levitikus 24,16) ukameňovaním; podľa traktátu *Mišna Sanhedrin (7,5)* rúhač (gr. *blasfemos*) nebol vinný, kým nevyslovil Božie Meno; vzhľadom na to, že Ježiš vystupuje v Lukášovom podaní ako *Kyrios/Pán* (pozri kapitola Peter zapiera Krista), môže ísť o význam rúhania a nie posmešnej, urážlivej reči; gr. *Kyrios/Pán* - titul Boha, ktorému zodpovedá hebr. *Adonaj/Môj Pán*, ktorý nahrádzal tabuizované meno *Jahve*).

(Po výsluchu pred Pilátom, počas korunovania trňovou korunou a po oblečení purpurového plášt'a) **mu** (Pilátovi vojaci) **dali do pravej ruky trstinu, padali pred ním na kolena a posmievali sa mu: „Bud' pozdravený, židovský kráľ!“ Pľuli naňho, brali mu trstinu (gr. *kalamos*) a bili ho po hlave (Matúš). ... a začali ho pozdravovať: „Bud' pozdravený, židovský kráľ“ (gr. *Chaire ho basileus tón Iúdaión*)!“ Bili ho trstinou po hlave, pľuli naňho, kľakali pred ním a klaňali sa mu. Keď sa mu naposmievali, vyzliekli ho z purpuru... (Marek).**

Bud' pozdravený, židovský kráľ : gr. *Chaire ho basileus tón Iúdaión*; gr. *Basileus tón Iúdaión*/lat. *Rex Iudeorum* = židovský kráľ (pozri Christologický cyklus I.: INRI); posmešná napodobenina pozdravu rímskych vojakov cisárovi: *Ave Caesar*; v očiach prvých kresťanov si však Ježiš titul kráľ skutočne zaslúžil (pozri Apokalyptický cyklus : Kráľ kráľov). Vyzliekli ho z purpuru : vyzlečením purpurového plášt'a (pozri kapitola Vyzliekanie Krista) končí vojenský posmešný rituál; R.E.Brown (*Smrť Mesiáša*, str. 873-877) pokladá celý rituál zo strany Rimanov za nedôveryhodný.

Posmievanie v paláci Kaifáša je v evanjeliách a predovšetkým v umení niekedy označované ako tzv.prvé posmievanie, Posmievanie v paláci Piláta ako tzv.druhé posmievanie. Podľa toho sa sformovali dva *ikonografické typy: Posmievanie pred Kaifášom a 2.Posmievanie vojakov. V zásade sa líšia od seba tým, že tzv.prvé posmievanie zobrazuje Ježiša bez trňovej koruny a posmievajú sa mu Židia (nemecký neskorogotický maliar Mathias Grünewald, †1528), tzv.druhé posmievanie zobrazuje Ježiša s trňovou korunou, s trstinovou palicou, so zaviazanými očami a posmievajú sa mu rímski vojaci.

V kompozíciách raného stredoveku v tzv.prvom posmievaní Kristus stojí. Hoci tradícia stojacej postavy prežívala aj v stredoveku (taliansky maliar Duccio, †1319), častejšia je kompozícia s bosým a spútaným Kristom sediacim na nízkom schode, stupni či stolíku. Obklopujú ho posmievači, vojaci chrámovej stráže a Židia. Ich počet nie je záväzný, pohybuje sa od dvoch do piatich, viac postáv sa objavuje v umení talianskej renesancie. Hrubý a surový výzor účastníkov kulminuje na obrazoch vrcholnej gotiky v 14.storočí a vždy kontrastuje s pokorou a vyrovnanosťou bezmocného Krista (holandský maliar Hieronymus Bosch, †1516). Obscénne gestá Židov, palec vyčnievajúci spod ohnutého ukazováka, prekrížené ukazováky, palec v ústach, vyplazený jazyk, ktoré vidieť na obrazoch z 15.storočia (Alsaské *retábuly z Colmaru) sú dnes cennými informáciami o spôsobe mimoslovnej komunikácie a obsahu a dôležitosti gest v stredovekej spoločnosti.

V druhom Posmievaní má už Kristus na hlave trňovú korunu. Tentoraz sa mu neposmievajú Židia, ale vojaci Pilátovej vojenskej družiny, často so štandardou S.P.G.R. - Senát a ľud rímsky (taliansky renesančný maliar Barna di Siena, 14.st.). Ježiš je oblečený do purpurového plášt'a, v ruke drží trstinové žezlo. Tak ho neskôr

predstavil Pilát Židom v scéne *Ecce homo*. Typ Druhého posmievania sa v zaalpskom umení začal presadzovať po roku 1300 a vytlačil predchádzajúcu kompozíciu Prvého posmievania; prevládala v umení neskorej gotiky. Tzv.druhé posmievanie bolo maľované ako samostatný typ, ale od 10.storočia často tvorí sprievodnú scénu *Korunovania trnám*. Vidíme to v zaalpskom umení (oltár Narodenia, kostol sv.Egida v Bardejove, 1500).

Nakoľko má tzv.druhé posmievanie veľa spoločných rysov s prvým, stáva sa, že umelci spájajú prvky oboch scén tak, že do obrazovej plochy s chrámovými sluhami dávajú Ježišovi do rúk trstinovú palicu a zviazané oči (taliansky maliar Fra Angelico, †1455) alebo v scéne u Piláta sa medzi rímskymi vojakmi objavujú postavy Židov. Počet divákov sa rozširuje, objavuje sa Kaifáš a členovia veľrady či Pilát. Postupne sa z tzv.druhého posmievania a *Korunovania trnám* vyvinul samostatný motív *Ecce homo*, na ktorom Pilát ukazuje zbičovaného Ježiša židovskému davu.

Na Grünewaldových obrazoch sa objavuje postava hudobníka, ktorý bubnom a píšťalou sprevádza posmievanie; z pohľadu stredovekého diváka hudobník iba prehlbuje výsmech, podľa výkladu dnešných mytológov hlasná hudba mala odháňať vážnových démonov, aby nezaútočili na vojakov. Stretávame sa aj s farizejom Nikodémom, ktorý sa usiluje zmierniť bolesť Krista a prihovára sa zaň (nemecký maliar a grafik Albrecht Altdorfer, 1538). Inokedy Posmievanie zahrnuje ako vedľajší motív *Petrovo zapretie*. Ruky udierajúce Krista, ktoré samostatne zobrazil Fra Angelico na freske kláštora San Marco vo Florencii, sa dostali medzi *nástroje utrpenia* (pozri Christologický cyklus I.).

Starozákonné predobrazy Posmievania sa Kristovi:

a) Smrť oslepeného Samsona (Sudcov 16,21-31). Keď Dalila uspala Samsona a dala mu odstrihnúť vlasy, stratil Samson svoju silu. Vrhli sa na neho Filištínci, spútali ho, oslepili a uvrhli do väzenia. Ako mu vlasy postupne dorastali, vracala sa Samsonovi sila. Raz priviedli Samsona na slávnosť do jedného domu v Gaze, aby sa na ňom mohli zabávať (posmievanie sa Kristovi). Samson požiadal jedného mládenca, aby ho priviedol ku stĺpu, na ktorom spočívala t'archa domu, vraj aby sa mohol o nej oprieť (priviazanie Krista ku stĺpu pred bičovaním). Stĺpy však pevne objal a vzoprel sa proti nim. Dom sa zrútil a pochoval Filištíncov aj Samsona (obetovanie sa Krista, smrť na kríži).

b) Kliatba a požehnanie Noemovo Genesis 9,18-28). Noe obrobil pôdu a vysadil vinicu. Vypil však priveľa vína a nahý uľahol do svojho stanu. Jeho syn Chám to spozoroval a oznámil to svojim bratom (znesvätenie a posmievanie; v rabínskom komentári sa tvrdilo, že Chám nielen videl otcovu nahotu, ale ho aj vykastroval; táto pasáž bola údajne zámerne vyňatá z textu a naznačuje súvislosť s gréckym mýtom o Uranovi a Kronovi).

c) Prorok Micheáš varuje kráľa Achaba (1Kráľ'ov 22,9-28). Micheáš, ktorý prorokoval, že z Betlehema príde Mesiáš, varoval kráľa Achaba, aby sa nepúšťal do vojny proti mestu Rámot-Gileádu a nepočúval svojich falošných prorokov, lebo ho stihne nešťastie. Vtedy jeden z nich, Sedekiáš, udrel Micheáša po tvári.

d) Šimej zlorečí kráľovi Dávidovi (2Samuelova 16,5). Benjamínovec Šimení, príbuzný kráľa Saula, prekliat Dávida za to, že je vrahom; zrejme preto, lebo vydal Gibeončanom sedem Saulových synov a vnukov, ktorí boli повеšaní za odplatu za rovnaký čin spáchaný Saulom. Jednako len Dávid obvinenia prijal pokorne.

e) Chlapci z Bételu sa posmievali prorokovi Elizeovi (2Kráľ'ov 2,23-24). Elizeovi sa niekoľko mladých chlapcov posmievalo pre jeho plešivosť a bolo roztrhaní medvedicami.

*

Trstina (sumer. gi, ambar; *akkad. kanú; hebr. **qáne**; gr. **kalamos**) sú vysoké traviny z vlhkých miest, mokradí a brehov riek. V *Mezopotámii, na dolnom povodí riek Eufrat a Tigris, patrila trstina k najúžitkovejším rastlinám. Divo rastúca rastlina bola od počiatku 3.tis.pr.Kr. spolu s kríkmi a stromami osádzaná na brehoch umelých kanálov, kde znižovala nebezpečenstvo vodnej erózie. Trstinová drvina spolu s hlinou sa primiešavala do tehál, trstinové rohože spevňovali základy domov, tvorili výplne stien a strešných plôch, drvina sa pridávala do hlinených hradieb, valov, vodných nádrží a priehrad. Zelené trstie symbolizovalo plodnosť *Sumeru, zväzky trstiny a trstinový veniec, symbolizovali bohyňu plodnosti Innanu/Ištaru. V okolí veľkých miest Lagaš a Umma bola trstina dôležitou súčasťou palácového a chrámového hospodárstva. Chránili ju pred požiarmi, zvláštni úradníci dozerali na siatbu a zber. Zelené palice trstiny a mladé listy boli skrmované dobytkom a v období hladomorov slúžili ako náhradná potrava ľudí.

Mezopotámska trstina *Phragmites communis* dorastala v *Babylonii bežne výšku 6-7m, vzácné až 9m pri hrúbke stvolu 3-4cm. Zo suchých stvolov sa vyrábali konštrukcie ohrád a prístreškov pre dobytok. Zelené časti sa zberali od jari do júna, suché stvoly na jeseň. Časť z nich slúžila v zimných mesiacoch ako kurivo v kachliach a peciach. Porasty museli byť každé štyri roky obnovované, lebo rastliny postupne slabli a odumierali. Suché stvoly boli zväzované do veľkých snopov o váhe 5-6 talentov (150-180kg). Na zber sa používali zvláštno nože a ozubené, zahnuté kosáky. Zo skladísk boli dopravované niekedy na veľkú vzdialenosť. Pletári rohoží a košíkari (ad-kid/atkupu) používali stvoly o dĺžke 3m. Trstina so zhodnou dĺžkou (3m) bol popri lakt'u (50cm) základnou mierou dĺžky. Trstinová palica (gr. **kanón**) dalo vzniknúť názvu kanonický = záväzný; napr. *kanonické texty, kanonické *evanjeliá.

Bádatelia sa domnievajú, že starozákonné odkazy na trstinu (Exodus 2,3; Jób 8,11; Izaiáš 19,6;42,3; 1Kráľov 14,15; Ezechiel 40,3-8; 41,8; 42,16-19) a novozákonné odkazy (Matúš 11,7; 27,30; Lukáš 7,24; Marek 15,9) sa vzťahujú na rastlinu *Arundo donax*, ktorá rastie v *Palestíne a Egypte a dorastá do výšky viac ako 3m.

Pre svoju pružnosť a poddajnosť vo vetre sa trstina stala symbolom slabosti a nerozhodnosti, opakom pokoja ako cieľovej duchovnej hodnoty. Pri Božích súdoch je Izrael prirovnávaný k trstine, ktorý sa kláti vo vetre vo vode (1Kráľov 14,15), Matúš (11,7n) a Lukáš (7,24) týmto prirovnaním dokazujú, čím všetkým nebol Ján Krstiteľ; nebol ani slabochom ani mocnárom. Paralelou k týmto *kanonickým pasážam je prirovnanie v apokryfnom ***Tomášovom evanjelium** (Logion 78): „**Ježiš povedal: Prečo ste vyšli na pole? Aby ste videli trstinu, ako sa chveje vo vetre? Aby ste videli človeka, ktorý má na sebe mäkké šaty ako vaši králi a vaši veľmoži? Tí majú na sebe mäkké šaty a nebudú môcť poznať pravdu.**“

Kresťanstvo symboliku ďalej moralizovalo a spojilo trstie so zhovievavosťou. Podľa Kristových slov sa nenájde na púšti trstie, ktorým kýva vietor, ani človek oblečený do drahých šiat (Matúš 11,7). Prvý uvedený význam (slabosť a bezvýznamnosť) mal vyjadrovať trstinový stvol v rukách urážaného Krista. Nakoľko ho potom trstinou aj bili a na nej Ukrižovanému ponúkli špongiu namočenú v octe, bola trstina začlenená medzi *nástroje utrpenia* (pozri Christologický cyklus I.). Ku krehkej trstine je prirovnávaná ľudská prirodzenosť Božieho Syna, ktorý sa obetoval, nechal zlomiť, za nás všetkých. K tejto symbolickej trstine sa vzťahuje veľkonočný triangel, trojramenná svieca, ktorú diakon zapaloval od posväteného ohňa a upevnil na trstinovú tyč (lat. **arundine imposita**).

Názvy: Kristus posmievaný, lat. Christi Alapatio, Christus velatus, tal. Christischiaffeggiato, nem. Verspottung Christi, angl. Mocking of Christ.

SÚD NAD KRISTOM

KRISTUS PRED PILÁTOM PONTSKÝM

(Matúš 27,11-26; Marek 15,2-15; Lukáš 23,1-5; 13-25; Ján 18,28-40; 19,4-16)

*

Hned' zrána mali poradu veľkňazi so staršími a zákonníkmi, teda celá veľrada (gr. *kai olon to synedrion*). **Ježiša spúтали, odviekli a odovzdali Pilátovi** (*Marek*). **Keď Ježiš stál pred vladárom, vladár** (gr. *hégémon*; *Matúš*), **a** (gr. *kai*) **Pilát** (*Marek*) **sa ho spýtal: „Ty si židovský kráľ?“ Ježiš odpovedal: „Sám to hovoríš** (*Matúš, Marek*).“ **Veľkňazi naňho mnoho** (gr. *polla*) **žalovali** (*Marek*), **keď naňho veľkňazi a starší žalovali, nič nepovedal** (odkaz na Izaiáša 42,2; 53,7b; *Matúš*). **Vtedy sa ho Pilát opýtal** (*Matúš*), **vtedy sa ho Pilát znova opýtal** (gr. *epéróta*; *Marek*): **„Nič nikomu** (gr. *úk úden* = dvojitý zápor: nič nikomu; zdôraznenie myšlienky) **nepovieš? Pozri, čo všetko žalujú na teba** (*Marek*)!**“ Nepočuješ, čo všetko proti tebe svedčia** (*Matúš*)?**“ Ale on neodpovedal ani jediné slovo** (*Matúš*), **ale on už však** (gr. *de*) **vôbec nič** (gr. *úketi úden*) **nepovedal** (*Marek*), **takže vladár sa veľmi čudoval** (gr. *thaumazein*; možno odkaz na Izaiáša 52,15; *Matúš, Marek*).

Sám to hovoríš : zrejme ide o kladnú odpoveď, ale s ironickým podtextom, lebo Ježiš odpoveď chápal ináč ako Pilát a židovskí predstavitelia; podľa iných nejde ani o popretie ani priame potvrdenie. *Židovský kráľ* : v nezasvätenom rímskom poňatí titul židovský kráľ bol prekladom pojmu Mesiáš; Pilát sa pýta, či je Ježiš jedným z početných falošných mesiášov, ktorí robili problémy tak židovským predstaviteľom ako aj rímskym úradom; tie ich rýchlo a nemilosrdne likvidovali.

...odviekli ho (Židia) **k Pilátovi a začali naňho žalovať** (gr. *katégoreó* = žalujem): **„Tohto sme pristihli, ako rozvracia** (gr. *diastrefó* = rozvraciam) **náš**

národ, zakazuje platiť dane (pozri *Christologický cyklus II.: Daňový peniaz cisárovi* (gr. *Kaisari*) a tvrdí o sebe, že je Mesiáš, kráľ.“ Pilát sa ho opýtal: „Si židovský kráľ?“ On odpovedal: „Sám to hovoríš.“ Pilát povedal veľkňazom a zástupom: „Ja nenachádzam nijakú vinu (gr. *aition* = príčina) na tomto človekovi.“ Ale oni naliehali (gr. *epistychó* = nalieham): „Poburuje (gr. *anaseió* = dosl. fyzicky “otriasam“) ľud a učí (gr. *didaskón*) po celej *Judei, počnúc od *Galiley až sem.“ Len čo to Pilát počul, opýtal sa, či je tento človek Galilejčan. A keď sa dozvedel, že podlieha Herodesovej právomoci (gr. *exúsia*), poslal ho k Herodesovi... (pozri kapitola *Ježiš pred Herodesom; Lukáš*).

Rozvracia náš národ : gr. *diastrefó* = rozvraciam (dosl. fyzicky otriasam) má v sebe význam zvädzania; podobné obvinenia týkajúce sa *Ješuy ha-nocri* [Ježiša] prináša traktát *BT Sanhedrin 43a*, zaoberajúci sa trestným právom a súdnym stíhaním (pozri *Christologický cyklus I.: Ježišove tituly - Ježiš. Podlieha Herodesovej právomoci* : gr. *exúsia* = právomoc; Pilát chce využiť možnosť presunúť výsluch na iné miesto, lebo ako Galilejčan Ježiš spadá pod právomoc Herodesa Antipasa, *tetrarchu v Galilei.

Od Kaifáša viedli Ježiša do vládnej budovy (lat. *pretorium*). Bolo už ráno. Ale oni do vládnej budovy nevošli, aby sa nepoškvrnili a mohli jesť pesahového baránka. Preto vyšiel za nimi von Pilát a opýtal sa: „Akú žalobu podávate proti tomuto človeku?“ Odpovedali mu: „Keby tento nebol zločinec, neboli by sme ti ho vydali.“ Pilát im odpovedal: „Vezmite si ho vy a súdte podľa svojho zákona!“ Židia mu odpovedali: „My nesmieme nikoho usmrtiť.“ Tak sa malo splniť Ježišovo slovo, ktorým naznačil, akou smrťou zomrie. Pilát opäť vošiel do vládnej budovy. Predvolal si Ježiša a spýtal sa ho: „Si židovský kráľ (gr. *basileus tón Iúdaión*; lat. *rex Iudeorum*; hebr. *melekh hai Jehudhim*)?“ Ježiš odpovedal: „Hovoríš to sám od seba, alebo ti to iní povedali o mne?“ Pilát odvetil: „Vari som ja Žid? Tvoj národ a veľkňazi mi ťa vydali. Čo si vykonal?“ Ježiš odpovedal: „Keby moje kráľovstvo (gr. *basileia*) bolo z tohto sveta, moji služobníci by sa bili, aby som nebol vydaný Židom. Lenže moje kráľovstvo nie je stadiaľto.“ Pilát mu povedal: „Tak predsa si kráľ?“ Ježiš odpovedal: „Sám to hovoríš, že som kráľ. Ja som sa na to narodil a na to som prišiel na svet, aby som vydal svedectvo (gr. *martyreso*) o pravde (gr. *té alétheia*). Každý, kto je z pravdy, počúva môj hlas.“ Pilát mu povedal: „Čo je pravda (gr. *tí estin alétheia*; *Ján*)?“

Vládna budova : lat. *praetorium*; pretorium je rímsky vojensko-technický odborný výraz, ktorý označoval predovšetkým celkom všeobecne úradné sídlo rímskeho správcu; týmto miestom mohol byť podľa miestnych pomerov tiež stan; zvyčajne to však bola najkrajšia vila dobytého mesta a v hlavných mestách vladárova rezidencia; miesto súdu sa nazývalo tribunál, ktorý mal tradičný tvar: bola to polkruhová tribúna s dvoma predsunutými rohmi, kde boli miesta pre prísediacich a zapisovateľov; uprostred bola súdna stolica, lat. *sella curullis*, gr. *béma*; tribunál sa nachádzal asi vedľa pretoria, nie však v jeho vnútri; tam verejnosť nemala prístup; keď prokurátor vynášal rozsudok, stačilo na miesto tribunálu postaviť súdnu stolicu. Aby sa nepoškvrnili : pasáž má ironický podtón vzhľadom na to, že židovskí predstavitelia vedome vydávajú na smrť nevinného Ježiša; nie je celkom jasné, ako by vstup do vládnej budovy mohol spôsobiť rituálnu nečistotu; o rituálnej nečistote pozri v *Christologický cyklus II. : Uzdravenie malomocného. Čo je pravda?* : gr. *tí estin alétheia*; lat. *quid est veritas*; hebr. *mah hi' ha'emeth*; podľa bádateľov Pilátova otázka je pohrdlivým odmietnutím Ježišových slov a nie prejavom hľadania filozofickej myšlienky, hoci bola a stále je takto interpretovaná.

Ako to (*Pilát*) povedal, znova vyšiel k Židom a vravel im: „Ja na ňom nenachádzam nijakú vinu. Je však u vás zvykom (*gr. synétheia*), že vám na Pesah prepúšťam jedného väzňa. Chcete teda, aby som prepustil židovského kráľa?“ Oni znova kričali: „Toho nie, ale Barabáša!“ A Barabáš bol zbojník (*gr. léstés*)... (po zbičovaní Ježiša, korunovaní a predvedení pred Židov; pozri kapitoly Bičovanie Ježiša, Korunovanie trním, Ecce homo) len čo ho zazreli veľkňazi a ich sluhovia, kričali: „Ukrižuj! Ukrižuj ho!“ Pilát im povedal: „Vezmite si ho a ukrižujte. Ja na ňom nenachádzam vinu. Židia mu odpovedali: „My máme zákon a podľa zákona musí umrieť, lebo sa vydával za Božieho Syna.“ Keď to Pilát počul, ešte väčšmi sa nal'akal. Znova vošiel do vládnej budovy a spýtal sa Ježiša: „Odkiaľ si?“ Ale Ježiš neodpovedal. Pilát sa ho spýtal: „So mnou nechceš rozprávať?! Nevieš, že mám moc (*gr. exúsia*; *lat. potestatem*; *hebr. rešuth'*) prepustiť ťa a moc ukrižovať ťa?“ Ježiš odpovedal: „Nemal by si nado mnou nijakú moc, keby ti nebolo dané zhora. Preto má väčší hriech ten, čo ma vydal (*gr. ho paradús*) tebe.“ Od tej chvíle sa Pilát usiloval prepustiť ho. Ale Židia kričali (*gr. epikeimai fóné* = *dosl. „odpovedali krikom“*): „Ak ho prepustiš, nie si priateľom cisára (*gr. Philus tou Kaisaros*; *lat. Amicus Caesaris*). Každý, kto sa vydáva za kráľa, stavia sa proti cisárovi.“ Keď Pilát počul tieto slová, vyviedol Ježiša von a sadol si na súdnu stolicu na mieste zvanom Lithostrotus (*gr. lithostrótos* = kamenná dlažba), po hebrejsky Gabbatha (*doposiaľ uspokojivo nevysvetlený *aram. výraz*). Bol prípravný deň pred pesahom, okolo poludnia (*gr. hóra én hós hekté*; podľa rím. počítania času okolo šiestej hodiny [pozri kapitola Ukrižovanie]). Tu povedal Židom: „Hľa, váš kráľ! Ale oni kričali: „Preč s ním! Preč s ním! Ukrižuj ho (*gr. staurósún ton*)!“ Pilát im povedal: „Vášho kráľa mám ukrižovať?!“ Veľkňazi povedali: „Nemáme kráľa, iba cisára!“ Tak im ho teda vydal, aby ho ukrižovali. A oni prevzali Ježiša (*Ján*).

Vydával za Božieho Syna : skutočný dôvod, prečo Židia vydávajú Ježiša je, že hlásal, že je Synom, Božím; ostatné tvrdenia, že je zločinec, boli falošné; obvinenie, že je Synom Božím, bolo však (ironicky pre Židov) správne. Odkiaľ si? : základná otázka jánovskej *christológie; prelaknutý Pilát chce vedieť, či Ježiš naozaj nie je Mesiášom, Božím synom; Ježiš neodpovedá, lebo vie, že Pilát by nepochopil, veď odpoveď mu už dal: „Ja som sa na to narodil a na to som prišiel na svet, aby som vydal svedectvo o pravde (Božej spravodlivosti a zámeroch Boha s ľudstvom). Každý, kto je z pravdy, počúva môj hlas.“ Ježiš neodpovedal : odmieta diskusiu s niekým, kto dáva otázky z pozície pozemskej moci a vlády nad životom a smrťou. Väčší hriech ten, čo ma vydal tebe : *gr. ho paradús* = vydať; Pilát by si mal uvedomiť, že skutočná moc nad životom a smrťou pochádza zhora; Pilát vydáva Ježiša na smrť, lebo je to Otcova vôľa; nie je to odkaz na Judáša, ktorý je už v rukách Boha; prísne vzaté ide o Kaifáša, ktorý Ježiša dal odvieť pred Piláta alebo podľa iných výkladov je tým myslený Satan. Priateľ cisára : *lat. Amicus Caesaris*/*gr. philus tou Kaisaros*; čestný titul; je veľmi nepravdepodobné, že by židovský dav takto formuloval svoju vyhrážku. Lithostrotus : *gr. lithostrótos* = kamenná dlažba; tvorili vápencové dosky dlhé asi 20 a široké 1,5m, hrubé pol metra; bola odkrytá pod kláštorom Notre Dame de Sion a mala asi 1900m²; dláždená ulica spájala Horný a Dolný palác Herodesa Veľkého; podľa dnešných výskumov objavená rímska dlažba Lithostrotus nepatrí do doby herodesovskej, ale až do doby hadrianovskej, t.j. po zničení Jeruzalemu roku 70 a vybudovaní nového mesta *Aelia Capitolina* (pozri Christologický cyklus II.: Vjazd do Jeruzalemu); dnešná kamenná dlažba leží asi 1,5m nad antickými vápencovými platňami. Gabbatha : *aram. slovo nebolo doposiaľ uspokojivo vysvetlené; *Joseph Flavius ho prekladá ako *lófos Saúlú* = Saulova šija, t.j. Saulov hrbol, pahorok.

Ukrižuj ho : gr. *staurósún ton* < *stauróó* = ukrižovávam; iróniu je, že na odstránenie svojho kráľa Židia prijímajú typicky rímsky spôsob popravy, hoci nie jediný (židovské tresty popráv pozri v Christologickom cykle II.: *Kristus a cudzoložnica*); popravu ukrižovaním ojedinele použili aj Židia; dokladá to *Kumránsky zvitok (4Q p Nah), ktorý píše, že *hasmoneovský kráľ "zavesil" muža zaživa, čo sa predtým nikdy v Izraeli nestalo; skôr sa stalo, že mŕtveho, ukameňovaného muža zavesili na kôl na znamenie zlorečenia (popravu ukrižovaním pozri v kapitole Pribíjanie Ježiša na kríž). **Nemáme kráľa, iba cisára** : paradoxom je, že Židia, zmanipulovaní veľkňazmi a staršími, uprednostňujú pred židovským kráľom rímsku moc a súčasne, predstieranou vernosťou, sa vzdávajú príslušnosti k vyvolenému ľudu a prisľúbenému Božiemu kráľovstvu.

(Potom, čo priviedli Ježiša od Herodesa) **Pilát zavola veľkňazov** (gr.pl. *archiereís*; hebr.sg. *kohen gadol*), **predstavených** (gr.pl. *presbyteri* = starci, starší [z ľudu]) **a ľud** (gr. *kai laos*) **a povedal im**: „Priviedli ste mi tohto človeka, že **poburuje** (gr. *apostrefonta* = zvádza) **ľud**. Ja som ho pred vami vypočúval a nenašiel som na tomto človeku nič z toho, čo na neho žalujete. Ale ani Herodes, ved' (gr. *gar*) **nám** (t.j. mne [Pilát používa plurál majesticus]) **ho poslal späť**. Vidíte, že **neurobil nič, za čo by si zaslužil smrť**. **Potrescem** (gr. *paideuó* = dosl. vychovávam [disciplinárny úkon]) **ho teda a prepustím**.“ **Tu celý dav** (gr. *pampléthei* = dosl. všetci dohromady < *pléthos* = zhromaždenie [vodcov]) **skríkol**: „**Preč s ním a prepust' nám Barabáša!**“ Ten bol uväznený pre akúsi vzburu (gr. *stasis*) v meste a pre vraždu (gr. *fonos*). Pilát k nim znova prehovoril, lebo chcel **Ježiša prepustiť**. Ale oni vykrikovali: „**Ukrižuj! Ukrižuj ho!**“ On im tretí raz ešte (gr. *de*) **prehovoril**: „**A čo zlé** (gr. *kakon* < *kakía* = zloba) **urobil? Nenašiel som na ňom nič, za čo by si zasluhoval smrť** (gr. *úden aition thanatú* = žiadna príčina pre smrť). **Potrescem ho teda a prepustím**.“ **Ale oni veľkým krikom dorážali a žiadali, aby ho dal ukrižovať**. Ich krik sa stupňoval a Pilát sa rozhodol vyhovieť ich žiadosti: prepustil toho, ktorého si žiadali, čo bol uväznený pre vzburu a vraždu, kým Ježiša vydal ich zvoli (pozri kapitola Ukrižovanie; **Lukáš**).

Veľkňazov, predstavených a ľud : gr.pl. *archiereís* = veľkňazi; hebr.sg. *kohen gadol*; gr.pl. *presbyteri* = starci, starší (z ľudu); gr. *laos* = ľud; proti Ježišovi sa prekvapivo postavil aj obyčajný ľud = *laos*, čo bolo neprijemné zistenie pre kresťanov prvých storočí, medzi ktorými bolo vždy veľa židokresťanov; Lukáš tento fakt v Skutkoch apoštolov (3,17) zmierňuje dôvodom "nevedomosti." **Poburuje ľud** : gr. *apostrefonta* = zvádza; výraz zvádzať ľud sa v *Starom zákone objavuje často, zvlášť v súvislosti s modloslužbou a učením falošných prorokov (Exodus 5,4; Numeri 15,39; Ezechiel 13,18-22).

Na sviatky im (Pilát) **prepúšťal jedného väzňa, ktorého si žiadali**. **S povstalcami** (gr.pl. *stasiastés*), čo sa pri vzburu (gr. *statis*) dopustili vraždy, bol uväznený muž, ktorý sa volal Barabáš. Zástup vystúpil hore a žiadal si to, čo im robieval. Pilát im povedal: „**Chcete, aby som vám prepustil židovského kráľa?**“ Lebo vedel, že ho veľkňazi vydali (gr. *paradidonai*) zo závidosti (gr. *fthonos* = horlivosť, nenávisť). Ale veľkňazi však (gr. *de*) **podnietili zástup, aby im radšej prepustil Barabáša**. Pilát sa znova (gr. *pallin*) opýtal: „**Čo mám teda podľa vás urobiť so židovským kráľom?**“ Oni opäť skríkli (gr. *krazein*): „**Ukrižuj ho** (gr. *stauráson* = nech je ukrižovaný < *stauróó* = ukrižujem)!“ **Pilát im namietol** (gr. *elegen*): „**A čo zlé urobil?**“ Ale oni o to väčšmi kričali: „**Ukrižuj ho!**“ A Pilát, aby urobil ľudu po vôli, prepustil im Barabáša. Ježiša však dal zbičovať a vydal ho (gr. *paradidonai*), **aby bol ukrižovaný** (pozri kapitola Bičovanie Krista; **Marek**).

Na sviatky im prepúšťal jedného väzňa : dnes nie je jasné, či tento zvyk, vzťahujúci sa k sviatku **pesah*, zaviedol Pilát Pontský, ktorého panovanie sa datuje do rokov 26-36 po Kr. (pozri kapitola Pilát si umýva ruky), alebo prebral iba to, čo bolo v *Judei zaužívané; neexistuje žiadny biblický ani mimobiblický doklad tejto praxe v *Palestíne pri príležitosti *pesahu*, či dokonca udeľovanie milosti z vôle ľudu, hoci udeľovanie milosti a rôznych láskavostí pri príležitosti významných sviatkov bolo v staroveku obvyklé; náznaky takej možnosti sú u Tita (?) Lívia (z roku 68 po Kr. ?), aj v rímskom práve sa miestami objavujú náznaky omilostenia, ktoré udeľuje césar, prokonzulovia a legáti, najmä počas sviatkov; rímske právo poznalo dva druhy amnestie: *indulgentio* a *abolitio*; indulgencia znamenala prepustenie už odsúdeného väzňa a *abolitio* prepustenie ešte neodsúdeného väzňa; indulgenciu mohol udeliť iba cisár, senát a ich vysokí splnomocnenci v provinciách; Pilát mal nižšie postavenie a závisel od legáta v Sýrii, ktorá bola rímskou provinciou vyššieho typu ako *Galilea a Perea; mohol však udeliť *abolitio* ešte neodsúdenému Ježišovi alebo Barabášovi; naproti tomu Gerhard Kroll (Po stopách Ježišových, str. 351) píše, že *pesahová* amnestia nebola ničím nezvyčajným a bola politickým aktom, prejavom zhovievavosti zo strany rímskych úradov a dokazuje ju jeden egyptský papyrus z roku 85 so súdnym protokolom, v ktorom prokurátor Septimus Vegetus hovorí o odpustení bičovania pri príležitosti sviatku. Povstalci : gr.pl. *statistatés* obecné označuje vzbúrencov či povstalcov; je ťažké určiť o aké povstanie išlo, či bolo organizované, či politické; ak pri ňom niekto zahynul, či išlo o náhodného prizerajúceho alebo rímskeho vojaka.

Na sviatky vladár prepúšťal zástupu jedného väzňa, ktorého si žiadali. Mali vtedy povestného väzňa, ktorý sa volal Barabáš (gr. *Barabbas* < *aram. *bar Abbas* = syn Otca). **Keď sa zhromaždili, Pilát im povedal: „Koho mám prepustiť: Barabáša, alebo Ježiša, ktorý sa volá Mesiáš?“ Lebo vedel, že ho vydali zo závidi.** **Keď sedel na súdnej stoliči** (gr. *béma*), **odkázala mu manželka: „Nemaj nič spoločného s tým spravodlivým** (gr. *dikaios*), **lebo som dnes vo sne veľa vytrpela pre neho. Veľkňazi a starší nahovorili zástupy, aby si žiadali Barabáša a Ježiša zahubili. Vladár sa ich opýtal: „Ktorého z týchto dvoch mám prepustiť? Oni zvolali: „Barabáša!“ Pilát im povedal: „Čo mám teda urobiť s Ježišom, ktorý sa volá Mesiáš?“ Všetci volali: „Ukrižovať ho** (gr. *stauróthétó* = ukrižujem)!“ **On vravel: „A čo zlé urobil?“ Ale oni tým väčšmi kričali: „Ukrižovať ho!“ Keď Pilát videl, že nič nedosiahne, ba že pobúrenie ešte vzrastá, vzal vodu a umyl si ruky** (pozri kapitola Pilát si umýva ruky; *Matúš*).

Sedel na súdnej stoliči : gr. *béma*; lat. *sella curullis* = súdny stolec, pódium; ak Ján umiestňuje *béma* na miesto zvané “Na dlažbe“, *aramejsky > hebrejsky *Gabbaltha*, tradične umiestňované do pevnosti Antonia na *via Dolorosa*, u Matúša sa zdá pravdepodobnejšie, že Pilát sídlil v Herodesovom paláci, kde je dnes citadela. Odkázala mu manželka : prokurátorova manželka Claudia Procusta sa podľa legendy neskoršie stala kresťankou; sen Pilátovej ženy, ktorý niektorí biblisti pokladajú za dodatočnú vsuvku, má svoje historické paralely: aj Caesarova žena Calpurnia v deň jeho smrti r.44 varovala manžela, že mala sen, aby v ten deň nechodil do senátu. Spravodlivý : gr. *dikaios* = spravodlivý [v zmysle zachovávací príkazy Zákona (spravodlivosť = gr. *dikaiosyné* pozri v Christologickom cykle II.: Kázeň na hore); v rímsko-pohanských predstavách spravodlivý predstavoval božského človeka, svätca.

Podľa Jána zostali Židia vonku pred pretoriom, aby sa nepoškvrnili obydlím pohana a mohli ten deň jesť veľkonočného barančeka. Ikonografia však tento detail ignorovala. Vznik obrazového typu Krista pred Pilátom nie je doposiaľ celkom vyjasnený. Námet Krista pred Pilátom je známy v kresťanskom umení už od 6.storočia. Scénu tvorí otvorené nádvorie alebo súdna sieň miestodržiteľovho domu. Na jednom z prvých vyobrazení (Rossanský *kódex, 1.pol.6.st.) sedí prokurátor na vyvýšenej podeste obklopený dvoma strážami s rímskymi štandardami a odznakmi rímskej moci. Vedľa Ježiša stojí dvojica židovských žalobcov, na druhej strane skupina nezúčastnených Rimanov. Takto rozvinutá kompozícia sa opakovala iba zväcne.

Postupne sa sformovali dva základné ikonografické typy Výsluchu pred Pilátom: 1.Žaloba Židov a výsluch Ježiša, 2.Pilát vynáša rozsudok nad Ježišom a umýva si ruky. Obidva typy vznikali už v ranokresťanskom umení (Rossanský kódex, rímske sarkofágy). Od gotiky sa v zaalpskom umení presadil druhý typ s umývaním rúk (vo východnom okruhu sa takmer nevyskytuje). Obidva typy dajú niekedy ťažko odlíšiť, jednoznačným identifikačným znakom je iba scéna Umývania rúk, niekedy aj biely plášť Krista (Duccio, 1308-1311). Ten mu obliekli vojaci kráľa Herodesa, preto ho mal na sebe iba pri druhom výsluchu pred Pilátom.

Krista zobrazovali podobne ako v ostatných súdnych scénach s Kaifášom a Herodesom stojaceho, bosého, so zviazanými rukami, iba ojedinele v bielom slávnostnom odevu. Záväzný typ zobrazenia Piláta sa neujal. Najčastejšie sedí na tróne v kráľovskom, prípadne obyčajnom rúchu, na hlave má korunu vladára, ale objavujú sa zobrazenia, na ktorých má Pilát rôzne formy turbanu, na Ducciových maľbách má vavrínový veniec, ktorý bol odznakom rímskej moci. Niekedy je stvárnený aj bez pokrývky hlavy. Motto "Senatus populusque Romanus" vidno na preklade stĺporadia alebo v skratke S.P.Q.R. na zástave vojaka strážiaceho Krista. Žalujúci Židia tvoria malú gestikulujúcu skupinku, neskôr veľké zoskupenie. Pilátova vojenská družina často chýba. Neskorší a oveľa častejší obrazový typ je sústredený na vzájomný vzťah Krista a Piláta. Pilát kladie ruku na Kristovo rameno alebo na neho ukazuje. V stredoveku sa tento typ, rozhovor rímskeho vladára a Krista, dobovo aktualizoval narážkami.

K sprievodným postavám patrila od stredovekých rukopisov 10.storočia Pilátova žena Claudia Procula, ktorá manžela odhovárala od rozsudku (reliéf na západnom *lettneru dómu v Naumburgu, 1250-60), alebo ju zastupuje jej posol, ktorý šepká Pilátovi do ucha odkaz (*Sakramentár z Fuldy, 975). Výnimočne sa zobrazoval výjav, ako Pilát ponúka Židom, aby zvolili medzi Kristom a Barabášom (Rossanský *kódex). Ak je Barabáš prítomný, je vedený zo svojej cely alebo ho strážne vedú dopredu, aby ho zástup videl.

Umývanie rúk môže byť samostatná téma, napríklad na rímskych sarkofágoch, môže byť aj súčasťou výjavu *Ecce homo* (holandský maliar a grafik Henrick Goltzius, 1558-1617), či je úvodnou scénou k *Neseniu kríža* (fresky v S.Angelo in Formis od Duccia, 1308-1311). Na Západe bezprostredne na Umývanie rúk nadväzuje scéna *Bičovania*.

Uterák a kanvica z Pilátovho výstupu boli zaradené k *nástrojom utrpenia* (pozri Christologický cyklus I.). Okolo roku 326 priviezla sv.Helena, Konštantínova matka, mramorové schody, po ktorých Ježiš stúpil, do Ríma (podľa tradície ich tvorilo 28

stupňov). V baroku boli často zhotovované ich napodobeniny, známe ako Sancta scala; pozri kapitola *Ecce homo*).

*

Pretorium. Miestom Ježišovho stretnutia s Pilátom bolo pretorium, administratívna budova a veliteľstvo. Nachádzali sa v nej obývacie a správne miestnosti prokurátora, štábná stráž aj väzenie. Pretorium mal však Pilát, rovnako ako ostatní prokurátori, v Cézareí Prímorskej, 37km od hory Karmel, na brehu Stredozemného mora. Iba na výnimočné udalosti a sviatky, ako bol pesah, prichádzal do svojho sídla v Jeruzaleme, aby tu dozeral na poriadok.

Najstaršia tradícia až do 7.-8.storočia hľadala súdnu stolicu (gr. *béme*) a kamennú dlažbu *Lithostrotus/Gabbatha*, kde súdil Pilát Ježiša na západný svah Tyropoiónskeho údolia. Tu stál starý Hasmoneovský palác, tzv.Dolný palác, jeden z troch Herodesových palácov. Herodes Veľký ho prevzal po *Hasmoneovcoch. Miestodržiteľ Pilát a Herodesov syn, Herodes Antipas (4 pr.Kr.-34 po Kr.) však neboli priatelia a súperili o moc; podľa evanjeliových správ sa spriatelili až po Ježišom odsúdení.

V čase krížových výprav sa postupne vyvíja nová tradícia, ktorá vidí Pilátovo pretorium v tvrdzi Baris v severozápadnom rohu chrámového okrsku, ktorú Herodes Veľký dostaval a premenoval na hrad Antonia.

Tretím Herodesovým palácom bol tzv.Horný palác na juhozápadnom pahorku, kde sa dnes vypína citadela. Herodes Veľký si nový palác zriadil ako luxusnú rezidenciu, ale tiež preto, lebo sa mu nezdalo bezpečné, aby dominanta Jeruzalemu bola v rukách niekoho iného. Odtiaľ dal vybudovať spoľahlivý signalizačný systém, ktorý fungoval na vzdialenosť 30km. Horný palác mal tri mohutné veže, Hippikos, Fasélos a Mariamme, ktoré po dobytí mesta roku 70 Titus nechal stáť "ako pomníky svojho úspechu." O Hornom paláci náboženský filozof Filón Alexandrijský (†40) hovorí ako o sídle prokurátora. Zo všetkých textov, ktoré hovoria o prokurátorových cestách do Jeruzalemu, vyplýva, že v súlade s politikou Ríma, býval prokurátor v kráľovskom paláci a tým bol Herodesov Horný palác. Je pravdepodobné, že ho prokurátori užívali ako prepychovú súkromnú rezidenciu a úradné záležitosti vybavovali inde. Tým miestom mohla byť podľa niektorých bádateľov pevnosť (gr. *frúrion*) Antonia. Nedochovala sa však žiadna stopa tradície, ktorá Pilátovo pretorium spájala s Horným palácom. Dnešní archeológovia však sa domnievajú, že Jánom spomínaná dlažba Lithostotus spájala Horný a Dolný palác.

V Starom paláci Hasmonejcov býval Herodes Veľký so svojimi ženami a deťmi štrnásť rokov, odtiaľ spravoval svoje vládne záležitosti a tu aj súdil. Chrám ležal vo výške 740m, jeho terasa asi vo výške 770m a bol z neho krásny výhľad na mesto Jeruzalem, ale súčasne na západnú stĺpovú sieň jeruzalemského chrámu (pozri Christologický cyklus II.: *Dvanásťročný Ježiš v chráme*), čo Židov veľmi poburovalo. Hoci Herodes Veľký dal chrám vystavať, do jeho najnútornejšieho okrsku sám nemal prístup. V súčasnosti na základe nových vykopávok v Židovskej štvrti Starého Mesta sa opäť bádatelia opäť vracajú k najstaršej verzii, k Dolnému palácu.

Pevnosť Antoniu (evanjeliá meno pretoria nikde nespomínajú) dal postaviť Herodes Veľký okolo roku 37 pr.Kr. krátko potom, čo porazil pri Bételi posledného Hasmoneovca Matatjáša Antígona a dobyl Jeruzalem. Hrad pomenoval po svojom rímskom priaznivcovi Markovi Antoniovi. Vybudoval ho ako obrannú pevnosť, palác

a väzenie súčasne. Mal aj čisto politické dôvody, rovnaké ako neskoršie Pilát. Chcel odtiaľ dozerat' na veriacich, ktorí prichádzali do chrámového okrsku. Tu boli tiež uchovávané veľkňazské rúcha. *Joseph Flavius píše v svojich Židovských starožitnostiach (XVIII, 4,3), že iba počas troch hlavných sviatkov, **Pesah**/Sviatky nekvaseného chleba, **Šavu'ot**/sviatok Týždňov, **Sukot**/sviatok Stánkov a v Deň Zmierenia/***Jom Kipur** vydávali Rimania Židom veľkňazské rúcha (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*; Apokalyptický cyklus: *Nebeský Jeruzalem*). Dostali ich sedem dní pred sviatkami; rúcha boli vyčistené a použité a na druhý deň po sviatku opäť museli byť uložené na svoje miesto v schránke hradu Antonia. Týmto opatrením mali veľkňazov pevne v rukách, lebo bez kultových rúch nemohli vykonávať svoj úrad. Po smrti Herodesa Veľkého, zosadení jeho syna Herodesa Archelaa, a krátkej prestávke za vlády jeho ďalšieho syna Herodesa Agripu I., si v pevnosti zriadila ubytovne rímska posádka. Počas židovského povstania ju zapálili židovskí pravoverní, *zéloti, a po dobytí Jeruzalemu roku 70 zrúcali pevnosť Titovi vojaci. Dodnes sa z nej zachovala iba dlažba a niekoľko ruín pod kláštorami a kaplnkami. Nachádza sa tu Kláštor Bičovania, Kaplnka Bičovania, Kaplnka Odsúdenia, Omarova madrasa (mešita so školou), bazilika Ecce homo, oblúk Ecce homo a kláštor Sionských sestier. Kláštor Bičovania postavili v polovine 19.storočia františkáni na zrúcaninách stavieb z križiackeho obdobia. Kaplnku Bičovania, ktorá stojí na mieste stredovekého kostola a dlhý čas chátrala, venoval františkánom 1836 paša Ibrahim. Aj Kaplnku Odsúdenia postavili františkáni a stojí na mieste bývalej byzantskej svätyne. Nachádza sa v nej dlažba budovaná na rímsky spôsob. Objavil ju roku 1925 dominikánsky kňaz a archeológ L. H. Vincent a má celkovú plochu 2500m². Archeológovia v nej vidia Lithostrotus. Kaplnka Odsúdenia tradične tvorí začiatok *križovej cesty*, hoci niektorí bádatelia trvajú na tom, že prvé zastavenie naznačuje Omarova madrasa. Bazilika Ecce homo skrýva pozostatky trojitého oblúka z čias vnuka Herodesa Veľkého, Herodesa Agrippu I. (r.37-44) a rímskeho cisára Hadriana. Pri oblúku *Ecce homo*, ktorého hlavná časť sa klenie cez Via dolorosa, údajne predviedol Pilát Ježiša pred zhromaždený dav. Dnes toto miesto tvorí druhé zastavenie križovej cesty v Jeruzaleme (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiový cyklus, križová cesta*).

*

Barabáš. (hebr.*aram. **Barabbas** < **bar Abbas** = syn Otca); menej pravdepodobná je odvodenina od bar Rabban = syn učiteľa. Meno **Bar Abbas** bol *aramejský titul uchádzača o mesiášstvo. Existovali aj rabíni známi ako Bar-Abba; mená s bar/syn dokladá prax: Šimon bar Jony = Šimon, syn Jonášov (pozri Christologický cyklus II.: *Odvzdanie kľúčov Petrovi*), Šimon *bar Kochba (vodca neúspešného druhého povstania Židov okolo 132-135). Niektoré rukopisy dávali v Matúšovom evanjeliu pred meno Barabáš prvé meno Ježiš. Nakoľko sa dá predpokladať, že Barabáš mal aj prvé meno a že je nepravdepodobné, aby mu prví kresťania sami dali meno Ježiš, domnievajú sa bádatelia, že táto barabášovská tradícia (**Jošua bar Abbas**/Ježiš syn Otca) by mohla mať historický základ. Je možné, že Barabášovo prvé meno Ježiš mohlo byť potlačené pohoršením odpisovačov evanjeliových textov. O týchto pocitoch a snahe svedčí výrok cirkevného učiteľa Origenes (†254), predchodcu vedeckého rozboru textu a textovej kritiky. Ten spomína, že až do jeho čias niektoré z rukopisov uvádzali úplné meno zločince, Ježiš Barabáš. Až neskôr tieto rukopisy začali vynechávať meno Ježiš, lebo kresťanom pripadalo nedôstojné, aby zločinec a Vykupiteľ mali spoločné meno (pozri Christologický cyklus I.: *Ježišove tituly*). Z podobného dôvodu sa pomerne časté meno Ježiš prestalo v Svätej zemi, medzi kresťanskými Palestínčanmi bežne používať, lebo bolo svätokrádežné dať človeku meno Boha. Odvolávajú sa na "veľmi staré"

rukopisy, Origenes tvrdí: „Z celého Písma vieme, že žiadny hriešnik nebol zvaný Ježiš.“ Možno išlo aj o to, aby nevznikol dojem, že Pilát Ježiša Nazaretského zaradil do rovnakej kategórie ako Barabáša. V celom biblickom texte sa Barabáš vyskytuje iba v súvislosti súdu u Piláta. V každom prípade voľba medzi Ježišom Nazaretským, skutočným Synom Otca, a Ježišom Barabášom je silne ironická a je veľkou teologickou výzvou.

Barabáš bol muž uväznený za vraždu a vzburu, možno proti rímskej nadvláde. Potom ho bádatelia dávajú do súvislosti s hnutím *zélotov. Túto možnosť nepriamo naznačuje cirkevný otec Hieronymus (†420), keď cituje apokryfný arménsky text, známy ako evanjelium nazorejcov, dnes datované do r.100-150. Hieronymus prekladá meno Barabáš ako “syn (ich) učiteľa“, *aram. **bar Rabban**.

Markov a Lukášov opis môže naznačovať, že jeho zločin bola všeobecne dobre známa udalosť (napr. zabitie rímskeho vojaka) a Barabášov prívlastok “povestný“ (Matúš 27,16) môže vyjadrovať istú vážnosť. Židovskí kňazi v svojej situácii radšej podporili pôvodné požiadavky Barabášových stúpencov a napomáhali povstaleckému hnutiu za jeho prepustenie, aby tak čelili Pilátovej ponuke, že prepustí Ježiša. Barabáš sa tak stal príkladom zástupného vykúpenia, ktoré v Biblii začína príbehom Abraháma a Izáka. Výsadu pre prepustenie väzňa v čase **pesahu** (pozri Slovník: *Pascha) nezávisle dosvedčuje Marek aj Ján. Niektorí bádatelia (Blintzler) ju dávajú do súvislosti s ***Mišnou**, kde je stanovené, že veľkonočný baránok môže byť obetovaný za niekoho, koho sľúbili vyvieť z väzenia.

Názvy: Lat. Christus ad Pilatum remissus, tal. Christo dinanzi a Pilato, nem. Christus vor Pilatus, Handwaschung Pilati, angl. Trial of Christ before Pilate, Pilate washing his Hands.

SÚD NAD KRISTOM

PILÁT SI UMÝVA RUKY

(Matúš 27,24-25)

*

Ked' Pilát videl, že nič nedosiahne, ba pobúrenie Židov ešte vzrastá, vzal vodu, umyl si pred zástupom ruky a vyhlásil: „Ja nemám vinu na krvi tohto človeka“ (gr. *athoós eimí apo tú haimatos tútú*). **To je vaša vec!“ A všetok ľud (gr. *pás ho laos*) **odpovedal: „Jeho krv na nás a naše deti!“** Vtedy im prepustil Barabáša; Ježiša však dal zbičovať' (gr. *fragellóo* = zbičujem) a vydal ho, aby ho ukrižovali (*Matúš*).**

*Umyl si pred zástupom ruky : Pilátovo správanie odráža skôr židovský ako rímsky zvyk (Deuteronomium 21,6-9; Žalm 26,6-10; Izaiáš 1,15-16); v Deuteronomiu sa píše: „Všetci starší toho mesta, ktoré je (najbližšie) od mŕtveho, si umyjú ruky nad jalovicou, ktorej bol u potoka zlomený väz, a dosvedčia: Naše ruky túto krv nepreliali a naše oči nič nevideli“; bolo to vtedy, keď našli zavraždeného človeka na svojom území a nepoznali vraha; skutočnosť, že sa mala vybrať jalovica, čo nenasila jarmo, a že sa mala zabiť na neobrobenej pôde, naznačuje, že nešlo o svetskú vec, ale náboženský úkon; iní interpreti (Lagrang) Pilátovo gesto vysvetľujú tak, že Pilát sa ním dáva do ochrany božským mocnostiam, ktoré trestajú zločin; Riman si takto chcel zaistiť poľahčujúce okolnosti proti pomste svojich bohov (rímske bohyne pomsty Fúrie stíhali krvavé zločiny a násilné porušenie práva a zároveň chránili úbohých a bezbranných), ktorých bude volať nevinná Ježišova krv; v každom prípade tento slávnostný protest v evanjeliových súvislostiach naznačuje, že Pilát odmieta zodpovednosť za následky toho, čo príde. Ja nemám vinu na krvi tohto človeka : gr. *athoós eimí apo tú haimatos tútú*; ide starú vetnú stavbu preloženú z hebrejčiny: *ad-**

olam mid-emej min naki = nech krve dopadnú na hlavu (Jóacha) a celý dom (rod) jeho otca (2Samuelova 3,28); podľa C.Tresmontanda (Hebrejský Kristus, str. 77) opäť ide o dôkaz, že jestvoval hebrejsko-grécky slovník, ktorí používali autori evanjeliových textov pri preklade hebrejsky napísaných evanjelií do gréčtiny. **Jeho krv na nás a naše deti** : zástup prijíma zodpovednosť za Ježišovu smrť formulou, známou zo *Starého zákona (Levitikus 20,9; Jozue 2,19-20; 2Samuelova 1,16; 14,9; Jeremiáš 51,35); obrat "naše deti" mohol vymedzovať zodpovednosť na jednu generáciu, na generáciu, ktorá bola svedkom zničenia jeruzalemského chrámu, a na Matúšových židovských protivníkov; volanie židovského ľudu vyjadruje evanjelistov pohľad na nahradenie Izraela kresťanskou cirkvou; je ale pochopiteľné, že nikto iný ako Židia nemohli volať po Ježišovej smrti, lebo pohanom bolo jeho volanie po náprave židovskej viery ľahostajné a ani mu nemohli rozumieť; Matúšov pohľad je tak kritikou do vlastných radov a nie kliatbou ani hlásaním kolektívnej viny židovského etnika, ako sa to v neskorších stáročiach pokúšali cirkevní otcovia (pozri Christologický cyklus II.: Podobenstvo o stratenom synovi); v skutočnosti ne išlo o všetok židovský ľud, veď z neho si Ježiš väčšinu vyberal učeníkov, bolo medzi nimi veľa stúpcov, ktorí počúvali jeho kázne (pozri Christologický cyklus II.: Kázeň na hore, Nasýtenie piatich tisícov); išlo o veľkňazmi zmanipulovanú luzu = **hydrorroé**; dnešná kresťanská cirkev myšlienku zdedenej židovskej kolektívnej viny za smrť bohovraždy odmieta; oficiálne tak urobila cirkev v koncilovom dokumente **Nostra aetate** 4. roku 1965, počas pontifikátu pápeža Pavla VI, 1965, v ktorom sa zdôrazňuje, že napriek tomu, že židovské orgány a tí, ktorí ich nasledovali, boli vinní zo smrti Krista, nie všetci Židia bez rozdielu vtedy, ani Židia dnes, nemôžu byť obviňovaní z trestných činov spáchaných počas výbuchu svojej vášne; je pravda, že cirkev je nový Boží ľud, ale Židia by nemali byť označovaní za zavrhnutých na základe prekliatia, vyplývajúceho z Písma Svätého... cirkev teda zavrhuje všetky formy prenasledovania Židov... svoje miesto má iba náboženská motivácia kresťanskej charity a tá odsudzuje všetku nenávisť, prenasledovanie a prejavy antisemitizmu, nech prichádzajú z akéhokoľvek zdroja; cirkev vždy konala a stále si myslí, že Kristus z nekonečnej lásky dobrovoľne podstúpil utrpenie a smrť za hriechy všetkých, aby všetci mohli dosiahnuť spasenie...

Druhým dôležitým typom námetu *Kristus pred Pilátom Pontským* v západoeurópskom umení je výjav Piláta umývajúcего si ruky na znamenie svojej neviny. Námet Umývania rúk sa vyskytuje už od ranokresťanských čias (tzv.*Sarkofág dvoch bratov, 340, Rím). Scéna zvyčajne tvorí súčasť predošlého výjavu, niekedy je na nej aj Pilátova žena, ale častejšie tvorí samostatnú, veľmi rozšírenú epizódu. Sluha kľáčí pred Pilátom a drží umývadlo alebo mu leje vodu zo džbánu na ruky. V pozadí je odvádzaný Kristus na bičovanie a korunovanie trnám. Na rytine Martina Schongauera (2.pol.15.st.) má Kristus trňovú korunu už v scéne Umývania rúk. Námet Umývania rúk sa prakticky nevyskytuje v *byzantskom umení. Umývadlo, džbán a uterák z tohto výjavu sa objavujú medzi *nástrojmi utrpenia* (sarkofág Junia Bassa vo vatikánskych hrobkách, 4.st.; mozaika zo S.Appolinare Nuovo v *Ravenne, 6.st.; Rembrandt 1633; pozri Christologický cyklus I.).

*

Prokurátori. Okolo roku 6 po Kr. sa Rím rozhodol zmeniť postavenie svojich spravovaných území a premenil ich na systém rímskych provincií. Niektoré boli podriadené rímskemu senátu, iné cisárovi. Na ich čele stáli miestodržiteľia v hodnosti senátorov. Tretí typ provincie bol podriadený tiež cisárovi, ale na čele stál miestodržiteľ z radov jazdeckého stavu (**ordo equester**), ktorý mal titul prokurátor. Do tejto kategórie sa dostala *Judea, pričom na ňu dozeral sýrsky miestodržiteľ. Sídлом rímskeho prokurátora sa stala Cézarea Prímorská. Prefekti jazdeckého stavu boli

posielaní do barbarských území. Za také oblasti Rimania pokladali aj Judeu. Ich úlohou bolo zabezpečovať v provinciách poriadok a dohliadať na vyberanie nepriamych daní a daní z hlavy. Bežná justícia bola v právomoci židovských súdov, ale prípady, ktoré si vyžadovali trest smrti, najmä rozsudky v politických prípadoch, boli predkladané miestodržiteľovi. Ten predstavoval najvyššiu súdnu inštanciu.

Prokurátor mal zvyčajne pomocné vojenské zbory **auxilia**, ktoré sa skladali z miestnych obyvateľov, ale židovské obyvateľstvo bolo od vojenskej služby oslobodené, lebo by počas sabatu odmietalo slúžiť. Prokurátori Judey počas hlavných židovských sviatkov cestovali do Jeruzalemu, aby tam dohliadali na pokoj v čase, keď bolo mesto plné pútnikov. Prokurátori bývali v pravidelnom kontakte s cisárom. Museli mu podávať správy o záležitostiach, ktoré sa dotýkali jeho dôstojnosti alebo predstavovali akúkoľvek hrozbu pre rímsku moc. V takom prípade boli vydané cisárske nariadenia. Je jasné, že miestodržiteľ mal záujem na tom, aby sa jeho vlastný opis udalostí v provincii dostal k cisárovi skôr ako prípadné sťažnosti z inej strany. Vzhľadom k tomu, že v Judei sa práve schyľovalo k nepokojom, Pilát mal vážny dôvod niečoho takého sa obávať.

Pontius Pilatus. Zo všetkých prokurátorov toho najviac vieme o Pilátovi Pontskom, ktorého panovanie sa datuje do rokov 26-36 po Kr. Pilát patril do vyššej strednej vrstvy rímskej spoločnosti, do stavu jazdcov. Jeho osobné meno nie je známe, ale meno Pilatus naznačuje, že mohol byť samnitského pôvodu; Samnia sa nachádzala v južnom Taliansku a jej obyvateľov po niekoľkých stáročiach odporu porazil a zmasakroval roku 87 pr.Kr. rímsky vojvodca Sulla. Objavili sa názory, že pochádzal zo Španielska. Existuje tiež názor, že by mohol byť potomkom sunitského generála Gaia Pontia.

Svoje priezvisko **Pilatus** (lat. ozbrojený oštepom, alebo ten, kto nosí **pilleus** - plstenú čiapku, ktorá bola odznakom prepusteného otroka) dostal zrejme po svojich predkoch. Pilát bol teda vojak. Nosil koženú ***tuniku** a kovový pancier. Na verejnosti sa objavoval v bielej **tóge**, lemovanej purpurou. Ako Riman mal nakrátko ostrihané vlasy a hladko vyholenú tvár.

Historici sa domnievajú, že svoju vojenskú kariéru Pilát začal v postavení vojenského tribúna, teda nižšieho dôstojníka a postupne stúpil po priečkach vojenskej hierarchie. Keď bol menovaný miestodržiteľom, ešte mu vraj nebolo 30 rokov. Do Judey prišiel roku 26, asi dva roky pred Ježišovým verejným vystúpením. Toho roku ho cisár Tiberius vymenoval za prefekta Judey. Vďačil za to prefektovi cisárskej gardy Seianovi, ktorý bol známy ako nepriateľ Židov. Seian od Piláta očakával, že rovnakým smerom sa bude uberať kariéra jeho chránenca a nesklamal sa. Onedlho ho mohol vyznamenať čestným titulom **Amicus Caesaris** (Priateľ cisárov). Nakoľko krátko pred Pilátovým menovaním senát zmenil svoju politiku, mohol si Pilát so sebou do Palestíny zobrať i svoju ženu (Matúš 27,19). Svoj úrad zastával desať rokov, zatiaľ čo pôsobenie väčšiny iných prefektov Judei bolo oveľa kratšie. Z pohľadu Ríma bol teda Pilát mužom na svojom mieste.

Ako prokurátor mal moc nad celou provinciou a stál na čele niekoľkotisícovej armády, ktorá bola umiestnená v Cézarei Prímorskej a mala vysunutú posádku v Jeruzaleme v pevnosti Antonia. V jeho právomoci boli rozsudky smrti, menoval najvyšších kňazov, kontroloval chrám a jeho pokladnicu. Dohliadal na rúcho veľkňaza a vydával ho iba počas sviatkov. Keď sa presunoval do Jeruzalema, privádzal so sebou vojenské oddiely, ktoré strážili mesto.

Súčasníci ako napríklad rímsky historik Joseph Flavius (†100) a židovský filozof Filón z Alexandrie (†40) opisujú Piláta ako utláčateľa, tyrana, vydriducha a úplatkára. Dobové pramene píšú, že len čo Pilát prevzal moc, znepriatelil si Židov tým, že začal zavádzať rímske zvyky: nechal dal priviezt' zobrazenia cisárov, čomu sa jeho štyria predchodcovia v Jeruzaleme vyhýbali. Židia protestovali, hoci im za to hrozila smrť. Po šiestich dňoch na príkaz cisára Tiberia Pilát ustúpil a dal dopraviť obrazy späť do Cézarey. Jeho správanie odporovalo rímskej zahraničnej politike, ktorá, pokiaľ to neohrozovalo základy ríše, uprednostňovala dohodu. Židov proti sebe opäť pošťval, keď dal z chrámových peňazí, určených iba na údržbu Jahveho kultu, postaviť vodovod a proti desaťtisícom protestujúcich Židov poslal vojakov, ktorí veľkú časť z nich pozabíjali. Zdá sa, že Židov vtedy viedol Júda Galilejský, známy zo Skutkov apoštolských 5,37; *Joseph Flavius však vzburu, pri ktorej bol Júda Galilejský zabitý, spája s vládou prokurátora Quirinia a zasadzuje ju do rokov 6 po Kr. Ani s *etnarchom Herodesom Antipasom nemal Pilát dobré vzťahy a tvrdí sa, že dal zabiť niekoľko jeho poddaných pri zásahu roku 29 proti galilejským pútnikom, ktorí prišli do Jeruzalemu na sviatky. Miestodržiteľia vydávali medené mince pre miestne potreby. Aby neporušovali 2.prikázanie a nemali problémy s domácim obyvateľstvom, umiestňovali na nich prírodné výjavy, stromy alebo klasy obilia. Pilát však v rokoch 29-31 po Kr. provokatívne začal raziť mince s rímskymi náboženskými motívmi. Židia boli pobúrení, lebo museli brať do rúk peniaze, ktoré urážali ich Boha. Pilátova zvoľa vyvrcholila roku 36, keď nechal pozabíjať *Samaritánov na hore Gerizím (pozri Christologický cyklus II.: *Podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi*); zvolal ich tam akýsi podvodník, ktorý im sľúbil ukázať Mojžišove posvätné nádoby. Po incidente vyslala veľrada Samaritánov, ktorá mala pre svoju spoľahlivosť dobré meno v Ríme, posolstvo so sťažnosťou k sýrskemu miestodržiteľovi Vitelliovi. Ten prikázal, aby sa Pilát zodpovedal zo svojho činu v Ríme pred cisárom Tiberiom, a na jeho miesto vymenoval roku 37 Marcella. Kým však Pilát dorazil do Ríma, Tiberius zomrel a správy o výsledku súdu sa nezachovali. Iba teológ a historik Eusebios z Cézarey, priezviskom Panfilov (†338/339) cituje neznámeho gréckeho kronikára, že Pilát bol za Caligulovej vlády donútený spáchať samovraždu. Eusebios bol prvý, ktorý prišiel s tvrdením, že Pilát spáchal samovraždu ako Judáš Iškariotský. Žiadne oficiálne pramene to nepotvrdzujú, ale pravdou je, že rímsky životopisec Gaius Suetonius Tranquillus (†140) v spise "Životopisy dvanástich cisárov" píše, ako Pilátov kolega a správca v Egypte, Cornelius Gallus (†26 pr.Kr.), potom, čo ho zbavili titulu priateľ cisára a zosadili z úradu, bol zavalený udaniami a urážkami, že mu neostalo iné, ako spáchať samovraždu. Názor, že aj Pilát spáchal samovraždu zastával Eusebios aj mnohí ďalší. Legendy hovoria, že Pilát vykázaný do vyhnanstva spáchal samovraždu vo Vienne v južnom Francúzsku. Podľa inej jeho telo hodili do Tibery a keď sa rieka rozvodnila, bolo telo vylovené a prevezené do dnešného Švajčiarska. Miestom jeho posledného odpočinku sa údajne stalo jazero zvané Pilátovo a dodnes vraj na ňom Pilátova duša spôsobuje búrky. Podľa iného názoru sa Pilát stal kresťanom. Etiópski kresťania (koptovia) z neho urobili svätca. Čo sa však s Pilátom stalo naozaj, zostáva predmetom hypotéz.

Dobové pramene ukazujú, že Pilát nenávidel Židov, opovrhoval nimi a neustále im to dával pociťovať. Skutočnosť, že vyhovel ich žiadosti, sa dá celkom jednoducho vysvetliť. Pre Piláta a jeho otrasené postavenie boli nebezpečné vyhrážky židovských starších, že keď prepustí buriča Ježiša, pošlú do Ríma hlásenie o nedbalom vykonávaní úradu. Podľa Lex Juliana bol za buričstvo proti rímskej moci trest smrti a Pilát nezabudol, že už raz si Židia naňho úspešne sťažovali a Herodes Antipas podľa neovereného zdroja si tiež sťažoval, že Pilát vykonáva rozsudky smrti podľa svojej ľubovôle. Pilátova povest' schopného prokurátora bola naštábená, preto sa chránil

vyostríť situáciu, ale súčasne mu nebolo proti mysli oslabiť Židov vnútornými rozporami. Jeho váhanie s vynesением rozsudku teda nemalo nič spoločné so zlým svedomím. Svedčil o tom výsmešný nápis *I.N.R.I.* (lat. skratka **Jesus Nazarenus, Rex Iudaeorum** = „Ježiš Nazaretský, kráľ židovský“; pozri Christologický cyklus I.), ktorý dal umiestniť nad kríž. Jednako len na určitú dobu mu jeho gesto umývania rúk vyneslo také sympatie, že niektoré kresťanské pramene ho označili za svätca (apokryfné Skutky Pilátove, byzantské legendy, koptská cirkev dodnes). Niektorí starovekí kresťanskí spisovatelia, Justín (†165) a Tertullianus (†220/230) sa domnievajú, že Pilát údajne poslal Tiberiovi správu o Ježišovej poprave (tzv. Pilátove aktá), ale úradná správa o Ježišovom procese sa nedochovala. Tzv. Pilátove aktá, datované do 3. storočia a dochované v apokryfnom Nikodémovom evanjeliu z 4.-5. storočia, však nemajú historickú hodnotu.

Otázka, kto nesie hlavnú vinu na Ježišovej smrti, zaťažuje kresťansko-židovské vzťahy dodnes. Ak boli kedysi kresťania presvedčení, že rozsudok smrti zaviniili Židia, dnes sa objavujú snahy zbaviť židovských náboženských predstaviteľov a osobitne veľkňaza Kaifáša do značnej miery viny. Alebo sa vina za Ježišovu smrť kladie na úzku veľkňazskú skupinu, na ktorú väčšina židovskej obce nemala vplyv a ktorá riešila svoje vnútorné politicko-mocenské problémy. Súčasná cirkev (koncilový dokument **Nostra aetate**, 4; 1965) odmieta kolektívnu a dedičnú vinu Židov za Ježišovu smrť. Niektorí historici dokonca tvrdia, že Ježišov proces prebehol veľmi korektne a poctivo a že sa mu po právnej stránke nedá nič vytknúť; veľkňaz Kaifáš nachádzal v neriešiteľnej situácii, správval sa, ako musel, aby ochránil židovskú obec pred rímskymi represiami, ktoré hrozili, ak vypukne židovské povstanie (pozri kapitola *Kristus pred veľradou*); ľudsky zlyhal rímsky prokurátor, ktorý na svoju úlohu jednoducho nestačil.

SÚD NAD KRISTOM

KRISTUS PRED HERODESOM

(Lukáš 23,6-12)

*

Ked' sa Pilát dozvedel, že (Ježiš) podlieha Herodesovej právomoci (gr. *exúsia* = moc, vláda), poslal ho k Herodesovi (gr. *Héródés/Hóródós*), lebo aj on bol v týchto dňoch v Jeruzaleme. Ked' Herodes uvidel Ježiša, veľmi sa zaradoval. Už dávno ho túžil vidieť, lebo o ňom počul, a dúfal, že ho uvidí urobiť nejaký zázrak. Mnoho sa ho vypytoval, ale on mu nič nepovedal. Stáli tam aj veľkňazi a zákonníci a nástojčivo (gr. *eutonós*) naň žalovali (gr. *katégoreó* = vznášam obžalobu). Ale Herodes so svojimi vojakmi ním opovrhol (gr. *exútheneó* = opovrhujem), urobil si z neho posmech (gr. *empaizó* = posmievam sa) tým, že mu dal obliecť biele (gr. *lampros* = biely, žiarivý, skvelý) šaty a poslal ho nazad k Pilátovi. V ten deň sa Herodes a Pilát spriatelili, lebo predtým žili v nepriateľstve.

Herodes : gr. *Héródés/Hóródós* = hrdinský < gr. *hérós* = hrdina; meno *Hóródós* v *gematrii pozri v Apokalyptický cyklus: Zemská šelma; proti všetkým, ktorí by mohli namietať, že evanjelista nemohol znať detaily výsluchu u Herodesa, je namierený text Skutkov apoštolských (13,7), ktoré tradícia pripisuje práve Lukášovi; tu sa píše o istom Manahemovi, priateľovi tetrarchu Herodesa z jeho mladosti; Manahem neskôršie patril v Antiochiii (odkiaľ Lukáš pochádzal) k miestnej kresťanskej obci; takisto sa zmieňuje o istej Jane, manželke Chuzy, Herodesovho správcu (Lukáš 8,1-2), ktorá bola učeníčkou Ježiša, finančne ho podporovala a bola medzi tými, ktoré sprevádzali Ježiša pri nesení kríža až na Golgotu (pozri kapitola Nesenie kríža) a bola jednou z tých, ktoré priniesli správu o Ježišovom zmŕtvychvstani

(Lukáš 24,1-10); dá sa preto predpokladať, že od nich získal evanjelista niektoré informácie. **Dúfal, že ho uvidí urobiť nejaký zázrak** : odkaz na verše (9,7-9): Herodes Antipas sa už dopočul o Ježišových mocných činoch (pozri Christologický cyklus II.), aj o tom, že ho niektorí pokladajú za zmŕtvychvstalého Jána Krstiteľa, ktorého dal Antipas popraviť (Lukáš 9,2); pre niektorých Židov mal Ježiša povest' kúzelníka (pozri Christologický cyklus I.: Ježiš Kristus; Christologický cyklus II.: Navštívenie Panny Márie). **On mu nič nepovedal** : Antipas ako vrah Jána Krstiteľa a cudzoložník nebol hodný odpovede. **Biely odev** : biele rúcho, ktoré malo pripomínať kráľovský odev (gr. *esthéta basilikén*) ako posmešné gesto pre neškodného blázna, ktorý sa pokladá za kráľa; z toho si Pilát mohol urobiť záver, že Herodes nepokladá Ježiša za nebezpečného buriča, ako hovoria veľkňazi. **Predtým žili v nepriateľstve** : dobové správy hovoria o istom nepriateľstve medzi oboma vládcami, o Pilátovej krutosti voči Galilejčanom v čase povstania Júdu Galilejského, o zabitých Herodesových vojakoch, na strane druhej o Antipasovej snahe špehovaním a ohováraním poškodiť Pilátovi v očiach Ríma; ak však Pilát posielala väzňa židovskému kráľovi, ide o prejav uznania jeho vplyvu v Ríme i v *Galilei; ak Antipas posielala väzňa prokurátorovi, ide o výraz úcty k jeho úradu; Pilátove uznanie Herodesovej právomoci znamenalo, že ho pokladá za seba rovného v duchu hesla *filotés isotés* = priateľstvo znamená rovnosť.

...Nikdy nikto zo Židov neumyli si ruky, ani Herodes, a tiež nikto z jeho sudcov. Keď si ich nechceli umyť, povstal Pilát. A vtedy prikázal kráľ Herodes, aby sa chopili Pána, a povedal im: „Čo som prikázal, aby ste urobili, to urobte“ (*Petrovo evanjelium, zlomok I; 2.-3.st.).

Prikázal kráľ Herodes, aby sa chopili Pána : v texte zrejme predchádzala scéna, v ktorej si Pilát umýva ruky.

Keďže Krista predviedli do Herodesovho paláca, maliari výjav umiestňovali do kráľovskej siene alebo do veľkých reprezentačných priestorov, často so stĺporadím. Kompozícia sa podobá výsluchu pred Kaifášom (pozri kapitola *Kristus pred veľradou*) s postavou Ježiša uprostred. Kristus prichádza z jednej strany v sprievode vojenskej družiny spolu so žalujúcimi Židmi, zatiaľ čo na druhej strane sedí v honosnom kráľovskom kresle s baldachýnom kráľ Herodes Antipas. Vládca je oblečený v esthéta basilikén, kráľovskom rúcho, niekedy s insígniami panovníckej moci, korunou a žezlom. Vedľa neho stoja ľudia z jeho družiny, medzi nimi aj služobník, ktorý priniesol pre väzňa slávnostný šat (taliansky maliar Duccio, 1308-1311). Vojenská družina je rímska a na rozdiel od skupiny, ktorá zajala Krista (pozri kapitola *Zrada/Zajatie Krista*), nemá fakle, lucerny, iba halapartne. Scéna nie je ako samostatný výjav veľmi častá (Albrecht Dürer, drevoryt z cyklu tzv. Malé pašie, 1509), obvykle sa vyskytuje ako súčasť *pašiových cyklov* na oltároch neskorej gotiky. Niekedy sú kompozície jednotlivých výsluchov (pred Annášom, Kaifášom, Pilátom a Herodesom) veľmi podobné a ťažko ich odlíšiť, nakoľko nejestvovali záväzné pravidlá pre odevy a atribúty postáv.

*

Herodes Antipas. Kráľ Herodes Antipas bol mladším synom Herodesa Veľkého a jeho ženy, *Samaritánky Maltaky. Roku 4 zdedil po svojom otcovi galilejské a perejské územia. Galilea sa nachádzala na severe Palestíny. Perea predstavovala oblasť Zajordánska a zodpovedala starozákonnému Gileádu. Išlo o vrchovinu 16km širokú s lesnatým porastom. Medzi Židmi zaujímala rovnaké postavenie ako Judea a

Galilea, s ktorými mala spoločnú hranicu, tok Jordánu. Nový zákon o Perei priamo nehovorí menom, ale často o nej píše ako o krajine za Jordánom (Matúš 19,1).

Herodes Antipas s titulom *etnarcha vládol do roku 39, keď bol Rímom zosadený a poslaný do vyhnanstva, lebo ho ohovoril jeho synovec, že plánuje povstanie proti Rímu. Časť územia, ktorému mal Antipas vládnuť, bolo strediskom náboženských, mesiášskych, a sociálnych nepokojov. V Galilei okolo roku 6 organizoval vzbury Júda Galilejský, známy zo Skutkov (5,37), v Perei sa bývalý otrok Herodesa Veľkého, Šimon, vyhlásil za kráľa. Evanjeliá navyše hovoria o nepokoji, ktoré vyvolávali kázne Jána Krstiteľa, syna veľkňaza Zachariáša.

Dobové pramene Antipasa označujú za najschopnejšieho z troch Herodesových synov. Po svojom otcovi zdedil záľubu v staviteľstve. Prestaval galilejské mesto Seforis/Diocaesareu a za sídelné mesto si roku 22 zvolil Tiberias, ktorú vybudoval podľa helenistického vzoru so štadiónom, palácom, mestskou radou **búlé** s radou starších a so synagógou, lebo nemal odvahu dostať sa do otvoreného sporu so židovským náboženstvom; preto sa vyhýbal razbe mincí s ľudskými podobizňami.

Osudnou sa stala Antipasovi jeho žena Herodias, prvý raz vydatá za Antipasovho nevlastného brata Herodesa Filipa. Aby sa s ňou mohol oženiť, musela sa rozviesť Herodias aj sám Antipas. Bol však ženatý s dcérou nabatejského kráľa Areta IV. (Nabatejci obývali územie na juhovýchod od Palestíny a ich hlavným mestom bola Petra). V evanjeliách sa o Antipasovi hovorí predovšetkým v súvislosti s uväznením a popravou Jána Krstiteľa (Marek 6,14-28), ku ktorej ho prehovorila Herodias. Podľa *synoptikov Ján Krstiteľ nový sobáš kráľa odsúdil a tým vzbudil jeho hnev.

Podľa *Josepha Flavia (†100) sa Antipas viac bál Jánovho vplyvu na ľud a nepokojov, ktoré Ján vyvolával svojimi kázňami. Aj kráľ Aretas sa cítil urazený, že Antipas zavrhol jeho dcéru, a pri prvej príležitosti, ktorá sa naskytla roku 36, vyhlásil bývalému zaťovi vojnu, v ktorej Antipas utrpel ťažkú porážku. Podľa Flavia veľa ľudí ju vnímalo ako odplatu za zabitie Jána Krstiteľa. Do doby Antipasovej vlády spadá účinkovanie Ježiša v *Galilei. V Lukášovi (13,31) označil Ježiš Antipasa za líšku, t.j. za zradného a zákerného človeka. Podľa dobových správ Antipas kvôli zlému svedomiu najprv pokladal Ježiša za vzkrieseného Jána Krstiteľa.

Keď sa roku 39 dostal k moci cisár Gaius Caligula, obdaroval Agrippu I., brata Herodias, kráľovským titulom. Herodias chcela, aby si aj jej nový manžel vyprosil v Ríme kráľovský titul. Ale Agrippa ohovoril Antipasa pred cisárom, že zhromažďuje zbrane proti Rímu. Cisár Antipasa zosadil a poslal do vyhnanstva do mesta Lugdunum v *Galii a Galileu a Pereu pridelil Agrippovi I. (počas jeho vlády bol roku 44 popravený apoštol Jakub Starší a zatknutý apoštol Peter).

Do vyhnanstva nasledovala manželka aj Herodias napriek tomu, že dostala od cisára ponuku, aby zostala hosťom na jeho dvore v Ríme. Vo vyhnanstve napokon manželka zomrela. Nakoľko v Galii bolo okrem známeho Lugduna (Lyonu) ešte druhé Lugdunum na severnom svahu Pyrenejí blízko španielskych hraníc, mohlo ísť aj o toto druhé Lugdunum. Potom by sa dalo vysvetliť, prečo Flavius napísal vo svojej Vojne židovskej, že Herodes Antipas bol potrestaný vyhnanstvom do Hispánie.

Názvy: Ježiš pred Pilátom a Herodesom, tal. Cristo dinanzi a Erode, nem. Christus vor Herodes, angl. Christ before Herodes.

SÚD NAD KRISTOM

BIČOVANIE

(Matúš 27,26; Marek 15,15; Ján 19,1)

*

Vtedy im (Židom) prepustil Barabáša; Ježiša však dal zbičovať (Matúš). Aby urobil ľudu po vôli, prepustil im Barabáša. Ježiša však dal zbičovať a vydal ho, aby ho ukrižovali (Marek). Vtedy Pilát Ježiša vzal a dal ho zbičovať (Ján).

*Dal zbičovať : zmyslom bičovania bolo vysiliť väzňa pre ukrižovanie; podľa niektorých bádateľov tento fakt môže vysvetľovať, prečo Ježiš zomrel na kríži tak rýchlo (pozri kapitola Ukrižovanie, Pribíjanie na kríž); niekedy bolo bičovanie (gr. *mastigio*) používané ako samotný trest (Matúš 10,17; Skutky apoštolov 5,40; 22,19; 2Korintským 11,24-25); pôvodne sa jednalo o rímsky trest, ale novozákonné texty dosvedčujú, že ho používali aj Židia; bičovanie bolo trestom pre buričov a otrokov a ako verejná udalosť malo odstrašovať ostatných od vzbury.*

...Vystavil ho tak potupne posmechu a bičovaniu preto, aby urobil zadosť zlobe Židov. Dúfal, že po pripútaní k stĺpu sa Židia takými Kristovými útrapami musia uspokojiť. V *Evanjeliu Nazorejcov čítame, že Židia najali štyroch vojakov, aby bičovali Pána tak tvrdo, že krv vytekala po celom tele. Tých istých vojakov tiež najali, aby ho ukrižovali, ako sa dočítame v J19. V tom všetkom boli Židia zmiešaní s pohanmi (*židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok XIX, Historia Passionis Domini; 14.st.*).

Tých istých vojakov tiež najali, aby ho ukrižovali : z tohto textu sa dá usudzovať, že Ježiša ukrižovali štyria vojaci.

...Ježišovo telo bolo posiate ranami a sinkami a krv tryskala všade navôkol, zo všetkých častí tela. Opakovane padala rana za ranou, kým nielen mučiteľia, ale aj zvedavci nepodľahli únave. Vtedy dostali príkaz odviazať Ježiša. Na stĺpe, ku ktorému bol priviazaný, zostali stopy jeho krvi (*Brigita Švédska, 14.st.*).

O bičovaní, ktoré prikázal prokurátor Pilát Pontský a ktoré vytrpel Kristus pred ukrižovaním, sa zmieňujú všetci evanjelisti veľmi stručne. V podstate iba uvádzajú, že Pilát dal Ježiša zbičovať, Lukáš dokonca ani priamo bičovanie nespomína. O to podrobnejšie a so všetkými naturalistickými detailmi opisuje v spise *Zjavenia* (26.kap.) mystička Brigita Švédska (†1373), známa tiež pod menom Birgitta z Vadsteny, vlastným menom Birgitta Birgerdotter, a taliansky mních Giovanni Cauliba žijúci v 14.-15.storočí, známy ako *Pseudo-Bonaventura (pozri kapitola *Zjavenie Krista svojej matke*). Scéna Bičovania bola v umení neskorého stredoveku bohato rozvinutá nielen vďaka Pseudo-Bonaventurovi a mystikom, ale aj vďaka stredovekým teológom. Tí okrem iného uvažovali o počte rán, ktoré Ježiš dostal. Ich predpoklady sa pohybovali v rozmedzí od štyridsiatich úderov, ktoré predpisoval židovský zákon, k fantastickej predstave piatich tisíc rán, ktorá vychádzala z videnia Brigity Švédskej. V stredovekých legendách predpovedala bičovanie Krista *Sibyla Agrippinská, resp. Sibyla Egyptská, ktorej *atribútom sa stal bič.

Námet Bičovanie sa objavuje vo výtvarnom umení od 9.storočia. Ježiš má iba bedrovú rúšku alebo tuniku (od 12.st. iba bedrovú rúšku). Od 15.storočia sa vyskytuje *devocionálny typ samotného Krista pri stĺpe. Maliari námet umiestňovali maliari do veľkej stĺpovej siene Pilátovho paláca. Kristus je skoro vždy pripútaný k jednému zo stĺpov miestnosti. Iba zriedkavo zobrazovali bičovanie na nádvorí či v arkádach nádvoria. V stredoveku bola Pilátova rezidencia, rovnako ako *Boží hrob*, uctievaná ako jedno z posvätných miest, aj keď boli pochybnosti o jej presnom umiestení. Verilo sa, že v herodesovských časoch sa v Palestíne stavalo v korintskom slohu, preto sa na obrazoch objavujú štíhle stĺpy s dekoratívnymi korintskými hlavicami. Tradícia takejto architektúry sa ustálila v talianskej ranej renesancii. V starších zobrazeniach bola scéna Bičovania umiestnená do neutrálneho prostredia, od 15.storočia sa steny členili, oživilo oknami, občas s priehľadmi do mesta (oltár Narodenia v Bardejove, 1500).

V barokovom umení po Tridentskom koncile (1545-1563) architektonický stĺp nahradili balustrádovým polostĺpom podľa vybavenia rímskeho kostola S.Prassede (flámsky maliar P.P.Rubens, 1617). Kristus, okrem niekoľkých stredovekých diel, ktoré ho zobrazujú v tunike, je vždy bosý a zvyčajne nahý až na bedrovú rúšku. Umelci boli postavení pred problém, ako zobrazit' chrbát, na ktorý dopadali rany, keď bolo potrebné ponechať viditeľnú Kristovu tvár. Ranorenesančné maliarstvo sa s tým vyrovnalo tak, že Krista postavilo en face, pripútaného za zápästie k stĺpu, aby jeho postava nebola príliš zakrytá. V inom variante stojí Kristus pred stĺpom, ruky má zviazané za chrbtom a zdá sa, že rany dopadajú na prednú časť tela. Ruky má zviazané vždy, nohy iba občas. Naratívne kompozície zobrazovali aj jeho priväzovanie, či uťahovanie motúzov (drevorez Albrechta Dürera, 1497-1498). Okolo hlavy má svätožiariu a telo mu pokrývajú krvavé rany. Plášť, ktorý vojaci sňali, leží pohodene na dlažbe. Vojaci, ktorí vykonávajú trest, sú zvyčajne dvaja alebo traja. V neskoréj gotike scénu rozšírili postavy tých, ktorí po bičovaní odpočívajú, pletú trňové metly alebo kožené korbáče, priťahujú motúzy, posmieňujú sa, či prizerajú (Dürer). K sprievodným postavám patrí od 10.storočia stojaci alebo sediaci Pilát a výjav oživujú a rozširujú aj zvedavci svedkovia či členovia jeho družiny (taliansky maliar Barna da

Siena, 1350-1355). Iba zriedkavo sa medzi prizierajúcimi objavuje postava sv.Jána (pozri Apokalyptický cyklus: *Umučenie sv.Jána*).

Zaujímavý variant Bičovania predstavuje námet **Kristus po bičovaní**. Prvý raz sa objavil v talianskom maliarstve na počiatku 16.storočia a bol mimoriadne obľúbený v španielskom barokovom umení 17.storočia (Velázquez, †1660). Krista možno vidieť v okamihu, keď je odväzovaný od stĺpa, alebo leží pri jeho päte spútaný, vyčerpaný a duševne zdeptaný. Alebo sa vlečie po zemi a zberá zo zeme svoj odev. Scény bývajú prítomné aj ďalšie postavy: Panna Mária, svätý Ján a iní svätci.

Relikviu stĺpa a povraz, ktorým bol Ježiš pripútaný, uctievali v kaplnke sv.Zenona v bazilike sv.Praesedy v Ríme. Kúsok stĺpa si priviezol do Prahy cisár Karol IV., ďalší je uložený v tzv.Kríži kráľovstva českého (Svätovítsky poklad). Stĺp a povraz sa objavujú medzi *pašiovými nástrojmi* (pozri Christologický cyklus I.) a sú nesené anjelmi vznášajúcimi sa v nebeských výškach v scénach *Posledného súdu* (pozri Apokalyptický cyklus; freska Posledného súdu v Sixtínskej kaplnke, Michelangelo, 1536-1542).

Starozákonné predobrazy Bičovania Krista: a) **Spútanie Achióra potrestaného Holofernesom (Judit 5,5-6,13)**. Ammonovský vodca Achiór varuje asýrskeho vojvodu Holofernesa pred Izraelitami, za ktorými stojí silný Boh. Asýrčan obviní Achióra zo zbabelosti. Prikáže ho spútať a vydať v Bételi Izraelitom. Tí ho omilostili, keď im verne opísal svoje stretnutie Holofernesom. Podľa tradície bol Achiór priviazaný k stĺpu, keď sa rozhodol Holofernes vydať ho Židom. b) **Bičovanie Jóba (Jób 2,6-11)**. Boh skúšal Jóbovu vernosť a dovolil Satanovi, aby Jóbove telo ranil (bičoval) vredmi od hlavy po päty. Na niektorých stredovekých obrazoch a severoeurópskych dielach Satan Jóba bičuje.

*

Bičovanie. V ježišovských časoch boli známe dva druhy bičovania (gr. **paideuo**, **mastígio**; hebr. **malkut**; lat. **verberare**, **flagellare**), bičovanie židovské a rímske. Židovské bičovanie nesmelo byť použité pri odsúdení na smrť. Podľa Deuteronomia (25,1-3) nesmel počet úderov (**malkujot/malkot**) prekročiť číslo štyridsať. ***Talmud** s ohľadom na Druhú knihu Machabejských (22) znížil maximálny počet rán na 39, ktoré mohol súd (**bejt din**) prisúdiť za rúhanie (**chilul ha-šem**; Exodus 22,27; Levitikus 24,10-16), za porušenie kázne v spoločnosti, hrubú nemorálnosť a pod. Bičovalo sa dlhou palicou, a to po 13 rán na každé rameno a 13 rán na chrbát. Iné pramene hovoria o korbáči (1Kráľov 12,11, 2Paralipomena 10,11; 10,14) troch remeňov, takže pri každom údere spôsobil tri rany, čiže odsúdenec nesmel dostať viac ako trinásť úderov. Cieľom trestu nebola smrť ale zahanbenie a poníženie odsúdenca. V niektorých židovských komunitách sa v predvečer sviatku zmierenia **Jom kipur** dodnes vykonáva symbolické bičovanie kajúcnikov.

Rímskemu bičovaniu sa hovorilo polovičná smrť, lebo bolo veľmi kruté. Nespájalo sa so žiadnym iným trestom, počet rán sa nepočítal a jeho cieľom bolo aj usmrtenie odsúdenca (stopy na *Turínskom plátne* údajne naznačujú 80-120 rán, prerazený nos, zlomeninu lícnej kosti). Bičovanie vykonával školený odborník **lictor**, ktorý používal **flagellum**, trojzväzkový bič s tenkými remeňmi z kože s uzlami; podľa olova v koži alebo uzloch sa nazýval aj **plumbatum**, alebo tiež používal **flagrum**, bič s pásmi kože a konci s kostičkami alebo zdvojenými olovenými guľôčkami na spôsob malej činky alebo olovenými hrotmi (na *Turínskom plátne* sa zachovali stopy trojitých rán aj zdvojené rany o olovených guľôčkach). Odsúdenca priviazali prehnutého cez

asi sedemdesiat centimetrov vysoký stĺp a bičovali najskôr chrbát, kým sa neukázali kosti obeť. Potom pokračovali pri vzpriamenej postave na prsiach a bruchu. Nakoniec sa bičovala hlava a tvár. Podľa rímskeho práva bolo údajne začiatkom ukrižovania a akousi prípravou na smrť s cieľom vysiliť odsúdenca, aby smrť na kríži netrvala dlho.

Ježiš Nazaretský bol bičovaný na rímsky spôsob. Bičovanie malo byť snád miernejším variantom s cieľom vzbudiť súcit davu (pozri kapitola *Ecce homo*). Z tohto dôvodu evanjelisti nespomínajú bičovanie dvoch lotrov, ktorých rozsudok smrti už bol stanovený predtým. Podľa tradície stĺp, ku ktorému Krista priviazali, bol v 4.storočí ešte zachovaný, bol zborený v čase dobývania Jeruzalemu Peržanmi (614). Od 11.storočia sa bičovanie vlastného tela praktikovalo v kláštorech ako záslužné asketické cvičenie. Bič a korbáče boli nielen prostriedkom sebaumŕtvovania, ale predovšetkým symbolom nasledovania Kristovej smrti. Katolícka cirkev, pápež Klement V. a Kostnický koncil (1414-18) sebabičovanie odsudzovali, hoci ho priamo nezakázali. Bičovanie ako pokánie a pripomienku Ježišovho vykupiteľského činu praktikovali v 14.storočí členovia hnutia flagelantov (pozri Apokalyptický cyklus: *Premoženie draka*).

Podľa ľudového výkladu sa k udalosti bičovania Ježiša vzťahuje slovanské veľkonočné šibanie, prvý raz doložené reformačným kazateľom Konrádom Waldhauserom (†1369), kazateľom a vodcom českého reformného hnutia Janom Husom (†1415) a osobným lekárom cisára Rudolfa II., Christophorom Hippolytom Guarionim (†1604). Podľa ľudovej etymológie si kresťania šibačkou pripomínali, že Kristus bol bičovaný. Iná legenda vysvetľuje pôvod šibačky tým, že keď sa vrah Jeruzalemom šírila zvesť o Ježišovom zázračnom zmŕtvychvstaní, židovskí starší nechali ľudí, ktorí o tom hovorili, biť metlami.

S bičovaním súvisí taliansky variant legendy o Ahasverovi (pozri kapitola *Ježiš pred veľradou*). Podľa nej jeden z vojakov, Marek/Malchus bičoval Krista priviazaného k stĺpu a pritom sa mu posmieval. Po skončení exekúcie Ježiša, zbierajúceho na zemi svoj odev, udrel do tváre železnou rukavicou. Za to bol odsúdený na večné zatratenie a bol v podzemí prikovaný rozžeravenou reťazou k stĺpu. Mal okolo neho chodiť do konca vekov. Po sto rokoch mu Kristus trest zmiernil a odsúdil ho k večnému putovaniu svetom. Tak sa z podzemného chodca stal Večný Žid Ahasver, ktorý blúdi krajinami a vypráva ľuďom svoj príbeh.

Názvy: Bičovanie, lat. Christus flagris, tal. Flagellazione, nem. Geisselung, angl. Scourging of Christ.

SÚD NAD KRISTOM

KORUNOVANIE TRNÍM

(Matúš 27,27-31; Marek 15,16-20; Ján 19,2-3)

*

Vladárovi vojaci vzali Ježiša do vládnej budovy (Matúš), dnu do nádvorja (gr. *aulé*), čiže do vládnej budovy (Marek) a zhromaždili (Matúš), zvolali (Marek) k nemu celú kohortu (gr. *spiera*). Vyzliekli ho a odeli do šarlátového plášt'a (Matúš), purpurového plášt'a (Marek) z trnia uplietli korunu a položili mu ju na hlavu (Matúš, Marek, Ján), do pravej ruky mu dali trstinu, padali pred ním na kolená a posmievali sa mu... (Matúš), začali ho pozdravovať: „Bud' pozdravený židovský kráľ“ (gr. *Chaire ho basileus tón Iúdaión*)... (pozri kapitola Posmievanie sa Kristovi; Marek, Ján).“ **Keď sa mu naposmievali, vyzliekli ho z plášt'a (Matúš), z purpuru (Marek) a obliekli mu jeho šaty (Matúš). Potom ho vyviedli, aby ho ukrižovali (Matúš, Marek).**

Kohorta : gr. *spiera*; hoci výraz navodzuje dojem vojensky usporiadaného zástupu; kohorta sa skladala zo 600 mužov a tvorila desatinu légie; vzhľadom na okolnosti išlo iba o skupinu vojakov, dokonca nie Rimanov, ale Sýrčanov v službách Ríma. **Šarlátový plášť** : šarlátová farba plášt'a bola typická pre rímskych vojakov; šarlát bol jeden z početných názvov používaný pre karmín; jasnočervené farbivo obsahovala košenila (vošky červca nopálového); do Stredomoria bolo farbivo dovážané najprv z Indie pod označením kurmis alebo kirmidza, z arabského quirmiz; Gréci nazývali vošky *kokkinos* a latinské oblasti ich poznali ako *coccum*. **Purpurový plášť** : červenofialové farbivo spájané s kráľovskou hodnosťou a bohatstvom, vzhľadom na svoju náročnú výrobu; získané z výlučkov purpurových ulitníkov a na jediný gram farbiva treba 12-20 tisíc živočíchov; keď na prelome 2. a 1.tis.pr.Kr.

dopyt vzrástol, vzniklo v primóri *Fenie organizované chovateľstvo a na to nadväzujúca výroba farbív; s najväčšou pravdepodobnosťou išlo o jednoduchý červený vojenský plášť *sagum*, ktorý svojou farbou pripomínal kráľovský purpur. **Uplietli korunu** : trňová koruna nebola nasadená, aby spôsobovala bolesť, ale skôr kvôli posmechu: išlo o hru pripomínajúcu vyobrazenie cisárov na minciach apod. **Obliekli mu jeho šaty** : t.j. biely odev, ktorý dostal pri výsluchu u Herodesa Antipasa, a zmučeného, zosmiešneného ako karnevalového kráľa ho predviedli späť k Pilátovi, aby ho ukázal židovskému davu (pozri kapitola *Ecce homo*).

Oni sa chopili Pána, strkali ho v chvate a hovorili: „Vlečme Syna Božieho, keď ho máme v moci. A prehodili mu purpurový plášť a posadili ho na sudcovský stolec hovoriac: „Súd’ spravodlivo, kráľ Izraela.“ A ktosi z nich priniesol trňový veniec a položil ho na hlavu Pána. A druhí stáli a pľuli mu do tváre, iní ho bili po tvárach, ďalší bodali trstinou a niektorí ho bičovali a hovorili: „Takou poctou poctíme Syna Božieho“ (Petrovo evanjelium*, zlomok III; 2.-3.st.).**

...Ježišove oči, uši a fúzy plné krvi, napnuté čeluste, otvorené ústa, jazyk pokrytý krvou, píše o bruchu stlačenom dozadu, až sa zdalo, že dotýkalo chrbta, ako by nemal vnútornosti (*Brigita Švédska*, 14.st.).

Podľa stredovekých mystikov korunovanie Mesiasa trňovou korunou predpovedala Apolónova kňažka, *Sibyla Delfská; preto je jej atribútom trňová koruna. Stručné evanjeliové správy rozvíja naturalistickými detailmi neskorý stredovek (vizionárka Brigita Švédska, †1373). Tieto hrôzostrašné obrazy, ktoré stredovek tak obľuboval, ovplyvnili *ikonografiu námetu. Údajná trňová koruna bola roku 1063 prevezená z Jeruzalemu do Konštantínopola a odtiaľ ju získal roku 1239 za obrovskú sumu francúzsky kráľ Ľudovít IX. Svätý. Relikviu priviezol do Francúzska a dal pre ňu postaviť v Paríži v rokoch 1241-48 relikviárovú kaplnku Sainte-Chapelle. Z tejto relikvie získal ostatok tiež český kráľ Přemysl Otakar II. a daroval ho cisterciánskemu kláštoru Trňová Koruna (dnes Zlatá Koruna). V 14.storočí venoval francúzsky kráľ Jan Dobrý kráľovi Karlovi IV. okrem iného aj dva trne z trňovej koruny; jeden z nich bol uložený v križiku na vrchole českej svätováclavskej koruny.

Korunovanie trníom tvorí jednu z posledných scén Súdneho pojednávania s Kristom. V *christologickom cykle uvádza námet *Ecce homo*, k ktorom prokurátor ukazuje davu zbičovaného a korunovaného Ježiša. *Devocionálny variant *Ecce homo* je známy ako obrazový typ **Muž bolesti* alebo Kristus v núdzi (pozri Christologický cyklus I.). Tento obrazový typ sa neviaže k chronologicky usporiadaným naratívnyim námetom. Po Korunovaní trníom nasleduje široká téma *Ukrižovanie*.

Spríevodnou scénou Korunovania trníom bolo od 10. storočia tzv.druhé posmievanie (pozri kapitola *Posmievanie sa Kristovi, Ježiš pred Pilátom Pontským*), ktoré mohlo tvoriť aj samostatný typ. Námet Korunovanie trníom sa začal šíriť v kresťanskom umení od 14.storočia, keď sa začala uctievať relikvia trňovej koruny. Bolo doplnené aj obliekaním Krista do purpurových šiat, čo vychádzalo z predpokladu, že skôr, ako Ježišovi obliekli purpurový odev, museli mu vyzliecť biele rúcho, ktoré dostal u Herodesa (pozri kapitola *Kristus pred Herodesom*). Toto vyzliekanie a obliekanie Ježišovho odevu je preto vnímané ako paralela k vyzliekaniu Krista pred ukrižovaním (pozri kapitola *Vyzliekanie Krista/Espolio, Ukrižovanie*).

Nakoľko predošlý námet *Bičovanie* umiestňovali umelci zvyčajne do veľkej miestnosti pretoria (Duccio, 1308-1311), menej často na nádvorie Pilátovho paláca, na rovnakom mieste sa odohráva aj Korunovanie trnám. Iba ojedinele v stredovekých rukopisoch korunovali Krista počas *Nesenia kríža* (Zlatý *evanjelistár z Echternachu, 1020-1030) alebo sa objavuje s trňovou korunou už námete v *Umývanie rúk* (Martin Schongauer, 2.pol. 15.st.).

Prvé námety Korunovania trnám sa sporadicky objavovali už v 4.storočí na kresťanských *sarkofágoch. V 7.-10.storočí námet nájdeme v rukopisoch. Krista v tom čase zobrazovali vždy stojaceho, vo víťaznom postoji ako pri korunovácii vladára. Tento triumfálny obsah má aj iluminácia tzv.Zlatého evanjelistára z Echternachu, na ktorej Kristus kráča na Golgotu a jeden z vojakov sprievodu pridržiaa korunu nad jeho hlavou (duchovný triumf Ježiša). Od 11.storočia sa objavuje námet tróniaceho Krista oblečeného do šarlátového plášťa, ktorému nasadzujú korunu dvojica vojakov.

Klasický typ vznikol pomerne neskoro v 13.storočí: Kristus sedí ako na tróne a na hlave má trňovú korunu. Vojaci s prekríženými palicami mu ju vtlačajú do čela, pričom palice tvoria symbolickú podobu kríža (Korunovanie trnám od Majstra litoměřického oltára, 1500). Tento charakteristický rys mal svoj pôvod v stredovekých náboženských hrách (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiové hry*). Niekedy Ježiš sedí na nízkom schodíku, na lavici, kamennom bloku, na podstavci stĺpa, či dokonca na odrezanom pni stromu (oltár sv.biskupov, Ľubica, 1521; pozri Christologický cyklus I.: *Strom života*). Purpurový plášť, zvyčajne zaviazaný pod krkom, mu čiastočne odkrýva telo doráňané bičovaním. Spod trňovej koruny mu stekajú kvapky krvi, čo je časté najmä v umení neskorej gotiky a baroka. Od 15.storočia vzniká samostatný devocionálny typ korunovaného Krista na tróne (Hans Holbein ml., †1543).

Spočiatku mala Ježišova koruna podobu tenkého venca, až neskôr sa objavuje typ so zdôraznenými trnmi. Zatiaľ čo v talianskom umení boli ostne menšie a umelci boli pri opise scény zdržanlivejší, v zaalpskom umení, nemeckom a holandskom, sa stretávame s tvarovou nadsádzkou, s veľkými, fantastickými trnmi, ktoré symbol posmechu premenili na skutočný mučiaci nástroj (holandský maliar Hieronymus Bosch, 1508-1509).

Na obrazoch prvých stáročí nášho letopočtu kládol Kristovi na hlavu korunu iba jeden vojak. V klasickej kompozícii Krista korunovali dvaja až štyria vojaci. Bosch sa koncom 15.storočia vracia k zobrazeniu jedného vojaka, ktorý však drží trňovú korunu v železnej rukavici. Kovové rukavice použil vo svojej kompozícii, určenej pre bratislavský dóm Sv.Martina, aj rakúsky sochár Georg Raffael Donner (1730-1731).

Základný ikonografický typ môžu rozširovať sprievodné postavy, predovšetkým Pilát so svojou družinou, vojaci či posmievači (taliansky maliar Tiepolo, 1750). Rozšírením o doplnkové figúry a pridávaním sprievodných scén získava námet Korunovania žánrový ráz, ktorý stiera pašiový obsah. Napríklad na tabuľovej maľbe levočského hlavného oltára sv.Jakuba (1507-1518) jeden z vojakov leží na zemi a hrá sa s dvomi psami.

Námet Korunovania objavuje v umení častejšie, v gotike zvyčajne v rámci pašiových oltárnych cyklov (tabuľová maľba z oltára dómu sv.Alžbety, Košice, 1474-1477). Trňová koruna sa stala jedným z hlavných *nástrojov utrpenia* a do konca protireformácie bola vo výtvarnom umení iba zriedkavo vynechávaná. Objavuje sa

v obrazových typoch *Imago pietatis*, *Ježišovo srdce*, *Bolestný Kristus* a je zaradená medzi *pašiové nástroje* (pozri Christologický cyklus I.).

Starozákonné predobrazy Korunovania Krista: a) Prorok Micheáš varuje kráľa Achaba (1Kráľov 22,9-28). Micheáš, ktorý prorokoval, že z Betlehema príde Mesiáš, varoval kráľa Achaba, aby sa nepúšťal do vojny proti zajordánskemu mestu Rámot-Gileádu a nepočúval svojich falošných prorokov, lebo ho stihne nešťastie. Vtedy jeden z nich, Sedekiáš, udrel Micheáša po tvári. **b) Korunovanie Šalamúna (1Kráľov 3; 9).** Šalamún sa stal zaťom egyptského kráľa a vzal si jeho dcéru za manželku, keď dokončoval stavbu svojho domu, chrámu a hradby Jeruzalema. Keď všetko dostaval, druhýkrát sa mu zjavil Boh. Posvätil stavby a prisľúbil, že v nich bude prebývať a Šalamún bude "kráčať pred ním". Kráľovská koruna je jeho jediným atribútom.

*

Koruna. V Biblii sa výraz koruna používa v prenesenom zmysle ako označenie moci a radosti. Je symbolom vladárstva, preto ju smeli nosiť iba Boží zasvätení, kňazi a králi. V antickom staroveku korunu/veniec nosili panovníci alebo hrdinovia, ktorí sa nejakým významne zapísali do pamäti ľudí (vavrínový veniec víťazov olympijských hier, hradbová koruna vojakov, ktorí prví vstúpili na hradby dobývaného mesta). V Novom zákone bola koruna (koruna spravodlivosti, koruna života, koruna slávy) sľúbená ako odmena kresťanom, lebo oni sami sú korunou radosti a chvály Božej.

Tŕňová koruna. Zatiaľ sa však s určitosťou nevie, aká staroveká rastlina sa pod menom tŕnie skrýva. Názov akanta pripomína rastlinu podobnú bodliaku, ktorej listy poslúžili v 5.st.pr.Kr. gréckym sochárom ako predloha k vytvoreniu ornamentu korintskej hlavice. V Palestíne rastie veľa druhov akantov: tŕňovitá forma s bielymi alebo fialovými listami, mäkká, dlholistá a ďalšie druhy. Niektorí sa domnievajú, že Kristova koruna bola vyrobená z ľahko dostupných listov palmy Phoenix dactylifera, ktorá má ostré ostne. Iní bádatelia uvažovali o rastline Euphorbia milii Desmoul, ale botanici upozorňujú, že rastie na Madagaskare a v Ježišových časoch bola celkom neznáma. Ďalší sa domnievajú, že v prípade Kristovej koruny išlo o sýrsky, tzv. Kristov tŕň (v odborných kruhoch známy ako Paliurus, krkavec tŕnitý); ide o ker alebo strom tri až päť metrov vysoký, s ohybnými bielymi vetvami, ktorých listové stopky vyrastajú spomedzi dvoch tŕňov silne zahnutých späť. Podľa botanikov rastie táto rastlina v okolí starého Jeruzalema predovšetkým na miestach, kde kedysi bolo popraviisko Golgota. Medzi rastlinami, ktoré prichádzajú do úvahy, je uvádzané aj poddajné tŕnie Carthamus glaucus a lotosovitý ker Ziziphus spina Christi (čes. termín cicimek huňatočervený), známy ako Kristov tŕnitý strom. Rastie v údolí Jordánu a v okolí Genezaretského jazera. Má ohybné vetve s ostrými tŕňmi a na jar zakvitá drobnými žltobielymi kvietkami. Trocha pripomína brečtan, ktorým bývali zdobení pútnici a velitelia vojsk. Nakoľko v okolí Jeruzalema rastie iba zriedkavo, asi sa vojaci nenamáhalí zháňať tento druh, aby z neho urobili korunu pre Ježiša. Iní autori sa prikláňajú k rastlinám Poterium spinosum, Ziziphus vulgaris alebo Paliurus aculeatus. Všetky majú veľmi silné, až niekoľko centimetrov dlhé ostne. Poterium spinosum je drevina, ktorá rastie v malých kríkoch na svahoch hôr a ľudia ju zbierajú na kúrenie. V dedinách leží na dvoroch a strechách, naskladaná do otiepok. Nedá sa vylúčiť, že ak vojaci hľadali potrebné tŕnie pre korunovanie a zosmiešnenie väzňa, ktorý sa vyhlasoval za židovského kráľa, v kotolni svojich kasární ho mohli mať dostatok. Pri hľadaní rastliny treba brať do úvahy, že tvar koruny mal zrejme pripomínať lúčovitú korunu božského vládcu; takže sa Ježišovi vysmievali ako bohu aj ako kráľovi; na

niektorých neskorostredovekých zobrazeniach má skutočne Kristus listnatú, lúčovitú korunu (grafický list Albrechta Dürera).

Dnešní bádatelia skutočne pokladajú trňovú korunu z *pašiového príbehu skôr za znamenie posmechu ako mučiaci nástroj (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiový cyklus*). Nábožensky tolerantní Rimania s Ježišom zaobchádzali nie ako s bohorúhačom, lebo jeho náboženstvo ich v podstate nezaujímalo, ale ako s karnevalovým kráľom saturnálií, počas ktorých na niekoľko dní prestávali platiť zabehané spoločenské poriadky a mocní a bohatí si vymenili úlohy s biednymi. Tým je kontrastný symbol trňovej koruny ešte zostreň.

Nakoľko sa ani jedno evanjelium nezmieňuje o tom, že by trňovú korunu Kristovi sňali z hlavy, presadil sa v ranom stredoveku názor, že Ježiš bol ukrižovaný spolu s ňou. Brigita Švédka vo svojich Zjaveniach tvrdila, že mu ju nasadili až potom, keď ho pribili na kríž (na *Turínskom plátne* sa nachádza obruč z drobných rán, len na temene hlavy ich je okolo tridsať).

V stredovekom výklade Wilhelma Duranda predstavujú tri šľahúne, z ktorých je koruna upletená, tri stupne pokánia (**contritio**-previnilosť, **confesio**-spoveď, **satisfacio**-náprava činom). *Typologickým predobrazom Krista a trňovej koruny je trňový ker, v ktorom uviazol baran pri obetovaní Izáka (Genezis 22). Vo výtvarných dielach stredoveku podnietených náboženskou drámou je stále viac zdôrazňovaný aspekt krutosti. Na Kristovo utrpenie so zvláštnym zreteľom k trňovej korune upomínala tonzúra mníchov, dodnes zachovávaná niektorými východnými kresťanskými cirkvami.

Pre stredoveké chápanie trňovej koruny boli dôležité hľadiská, ktoré sprostredkovali cirkevní otcovia a náboženský myslitelia. Podľa pápeža Gregora Veľkého (†604) je každý hriech trňom. A tak sa trne opäť stali, vďaka dotyku Božiemu, symbolom vykúpenia (v Starom zákone horiaci Mojžišov a Abrahámov trňový ker a v Novom zákone Ježišova trňová koruna). Zatiaľ čo cirkevný učiteľ Augustín z Hippo Regia (†430) v korunovaní trníom vidí predovšetkým poníženie a utrpenie, biskup Germanos z Konštantínopola (†733) vníma ostne ako symbol hriechu - Kristus necháva na seba naložiť hriechy ľudstva a sám seba prináša ako obeť zmierenia. Cirkevní spisovatelia (Efraim Sýrsky, †373) pokladali trňovú korunu za symbol Kristovho triumfu a jeho vlády.

Názvy: Korunovanie trníom, lat. Contumeliosa Coronatio Domini, tal. Coronazione di spine, nem. Dornenkrönung, angl. Crowning with Thorns.

ECCE HOMO

(Ján 19,5)

*

„**Hľa, človek** (gr. *idou ho anthrópos*; lat. *Ecce homo*; **Ján**)!“

Hľa, človek : gr. *idou ho anthrópos*; lat. *Ecce homo*; hebr. *hinneh' ha 'adham'* = pozrite človek, *hinneh' ha iš'* = pozrite muž, *hinneh' ha gaver* = pozrite zdatný muž; podľa tradičných stredovekých vysvetlení išlo o Pilátovu výzvu k súcitu a ľudskosti; podľa dnešných interpretov (Brown), Pilát predstavuje Ježiša ako smiešneho človeka; v skutočnosti zmysel výroku bol: „Pozrite sa na tohto muža. Toto má byť váš kráľ?!“; išlo o posmech Rimana smerom k Židom, židovskému národu a Ježišovi súčasne; tomu zodpovedá aj Pilátov záverečný výrok: „Hľa, váš kráľ!“ (19,14.), ktorého zmyslom bolo: „Čo ste za úbohý národ, ak žiadate ukrižovanie svojho kráľa cudzím vladárom!“

V sociálne nepokojnom stredoveku bol námet obľúbený ľudovými vrstvami. Ojedinele sa objavuje už v 11.storočí a od renesancie bol často zobrazovaný všetkými európskymi maliarskymi školami. Je zobrazovaný buď ako naratívna scéna a súčasť *pašiového cyklu*, alebo v 15.storočí sa osamostatňuje devocionálny námet Krista s Pilátom. V talianskom a zaalpskom umení sa stretávame s *devocionálnym typom v podobe polofigúry, poprsia alebo busty korunovaného Krista (Dieric Boutse, 1554; Tizian-nasledovník, 1550), určeným na rozjímanie, podobne ako *Imago pietatis* zobrazujúce Krista po križovaní (pozri Christologický cyklus I.:).

*Naratívne zobrazenie *Ecce homo*, často pod názvom **Ježiš ukazovaný davu**, sa odohráva vždy pred miestodržiteľským palácom, na balkóne, terase, lodžii, na schodisku, ojedinele v okne budovy. V 16.storočí výnimočne zobrazovali celý

obrovský palác so schodiskami, terasami, na ktorých sa postavy Piláta a Krista strácajú, podobne ako pri kompozíciách neskoréj renesancie *Svadba v Káne* alebo *Posledná večera*. Mramorové schody ako vzácnu relikviu priviezla zo Svätej zeme matka rímskeho cisára Konštantína Veľkého (†337), svätá Helena (†330).

V klasickom ikonografickom type sú obaja hlavní hrdinovia pri sebe na vyvýšenom mieste (terasa, balkón). Pod nimi na ulici, pred palácom, sa zhromažďuje dav a žiada Kristovo ukrižovanie. Zúbožený Kristus je zobrazovaný vždy s posmešnými odznakmi kráľovskej dôstojnosti, ktorými ho obdarili vojaci: trňovou korunou a purpurovým plášťom, niekedy drží trstinové žezlo. Na obrazoch neskoréj gotiky mu z rán po bičovaní steká krv. Výraz tváre, ktorý bol pre umelcov vždy náročnou výzvou, je zvyčajne plný zľutovania nad nepriateľským davom pred ním. V ranom renesančnom maliarstve sa niekedy Kristus objavuje ako plačúca postava, nariekajúca, nie nad svojim fyzickým utrpením a ponížením, ale nad nepochopením a nevierou Židov vo svoje poslanie Mesiáša a Vykupiteľa, nad hriechmi ľudí, ktorí ho obkolesujú. Zatiaľ čo v raných kompozíciách 15.storočia stojí s rukami vpredu iba prekriženými, neskôr ho zobrazovali už so spútaným zápästím. Povraz môže mať uviazaný aj okolo krku. Pilát v honosnom odevu privádza Krista, alebo naňho ukazuje, zmierlivo mu kladie ruku na plece a pridržá plášť, aby davu ukázal jeho zbičované telo. Výnimočne v baroku Pilát aj sedí. V 15.storočí sa objavuje v Pilátových rukách nadpisová páska s textom *Ecce homo*.

Zoskupenie postáv pred palácom, žiadajúcich ukrižovanie, spočiatku tvorí iba hŕstka veľkňazov a služobníkov, neskôr ich počet narastá a premieňa sa na rozzúrený dav vyzbrojený kopijami a halapartňami. Niekedy, akoby predbiehali Pilátov rozsudok, ľudia nesú už aj kríž. Klasický ikonografický typ rozširujú Pilátovi vojaci na terase, jeho manželka v okne paláca (pozri kapitola *Kristus pred Pilátom*), alebo nezúčastnení diváci, medzi nimi ojedinele aj Panna Mária, Mária Magdaléna a sv.Ján (oltár kostola sv.Jakuba v Levoči, 1508-1517).

V 15.storočí sa umelci snažili vystihnúť osobité rysy a vnútorný stav Vykupiteľa, v 15.-16.storočí výjav nadobudol *žánrovosť, čo bolo dôsledkom prenikania grafických listov medzi ľudové vrstvy zásluhou šíriacej sa kníhtlače. Od 16.storočia splýva *Ecce homo* s obrazovým typom *Trpitel'* (pozri Christologický cyklus I.), kompozíciou so samotnou stojacou alebo sediacou postavou Krista. Súčasťou stredovekých kompozícií je často na obraze aj samotný nápis *Ecce homo*. Má formu nadpisovej pásky, ktorú drží Pilát, môže byť súčasťou Kristovej svätožiary, holandský maliar Hieronymus Bosch (†1516) nápis namaľoval na múr pretoria. V 16.storočí mohla výjav *Ecce homo* doplniť aj scéna *Umývanie rúk* (holandský maliar a grafik Henrick Goltzius, †1597). Námet *Ecce homo* nechýbal na žiadnej väčšej *Kalvárii* (pozri Christologický cyklus I.) a väčšinou býval súčasťou tzv.Svätých schodov/Scala sancta, ktoré boli podľa rímskeho vzoru (trojramenné schodisko kostola Santissimo Salvatore alla Scala na Lateráne) zriaďované v baroku po celej Európe. Postupom času typ *Ecce homo* zovšeobecnel a stal sa motívom ľudského utrpenia vôbec a bol dobovo aktualizovaný.

*

Oblúk *Ecce homo*. Pamätník *Ecce homo* patrí k najznámejším pútnickým miestam Jeruzalemu a nachádza sa nad cestou *Via dolorosa* (lat. Bolestná cesta). Je súčasťou trojitého Hadrianovho oblúka, ktorý tvorí monumentálnu bránu nového mesta Jeruzalemu smerom ku Kidrónskemu údoliu a na Olivovú horu. Trojitý oblúk sa podobá na ostatné mestské brány hadrianovskej doby, ktoré boli postavené v Gerase

a iných miestach Dekapole (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie posadnutého z Gerasy*). Hlavný priechod hadrianovým oblúkom mal priemer 5,2m a výšku 7,75m nad starou dlažbou ulice. Hĺbka oblúkov bola 2,5m. Vo výklenkoch stavby, širokých 0,95m a vysokých 1,92m, stáli pravdepodobne sochy cisára.

Pozostatky Hadrianovho oblúka boli odkryté roku 1858 spolu so starými jeruzalemskými hradbami. Dominikánsky kňaz a archeológ L. H. Vincent, ktorý roku 1925 tiež identifikoval aj starú rímsku dlažbu Lithostrotus (pozri kapitola *Kristus pred Pilátom*), načrtol plánok Hadrianovho oblúka, v ktorom tzv.oblúk Ecce homo tvorí stredný a najvyšší bod stavby. Pozostatky trojitého oblúka skrýva dnešná Bazilika Ecce homo. Pri zvyšku oblúka *Ecce homo*, ktorého hlavná časť sa klenie cez Via dolorosa, sa dnes nachádza druhé zastavenie krížovej cesty v Jeruzaleme (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiový cyklus, krížová cesta*). Prvé zastavenie tradične tvorí Kaplnka Odsúdenia, hoci niektorí bádatelia trvajú na tom, že prvé zastavenie naznačuje Omarova madrasa.

Názvy: Kristus v núdzi, Ajh!a človek, tal. Cristo mastrato al popolo, nem. Christo wird dem Volke gezeigt, angl. Behold the Man.

CESTA NA KALVÁRIU/NESENIE KRÍŽA

(Matúš 27,32; Marek 15,21; Lukáš 23,26; Ján 19,17)

*

Vzali (rímski vojaci a Židia) **teda Ježiša. Sám si niesol kríž a vyšiel na miesto, ktoré sa volá Lebka, po hebrejsky Golgota** (gr. *Golgotha* < hebr. *Gulgóleth*; **Ján**). **Ako vychádzali** (kohorta s odsúdeným Ježišom z pretoria), **stretli človeka z Kyrény, menom Šimona. Toho prinútili** (gr. *engareusan/angareuúsin* = prinútiť [k verejnej službe]), **aby mu niesol kríž (Matúš), tu prinútili istého Šimona z Kyrény, Rúfusovho a Alexandrovho otca, ktorý sa vracal z poľa, aby mu niesol** (gr. *aré*) **kríž** (gr. *stauros*; **Marek**). **Tak prišli (Matúš), priviedli ho (Marek) na miesto, ktoré sa volá Golgota, čo znamená miesto lebky** (gr. *kranion topou*; lat. *calvariae locus*; hebr. *megóm' Gulgóleth*; **Matúš**), **čo je v preklade** (gr. *théméneuomenon*) **miesto Lebky (Marek)**.

Sám si niesol kríž : Ježiš ako pán situácie aj počas cesty na Golgotu. **Golgota** : gr. *Golgotha* < hebr. *Gulgólet* < *aram. *Gulgultá*; starší výraz latinského názvu *calvaria* = lebka (pozri Christologický cyklus I.: Kalvária); Golgota má svoj pôvod v *aramejčine a tiež znamená lebka; výraz môže odkazovať buď na jej funkciu popravniska, alebo k jej fyzickému tvaru; vzhľadom na židovské a rímske postupy pri poprave musela ležať za mestskými hradbami (pozri kapitola Ukrižovanie). **Aby mu niesol kríž** : gr. *aré* = niesol < *arató* = nesiem; bičovanie väzňa natoľko vysílilo, že nedokázal sám niesť kríž, či skôr priečne brvno *patibulum* (pozri kapitola Bičovanie, Pribíjanie na kríž), lebo na mieste ukrižovania už bol osadený stĺp *stipes*; Rimania mali právo nútiť civilistov podmanených národov, aby pre nich vykonávali určité úlohy (pozri Christologický cyklus II.: Kázeň na hore/Osem blahoslavenstiev; na odtlačkoch chrbta ukrižovaného muža z Turínskeho plátna našli vedci okrem rán po biči aj viacnásobné priečne stopy, akoby po nesení ťažkého bremena, ktoré sťažujú rozlíšenie rán z bičovania (pozri Christologický cyklus I.: Turínske plátno). **Šimon**

z Kyrény : Kyréna bola hlavným mestom Kyrénie, časti dnešnej Líbye; je pravdepodobné, že Šimon bol Žid, ktorý sa buď v *Judei usadil alebo bol na návšteve u svojho brata; Lukášov obrat „práve odchádzal z poľa“ mohol znamenať, že išiel do Jeruzalemu sláviť *pesah a že miesto ukrižovania bolo blízko cesty; nič nenaznačuje, že by sa Šimon z Kyrény s Ježišom znal; poznámka, že bol otcom Alexandra a Rúfusa, môže znamenať, že rímski kresťania, ktorým bolo Markovo evanjelium predovšetkým určené, ich poznali; naznačuje to Pavlov List Rímskym (16,13). Apoštol Pavol pozdravuje Rufusa a nazýva ho vyvoleným v Pánu. Rufusova matka bola aj Pavlovou matkou (?).

Ako ho viedli, chytili istého Šimona z Kyrény, ktorý sa vracal z poľa, a položili naň kríž, aby ho niesol (gr. *féró* = nesiem) **za Ježišom** (gr. *opisten Iesú*). **Šiel za ním** (gr. *akolúthéó* = nasledujem [Ježiša]) **veľký zástup** (gr. *plétos* = množstvo) **Pudu** (gr. *ho laos* [určitý člen *ho* naznačuje, že ide o známu skupinu ľudí, ktorí boli v pretoriu]) **aj žien, ktoré nad ním kvílili a nariekali** (gr. *thréneó* = nariekam [vo význame: byť sa do prs a nariekať]); neboli to učeníčky, ale prosté ženy, ktoré súcítili s trpiacim odsúdencom, hoci ho nepoznali). **Ježiš sa k nim obrátil** (gr. *strafeis*) **a povedal: „Dcéry jeruzalemské** (gr. *thygatéres Ierúsalém*), **neplačte nad mnou, ale plačte samé nad sebou a nad svojimi deťmi** (prorocké slová o blížiacej sa katastrofe [prehraná židovská vojna, zničenie Jeruzalemu Rimami, vyhnanie Židov z Judey; pozri Christologický cyklus II.: Uzdravenie stotníkovo sluhu]). **Lebo prichádzajú dni, keď povedia: »Blahoslavené** (gr. *makarioi*) **neplodné** (gr. *steiros*), **loná, čo nerodili, a prsia** (gr. *stéthos*), **čo nepridávali!«** **Vtedy začnú hovoriť vrchom: »Padnite na nás!«** **a kopcom: »Prikrýte nás** (odkaz na Ozeáša 10,8; podobne Zjavenie Jána 6,14; pozri Apokalyptický cyklus: Živelné pohromy/Rozlomenie šiestej pečate)!«. **Lebo keď toto robia so zeleným stromom** (symbol spravodlivosti a nevinnosti; odkaz na Žalm 1,3), **čo sa stane so suchým (hriešnikmi)?«** **Vedno s ním viedli na popravu ešte dvoch zločincov** (gr. *kakúroi*; **Lukáš**).

Dcéry jeruzalemské: gr. *thygatéres Ierúsalém*; podobne ako výraz „dcéry sionské“, gr. *kóres tes Sión* (Žalm 9,15; 72,28; Micheáš 1,13; 4,8; 4,10; atď.) je synonymom mesta samotného (pozri Apokalyptický cyklus: Hora Sion). **Blahoslavené neplodné** : gr. *makarioi steiros* < *makaros* = blahoslavený; protirečivý odkaz na Ježišove prorocké slová z Lukáša (11,27); sterilita a neplodnosť ako klasický príklad zlyhania a Božej nepriazne, opak požehnania; podľa židovskej tradície sú deti základným Božím požehnaním; neplodnosť ako požehnanie je svedectvom mimoriadne tragickej skutočnosti a má apokalyptický tón; pasáž sa objavuje aj v apokryfnom *Tomášovom evanjeliu (Logion 79): „Jedna žena zo zástupu mu (Ježišovi) povedala: Blaho (*kopt. *naiat*) lonu, ktoré ťa nosilo a prsiam, ktoré ťa živili. Povedal jej: Blaho tým, ktorí počuli slovo Otca a v pravde ho zachovali. Budú dny, kedy poviete: Blaho lonu, ktoré nepočalo, a prsiam, ktoré nedávali mlieko.“ **Zločinci**: gr. *kakúroi* boli predovšetkým tí, čo porušovali zákon, zatiaľ čo výraz *léstes*, ktorý použili Matúš a Marek na označenie zločince Barabáša, znamenal skôr banditov a povstalcov (pozri kapitola Ježiš pred Pilátom Pontským).

...počas cesty jeruzalemská žena Veronika, ktorá si chcela dať namaľovať Ježišov portrét, podala Ježišovi plátno a on jej ho vrátil s odtlačkom svojej tváre, alebo mu podala svoju rúšku, aby si do nej utrel svoj pot (pozri Christologický cyklus I.: Veraikon, Acheiropoietos, Turínske plátno; *Vorganine, 13.st.).

I vyšiel Ježiš z pretoria a obaja zločinci za ním. Keď prišli na (určené) miesto, vyzliekli mu jeho rúcho... Apoštol Ján informoval Máriu, čo sa udialo v Getsemane, o výsledku súdneho pojednávania a o tom, čo sa bude diať ďalej. Mária potom prišla so ženami, aby mohla byť synovi nablízku, prežívať jeho utrpenie a aby sa naplnilo Simeonovo proroctvo (pozri *Christologický cyklus II.: Obetovanie Ježiša; *Nikodémovo evanjelium, 2.-4.st.*).

...jeruzalemský obuvník Ahasver nedovolil Ježišovi nesúcemu kríž odpočinúť si na lavičke pred svojím domom (pozri kapitola *Ježiš pred veľradou; legenda*).

Dnešný smer krížovej cesty Jeruzalemom sa ustálil asi v 11.storočí (pozri *Christologický cyklus I.: Pašiový cyklus, krížová cesta*). V súčasnosti nemožno presne určiť smer, kade Ježiš kráčal, lebo mesto bolo prestavané prvý raz už za Hadriana roku 135. Zmenil sa jeho tvar aj jeho názov. Autentické je len ukončenie na Kalvárii. Ježiš začal cestu po úradnom rozsudku, ktorý znel: „**Ibis ad Crucem**“ (lat. „Pôjdeš na kríž“).

Kristova posledná cesta z domu rímskeho miestodržiteľa na hrade Antonia (pozri kapitola *Kristus pred Pilátom Pontským*), kde bol odsúdený, viedla uličkami Jeruzalema, trasou dnes nazývanou Via dolorosa, cez hradnú bránu na neďaleký pahorok Golgota, kde sa nachádzalo popraviisko. Podľa Jána (19,20) sa rozkladalo pri hlavnej ceste tiahnucej sa zo severozápadu do mesta, podľa anonymného Pútnika z Bordeaux, ktorý roku 333 navštívil Jeruzalem (pozri *Christologický cyklus II.: Rybník Bethesda*), od oblúka Ecce homo k miestu ukrižovania nebolo viac ako tisíc krokov a od miesta ukrižovania k Ježišovmu hrobu 50 metrov (pozri kapitola *Ecce homo*).

Súčasný objavy ukazujú, že cesta viedla inak, vzhľadom na to, že aj vlastné miesto ukrižovania sa nachádzalo asi 500m severnejšie, ako sa predpokladalo. Dnes sa dá povedať, že miesta I. – III. zastavenia *Krížovej cesty* (pozri *Christologický cyklus I.*) sú autentické, ale ďalej sa trasa odchyľuje doprava a stúpa, zatiaľ čo klasická krížová cesta na úseku 200m ostrejšie klesá doľava a potom odbočuje doprava a stúpa.

Nesenie kríža je všeobecný názov pre výjavy Krista s krížom v rámci námetu Cesta na Kalváriu. Objavujú sa aj pomenovania Výstup na Kalváriu alebo Sprievod na Kalváriu. V umení raného stredoveku od 5.storočia a občas aj v renesancii a baroku, sa výjav odohráva na neutrálnom pozadí. Od 13.storočia umelci výjav často situovali priamo do Jeruzalema, pričom sa sústredili na bránu s hradbami, cez ktorú so sprievodom vychádza Kristus (nemecký maliar a grafik Albrecht Altdorfer, 1518). Sprievod však maľovali aj v krajine (oltár sv.biskupov, 1521, Ľubica).

V ranom stredoveku nevznikol záväzný obrazový typ, na niektorých pamiatkach nesie kríž Kristus sám, vzácnejšie mu pomáha Šimon z Kyrény (Codex Augustinus, 600), zatiaľ čo spútaný Kristus iba kráča, prípadne kríž nesú spolu. Verziu so Šimonom uprednostňovala východná cirkev; úloha Šimona bola vykladaná symbolicky ako spoluúčasť pohanských národov na Kristovej spáse.

*Byzantská maliarska príručka dáva presné pokyny pre zobrazenie: „Vyčerpaný Kristus padá k zemi...je vidieť Šimona z Kyrény, sivovlasého a s bradou zastrihnutou do oblúka, v krátkom odeve. Berie si kríž na ramená.“ Tento scenár niekedy preberala talianska raná renesancia, ale časom sa na Západe vytratil a Šimon bol zobrazovaný, ako pomáha Vykupiteľovi niesť kríž, podopiera ho v chôdzi, či ho po páde dvíha. Na gotických tabuliach je zobrazený ako starý, bradatý muž v sedliackom odeve. Až okolo roku 1300 (Giotto di Bondone, †1337) vzniká klasický ikonografický typ odkazujúci k Lukášovmu textu o veľkom zástupe ľudí s nariekajúcimi ženami. Vo

vrcholnom a neskorom stredoveku sa objavujú monumentálne kompozície Nesenia kríža (Majster Rajhradského oltára, 1420-30) s bohatým komparzom vedľajších postáv a tiež s motívmi, ktoré v kanonických textoch chýbajú, ale sú inšpirované *apokryfnou a mystickou literatúrou (Brigita Švédska, †1378, Ludolf Saský, †1348) alebo *pašiovými hrami*: Stretnutie Krista s Pannou Máriou, Stretnutie s Veronikou, Klesnutie Krista pod krížom, Odpočívajúci Kristus.

V neskorej *gotike a *renesancii bolo Nesenia kríža veľmi obľúbené a stalo sa súčasťou všetkých pašiových oltárov (oltár Ukrižovania v Pukanci, 1500). Námet mal dôležité miesto v pastoračnej práci, lebo podľa Marka (8,34) Kristus na jednom zo svojich stretnutí s ľuďmi vyzval všetkých, ktorí ho chcú v pravde nasledovať, aby zapreli sami seba a vzali na seba svoj kríž. Toto nasledovanie Krista v jeho utrpení (imitatio Christi) preniklo do stredovekej literatúry (nemecký cirkevný spisovateľ, teológ Tomáš Kempenský, †1270/72).

Západná umelecká tradícia vždy uprednostňovala kompozíciu, v ktorej si Kristus nesie kríž sám, symbol obete a životného bremena každého skutočného kresťana. Kráča bosý, s povrazom či reťazou okolo krku alebo okolo pása, na ramene mu spočíva kríž. V ranom stredoveku je kríž nevelký, viac menej *atribútom postavy, symbolom triumfu a vykúpenia (mozaika v S.Apollinare Nuovo v *Ravenne, 520-526). V 14.-15.storočí Kristus ide bez ťažkostí, vzpriamene a dôstojne, v neskoršom období sa kríž zväčšuje a stáva sa ťažším. Kristus sa pod jeho váhou nielen skláňa, ale dokonca padá (Erhard Altdorfer, †1562) a vojak ho poháňa. Postupne sa triumfálne ladenie námetu mení na dojemný námet Ježišovho osobného utrpenia. Tento všeobecný typ Krista klesajúceho pod krížom, aj keď nemal biblický podklad, bol odvodzovaný zo Šimonovej úlohy pomocníka. Je historicky doložené, že v čase rímskej nadvlády si odsúdenci nosili na popraviske svoje kríže sami. Jednalo sa však iba o vodorovné brvno patibulum, lebo na mieste popravy už bol v zemi osadený stĺp.

Cestou na Kalváriu už na sebe Kristus nemal purpurový odev, ktorý mu obliekli vojaci, ani biely, ktorý dostal od Herodesa. Vrátili mu jeho vlastný a maliari ho zvyčajne zobrazujú ako modrý plášť a červený spodný odev. Stále však mal na hlave trňovú korunu (pozri kapitola *Espolio, Ukrižovanie*).

Podľa Lukáša kráčal s Ježišom veľký zástup. V kompozícii väčšinou smeruje zľava doprava, iba ojedinele opačne, možno v súlade s pravoľavou symbolikou, v ktorej pravá je stranou spravodlivých, kajúcnikov a milosrdenstva Božieho, ľavá je stranou previnilcov a Boha sudcu.

Od čias Giotta ide o početný sprievod, ktorý sa postupne zväčšuje, v 15.-16.storočí až do dlhej procesie vojakov, veľkňazov, žien, detí, obyvateľov mesta, zvedavcov, ale aj ľahostajných divákov (holandský maliar Pieter Brueghel St., †1569). Začlenení vojaci niekedy nesú štandardu s nápisom S.P.Q.R. (Senatus populusque Romanus - Senát a ľud rímsky), ktorá vnáša do výjavu pocit spoločnej židovskej i rímskej zodpovednosti za osud Vykupiteľa a pripomína nadchádzajúce dvestoročné obdobie prenasledovania kresťanov.

Mnohé z postáv nesú rebríky, oštep, laná a kríže pre lotrov. Dvaja zločinci, ktorí idú zvyčajne bez kríža, zdôrazňujú Kristovu nevinnosť a jedinečnosť jeho bremena, alebo ich kríže chýbajú z čisto kompozičných dôvodov; scéna by bola príliš zložitá a nečitateľná. Najmä v maliarstve neskorej gotiky Kristus kráča v obkľúčení brutálnych vojakov, jeden z nich ho ťahá za povraz okolo krku, iný postrkuje a poháňa ranami. Kristus padá, viacerí ho bijú, aby vstal a pokračoval v ceste. V renesancii a baroku sa malá skupinka vojakov rozrastá o trubačov, zástavníkov a nosičov štandard.

Rozširuje sa sprievod a gotickú dramatickosť nahrádza *baroková honosnosť (taliansky maliar Tiepolo, 1738-1740).

Niekedy sa na scéne objavujú najvýznamnejší učenici Peter a bratia Jakub Starší a Ján so svätožiarami. Od 12.storočia v sprievode nájdeme aj sväté ženy, Pannu Máriu, Máriu Magdalénu s dlhými vlasmi, ďalšie Márie, ktoré kanonické texty bližšie neupresňujú, iba sa predpokladá, že ide o Máriu Salome a Máriu Kleofášovu, známe z príbehu *Zbožné ženy pri hrobe*. Najmä v gotickom umení vidíme, ako vojak odtláča Máriu, ktorá chce byť čo najbližšie ku Kristovi (Giotto).

Po Jánovom oznámení prišla Panna Mária so svojimi spoločníčkami na miesto popravy, kde pri pohľade na ukrižované telo svojho syna zamdlela. Opis Zamdlenia, uvedený v *Nikodémovom evanjeliu, sa často prenáša do motívu Nesenia kríža. Pannu Máriu zobrazujú, ako klesá do náručia svojich spoločníčok alebo do náruče sv.Jána v okamihu, keď Kristus padá pod ťarchou kríža. Taliansky názov tohto výjavu je *Lo Spasimo* (zamdlenie; pozri Christologický cyklus I.).

Do ďalšej skupiny patria plačúce jeruzalemské ženy, často sprevádzané deťmi. V gotickej maľbe sa často objavujú deti, ktoré sa Kristovi posmieávajú, hádžu po ňom kamene a predstavujú posledný, ľudový variant *Posmievania sa Kristovi*.

Novou postavou príbehu, ktorá sa prvý raz objavuje v 15.storočí, je jeruzalemská žena Veronika. Do námetu ju priviedla dobová náboženská dráma (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiové hry*). Legendy 13.storočia vyprávajú, že žena vyšla zo svojho domu, keď Vykupiteľ niesol svoj kríž okolo, a podala mu svoju rúšku, aby si zotrel pot z tváre. Do šatky sa zázračne odtlačila jeho tvár (oltár Narodenia, 1500, Bardejov). Veroniku vidieť, ako kľáči na okraji cesty a drží šatku, na ktorej sú zobrazené rysy Kristovej tváre. Niekedy je žena zobrazená, ako sama utiera Kristovi tvár. Ak je Veronika, ktorej meno v preklade znamená pravá podoba (lat. vera icon), zobrazovaná ako *devocionálna postava, drží látku s podobou Kristovej tváre, niekedy s trňovou korunou. Máva na hlave turban ako narážku na svoj východný pôvod. Niekedy stojí medzi sv.Petrom a Pavlom, patrónmi Ríma. Rúšku zvyčajne nesú dvaja anjeli rovnako ako v prípade *mandylionu* (pozri Christologický cyklus I.).

K téme Nesenia kríža sa vzťahuje aj symbolika *Jezuliatka* (pozri Christologický cyklus I.), rôznych predmetov a a najmä vtákov, napr. stehlíka, v jeho rúčkach. Dôvodom pre spojenie stehlíka s Jezuliatkom bola zrejme legenda, podľa ktorej získal svoju červenú škvrnku v okamihu, keď zletel nad hlavou Krista na ceste na Kalváriu a keď mu vyťahoval trň z čela. Vtedy naň vystriekla kvapka Spasiteľovej krvi.

Nesenie kríža v pašiovom cykle zastupuje jedna kompozícia, pričom výber scény často závisí od oblasti alebo slohového obdobia, napríklad Kristov pád pod krížom, Veronikina rúška, Kristus a jeruzalemské ženy. Dokonca sa táto scéna v *zastaveniach krížovej cesty* osamostatňuje.

Starozákonné predobrazy Nesenia kríža: a) **Izák nesie drevo k obeti (Genezis 22,1-9)**. Boh prikázal Abrahámovi obetovať syna Izáka na zápalnom oltári. Otec a syn putovali k miestu obeti, Abrahám išiel na svojom oslovi a Izák niesol drevo. b) **Jozue s Kálebom nesú z Kanaánu na tyči viničový strapec (Numeri 13,24)**. K viničovému strapcu bol prirovnávaný obetovaný Kristus (pozri Christologický cyklus I.: *Mystický lis*). c) **Abímelek nesie drevo (Sudcov 9,46-49)**. Filištínsky kráľ Abímelek pri dobývaní Šekemu porazil vodcu odboja Gaala, ktorý sa opevnil v svätyni na hore Efraim. Prikázal svojim vojakom narúbať haluze stromov a spoločne s nimi ich priniesol pod vežu svätyne a podpálil (paralelou k Neseniu kríža je prostý akt nesenia dreva). d) **Samson nesie bránu na vrchol hory (Sudcov 16,1-3)**.

Samson navštívil v Gaze neviestku a zostal u nej na noc. Filištínci sa o tom dozvedeli a čakali pri bráne, aby ho zabili. Samson bránu vytrhol a odniesol ju na vrchol hory smerom k Chebronu. Príbeh je chápaný ako paralela aj ku Ježišovmu zmŕtvychvstaniu. **e) Haman zavesený na kôl určený Mordokajovi (Ester 5).** Popredný dvoran kráľa Ahašveroša/Xerxesa, Haman, intrigoval proti Mordokajovi, bratancovi kráľovej židovskej ženy Ester i proti všetkým Židom žijúcim v ríši. Jeho cieľom bolo privodiť smrť Mordokaja počas hostiny a vykynoženie Židov. Na slávnosť sa však dostavila Ester a orodovala za svoj ľud. Kráľ napokon namiesto Mordokaja kázal zavesiť na kôl zradného Hamana. Orodujúca Ester sa stala predobrazom Panny Márie v úlohe orodovnice (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*).

*

Veronika. Podľa legend z 13.storočia bola Veronika žena, ktorá túžila mať Ježišov portrét. Keď Vykupiteľ niesol kríž jeruzalemskými ulicami, vyšla zo svojho domu, sňala si rúšku z hlavy a zotrela mu pot z tváre. Táto domnelá rúška (lat. **sudarium**) je od 8.storočia uchovávaná ako relikvia v Bazilike sv.Petra v Ríme a v 14.-15.storočí bola veľmi uctievaná.

V stredoveku sa postava Veroniky spájala s množstvom dohadov. Niektorí ju stotožňovali so ženou, ktorú Ježiš vyliečil z krvácania (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*), iní s Martou (pozri Christologický cyklus II.: *Vzkriesenie Lazára*), ďalší so ženou colníka Zachea, u ktorého sa Ježiš ubytoval počas návštevy Jericha (Lukáš 19,1-6) alebo so ženou rímskeho stotníka, ktorému vyliečil sluhu (pozri Christologický cyklus II.: *Stotníkova sluha*).

Úvahy sú zbytočné, lebo v skutočnosti najstaršia zmienka o Veronike je neskorolatiná vsuvka v apokryfnom *Nikodémovom evanjeliu zo 4.-5.storočia. Veroniku dokonca nespomína žiadne rané *martyrológium. Karol Boromejský (†1584), milánsky arcibiskup, ktorý dôrazne presadzoval reformy Tridentského koncilu, vo svojej diecéze zakázal sviatok Veroniky. Miesto v kresťanskej kultúre jej zaistila až ľudová zbožnosť a *pašiové hry*.

Ak sa Veronike nedostalo miesto v liturgii, dostalo sa jej pozornosti v *krížovej ceste*, ktorú františkáni propagovali ako spôsob rozjímania o Kristovom utrpení a vykúpení. Hoci sa počet zastavení krížovej cesty ustálil až v 18.-19.storočí, Veronika si svoje miesto v ňom udržala. Hoci sa stala predmetom vážneho vedeckého skúmania, jej príbeh je čistou fantáziou, výmyslom, ktorý mal slúžiť na vysvetlenie pôvodu relikvie, veraikonu, ktoré je odvodené z lat. **vera icon** = pravá podoba, pravá tvár (pozri Christologický cyklus I.: *Veraikon*).

Kyrenaika/Kyréna bola prístavom a hlavným mestom Kyrénie, časti dnešnej Líbye. Mesto **Kyrenaika** založili v 7.st.pr.Kr. grécki Dórovia, v 4.-2.st.pr.Kr. bola súčasťou ríše Ptolemaiovcov, od 74 pr.Kr. sa stala rímskou provinciou. V meste žila veľká židovská *diaspóra a Židia tvorili uznávanú spoločenskú vrstvu a v Jeruzaleme mali svoju vlastnú synagógu (Skutky 6,9). Šimon mohol protestovať, keď mal niesť kríž, a žiadať záruky, aby si ho dav nepomýlil so zločincem. Lukáš v Skutkoch (2,9) píše, že kyrenskí Židia boli v Jeruzaleme na *Turíce a počuli hovoriť o Božích skutkoch vo svojej reči (pozri kapitola *Zjavenie ducha Svätého*). Píše aj, že kyrenskí Židia boli medzi tými, ktorí stáli proti prvému kresťanskému biskupovi, sv.Štefanovi, ukameňovanému za bránami mesta (Skutky 6,9). Kyrenskí kresťania pôsobili ako misionári v Antiochii. Mužovia z Kyrenaiky podľa svedectva Skutkov (11,20; 13,1) patrili od začiatkov k najznámejším členom prvej kresťanskej obce.

Roku 1942 židovský vedec prof. Sukenik, známy v súvislosti s *kumránskymi rukopismi, objavil hrobku v Kidrónskom úvale na východ od Jeruzalemu. Táto rodinná hrobka obsahovala deväť **osuárií**, vápencových skriniek s telesnými pozostatkami zosnulých. Patrila jednej rodine z Kyrény a v jednej zo skriniek boli pozostatky Alexandra, syna Šimona z Kyrény. Nakoľko chýbala akákoľvek hrobová výbava, hrobka očividne patrila menej zámožnej rodine (pozri kapitola *Ukladanie do hrobu*). Osobitný záujem vzbudilo osuarium s konštantínovským *Kristovým monogramom* (pozri Christologický cyklus I.) a menom Sapphira, ktorý bol datovaný do 1.storočia. Na ďalšom osuariu je vyryté meno Filón Kyrenaikos.

Názvy: Cesta na Golgotu, Výstup na Kalváriu, Sprievod na Kalváriu, lat. Christus bajulans Crucem super humeros, tal. Portamento della croce, nem. Kreuztragung Jesu, Zug nach Golgotha, Kreuzweg Christi, angl. Christ carrying his Cross, Road to Calvary.

VYZLIEKANIE KRISTA/ESPOLIO

(Matúš 27,35; Marek 15,24; Lukáš 23,34; Ján 19,23)

*

Ked' ho ukrižovali, hodili lós a rozdelili si jeho vrchný odev... (odkaz na Žalm 22,19; **Matúš**). **Pribili ho na kríž a rozdelili si jeho šaty: losovaním rozhodli, kto si čo má vziať** (**Marek**). **Potom hodili lós a rozdelili si** (gr. *diamerizomenoi*) **jeho šaty...** (**Lukáš**). **Ked' vojaci Ježiša ukrižovali, vzali si jeho šaty a rozdelili ich...** (**Ján**).

***Rozdelili si jeho vrchný odev** : vyzliekanie Ježiša chronologicky patrí za Nesenie kríža; evanjelisti o ňom nepíšu, iba mystická literatúra, ale je zrejmé z evanjeliových odkazov na vojakov, ktorí pod krížom losovali o Ježišov odev; šaty odsúdencov pripadali katom; podľa rímskeho spôsobu boli ukrižovaní nahí, Židia však mali k nahote výhrady a spájali ju s hriechom; ťažko súdiť, ako bol Ježiš ukrižovaný; vrchný odev tvoril plášť *šimlá* so strapcami *cicijot* (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom - Odev*); šimlá tvoril jednoduchý štvorec látky, ktorý sa prehadzoval cez jedno alebo obe ramená; po stranách mal otvory pre ruky; každý ho musel vlastniť a nesmel sa dať do zástavy, lebo sa používal v noci ako prikrývka (Exodus 22,25; Deuteronomium 24,13); pri práci sa zvyčajne odkladal a používal sa aj na nosenie predmetov; spodný odev zvyčajne tvorila jednoduchá ľanová košeľa *kuttonet* (gr. *chitón*) väčšinou bez rukávov, siahajúca po kolená alebo po členky; bola utkaná z jedného kusa.*

Ked' prišli na miesto, vyzliekli mu jeho rúcho a obliekli mu bedrové rúško, na hlavu mu posadili trňovú korunu. Rovnako zavesili aj oboch zločincov (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel X,1; 2.-4.st.).

Vyzliekanie tvorí jeden zo záverečných námetov. Chronologicky patrí za *Nesenie kríža* a predchádza samotnému *Ukrižovaniu*. Nejedná sa o jednu zo scén *Korunovania*, ako by sa mohlo zdať podľa toho, že už raz vojaci zbavovali Ježiša odevu, obliekali do purpurových šiat a urážali ho. Scéna vojakov losujúcich o Ježišov

odev je často súčasťou jednej kompozície Ukrižovania (pozri Slovník: *Simultánná kompozícia*).

Vo výtvarnom umení je zaužívaný aj španielsky názov *espolio*. Používa sa všeobecne, nielen v súvislosti so španielskym maliarstvom (El Greco, 17.st.). V kompozícii stojí Kristus pred krížom a jeden alebo viacerí z paholkov z neho strhávajú šaty, zvyčajne veľmi prudko. Námet bol využívaný na výzdobu *sakristie, v ktorej sa preoblieka kňaz.

Menej častým pokračovaním Vyzliekania, ktoré čerpá zo spisu *Meditationes vitae Christi* od *Pseudo-Bonaventury, žijúceho v 14.st. (pozri Christologický cyklus III.: *Kristus sa lúči so svojou matkou*). Ukazuje Pannu Máriu, ako okolo bedier nahého Vykupiteľa obväzuje pás látky, rúško, ktoré si sňala z hlavy.

V stredoveku bol námet Vyzliekanie pod ostrážitým dozorom katolíckej cirkvi, aby sa maliari nevedomky alebo zámerne nedopustili arianizmu, popierania božského princípu Krista, alebo prílišným zdôrazňovaním telesnosti Krista bohočloveka neprejavili sympatie s učením valdénstvá, sekty, ktorá vznikla v južnom Francúzsku 12.storočia a napokon sa včlenila do prúdu svetovej reformácie. Tiež popierala náuku o Ježišom božskom pôvode.

*

Concetto. Nad umeleckým prejavom bdela cirkev, ktorá sa snažila, aby sa autori nedostali do rozporu s kresťanskou dogmou, ako ju určoval kanonický text a výklad, podávaný cirkevnými koncilmi a pápežským úradom. Prísny bol nielen katolicizmus a pravoslávie, ale aj protestantizmus. Napríklad kalvínska cirkev podporovala *bruciamiento* - tzv.pálenie márnivostí. Tieto symbolické autodafé boli bežné v 1.polovine 15.storočia v talianskej Ferrare, Viedni, Norimbergu, Erfurte, Magdeburgu, Vratislavi a Augsburgu. Hranice boli usporiadané do symbolických siedmich stupňov. V štvrtom sa nachádzali hudobné nástroje, v šiestom a siedmom dobové výtvarné diela.

Taliansky výraz *concetto* znamená vzor, model. Označuje tiež základnú myšlienku a výtvarný program diela, najmä v manierizme a baroku 17.-18.storočia. Tento program vychádzal z antických funkcií umeleckého diela: *docere, delactare et movere* (poučiť, pobaviť a dojať). Prvoradá bola poučná a moralizujúca funkcia umenia, ktorá zdôvodňovala a ospravedlňovala jeho existenciu. Cirkev s podozrením sledovala rozptyľovanie mysle veriacich svetským smerom, či išlo o hudbu, tanec, literatúru alebo výtvarné umenie. Byzantské *obrazoborectvo odmietalo aj bohabojný cieľ, oslavu Boha, viery a poučenie. Všetky podoby výtvarného umenia označovala za modlárstvo. Stredoveký veľmi podrobný a konkrétny *ikonopis zaisťoval prostredníctvom nadpisových pásov, farebnou symbolikou, výberom tém a ich formou, vrátane počtu osôb, ich oblečenia, gestikulácie a prostredia, želaný ideový zámer diela. Autor *concetta* bol často uvádzaný spolu s menom autora. Preto dnes vieme, že fresky Posledného súdu v Sixtínskej kaplnke boli realizované Michelangelom, ale ich teologický vzorec a ideový program navrhli dominikán Pagnini a františkán Vigerio (pozri Apokalyptický cyklus : *Apokalyptické bytosti*).

*

El Greco: Espolio. Snáď najznámejším *espolio* je obraz španielskeho manieristického maliara gréckeho pôvodu, Dominica Theotocopula, zvaného El Greco. Svoj obraz namaľoval roku 1579 a je prvým bezpečným dokladom o maliarovom pôsobení v Španielsku. Obraz je umiestnený v sakristii toledskej

katedrály, pre ktorú ho umelec vytvoril. Okolo postavy Krista sa nachádza stotník Longinus, kopiník z námetu *Ukrižovanie*, v modernom toledskom brnení, vojaci a luza. Pri Ježišových nohách víta dieru do kríža robotník v žltej kazajke, farbe židovstva. Na druhej strane stojí Panna Mária, Mária Magdaléna a tretia žena, veľmi pripomínajúca svätú Veroniku, ktorú v tom istom čase maľoval El Greco pre kostol Santo Domingo.

Hoci *Espolio* patrí medzi najkrajšie umelcove obrazy, vyvolalo spor medzi kapitulou a maliarom ohľadne platby, rozpor príznačný pre tú dobu. Umelec, vedomý si hodnoty svojho diela, označil ho za niečo, čo nemožno peniazmi zaplatiť. Kapitula odôvodňovala svoje námietky niektorými neprístojnými výjavu, ako sú tri alebo štyri hlavy a dve prilbice nad Kristovou hlavou, porušujúce záväznú hieratickú kompozíciu, ktorá predpisovala, aby sa hlava Krista nachádzala nad ostatnými postavami námetu, ako aj obidve Márie a Matka Božia, ktoré sú v rozpore s evanjeliom, lebo sa v ňom na tomto mieste neuvádzajú. El Greco nakoniec súhlasil, že na obraze odstráni všetko, čo žiadajú, aby tým celý spor ukončil. Pre sebavedomého a zanovitého umelca bolo príznačné, že napokon nezmenil nič a jeho hrdosť zachránila umeleckú hodnotu diela. Najzaujímavejšie na celej veci je, že šporovlivá *kapitula bez námietok zaplatila za rám o tretinu viac ako za vlastný obraz.

Názvy: Zoblíkanie Krista, šp. *Espolio*.

UKRIŽOVANIE

(Matúš 27,33-56; Marek 15,22-41; Lukáš 23,33-49; Ján 19,17-37)

*

Tak prišli na miesto, ktoré sa volá Golgota, čo je miesto lebky (gr. *Kranion Topos*; lat. *Calvariae locus*; hebr. *megóm Gulgolet*), **dali mu vypiť víno zmiešané so žľcou** (gr. *cholé*). **Ale keď ho ochutnal, nechcel ho piť** (*Matúš*). **Tak prišli na miesto Golgota, čo v preklade** (gr. *therméneuomenon*) **znamená lebka** (gr. *kranion*). **Dávali mu piť víno zmiešané s myrhou, ale on ho neprijal** (*Marek*). **Keď prišli na miesto, ktoré sa volá Lebka, ukrižovali jeho i zločincov** (gr. *kakúrgoi*): **jedného sprava, druhého zľava. Ježiš povedal: „Otče, odpusť im** (*katom*), **lebo nevedia, čo robia“** (v *dôležitých rukopisoch verš chýba; Lukáš*). **Tam ho ukrižovali a s ním aj dvoch, z jednej i druhej strany, Ježiša v prostriedku** (gr. *meson de ton Iésún; Ján*).

Víno zmiešané so žľcou : gr. *cholé* = žľč; Marek uvádza víno s myrhou; prax na zmiernenie bolesti odsúdených (*Talmud: bSanhedrin 43a*); Matúšova verzia vína so žľcou odkazuje na Žalm 69,22: „Do jedla mi dali žľč, keď som bol smädný, dali mi piť ocot.“

Ked' ho ukrižovali, hodili lós a rozdelili si jeho šaty (odkaz na Žalm 22,19). **Potom si sadli, aby ho strážili** (*Matúš*). **Potom ho ukrižovali a rozdelili si jeho šaty: losovaním rozhodli, kto si čo má vziať. Ked' ho ukrižovali, bola tretia hodina** (podľa rím. spôsobu počítania hodín: deväta doobeda; *Marek*). **Potom hodili lós a rozdelili si** (gr. *diamerizomenoi*) **jeho šaty** (*Lukáš*). **Ked' vojaci** (gr. *hoi stratiótai*) **Ježiša ukrižovali, vzali jeho vrchné šaty** (zrejme *talit katan* = plášť rabiho; pozri *Christologický cyklus II.: Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom - Odev*) **a rozdelili ich na štyri časti, pre každého vojaka jednu. Vzali aj spodný odev** (gr. *ho chitón* = suknicca). **Ale tento odev nebol zošívaný, odhora vcelku utkaný. Preto si medzi sebou povedali: „Netrhajme ho, ale losujme oň, či bude!“ Aby sa splnilo Písmo: „Rozdelili si moje šaty a o môj odev hodili lós.“ A vojaci to tak urobili** (verš sa nachádza až po písaní titulu; *Ján*).

Potom si sadli, aby ho strážili: *Matúšova snaha vyvrátiť obvinenia, že kresťania telo ukradli a Ježiš preto nevstal z mŕtvych.*

Nad hlavu mu dali nápis s označením jeho viny: Toto je Ježiš, kráľ Židov (gr. *basileus tón Iúdaión*; lat. *rex Iudeorum*; hebr. *melekh hai Jehudhim*; *Matúš*). **Jeho vinu označili nápisom: Kráľ Židov** (*Marek*). **Nad ním bol totiž nápis** (gr. *epigrafé*/lat. *titulus*; v *Lukášovi* sa verš objavuje až po posmievaní vojakov a zločincov): **„Toto je židovský kráľ** (*Lukáš*).“ **Pilát dal vyhotoviť aj nápis a pripevniť ho na kríž. Bolo tam napísané: „Ježiš Nazaretský, židovský kráľ.“** **Tento nápis** (*Ján* používa lat. výraz *titulus*) **čítalo mnoho Židov, lebo miesto, kde Ježiša ukrižovali, bolo blízko mesta; a bol napísaný po hebrejsky, latinsky a grécky. Židovskí veľkňazi povedali Pilátovi: „Nepíš: Židovský kráľ, ale On povedal: »Som židovský kráľ.« Pilát odpovedal: „Čo som napísal, to som napísal“** (*Ján*).

Kráľ židov : gr. *basileus tón Iúdaión*; lat. *rex Iudeorum*; hebr. *melekh hai Jehudhim*; oficiálne obvinenie vyplývalo z rímskeho vnímania Ježiša ako možného politického buriča; v kresťanského pohľadu bolo obvinenie paradoxne správne, ale v inom význame, ako myslel Pilát. Bol napísaný po hebrejsky, latinsky a grécky : rekonštruovaný hebr. text: *zehu Ješua ha-nocri va melech hai Jehudim*; *aram. *Ješua Nazoraja malka Dijehúdaje*; lat. *Hic est Rex Iudaeorum*; gr. *Ho Basileus ton Iudaion hútos*; tabuľka sa vešala okolo krku odsúdencca, keď bol vedený na popravu, potom bola umiestnená hore na kríž nad hlavu ukrižovaného (pozri *mystický výklad nápisu v hebrejčine: „Ješua ha-nocti va melech ha-jehudim“* v *Christologickom cykle I.: Tetragram; I.N.R.I*); význam hebrejského *ha-nocri* pozri v *Christologický cyklus I.: Ježišove tituly*); dôvody, prečo dal Pilát vyhotoviť nápis: a) aby sa chránil pred neskorším obvinením, že iba ustúpil želaniu davu; b) na výsmech Ježišovi a aby sa zalúbil židovskému vedeniu; c) ako varovanie pre potenciálnych vzbúrencov proti Rímskej ríši.

Vedno s ním ukrižovali aj dvoch zločincov (gr. *léstai* = lupiči): **jedného sprava, druhého zľava** (*Matúš, Marek*). **Ked' prišli na miesto, ktoré sa volá Lebka, ukrižovali jeho i zločincov** (gr. *kakúrgoi*): **jedného sprava, druhého zľava** (*Lukáš*).

Zločinci : *Marek, Matúš: léstai* = lupiči; *Lukáš, Ján: kakúrgoi* = najmä previnilec proti zákonu; poprava Ježiša spolu so zločincami odkazuje na *Služobníka Božieho z Izaiáša 53,12*; poprava Krista v spoločnosti zločincov sa odrazila

v rímskom ponímaní kresťanov ako vyvrhel'ov ľudskej spoločnosti a vrahov (pozri Christologický cyklus I.: Ježiš Kristus).

Aby sa splnilo Písmo (odkaz na Žalm 22,8), ktoré vraví »A bol počítaný k nezákonným« (v niektorých rukopisoch táto časť verša chýba; Lukáš), a tí, čo išli okolo, rúhali sa mu (gr. *emblasfémín*): potriasali hlavami (odkaz na Žalm 22,8) a vraveli (Matúš, Marek): „Ty, čo zboríš chrám a za tri dni ho znova postavíš, zachráň sám seba! Ak si Boží syn (podobne Christologický cyklus II.: Pokušenie na púšti), zostúp z kríža (Matúš)!“ „Aha, ten, čo zborí chrám a za tri dni ho postaví. Zachráň sám seba, zostúp z kríža (Marek)!“ Lud tam stál a díval sa (Lukáš).

Lud tam stál a díval sa : na rozdiel od Matúša a Marka, v Lukášovi ľud (gr. *laos*) sa rúhania (gr. *blasfémia*) nezúčastňuje; tým sa líši od popredných mužov (gr. *archontes*), t.j. starších a veľkňazov (hebr. *kohen gadol* = veľkňaz).

Podobne sa mu posmievali aj veľkňazi so zákonníkmi (Matúš, Marek) a staršími (Matúš). „Iných zachraňoval, sám seba nemôže zachrániť (Matúš, Marek). Je kráľom Izraela; nech teraz zostúpi z kríža a uveríme v neho. Spoliehal na Boha; nech ho teraz vyslobodí, ak ho má rád (narážka na Žalm 22,9; Kniha múdrosti 2,18). Ved' povedal: »Som Boží Syn« (Matúš). Kristus, kráľ Izraela! Nech teraz zostúpi z kríža, aby sme videli a uverili (Marek).“ Poprední muži (gr. *archontes*) sa mu posmievali (gr. *ekmykterizó* = posmievam) a (gr. *kai* = dokonca, ba aj) vraveli: „Iných zachraňoval, nech zachráni sám seba (v zmysle fyzického prežitia, nie spasenia), ak je Mesiáš (gr. *Messías* < hebr. *Mašiah*), ten Boží vyvolený (gr. *ho eklektos tú theú*).“ Aj vojaci sa mu posmievali. Chodili k nemu, podávali mu ocot (gr. *oxos*) a hovorili: „Zachráň sa, ak si židovský kráľ (Lukáš)!“

Podávali mu ocot : gr. *oxos* = kyslé víno, ktoré používali rímski vojaci; *oxos* zmiešaný s myrhou dávaný odsúdencom na stíšenie bolesti a omámenie; hoci bolo nesporne súcitným gestom, synoptici ho považovali za gesto nepriateľské (pozri Christologický cyklus I.: Pašiové nástroje), v Lukášovi podanie octu vyznieva ako paródia kráľovského stolovania.

Takisto ho tupili aj zločinci, čo boli s ním ukrižovaní (zrejme odkaz na Žalm 69,10; Matúš). Ešte aj tí ho hanobili, čo boli s ním ukrižovaní (Marek). Nad ním bol totiž (gr. *gar*) nápis (gr. *epigrafé*; lat. *titulus*): „Toto (gr. *hútos*) je židovský kráľ (gr. *Ho Basileus ton Iudaion*; Lukáš).“ A jeden zo zločincov, čo viseli na kríži, sa mu rúhal: „Nie si ty Mesiáš?! Zachráň seba i nás!“ Ale druhý ho zahriakol: „Ani ty sa nebojíš Boha, hoci si odsúdený na rovnaký trest (gr. *krima* = rozsudok, súd)? Lenže my spravodlivo, lebo dostávame iba len to, ako si zaslúžime za to, čo sme spáchali. Ale on neurobil nič zlé (gr. *atopos* = nedovolené, neprípustné).“ Potom povedal: „Ježišu, spomeň si na mňa, keď prídeš do svojho kráľovstva (verzia modlitby Pána; pozri kapitola Modlitba na Olivovej hore).“ On mu povedal: „Veru (gr. *amén* < hebr. *amén* = naozaj), hovorím ti: Ešte dnes (gr. *sémeron* < *seméra* = dnešný deň) budeš so mnou v raji (gr. *en toi paradeisoi*; hebr. *beghan Eden* = v záhrade Eden; pozri Apokalyptický cyklus : Nebo, raj; Lukáš).“

Totiž : gr. *gar*; celá veta sa zdá iba dodatočným oznámením už známeho faktu; jej skutočným cieľom je upozorniť alebo odkázať na určitú dôležitú myšlienku: Ježiš bol obvinený z toho, že si prisvojoval post židovského kráľa; *titulus* bol obvyklou súčasťou popravy.

Ked' bola dvanásť hodina (rím. spôsob počítania času; **Marek**), **od šiestej hodiny** (podľa rím. spôsobu počítania dvanásť; **Matúš**), **bolo už okolo šiestej hodiny** (**Lukáš**) **a nastala tma** (**Matúš, Marek**), **zatemlo sa slnko** (dosl. zlyhalo slnko; gr. *tú heliú eklipontos* < *ekleipó* = prestávam, končím; **Lukáš**) **po celej zemi** (gr. *gé*) **až do deviatej hodiny popoludní** (židovské počítanie času; podľa rím. spôsobu tretia hodina poobede; **Matúš, Marek, Lukáš**). **Okolo deviatej hodine zvolal Ježiš mocným** (gr. *eboésen*) **hlasom: „Eli, Eli, lema sabachtani** (**Matúš**)?“ **„Eloi, Eloi, lema sabachtani“** (**Marek**), **čo znamená: Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil** (**Matúš, Marek**)?“

Nastala tma : tma od dvanásť doobeda do tretej poobede; ťažko povedať, či je myslená oblasť Jeruzalemu, izraelská krajina alebo celý svet; zrejme odkaz na prorocstvo Ámosa (8,9) a Exodus (10,22); celý vesmír sa pripája k smútku nad smrťou Božieho Syna. **Eli, Eli, lema sabachtani** : **Eli, Eli, lema sabachtani/Eloi, Eloi, lama sabakhtani**; **Eli/Eloi** = hebr. Bože môj; ostatné slová sú v *aramejčine; podľa komentátorov viac ako rozoberať Ježišovu psychiku a emocionálny stav, je potrebné hľadať odkaz na trpiaceho Spravodlivého a jeho smrť podľa Písma (Žalm 22,2-3), ktorý v obavách narieka nad svojou budúcnosťou a nad vidinami o utrpení svojho potomka: “Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil? Ďaleko si od mojej spásy, od slov môjho kriku; Bože môj, volám vo dne, ale ty sa neozývaš...“; už sto rokov je medzi bádatelmi rozšírený názor, že Žalm 22 pozostáva z dvoch žalmov; prvá časť obsahuje nárek a prosby za vyslobodenie, zatiaľ čo druhá časť končí chválospevom; preto aj zvolanie Trpitela na kríži nie je chápané ako prejav bezvýhodiskového zúfalstva; sú však bádatelia, či skôr kontroverzní spisovatelia (Lynn Picketová, Clive Prince Desmond Steward), ktorí uvažujú o tom, že Ježiš Nazaretský bol stúpencom slnečného kultu Héliarím. Sola (pozri Christologický cyklus I.: Kristus Sol invictus); vo svojej knihe Pravda o templároch dokonca uvažujú, že Kristove posledné slová zneli: “**Helie! Helie!**“, a tvrdia, že keby Ježiš naozaj volal boha Jahve, použil by aramejský výraz **Ilahi**; Ježišov posledný výkrik na kríži bol v stredoveku prirovnávaný k antickému mýtu o “labutej piesni“, piesni Apolónovej vešteckej labute, ktorá vie o svojej blížiacej sa smrti a naposledy vydáva obdivuhodné tóny (Aischylos, 456pr.Kr.). Ježišovo psychické „zrútenie“ podobné tomu, čo zažíval pri Agónii v Getsemanskej záhrade, symbolizuje chevronsý kríž (tiež pod názvom zlomený alebo kríž utrpenia). Má tvar písmena X a jeho predĺžené horné rameno je zlomené smerom nadol.

Ked' to počuli niektorí z tých, čo tam stáli (**Matúš**) **z okolo stojacich** (**Marek**), **vraveli: „Volá Eliáša“** (**Matúš**), **„Pozriete, volá Eliáša** (**Marek**).“ **Jeden z nich hneď odbehol, vzal špongiu, naplnil** (gr. *gemízo* = naplňam) **ju octom** (gr. *oxos* = kyslé víno, vínny ocot), **nastokol na trstinu a dával mu piť** (**Matúš, Marek**) **a hovoril: „Počkajte, uvidíme, či ho Eliáš príde sňať** (**Marek**).“ **Ale ostatní hovorili: „Počkaj, nech uvidíme, či ho Eliáš príde vyslobodiť** (gr. *sósón* < *sozein* = zachrániť, spasíť).“ **Ježiš však znova zakričal** (odkaz na Žalm 22; **Matúš**), **zvolal mocným hlasom** (**Marek**) **a odovzdal ducha** (gr. *aféken to pneuma*; **Matúš**), **tak** (gr. *hútos*) **vydýchol naposledy** (gr. *exepneusen*; **Marek**).

Volá Eliáša : (gr. *Elías*; hebr. *Elijahu* = Mój Boh je Jahve; podobnosť výrazov **Eli** a **Elías**, resp. **Elijahu** vedie ku zmätku Židov, koho vlastne Ježiš volá; o Eliášovi sa verilo, že bol vzatý na nebesá (2Kráľov 2; pozri Christologický cyklus II.: Nanebovstúpenie Pána/Kristus v sláve); na nebo vstúpený prorok Eliáš bol pokladaný za pomocníka tých, ktorí sú v bezvýhodiskovej situácii; podľa niektorých bádateľov nedorozumenie Židov vzniklo z hebr. slov **Elija ta** = Eliáš, príď; židokresťania naopak v nich počuli Žalm (22,2): **Eli atta** = Bože, si môj boh. **Ocot** : gr. *oxos* = kyslé víno,

ocot; lacné víno, ktoré pili nižšie vrstvy; v Matúšovom kontexte pravdepodobne odkazuje na Žalm 69,22 a je vnímaný ako nepriateľské gesto; či Matúš chápal čin ako prejav milosrdenstva alebo výsmechu, ťažko zistiť; pravdepodobne išlo predovšetkým o vzťah k naplneniu Písma. **Odovzdal ducha** : gr. *afēken to pneuma* = dosl. nechal odísť ducha; gr. *pneuma* = duša, duch; Ježiš vracia Otcovi dar života, ktorého symbolom je dych života; podľa Marka Ježišova smrť nastala krátko po pätnástej hodine, rozdiely v čase u jednotlivých evanjelistov vyplývajú, či merali začiatok nového dňa po židovskom spôsobe, t.j. od súmraku predošlého dňa, alebo rímskym spôsobom, t.j. po skončení tretej, poslednej nočnej hliadky od 6 ráno.

A hľa, chrámová opona (gr. *katapetasma tú naos*; **Matúš**) **sa roztrhla odhora až dolu** (gr. *eschisthé* < *schizesthai* = roztrhnúť sa; **Marek**), **vo dvoje od vrchu až dospodku** (**Matúš**), **vo dvoje** (**Lukáš**). **Zem sa zatriasla a skaly pukali. Otvorili sa hroby a mnohé telá zosnulých svätých vstali z mŕtvych** (odkaz na pasáž z Ezechiela 37). **Vyšli z hrobov a po jeho** (Ježišovom) **vzkriesení prišli do Svätého mesta** (Jeruzalemu) **a ukázali sa mnohým** (**Matúš**). **Slno sa zatmelo, chrámová opona sa roztrhla napoly a Ježiš zvolal mocným hlasom** (gr. *kraugé megáné*; *kraugé* = krik, nárek, nalievavé volanie): **„Otče, do tvojich rúk porúčam** (gr. *paratithémi*) **svojho ducha** (gr. *to pneuma sú*; citát zo Žalmu 31). **Po tých slovách vydýchol** (gr. *exepneusen* < *ekpneuó* = vydýchnem, zomriem; **Lukáš**).

Chrámová opona : gr. *katapetasma tú naos*; zo stručného evanjeliového opisu nie je jasné, či išlo o oponu vnútornú alebo vonkajšiu; podľa jedných išlo o vnútornú oponu medzi svätyňou *hékál* a veľsvätyňou *debír*, za ktorou prebýval Jahve; avšak v Šalamúnovom chráme boli tieto priestory medzi sebou rozdelené ťažkými dvojitémi dverami; podľa iných išlo o oponu medzi predsieňou *ulam* a svätyňou *hékál*; rozhodne však išlo o chrám = gr. *naos*, lat. *templum*, nie o chrámový okrskok = gr. *hieron* (pozri Exodus 26,31-35; 40,21; Christologický cyklus II.: Dvanásťročný Ježiš v chráme); presný význam roztrhnutia opony rozoberali najmä komentátori 2.-3.st.: koniec éry Starého zákona, štádium skazy jeruzalemského chrámu, koniec uctievania Boha starým, judaistickým spôsobom, koniec medzi Židmi a pohanmi, triumf kresťanstva nad judaizmom; definitívne otvorenie cesty medzi nebom a zemou...; roztrhnutie od vrchu až dospodku = definitívne, bez možnosti opravy. **Zem sa zatriasla** : zemetrasenie ako Boží hlas, výraz Božieho hnevu, ako predohra k poslednému súdu (pozri Apokalyptický cyklus: Živelné pohromy); odkaz na prorocťvá: Ámos 8,9 a nasl.. **Vstali z mŕtvych...a po jeho vzkriesení** : Ježišova smrť a vzkriesenie ako udalosť, ktorá umožní vzkriesenie ostatných; znamenie *eschatologickej éry v odkazoch na Izaiáša 26,19; Ezechiela 37, Daniela 12,2; pozri „Údolie suchých kostí“ v Apokalyptickom cykle: Vzkriesenie mŕtvych. **Do tvojich rúk porúčam svojho ducha** : gr. *paratithémi* = vkladám; citát zo Žalmu 31: hebr. *bejádechá'afgíd rúhí*.

Keď stotník a tí, čo s ním strážili Ježiša, videli zemetrasenie a všetko, čo sa deje, veľmi sa naľakali a hovorili: „On bol naozaj Boží Syn“ (kolektívne vyznanie viery; možno odkaz na Žalm 22,27-28; **Matúš**). **Keď stotník** (gr. *kentyrión*; lat. *centurio*), **čo stál naproti nemu, videl, že tak** (gr. *hútos*) **vydýchol naposledy** (gr. *exepneusen*), **povedal: „Tento človek bol naozaj Boží Syn“** (gr. *Hyios tú Theú*; **Marek**). **Keď stotník videl, čo sa stalo, oslavoval Boha hovoriac: „Tento človek bol naozaj spravodlivý** (gr. *dikaios*; **Lukáš**).“

Boží Syn : gr. *Hyios tú Theú*; hoci Marek nedáva určitý člen *ho* (*Ho Hyios tú Theú*), nemusí to znižovať teologický význam titulu (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly); paradox - nie Židia a ich náboženský vodcovia ale rímsky stotník,

ktorý velí popravnej čate, správne rozpozná Ježišovu totožnosť Syna Božieho; lat. preklad Markovho znenia: „*Vere filius Dei erat iste*“ sa objavuje na nadpisovej páske nad zobrazením vojaka s kopijou. **Spravodlivý** : gr. *dikaíos* = najmä v zmysle zachovávajúci Zákon; spravodlivosť = gr. *dikaíosyné* znamená plnenie príkazov Zákona; k starovekej a konkrétne k starozákonnej židovskej predstave spravodlivosti patrilo plnenie zmluvných záväzkov (ich plnenie bolo zvyčajne základnou podmienkou prežitia); zo Zmluvy uzavretej na *Sinaji medzi bohom Jahve a Izraelitami vyplýval pre ľudí záväzok mravného konania, definovaného v desiatich článkoch, z toho prvé tri (poradie dôležitosti) sú zamerané na lásku k Bohu a ďalšie na lásku k ľuďom (pozri Christologický cyklus II.: Osem blahoslavenstiev).

Boli tam (Matúš) a zobďaleč pozerali mnohé ženy (Matúš, Marek), ktoré sprevádzali Ježiša z Galiley a poslúhovali mu. Medzi nimi bola Mária Magdaléna, Mária, Jakubova a Jozefova matka, a matka Zebedeových synov (Matúš), medzi nimi Mária Magdaléna, Mária, matka Jakuba Mladšieho a Jozesa/Joseta, i Salome, ktoré ho sprevádzali (gr. *akolúthein*) a poslúhovali mu, keď bol v *Galilei. A mnohé iné, čo s ním prišli do Jeruzalemu (Marek). A celé zástupy tých, čo sa tam zišli na toto divadlo (gr. *theória* = podívaná [pre zábavu] < *theóreó* = pozerám, prizerám) a videli, čo sa deje, bili sa do prs a vracali sa domov (gr. *hypostrefó* = vraciam sa; dosl. preklad hebr. *šúb*, používaný v súvislosti s pokáním *tešúbá*). Všetci, ktorých znal (gr. *gnóstoi*), stáli obďaleč (gr. *apo makrothen*), i ženy, ktoré ho sprevádzali z Galiley, a dívali sa na to (Lukáš).

Mária, Jakubova a Jozefova matka : evanjelista Matúš má zrejme na mysli Pannu Máriu; ak je tomu tak, stáli tam tri ženy; ak išlo o Pannu Máriu a ženu Máriu, ktorá bola príbuznou Panny Márie a matkou Jakuba a Jozefa, stáli tam štyri ženy; podľa Matúša (13,55) mal Ježiš bratov Jakuba a Jozefa a tiež Šimona a Júdu (pozri *Christologický cyklus II.: Narodenie Pána); posledná zo žien u Matúša je matka bratov Zebedeovcov, Jakuba a Jána (pozri Christologický cyklus II.: Povolanie prvých učeníkov); Mária u evanjelistu Marka, matka Jakuba Mladšieho a Jozesa/Jozeta, nie je matkou Zebedeových synov a väčšina komentátorov ju pokladá za matku synov Alefa (pozri Christologický cyklus II.: Povolanie Matúša), iní za možnú matku Jozefa z Arimatie; Salome (z hebr. *šáalom* + gr. prípona *e*; “Pokoj“/“Pokoj Siónu“/“Pokojná“) bolo pomerne bežné židovské meno a v evanjeliách sa ďalej nespomína; podľa niektorých Mária Salome bola sestrou Panny Márie a bola manželkou Zebedea a matkou apoštola/evanjelistu Jána a Jakuba Staršieho; podľa tradície Mária Salome nabalzamovala Vykupiteľovo mŕtve telo; v apokryfoch sa Salome/Zelomi volala pôrodná bába, pochybujúca o Máriinom večnom panenstve (pozri Christologický cyklus II.: Narodenie Pána); galilejské verné ženy vystupujú ako náprotivok zbabelých učeníkov, ktorí sa po Ježišovom zatknutí rozutekali alebo ho zapreli (pozri kapitola Peter zapiera Krista); uvádzanie ich mien pramení z potreby vyhovieť židovskej súdnej praxe troch svedkov (pozri Christologický cyklus II.: Uzdravenie posadnutého z Gerasy); svedkovia mali vyvrátiť podozrenie, že Ježiš volal proroka Eliáša, ktorý neprišiel, a Ježiš je falošným Mesiášom.

Pri Ježišovom kríži stála jeho matka, sestra jeho matky, Mária Kleofášova (pozri kapitola Cesta do Emauz), a Mária Magdaléna. Keď Ježiš uzrel matku (gr. *météter*) a pri nej učeníka, ktorého miloval, povedal matke: „Žena, hľa (gr. *ide* = hľa, pozri), tvoj syn!“ Potom povedal učeníkovi: „Hľa, tvoja matka!“ A od tej hodiny (gr. *ap ekeinés tés hóras* = od tejto chvíle; pre túto chvíľu) si ju učeník vzal k sebe (gr. *eis ta idia*). Potom Ježiš vo vedomí, že všetko je už dokonané (gr. *édé panta tetelestai*), povedal, aby sa splnilo (gr. *hina teleióthé*) Písmo: „Žízňim (odkaz

na Žalm 22,16: dosl. „jazyk mi prisadol na podnebie“; Žalm 63,1: „...hľadám ťa [Bože] za úsvitu, moja duša po tebe žízni“).“ **Bola tam nádoba plná octu. Nastokli teda na yzop** (gr. *hyssópó*) **špongiu naplnenú octom** (gr. *oxos*) **a podali mu ju k ústam. Keď Ježiš okúsil ocot, povedal: „Je dokonané** (gr. *tetelestai*).“ **Naklonil hlavu a odovzdal ducha** (gr. *paradidómi to pneuma*). **Keďže bol Prípravný deň** (gr. *paraskeué*), **Židia žiadali Piláta, aby ukrižovaným polámali nohy a sňali ich, aby nezostali telá na kríži cez sabat, lebo to bol veľký sviatok. Prišli teda vojaci a polámali kosti prvému a druhému, čo boli s ním ukrižovaní. No keď prišli k Ježišovi a videli, že je mŕtvy, kosti mu nepolámali, ale jeden z vojakov (**Ján**), volal sa Longinus (**Nikodémovo evanjelium*, 2.-4.st.), mu kopijou prebodol bok a hneď vyšla krv a voda. A ten, ktorý to videl, vydal o tom svedectvo a jeho svedectvo bolo pravdivé. On vie, že hovorí pravdu, aby ste aj uverili. Toto sa stalo, aby sa naplnilo Písmo: „Kosť mu nebude zlomená.“ A na inom mieste Písmo hovorí: „Uvidia, koho prebodli (**Ján**).“**

***Pri Ježišovom kríži stála jeho matka** : komentátori väčšinou odmietajú, že táto pasáž zdôrazňuje výnimočné postavenie Ježišovej matky na vznik jánovskej kresťanskej obce. **Bol Prípravný deň** : gr. *paraskeué* = príprava; prípravný deň pred sabatom začínajúcim piatkovým súmrakom a končiacim sobotňajším podvečerom; hebr. *šabbat* > gr. *sabat*; svätenie sabatu, siedmeho dňa týždňa na pamiatku odpočinku Stvoriteľa po stvorení sveta je najvýraznejším zvykom judaizmu, najvyšším náboženským predpisom (*micva*), svätým dňom (hebr. *ha kodeš*), vyhradeným bohoslužbe a rozjímaniu; podľa Zákona do súmraku muselo byť mŕtve telo pochované. **Kosti mu nepolámali** : odkaz na Exodus 12,10-46; Numeri 9,12; Žalm 34,20-21; kombinácia žalmov a *Pentateuchu: Ježiš ako spravodlivý trpiaci a súčasne pesahový baranček, ktorému kosti nesmú byť polámané. **Vyšla krv a voda** : verš sa objavuje aj u Matúša: Sinajský a Vatinský kódex, 4.st.; krv a voda = odkaz na *eucharistiu a krst; krv odkazuje na obeť pesahového baránka (Exodus 12,46; Numeri 9,12; Žalm 34,21) a voda, symbol Ducha, odkazuje na eucharistiu; ak úder išiel z pravej strany cez pľúca do srdca, išlo rozhodne o smrteľnú ranu; výskumy potvrdili, že v dôsledku dlhých a prudkých bolestí sa v osrdcovníku tvorí sérum, naoko podobné vode.*

A priviedli dvoch zločincov a uprostred nich ukrižovali Pána. On ale mlčal, ako keby necítil žiadnu bolesť. A keď vztýčili kríž, dali tam nápis: „Toto je kráľ Izraela.“ A keď položili pred neho jeho šaty, rozdelili si je a metalí o ne los. Jeden z oných zločincov ich (vojakov) karhal a hovoril: „My toto trpíme kvôli zlým skutkom, ktoré sme spáchali, ale čím vám ukrivdil on, ktorý je spasiteľom ľudí? A oni sa na neho rozhnevali, prikázali, aby mu nezlomili, aby zomrel v útrapách“ (Petrovo evanjelium*, zlomok IV; 2.-3.st.).**

Bolo poludnie a tma zahalila celú Judeu, oni (Židia) sa znepokojili a báli sa, že snád' slnko zapadlo, keď ešte žil Je totiž napísané: „Slnko nesmie zapadnúť nad usmrteným“. A ktosi povedal (katom): „Dajte mu piť žlč a ocot.“ Oni to namiešali a dali mu to piť. A splnilo sa všetko a naplnili mieru hriechov nad svojou hlavou. A mnohí chodili so svetlami v domnienke, že je noc, a padali na zem. A Pán vykrikol a volal: „Moja sila, moja sila, ty si ma opustila.“ A ako náhle to povedal, bol vzatý hore. V tú hodinu sa roztrhla chrámová opona v Jeruzaleme (Petrovo evanjelium*, zlomok V).**

***Moja sila** : gr. *dynamis* = sila; sila v zmysle “prostredník Boží“ alebo “moc“ - vláda.*

Vtedy, keď Židia a kňazi videli, aké zlo spôsobili, začali sa biť *(do prs)* a hovoriť: „Beda nám pre naše hriechy, priblížil sa súd a koniec Jeruzalemu. Ja *(apoštol Peter)* so svojimi druhmi som sa trápil a so zranenou mysl'ou sme sa skrývali. Hľadali nás ako zločincov, ako by sme mali zapáliť chrám. Kvôli tomu sme sa postili, sedeli sme zarmútení a s plačom vo dne v noci až do soboty *(pozri kapitola Zmŕtvychvstanie Pána; *Petrovo evanjelium, zlomok VII)*.

Keď sa zákonníci, farizeji a starší zhromaždili a počuli, že všetok ľud hučí a bije sa do prs so slovami: „Ak sa stali všetky tieto prevel'ké znamenia, hľad'te, že on bol Spravodlivý,“ tu sa starší vydesili, prišli k Pilátovi so žiadosťou a hovorili: „Daj nám vojakov, aby po tri dni strážili jeho hrob, aby neprišli jeho učeníci a neukradli ho a aby sa ľud nedomnieval, že vstal z mŕtvych, a zle s nami nenaložili. Pilát im pridelil Petronia a stotníka s vojakmi, aby strážili hrob, a s nimi prišli k hrobu starší aj zákonníci. A keď všetci spolu so stotníkom a vojakmi privalili kameň, položili ku dverám hrobu. Zapečatili ho siedmimi pečaťami, postavili tam stan a držali stráž *(*Petrovo evanjelium, zlomok VIII)*.

Keď prišli na miesto, vyzliekli mu jeho rúcho a obliekli mu bedrové rúško, na hlavu mu posadili trňovú korunu. Rovnako zavesili aj oboch zločincov *(*Nikodémovo evanjelium, oddiel X,1; 2.-4.st.)*.

Stotník *(potom čo sa zatmelo)* ohlásil vladárovi, čo sa stalo. Keď to vladár a jeho žena počuli, boli veľmi zarmútení a toho dňa nejedli a nepili. Pilát poslal pre Židov a povedal im: „Videli ste, čo sa stalo?“ Oni povedali: „Nastalo zatmenie slnka, ako zvyčajne“ *(*Nikodémovo evanjelium, oddiel XI)*.

...Naplnil sa vymedzený čas, ktorý mu bol určený. Židia mu závideli a nenávideli ho, lebo menil zvyklosti ich zákona. Postavili sa proti nemu, zmocnili sa ho a vydali ho vládcovi. Ten im ho odovzdal, aby bol ukrižovaný. Keď ho vyzdvihli na kríž, Otec ho dvihol k sebe hore *(židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok IX; 7.st.)*.

Ako stojí v **Evanjeliu Nazorejcov: Pre to Pánovo slovo (Lukáš 23,34: Otče odpusť im...)* mnoho tisíc Židov stojacich okolo kríža uverilo *(židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok VI; Haimo Halberstatensis, pol. 9.st.)*.

...V **Evanjeliu Nazorejcov* čítame, že Židia najali štyroch vojakov, aby bičovali Pána tak tvrdo, že krv vytekala po celom tele. Tých istých *(štyroch)* tiež najali, aby ho ukrižovali, ako čítame v Jánovi 19. V tom všetkom boli Židia zmiešaní s pohanmi... *(židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok XIX, Historia Passionis Domini; 14.st.)*.

Kristova smrť na kríži tvorí ústredný bod stredovekej kultúry. Vo výtvarnom umení je Ukrižovanie zachytené ako samostatný námet alebo ako súčasť *pašiového cyklu a krížovej cesty* (pozri Christologický cyklus I.). Vlastný námet sa podľa okolností člení na ďalšie podtypy: *Pribíjanie na kríž, Vztyčenie kríža, prípadne Oplakávanie a Pieta*. Vzácné sa objavuje motív Krista odpočívajúceho pri kríži (pozri Christologický cyklus I.: *Kristus odpočívajúci*). Naratívne podanie Ukrižovania sa často spája s vedľajšími scénami a postavami, napríklad losovanie o Kristov odev, vojak s kopijou a vojak so spongiou, dvaja zločinci, Pilát pod krížom, postavy okolo kríža (najčastejšie Panna Mária, svätý Ján, Ján Krstiteľ alebo Mária Magdaléna),

symboly (lebka a had, slnko a mesiac, rana a kalich, *Ecclesia a Synagóga, *Kristove symboly* (pozri Christologický cyklus I.). Spôsob zobrazovania samotného aktu ukrižovania sa menil podľa náboženského myslenia, cítenia a poznatkov danej doby.

Prvotná cirkev v časoch svojho skrytého účinkovania do konca 3.storočia sa vyhýbala námetu ukrižovaného Krista a uprednostňovala zobrazenie *baránka Božieho* s krížom. Dokonca aj po smrti Konštantína Veľkého (†337), keď už kresťania smeli bez prekážok vyznávať svoje náboženstvo, bol kríž zobrazovaný bez postavy Krista. *Krucifix*, ako ho dnes poznáme, sa prvý raz objavuje v 6.storočí. Raný stredovek pod byzantským vplyvom zobrazoval Ježiša dôstojne vztýčeného na podstavci, pozerajúceho sa dopredu so široko otvorenými očami, triumfujúceho nad smrťou. Týmto spôsobom ako Pán (gr. Kyrios) a Boh je zobrazený na pravoslávnych *ikonách Ukrižovania a v pravoslávnom umení obecné. Dôležitá zmena sa udiala na prelome 8. a 9.storočia, keď namiesto živého, triumfujúceho boha Krista začali zobrazovať poľudšteného mŕtveho Krista so zavretými očami a s hlavou klesajúcou na rameno. Takéto zobrazenie sa presadilo v 12.storočí a prevládlo v západnom umení v čase postupujúcej renesancie a oslobodzovania sa od vplyvov byzantského umenia, ktoré uprednostňovalo hieratické poňatie. Neskoršie sa na Vykupiteľovej hlave objavuje trňová koruna, možno v odkaze na *Nikodémovo evanjelium.

Kristovi nepriatelia majú v scénach Ukrižovania väčšinou tváre zdeformované do karikatúr, na stredovekých obrazoch majú Židia na hlavách špicaté klobúky, ktoré museli v tom čase nosiť na hlavách, že patria, že k izraelskému pokoleniu.

Niektoré rysy Ukrižovania tesne nadväzujú na určité stránky kresťanskej náuky, podľa ktorej Ježiš svojou obeťou na kríži otvoril človeku možnosť večnej spásy a vykúpenie z prvotného hriechu. Stredovekí myslitelia sa preto usilovali preukázať historické spojenie medzi prvotným hriechom a Ukrižovaním. Tvrdili napríklad, že drevo kríža pochádza zo stromu poznania dobrého a zlého v rajskej záhrade alebo aspoň z jeho semena, pre ktoré poslal zomierajúci Adam svojho tretieho syna Sétu. Tomu ho odovzdal anjel strážiaci rajskú bránu. Keď Sét vložil semeno do úst mŕtveho otca, vyrástol strom, z ktorého bol vyrobený *Svätý Kríž* (pozri Christologický cyklus I.).

Podľa obdobnej legendy bol aj Adam pochovaný na mieste Ukrižovania. A tak lebka, ktorú je od 9.storočia zvyčajne vidieť pri päte kríža, odkazuje nepriamo nielen na *Golgotu* (pozri Christologický cyklus I.), ale predstavuje aj vlastnú Adamovu lebku. Okrem toho sa Kristovej krvi preliatej na kríži čoskoro prisudzovali spasiteľské účinky; tento význam našiel svoje vyjadrenie v prijímaní sviatosti oltárnej. Stalo sa preto zvykom zobrazovať pramienok krvi, ktorá vyteká z rany v Kristovom boku a je zachytávaná do kalicha, eucharistickej nádoby, ktorá v stredovekých legendách dostala ďalší význam v podobe *svätého grálu* (pozri Christologický cyklus I.). Narážkou na prvotný hriech je aj had pri päte kríža. Dokladá víťazstvo Krista nad smrťou (smrteľnosťou), privedenou Adamovým pádom.

Pri zobrazovaní námetu sa tvorcovia buď sústredili na drámu Ukrižovania, pričom len neurčito naznačili prostredie, alebo výjav obohatili o obraz krajiny s hradbami Jeruzalemu. Od neskorej gotiky sa objavuje starostlivo, do hĺbky budovaná krajina s Jeruzalemom i chrámom v pozadí. Ojedinele sa potom stáva činiteľom výjavu aj krajina sama, modelovaná ťažkými mrakmi a stemneným slnkom. Okamih zatmenia počas Ukrižovania zobrazil vo svojich ilustráciách napríklad francúzsky grafik Gustave Doré (1856).

Už v 5.-6.storočí sa sformovali tri základné ikonografické typy, ktoré vedľa seba paralelne existujú od dôb raného kresťanstva až po dnešok. Prvú skupinu tvorí jednoduchá, prísna, symetrická, trojosová kompozícia s ukrižovaným Ježišom uprostred. Panna Mária stojí pod krížom po pravici Syna, čiže vľavo k divákovi, apoštol Ján na opačnej strane. Takéto zobrazovanie bolo veľmi časté v stredoveku, živé v renesancii a baroku. Využívalo ho aj sochárstvo, lebo jeho výrazové prostriedky, materiál, vyžadovali celistvé vyjadrenie. Už v ranom stredoveku sa objavuje kompozícia iba s postavami Panny Márie a svätého Jána s knihou (**tzv.kánonové Ukrižovanie**). Odstránením bočných postáv Panny Márie a svätého Jána vznikol minimalizovaný typ so samotným Kristom na neurčitom pozadí, aby nič nerozptyľovalo zbožné úvahy o zmysle Vykupiteľovej obete. Objavil sa v umení protireformácie v 16.-17.storočí, kde slúžil ako pomôcka na pestovanie zbožnosti (pozri Christologický cyklus I.: *Krucifix*).

Druhú skupinu tvorí päťosová kompozícia, ktorá je iba variantom trojosovej. Vznikla symetrickým pridávaním postáv po ľavej a pravej strane, dvojíc vojakov Longina a Stefatona či personifikovanej *Ecclesie a Synagógy.

Tretí typ zahrnuje všetky osoby a udalosti, ako ich opísali evanjelisti a *Nikodémovo evanjelium. Objavuje sa už v karolínskom umení 9.-10.storočia. V románskom umení sa kompozícia Ukrižovania podstatným spôsobom rozširuje do viacerých osí. K postavám Panny Márie a svätého Jána pribúdajú ženy tešiteľky, zatiaľ čo na druhej strane kríža sa ako myšlienkový a kompozičný protiklad sformoval hlúčik rímskych vojakov, veľkňazov a zákonníkov. Po roku 1400, predovšetkým však v umení 16.storočia, sa objavuje dav na ceste do Jeruzalemu. Tvorí ho množstvo postáv rôzneho vzhľadu a gest. Priestor Golgoty sa zaplňa desiatkami figúr, pribúdajú jazdci na koňoch a Veronika s rúškom (pozri Christologický cyklus I.: *Veraikon; Kalvária, Golgota*). Umelci akoby ilustrovali Lukášove slová o celých zástupoch, ktoré si prišli pozrieť Ukrižovanie. Tento široký záber využívala racionálne zameraná renesancia, ktorej vyhovoval vyprávačský spôsob bez príliš veľkého citového zaujatia diváka. Vyhovoval aj manierizmu a baroku, ktoré davovými scénami a rôznymi tematickými vsuvkami vytvárali dramatické napätie.

V dobách Rímskej ríše bolo ukrižovanie užívaným spôsobom potupnej popravy, vyhradeným pre ťažkých zločincov, povstalcov a otrokov. Uskutočňovalo sa spôsobom dosť odlišným od toho, ako ho výtvarné umenie zobrazovalo. Na mieste popravy bol do zeme osadený stĺp a odsúdenec niesol na popravisko iba vodorovné brvno, ku ktorému mal priviazané ruky, aby nemohol klásť odpor. Po príchode mu ruky alebo zápästie pribili na konce brvna a to potom vytiahli na zvislý klát, kde ho opreli o vrchol. Tým vytvorilo tvar písmena T (tau kríž). Nakoniec boli na stĺp pribité nohy (pozri kapitola *Pribíjanie na kríž*). Operadlo pod nohy je záležitosťou stredovekých umelcov. Aj keď bolo obvyklé zobrazovať dvoch zločincov priviazaných ku krížu, pribitie na kríž bolo pravdepodobne všeobecnou praxou. Do 13.storočia bolo zvykom zobrazovať telo Ukrižovaného so štyrmi klincami, neskoršie až na niekoľko výnimiek sa zobrazovali klince tri. Jedinou narážkou na Kristove klince v evanjeliách je vyhlásenie neveriaceho Tomáša: „Ak neuvidím stopy klincov v Jeho rukách a nevložím si prst na miesto, kde tie klince boli, a ruku nevložím Mu do boku, vôbec neuverím“ (Ján 20,25). Nie je ničím nečakaným, že klincov (relikvií) sa v stredoveku zachovalo okolo dvadsať (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiové nástroje*).

V odkaze na Jána („čo som napísal, to som napísal“) je na niektorých kompozíciách zobrazený Pilát Pontský, ako sedí pod krížom a vlastnoručne píše text. Renesančné umenie používalo iba latinskú verziu *Iesus Nazarenus, Rex Iudeorum*, skrátene *I.N.R.I.* V plnom trojjazyčnom znení ho užívalo iba protireformačné maliarstvo 16.-17.storočia.

V 13.storočí Kristov kríž niekedy nadobúda tvar stromu života, ktorý sa občas vyskytuje aj v ďalších obdobiach (pozri Christologický cyklus I.: *Krucifix; Strom života*). V cirkevnej interpretácii bol tento strom života starozákonným stromom poznania, ktorý ožil pomocou Vykupiteľovej krvi a stal sa ďalším vyjadrením súvislosti medzi prvotným hriechom a Ukrižovaním. V stredovekých vyobrazeniach ukrižovania sa objavuje aj *fénix, symbol večnosti a obrody.

Stredoveká cirkev diskutovala o tom, či bol Kristus na kríži nahý. Ako dosvedčujú antické správy, odsúdenci na smrť ukrižovaním boli nahí. Židovský zákon to však zakazoval a odsúdenci na smrť ukameňovaním mali okolo bedier ovinuté *bedrové rúško perizonium. Je preto možné, že Rimania s ohľadom na židovské zvyky Ježišovi ponechali *bedrové rúško. V najranejších dielach bol Kristus oblečený (talianske kompozície typu *Volto santo*; pozri Christologický cyklus I.). Vo východnom umeleckom okruhu, Byzancia a Sýria, mal na sebe tuniku, dlhý odev bez rukávov alebo s rukávami, inokedy má na sebe subligaculum, tenký pás látky ovinutý okolo pása a cez rozkrok. Ani jedno, ani druhé však nezodpovedalo historickej skutočnosti. Krista zobrazovali po celý stredovek so svätožiarou, v románskom období dokonca s kráľovskou korunou, v gotike sa však presadila trňová koruna opierajúca sa o *Nikodémovo evanjelium.

Mária a Ján stojaci pod krížom. Ide o bežný výjav Ukrižovania. Počiatočným cieľom kompozície bolo iba zobraziť úryvok z Jánovho evanjelia, v ktorom zomierajúci Ježiš zveril matku do opateru Jánovi. Námet Panna Mária so sv.Jánom pod krížom sa ustálil v 9.storočí v umení karolínskej renesancie. Mária stojí po Kristovej pravici, sv.Ján naľavo. Obaja majú sklonené hlavy, Mária niekedy dvíha ľavú ruku a dotýka sa svojej tváre, druhou si podopiera lakeť tradičným spôsobom dôstojného zármutku pochádzajúce ešte z *helenistických čias. Tento vyrovnaný postoj pretrvával do gotiky, kedy sa obohacuje o prvé gestá vyjadrujúce bolesť: Mária lamentuje a narieka (obrazový typ *Mater Dolorosa*; pozri Christologický cyklus I.: *Madona*), pritom ju utešujú a podopierajú zbožné ženy (pozri kapitola *Zbožné ženy pri hrobe*). Vo výjavoch vrcholného a neskorého stredoveku jej bolesť podlamuje kolena a ona omdlieva (pozri Christologický cyklus I.: *Lo spasimo*), prípadne už spočíva na zemi (taliansky maliar Paolo Veronese 1550-1560). Vo vypätej atmosfére 15.storočia, plnej vojen, morových epidémií a hladomorov, pôvodný statický variant postáv pri kríži ustupuje verzii Panny Márie omdlievajúcej. Kanonické texty túto scénu nedokladajú, ide o záležitosť neskorého stredovekých kazateľov a mystických spisovateľov. Keď sa zamýšľali nad zármutkom Panny Márie, považovali za samozrejmé, že pod ťarchou duševných múk, spôsobených pohľadom na utrpenie syna, zamdlela. Ich predpoklad rozvinuli mystici a podľa nich vraj Panna Mária zamdlela tri razy: cestou na Kalváriu, pri ukrižovaní a pri snímaní z kríža. Obrazový typ Panna Mária omdlievajúca výslovne zavrhol Tridentský koncil, ktorý umelcom prikázal vrátiť sa k Jánovmu textu. Preto sa Zamdlenie iba zriedkavo objavuje v 2.polovine 16.storočia.

Podľa stredovekého spisu „*Dialogus Beatae Mariae et Anselmi*“ (Dialóg Anzelma s Pannou Máriou; 11.st.) potom, čo prebodol stotník Longinus bok Spasiteľa,

vystriekla jeho krv na Máriin plášť. Zobrazovanie tejto scény zdôrazňuje Máriino compasio (prežívanie Kristovho utrpenia) či corredemptio (spoluúčasť Panny Márie na spásu). Časť Máriinho plášťa sfarbeného krvou získal cisár Karol IV. a uctieval ho ako jednu z najcennejších relikvií. Čiastočka z plášťa sa nachádzala tiež v agrafe, spona plášťa Madony Roudnickej od Majstra Třeboňského oltára (1380).

Príbeh Panny Márie pod krížom mal aj svoju ľudovú podobu, ktorá sa spájala s veľkonočnými vajíčkami. Podľa legendy Panna Mária obdarovala vajíčkami vojakov pri kríži, aby sa k Ježišovi správali menej kruto. Ako Máriine slzy kropili vaječné škrapiny, zanechávali za sebou ornament vyvedený v dúhových farbách (dúha, symbol nádeje). Príbeh mal svoju paralelu v poľskej legende o Márii Magdaléne pri hrobe.

Zbožné ženy. O zbožných ženách, spoločníčkach Panny Márie, píše pri rôznych príležitostiach všetci evanjelisti, ale ich správy sa rozchádzajú alebo sa dajú ťažko identifikovať pre rovnaké meno Mária. Tieto ženy, Panna Mária, Mária Kleofášova/Kleopasova, Mária Salome a Mária Magdaléna sú zvyčajne označované ako tri Márie. V umení sa táto nejednoznačnosť odrazila v zobrazovaní troch alebo štyroch postáv, ktoré sa od seba zvonajškom zreteľne neodlišujú, s výnimkou Magdalény, ktorá je v ranom renesančnom umení oblečená do červených šiat. Na sever od Álp je veľmi často Mária Magdaléna zobrazovaná ako menšia postava ako ostatní svedkovia Kristovho umučenia, aby bola zdôraznená jej kajúcnosť, hoci to celkom odporuje jej postaveniu Ježišovej najbližšej učeníčky, ktorej sa ako prvej zjavil po svojom zmŕtvychvstaní (pozri kapitola *Noli me tangere*). Tento prístup k osobe Márie Magdalény a snaha znížiť jej postavenie neopodstatneným stotožnením s hriešnicou z príbehu *Večere u farizeja Šimona* (pozri Christologický cyklus II.), prezrádza snahu vodcov prvých kresťanských zborov potlačiť vplyv žien učeníčok na rodiacu sa cirkev, na stredoveké predsudky k ženám ako nádobám hriechu.

Svätý Ján. V zobrazeniach raného stredoveku stojí po Kristovej ľavici svätý Ján so svätožiarou. Niekedy v úlohe evanjelistu Jána drží v ruke knihu (tzv.kánonové ukrižovanie; Majster Theodorik, kaplnka sv.Kríža na Karlštejne, 1365), podobne ako Panna Mária narieka a lamentuje (anonymný holandský maliar, Majster z Flémale, 1444; pozri Christologický cyklus I.: *Lo spasimo*). V umení od 14.storočia (Giotto) i neskôr, sa jeho postoj mení. Ján podopiera Máriu a utešuje ju (Kaufmannovo Ukrižovanie, 1350). Od 13.storočia jeho tvár a gestá začínajú vyjadrovať bolesť.

Mária Magdaléna. Ešte pred nástupom renesancie sa stráca v skupine ostatných zbožných žien lamentujúcich nad smrťou Vykupiteľa. Na obrazoch ranej renesancie sa odlišuje svojím červeným (hriešnym) plášťom. Pri päte kríža sa prvý raz objavuje na talianskych obrazoch 13.storočia. Kľáčí a objíma nohy či Kristov kríž (Giotto, Ukrižovanie, kaplnka Scrovegniovcov v Padove, 1304-1306). Tento motív zostal obľúbený až do 19.storočia. Zaalpské umenie (Majster Vyšebrodského oltára, 1350) veľmi často zobrazuje postavu Márie Magdalény menšiu ako ostatných svedkov Ukrižovania, to preto, aby zdôraznilo jej akt kajúcnosti. Vrcholná renesancia a protireformačné umenie ju už zobrazuje v kompozícii Ukrižovanie ako samostatnú postavu, často prepychovo oblečenú, s bohatými zlatými vlasmi, kľáčiacu pri päte kríža alebo v zármutku vášnivo objímajúcu stĺp. Niekedy bozkáva Ježišove krvácajúce nohy alebo ich utiera vlasmi. Tým výjav naráža na udalosti v Betánii a stáva sa ich paralelou (pozri Christologický cyklus II.: *Kristus na večeri u farizeja Šimona/Žena hriešnica; Pomazanie v Betánii*). Nie je vylúčené, že táto scéna má zdroje v stredovekej literatúre, v tzv.magdalénских planktoch (ľudových obradných alebo smútočných básňach a piesňach), ktoré opisujú Magdalénino prežívanie Kristovho

utrpenia na kríži. V niektorých výtvarných scénach pri kríži dokonca Magdaléna ústami zachytáva kvapky Ježišovej krvi, čo je jedným z ďalších odkazov na *eucharistiu.

Dvaja zločinci sa vyskytujú vo všetkých štyroch evanjeliách. V umení ich spolu s Kristom zobrazovali už od konca 5.storočia (reliéf dverí, S.Sabina v Ríme, 432). Lukáš píše, že jeden z ukrižovaných napomenul svojho rúhajúceho sa druha a poprosil Ježiša, aby sa zaňho prihovoril, až príde do kráľovstva nebeského. Na dôkaz splnenia sľubu zobrazovali kajúcnika medzi vykúpenými z predpekli (pozri kapitola *Zostúpenie do pekiel*). Výtvarné umenie rozlišovalo medzi kajúcnikom a zaťatým zločincom. Kríže oboch lotrov rozšírili obrazovú plochu, takže jednoosová kompozícia sa zmenila na trojosovú. Spočiatku boli ukrižovaní rovnakým spôsobom ako Ježiš na latinskom kríži, neskôr ich telá visia priviazané na kríži tvaru **T** (grécke písmeno tau bolo súčasne symbolom smrti). Tváre im kriví bolesť do grimasy. Inokedy má kajúcný lotor po pravici Krista vyrovnaný výraz a jeho dušu odnášajú anjeli. Zlý Gesmas/Gestas je zobrazovaný so zmučeným výrazom, dramatickou gestikuláciou a jeho dušu odnášajú démoni. Byzantská maliarska príručka uvádza presné smernice: Zločinec po pravici je sivovlasý muž s okrúhrou bradou. Ten po ľavici je mladý a bez fúzov. Raná talianska renesancia 15.storočia mala sklon zobrazovať ukrižovanie všetkých postáv pribitím na kríž, hoci zachovávala hierarchiu. Kristus je zobrazovaný väčší a jeho kríž je vyšší. Aby zreteľne odlíšilo zločincov od Krista, západné umenie ich začalo zobrazovať priviazaných na kríž T, na ktorom visia za podpazušie. Občas majú zaviazané oči (symbol duchovnej slepoty). Ján píše, ako paholci zločincom zlomili nohy a tento čin býva na stredovekých obrazoch zobrazovaný (Ukrižovanie od Majstra Rajhradského oltára; 1420-30, Praha) alebo vidno krv na ich nohách. Tieto expresívne prvky sa vyskytujú najmä v nemeckom maliarstve 15.storočia. Apokryfné *Nikodémovo evanjelium uvádza mená zločincov, Dismas/Dysmas a Gesmas (Dobrý a Zlý) a široko rozvádza ich príbehy: Dismas (podľa Arabského evanjelia pod menom Titus) prepadol Svätú rodinu pri jej úteku do Egypta (pozri Christologický cyklus II.: *Útek do Egypta*), avšak dojala ho krása Panny Márie a od zlého úmyslu upustil a dokonca pomáhal utečencom, za čo mu Mária sľúbila odmenu v podobe vykúpenia. Zlý Gesmas (podľa tzv.Arabského evanjelia Dumachus), keď Svätá rodina na úteku narazila na spiacich lupičov, chcel zobudiť i ostatných. Dismas/Titus mu v tom zabránil a dokonca mu dal peniaze, aby tak neurobil. Podľa apokryfného Vyprávania Jozefa Arimatijského dobrý lotor Dismas/Démas prosil Krista o odpustenie hriechu, Ježiš jeho želanie vyslyšal, a preto keď Jozef došiel pre Kristovo telo, našiel dva kríže prázdne a na treťom Gestasa v podobe draka. Dobrý Démas sprevádza zmŕtvychvstalého Ježiša na ceste do Galiley (nástenná maľba v Emauzskom kláštore Na Slovanoch, 1370) a podľa apokryfného Zostupu Krista do predpekli vstúpil dobrý Dismas do raja a išiel oproti praotcom, keď ich Kristus vyvádzal z predpekli. Dobrý lotor Dismas/Dysmas bol v období baroka vyzývaný ako svätec (oltárnu obraz v kostole sv.Jakuba v Prahe, 18.st.).

Longinus. Stotníka, ktorý prebodol Vykupiteľov bok, obklopili mnohé legendy a dohady. *Nikodémovo evanjelium a z neho preberajúca Legenda aurea ho nazvala Gaiom Casiom Longinom. Meno Longinus je takmer s istotou odvodené z gréckeho slova longche (kopija). Legenda vraví, že Longinus bol vyliečený zo svojej slepoty krvou z Kristovej rany, ktorá stekala po kopiji. Pod vplyvom zázračného uzdravenia a znamení, ktoré nasledovali po Ježišovej smrti, zatmenie Slnka a zemetrasenie, uveril v Ježiša Božieho Syna a prijal krst. Vzdal sa vojenskej služby a žil ako mních 28 rokov v kappadockej Cézarei. Po celú dobu uchovával kvapky krvi Pánovej v nádobke, v umení zobrazovanej ako pyxis, schránka na relikvie. Drahocennú relikviu priniesol

do talianskej Mantovy, ktorej patrónom sa stal. Neskôr Longina postavili pred súd, a keď odmietol obetovať pohanským bohom, odsúdili ho na vyrazenie zubov a vyrezanie jazyka. Longinus chytil sekeru, ktorú mal po ruke, a porozbíjal modly, odkiaľ vyšli diabli a posadli vládca, ktorý zošalel a oslepol. Stotník vyhlásil, že sa vylieči až po jeho, Longinovej smrti; tým sa iniciatívne prihlásil k mučenictvu v mene Božej pravdy. Keď Longina zabili, vládca sa okamžite uzdravil a až do konca života konal dobré, kresťanské skutky. Napriek pochybnému pôvodu bol Longinus kanonizovaný. Cisár Karol IV. dokonca inicioval zavedenie sviatku Kopije a kincov.

Umelci zobrazujú oboch vojakov, muža s kopijou a muža so špongiou, oddelene. Vojak so špongiou stojí naľavo, Longinus napravo od kríža. Máva brnenie a niekedy sedí na koni, aby sa spojil s predstavou centuria, veliacemu stotine dohliadajúcej na výkon trestu (flámsky maliar P.P.Rubens, 1620). V stredovekých kompozíciách je Longinus zobrazovaný s latinským nápisom na nadpisovej páske: *Verè filius Dei erat iste* (Tento človek bol naozaj Boží Syn). Kopiju drží v ruke, prípadne ňou prebodáva Kristov bok. Ukazuje si na oči, prikrýva si ich, iný vojak mu vedie ruku a pomáha mu držať zbraň. Je oblečený ako rímsky vojak alebo stredoveký rytier. Drží kopiju, menej často pyxis. Z postáv stojacich pod krížom Longinus symbolizuje obráteného pohana.

Vojak so špongiou. Kompozičným a myšlienkovým náprotivkom muža s kopijou je muž so špongiou. Vystupuje ako jeden zo zvedavcov teórie, „zábavnej podivanej“ na utrpenie odsúdenca. Podľa *Nikodémovho evanjelia sa volá Stefaton. Práve on namočil špongiu do nádoby s octom a podal ju na yzopovej vetve Kristovi. Nádoba plná octu v podobe vedierka, ktorú držal v ruke, maľovali zriedkavejšie, niekedy stála na zemi. Postavy mužov s kopijou a špongiou, ktoré stoja symetricky po každej strane kríža a dvíhajú svoje tenké žrde, symbolizujú *Ecclesiu (Longinus) a Synagógu (Stefaton). Figúra so špongiou sa v renesančnom umení už tak často nevyskytuje, ale špongiu dvihnutú medzi zbraňami vojakov je vidieť často. Napokon sa dostáva medzi *nástroje utrpenia* (pozri Christologický cyklus I.). Kúsok špongie ako drahocennú relikviu uložil do tzv.Korunovačného kríža cisár Karol IV. V minulosti opätovne Longinov kult posilnilo nájdenie *Svätej kopije* v kostole v Antiochii za prvej krížovej výpravy (pozri Christologický cyklus I.).

Losujúci vojaci. Námet vojakov metajúcich los sa vyskytuje dosť často vo všetkých obdobiach kresťanského umenia. Jánovo podanie je najpodrobnejšie, preto sa ho umelci zvyčajne pridriavajú. Výjav zobrazuje vojakov buď pri päte kríža alebo v rohu obrazu. Zvyčajne sú traja až štyria. Jeden z nich hádže kocky (západné vyobrazenia), ostatní prizierajú, prípadne spolu zápasia. Jeden s vytiahnutým nožom chce roztrhnúť odev, druhý chce hádku urovnať (Majster z Flémale). Na sýrskych vyobrazeniach (Rabulov *evanjelistár, 586) hrajú vojaci hru zvanú mora, ktorá spočíva v tom, že ten, ktorý ukáže na prstoch dohovorené znamenie, získa predmet, o ktorý je vedený spor.

Svätci a donátori. Asi od poloviny 15.storočia maliari zobrazujú Ukrižovanie, ktorému sú prítomní svätci. Tvoria spoločnú skupinu bez ohľadu na dobu, v ktorej žili, podobnú zhromaždeniu typu *Sacra conversazione*, ktoré vzniklo približne v rovnakom čase (pozri Christologický cyklus I.). Ukrižovanie so svätcami a donátormi má *devocionálny charakter a vyskytuje sa predovšetkým v talianskom umení. Jednotlivé postavy je možné identifikovať podľa ich *atribútov. Bývajú patrónmi mesta alebo kostola, zakladateľmi rádu, ktorý si dielo objednal. Vzadu za nimi sa takmer vždy objavuje Panna Mária a svätý Ján a v skupine svätcov nechýba Ján Krstiteľ, prorok Kristovej božskosti a mesiášskeho poslania.

Postavy anjelov. Najmä v stredoveku boli súčasťou kompozície aj postavy anjelov nariekajúcich nad Kristovou smrťou. U Giotta ako výraz bolesti si anjel trhá rúcho a pripomína obradné trhanie rúcha židovských veľkňazov (pozri kapitola *Kristus pred veľradou*). Niekedy anjeli Krista okiadzajú alebo do kalichov zachytávajú krv striekajúcu z jeho rán, ktorá navodzuje dojem mystickej *studne života* (malokarpatské ikony; pozri Christologický cyklus I.).

Lebka a had. Kompozície so symbolmi, lebkou a hadom, sa usilujú zdôrazniť spojitosť medzi postavou Adama, prvotným hriechom a vykupiteľským činom Ježiša. Táto ikonografia mala pre kresťanskú náuku mimoriadny význam, lebo vyjadrovala príčinný vzťah medzi Starým a Novým zákonom. Lebka pri päte kríža sa v motívoch Ukrižovania prvý raz objavuje v 9.storočí a od tých čias sa k nej kresťanské umenie stále vracia a obohacuje ju o ďalšie významy. V protireformácii často po lebke steká krv kvapkajúca z tela Ukrižovaného a zmýva hriech prarodičov. V tom istom období začne byť lebka zobrazovaná obrátená ako kalich, do ktorého je zachytávaná krv a je chápaná ako ďalšia pripomienka *eucharistie. Had s jablkom v papuli v blízkosti lebky je opätovnou nárazkou na prvotný hriech.

Rana po kopiji. Veľa symbolických významov sa spája s ranou po kopiji. Stredovek prisudzoval ľudskej krvi liečivú moc, preto sa ľudia snažili napr. pri popravách sťatím zachytávať ju do misiek a odpiť z nej alebo aspoň do nej namočiť šatku. Krv a voda, ktoré vytiekli z Vykupiteľovho prerazeného boku, sú podľa cirkevného otca Augustína z Hippo Regia (†430), ktorý sa eucharistickej symbolike veľmi venoval, predobrazom svätého prijímania a krstu. Rovnako ako bola Eva stvorená z rebra Adamovho boku, tak sa dve hlavné kresťanské sviatosti zrodili z boku Krista, nového Adama, vystaveného pokušeniu, ktorému však odolal. Cirkev ako nevesta Kristova sa akoby zrodila z tejto rany. V neskorom stredoveku je niekedy vidieť Adama vynárajúceho sa z hrobu pod krížom, ako drží kalich a do neho zachytáva Vykupiteľovu krv. Od 14.storočia jeden alebo viac anjelov, každý s kalichom, vykonávajú tú istú činnosť. Vznášajú sa pri kríži, z každej rany jeden, a zachytávajú krv do kalicha. Niekedy kalich stojí pri päte kríža ako pripomienka tejto myšlienky. Kristova rana je zvyčajne na pravej strane tela, v pravoľavej symbolike na strane dobrej, podľa Augustína na strane večného života. Počiatkom 17.storočia je táto symbolika zabudnutá a rana sa vyskytuje buď na jednej alebo na druhej strane; na *Turínskom plátne* sa nachádza stopa po oválnom otvore spôsobenom zrejme kopijou na pravej strane medzi piatym a šiestym rebrom (pozri Christologický cyklus I.). Umiestnenie rany na ľavej strane boku, resp. hrude, súviselo s kultom *Srdca Ježišovho* (pozri Christologický cyklus I.) a obecné s mystikou srdca ako centra ľudskej spirituality.

Slnko a Mesiac. Symbolika Mesiaca vždy súvisela so symbolikou Slnka. Pritom sú dôležité dve skutočnosti: Mesiac nemá vlastné svetlo, ale iba odráža svetlo Slnka. Druhým faktom je, že sa v priebehu jeho fázy mení jeho podoba. Preto je Mesiac symbolom závislosti, premeny a rastu. Vyjadruje biologický rytmus a ubiehajúci čas, ktorý sa podľa neho meria. Biblické hľadisko ukladá Mesiacu (hebr. jerah), menšiemu svetlu, aby vládlo v noci (Genesis 1,16). Spoločne so Slnkom (hebr. šemeš) ho vyzýva k chválospevu Hospodina (Žalm 148,3).

Pôvod motívov Slnka a Mesiaca v námete Ukrižovania je veľmi starobylý a je pokračovaním pôvodnej symboliky týchto nebeských telies. Bežne sa objavovali na zobrazeniach perzských a gréckych slnečných božstiev a tento zvyk sa preniesol do

rímskych čias na mince s obrazom cisára. Zdá sa, že zvyk zobrazovať Slnko a Mesiac si našiel cestu aj do umenia prvotného kresťanstva prostredníctvom oslavy Vianoc, ktoré boli pôvodne pohanským sviatkom na počesť znovuzrodenia Slnka (Sol invictus). Už dávno pred prvým zobrazením Ukrižovania sa slnko a mesiac objavili aj v iných kresťanských témach a obrazových typoch, napríklad v *Krste*, *Dobrom pastierovi* a *Pantokratorovi* (pozri Christologický cyklus I., II.).

Slnko a Mesiac, prípadne ich personifikácie, sa v stredoveku sa občas objavujú po stranách nad Kristovým krížom, vedľa hlavných postáv výjavu. Od 9.storočia pribúdajú alegorické postavy *Ecclesie a Synagógy (ilustrácie spisu "Hortus deliciarum" od abatiše Herrady z Ladsberka, †1195). Je tomu až do časnej renesancie, ale už zriedkavo v 15.storočí. Ak majú podobu personifikované Slnko a Mesiac podobu ľudských polopostáv, sú korunované lúčmi alebo polmesiacom, niekedy držia v ruke určité znamenia (glóbus alebo polmesiac), niekedy majú hlavu smútočne zahalenú. Táto *ikonografia prezrádza antický zvyk, podľa ktorého boli nad zobrazenia hláv významných osobností umiestňované Slnko a Mesiac na znamenie neobyčajnej dôstojnosti. Prevzatím tohto obrazového typu sa kresťania usilovali ukázať, že umierajúci a vonkajšiemu utrpeniu vystavený Kristus, zaujal miesto v najvyššej sfére nebies medzi nesmrteľnými bytosťami.

Keď v 6.storočí začalo kresťanské umenie zobrazovať Krista na kríži, bolo samozrejmé, že slnko a mesiac sa stanú súčasťou témy. Evanjeliá píšu, ako na poludnie nastala tma po celej krajine a trvala až do troch hodín. Zatmenie bolo pre všetkých zrozumiteľným znamením, že nebesá držia smútok za Spasiteľom. Podľa Augustína vyjadrujú Slnko a Mesiac súvislosť oboch Zákonov: Starý zákon (Mesiac) je možné pochopiť iba vo svetle Nového zákona (Slnka). V stredovekých dielach sú niekedy Slnko a Mesiac zobrazované v súlade s antickou ikonografiou: Mužská postava (Slnko) riadi štvorzáprah, kvadrigu, symbol Sola invictus, ženská postava (Mesiac) riadi záprah volov, židovských obetných zvierat. Každá z postáv je vo vnútri vlastného kruhu. Alebo Slnko zastupuje iba mužská hrud' so žiarivou aureolou, mesiac ženská hrud' s Dianiným kosáčikom. Inokedy sú Slnko a Mesiac obmedzené na dva kotúče, Mesiac má vo vnútri kosáčik a niekedy ho nesú anjeli. Slnko sa objavuje po Kristovej pravici a mesiac po jeho ľavici.

Ecclesia a Synagóga. Niekedy sa v kompozíciách Ukrižovania objavujú po oboch stranách kríža okrem Slnka a Mesiacu aj postavy *Ecclesie a Synagógy, ktoré symbolizujú kresťanstvo a judaizmus. Motív Cirkvi a Synagógy ako morálnej symetrie sa vyskytuje v stredovekom umení často a je preň typický (pozri Christologický cyklus II.: *Podobenstvo o desiatich pannách*).

Ecclesia a Synagóga sú zobrazované ako zahalené ženské postavy, Ecclesia, na pravej, t.j. správnej strane kríža, má na hlave korunu a drží kalich, do ktorého zachytáva Vykupiteľovu krv. Pokorená Synagóga, nachádzajúca sa na ľavej strane, má zaviazané oči, koruna jej padá zo sklonenej hlavy a z rúk púšťa dosky Zákona. Personifikácia kresťanstva a judaizmu sa prvý raz objavila v karolínskej renesancii, neskoršie sa vyskytuje v sochárskej výzdobe a vitrážach francúzskych katedrál 12.-13.storočia.

Cnosti pribíjajú Krista na kríž. V 13.storočí sa zrodil ďalší symbolický námet Ukrižovania, známy ako Cnosti pribíjajú Krista na kríž (iluminácia *Žaltára z Besancone, 1275; nástenná maľba apsidy kostola sv.Mořice v Anníne, 1360). Námet patrí do okruhu alegórií *Cností a Nerestí a vyjadruje myšlienku, že Kristus podstúpil smrť na kríži tiež pre svoje cnosti (pozri Christologický cyklus II.: *Panny múdre a*

nerozumné). *Ikografiiu námetu ovplyvnili dobové duchovné spisy, napríklad “Zjavenie sestry Mechtilde z Magdeburgu, vyžarujúce svetlo Božskosti“. Väčšinou Krista pribíjajú na kríž ženské postavy personifikovaných Cností. Láska (Caritas), podľa výkladov Piesne piesní mystická nevesta Kristova, vo zvláštnom motíve (**tzv. Vulneratio/Zranenie**) ako najväčší prejav lásky kopijou prebodáva Kristov bok alebo spoločne s Vierou (Fides) zachytáva krv do kalicha.

Pelikán. K symbolickým prvkom Ukrižovania patrí aj pelikán. Podľa stredovekej legendy tento vták kŕmi mláďatá svojou krvou tak, že si roztrhne hrud' zobákom. V najranejšom *bestiári, anonymnom prírodopisno-náboženskom diele Physiologus z 2.-4.storočia, sa uvádza, že samička pelikána zadusí svoje mláďatá nadmernou láskou, ale samček ich oživí tým, že si roztrhne bok a vypustí na nich svoju krv. Táto mystická predstava, ktorá sa zrodila z nepochopenia spôsobu, akým kŕmia pelikány svoje mláďatá, slúžila v renesancii ako symbol kresťanskej lásky Caritas, lebo výstižne zodpovedala chápaniu Kristovho spasiteľského činu. Taliansky renesančný básnik Dante Alighieri (†1321) vo svojej tretej časti Božskej komédie Raj (Paradiso) odkazuje na apoštola Jána ako na toho, „ktorý na prsiach kedysi ležal nášho pelikána.“ V tomto význame niekedy pelikána vídať na obrazoch, ako sedí alebo hniezdi so svojimi mláďatami na vrchole kríža.

Fénix. Ďalším symbolickým prvkom Ukrižovania býva aj mýtický *fénix, vták ktorého starší antickí autori (Herodotos, Ovidius, Plinius Starší a ďalší) popisovali dosť rôzne. Dožíval sa vysokého veku, niektorí autori hovoria o 500 rokoch, a nakoniec sám seba spálil na oltárnom ohni na popol, z ktorého opäť povstal nový, mladý fénix. Prvotní kresťania fénixa prijali ako symbol Kristovho vzkriesenia, zobrazovali ho v pohrebnom sochárstve a v stredoveku ho zvyčajne spájali s ukrižovaním.

Starozákonné predobrazy ukrižovania: **a) Jákobovo požehnanie Jozefovým synom Efraimovi a Menaševovi (Genesis 48,5).** Scéna zomierajúceho Jáka, v ktorej žehná s prekríženými rukami, bola pokladaná za predobraz Kristovho umučenia. **b) Vdova zo Sarepty pripravuje drevo, aby nakŕmila proroka Eliáša (1Kráľov 17,1-7).** Boh poslal Eliáša k vdove, ktorá ho mala živiť. Zobrazenie vdovy s prekríženými polenami dreva je *typologickým predobrazom Ukrižovania. **c) Mojžiš sa dotkol palicou skaly a z nej vytryskla voda (Exodus 17,1).** Keď Izraeliti na púšti nariekali, že im chýba voda na pitie, prikázal Boh Mojžišovi, aby palicou uderil do skaly. Zo skaly vytryskol prameň vody (života); v tomto skutku videli stredovekí exegeti odkaz na vodu a krv, ktorá vytryskla z Kristovho prebodnutého boku. **d) Zvedovia prinášajú z Eškólu do Izraelského tábora obrovský stravec hrozna (Numeri 13,23).** Mojžiš vyslal do kanaánskej krajiny zvedov, aby priniesli správy o krajine, ktorú im zasľúbil Boh. Zvedovia z oblasti Eškól (hebr. stravec) doniesli na tyči zavesený obrovský stravec hrozna. Sami však do tejto krajiny nezamierili, lebo tu žili obrovskí ľudia. Vinič zavesený na strapci je predobrazom Krista zaveseného na kríži. **e) Mojžiš vztyčuje ohnivého/medeného/bronzového hada na tyči (Numeri 21,4-9).** Na Boží príkaz zhotovil Mojžiš bronzového hada - had (hebr. *nechuštán*) zavesený na palici zrejme slúžil ako zástava Izraelitov putujúcich púšťou. Evanjelista Ján (3,14) prirovnal Krista povýšeného na kríži (pozri kapitola *Vztyčenie kríža*) k bronzovému hadovi povýšenému/zavesenému na Mojžišovej palici (Kristova obeť je znamením, pod ktorým sa zhromažďujú veriaci). **f) Stretnutie Šalamúna a kráľovnej zo Sáby na lávke cez potok Kidrón (1Kráľov 3,16-28; Zlatá legenda).** Obaja vládari sa stretli na lávke, ktorej drevo pochádzalo zo

stromu milosrdenstva, zasadeného na hrobe Adama jeho synom Šétom. Drevo lávky bolo použité pri Ukrižovaní.

*

Víno. Biblické víno predstavovala kvasená i nekvasená hroznová šťava. Pila sa bežne aj v tých najchudobnejších domácnostiach a uchovávala sa v kožených vakoch. Kvasené víno sa skladovalo v keramických nádobách a dozrievalo v chlade a tme asi 4 mesiace. Víno sa pilo zriedené s vodou, v chladných mesiacoch sa zohrievalo. Víno s myrhou, ktoré ponúkli Ježišovi a ktoré neprijal, bolo prejavom milosrdenstva. Tento nápoj spomínajú niekoľkokrát aj iné pramene. V **Baraite*, apokryfnej **Mišne*, sa hovorí: „Koho vedú na smrť, má dostať kúsok kadidla rozpusteného v pohári vína, aby mu omámilo zmysly... v Jeruzaleme ho štedro rozdávali a prinášali šľachetné ženy.“ Bádania súde, že myrhu zmiešanú s vínom ponúkli Ježišovi tesne pred ukrižovaním, aby zmiernili bolesti, ako keď sa ťažkým pacientom pred anestéziou podáva opojný nápoj (pozri Christologický cyklus II.: *Klaňanie troch kráľov*).

Ocot. Vínny ocot predstavoval typický kvasený kyslý nápoj, ktorý obľubovali robotníci v krajinách, kde sa pestovalo víno. Posca, uvádzaná v Pavlovom Liste Rimanom (14,21), je svojou povahou podobná a tvorila súčasť vojenských prídellov. Zrejme práve tento nápoj ponúkli Ježišovi ako občerstvenie na kríži (Marek, Ján). Líšil sa od utišujúceho prostriedku s myrtovou príchuťou, ktorý odmietol predtým, keď dorazil na Golgotu.

V súvislosti s účinkami octu ponúknutého Ježišovi, zaujímajú sa bádania o chemické účinky mandragory, rastliny známej aj pod názvom abraun. Rástla predovšetkým v Stredomorí a využívala ju nielen stredoveká mágia aj liečiteľstvo, ale poznala ju už antika. V tom čase koreň mandragory užívali ako primitívne, ale veľmi účinné anestetikum. Koreň rastliny sa nechal vylúhovať a do vzniknutého extraktu sa opakovanne namáčala špongia, aby vstrebala čo najviac anestetickéj látky, ktorá mala tú vlastnosť, že sa uvoľňovala v octe. Napichnutá na žrdi a pridržiavaná pod nosom umožňovala odsúdencom vdychovať výpary. Výsledným účinkom bola mŕtvolná strnulosť tela a odbúranie pocitov bolesti. Hoci tento výklad môže vysvetliť použitie octu pri popravách a spochybníť špongiu s octom ako nástroj mučenia, faktom zostáva, že kresťania ju zaň jednoznačne považovali, lebo keď sa v renesancii postava Stefana vytratila, jeho nástroj ďalej zostal medzi zbraňami trýzniteľov prizerajúcich poprave aj medzi *nástrojmi Kristovho umučenia* (pozri Christologický cyklus I.).

Žlč. „Dali Mu piť víno zmiešané so žlčou“, uvádza Matúš. Výraz žlč však netreba brať doslovne, skôr je použitý v emocionálnom zmysle ako symbol krajného bezprávia a utrpenia. Bádania sa domnievajú, že v Ježišovom prípade išlo o istú horkú tekutinu, o jej zložení sa môžeme iba domýšľať, ktorá mala obeť omámiť, aby necítila kruté bolesti, nenariekala a nebránila sa katom pri výkone trestu, inými slovami išlo vlastne o istý prejav milosrdenstva a katovskej zručnosti... Preto Ježiš nápoj okúsil, ale neprijal, lebo chcel prežívať svoj koniec pri jasnom vedomí.

Ježišovo ukrižovanie sa svojím prevedením od ostatných poprav ukrižovaním nijako nelíšilo, nezvyčajné bolo iba správanie obete vystavenej telesnému a duševnému trýzneniu. Svedčia o tom Ježišove slová plné záujmu o druhých a odpustenia a tiež modlitba venovaná Otcovi, známa ako Sedem slov. Nezvyčajné je aj zdôraznenie náhlosti Ježišovho úmrtia, ktoré chcelo podčiarknuť, že v Ježišovom prípade išlo o zjavne zámerný, vôľou riadený čin (Lukáš 23,46). Aj Ježišove posledné

slová (Dokonané je) majú ukázať, že sa nestal obeťou okolností, ale udalostí, ktoré prebiehali podľa vopred daného zámeru.

*

Sedem slov. Celok "Sedem slov" vznikol spojením Ježišových výrokov na kríži podľa podania všetkých štyroch *evanjelistov. Prvé slovo „**Otče, odpusť im, lebo nevedia, čo robia**“ (Lukáš 23,34), ktoré Kristus na kríži povedal, odhaľuje jeho lásku k ľuďom. Modlil sa za rímskych vojakov a dokonca, ako predpokladá Peter (Skutky 3,17), aj za židovských náboženských vodcov. Túto výpoveď však niektoré texty vynechávajú, čo má zrejme na svedomí neznámy redaktor, ktorý usúdil, že udalosti roku 70, zničenie izraelského kráľovstva a jeruzalemského chrámu, ukázali, že Boh neodpustil tým, ktorí pred Pilátom Ježiša obvinili, a preto sa ich Ježišova modlitba netýkala. Druhé slovo bolo určené kajúcnikovi na kríži „**Veru, hovorím ti: Ešte dnes budeš so mnou v raji**“ (Lukáš 23,43). Tretie slovo (Ján 19,25-27) bolo určené matke a milovanému učeníkovi Jánovi „**Žena, hľa, tvoj syn!**“ „...**Hľa, tvoja matka!**“ Tieto prvé tri výroky zazneli v priebehu doobedňajších hodín. Štvrté, bázeň vzbudzujúce slovo Ježiš predniesol zrejme vo chvíli, keď končila tajomná trojhodinová tma: „**Eloi, Eloi, lema sabachtani**“ - „**Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil.**“ Piate slovo (Ján 19,28) nasledovalo tesne po štvrtom a ako jediné (snáď) vyjadrovalo telesné utrpenie: „**Žízňim.**“ Ježiš síce odmietol omamný nápoj (Marek 15,23), ale napil sa inej tekutiny, takže mohol hlasite predniesť prehlásenie obsiahnuté v šiestom slove (Ján 19,30), ktorým sa naplnilo proroctvo obsiahnuté v Žalme (69,22). Šieste slovo pozostáva z jediného gréckeho výrazu „**Telestai**“ (dokonané). Je to vyhlásenie víťaza, ktorý dokončil zverený úkol, naplnil starozákonné proroctvá a predložil konečnú obeť (Židom 10,12). V poslednom, siedmom slove (Lukáš 23,46) Ježiš citoval Žalm (31,6), tradičnú židovskú večernú modlitbu **arvít: „Otče, do Tvojich rúk odporúčam svoju dušu.“**

*

Golgota. Nachádza sa na mieste bývalého kameňolomu, ktorý potom stavitelia zavrhlí, keď sa zrejme ukázalo, že ide o kameň zlej kvality. Toto miesto slúžilo už v 6.st.pr.Kr. ako cisterna a nakoniec ako odpadová jama. Tam hádzali odpadky aj kríže, na ktorých boli odsúdenci pribití. Na tomto mieste bol podľa tradície hodený aj Kristov kríž, ktorý tu z iniciatívy sv.Heleny našli (pozri Christologický cyklus I.: *Svätý kríž/Pravý kríž*). Iná legenda hovorí o nájdení Svätého Kríža Protonikou, manželkou rímskeho cisára Claudia (†54). V týchto miestach vidno aj popraskanú skalu, o ktorej evanjelisti hovoria, že pri Ježišovej smrti „skaly pukali“ (pozri Christologický cyklus I.: *Boží hrob*).

S menom Gulgota sa v Starom zákone nestretneme (gr. **Golgotha** < hebr. **Gulgólet** < aram. **Gulgultá**; gr. **Kraníon**, lat. **Calvariae**). Gulgota je starší výraz latinského názvu Calvariae, má svoj pôvod v *aramejčine a tiež znamená lebka. Tradícia hovorí, že meno Gulgota môže odkazovať buď na jej funkciu popraviska, kde ležali kosti a lebky (Hieronymus, †420), alebo na jej fyzický tvar lebky (hebr. **gulguta**, gr. **kraníon**, lat. **calva**). Hypotézu, že by na tomto mieste ležali kosti, dnešní bádatelia spochybňujú už len preto, že odporuje židovským pohrebným zvyklostiam a Zákonu (Deuteronomium 21,22n).

Podľa mystického výkladu cirkevného otca Origena (†245) na mieste Ježišovho kríža sa nachádzal hrob Adama a pahorok bol pomenovaný po Adamovej lebke (podľa apokryfného "Vyprávania o pokání Adama a Evy" Noe zbral do svojej archy telá prarodičov a po opadnutí vôd telo Evy pochoval v jaskyni pri Betleheme, nad ktorou

sa Ježiš narodil, a telo Adama na Golgote). Krv z Ježišovho prerazeného boku stekala štrbinou na Adamovu hlavu, aby Adama vykúpila. Táto predstava odporuje inej tradícii, podľa ktorej sa Adamov hrob nachádzal v Hebrone. Avšak podľa dobových literárnych prameňov Golgotu ako miesto Adamovho hrobu uctievala jeruzalemská židokresťanská obec. Pri stavbe Venušinho chrámu roku 135 za vlády cisára Hadriana celý priestor Golgoty zaviezli vysokou vrstvou kamennej drviny a spomienka na miesto Adamovho a Kristovho hrobu na čas zanikla.

V stredovekých legendách o imele, sv. Jozef vyrezal kolísku pre Jezuliatko z imela, ktoré malo podobu mohutného stromu. O tridsať rokov neskoršie strom porazili strom Rimania a ukrižovali na ňom Ježiša. Potomkovia imela sa tak hanbili za zneužitie svojho dreva na Golgote, že sa hanbou zoschli do veľkosti kríkov (pozri Christologický cyklus I.: *Strom života/Arbor vitae*).

Vzhľadom na židovské a rímske postupy pri poprave muselo popravisko Golgota ležať za mestskými hradbami. Umiestenie popraviska za mesto pri ceste malo tiež za cieľ, odradiť ostatných. Nakoľko Herodes Agrippa I. neskoršie postavil tretie hradby (pozri Christologický cyklus II.: *Vjazd do Jeruzalemu*), nachádzala sa Golgota vo vnútri mestských hradieb.

Evanjelista Matúš neoznačil miesto Ukrižovania ako pahorok, uviedol iba - "miesto zvané Golgota"; vďaka posledným objavom sa ukazuje, že skutočné Ježišovho miesto ukrižovania bolo o 500m severnejšie, ako sa uvádzalo doposiaľ. Dnes sa usudzuje, že popravisko sa nachádzalo na predsunutej terase nízkeho kopca, ktorý sa dvíha na severozápad za bránami Horného Mesta a juhovýchodne od niekdajšieho Herodesovho paláca a jeho záhrad, neďaleko cesty. Tomu zodpovedá Lukášova poznámka o Šimonovi z Kyrény, ktorý sa práve vracal z poľa, keď ho vojaci prinútili niesť kríž. Zo všetkých známych starovekých a stredovekých správ sa zdá najpravdepodobnejšie, že Golgota označovala iba časť pahorka, skalnatý previs podobný lebke, dlhý 200m a široký 150m. Samotný kopec sa podľa správ *Josepha Flavia nazýval Asýrsky tábor.

V konštantínovských časoch počas stavby chrámu Božieho hrobu bolo miesto ukrižovania uvoľnené od skalnatého okolia a voľne sa dvíhalo nad terén. Podľa starých pútnických správ bol *monticulus Golgothae* holá skala vyššia ako človek. V skale bola trhlina, ku ktorej sa zostupovalo po schodoch. Hore stál mohutný kríž zdobený zlatom a drahokamami. Celá skala, alebo len kríž, bola pravdepodobne zastrešená baldachýnom. Pri úpätí skaly stál oltár, okolo ktorého bolo strieborné zábradlie. Golgota sa tak ocitla v átriu, pravouhlej miestnosti, v jej juhovýchodnom rohu. Historici sa domnievajú, že "monticulus Golgothae" je zobrazený na mozaike apsidy kostola Santa Pudentiana v Ríme, kde všsku dominuje obrovský kríž posádzaný drahokamami. Podľa byzantského historika Theofana (†817) kríž dal poslať cisár Theodosius II. (†450) ako náhradu za golgotskú skalú.

Potom, čo svätyniu Božieho hrobu zničili roku 614 Peržania, bola pri opätovnom budovaní chrámu golgotská skala zakrytá dvojpodlažnou kaplnkou. Otvor, v ktorom stál zvislý kôl kríža, rovnako ako kus skaly, zostal nezakrytý. K stavbe bola pričlenená Adamova kaplnka, pokladaná za stred sveta, náprotivok gréckeho omfalu v Delfách. Priehľadné ciele tejto legendy mal podporiť výklad mena Adam: v gréčtine sú štyri mená ADAM začiatočnými písmenami svetových strán: *anatolé* (východ), *dysis* (západ), *arkos* (sever), *mesémbria* (juh).

Symbolickými golgotami boli vyvýšeniny v prírode, na vrchol ktorých viedli *krížové cesty* (pozri Christologický cyklus I.). Golgotou alebo Kalváriou sa nazýva aj obrazový typ Ukrižovania spolu so zločincami, niekedy bez ukrižovaných postáv iba s tromi krížmi na vrchole hory.

*

Plynutie času. Starí Izraeliti nekládli dôraz na abstraktné plynutie času, skôr na to, akým obsahom naplnia Boh historický okamih. Oproti bežnému starovekému pohľadu na opakovane plynúci čas, Izraeliti chápali čas priamočiaro ako niečo, čo sa nevracia, neopakuje a plynie od počiatočného bodu zrodu k vopred určenému naplneniu. Biblia skôr zdôrazňuje čas ako okamihy, v ktorých Boh presadzuje svoj zámer. Na to slúžili výrazy, ktoré sa dajú preložiť ako slovné spojenia: v stanovený čas, v pravý čas, v rozhodujúci okamih. Preto hebrejčina mala na označenie času veľa výrazov. Najbežnejšie slová *ét*, *zemán*, *mo'ed* sa používali v súvislosti s ročnými obdobiami a sviatkami, napríklad svätenie sabatu (Exodus 31,16-17). Chronologický časový úsek, napríklad určitú dennú dobu alebo kalendárny rok, vyjadroval *aramejský výraz *'iddán* (Daniel 2,9; 3,15). V novozákonných časoch sa na označenie prostého plynutia času používalo grécke slovo *chronos* (vinohradník odcestoval na dlhý čas [Lukáš 20,9]; Peter odcestoval na nejaký čas do Antiochie [Skutky 14,28]), alebo grécky výraz *kairos* (doba, chvíľa, okamih, pravý čas). Dlhé časové úseky a vzdialenú dobu (koniec ľudského života, vek pahorkov) vyjadrovali výrazy *'ad*, *'olám*. Používali sa predovšetkým ako označenie večnosti, časového úseku, ktorý Boha nijako neobmedzuje. Nový zákon v týchto súvislostiach používa grécke slovo *aion* (Nebudem jesť mäso naveky, aby som nepohoršil brata; 1Korinským 8,13). Naproti tomu existovali výrazy ako rok *šana*, ktorý mal dvanásť lunárnych mesiacov *jerah*, ktoré mali svoje vlastné názvy. Počítali sa zvyčajne od novu do novu, alebo od splnu do splnu. Mená mesiacov sú poväčšine asýrsko-babylonského pôvodu, iba štyri mesiace sú prevzaté od *Kanaáncov.

Mesiace sa delili podľa mesačných štvrtí na sedemdňové týždne - sabbatové cykly *šmat ha šmita*, a tie na dni *jom*. Výsadné postavenie v sedemdenom týždni (*šavah*) má sabbat (hebr. *šabbat* - od koreňa slova prestať; prvý deň v židovskom týždni). Podľa starozákonnej tradície sa vzťahuje k príbehu stvoreniu sveta a zdôvodňuje ho desatoro Božích prikázaní (hebr. *debarim*). Podľa historikov však pripomína slovo *šabbat* babylonské *šabbatum* (deň splnu). Hoci v *šabbatum* nešlo o dni, kedy sa nepracovalo a navyše Babylončania mali päťdenný týždeň, je možné, že pôvodný hebrejský sabbatový cyklus sa pôvodne riadil podľa fáz mesiaca. Túto hypotézu podporujú výroky 2Kráľov (4,23), Ozeáš (2,13), Ámos (8,5) a Izaiáš (1,13), v ktorých sa hovorí o sabbatu v súvislosti s novom.

Hodina (hebr.*aram. *ša'a*, gr.lat. *hóra*) sa v Biblii vyskytuje v presnejšom význame až v novozákonných textoch (Ján 11,9). Hodina nemala presnú dĺžku, lebo sa počítala ako 1/12 denného svetla, ktorého trvanie (východ - západ slnka) bolo závislé od ročného obdobia. Nepoužíval sa ešte presný mechanický chronometer. Označovanie času sťažuje aj skutočnosť, že pre Rimanov začínal nový deň o polnoci a pre Židov od západu slnka, ale čas počítali rovnako, od východu slnka. V grécko-rímskom období sa nočný čas sa delil na štyri nočné hlásky podľa striedajúcich sa nočných hliadok (*vigilii*). Prvá nočná hliadka začínala od západu slnka (asi 18 hodina) do 21 hodiny. Druhá nočná hliadka od 21 hodiny do polnoci, tretia od polnoci do 3 hodiny a štvrtá od 3 hodiny do východu slnka, t.j. asi do 6 hodiny. V novozákonných časoch sa ranným spevom kohútov (lat. *matutinus cantus galli*) označovala tretia časť noci, ktorá trvala od polnoci do troch hodín rána (pozri kapitola *Peter zapiera Krista*).

Používal sa aj výraz tretia hodina vo význame poludnie, ktoré predstavovalo interval medzi 9-12 hodinou. Tretia hodina v Oriente predstavovala deväť hodín doobeda a deviata hodina predstavovala tri hodiny poobede. Niektoré preklady Biblie túto okolnosť berú do úvahy, iné uvádzajú pôvodné znenie a tak celú situáciu ešte viac komplikujú.

O presný výpočet dáta Kristovho ukrižovania sa pokúšali mnohí astronómovia. Vychádzali pri tom zo základných údajov v evanjeliách, podľa ktorých k udalosti došlo na jar počas sviatku **pesah**, a podľa doby úradovania prokurátora Piláta Pontského. Ako najpravdepodobnejšie sa vidí obdobie rokov 29-33. Tento názor zastával aj anglický fyzik, matematik a astronóm Isaak Newton (†1727). Ako možný deň Ježišovej smrti uvádzal 7.apríl roku 30, 3.apríl roku 33 a 23.apríl roku 34.

Podľa súčasných astronómov C.Humpreysa a W.D.Waddingtona vyšiel v Jeruzaleme dňa 3.apríla roku 33 mesiac v podvečer splnu sčasti zatiahnutý mračnami a toto jeho zatmenie skončilo 51 minút po jeho východu. Tento údaj by zodpovedal evanjeliám: Na poludnie nastala tma po celej zemi až do troch hodín (Matúš 27,45). Podľa dnešných astronómov teda Ježiš zomrel dňa 3.apríla roku 33.

*

Liturgia Veľkého piatka Na pamiatku Ježišovho utrpenia na kríži a jeho vykupiteľskej obete sa v priebehu vývoja cirkvi ustanovil zvláštny kult a liturgický program, ktorý zahrnoval pôst, uctievanie kríža, osobitný typ bohoslužby a označenie Veľký piatok, Tichý piatok. Do 7.storočia bol Veľký piatok dňom veľkého pôstu, zdržiavania sa všetkých potravín, ktorý trval až do večernej omše Veľkého piatku - vigílie. Prvé pripomienky na smrť Ježiša na kríži mali podobu pôstu kedy sa nemohla slúžiť *eucharistia (Matúš 9,15; Marek 2,20; Lukáš 5,35n). Jeho počiatky siahajú do 2.storočia a je doložený v spisoch cirkevného otca Ireneja Lyonského (†220).

Zvláštna liturgia Veľkého piatka sa začala tvoriť v 4.storočí. V Jeruzaleme za časného spevu kohútov (pozri kapitola *Peter zapiera Krista*) kráčal sprievod veriacich do Getsemanskej záhrady, kde sa čítali príslušné pasáže z evanjelia. Roku 384 pútnička Egeria opísala, ako sa sprievod začína presne o šiestej hodine pred krížom (lat. **ante crucem**) alebo za krížom (lat. **poste crucem**) a kráča smerom do mesta na čele s biskupom. Po návrate na Golgotu sa koná obrad pred *Svätým Krížom*, pri ktorom sa každý veriaci dotkol kríža čelom a pobožkal ho. Tento obrad súvisel so zázračným nájdením Svätého Kríža cisárovnou Helenou roku 320. Od tohto obradu bola odvodená tradícia uctievania Svätého Kríža v kostoloch, ktoré vlastnili jeho relikviu a neskoršie uctievanie Kríža ako jedna časť omše Veľkého piatku. 7.storočí na Veľký piatok kráčal bosý pápež s relikviou na čele zástupu z Lateránskej baziliky v Ríme ku "kostolu Sv.Kríža v Jeruzaleme" (tal. Santa Croce in Gerusalemme). Tento spôsob slávenia pašii prijali v 8.storočí aj Frankovia. Od 10.storočia sa vo všetkých chrámoch začal na Veľký piatok konať obrad ukladania a vzyvania kríža (lat. **depositio, adoratio crucis**), na ktorý nadväzoval na Bielu sobotu ranný obrad vzyčovania Sv.Kríža (lat. **elevatio crucis**).

Od začiatku sa liturgický obrad usiloval napodobniť udalosť Veľkého piatku obrazne i časovo. Nakoľko za dobu Ježišovej smrti bola pokladaná tretia hodina poobede, bohoslužby s čítaním pašii začínali v Jeruzaleme krátko poobede. V neskorom stredoveku bol obrad preložený na doobedie a roku 1570 bolo zakázané slúžiť túto omšu poobede a večer. Kostoly boli na Veľký piatok špeciálne upravené, boli odnesené svetlá, oltáre zakryté látkou (pozri Christologický cyklus I.: *Pôstne*

vellum). V tom čase sa čítali sa pašie z Jána (18,1-19; 18,42), z ktorých časom vznikli *pašiové hry*. Kňaz veriacich nezdravil, nepokrižoval Bibliu, neokiadzal kadidlom. V byzantskom okruhu vznikla zvláštna ceremónia, ktorú prevzala aj rímskokatolícka cirkev: kňaz padol na tvár alebo na kolená (lat. **prostratio**) pred celkom obnaženým oltárom. Potom sa opäť zažali svetlá, kňaz v slávnostnom sprievode priniesol z postranného oltára alebo z kaplnky zakrytý kalich s hostiou a postavil ich na oltár.

Obrad prebiehal za spevu piesne **Vexilla regis prodent** (lat. Zástavy kráľa vychádzajú). Potom, čo kňaz okiadzal oltár s eucharistiou, nalial do pohára vodu a víno, vyslovil príslušné modlitby a pozdvihol hostiu pravou rukou. Potom ju rozlomil na tri časti, jednu dal do kalicha a prijal eucharistiou. Potom na krátku chvíľu odišiel od oltára, aby symbolicky naznačil scénu pohrebu Pána. Potom sa vrátil a preniesol posvätenú hostiu k *Božiemu hrobu* (pozri kapitola *Ukladanie do hrobu*). Vystavovanie Božieho hrobu bolo rozšírené v baroku 17.-18.storočia.

Druhou hlavnou časťou omše Veľkého piatku bolo uctievanie kríža. Kríže, zahalené od pôstnej nedele, boli opätovne odhalené, aby symbolicky pripomenuli vyzliekanie Krista pred ukrižovaním. Biskup odložil znaky svojej dôstojnosti, vyzul si obuv, pokľakol a pobožkal kríž, čo po ňom opakovali kňazi aj miništranti a symbolickým pokľaknutím, úklonom aj prostí veriaci. Trojnásobné pokľaknutie pred krížom vyjadrovalo trojaké potupenie Krista, ktoré utrpel u Kaifáša, Herodesa a na Golgote. Kňazi sa na Veľký piatok obliekali do čierneho smútočného rúcha, neskoršie ho vystriedalo červené, pripomínajúce Vykupiteľovu preliatu krv.

Po obrade uctievania Kríža nasledovalo sväté prijímanie veriacich. V niektorých kostoloch sa na Veľký piatok konala pobožnosť *krížovej cesty*. Podobne ako Boží hrob a zvyk krížovej cesty bol rozšírený najmä v baroku. Cieľom bolo obradnosťou a nádherou potlačiť vplyv protestantských cirkví, ktoré naopak liturgiu Veľkého piatku obmedzovali na minimum. V procesii kráčali kňazi bosí, v rúchu kajúcnikov, niekedy s krížmi na ramenách. Jeho súčasťou boli procesie flagelantov, bičujúcich sa kajúcnikov. V súčasnosti katolícka bohoslužba Veľkého piatku začína uctievaním Kríža, čítaním paší a podávaním hostíí posvätených na Zelený štvrtok.

Ludová predstavivosť spojila Veľký piatok s vierou v nadprirodzené bytosti, kúzla a čary. Najrozšírenejšia bola viera, že v čase, keď sa v kostole čítajú *pašie*, otvára sa cesta k pokladom v hĺbinách zeme. Na takom mieste horelo svetielko a od tretej do deviatej (časové súvislosti ukrižovania a smrti Krista) kvitlo papradie alebo zo zeme vychádzala zvláštna žiara. Táto viera sa zrejme zrodila z vyprávania v Matúšovi (27,51) o roztrhutej opone a pukaní skál a otváraní hrobov. Symbolickosť Matúšovho opisu dostala v predstavách ľudu podobu otvárania hrobov a návratu mŕtvych medzi živých. Táto fantázia sa naplno uplatnila vo vysvetlení udalostí *Ježišovho zostúpenia do pekiel*. Niekde sa verilo, že na Veľký piatok sa nerozostupuje iba zem, ale aj voda a z nej vychádzajú na súš vodníci a prehánajú sa po poliach na koňoch, ktoré odviekli nepozorným hospodárom. Ľudia chodili pred úsvitom Veľkého piatku k potokom, aby sa umyli a boli tak ochránení pred chorobami. Potápali sa a pokúšali sa ústami chytiť okruhliak, ktorý hodený ľavou rukou za hlavu mal chrániť pred bolesťou zubov. Pred uhrnutím chránili šaty, v ktorých bolo vpletených aspoň niekoľko pašiových nití, ktoré boli upradené na Veľký piatok. Košeľa ušitá s plátna z pašiových nití chránila pred bleskom a guľkou. S uhrnutím súvisel rad zákazov: na Veľký piatok sa nesmelo pracovať na poli ani v sade, lebo sa nesmelo hýbať so zemou. Nesmelo sa prať bielizeň, lebo namiesto do vody by práčky namáčali látku do Ježišovej krvi. Nesmeli sa požičiavať veci, lebo by sa s nimi dalo čarovať. Na udalosti

Ježišovho ukrižovania a smrti odkazuje ľudový zvyk chodenia s drevenými rapkáčmi. V 19.storočí dedinskí i mestskí chlapci vychádzali rapkať na poludnie na Zelený štvrtok a potom až do Bielej soboty vždy medzi štvrtou a šiestou hodinou rannou a na poludnie a večer. Na Veľký piatok sa hluč rapkáčov ozýval v hodinu Ježišovej smrti okolo tretej poobede. Dreveného zvonenia, ako sa veľkonočné rapkanie nazývalo, sa zúčastnili výlučne chlapci. Používali sa jednoduché rapkáče aj zložité mechanické stroje, z ktorých tie najväčšie mali podobu tragačov. Pojazdne tragače zdobila figurína Judáša vyrezaná z dreva a pomalovaná pestrými farbami (pozri kapitola *Judášova zrada*).

Názvy: Ukrižovanie, lat. Crucifixio, tal. Crocifissione, nem. Kreuzigung Christi, angl. Crucifixion.

UKRIŽOVANIE

PRIBÍJANIE NA KRÍŽ

*

Ked' prišli na miesto, ktoré sa volá Lebka, ukrižovali jeho i zločincov (gr. *kakúrgoi*): **jedného sprava, druhého zľava. Ježiš povedal: „Otče, odpusť im (katom), lebo nevedia, čo robia“** (v dôležitých rukopisoch verš chýba; **Lukáš**). **Tam** (na mieste, ktoré sa volá Lebka, po hebrejsky **Golgota**) **ho ukrižovali a s ním aj dvoch, z jednej i druhej strany, Ježiša v prostriedku** (gr. *meson de ton Iésún*; **Ján**). **Vedno s ním ukrižovali aj dvoch zločincov** (gr. *léstai* = lupiči): **jedného sprava, druhého zľava** (**Matúš, Marek**).

Ukrižovali : pribíjanie na kríž evanjeliá prechádzajú jednoduchým konštatovaním, že Ježiša Nazaretského ukrižovali; námet je súčasťou kapitoly Ukrižovanie Pána, ktorej jediným cieľom je priniesť správu o zástupnej obeti Božieho Syna ako nevyhnutom splnení starozákonných prorociev a naplnení Božích plánov; to

je v ostrom protiklade, ako podobným udalostiam pristupuje židovská náboženská literatúra (2Machabejských 7,3-19), kresťanské apokryfy, stredoveká mystická literatúra a legendy, ktoré pred mystickým a duchovným cieľom uprednostňujú telesnú drám.; čitateľovi predkladajú expresívne až surové details, ktoré nám pomáhajú vytvoriť si predstavu o čítaní a vkuse stredovekého človeka, o praktikách verejných popráv a podobe *pašiových hier (pozri Christologický cyklus I.); hoci úžitok týchto popisov na myseľ vtedajších ľudí sa dnes zdá byť viac ako sporný, inšpirovali mnohé významné umelecké diela a tie sa stali neoceniteľným zdrojom poznania histórie.

Klince, ktorými bol pribitý na kríž Spasiteľ, vykoval sám Lucifer (*legenda*).

Vojaci dostali peniaze, za ktoré mali kúpiť kov na vykovanie klincov. Časť peňazí prepili a potom narýchlo hľadali niekoho, kto by klince vykoval. Všetci kováči odmietli, keď sa dozvedeli, že nimi má byť pribitý na kríž Ježiš Nazaretský. Napokon došli k cigáňovi, ktorý súhlasil, že robotu vykoná. Za peniaze, ktoré dostal, však vykoval iba tri klince, zvyšok kovu si uschoval pre seba. Keď vojaci odišli, zo zvyšného materiálu vykoval ešte jeden klince (*legenda*).

Na kríži nezomrel Ježiš Nazaretský, ale Judáš Iškariotský, premenený na Ježišovu podobu. Ježiš vystupuje na nebesá bez ukrižovania (**Barnabášovo evanjelium*; 2.st.; pozri Christologický cyklus I.: Ježiš Kristus).

Krista vyzliekli, obtočili ľanovým rúškom a posadili mu na hlavu korunu (**Nikodémovo evanjelium*, 2.- 4.st.).

Panna Mária svojmu synovi obtočila okolo bedier rúško zo svojej vlastnej šatky, ktorú mala ovinutú okolo hlavy. Vojaci zasadili kríž do skalnatej jamy a potom priviedli po schodíkoch Pána. Ten roztiahol ruky, pravou hladkal kríž a mučiteľia mu ju prebili tam, kde bola kosť najsilnejšia (**Pseudo-Bonaventura*, 14.st.).

Ľavú ruku násilne ťahali povrazom a potom ju pribili ako pravú. Potom narovnali telo a pribili mu nohy ku krížu dvoma klinmi a násilne napli jeho údy na kríž tak, že väčšina jeho nervov a ciev popraskala. Dva rebríky boli opreté o kríž, jeden vzadu po pravej a druhý po ľavej ruke, ktoré diablove pomocníci zdvihli a opreli o kríž, držiac klince a kladivá. Ďalší rebrík bol opretý spredu potiaľ, kde mali byť chodidlá. Ježišovi prikázali, aby vystúpil po menšom rebríku a on bez protestov poslúchol. Keď vystúpil hore, obrátil sa, zdvihol ruky smerom k tým, čo ho budú križovať. Pozdvihol zrak a hovoril Otcovi: „Ponúkam Ti seba za všetkých.“ Paholok za krížom zdvihol jeho pravú ruku a pevne ju priklincoval. Keď bol hotový, ten na ľavej strane vzal Pánovu ľavú ruku, vystrel ju a potiahol ju doľava najviac, ako sa len dalo, priložil ju ku krížu a pribil klincami. Potom zostúpili z rebríkov a všetky ich odniesli. Pán visel váhou svojho tela, pripevnený len klincami v rukách. Potom pristúpil iný, natiahol mu nohy a priklincoval ich (*Brigita Švédska*, 14.st.).

V gotickej tabuľovej maľbe 15.storočia sa samotné Pribíjanie mohlo objaviť ako vedľajšia scéna veľkého naratívneho Ukrižovania. Jeho ikonografia sa zrodila v byzantskej knižnej maľbe 11.-12.storočia. Na Západe výjav maľovali na oltárnych obrazoch alebo v *kalváriách* ako X. zastavenie *križovej cesty*. Rebrík spolu s nástrojmi

použitými pri Pribíjaní dostali medzi *nástroje Kristovho utrpenia* (pozri Christologický cyklus I.).

Vytvorili sa dva základné typy: 1.Pribíjanie na už stojaci kríž, 2.Pribíjanie na kríž ležiaci na zemi. Byzantská maliarska príručka predpisuje: Na hore je vidieť zástup Židov a vojakov. Uprostred leží na zemi kríž. Na ňom spočíva Kristovo telo. Traja vojaci ho pridržiavajú povrazmi za ruky a nohy. Ostatní vojaci prinášajú klince a zatĺkajú ich kladivom cez ruky a nohy.

Variant so stojacim krížom je v zaalpskom umení pomerne zriedkavý, ujal sa iba v talianskej maľbe 11.-12.storočia, ojedinele sa vyskytoval aj neskôr (Fra Angelico, †1455). Prvý obrazový typ Pribíjania na stojaci kríž mal zvyčajne doplnkovú scénu Kristus vystupuje po rebríku na kríž, inšpirovanú *Pseudo-Bonaventúrom.

V zaalpskej maľbe sa častejšie objavuje druhý typ (holandský maliar Gerard David, 1480), zvyčajne ako súčasť neskorogotických oltárov. Výjav sa odohráva na *Golgotě, kde vojaci pribíjajú telo Krista na diagonálne ležiaci kríž, v pozadí niekedy vidno Jeruzalem.

V klasickej kompozícii sa objavujú iba dvaja traja vojaci, jeden pribíja ruky a druhý nohy. Ich počet v 15.storočí narastá, pribúdajú pomocníci, ktorí Kristovo telo pritláčajú, pridržiavajú, či ňaťahujú lanom, aby uľahčili pribíjanie. V 15.-16.storočí sa často naturalisticky zdôrazňuje nielen surovosť samotného pribíjania, ale aj podrobné zobrazenie jednotlivých nástrojov, lán, klinčov, kladív, vrtákov (nemecký maliar a grafik Albrecht Dürer, 1503). Keďže výjav predchádza vlastnému Ukrižovaniu, sprievodné postavy sú niekedy totožné, niekedy ešte len prichádzajú na scénu, prípadne vyplňajú celý priestor Golgoty.

Do prvej, lamentujúcej skupiny patrí Panna Mária, svätý Ján i Márie z Kristovho okruhu učeníkov, známe ako tri Márie (pozri *Zbožné ženy pri hrobe*). Do druhej skupiny patria rímski vojaci pripravujúci ukrižovanie, tretiu časť tvoria Židia, Rimania a nezúčastnení diváci. Kompozíciu rozširujú občas žánrové scény, napríklad Gerhard David namaľoval okrem kopania jamy pre kríž aj psa pozerajúceho na Adamovu lebku.

*Devocionálnym doplnkom k téme Pribíjanie na kríž je námet Odpočívajúci Kristus. Zobrazuje Spasiteľa v bedrovom rúšku s ranami po bičovaní, s tŕňovou korunou na hlave, sediaceho na kameni. Podopiera si bradu pravou rukou a čaká, až ho vojaci pribijú na kríž (Hans Holbein St., 1502).

Vlastným obrazovým typom Ukrižovania je krucifix, kríž s telom Krista bez scénických doplnkov a asistenčných postáv, plastická rovnako ako maľovaná verzia. Ježiš má telo pribité tromi alebo štvoro klincami, tzv.štvorklincový typ. V gotike 13.-14.storočia v odkaze na *Svätú Trojicu* sa presadilo zobrazenie s tromi klincami, bez podpory nôh, suppedanea. Návrat k štvorklincovému typu nastal po Tridentskom koncile v pol.16.storočia (pozri Christologický cyklus I.: *Krucifix*).

Starozákonným predobrazom Pribíjania Pána na kríž: a) Júbal a Túbalkain (Genesis 4,21-22). Júbal a Túbalkain boli Kainovi potomkovia. Júbal bol vynálezcom hudby, praotcom tých, čo hrajú na citare a píšťale a jedným s pôvodcov Siedmich slobodných umení. Jeho brat bol remeselníkom, kováčom. Jáelova hudba na citaru a flautu a Túbalkainova práca s kladivom je prirovnávaná k pribíjaniu Krista na

križ. **b) Jáel zabíja Sísera (Sudcov 4,1-21)**. Veliteľ pronárodov Sísera v boji proti izraelským vodcom Debore a Bárakovi utrpel zdrvivú porážku pri hore Tábor. Utekol s bojiska a ukryl sa v stane kanaánskej ženy Jáel, ktorá ho oklamala a zabila tak, že mu zatĺkla klinec do spánku. Zomrieť rukou ženy bol ponižujúce, rovnako ako ponižujúci bol aj spôsob smrti pripravený Rimanmi pre Ježiša. Paralelizmus je aj v schopnostiach Kanaáncov, ktorí boli známi spracovaním kovov (kladivo, klinec - nástroje Kristovej smrti).

*

Ukrižovanie sa pokladalo za jeden z najhorších spôsobov popravy, lebo sa spájalo so zhanobením a mučením (vyklbenie končatín, pomalé zadusenie). Ponižujúci trest určený pre ťažkých zločincov mohli prví kresťania prijať, iba ak taká smrť bohočloveka Ježiša Krista bola vnímaná ako naplnenie Písma.

Jednako len ukrižovanie Ježiša Krista medzi zločincami prenieslo na zlú povesť na kresťanov obecne. Rímsky historik a politik Publius Cornelius Tacitus (†116) a iní spisovatelia ich vyhlasovali za stelesnenie nenávisti k ľuďom, všetkých ohavností a všetkej poverčivosti. Starší *apologéta žijúci okolo roku 200, rímsky právnik a latinský spisovateľ Minucius Felix pomocou antickej filozofie odmietal obvinenia kresťanov z nevzdelanosti a nemravnosti. Všetky žaloby takmer dokonale dochoval vo svojom dialógu **Octavius**: Kult oslej hlavy (pozri Christologický cyklus I.: *Krucifix*) tiež potvrdzuje rímsky *patristický filozof a cirkevný otec Quintus Septimus Tertullianus (†220/230) vo svojom diele **Apologeticum**. Už židovský spisovateľ *Joseph Flavius píše, že už latinský gramatik a učenec Apión (†45/48), ktorý viedol roku 38 delegáciu vyslanú Caligulom do egyptskej Alexandrie, vinil Židov z tej istej povery a tá sa potom preniesla na kresťanov.

Ukrižovanie živých zločincov *Starý zákon nepoznal, lebo Izraeliti svojich odsúdencov popravovali kameňovaním (pozri Christologický cyklus II.: *Kristus a cudzoložnica*). Až potom mŕtve telá zvlášť ťažkých, Bohom zlorečených previnilcov vešali na koly pre výstrahu (Deuteronomium 21,22; **Mišna Sanhedrin 6,4**). Iba o Alexandrovi Janaiovi z druhej generácie Hasmoneovcov, ktorého vláda vyvrcholila šesťročnou občianskou vojnou, v ktorej padlo najmenej 50 tis. Židov a 800 farizejov bolo ukrižovaných, sa píše (*Kumránsky rukopis 4 Q p Nah), že raz nechal svojho politického nepriateľa živého zavesiť na kôl.

Z pohľadu Židov a každého znalca mojžišovského zákonníka bol Ježiš, "ten ktorý visel na dreve", prekliaty Bohom. Nakoľko styk s krvou alebo mŕtvym telom bol nečistý, mŕtvolý boli považované za prekliate a v prípade Židov bolo treba ich zvesiť a pochovať ešte pred západom slnka, aby nepoškvrnili celú zem. Spomenutý kumránsky zvitok zrejme odsudzuje tých, ktorí vešali živých ľudí na strom, ale je nejednoznačný, rovnako ako kumránsky Chrámový zvitok 64,7-12.

Ukrižovanie vykonávali Feničania a Kartáginci, Peržania, Skýti, Asýrčania, Médovia, Gréci i Rimania. Trest smrti ukrižovaním bol zakázaný až v 4.storočí za vlády Konštantína Veľkého. V pohanskom staroveku ukrižovanie bola forma trestu, ktorá mala iba navodiť smrť (výkon trestu bol ponechaný živlom), na rozdiel napríklad od nabodnutia na kôl alebo s'atia. Odsúdenca pribili klineciami alebo pripúťali na "nešťastný strom" (lat. **arbor infelix**) zasvätený zásvetným božstvám a ponechali ho osudu. Človek potom zomrel smädom, hladom, na úpal... Zvláštnou potupou bolo ukrižovanie hlavou dole.

Gréci pod ukrižovaním mysleli priviazanie odsúdencom na zahrotený kôl (gr. **stauros**) a tých zvlášť zaťatých naň nabodli. Niektorí historici sa domnievajú, že helenistické ukrižovanie sa vyvinulo práve z trestu nabodnutia na kôl (lat. **impalamentum**). Gréci a Rimania k tomuto trestu odsudzovali otrokov, cudzincov, dedičanov a najhoršie typy zločincov. Napriek tomu, že rímske zákonodarstvo z trestu ukrižovaním (lat. **crucifixio**, gr. **staurosios**) vyňalo rímskych občanov, končili občas na križi aj oni.

Koly (lat. **stipes**) pripravené na ukrižovanie stáli celý rok na popraviske na Esquilinu, východnom pahorku Ríma. Po porážke Spartakovho povstania roku 71pr.Kr. bolo ukrižovaných šesť tisíc zajatcov a ich križe lemovali cestu z juhotalianskej Capuy, kde povstanie vypuklo, až do Ríma.

Ukrižovanie v rímskych časoch sa uskutočňovalo spôsobom zrejme dosť odlišným od toho, ktoré je možné vidieť na výtvarných dielach. Na mieste popravy bol do jamy osadený kôl a upevnený drevenými klinmi a kameňmi. Vodorovné brvno **patibulum** bolo na **stipes** upevnené pomocou zárezov, povrazov alebo klinčov. Kôl mohol byť použitý viac razy, čo bolo v Stredomorí chudobnom na drevo veľmi praktické. Podľa niektorých bádateľov sa v Palestíne nejednalo ani tak o kôl, ale o živý strom, dokonca o strom olivovníka, ktorý rástol v celých hájoch. Predpokladá sa, že k tomuto účelu bol strom vopred tvarovaný a mohol slúžiť pre viaceré popravy.

Okrem jednoduchého stĺpa **crux simplex**, na ktorý bola obeť priviazaná alebo nastoknutá, existovali tri typy križov. **Crux commissa** (križ spojený) mal tvar veľkého písmena **T** a niektorí historici sa domnievajú, že bol odvodený od symbolu sumerského boha vody, plodnosti a podsvetia Tammuza. Rimania používali najmä tento typ. Patibula, ktoré sa zhotovovali osobitne, mali otvor, ktorým sa nasadzovali na stĺp. Potom, čo bol naň odsúdenec priviazaný, hákmi a tyčami sa zdvihol a nasadil na kôl.

Druhým bol **crux decussata** v tvare **X** (**decussis** - znak pre rímsku číslicu 10). Pôvodne išlo o zápalný obetný križ. Neskoršie ho v Patrase použili pohanskí Gréci na ukrižovanie apoštola Ondreja, preto je označovaný ako ondrejský.

Tretím bol **crux immissa** (križ pretínajúci sa) v tvare, dnes známy ako latinský križ . Vážil približne 60kg a umenie ho stotožnilo s ukrižovaním Krista.

Bolo zvykom, že po odsúdení bol zločinec zbičovaný korbáčmi (**flagellum**) s koženými remienkami, čo nepochybne oslabovalo obeť a urýchlňovalo jej smrť, hoci je sporné, či práve to bolo hlavným cieľom (pozri kapitola *Bičovanie*).

Popravisko sa nachádzalo za mestskými hradbami a hlásateľ pred odsúdencom niesol **titulus**, tabuľku s označením previnenia, alebo ju mal priviazanú okolo krku sám odsúdenec. Ten navyše podobný otrokovi musel niesť priečne brvno až na popraviske.

Odsúdenca vyzliekli, položili na priečne brvno tak, aby ho mal pod ramenami, a nakoniec mu ruky priviazali alebo pribili. Používali sa silné povrazy a veľké železné klince o priemere 1-2cm, dosahujúce dĺžky až 18 cm. Potom brvno zdvihli a pripevnili na zvislý trám, aby obeť mala nohy nad zemou, ale nie tak vysoko, ako vídať v motíve *Vztyčovania križa*. Podľa názoru súčasných bádateľov križe nepresahovali dĺžku 2,5m. Keď evanjelisti píšú o špongii s octom nastoknutej na yzopovej tyči, treba brať do úvahy, že yzop je iba poloker. Jeho vetva by nedosiahla k

ústam odsúdenca, ak by sa nachádzal veľmi vysoko. Nemenej dôležitá bola symbolika samotnej výšky, spájaná s významom dôležitosti a výnimočnosti. Preto boli zvýšené stolice panovníkov, tiary pápežov, koruny kráľov. Dokonca existovali vyššie kríže pre významnejších zločincov (**crux sublimis**) a nižšie pre otrokov a neurodzených (**crux humilis**). Ale predovšetkým pri veľkosti kríža išlo o rýdzo praktické dôvody; na popravu zločincov bolo treba šetriť cenným materiálom. Umeľci však symbolike povýšenia rozumeli, preto v neskorom stredoveku, keď narastalo náboženské oduševnenie, rástol do výšky aj Kristov kríž a menil sa na **crux immissa oblonga** (kríž pretínajúci sa pozdĺžny).

Pribíjanie cez dlane je nereálne, lebo v tejto časti sú iba drobné kosti, koža a jemné svaly by sa pod ťarchou tela pretrhli. Preto pokiaľ ide o ruky, mohli byť buď priviazané alebo pribité tesne za zápästím. Človek v tejto polohe (trup v predklone) mal ťažkosti s dýchaním a zomieral aj na zadusenie. V takom prípade smrť mohla nastať relatívne rýchlo, asi do 10 minút.

Nohy odsúdencov boli priviazané, pribité alebo voľné. Hlavnú váhu tela zvyčajne niesol vyčnievajúci klátik **sedille**, na ktorom obeť sedela. Potom odsúdencia nechali zomrieť hladom a vyčerpaním. Na znak zvláštnej milosti niekedy smrť urýchlili polámaním holených kostí (**crurifragium**), alebo naopak predĺžili podperou pod zadkom, na ktorej odsúdenec akoby zboku sedel; tento spôsob sa objavuje na niektorých stredovekých Ukrižovaniach (na *Turínskom plátne* chýbajú stopy jeho použitia). Crurifragium kati zvolili pri poprave zločincov, ale nie v prípade Ježiša, lebo ten už v tom čase nežil. Bolo zvykom telá mŕtvych odsúdencov prepichnúť, aby sa kati presvedčili, že obeť je skutočne mŕtva. Tak sa to stalo aj v prípade Ježiša.

Zdá sa, že spôsob smrti ukrižovaním sa v rôznych častiach Rímskej ríše líšil, ale filozofi a spisovatelia tej doby ponížujúci a krutý spôsob trestu spoločne odsudzovali. Seneca (†65) naznačuje, že obeť boli úplne nahé a keď sa zločinec mal vymočiť alebo vyprázdniť, musel tak urobiť otvorene pred očami verejnosti. Rečník Marcus Tullius Cicero (†43) sa prikláňal za zrušenie ukrižovania, lebo ho opísal ako najkrutejší a nechutný trest, na hony vzdialený nielen telu rímskeho občana, ale aj jeho mysli, očiam a ušiam.

Stredovek od ukrižovania upustil, lebo žiadnemu zločincovi nemohli dopriať Spasiteľovu smrť, a nahradilo ho rovnako potupné obesenie. Vyznačovalo sa rovnakými "vylepšeniami", ktoré mohli utrpenie skrátiť (zrazenie z rebríka), predĺžiť (pomalé vyťahovanie v slučke, obesenie za nohy hlavou dole), spraviť ešte potupnejším (obesenie spolu so psami v prípade Židov) alebo naopak si zločinca "uctiť" väčšou výškou šibenice.

Potupný a mučivý spôsob smrti na kríži sa stal symbolom Kristovej obeť a jeho povýšenia (pozri Christologický cyklus I.: *Kríž*). Judaizujúci Židia videli v Ježišom ukrižovaní dôkaz, že nebol Mesiášom. Kresťanskí spisovatelia zdôrazňovali, že Ježiš neniesol trest za svoje hriechy, ale za hriechy celého sveta, ktoré dobrovoľne prijal a vykúpil. Podľa svedectiev Ježiš na kríži prekonal najväčšie pokušenie, stratu viery, o čom svedčia jeho slová na kríži: **„Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil.“**

Vedecké výskumy, nezaoberajúce sa duchovnými okolnosťami smrti Krista, ako je predurčenosť a Boží zámer, sa z času na čas vracajú k otázke, následkom čoho zomrela ľudská podstata bohočloveka Ježiša. Výskumy doktora Hermanna Möddera v Kolíne nad Rýnom preukázali, že u človeka zaveseného na oboch rukách, prúdi krv

veľmi silno do spodnej poloviny tela. Už po šiestich až dvanástich minútach klesá krvný tlak až na polovicu a pulz sa zdvojnásobuje. Srdce dostáva veľmi málo krvi, nedostatočne sa prekrvuje mozog, prichádza mdloba a orthostatický kolaps. Vedec preto súdi, že smrť na kríži bola smrťou srdca. Je však dokladované, že ukrižovaní niekedy zomierali oveľa dlhšie, po dvoch dňoch alebo aj neskoršie. Aby toho kati dosiahli, na zvislé brvno pripevnili malú oporu **sedille/sedecula** (sedadlo) alebo **cornu** (roh). Ak sa obeť v bolesti z času na čas o ňu oprela, krv opäť vystúpila do hornej polovice tela, začínajúca slabosť ustúpila a agónia pokračovala. Ak však bol záujem urýchliť koniec, pristupovalo sa ku **crurifragiu**, pri ktorom kyjakmi lámali holenné kosti obeti. Tá nebola schopná vzoprieť sa, podprieť si telo a v priebehu niekoľkých minút nastala zástava srdca.

Židia žiadali Piláta o crurifragium, lebo bol piatok a od šiestej hodiny večera začínal sabat, tentoraz navyše veľkonočný sabat. Podľa židovského zákona nesmeli mŕtve telá visieť cez noc (Deuteronomium 21,23) a počas veľkonočného týždňa boli zakázané akékoľvek popravy. Blížiac sa sviatky vysvetľujú príčinu náhlenia udalostí, nočného zajatia a súdu, odsúdenia, popravy, všetko v rozmedzí necelých dvoch dní.

*

Predstavy o ukrižovaní v rímskych časoch vychádzali vždy z literárnych prameňov, lebo drevené kríže sa pre veľký časový odstup nezachovali in situ. Situácia sa zmenila, keď roku 1968 americký bádateľ Joe Zias urobil v blízkosti Jeruzalemu na cintoríne Giv'at ha-Mivtar významný nález. Boli objavené štyri hrobky vytesané do skál a v hrobových komorách boli zvyšky kostier pochádzajúce z obdobia medzi 2.st.pr.Kr. a rokom 70 po Kr. Išlo o tridsať päť pochovaných, z ktorých päť nezomrelo prirodzenou smrťou. Medzi nimi boli kostrové pozostatky mladého, 24-28 ročného muža, ktoré niesli jasné známky ukrižovania. Z nápisu na ossuariu, vápencovej skrinke určenej na kostrové pozostatky asi rok potom, čo sa mŕtvoľa položená v hrobke na polici rozložila, vyplynulo, že sa muž volal Jehóchanan, syn Ezechielov.

Vedci spočiatku neverili, že sa podarilo nájsť fyzický dôkaz ukrižovania, lebo obeť bývali ku krížu skôr priväzované ako pribíjané a potom hádzané na hromadu napospas zveri. Po klincoch z ukrižovaných tiel bol v tých časoch veľký dopyt, lebo boli považované za silné amulety, a preto ich z tiel obetí vyberali. Hoci v tomto prípade kliniec prenikol cez päťovú kosť do hrče v dreve, nedal sa vytiahnuť, a tak sa zachoval na mieste a poskytol jedinečnú predstavu o poprave ukrižovaním.

Mladý muž zo židovskej hrobky mal pribité paže a nie dlane, takže váhu tela niesla doska sedadla pribitá k brvnu. Nohy mal v kolenách ohnuté a stočené tak, že lýtka ležali rovnobežne s patibulom a členky boli pod zadkom. Jediný železný kliniec prebil obidve päty tak, že pravá bola nad ľavou. Obidve nohy mu prerazili zrejme silnou ranou, ako urobili aj Ježišovým spolutrpiteľom. Takto pokrútené svaly na nohách spôsobovali kŕče a zväčšovali bolesť, čo mohlo po predošlom bičovaní skrátiť dobu zomierania tejto obete približne na šesť hodín, čo je približne doba, ktorú udávajú evanjeliá. Rezné poranenia na pravej stehennej kosti sa dajú vysvetliť tak, že kati pri snímaní mŕtveho tela nohy jednoducho odsekli, aby si uľahčili prácu. Až potom boli uvoľnené pribité nohy spolu s klincom. Drevený úlomok ukazuje, že kríž bol zhotovený z olivového dreva.

Názvy: Pribíjanie na kríž, tal. Gesù inchiodatto sulla croce, nem. Kreuzannagelung, angl. Nailing to the Cross.

UKRIŽOVANIE

VZTYČOVANIE KRÍŽA

*

...A keď vztýčili kríž, dali tam nápis: „Toto je kráľ Izraela... (Petrovo evanjelium*, zlomok IV; 2.-3.st.).**

Vztyčovanie kríža podobne ako *Pribíjanie na kríž* nemá žiadnu oporu v evanjeliovom texte, vyplýva zo znalostí histórie (pozri kapitola *Pribíjanie na kríž*) a predovšetkým je iba záležitosťou výtvarného umenia.

Ikonografia Vztyčovania kríža sa v umení objavuje v 14.-15.storočí, častejšie až v 16.storočí po Tridentskom koncile, predovšetkým v umení baroka. Hoci námiet nemá dlhú tradíciu, ani ustálenú kompozíciu, dajú sa rozpoznať dva základné typy,

diagonálny a pyramidálny. V diagonálnej kompozícii skupina vojakov dvíha kríž s telom Krista tak, že ho ťahajú lanami a časť vojakov brvno tlačí (Donner, 1730-1731). V druhom type laná chýbajú, vojaci kríž tlačia zozadu rebríkom, či oštepmi (flámsky maliar Peter Paulus Rubens, 1610-1611). V prvej scéne prevažuje diagonála kríža, v druhej sa diagonála premieňa na trojuholník kríža a rebríka. V oboch prípadoch je scéna dramatická, zdôrazňuje námahu, napnuté svaly paholkov a vypätie skupiny vojakov, ktoré kontrastuje s odovzdanosťou a pokojom Kristovho tela.

Sprievodné postavy výjavu sú totožné s postavami námetu *Ukrižovanie*, rôzne je však ich členenie pod krížom. Napríklad rakúsky maliar a grafik Wolf Huber (†1530) ich stvára v klasickom zoskupení, Rubens (†1640) zobrazuje lamentujúcu skupinu a Rimanov so Židmi na bočných krídlach oltára, Donner umiestňuje postavy sv. Jána a Panny Márie do stredu, ale zasúva ich do pozadia a napríklad rakúsky klasicistický maliar Franz Anton Maulbertsch (†1796) redukuje počet sprievodných postáv, aby dosiahol emocionálnejší účinok.

Vztyčovanie kríža už s postavou Ukrižovaného patrí do širšej ikonografickej skupiny prípravy na Ukrižovanie: *Vyzliekanie Krista, Trpiteľ, Pribíjanie na kríž*. Vztyčovanie iba prázdneho kríža je podtémou predchádzajúceho Pribíjania na kríž. Rubens ako náprotivok k Vztyčovaniu kríža namaloval *Snímanie z kríža*, Donner ako pendant zasa vytvoril *Nesenie kríža*.

*

Georgh Raphael Donner (†1741), rakúsky priekopník barokového klasicizmu, činný viac ako desať rokov v Bratislave, zhotovil v rozmedzí rokov 1730-1731 súbor reliéfov z cyklu Umučenie. Odliatok Vztyčovanie kríža sa dnes nachádza v SNG. Celý výjav je kompozične rozdelený na ľavú a pravú časť. Vľavo sa nachádza diagonálne naklonený kríž s pribitým Kristovým telom, smerujúci svojou zvislou a dlhšou časťou do skalnatej jamy takmer uprostred reliéfu. Kríž dvíhajú vľavo dvaja muži pri Ježišovej pravej ruke a hlave, jeden pri nohách a štvrtý ho ťahá za povraz prehodený cez rameno kríža, na ktorom je pribitá Ježišova ľavá ruka. Keď kríž zodvihnú, ocitne sa v strede scény. Sprava sa Vztyčovaniu prizerá aj skupina jazdcov, z ktorých možno identifikovať veľkňazov Annáša a Kaifáša, ako aj rímskeho stotníka. V strede, ale plasticky potlačená a prekrytá dianím v prvom pláne reliéfu, sa nachádzajú postavy Panny Márie, zbožných žien a apoštola Jána. Rozmiestnené sú tak, že po Vztyčení sa jedna dvojica žien ocitne pod krížom vľavo a Ježišova matka s Jánom zasa vpravo, ako to zodpovedá stredovekej ikonografii.

Názvy: Vztyčovanie kríža, tal. Erezione della croce, nem. Kreuzaufrichtung, angl. Raissing of the Cross

UKRIŽOVANIE

SNÍMANIE Z KRÍŽA

(Matúš 27,57-58; Marek 15,42-46; Lukáš 23,50-53; Ján 19,38-40)

*

Ked' sa zvečeralo, prišiel zámožný (gr. *plúsios*; snád' odkaz na Izaiáša 53,9) človek z Arimatie, menom Jozef, ktorý bol tiež Ježišovým učeníkom. Zašiel k Pilátovi a poprosil o Ježišovo telo. Pilát rozkázal, aby mu ho dali (Matúš**). Medzitým nastal večer (gr. *opsein*), pretože bol deň Príprav (gr. *paraskeué* = *prípravy*), čiže deň pred sabbatom (gr. *prosabbaton*), prišiel Jozef z Arimatie, významný člen rady, ktorý sám tiež očakával Božie kráľovstvo, smelo vošiel k Pilátovi a poprosil ho o Ježišovo telo. Pilát sa zadivil, že by už (gr. *palai*) zomrel (gr. *thaumazein*). Zavolať si stotníka a opýtal sa ho, či už je mŕtvy. **Ked'****

mu to stotník potvrdil, daroval (gr. *edórésato* = darujem) **mŕtve telo** (gr. *ptóma* = mŕtvolu) **Jozefovi (Marek)**. **Tu istý muž menom Jozef, člen rady** (gr. *búleutés*), **dobrý a spravodlivý** (gr. *dikaios* < *dikaiosyné* = spravodlivosť v zmysle dodržiavania príkazov Zákona; pozri Christologický cyklus II.: Kázeň na hore) **človek z judského** (gr. *iúdaion* [judského alebo židovského]) **mesta Arimatia, ktorý nesúhlasil s ich rozhodnutiami ani s činmi a očakával Božie kráľovstvo, zašiel k Pilátovi a poprosil o Ježišovo telo. Keď ho sňal, zavinul ho do plátna... (Lukáš). Potom** (gr. *meta ton*) **Jozef z Arimatie, ktorý bol Ježišovým učeníkom, ale tajným, lebo sa bál Židov, poprosil Piláta, aby mu dovolil sňať Ježišovo telo. A Pilát dovolil. Išiel teda a sňal** (gr. *kathairéo* = snímam) **jeho telo. A prišiel aj Nikodém, ten, čo bol kedysi u neho v noci** (pozri Christologický cyklus II.: Nikodém poučovaný Kristom). **Priniesol asi 100 libier** (gr. *litrás*; lat. *libras*; rímska libra = 327g) **zmesi myrhy s aloe. Vzali Ježišovo telo a zavinuli ho do plátna...** (pozri Christologický cyklus I.: Turínske plátno; **Ján**).

Zámožný človek : gr. *plúsios* = zámožný; pravdepodobne preto, lebo vlastnil hrobku v blízkosti Jeruzalemu, kde boli najdrahšie hrobové miesta (pozri kapitola Ukrižovanie; Christologický cyklus I.: Kalvária, Golgota); zrejme odkaz na Izaiáša 53,9: „Dostal hrob medzi svojvoľníkmi, s boháčom na smrť išiel...“ **Deň Príprav, čiže deň pred sabbatom** : gr. *paraskeué* = prípravy; gr. *prosabbaton* = pred sobotou; pohreb ponáhlal; odkaz na Deuteronomium 21,23: „nenecháš jeho mŕtvolu na kole cez noc, ale bezpodmienečne ho pochováš ten istý deň.“ **Smelo vošiel k Pilátovi** : člen veľrady potreboval veľkú odvahu, aby žiadal telo niekoho, kto sa vyhlasoval za židovského kráľa; keby tak urobili učenici, Pilát by im nevyhovel; rímskou praxou bolo neumožniť ukrižovaným riadny pohreb; existovali však výnimky na základe úplatku alebo príhovoru vplyvnej rodiny; podľa niektorých interpretov je to dôkaz, že Jozef z Arimatie nebol Ježišovým učeníkom, ale mal rovnaké názory na Božie kráľovstvo ako Ježiš. **Keď mu to stotník potvrdil** : zmyslom epizódy je potvrdiť, že Ježiš bol skutočne mŕtvy, že neupadol do kómy alebo nestratil vedomie, čiže potom skutočne vstal z mŕtvych. **Jozef, člen rady** : gr. *búleutés* = senátor, člen veľrady rady < *syμβúλιον* = rada; gr. *synedrion* > hebr.*aram. **sanhedrin*; spochybnenie jednohlasného rozsudku smrti, ktorý vyplýva z verša 14,63. **Zmes myrhy a aloe** : aloe zmiešané s myrhou bolo v staroveku obľúbenou vonnou látkou a malo brzdiť rozkladný proces; išlo o druh balzamovania, preto sa niektorí interpreti domnievajú, že pasáž treba čítať ako kráľovský pohreb.

...Stál tam (v dave kričiacich Židov na nádvorí Pilátovho pretoria) **Jozef, priateľ Piláta a Pána, a nakoľko vedel, že ho chcú ukrižovať, prišiel k Pilátovi a požiadal o telo Pána, aby ho pochoval. A Pilát poslal k Herodesovi a požiadal ho o jeho telo. A Herodes povedal: „Brat Pilát, aj keby si oň nepožiadal, my by sme ho pochovali, lebo už svitá sobota. Je totiž napísané v Zákone, že slnko nesmie zapadnúť nad zabitým.“ A vydal ho ľudu v deň pred prvým dňom nekvasených chlebov, ich sviatkom. A vydal ho ľudu v deň pred prvým dňom nekvasených chlebov, ich sviatkom** (**Petrovo evanjelium*, zlomok II, 8.-9.st.).

Jozef, priateľ Piláta : o priateľskom vzťahu Jozefa z Arimatie k Pilátovi sa kanonické evanjeliá ani iná raná kresťanská literatúra nezmieňuje. **Brat Pilát** : brat vo význame priateľ; oslovenie odkazuje na evanjeliový text Lukáša (23,12): „Od toho dňa (dňa súdu nad Ježišom) sa Herodes a Pilát stali priateľmi, predtým žili v nepriateľstve.“

A vtedy vytiahli klince z rúk Pána a položili ich na zem. A celá zem sa striasla a nastal veľký strach. Vtedy vysvitlo slnce, a bolo deväť hodín. Židia sa radovali. Židia sa zaradovali a dali Jozefovi jeho telo, aby ho pochoval, nakoľko videl, koľko dobrých vecí on urobil. On vzal Pána, omyl ho, ovinul plátnom a odniesol do vlastného hrobu, zvaného záhrada Jozefova (**Petrovo evanjelium*, zlomok VI).

Dva rebríky boli umiestnené na opačnej strane kríža. Jozef vystúpil na rebrík po pravej strane a snažil sa vybrať kliniec z Kristovej ruky. Ale bolo to ťažké, pretože dlhý kliniec bol pevne zakliesnený v dreve a zdalo sa byť nemožné vytiahnuť ho bez veľkého tlaku na Kristovu ruku. Keď bol kliniec vytiahnutý, apoštol Ján naznačil Jozefovi, aby mu podal kliniec tak, aby na to Mária nemusela hľadiť. Potom Nikodém vytiahol druhý kliniec z ľavej ruky a takisto ho podal Jánovi. Nikodém zostúpil z rebríka a pristúpil ku klincom v nohách. Keď bol kliniec z nôh vytiahnutý, Jozef ešte trochu zostúpil a všetci uchopili telo a uložili ho na zem. Mária nadvihla synovu pravú ruku, ktorá už bola uvoľnená, podoprela mu hlavu a Mária Magdaléna uchopila jeho nohu. Potom Jozef s Nikodémom pomazali telo vonnými masťami zabalili do pásov plátna (**Pseudo-Bonaventura*, 14.st.).

V ranom stredoveku sa sformoval základný typ, ktorý sa v obmenách opakoval aj v renesancii a baroku. Hore na rebríku stojí Jozef z Arimatie a spúšťa alebo znáša telo z kríža, zatiaľ čo Nikodém vyťahuje klince z nôh. Klince kliešťami vytrháva Nikodém V druhom variante, ak už ich vytiahol, pomáha Nikodém Jozefovi znášať telo, drží Krista za nohy, na uľahčenie spúšťania používajú popruhy alebo plachtu. Niekedy umelci rozlišujú medzi spúšťaním z kríža a vlastným položením tela na zem, ale iba zriedkavo sa to odráža v názve obrazov.

Najranejšie diela západného umenia sa opierajú o *byzantské predlohy z 10.-11.storočia. Stred výjavu tvorí kríž, v prvých dielach pomerne nízky a telo skladajú bez rebríka (Egbertov *kódex, 980). Neskôr, keď kríž získal na výške, pri Snímaní použili rebrík, zvyčajne jeden, neskôr dva, tri (*flámsky maliar Peter Paulus Rubens, 1611-1614) až štyri. Ježiš zomrel na kríži na kopci *Golgota* za hradbami Jeruzalemu (pozri Christologický cyklus I.), ale pozadie býva spočiatku neutrálne. Až v neskorom stredoveku a v renesancii sa na horizonte objavuje mesto s hradbami (taliansky maliar ranej renesancie maliar Fra Angelico, 1430-1440). V minimalizovanej kompozícii vystupujú iba dve postavy, Jozef a Nikodém (v *sakramentári z Fuldy, 975, je dokonca zobrazený iba Jozef).

Hlavná postava scény, Jozef z Arimatie, je zobrazovaný ako starší bradatý muž s klobúkom, podobne, ale skromnejšie, je stvárnený aj farizej Nikodém. Na stredovekých obrazoch Nikodém porináša nádobu s oleom z aloe, ktorá bola symbolom pokánia a zdržanlivosti. Od konca 15.storočia v českom umení Jozef zobrazovaný v honosnom odevu a s kniežacou korunou na hlave. Pravdepodobne je to dôsledok chybného prekladu latinského textu do češtiny, v ktorom je člen rady (lat. decurio) Jozef označovaný ako "šľachtic a vladár dvorský." Podľa odevov však postavy spoľahlivo nerozlíšime, treba prihliadať na ich atribúty: Jozef drží tŕňovú korunu. Odkazuje na legendu, že raz na Vianoce, keď už Jozef pôsobil v Anglicku, vyrástla z jeho palice. Prvý raz sa príhoda spomína v básni "Život Jozefa z Arimatie" od Johna z Glastonbury, 1502). Nikodémovým atribútom sú kliešte a klince. Na Snímaní z kríža od Rogiera van den Weydena (1435) Jozef a Nikodém natáčajú Kristovo telo smerom k divákovi (odkaz na *eucharistiu). Na byzantských freskách a

rukopisoch sa popri Jozefovi a Nikodémovi objavuje Panna Mária („Homílie sv.Gregora Naziánskeho“, 867-886).

K sprievodným postavám patrí Mária Magdaléna, sv.Ján, spočiatku stojaci bokom, a ďalšie ženy z Galiley, ako svedok aj stotník (pozri Christologický cyklus II.: *Stotníkov sluha*). Panna Mária a Ján sa pravidelne objavujú s Jozefom a Nikodémom v následných námetoch *Oplakávanie*, *Prenášanie tela Krista* a *Pohreb Krista*.

Rozvíjanie námetu Snímania sa v renesančnom a barokovom maliarstve uberalo vždy smerom k väčšej zložitosti scény a väčšiemu počtu postáv, k trom ženám a sv.Jánovi pribúdajú aj vojaci (reliéf Benedetta Antelamiho v Parme, 1178; oltár Francesca Angelica vo Florencii, 1430-40). V 14.-15.storočí sa na obrazoch objavujú dva rebríky, pričom každý sa opiera o jeden koniec priečneho brvna. Na nich stoja dvaja muži, Jozef z Arimatie a Nikodém, ktorí podopierajú telo. Pod krížom je zobrazená Panna Mária so svojimi spoločníčkami, známymi už z *Ukrižovania*. Zvyčajne sa identifikujú ako Mária Kleofášova (pozri Christologický cyklus I.: *Kristovo príbuzenstvo*) a Mária Magdaléna. Okrem týchto postáv je tam ešte apoštol Ján, ktorému zomierajúci Ježiš zveril svoju matku. Adamovu lebku vidno u päty kríža rovnako ako pri Ukrižovaní.

Od 16.storočia a predovšetkým v neskoršej *flámskej tvorbe je zobrazenie Snímania voľnejšie a bohatšie. Kríž už nie je zobrazený iba z čelného pohľadu, objavujú sa štyri rebríky a dvaja neidentifikovateľní muži, ktorí sa nakláňajú cez priečne brvno a pomáhajú spustiť telo k Jozefovi a Nikodémovi, čím sa scéna stáva dramatickejšia. Mária Magdaléna kľáči, niekedy bozkáva nohy Ukrižovaného, čím pripomína scénu v dome farizeja Šimona (*Žena hriešnica*). *Nástroje Kristovho utrpenia*, trňová koruna, klince, titulús, špongia, ležia na zemi. V inej verzii vidieť, ako je Kristovo telo spúšťané kĺzaním po dlhom rubáši napnutom zhora dole. Pri znášaní tela dole Jozef nesie hornú časť a Nikodém spodnú. V časej renesancii vidieť Nikodéma, ako odstraňuje klince z Kristových nôh.

Sv.Ján je ako vždy zobrazený v mladistvej podobe, často s dlhými vlasmi. Na niektorých dielach, najmä z neskoršieho obdobia, zastáva aktívnu úlohu, pridržia rebrík, pomáha zachytiť spúšťané telo. Svedčí to o postupnom opúšťaní formálnej svätosti námetu, ktorá postave svätca prikazovala dôstojný nadhľad nad udalosťami, a posilnení naratívnej zložky diela, ktoré preniká aj do iných tém.

Márie v rôznom zoskupení vytvárajú lamentujúcu skupinu. V protireformačnom období je niekedy scéna Snímania spojená s Máriiným zamdlením (pozri Christologický cyklus I.: *Lo Spasimo*), ktoré však v 16.storočí odsúdil Tridentský koncil. Preto v neskorších dielach Mária iba stojí, niekedy dramaticky spína ruky v nemožnosti žiali.

Protireformáciou obľúbená postava Márie Magdalény, symbol kresťanskej kajúcnosti, sa v 17.storočí často stáva ústrednou postavou námetu. Je bohato oblečená, objíma nohy Ukrižovaného, alebo ich utiera dlhými zlatými vlasmi rovnako ako v iných príbehoch Ukrižovania.

V stredovekých ilumináciách zobrazovali aj niektoré ojedinelé sprievodné témy, napríklad Jozef z Arimatie žiada Piláta o Kristovo telo či varianty - Jozef z Arimatie sám sníma Kristovo telo alebo ho sníma s pomocou Panny Márie.

Starozákonný predobraz Snímania kríža: Pramatka Eva trhajúca jablko zo stromu poznania dobrého a zlého (Genezis 3).

*

V staroveku bývalo súčasťou trestu smrti aj hanobenie mŕtvy. Rímske právo napríklad mohlo zakázať príbuzným, aby mŕtveho pochovali a oplakávali. Telo hodili do spoločnej jamy, ku ktorej mali prístup túlavé psy a divé zvery.

Židovský pohrebný rítus preukazoval mŕtvemu i pozostalým veľkú úctu. Odmietnutie pohrebu bolo pre židovské cítenie niečo tak strašné, že sa to nesmeli urobiť ani zločincovi. Rímske úrady zvyčajne mŕtveho vydali na základe zvláštneho aktu milosti, z ktorého boli vyňatí previnilci proti majestátu vladára. To mal byť aj prípad Ježiša, ale Pilát nerobil Jozefovi z Arimatie ťažkosti, a tak nepriamo dosvedčil, že obvinenie z buričstva bolo nepravdivé.

Jozef z Arimatie, člen veľrady, si ctil židovskú náboženskú tradíciu, ktorá prikazovala, aby telo popraveného neviselo na dreve cez noc, aby nepoškodilo zem a spoločenstvo žijúcich, ale bolo pochované toho istého dňa pred zotmením (Deuteronomium 21,23). Súčasne si plnil ďalšie príkazy ohľadne pohrebu a priniesol so sebou plátno na zahalenie mŕtvy.

Podľa klinca v päte mŕtveho muža z cintorína Giv'at ha-Mivtar (pozri kapitola *Pribíjanie na kríž*) snatie mŕtveho z kríža nebolo pre nič ľahké. Pre pohreb zakrvavenej mŕtvy platili u Židov zvláštne predpisy, ktoré pravoverní dodržiavajú dodnes. Nakoľko krv bola pokladaná za sídlo života, nebolo telo umyté, ale pochované tak, ako bolo.

Každý zosnulý, bohatý aj chudobný bol ukladaný do hrobu ovinutý v plátne na dôkaz rovnosti pred Bohom. Bolo biele na znamenie čistoty, v niektorých oblastiach a dobách čierne alebo červené, nikdy nie zelené (farba islamu); od 16. storočia výhradne biele. Pochovaný mohol byť aj v rubáši **tachrisim** či rúchu **kitl**, ktorý si pri slávnosti **pesah** a **seder** (prvá noc pesahu; Exodus 13,8) zomrelý obliekal ešte za živa. Rubáš nemá kapsy, a preto mŕtvy odchádza bez ničoho, nahý, tak ako na svet prišiel. Telo mŕtveho muža sa tiež zahalí do jeho pláňa **talit**, pričom strapce **cicijot** sú v polohe **pasul** (neplatné; pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom* – Odev). Všeobecnou praxou v *diaspóre je dnes používanie prostej rakvy **aron** z borovicového dreva. Balzamovanie a kremácia odporujú tradičnému židovskému pohrebu a zaváňajú pohanstvom.

Synoptici píšu, že Jozef so sebou doniesol plátno **sindon**, Ján ho však označuje ako **othónia**, čo sa dá preložiť ako pásy látky. Ján použil aj sloveso **deó** (viažem) a **sudarion**, čo bola šatka na utieranie potu (pozri kapitola *Nesenie kríža*, Christologický cyklus I.: *Veraikon*). Marek používa sloveso **eneileó**, Matúš a Lukáš sloveso **entylissó**, ktoré nemajú špecifický význam a môžu znamenať rôzne spôsoby zabalenia, zahalenia či zavinutia. Z Jánových slov môže vzniknúť dojem, že Ježišovo mŕtve telo ovinuli na spôsob múmie, ako to poznáme z ranokresťanských zobrazení *Vzkriesenia Lazára*. Znalci však upozorňujú, že sloveso **deó**, nemá v gréckej literatúre význam zavinúť alebo obviazať a navyše *Mišna ani *Talmud sa o takom spôsobe zaopatrenia mŕtveho nezmieňujú.

Židia v ježišovských časoch ešte nepoužívali rakvy a mŕtveho niesli k hrobu na márach. Aby sa telo nieslo pohodlnejšie, mŕtvemu zviazali ruky a nohy. Ak Ján

používa výraz othónia (pásky plátna), zvyčajne sa to tak prekladá, hoci slovo označovalo plátno všeobecne. Takže zrejme chcel povedať, že telo proste zahalili. Sudarion, ktorý tiež spomína, sa obväzoval mŕtvemu okolo hlavy nie preto, aby ju zahalil, ale aby sa obviazala brada tak, že by ústa boli zatvorené (iste v súlade s predstavami duše a duchov). Bolo to prvé pohrebné opatrenie, ktoré Mišna predpisovala rodinným príslušníkom zomrelého. Plač nad zosnulým bol sprevádzaný roztrhnutím odevu, pri smrti matky a otca vľavo pri srdci, pri smrti sestry, brata a blízkych príbuzných vpravo. Odev bol niekedy na roztrhnutie vopred pripravený, alebo ho nahrádzalo roztrhnutie zvláštneho pruhu látky. Roztrhnutie bolo prevedené vždy postojacky (pozri kapitola *Kristus pred veľradou*).

Zrozumiteľne a jasne objasňuje židovské pohrebné zvyky carhradský biskup Ján Chrysostomos/Zlatoústý (†407), ktorý dobre poznal židovské palestínske pomery. Ján Zlatoústý píše, že mŕtveho halili do mnohých látok a pritom mu priväzovali ruky k telu a ovinovali nohy. Z takto zahaleného tela nebolo nič vidieť.

Zvesenie tela Ukrižovaného z kríža a jeho zaopatrenie nebolo ľahkou záležitosťou. Ježišovi blízki boli v časovej tiesni a pre pohreb zakrvaveného tela platili zvláštne predpisy, ktoré sa dodržiavajú dodnes. Krv je pokladaná za sídlo života, preto bolo telo pochované také, aké bolo (pozri Christologický cyklus I.: *Turínske plátno*). Rituálnu očistu zabezpečovali posvätné masti, ktoré priniesol Nikodém a ktoré naniesli na telo a plátno. Aloe zmiešané s myrhou bolo obľúbenou vonnou látkou a malo brzdiť rozkladný proces, čiže išlo o istú formu balzamovania, a zmierniť zápach: na úsvite zbožné ženy prinášajú **arómata** - zmes vonného korenia. Pozornosť, ktorú evanjelisti venujú príprave mŕtveho tela do hrobu, je bezpochyby určená nasledujúcim generáciám kresťanov. Majú vedieť, že Ježišovo telo nebolo nahé a niekde bez piety odložené ako telo zločincov, ale že stúpenci poskytnú Mesiášovi dôstojný pohreb, ku ktorému patrili aj rituálne prejavy smútku (pozri kapitola *Oplakávanie Pána*). Zbožné ženy

*

Arimatia. Novozákonná Arimatia/**Harimathaia** (gr. mesto výšiny) je uvádzaná aj ako Arimatia pri Lode (Lydde). Grécky kronikár Eusebios z Cézarey (†338/339) a kresťanský teológ Hieronymus Eusebius Sophronicus (†420) Arimatiju stotožňujú s Rámou či Ramatajim-Sófim (hebr. vyvýšeniny striehnucich), rodiskom proroka Samuela (1Samuelova 1,19). Iní ju stotožňujú so samaritánskym okresom Ramatajim spomínaným v Prvej knihe Machabejcov (11,34). Je však možné, že ide o dnešný Rentis, vzdialený asi 15 km severovýchodne od Lyddy.

Jozef z Arimatie. Z evanjelií vieme, že Jozef z Arimatie bol bohatým židovským úradníkom, členom veľrady. Nech pochádzal odkiaľkoľvek, zdá sa, že nebol Galilejčan, a preto podľa Marka nebol Ježišovým učeníkom, ale zbožným Židom, ktorý si ctí príkazy *Tóry, ktorá žiadala pohreb mŕtveho, aby nepoškvnila zem. K jeho činu ho nevedla ani tak láska k Ježišovi ako starozákonné nariadenia, podľa ktorých mŕtvy má byť pochovaný v deň svojej smrti. Ježiša pravdepodobne nepoznal, hoci Matúš a Ján ho za učeníka vyhlasujú. Ak evanjeliá píše, že zavinul Ježiša do plátna **sindón** a uložil do hrobu, je nepravdepodobné, že to všetko urobil sám; zrejme dal príkazy svojim služobníkom a vyhol sa obradnému znečisteniu spôsobenému stykom s mŕtvym telom (pozri kapitola *Prenášanie tela Krista*).

Podľa Jána bol Jozef Ježišovým tajným žiakom, ktorý sa nezúčastnil súdneho pojednania s ktorým nesúhlasil a z obavy o svoje postavenie skrýval presvedčenie pred

farizejmi. Odvážneho vyznávača evanjelia z neho spravila až Ježišova smrť. Išiel za Pilátom, požiadal ho o vydanie mŕtveho tela Ježiša a pochoval ho vo svojom novom hrobe vytesanom do skaly. To okrem iného svedčí o tom, že Jozef musel byť dostatočne mocný, aby dosiahol audienciu u rímskeho prokurátora. To zrejme autora apokryfného Petrovho evanjelia viedlo k tomu, že Jozefa vyhlásil za Pilátovho priateľa.

Podľa židovského zvyku bolo usporiadanie pohrebu povinnosťou najbližšieho príbuzného (o Ježišovi sa vie, že mal bratov; pozri Christologický cyklus II.: *Narodenie Pána*), a preto niektorí bádatelia (Graham Phillips) kalkulujú, že Jozef Arimatejský bol Ježišovým bratom. Východná tradícia zasa verí, že bol strýkom Panny Márie.

Hoci Jozef vystupuje v kanonických evanjeliách zriedkavo, často sa objavuje v apokryfných textoch. *Petrovo evanjelium (pôvodné texty už z 2.-3.st.), uvádza, že Jozef bol Pilátovým priateľom.

*Nikodémovo evanjelium (2.-4.st.) píše o udalostiach pohrebu a uväznení Jozefa židovskou veľradou: Keď bol Jozef vo väzení, zjavil sa mu vzkriesený Ježiš a zázračne ho preniesol domov, kde mu nariadil zostať 40 dní (pozri Christologický cyklus II.: *Pokušenie na púšti* - Symbolika štyridsiatky). Všetci židovskí starší boli udivení, že Jozef unikol napriek zámkam a závorám väzenia, a uvedomili si, že majú dočinenia s Bohom vyvoleným. Napísali Jozefovi ospravedlňujúci list a žiadali, aby sa s nimi stretol v Jeruzaleme. Na tomto stretnutí im Jozef vysvetlil, že aj iní vstali z mŕtvych, v rovnaký čas ako Ježiš (pozri kapitola *Zostup do pekiel*).

Nikodémovo evanjelium pripisuje Jozefovi z Arimatie významný podiel na založení prvej kresťanskej obce v Lydde, meste vzdialenom asi 18 km juhovýchodne od Jaffy. Lyda v starozákonných dobách patrila kmeňu Benjamínovcov a po babylonskom zajatí (6.st.pr.Kr.) bola opätovne osídlená. V ranokresťanských časoch mala Lydda biskupa a za Neronovej vlády (54-68) bola vypálená. Po páde Jeruzalemu roku 70 sa stala na istý čas rabínskym strediskom.

Čoskoro sa okolo Jozefa z Arimatie začali rozrastať legendy a artušovské romancy. Podľa nich Jozef zachytil kvapky krvi z Kristovej rany do misky či kalicha použitého pri Poslednej večeri. Pre toto spojenie s Ježišom židovskí starší Jozefa uväznili, pričom sa mu Ježiš zázračne zjavil a poučil ho o "tajomstve grálu" (čitelia a poslucháči sa však nikdy nedozvedia, v čom to tajomstvo spočíva; pozri Christologický cyklus I.: *Svätý grál*).

V týchto podaniach Jozef vystupuje ako obchodník alebo finančník, ktorý Ježiša v mladosti priviedol do Anglicka, takže sa Jozef nielen zakladateľom kresťanstva v Británii, ale súčasne ochrancom svätého grálu. Ak Jozef Arimatejský skutočne Britániu poznal, vysvetľovalo by to, prečo apoštol Filip poslal z Gallie, dnešného Francúzska, Jozefa s jedenástimi alebo dvanástimi apoštolmi do Británie. Cesta po mori priviedla pútnikov do západnej časti ostrovnej zeme, kde im miestny kráľ Arviragus venoval kúsok vlastnej zeme na White Islandu (ostrov Yniswitrin a zrejme artušovský Avalon), hoci sám ich misiu odmietol. Tam tiež Jozef vybudoval kostol Vetusta Ecclesia, zasvätený Panne Márii (podľa legendy kostol zasvätil sám Pán).

Všeobecne sa má za to, že týmto miestom je dnešné opátstvo Glastonbury (niektorí uvádzajú Anglesy). Roku 1125 napísal William z Malmesbury spis

“Starodávne Glastonbury“. Sto rokov po jeho smrti, v 13.storočí, bola do spisu dodatočne vsunutá fiktívna kapitola o apoštolovi Filipovi, ktorý spolu s Jozefom z Arimatie, Lazárom, Máriou Magdalénou, Martou a ďalšími hlásal evanjelium v Gallii.

Iná časť príbehu Jozefa a prvých kresťanov v Glastonbury sa týka hlohového kra, o ktorom sa tvrdí, že ho zasadil sám Jozef: Keď sa zastavil na Wearyllskom vršku, aby si oddýchol, zapichol do zeme svoju palicu, ktorú si niesol zo sebou až z Jeruzalemu, a z jej vrcholca vyrástlo hložie. Palice, či skôr barla, zasa pôvodne vyrástla z trňovej koruny, ktorú mal Ježiš na hlave pri Ukrižovaní (pozri kapitola *Korunovanie trnám*). Tento hlohový ker rastie dodnes v Glastonbury a je pokladaný za Svätý trňový ker.

Podľa historikov legenda o založení Glastonbury Jozefom z Arimatie vznikla ako odpoveď na súperenie glastonburského a westminsterského opátstva a ako reakcia na požiadavky Cantenbury, ktoré chcelo vlastniť telesné pozostatky sv.Dunstana. Dunstan bol benediktínsky reformátor a cantenburský biskup, žil v 10.storočí a pripisovali sa mu rôzne zjavenia. Okrem toho bol uznávaný ako “hlava všetkých svätcov, ktorých má kresťanská cirkev“.

Ďalšie podnety na rast legendy o Jozefovi z Arimatie priniesli ťažkosti, ktoré muselo glastonburské opátstvo prekonať koncom 12.storočia, keď požiar zničil starý kostol a pokračoval dlhotrvajúci boj s kráľom Richardom I., ktorý nechcel oslobodiť opátstvo od poplatkov. Objavovali sa ďalšie finančné problémy, ktoré mala pomôcť vyriešiť legenda tým, že do opátstva pritiahne pútnikov (pozri kapitola *Cesta do Emauz*).

Spory o prvenstvo Glastonbury v dejinách raného kresťanstva na anglickej pôde trvali až do roku 1219. Povesti o tom, že Jozef z Arimatie a kráľ Artuš boli v Glastonbury (roku 1191 mnísi “objavili“ Artušovo telo), vznikli v období krízy. Niektorí ľudia im úprimne veria aj dnes, rovnako ako veria v existenciu svätého grálu, ukrytého v glastonburskom opátstve. Avšak všetky staré pramene, vrátane Williama z Malmesbury, o tom mlčia. V legende, ako ju roku 1400 opisuje istý John z Glastonbury, sa grál nespomína. Neskorší umelci namiesto grálu opisujú dva strieborné kalichy, ktoré obsahovali krv a pot ukrižovaného Krista. Do Anglicka ich vraj priniesol Jozef z Arimatie.

Verilo sa, že Jozefa pochovali v Glastonbury, ale aj keď jeho ostatky hľadali na kráľov príkaz a isté východoanglické mesto roku 1367 tvrdilo, že boli nájdené, mlčanie samotného glastonburského kláštora nasvedčuje, že hľadanie hrobu skončilo neúspechom. Pod vplyvom diela Johna z Glastonbury vznikla v roku 1506 báseň “Život Jozefa z Arimatie“, v ktorej sa prvý raz spomína svätý trňový ker, ktorý kvitne na Vianoce a vraj vyrástol z Jozefovej palice.

Vo výtvarnom umení atribútmi Jozefa Arimatijského ako *devocionalnej postavy sú rubáš, trňová koruna a klince.

Názvy: Ježišov pohreb, lat. Descensio Corporis Christ, tal. Discesa della croce, nem. Kreuzabnahme, angl. Descent from the Cross.

UKRIŽOVANIE

OPLAKÁVANIE

*

Apoštol Ján a Nikodém pripravovali Kristovo telo a obliekali ho podľa židovského zvyku. Panna Mária mala stále jeho hlavu v náručí, pretože o tú sa starala ona a Mária Magdaléna zasa o nohy. Želala si totiž poumývať celé telo, natrieť ho olejmi (*túto činnosť mala podľa tradície vykonať Mária Salome*) a pripraviť ho, ale nato nebol ani čas, blížil sa súmrak, ktorým začínal pesahový sabat, a nebolo ani miesto. Tak aspoň Magdaléna omývala jeho nohy slzami. Keď bolo telo pripravené, všetci začali lamentovať, ako bolo boli nevyhnutné pri každom židovskom pohrebe. Panna Mária Kristovi umyla tvár, pobožkala na oči a ústa, zabalila mu hlavu do šatky, ktorú si sňala z hlavy a napokon ho požehnala (***Pseudo-Bonaventura**, 14.st.).

Panna Mária si do svojho lona položila Synovo telo. Potom ho uložili do čistej plachty a matka mu zatlačila oči a ústa, ktoré mal otvorené (Brigita Švédska, 14.st.).

Vo výtvarnom umení predstavuje Oplakávanie *devocionálny námet. Chronologicky patrí Oplakávanie medzi *Snímanie z kríža* a *Ukladanie do hrobu*. Podľa niektorých kunsthistorikov vznikol premenou námetu Ukladania do hrobu. Pri vzniku Oplakávania stojí tzv.pauza v deji, keď Jozef z Arimatie, ktorý niesol s Nikodémom mŕtve telo Vykupiteľa, sa obracia smerom k divákovi. Postupne boli do scény začlenené Panna Mária a ďalšie postavy, sv.Ján, Mária Magdaléna, zbožné ženy, prípadne anjeli, Jozef z Arimatie, stotník z príbehu *Stotníkov sluha* (pozri Christologický cyklus II.; Oplakávanie plzeňské, 1410-1420).

Na obrazoch východného pôvodu leží telo oblečené do bedrovom rúšku na kameni zahalenom látkou. Ruky alebo nôh sa dotýka apoštol Ján alebo Jozef z Arimatie a Nikodém (nástenná maľba v Nerezi, 1164; *byzantský slonovinový reliéf z Rosgartenu, 11.st.). Na byzantských epitafiách (textílie používané vo východnej liturgii podobne ako *póstne vellum*) býva na kameni pomazania vyobrazené Kristovo telo oblečené iba do *bedrového rúška* a anjeli ho ovievajú liturgickými vejármi - ripidiami. Do námetu sa premieta dvorská cisárska symbolika, keď ruky anjelov alebo apoštola Jána sa dotýkajú Kristovho tela a na rozdiel od rúk Márie sú pritom zahalené látkou. Ruský variant Oplakávania (od 16.st.) tvorí ikona typu *Nerydaj mene, Mati* (Neplač nado mnou, Matka; pozri Christologický cyklus I.: *Madona*): Za postavou obnaženého Krista vidno Matku, ktorá podopiera Synovo telo. Časť tela je ukrytá v hrobe na spôsob *Imago pietatis* (pozri Christologický cyklus I.). V pozadí sa dvíha kríž s nápisom. Existujú rôzne varianty s krížom, bez neho, s čiastočne ležiacim Kristom. Ikona bola zrejme ovplyvnená západnou *pietou*.

V západných zobrazeniach Oplakávania, predovšetkým v talianskych, ktoré najviac podliehali byzantským vplyvom, sa telo Krista postupne premiestňuje z kameňa pomazania na kolená plačúcej Márie (Giotto, 1305) v súlade s veršom textu čítaného pri liturgii Bielej soboty: „Rodička tvoja, Kristus, ťa prijala a na kolená svoje položila, s plačom bozkávala ruky tvoje, otierala tvoju božskú krv, ktorá kvapkala z tvojho boku.“ Podobne je opisovaný Máriin žiaľ v západných stredovekých planktoch (*Planctus ante nescia* - Neutíšiteľný nárek).

V podobe reliéfov sa stretávame s Oplakávaním na konci 14.storočia a v 1.pol.15.storočia. V 16.storočí potreba námetu ustupuje a v období baroka sa s ním stretávame iba zriedkavo. Výjav sa odohráva najčastejšie pri päte kríža, zriedkavejšie počas zastavenia sprievodu Ježišových stúpcov v záhrade, na ceste k hrobu. Nárek Márie a jej blízkych nasleduje hneď potom, čo Jozef z Arimatie s Nikodémom snali telo z kríža, položili ho na rubáš, a to buď priamo na zem, kameň (kváder pripomínajúci oltár), sarkofág, prípadne do lona Panny Márie. V základnom ikonografickom type, zvyčajne naratívnom, drží Mária v lone Kristovo telo, ktoré leží na kameni pomazania alebo na zemi.

V iných variantoch Mária kľáči za telom, skláňa sa k nemu, objíma ho. Obklopujú ju smútiace postavy ako v *Snímaní z kríža*: Jozef z Arimatie, Nikodém, Mária Magdaléna, sv.Ján a zbožné ženy z Galiley. Dve osoby majú svoje atribúty, Jozef z Arimatie drží plátno na Kristovo telo a trňovú korunu, Nikodém má klince a kliešte, ktoré odkazujú na jeho úlohu v Snímaní. Tieto predmety občas môžu ležať aj pred telom ako *Arma Christi/nástroje Kristovho utrpenia* (pozri Christologický cyklus I.).

V druhom základnom type neдрží telo Mária, ale Ján či Jozef, zatiaľ čo ona kľučí, stojí, narieka, prípadne omdlieva. Pri nohách Krista sa striedajú postavy Nikodéma a Magdalény. Krista zobrazovali v bedrovom rúšku, zriedkavo s telom pokrytým ranami po mučení (nemecký neskorogotický maliar Mathias Grünewald, 1480-1528). Panna Mária mu niekedy vyberá trne z hlavy, alebo zatláča oči (flámsky barokový maliar Peter Paulus Rubens, 1614).

V pozadí vidno päť kríža, pri ktorej leží Adamova lebka. V ranej renesancii, ktorá sa držala stredovekého spôsobu zobrazovania, bolo Kristovo telo zobrazované, ako leží na kolenách sediacej Panny Márie, s hlavou zdvihnutou. Takýto typ zobrazenia sa v protireformačnom období ustálil ako variant Panny Márie Bolestnej. Inokedy vidno Máriu klesajúcu v mdlobách do náruče sv.Jána alebo zbožných žien alebo anjelov (*Lo Spasimo*). Tento výjav však prakticky zmizol v polovine 16.storočia, keď ho odsúdil Tridentský koncil.

Objavuje sa i scéna s Máriou, zatláčajúcou Kristovi oči alebo odstraňujúcou trňovú korunu zo synovej hlavy. Ak je námet Oplakávania chápaný *devocionálne, zobrazuje anjelov, ktorí zvyčajne nad telom rozmýšľajú alebo ho rukami podpierajú alebo majú ruky zdvihnuté k modlitbe.

Najstaršie Oplakávanie v českom umení predstavuje Oplakávanie Majstra vyšebrodského oltára (pol.14.st.), na ktorom Panna Mária sedí pod krížom a na jej lone spočíva Kristovo telo, pričom jeho nohy sú položené cez kolená Márie Magdalény, ktorá drží v rukách pyxidu s vonnou masťou. Za ramená pridržia Krista sv.Ján a v pozadí sa nachádza dvojica zbožných žien a pod ramenami kríža dvaja anjeli s kadidelnicami.

V českom umení býva Jozef z Arimatie zobrazovaný v kniežacom rúchu s korunou na hlave (Oplakávanie z Litoměřic, 1390), čo je zrejme spôsobené českým prekladom Písma (Bible Olomoucká), v ktorej sa o Jozefovi z Arimatie (Marek 15,24-42) píše ako o šľachticovi a vladárovi dvorskom.

Zo scény Oplakávania vznikli devocionálne obrazové typy: *Pieta* (mŕtvy Kristus na kolenách Panny Márie) a *Muž bolesti/Vir dolorum* (Kristus s ranami po ukrižovaní a *pašiovými nástrojmi*), oba určené na rozjímanie (pozri Christologický cyklus I.).

K ikonograficky príbuznej téme Oplakávania patrí Pomazanie Krista/Kristus na kameni pomazania, Epitaphios (Legenda o kameni pomazania), Oplakávanie anjelmi/tzv.anjelská pieta (pozri Christologický cyklus I.: *Pieta*).

V evanjeliách sa síce scéna Oplakávania nespomína, napriek tomu mu venuje pozornosť i teologicky a ikonograficky prísne byzantské umenie. Prvý raz sa o Oplakávaní Krista hovorí v sýrskych planktoch, obradných piesňach, ktorých obsahom je nárek Panny Márie nad mŕtvym telom Syna; ďalej v kázni askétu 13.storočia Grigoria z Nikomedie (Bythínia v západnom Turecku) a v textoch Simeóna Metaphrasta, byzantského svätopisca a kronikára, žijúceho v 10.storočí. Georgios píše, ako bolo Kristovo telo položené na zem a Mária ho objímala, bozkávala a polievala slzami. Oplakávanie sa na Západe objavuje v mystickej literatúre 13.-14.storočia a v spise "Zjavenia" mníšky Brigity Švédskej (†1373), ktorá v súlade s dobovými zvykmi vykonala púť do *Svätej zeme a opísala svojich snov významne ovplyvnila christologickú *ikonografiu. Tému dopĺňa *Pseudo-Bonaventura (14.st.) emocionálne podfarbenými detailmi, typickými pre

neskorostredoveké čítanie a umenie. Mení pritom občas vyznenie činov niektorých postáv.

Kameň pomazania. Prvý raz sa o tzv.kameni pomazania, na ktorý bolo Kristovo telo položené, zmieňuje Simeon. Tento kameň sa stal v Byzancii cennou relikviou. O jej osudoch píše podrobne Ioannés Kinnamos (†1203), byzantský historik a tajomník cisára Manuela I. Komnena. Po pohrebe Krista kameň údajne opatrovala Mária Magdaléna, aby ho ako dôkaz Ježišovej nevinu dopravila do Ríma k cisárovi. Loď, na ktorej ho viezla, zakotvila v Efeze a kameň tu vyložili (pozri kapitola *Noli me tangere*).

Podľa správy byzantského štátnika a historika Nikéta Chóniata (†1213) bola relikvia, červený kameň veľkosti muža, privezená byzantským cisárom Manuelom I. Komnenom z Efezu do prístavu Búkoleon a tam uložená v chráme vedľa veže. Po vládarovej smrti roku 1180 bol kameň pomazania osadený vedľa cisárovho hrobu v Konštantínopole.

Kameň, platňa z mramoru tehlovej farby, sa dnes nachádza v Jeruzaleme v kaplnke Ukrižovania chrámu Božieho hrobu, hneď za hlavným vchodom. Tvorí trinásť zastavenie *krížovej cesty*. Na toto miesto kladú sa často pri slávnostiach kladú lupienky z voňavých ruží.

Názvy: Oplakávanie, lat. Deprecatio, Planctus Mariae, tal. Pianto sul Cristo, nem. Beweinung Christi, Marienklage, angl. Lamentation over the Dead Christi.

POHREB KRISTA

PRENÁŠANIE TELA KRISTA

(Matúš 27,59-60; Marek 46; Lukáš 53-54; Ján 19,40-41)

*

A Jozef vzal telo, zavinul ho do čistého plátna (gr. *sindón*) a uložil ho svojho nového hrobu, ktorý si vytesal do skaly (Matúš). On kúpil plátno (gr. *sindón*) a keď ho (Ježiša) sňal, zavinul ho do plátna a uložil do hrobu (gr. *mnéma/mnémeion*) vytesaného do skaly (Marek). Keď ho sňal, zavinul ho do plátna a uložil do vytesaného hrobu, v ktorom ešte nikto neležal (Lukáš). Vzali (Jozef z Arimatie a Nikodém) Ježišovo telo a zavinuli ho do plátna (gr. *othónia*) s voňavými olejmi (pozri Christologický cyklus I.: Turínske plátno), ako je u Židov zvykom pochovávať (Ján).

Plátno : gr. výraz *sindón* bol u Marka použitý aj v 14,51-52 (pozri kapitola Zrada), v ktorom mladík (*neanikos*) prchal pred kohortou vojakov; tu má jasný význam plachta. Zavinul ho do plátna a uložil do hrobu : je nepravdepodobné, že to

všetko urobil Jozef z Arimatie sám; zrejme dal príkazy svojim služobníkom a vyhol sa obradnému znečisteniu spôsobenému stykom s mŕtvym telom (pozri kapitola Snímanie z kríža). **Zavinul ho do plátna** : synoptici píšu, že Jozef so sebou doniesol plátno gr. *sinđon*, Ján ho však označuje ako *othónia*, čo sa dá preložiť ako pásy látky; Ján použil aj gr. sloveso *deó* (viažem) a *súdarion*, čo bola šatka na utieranie potu (pozri kapitola Nesenie kríža, Christologický cyklus I.: *Veraikon*); Marek používa sloveso *eneileó*, Matúš a Lukáš sloveso *entylissó*, ktoré nemajú špecifický význam a môžu znamenať rôzne spôsoby zabalenia, zahalenia či zavinutia; z Jánových slov môže vzniknúť dojem, že Ježišovo mŕtve telo ovinuli na spôsob múmie, ako to poznáme z ranokresťanských zobrazení Vzkriesenia Lazára (pozri Christologický cyklus II.). lingvisti však upozorňujú, že sloveso *deó*, nemá v gréckej literatúre význam zavinúť alebo obviazať a navyše *Mišna ani *Talmud sa o takom spôsobe zaopatrenia mŕtveho nezmieňujú.

...On vzal Pána, omyl ho, ovinul plátnom a odniesol do vlastného hrobu, zvaného záhrada Jozefova (*Petrovo evanjelium, zlomok VI, 2.-3.st.).

Námet Prenášanie tela chronologicky patrí medzi *Oplakávanie* a *Ukladanie do hrobu*. Ide o doplnujúci výjav k Pohrebu a niekedy je tak aj nazývaný. Prenášanie sa vyskytuje prevažne v renesančnom maliarstve (Raffael, 1507; Hans Holbein Ml., 1525), neskoršie iba zriedkavo.

V talianskom či zaalpskom umení ikonografia Prenášania tela často splýva s *Ukladaním do hrobu* a niektoré ikonografické práce medzi nimi ani nerozlišujú. Toto splývanie je podporené evanjeliami, ktoré jasne nepíšu o nesení, iba o zavinutí tela a jeho uložení do skalného hrobu. Byzantské umenie uprednostňovalo tradíciu Pochovávania do hrobu vytesaného v skale či jaskyni, preto Prenášanie tela umelci zobrazovali častejšie než samotné Ukladanie do hrobu.

Námet zobrazuje dvoch alebo troch svalnatých mužov nesúcich Kristovo telo, zvyčajne zahalené v rubáši (Raffael) alebo položené na márach (Rembrandt 17.st.), hoci z Jána (19,42) sa dá vytušiť, že okolnosti si vynútili jednoduchý spôsob nesenia iba v rubáši. Pre talianske renesančné umenie je výjav skôr prostriedkom na ukážku maliarovej znalosti ľudskej anatómie ako náboženským námetom, preto je venovaná menšia pozornosť totožnosti nosičov.

V minimalizovanej kompozícii iba Jozef z Arimatie spolu s Nikodémom nesú mŕtve Kristovo telo z popravniska Kalvárie do neďalekého hrobu. Ten má na rozdiel od Snímania zvyčajne podobu sarkofágu. Podobne ako v Snímaní z kríža drží Jozef Krista za ramená a Nikodém za nohy, niekedy im pomáha sv.Ján Evanjelista. Toto rozdelenie úloh je obvyklé, nie však záväzné. Minimalizovaná verzia troch postáv sa rozširuje o sprievod najbližších smútiacich (Mária, Ján, ženy z Galiley), prípadne aj ďalších mužov, ktorí pomáhajú niesť Kristovo telo. Užialený sv.Ján stojí bokom alebo drží jednu z Kristových rúk. Za nimi sa objavuje motív omdlievajúcej Márie, klesajúcej do rúk zbožných žien (pozri Christologický cyklus I.: *Lo Spasimo*).

V stredovekých ilumináciách, v rámci vernosti biblickému textu, maľovali postavu Krista zabalenú do ľanového plátna, v renesancii a baroku ho zobrazovali iba v bedrovom rúšku. Podľa evanjelistu Jána sa hrob nachádzal v záhrade neďaleko miesta Ukrižovania, preto v pozadí záhrady so skalou vidno vstup do hrobky (Raffael). Horizont výjavu uzatvárajú kríže Kalvárie, teraz už bez tiel (pozri Christologický cyklus I.: *Kalvária*).

*

Hoci ohľadne miesta Ježišovho hrobu stále panuje neistota, vedci pomerne presne poznajú pohrebnú tradíciu palestínskych Židov. Uloženie mŕtveho do zeme (hebr. **kvura**) je jeden zo základných predpisov judaizmu. *Tóra predpisuje, že aj zločinec musí byť pochovaný v deň popravy (pozri kapitola *Ukrižovanie*) a *Talmud prehlásil, že pohreb neidentifikovaného mŕtveho je obecnou povinnosťou. Jediný dôvod odkladu pohrebu bolo, ak pripadol sa sabat alebo sviatok, alebo sa nemohli dostaviť trúčiaci (**avelim**) včas alebo sa vyskytli technické problémy s prípravami pohrebu.

Pokiaľ to bolo možné, v Izraeli sa pochovávalo do rodinných hrobiek zdedených po predkoch. Takýto pohreb vo “vlastnom dome“ preto neznamenal, že išlo o pohreb pod domom alebo na jeho dvore. Naopak hroby sa zvyčajne nachádzali mimo hradby mesta. Podľa nariadenia *Mišny musel byť hrob vzdialený od hradieb 50 lakt'ov (25m).

V staroveku boli za hrobky vyberané jaskyne a katakomby, neskoršie sa na tento účel vyhradzovali individuálne a obecné pozemky mimo obytnú oblasť. Hrob popraveného zločinca alebo nepriateľa bol niekedy označený hromadou kamenia. Kremácia a balzamovanie sa síce v Izraeli nepraktikovala, zakazovala ju *Halacha na základe Genezis (3,19) a Deuteronomia (21,23), ale za určitých okolností mohlo byť telo spálené a ostatky pochované.

S cintorínom **bejt kevarot** sa musí nakladať úctivo; je zakázané jedenie a pitie, nosenie modlitebného plášt'a **talit** či modlitebné remienky **tfilin** (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom* - Odev) a prísne sú odtiaľ vylúčené zvieratá.

Staroveké hroby, vytesané v skale v období približne 40 pr.Kr.-2.st.po Kr., obklopujú hradby Jeruzalemu z troch strán, nie od západu, lebo odtiaľ vane väčšina vetrov na mesto. Hrobky zámožných rodín sa nachádzajú v lokalite zvanej Sanhedria. Názov je určite spätý s označením príslušníkov židovskej rady, *sanhedrinu, ktorej členovia boli nielen najvplyvnejšími, ale aj najbohatšími príslušníkmi židovskej spoločnosti. Chudobnejšie hroby sa nachádzajú v oblasti dnes zvanej **Dominus flevit** (Plačúci Pán) na Olivovej hore.

Zvyčajne išlo o nepravidelnú, v skale vytesanú komoru alebo viac komôr s lavicami, kam sa vstupovalo úzkou, klesajúcou šachtou, ktorá sa zvonku uzatvárala opracovaným kameňom. Keramika a iné predmety boli, na rozdiel od bohatej kanaánskej pohrebnej výbavy, v izraelskom období iba obyčajnou formalitou, ktorej sa neprikladala funkcia v záhrobnom živote.

V evanjeliu podľa Matúša (27,66) sa píše o strážení a zapečatení hrobu. Apokryfné *Petrovo evanjelium z 2.-3.storočia píše o siedmich pečatiach, čo bezpochyby odráža apokalyptický motív lámania siedmich pečatí na Knihe života (pozri Apokalyptický cyklus). Jednako len pečatenie hrobu bol zvyk obvyklý v Egypte (hrobky s mumifikovanými telami) a v Ríme (výklenky **lokuli** v katakombách), ktorý mal zabrániť znesväteniu alebo krádeži tela a pohrebnej výbavy.

Podľa **Mišny Ketubot 4,4** aj ten najchudobnejší v Izraeli mal mať na pohrebe aspoň dvoch flautistov a jednu plačku (pozri Christologický cyklus II.: *Vzkriesenie*

Jairovej dcéry). V starovekom židovskom svete boli zložité smútočné rituály a prejavy úcty mŕtvemu **kevod ha-met**: chôdza bosými nohami, trhanie šiat (pozri kapitola *Kristus pred veľradou*), strihanie vlasov a brady, sypanie popola, pôst, hlasitý nárek, hra na flautu; prvotná cirkev zložité a okázalé praktiky, časté aj v pohanskom svete, odmietala.

Ideálne typy skalných hrobov mali pohrebnú komoru s vystupujúcou rímsou po celom obvode okrem vchodu, so schodmi do komory. Zriedkavo v nich bolo objavených niekoľko kamenných sarkofágov. Mŕtvi sa zvyčajne ukladali do hlbokých vertikálnych šacht (kokin) podobných peciam. Ideálnym rabínskym hrobovým usporiadaním boli dve šachty oproti vchodu a tri šachty po stranách. Niekedy sa mŕtvi ukladali na lavicu pri výklenku v stene (arkosoliu; pozri kapitola *Pribíjanie na kríž*). Vlastná pohrebná komora týchto hrobov bola vysoká, aby v nej mohol človek stáť.

Ešte chudobnejšie hroby mali jednu alebo viac komôr s nízkym štvorcovým vchodom, aby sa ním mohol človek pretiahnuť dovnútra. Kameň na zakrytie hrobu zapadal do drážky okolo kruhového vchodu ako korková zátko do hrdla fľaše, alebo sa používal neopracovaný balvan. Tento typ hrobu zodpovedá popisu evanjelistov (Kristovo telo ležalo na rímse).

Všetky typy neporušených hrobov, ktoré boli archeológmi preskúmané, obsahujú schránky na kosti, **ossuária**. Ide o malé vápencové truhličky, do ktorých sa ukladali pozostatky v prípade, že bolo potrebné miesto pre ďalší pohreb. A tiež kosti mŕtvol, ktorej mäkké časti približne za rok podľahli rozkladu. Tieto schránky nahradili v hasmoneovských časoch (165-63 pr.Kr.) veľké kostnice.

V talmudskom (po roku 70) období bolo zvykom znova pochovať kosti mŕtveho do kamenného *sarkofágu a potom ho uložiť do stálych krýpt a kostníc či výklenkov z kameňa. Táto prax bola známa ako „zbieranie kostí“ (**likut acamot**).

Židia umiestňovali hroby tak, aby ležali tvárou k Jeruzalemu, alebo smerom k miestu, kde za svojho života pôsobili. V stredoveku na hroby sa na náhrobky (**maceva**) vyrývalo meno, dátum úmrtia, často aj požehnaním a významné údaje o živote zosnulého. Náhrobky aškenázskych Židov (stredná Európa, najmä Nemecko) sú vztýčené, náhrobky sefardských Židov (Španielsko) ležia vodorovne na zemi. Zvyk dávať na hroby kamienky sa vykladá rôzne: buď ide o spomienku na starý pohrebný zvyk v púšti (kamene chránili telo pred zverou tam, kde sa nedal nedala navštíviť hlina), alebo ide o známku spojenia návštevníka hrobu s mŕtvym.

Ortodoxní Židia v Izraeli dodnes pochovávajú mŕtvych bez rakvy **aron**; v *diaspóre sa používala prostá borovicová rakva, do ktorej sa vložila hlina z Izraela.

Predstavy o Ježišom hrobe boli veľmi rôznorodé. Najmä na obrazoch Zmŕtvychvstania má hrob najčastejšie podobu stredovekej *tumby, niekedy zapečatenej (pozri Christologický cyklus I.: *Bolestný Kristus*). Od neskorého stredoveku majú Božie hroby podobu *niky s náznakom jaskynného hrobu alebo *sarkofágu. Zvyčajne obsahujú sochu ležiaceho Krista. Niekedy je výklenok doplnený aj ďalšími postavami príbehu (Panna Mária, spiace stráže, anjeli; pozri Christologický cyklus I.: *Boží hrob*).

Názvy: Nesenie Kristovho tela, Ježišov pohreb, tal. Cristo morto ortotato al Sepolcro, nem. Grabtragung, angl. Carrying to the Tomb.

POHREB KRISTA

UKLADANIE DO HROBU

(Matúš 27,59-61; Marek 15,42-47; Lukáš 23,50-55; Ján 19,38-42)

*

Jozef (z *Arimatie*) **vzal telo, zavinul** (gr. *entylissó* = zavinujem) **ho do čistého plátna** (gr. *sindón* < hebr. *sadin* = tunika) **a uložil do svojho nového hrobu**, ktorý si vytesal do skaly. **Ku vchodu do hrobu privalil veľký kameň a odišiel.** Bola tam **Mária Magdaléna a iná Mária a sedeli oproti hrobu** (*Matúš*). **On kúpil plátno** (gr. *sindón*) **a keď ho (Ježiša) sňal, zavinul** (gr. *eneileó*) **ho do plátna a uložil do hrobu** (gr. *mnéma/mnémeion*) **vytesaného do skaly. A ku vchodu privalil kameň. Mária Magdaléna a Mária Jozefova sa pozerali, kde ho uložili** (*Marek*). **Keď ho sňal, zavinul** (gr. *entylissó*) **ho do plátna a uložil do vytesaného hrobu, v ktorom ešte nikto neležal. Bol Prípravný deň a už začínal sabat. Odprevádzali ho ženy, ktoré s ním (Ježišom) prišli z Galiley. Pozreli si hrob aj to, ako uložili jeho telo. Potom sa vrátili domov a pripravili si voňavé oleje a masti. Ale počas sabatu zachovávali podľa prikázania pokoj** (*Lukáš*). **Vzali** (*Jozef z Arimatie a Nikodém*) **Ježišovo telo**

a zavinuli (gr. *deó* = zavinujem) **ho do plátna** (gr. *othónia*) **s voňavými olejmi, ako je u Židov vo zvyku pochovávať. V tých miestach, kde bol ukrižovaný, bola záhrada** (gr. *én hopú képos* = tam bola záhrada; *képos* = záhrada) **a v záhrade nový hrob, v ktorom ešte nikto neležal (Ján), do hrobu, zvaného záhrada Jozefova** (**Petrovo evanjelium*, zlomok VI, 2.-3.st.). **Tam teda uložili Ježiša, lebo bol židovský Prípravný deň** (gr. *paraskeué*) **a hrob bol blízko (Ján).**

Uložil do svojho nového hrobu : možno v tom evanjelista Matúš videl naplnenie Izaiáša (53,9) v Štvrtej piesni o Pánovom služobníkovi: „So zločincami vykopali mu hrob, jednako boháčom bol po smrti, lebo nerobil násilie, ani podvod nemal v ústach.“ Záhrada Jozefova : zjavný dodatok podľa mena Jozefa z Arimatie.

Na druhý deň, ktorý bol po Prípravnom dni, zhromaždili sa veľkňazi a farizeji k Pilátovi a hovorili: „Pane, spomenuli sme si, že ten zvodca, ešte kým žil, povedal: »Po troch dňoch vstanem z mŕtvych.« Rozkáž teda strážiť hrob až do tretieho dňa, aby azda neprišli jeho učeníci a neukradli ho a nepovedali ľudu: »Vstal z mŕtvych,« a ostatné klamstvo by bolo horšie ako prvé (vyhlásenie Ježiša za kráľa Židov).“ Pilát im teda povedal: „Máte stráž (gr. *kústódia*); **choďte a strážte, ako viete!“ Oni išli a hrob zapečatili: zapečatili kameň a postavili stráž (Matúš).**

Máte stráž :gr. *kústódia* < lat. *custodia* = vojenská stráž; nie je jasné, či Pilát navrhuje, aby Židia postavili svoju vlastnú chrámovú políciu („strážte, ako viete“), alebo im dáva vlastných strážcov („máte stráž“); v každom prípade bola táto stráž podriadená veľkňazom.

Vtedy keď Židia aj starší a kňazi poznali, aké zlo spôsobili, začali sa biť do prs a hovoriť: „Beda nám pre naše hriechy, priblížil sa súd a koniec Jeruzalemu. Ja (Marek) so svojimi druhmi som sa trápil a so zranenou mysl'ou sme sa skrývali. Hľadali nás totiž ako zločincov, ako by sme chceli zapáliť chrám (učeníci sa obávajú rovnakého obvinenia, aké bolo vznesené proti Ježišovi, že chce zrucať chrám; pozri kapitola Ježiš pred veľradou). Kvôli tomu sme sa postili, sedeli sme zarmútení a s plačom vo dne v noci až do soboty (**Petrovo evanjelium*, zlomok VII, 2.-3.st.).

Keď sa zákonníci, farizeji a starší zhromaždili a počuli, že všetok ľud hučí a bije sa do prs so slovami: „Ak sa stali všetky tieto preveľké znamenia (zatmenie slnka, zemetrasenie), pozrite, že on bol Spravodlivý (v zmysle dodržiavajúci predpisy Zákona),“ tu sa starší vydesili, prišli za Pilátom so žiadosťou a prosili: „Daj nám vojakov, aby tri dni strážili jeho hrob, aby neprišli jeho učeníci a neukradli ho a aby ľud sa nedomnieval, že vstal z mŕtvych, a zle s nami nenaložil.“ Pilát im prideli Petronia a stotníka s vojakmi, aby strážili hrob, a prišli s nimi k hrobu starší a zákonníci. A keď všetci spolu so stotníkom a vojakmi privalili veľký kameň, položili ho ku dverám hrobu. Zapečatili ho siedmimi pečaťami, postavili tam stráž (**Petrovo evanjelium*, zlomok VIII).

A dal im (Pilát) ozbrojených mužov (gr. *kústodían* = strážcov), **aby sedeli proti hrobu a strážili ho vo dne v noci** (**Evanjelium Hebrejov*, zlomok XXVI, zač. 2.st.).

Medzi bádateľmi dodnes panujú nezhody, pokiaľ ide o spôsob pohrebu Ježiša a zaopatrenie tela. Prvé pramena zo samotných textov evanjelií, lebo autori používajú rôzne výrazy pre plátno do ktorého bolo zavinuté telo a pre šatku, ktorú mal Ježiš uviazanú okolo hlavy na pridržanie dolnej čeľuste. Ján používa pre plátno, do ktorého Ježiša zabalili, výraz *othonia*. Synoptici plátno označujú ako *sindon*, výrazom

odvodeným z hebrejského **sadin**, s významom *tunika, kým veci, ktoré učeníci zazreli v prázdnom hrobe, označuje ako othonia (dnešné preklady Biblie však tieto terminologické rozdiely stierajú a zrejme samotné názvy mohli jednoducho znamenať kus látky).

Niektorí biblisti vidia rozpor v tom, že Marek a Lukáš používajú rozdielne výrazy pre slovesá zavinúť, zabaliť: Marek používa **eneileó**, Matúš a Lukáš **entyliśśó**, Ján **deó**. Z Jánovho výrazu môže vzniknúť dojem, že Ježišove telo vinuli na spôsob múmie. Mišna a Talmud sa však o takom spôsobe zaopatrenia mŕtveho nezmieňujú.

Turínske plátno (pozri Christologický cyklus I.) svedčí o tom, že telo bolo na plachtu položené a jednoducho prekryté druhou polovinou. Ján píše, že Ježiš bol pochovaný tak, ako bolo u Židov zvykom, čo podľa niektorých historikov znamená, že bol pochovaný s pokrčenými nohami, umytý a uložený do plátna napusteného voňavými olejmi. Turínska relikvia však svedčí o tom, že chýbali pásy po oboch stranách tváre, pod bradou i na vrchu hlavy, vďaka čomu sa zachovali zreteľné odtlačky tváre.

Židovské pohrebné zvyky boli veľmi dlhé a náročné; telo sa umývalo až osemkrát, avšak ak bolo od krvi a umývanie sa nesmelo vykovať, lebo krv bola sídlom života a človek sa stykom s ňou poškvrnil (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie malomocného*). Preto sa natieralo zmesou vonných olejov a masť.

Podľa niektorých prameňov mal mŕtvy Kristus oholenú hlavu a vytrhanú bradu. Podľa bádateľov nie je možné rukopismi dokázať, že Židia svojim mŕtvym holili hlavu, ale vytrhávanie brady je doložené. Vedci však upozorňujú, že Ježiša pochovávali vo veľkej časovej tiesni. Blížil sa sabat, ktorý začínal, len čo na oblohe boli vidieť prvé tri hviezdy a to bolo približne o šiestej večer, a medzi smrťou a pohrebom boli iba tri hodiny času na prípravu tela. Medzi tým bolo ešte treba vyžiadať si telo od Piláta, t.j. ísť na druhý koniec mesta.

Beda Ctihodný (†735), anglosaský teológ, benediktín a kronikár, hovorí o *Božom hrobe* (pozri Christologický cyklus I.) ako o kruhovom dome vytesanom do skaly a tak vysokom, že ľudská ruka sa ťažko dotkla jeho vrchu. *Pseudo-Bonaventura v 14.storočí upresňuje: Vstup bol na východ a v severnej časti bolo miesto na uloženie tela, sedem stôp dlhé, vytesané z toho istého kameňa.

Vo výtvarnom umení Ukladanie do hrobu nasleduje po scéne *Prenášanie Kristovho tela*, ktorá sa niekedy zaraďuje k Pohrebu pre časovú a tematickú blízkosť aj totožnosť postáv. Námet Kladenie do hrobu sa na Východe objavuje v 9.storočí (Chludovský *žaltár), na Západe v 10.storočí. Vlastné uloženie do hrobu robí Jozef z Arimatie a Nikodém.

Zobraziť výjav tak, aby zodpovedal biblickému textu, bola úloha, s ktorou sa umelci vyrovnávali rôznym spôsobom. Dej väčšinou situovali pred skalnú dutinu, ktorá niekedy mala tvar čisto opracovaného obdĺžnikového vchodu. Už od stredoveku umelci naznačovali hrob v záhrade krikom alebo stromom. Od neskoršej gotiky ho umiestňovali do starostlivo vybudovanej krajiny, v pozadí sa občas objavuje Golgota s prázdnyimi krížmi.

Renesančné maliarstvo, ktoré sa zvyčajne nedalo obmedzovať biblickými detailmi a svoju kompozíciu zakladalo na antických kontrastoch, zvolilo za hrob

jednoduchú obdĺžnikovú *tumbu na otvorenom priestranstve. Taký hrob poskytoval dostatok plochy na prehľadnú ukážku anatómie tela Ukrižovaného. Viacerí renesanční a barokoví umelci uprednostnili neutrálne pozadie (Donatello, 1443-1450; Caravaggio, 1602-1604).

V minimalizovanej kompozícii telo do hrobu ukladajú Jozef z Arimatie s Nikodémom. Takéto riešenie sa objavuje predovšetkým v prvých kompozíciách, v stredovekých rukopisoch 10.-11.storočia. Jozef z Arimatie, ktorý pre svoje postavenie, vek, zásluhy a neskoršie legendy je uprednostňovaný pred Nikodémom, drží plátno pri hlave Krista (Egbertov *kódex, 980). Jeho spoločník, výzorom skromnejší, drží mŕtveho pri nohách, niekedy si však svoje miesta vymenia.

V klasickej schéme im telo pomáha spúšťať mladý apoštol Ján, prípadne ďalší nosiči (rakúsky sochár Raphael Donner, 1730-1731). Kristovo telo zavinuté v plachtách alebo zahalené v rubáši, prípadne v bedrovom rúšku, avšak s viditeľnými ranami po ukrižovaní, spúšťajú do kamenného *sarkofágu.

V klasickej kompozícii od 13.storočia pribudli Panna Mária, sv.Ján, sväté ženy a scénu spúšťania zmenili na lamentáciu nad mŕtvym telom. Panna Mária a sv.Ján, ktorí sa zúčastnili Ukrižovania aj ďalších scén smerujúcich k Ukladaniu do hrobu, stoja popri mŕtvom. Charakter scény určuje predovšetkým Panna Mária. Ona sa skláňa ku Kristovmu telu, bozkáva mu ruku, narieka, klesá od bolesti (na rúšku môže mať stopy Kristovej krvi). Ojedinele sa aj sama podieľa na spúšťaní tela do hrobu (nástenná maľba v S.Angelo in Formis od talianskeho maliara Pietra Lorenzettiho, 1320). Od 12.storočia sa obľúbeným motívom stáva posledný bozk Krista Pannou Máriou (Ugolino da Siena, oltár v kostole Sv.Kríža vo Florencii, 1320). Niekedy Pannu Máriu zľahka podopiera sv.Ján na znak synovskej ochrany, do ktorej ju zomierajúci Kristus zveril.

Mária Magdaléna rovnako ako v predošlých scénach *christologického cyklu* (pozri *Christologický cyklus II.: Kristus v dome farizeja Šimona, Ukrižovanie, Snímanie z kríža*) objíma Kristove nohy, ktoré mu počas jeho života pomazala olejom (Lukáš 7,36-50), alebo dvíha svoje ruky vo vzrušenom geste plnom žiaľu.

Okrem základného ikonografického typu v zhode s doslovným znením evanjelií sa v stredoveku objavuje aj ikonografická obmena, Pochovávanie v skalnom hrobe. Niekedy vznikol aj kompromis a sarkofág sa nachádzal v jaskyni či pod skalným previsom (nemecký maliar a grafik Albrecht Altdorfer, 1515-1518).

Ak je Pohreb Krista poňatý viac *devocionálne než ako ilustrácia biblického textu, podobne ako v tzv.anjelskom oplakávaní nahrádzajú ľudské postavy anjeli. Najmä v protireformačnom umení vidieť, ako Kristovo telo nesú a ukladajú do hrobu a Panna Mária, sv.Ján a Mária Magdaléna stoja povedľa ako trúchliaci pozostalí (francúzsky maliar Simona Vouet, †1649).

Ak Pohreb tvorí súčasť širšie koncipovaného *Vzkriesenia*, bývajú scény Pohreb a Vzkriesenie spojené. Potom v dolnej časti obrazu sa objavuje okolo hrobu známa skupina figúr a nad ňou postava vzkrieseného Krista, ktorého niekedy sprevádzajú anjeli s *pašiovými nástrojmi* podobne ako v námete *Nanebovstúpenie*. Podľa legendy strážcom Kristovho hrobu bol archanjel Ariel, vyskytujúci sa vo viacerých miestach Starého zákona, ale až v neskornej židovskej démonológii v úlohe anjela (v neskorom stredoveku vládca prírodných živlov a čarodejnických knihách jeden z vládcov pekla).

V námete Ukladania do hrobu je Ariel stotožňovaný s anjelskou postavou sediacou na obrubníku hrobu.

Ukladanie do hrobu zobrazovali aj ako XIV.zastavenie krížovej cesty. Iba ojedinele zobrazovali následné scény - Zatváranie hrobu, inšpirované apokryfným Petrovým evanjeliom (zlomok VIII.; pozri kapitola *Vzkriesenie Pána*), ktoré hovorí o siedmich pečatiach (holandský maliar Barend van Orley, 1516) či Návrat z pohrebu.

Starozákonné predobrazy Ukladania Krista do hrobu: a) Hodenie Jozefa do cisterny (Genezis 37,24). Bratia závideli Jozefovi otcovu priazeň, preto sa rozhodli privodiť mu smrť. Aby si neznasvätili ruky jeho krvou, vhodili ho do cisterny. Avšak v nej nebolo vody, preto Jozef nezomrel. **b) Hodenie Jonáša do pažeráka mora (Jonáš 2).** Prorok Jonáš sa zdráhal vyplniť vôľu Boha a ísť do mesta Ninive šíriť slávu svojho Boha. Radšej sa ukryl na lodi smerujúcej do Taršiša, ale Boh spustil veľkú búrku a lodi hrozilo stroskotanie. Keď námorníci zistili príčinu ťažkostí, hodili Jonáša do mora ako obeť a to sa upokojilo. Boh poslal veľrybu, ktorá Jonáša prehltila a ten v jej útrobach strávil tri dni a tri noci (táto časť príbehu je paralelou k *Zmŕtvychvstaniu Krista*).

*

Ježišov hrob. Hrob v čase Ježišových súčasníkov na určitú dobu upadol do zabudnutia, lebo Ježišove vystúpenia prekryli dramatické udalosti 2.poloviny 1.storočia, židovská vojna a zrúcanie jeruzalemského chrámu a napokon vyhnanie Židov z *Judey. Až keď sa kresťania stali historickým javom, začali ľudia spomínať meno ich boha a kresťania hľadali hrob ako potrebný dôkaz Kristovej reálnej existencie a oprávnenosti nového učenia.

Dnes sa v Jeruzaleme ukazujú ako miesto Ježišovho hrobu dve lokality: prvou je Chrám Svätého hrobu, druhou záhradný hrob v Getsemane. Objektívne vyriešiť túto otázku bolo vždy zložité, lebo identifikácia miesta bola a zostáva dôležitým bodom viery rôznych náboženských skupín. Evanjeliá píšu, že Jozef z Arimatie kúpil pre seba skalný hrob neďaleko Golgoty a poskytol ho na uloženie tela Vykupiteľa. Už v roku 70 pri obliehaní Jeruzalemu rímskymi vojakmi bola táto lokalita silne poznačená veľkými obliehacími strojmi a baranidlami.

Po zničení starého Jeruzalemu roku 70 a vybudovaní novej osady Aelia Capitolina dal cisár Publius Aelius Hadrian (†138) zriadiť chrám bohyně Afrodity, ktorej kult si veľmi ctil (cisár bol známy svojou cestovateľskou a zberateľskou vášňou a úctou ku gréckej kultúre). Skutočnosť, že pre chrám zvolil práve Golgotu okrem iného, mohla vyplývať aj z faktu, že podľa gréckeho mýtu bol Golgos Afroditínym synom a stará svätyňa na Cypre sa nazývala Golgoi. Možno sa mu zdalo veľmi príhodné postaviť na pahorku Golgoty svätyňu Afrodite Golgia. Miesto údajného hrobu kresťanského boha dal osadiť sochou Jupitera. Zdá sa, že v pozadí výberu lokality chrámu bola snaha zastrieť Ježišovu pamiatku; ak sa kresťania chceli pokloniť svojmu Bohu, museli prísť k pohanskej svätyni; potom sa zdalo, že ide o pohanov.

Aby Rimania mohli chrám postaviť, museli stavitelia vyrovnat' drvinou terén aspoň do výšky golgotskej skaly (757,5m). Tým však nechtiac zakonzervovali skalné hroby a zabránili tomu, aby zmizli pri ďalších prestavbách, a označili miesto bývalého popraviska a ukrižovania.

Keď v 4.storočí rímsky cisár Konštantín Veľký povolil kresťanské náboženstvo vo svojej ríši, vznikali na miestach, kde žil, zomrel a vstal z mŕtvych Ježiš Kristus,

prvé sakrálne stavby. Hľadal sa Boží hrob, rozhodlo sa, že jeho základy ležia pod Afroditiným chrámom. Bola to logická úvaha, lebo prekryvanie starého kultu novým vždy bolo osvedčenou praxou, ktorú neskoršie praktikovali aj kresťania.

Afroditina svätyňa bola za ten čas obostavaná ďalšími stavbami a nachádzala sa uprostred mesta. Podľa cirkevného otca Eusébia z Cézarey (†338/339) cisár Konštantín prikázal odstrániť Hadrianovu stavbu i jej základy. Počas prác objavili jednoduchý skalný hrob s otvorenou vstupnou predsieňou o rozmeroch 3x3m (iné zdroje píše o hrobke 2x2x2m), z ktorej viedol úzky vchod do vlastnej hrobky o veľkosti 2x2x2m. V hrobovej komore sa nachádzala kamenná lavica. Jej vzhľad vyhovoval správe evanjelistu Jána.

Po tomto náleze a po údajnom objavení kríža Konštantínovou matkou, sv.Helenou roku 325 (vznik legendy o *Svätom kríži* sa však datuje do neskorších čias), začali budovať v lokalite niekdajšej Golgoty veľký chrámový komplex. Na mieste nálezu Sv.Kríža bola roku 326 vybudovaná päťloďová bazilika s átriom a na zrúcaninách Afroditinho chrámu postavili roku 325-336 centrálny kostol Božieho hrobu. Mal kruhový pôdorys a nazýval sa Anastasis (Vzkriesenie). Pútnici sa mohli dostať átriom baziliky ku kostolu Božieho hrobu. Staviteľmi kostola Božieho hrobu boli sýrsky architekt Zenobius a carihradský presbyter Eustathios.

Ako vyplýva zo starých cestopisov a starokresťanských malieb, Boží hrob sa v niečom podobal na rotundu sv.Konstancie v Ríme. Chrámovú strechu z pozlátených trámov podopieralo 12 bohato zdobených stĺpov. Kruhový pôdorys stavby mal pripomínať antické cisárske hrobky (mauzoleá Hadriana, Konstancie a sv.Heleny v Ríme) a prezentovať Krista ako vládcu a Spasiteľa sveta. Chrám bol obložený mramorovými platňami a v rohoch stáli zdobené stĺpiky. Kráse pamätníka obetovali architekti pôvodný skalný hrob a odkresali z neho predsieň. Tým hrob nadobudol tvar polygónu.

Pred vchod do chrámu umiestnili kameň, ktorý pôvodne zakrýval vchod do skalného hrobu. Tieto zásahy označil Eusébios z Cézarey za nedostatok piety a natoľko ho rozhorčilo, že meno architekta Zenobia vo svojich poznámkach zamlčal (Eusébios venoval pamiatke Božieho hrobu monografiu, ktorú prednášal o sviatkoch posväcovania za prítomnosti cisárskeho dvora. Svoje poznámky chcel vydať, ale po jeho smrti sa stratili).

O tom, ako svätyňa Božieho hrobu vyzerala v priebehu ďalších stáročí sa dozvedáme zo zápiskov pútničky *Egerie Akvitánskej (okolo r.383), anonymného Pútnika z Bordeaux (r.333), biskupa Cyrila Jeruzalemského (†386). Podľa správy galského biskupa Arculfa z roku 670 hrob, ktorý mu ukázali, nebol Boží hrob hrobovou komorou s lavicou, ale skalou s vyhlbeným žľabom, vhodným iba pre jednu osobu. Vonkajšie steny boli obložené mramorovými platňami a na vrcholku sa týčil zlatý kríž. Pred hrobom mohli stáť iba traja ľudia, preto sa odhaduje šírka hrobovej komory približne na 1m. Arculfov opis zodpovedá buď zvyčajnému žľabovému výklenku v katakombách (arkosolium), doloženému až po 2.storočí, alebo skalnému hrobu opísanému v hesle *Prenášanie Kristovho tela*. Vedci usudzujú, že arkosolium bolo pred rokom 135 mimoriadne vzácné, nie však nemožné. Naopak židovské monumentálne hrobky v Jeruzaleme patrili do obdobia pred povstaniami Židov (r. 66-70 a r.132-135).

Konštantínovu stavbu Božieho hrobu z rokov 325-336 zničil roku 614 perzský kráľ Chosros II. Stavbu vypálil a vyplienil, relikviu Sv.Kríža spolu s množstvom zajatcov odviekol do Perzie (Sv.Kríž vrátil až byzantský cisár Heraleios II. roku 628). Krátko po zničení Konštantínovho Chrámu Božieho hrobu stavbu čiastočne obnovil mních Modestus z kláštora sv.Theodora, ktorý rozšíril pamätník o prístavbu predsiene na východnej strane hrobky. Za vlády arabskej dynastie Fátimovcov rokoch 936, 969 a 1009 bola stavba Anastasie opäť poškodená, pri poslednom útoku bola vypálená, stratila strechu a zvyšky skalného hrobu boli vylámané[†]. Správu o tom podáva benediktínsky mních Ademar (†1034). Podľa letopisca Rodulfa (†1046) sa však zachovali malé zvyšky kamennej lavice, ktoré sa vojakom nepodarilo rozbiť.

Byzantskí cisári však uzavreli s arabskými vládcami dohodu o obnovení zrúcaných svätýň. Pre moslimov je osoba Ježiša svätá, pokladajú ho za jedného z najväčších prorokov (pozri Christologický cyklus I.: *Ježiš Kristus*), a preto za cisára Konštantína Monomacha bol roku 1048 postavený nový Chrám Božieho hrobu. Nakoľko z predošlej stavby a zo skalného hrobu nezostalo takmer nič, bol na skalnom podloží postavený murovaný pamätník a zvyšky hrobovej lavice boli obložené mramorovými doskami. Tromi malými otvormi sa pútnici mohli pozerat' na golgotskú skalu.

Roku 1099 dobyli Jeruzalem križiaci a začali s rozsiahlymi úpravami svätýň na Golgote. Rozhodli sa spojiť do jedného celku Boží hrob aj pahorok Golgotu, na ktorom kedysi stál kríž. Križiaci obložili vonkajšiu stenu Božieho hrobu kamennými kvádrmi a rozčlenili ju hrotitými oblúkmi klenúcimi sa medzi 12 stĺpmi s hlavicami. Na plochej streche bol vztýčený baldachýn a pred vchodom postavená štvorhranná predsieň. Ich stavebná činnosť skončila roku 1187, keď Jeruzalem dobyl kalif Saladin (pozri Christologický cyklus II.: *Vjazd do Jeruzalemu*) a vytlačil križiakov z väčšiny Sýrie a Palestíny. Saladin však na rozdiel od svojich predchodcov bol veľmi vzdelaný a nábožensky tolerantný, ctil pamiatky i náboženstvo kresťanov. Križiacky Chrám Božieho hrobu pretrval až do roku 1808, keď ho zničil požiar, ktorý spôsobil jeden z pútnikov.

Stavbu Božieho hrobu, v poradí už piatu, potom opäť postavila grécka ortodoxná cirkev, nie však v pôvodnom križiackom štýle, známom z rôznych neskorostredovekých zobrazení, ale v barokovom, resp. v tureckom rokokovom slohu. Roku 1555 na príkaz pápeža Júlia III. (1550-1555) architekt Bonifác z Dubrovníka obnovil kaplnku Božieho hrobu.

Keď roku 1927 stavbu poškodilo zemetrasenie a jednotlivé kresťanské cirkvi sa nevedeli dohodnúť na opravách, britská mandátna správa zabezpečila ohrozené miesta mohutnými železnými konštrukciami a dreveným lešením. Reštaurátorské práce začali až v roku 1961 a ich cieľom bolo vrátiť pamiatke pôvodný vzhľad z križiackych čias. Tento cieľ sa však nepodarilo celkom splniť.

Dnes sa na správe Chrámu Božieho hrobu sa podieľa šesť kresťanských cirkví. Celé stáročia prebiehal v chráme boj medzi západnými a východnými cirkvami takmer o každé miesto. Nakoniec si cirkvi chrám rozdelili, dokonca si podelili sochy a mozaiky. Stalo sa tak roku 1852 a trvá to dodnes.

Iba jedno miesto patrí do spoločného vlastníctva, maličká hrobná kaplnka s kameňom, ktorý zakrýval pôvodný Ježišov skalný hrob. V Chráme Božieho hrobu sa nachádzajú posledné tri zastávky krížovej cesty: miesto, kde stál kríž, miesto, kde

Ježiša zložili z kríža a samotný Hrob. Nad miestom, kde stál kríž je oltár a pod ním diera. Ak do nej človek vloží ruku, môže sa dotknúť vlastnej golgotskej skaly. V Chráme sa nachádza aj tzv.kameň pomazania, biela mramorová doska, na ktorej natierali mŕtve telo Ježiša. Dvere chrámu na noc zatvára palestínsky moslim, ktorého úrad je dedičný. Ide o najstaršieho syna jednej jeruzalemskej rodiny, ktorej v 12.storočí sultán Saladin odovzdal do opatrovania kľúče, aby zabránil sporom kresťanských cirkví a nočným bitkám jej predstaviteľov o najlepšie miesta v Chráme. Dnes sa v Chráme Božieho hrobu tiesni veľký počet tmavých kaplniek, v ktorých si každé vierovyznanie našlo miesto pre svoju modlitbu. Z kaplnky Božieho hrobu vedú do hĺbky vychodené stupne a končia sa pri kamennej jaskyni, do ktorej je vytesaný dva metre dlhý hrob.

Záhradný hrob v Getsemanskej záhrade na úpäti Olivovej hory bol ako Ježišov hrob prvý raz označený až v 19.storočí. Od tých čias sa stal miestom zbožných ciest. Jeho hodnota a príťažlivosť je založená na tom, že ukazuje prostý, v skale vytesaný hrob, v prostredí blízkom evanjelióvemu príbehu. Hoci si nerobí nárok na autenticnosť, s Ježišom bol stotožnený na základe porovnateľnosti. Jednotlivé žľaby zapustené do troch stien pohrebnej komory sú však novozákonnej jeruzalemskej pohrebnej praxi cudzie. Súčasný archeologický výskum ich datuje do doby oveľa staršej, do doby železnej, približne 7.st.pr.Kr.

Dnes je istý iba fakt, že súčasný Chrám Božieho hrobu stojí na mieste Afroditinho chrámu. Tradícia prvého miesta Božieho hrobu tak v tomto prípade siaha prinajmenšom do 4.storočia. Súčasná vykopávka potvrdila dôležitý fakt, že Chrám Božieho hrobu sa nachádzal za hradbami mesta. Stredoveké predstavy o Božom hrobe vychádzali z opisov pútnikov (pozri Christologický cyklus I.: *Boží hrob*).

*

Veľký týždeň je slovenské pomenovanie liturgického obdobia **Hebdomada sancta** (lat. Svätý týždeň). Je to týždeň pred Veľkou nocou, ktorý začína Kvetnou nedeľou (pozri Christologický cyklus II.: *Vjazd do Jeruzalemu*), zahŕňa Zelený štvrtok (pozri kapitola *Posledná večera*) i Veľký piatok (pozri kapitola *Ukrižovanie*) a končí Bielu sobotou.

Veľkonočné trojdnie (lat. **triduum**) je spoločné pomenovanie troch dní, v ktorých si veriaci pripomínajú pašiové udalosti v ich historickom poradí: Kristova smrť na Veľký piatok, Kristus uložený v hrobe na Bielu sobotu a Kristovo zmŕtvychvstanie na Veľkonočnú nedeľu (slávi sa už v sobotu večer po zotmení, ale slávnosť patrí k nasledujúcemu dňu, Veľkonočnej nedeli).

Veľkonočná (z lat. **vigilare** = bdieť) je noc pred Veľkonočnou nedeľou. Začínala v sobotu večer, trvala celú noc a končila sa ráno na Veľkonočnú nedeľu krstom katechumenov. V súčasnosti je pobožnosť podstatne skrátená.

Biela sobota. Na Bielu sobotu večer začína päťdesiatdňový veľkonočný cyklus, ktorý končí večer na sviatok Turíce (pozri kapitola *Zoslanie ducha Svätého*). Biela alebo Veľká sobota ako deň Kristovho odpočínutia v hrobe nemala v ranokresťanských časoch vlastnú liturgiu. Prívlastok biela je v tomto prípade synonymom k slovom "prázdna". Bola tzv.aliturgickým dňom, keď sa na znamenie smútku neslávila svätá omša a okrem sviatosti pomazania chorých a prípadne sviatosti zmierenia (tzv.posledné pomazanie) sa neudeľovali žiadne ďalšie sviatosti. Veriaci sa na modlitbách a pôste pripravovali na veľkonočnú vigíliu, okamih Kristovho

vzkriesenia. Počas stáročí získala Biela sobota v jednotlivých cirkvách rôznu podobu, najzložitejšiu v západokresťanskom svete.

Na začiatku 4.storočia trvala vigília celú noc a veriaci v priebehu pôstnej omše prežívali zmŕtvychvstania Pána v čase, v ktorom sa podľa evanjelií udialo. Nekonala sa žiadna iná bohoslužba. Na konci 6.storočia končila veľkonočná vigília pred polnocou a na druhý deň (v nedeľu) sa konala vlastná eucharistická slávnosť. V 9.storočí bol začiatok veľkonočnej vigílie presunutý na čas nóny, dobu okolo tretej hodiny poobede (lat. **nona** - deviata hodina dňa; v rímskokatolíckom ríte popoludňajšia doba od druhej do tretej, neskoršie poludňajší čas; pozri kapitola *Ukrižovanie*).

Časti slávnosti, ktoré vigílii predchádzali, začínali už na poludnie. Potom, čo pápež Pius V. (1572) zakázal slúžiť večerné a polnočné omše s výnimkou vianočnej, stalo sa bežnou praxou sláviť veľkonočnú vigíliu skoro ráno na Bielu sobotu. Slávnosť začínala na brieždení, stratila priame časové spojenie s evanjelióvymi udalosťami a zmysel omše na Bielu sobotu sa stal pre veriacich nepochopiteľný. Omše sa zúčastnilo čím ďalej menej laikov a stala sa záležitosťou kňazov.

Na Bielu sobotu sa v niektorých krajinách konala poobede alebo za súmraku slávnosť Vzkriesenia Pána. Niekde sprievod obišiel iba kostol, inde celú dedinu (porovnaj liturgiu Kvetnej nedele v Christologický cyklus II.: *Vjazd do Jeruzalemu* a Veľkého piatku v kapitole *Ukrižovanie*). Procesia sa vracala do chrámu, ktorý bol na oslavu Kristovho zmŕtvychvstania slávnostne vysvietený a väčšinou sa hralo na organ. Obrad nemal jednotnú podobu a navyše sa konal iba v chrámoch, v ktorých mali vystavený *Boží hrob*.

Niekedy sa obrad konal až ráno na Veľkú nedeľu. Roku 1951 bolo na skúšku (ad experiment) povolené nočné slávenie veľkonočnej vigílie, ktoré jej vrátilo pôvodný význam počas modlitieb a pôstu bdieť, čakať a osláviť Kristovo zmŕtvychvstanie v ranných hodinách Veľkonočnej nedele. Denný čas Bielej soboty je venovaný spomienke na Ježišovo umučenie, smrť a zostup medzi mŕtvych.

Po reforme z roku 1951 liturgia veľkonočnej vigílie pozostáva zo štyroch častí: a) slávnosť veľkonočného svetla (veľkonočné sviece, veľkonočný oheň), b) bohoslužby slova (kázne), c) krstné bohoslužby (svätenie vody, obnovenie krstného sľubu, krst katechumenov), d) eucharistická slávnosť.

V prvej časti sa svätí oheň, ktorý sa zapaluje na pripravenom mieste pred kostolom alebo pri jeho vchode. Potom, čo kňaz oheň požehná, zapáli od neho veľkonočnú sviecu *paškál* (pozri Christologický cyklus I.). Oheň v týchto súvislostiach symbolizuje lásku a silu Ducha svätého. Veľkonočná svieca je znamením vzkrieseného Krista. Veľkonočná svieca sa potom prináša do kostola a svoje sviece si od nej v súlade s Lukášom (12,35) zapalujú postupne všetci veriaci. Ich horiace sviece sú znamením tých, ktorí očakávajú príchod Pána. Keď kňaz pozdvihne pred oltárom naposledy paškál a kostolom zaznie spev Svetlo Kristovo (lat. **lumen Christi**), rozsvietia sa všetky chrámové svetlá. Paškál sa postaví na svietnik v presbyteriu a okiadza sa kadidlom.

Druhá časť, bohoslužba slova, začína veľkonočným chválospevom (lat. **praeconium paschale**), ktorého obsahom je príbeh veľkonočného tajomstva v Božom pláne spásy. Pri bohoslužbe slova sa číta deväť biblických čítaní: dve z Nového

zákona (epištola a evanjelium), ostatné zo Starého zákona. Počet starozákonných čítaní môže byť znížený na dve, musí však obsahovať pasáž o prechode cez Červené more (Exodus 14), ktorý je chápaný ako predobraz veľkonočného tajomstva. Po každom zo starozákonných čítaní nasleduje rezponzórium, striedavý spev duchovných a veriacich, a orácia, liturgická modlitba. Po modlitbe siedmeho čítania sa zapalujú na opäť pokrytom oltári sviece a za spevu **Gloria in excelsis Deo** (Sláva Bohu na výsostiach) začnú prvý raz od Zeleného štvrtka (pozri *Posledná večera*) zvonit kostolné zvony. Po sviatočnej orácii a následnej epištole (úryvok z Listu Rimanom 6,3-11) sa prvý raz po štyridsiatich dňoch veľkonočného pôstu spieva Aleluja (hebr. Chváľte Pána). Ďakovnú pieseň za Ježišovo zmŕtvychvstanie tvorí Žalm (118) sprevádzaný alelujovým refrénom.

Po bohoslužbe slova nasledujú krstné obrady, ktoré sa datujú do najranejších čias cirkvi. Súčasťou veľkonočnej vigílie je aj obrad svätenia krstnej vody (pozri kapitolu *Krst Ježiša*). Krstnú časť veľkonočnej bohoslužby uzatvárajú príhovory.

Poslednú, štvrtú časť veľkonočnej omše tvorí eucharistická bohoslužba. Jej zvláštnosťou je, že chlieb a víno na prípravu darov prinášajú k oltáru novokrstenci. Súčasťou veľkonočnej eucharistie sú zvlášť veľkonočné texty, ktoré sa modlia od Veľkej noci až do Bielej nedele (druhej veľkonočnej nedele známej aj ako Nedeľa [Božieho] milosrdenstva). Veľkonočné texty okrem pripomienky evanjeliových udalostí obsahujú príhovory za krstencov. Veľkonočnú liturgiu uzatvára slávnostné trojčlenné žehnanie a prepúšťacia formula obohatená dvojím Aleluja.

Pozostatkom niekdajších ranných osláv Bielej soboty sú niektoré ľudové zvyky, ktoré súvisia s liturgickými obradmi svätenia ohňa. V našich krajinách bolo zvykom na Bielu sobotu zhasiť všetky ohniská. Gazdiná potom oheň opäť zapálila horiacou trieskou, ktorú si priniesla z ohniska, ktoré kňaz pred kostolom požehnal. Na Bielu sobotu sa upratovali príbytky, nakupovalo sa mäso na obed Veľkej nedele a ženy piekli a vysmážali všetko, čo sa malo objaviť na nedeľnom stole.

Názvy: Pohreb Kristov, tal. Seppellimento di Cristo, nem. Grablegung Christi, angl. Entombment, Laying in the Tomb.

Vzkriesenie Krista/Zmŕtvychvstanie Krista

(Matúš 28,1-20; Marek 16,1-18; Lukáš 24,1-48; Ján 20,1-21,25)

*

Ked' bolo po (gr. *opse* = neskoršie) **sabate**, na úsvite prvého dňa v týždni prišla Mária Magdaléna a iná Mária pozrieť si hrob (*Matúš*). **Ked' sa pominul sabat, Mária Magdaléna a Mária Jakobova i Salome nakúpili voňavé oleje** (gr. *arómata* = vonné zmesi) **a išli ho pomazať**. **V prvý deň týždňa, skoro ráno, po východe slnka, prišli** (gr. *erchontai* = prichádzajú [historický prezent]) **k hrobu a hovorili si: „Kto nám odvalí kameň od vchodu do hrobu?“ Ale keď sa pozreli, videli, že je kameň odvalený; bol totiž** (gr. *gar*) **veľmi veľký** (*Marek*). **V prvý deň týždňa** (po sabate/sobote) **zavčas ráno prišli k hrobu** (Mária Magdaléna, Jana

a Mária Jakubova) **a priniesli voňavé oleje, čo si pripravili. Kameň našli od hrobu odvalený, vošli dnu, ale telo Pána** (gr. *sóma tou Kyriou*; gr. *Kyrios* = Pán) **nenášli (Lukáš). Ráno, prvého dňa v týždni** (gr. *té de mia tón sabbatón* = dosl. v deň jedna po sabate [vo význame prvý deň týždňa]), **ešte za tmy** (gr. *prói skotias*), **prišla Mária Magdaléna k hrobu a videla, že je kameň hrobu odvalený** (gr. *tón lithon érmenon*). **Bežala teda k Šimonovi Petrovi a k inému učeníkovi, ktorého mal Ježiš tak rád** (odkaz na apoštola Jána; pozri kapitola Posledná večera), **a povedala im: „Odniesli** (gr. *éran*) **Pána** (gr. *tón Kyrion*) **z hrobu a nevieme** (gr. *úk oidamen*), **kde ho uložili. Peter a ten druhý učeník sa zobrali** (gr. *exélthen ún*) **a išli** (gr. *érchonto*) **k hrobu. Bežali obaja, ale ten druhý učeník bežal rýchlejšie, predbehol Petra a prišiel k hrobu prvý. Nahol sa a videl tam položené plachty** (gr. *ta othonia* = plátno [vo význame pásy plátna]); **dnu však nevkročil. Potom prišiel aj Šimon Peter, ktorý ho nasledoval** (gr. *akolúthón autó* = dosl. idúci za ním), **a vošiel do hrobu. Videl tam položené plachty** (gr. *keimata ta othonia* = pásy látky) **aj šatku** (gr. *to súdarion* - tzv. potné rúško), **ktorú mal Ježiš na hlave. Lenže tá nebola pri plachtách, lež osobitne zvinutá na inom mieste. Vtedy vošiel aj druhý učeník, ten, čo prišiel k hrobu prvý, a uvidel i uveril. Ešte totiž** (gr. *údepo gar*) **nechápali Písmo** (gr. *grafé*), **že musí vstať z mŕtvych** (gr. *dei auton ek nekrón anasténai*). **Potom sa učeníci vrátili domov (Ján).**

Po sabate : sabat končil okolo šiestej hodiny večer, keď sa na nebi ukázali prvé tri hviezdy; vtedy mohli obchodníci otvoriť a ženy mohli kúpiť **arómata** - zmes korenia, vonné oleje či balzamy; cieľom vonných látok bolo obmedziť zápach mŕtvol a spomaliť rozklad; príslovka **opse** = neskoršie, použitá ako predložka, znamená, že návšteva sa uskutočnila na úsvite, skoro ráno. **Išli ho pomazať** : židovské pomazanie mŕtveho presne určuje **Mišna Šabbat** 23,5: „Pripraví sa všetko, čo je potrebné pre mŕtve telo. Pomažú ho a opláchnu...“ (pozri kapitola Snímanie z križa; Christologický cyklus II.: Kristus na večeri u farizeja Šimona/Žena hriešnica). **Totíž** : gr. **gar**; celá veta sa zdá iba dodatočným oznámením už známeho faktu; jej skutočným cieľom je upozorniť alebo odkázať na určitú dôležitú myšlienku: kameň bol veľmi veľký, aby sa dal zvnútra či zvonku, ľahko a nepozorovane odstrániť (pozri kapitola Ukladanie do hrobu); zdôraznenie zázraku vzkriesenia Pána z mŕtvych. **Priniesli voňavé oleje, čo si pripravili** : podľa tejto verzie Ježišovo telo nebolo doposiaľ pomazané, iba narýchlo zabalené do plátna a uložené cez sabat, kedy bol deň pokoja (pozri kapitola Snímanie z križa). **Telo Pána** : gr. **Kyrios/Pán** = titul Boha, ktorému zodpovedá hebr. **Adonaj/Môj Pán**, ktorý nahrádzal meno **Jahve**). **Nevieme** : množné číslo slovesa, hoci v scéne vystupuje iba Mária Magdaléna, býva vysvetľované ako odraz ranej tradície o ženách pri hrobe. **Osobitne zvinutá na inom mieste** : starostlivé uloženie pásov plátna zrejme súčasťou obrany proti tvrdeniu, že hrob bol vykradnutý. **Uvidel i uveril** : podľa interpretov „druhý učeník“, apoštol Ján, charakterizuje kontemplatívnu podobu cirkvi, zatiaľ čo apoštol Peter zastupuje podobu oficiálnu.

V tom nastalo veľké zemetrasenie (gr. *seismos*), **lebo z neba zostúpil Pánov anjel, pristúpil, odvalil kameň a sadol si naň. Jeho zjav bol ako blesk a jeho odev biely ako sneh (Matúš). Keď vošli do hrobu** (do pohrebnej jaskyne; pozri kapitola Ukladanie do hrobu), **na pravej strane videli sedieť mladíka** (gr. *neaniskos*) **oblečeného do bieleho rúcha a naľakali sa** (gr. *ekthambeisthai*; **Marek**). **Ako nad tým (že telo Pána chýba) rozpačito** (gr. *aporeó* = som rozpačitý) **uvažovali, zastavili sa pri nich dvaja mužovia** (gr. *dyo andres*) **v žiarivom** (gr. *exastraptó* = žiarim) **odeve. Zmocnil sa ich strach i sklonili tvár k zemi (Lukáš). Ale Mária (Magdaléna) stála vonku pri hrobe** (potom čo Peter a Ján odišli domov) **a plakala. Ako tak plakala, nahla sa k hrobu a uvidela dvoch anjelov v bielom sedieť tam,**

kde bolo predtým uložené Ježišovo telo, jedného pri hlave, druhého pri nohách... (ďalej pozri kapitola *Noli me tangere*; **Ján**).

Veľké zemetrasenie : gr. *seismos*; v súvislosti so vzkriesením má výraz apokalyptické súvislosti.

Strážnici sa zachveli (gr. *eseisthésan*) **od strachu z neho a ostali ako mŕtvi** (**Matúš**).

Anjel sa prihovril k ženám: „Vy sa nebojte! Viem, že hľadáte Ježiša, ktorý bol ukrižovaný. Niet ho tu, lebo vstal, ako povedal. Pod'te, pozrite si miesto kde ležal. A rýchlo choďte povedať jeho učeníkom: »Vstal z mŕtvych a ide pred vami do Galiley. Tam ho uvidíte (odkaz na sľub v 26,22).« **Hľa, povedal som vám to.**“ (**Matúš**). On sa im prihovril: „Nel'akajte sa! Hľadáte Ježiša Nazaretského, ktorý bol ukrižovaný (gr. *staurín* = ukrižovať). Bol vzkriesený (gr. *égerthé* [božské pasívum]). Nieto ho tu. Hľa, miesto, kde ho uložili. Ale choďte a povedzte jeho učeníkom a Petrovi: »Ide pred vami do Galiley. **Tam ho uvidíte, ako vám povedal**« (**Marek**). Ale oni (dvaja mužovia, anjeli) sa im prihovrili: „Prečo hľadáte živého medzi mŕtvymi? Niet ho tu. Vstal z mŕtvych. Spomeňte si (gr. *mimnéskomai*), ako vám povedal (gr. *kathós eipen* [naplnenie proroctva]), keď bol ešte v Galilei: »Syna človeka musia vydať do rúk hriešnych ľudí a ukrižovať, ale on tretieho dňa vstane z mŕtvych« (gr. *anasténai* = vstať z mŕtvych; pozri kapitola *Zbožné ženy pri hrobe*; **Lukáš**). Oni (dvaja anjeli) sa jej (Márie Magdalény) opýtali: „Žena, prečo plačeš?“ Vravela im: „Odniesli môjho Pána a neviem, kde ho položili“ (ďalej pozri kapitola *Noli me tangere*; **Ján**).

Hľa, povedal som vám to : potvrdenie pravdivosti slov; veta zrejme slúži na odvrátenie podozrenie, že celú udalosť zinscenovali učeníci. **Tam ho uvidíte, ako vám povedal** : odkaz na Ježišove slová počas Poslednej večere (14,28): „Ale až budem zobudený (gr. *to egerthénai*) vás predídem (gr. *proagein* = predísť) do Galiley.“

Rýchlo (ženy) **vyšli z hrobu a so strachom i s veľkou radosťou bežali to oznámiť jeho učeníkom** (**Matúš**). **Vyšli a utekali od hrobu, lebo sa ich zmocnila hrôza a strach. A nepovedali nikomu nič** (gr. *údeni úden*; dvojitý zápor: nikomu nič; zdôraznenie myšlienky), **lebo** (gr. *gar* = lebo, totiž) **sa báli** (ženy svoju úlohu zvestovať správu nesplnia; **Marek**). **Ale oni, keď vyšli z hrobu, utiekli a stále sa triasli a chveli, lebo sa báli. Ale všetko, čo im bolo nariadené, stručne oznámili tým, kto boli s Petrom** (**Marek**, tzv.krátky záver).

Čo im bolo nariadené, stručne oznámili : tzv.krátky záver v Markovom evanjeliu po verši 16,8 v niektorých gréckych, latinských, sýrskych a koptských rukopisoch; chýba v najlepších gréckych rukopisoch (Sinajský a Vatikánsky); tzv.dlhší záver, známy ako “Marek 16,9-20“; tento záver poznal v 2.st. kresťanský apologéta Tatianos (žiak Justína Mučeníka) a cirkevný otec Irenej Lyonský a je pokladaný ako „autentický pozostatok prvej kresťanskej generácie“.

Tu sa rozpamätali na jeho slová, vrátili sa od hrobu a toto všetko zvestovali Jedenástim i všetkým ostatným (gr. *hoi lopoí* = zvyšok). **Bola to Mária Magdaléna, Jana a Mária Jakobova. A s nimi aj iné ženy to rozprávali apoštolom** (**Lukáš**).

Keď (ženy) **odišli, prišli do mesta niektorí zo stráže (Božieho hrobu) a oznámili veľkňazom, čo sa stalo. Tí sa zišli so staršími, poradili sa a dali**

vojakom veľa peňazí so slovami: „Tak vravte: »V noci prišli jeho učeníci a kým sme my spali, oni nám ho ukradli.« A keby sa to določul vladár, my ho uchlácholíme a postaráme sa, aby sa vám nič nestalo.“ Oni vzali peniaze a urobili tak, ako ich poučili. A toto sa hovorí medzi Židmi až do dnešného dňa (Matúš).

Poradili sa : úkladný plán Židov s Ježišom sa nazýva v *pašiových súvislostiach gr. *symbolion* = rozhodnutie. **Až do dnešného dňa** : podľa bádateľov veta naznačuje, že medzi udalosťou a písaním evanjelia uplynul dlhší čas (pozri Christologický cyklus II.: Povolanie Matúša).

A hľa, Ježiš im (ženám) išiel v ústrety a oslovil ich: „Pozdravujem vás!“ Ony pristúpili (gr. *proselthúsai*), objali mu nohy a klaňali sa mu (gr. *proskynésan*). Tu im Ježiš povedal: „Nebojte sa! Chodte a oznámte mojim bratom, aby išli do Galiley; tam ma uvidia (pozri kapitola Zbožné ženy pri hrobe; Matúš).“ Potom sa zjavil (ženám) aj sám Ježiš a od východu až do východu po nich poslal svätú a nepominuteľnú (velebnosť) večnej spásy. Amen (Marek, tzv.krátky záver). Keď to (Mária Magdaléna) povedala (anjelom, že nevie, kde je telo Pána), obrátila sa a uvidela tam stáť Ježiša; no nevedela, že je to Ježiš... (ďalej pozri kapitola Noli me tangere; Ján).

Objali mu nohy a klaňali sa mu : gr. *proskynésan* = klaňali sa; zdôraznenie uctievania ako správneho postoja k Ježišovi, Synovi Božiemu (*proskynéza* pozri v kapitole Modlitba na Olivovej hore).

Keď ráno v prvý deň týždňa, z ktorej kedysi vstal z mŕtvych, zjavil sa Márii Magdaléne, z ktorej kedysi vyhnal sedem zlých duchov. Ona išla a zvestovala to tým, čo s ním bývali a teraz boli smutní a plakali. Ale oni, keď počuli, že žije a že ho videla, neverili (Marek). Ale im sa zdali tieto slová (žien) ako plané reči (gr. *léros* = táranina) a neverili im (pozri kapitola Zbožné ženy pri hrobe; Lukáš).

No Peter vstal a bežal k hrobu. Keď sa nahol dnu, videl tam len plachty (gr. *ta othonia mona* = len pásy látky). I vrátil sa domov a čudoval sa (gr. *thaumazó* = čudujem sa), čo sa stalo (Lukáš).

Potom sa v inej podobe zjavil dvom z nich na ceste, keď išli na vidiek. Aj oni to išli zvestovať ostatným, ale ani im neverili... (ďalej pozri kapitola Cesta do Emauz; Marek).

Jedenásti učeníci (už bez Judáša Iškariotského) odišli do Galiley na vrch (neupresnený), kam im Ježiš rozkázal. Keď ho uvideli, klaňali sa mu, no niektorí (gr. *hoi*) pochybovali (gr. *distazó* = pochybujem). Ježiš pristúpil (gr. *proselthón*) k nim a povedal: „Daná je mi všetka moc na nebi i na zemi (odkaz na Daniela 7,14a). Chodte teda a urobte učeníkmi (gr. sloveso *mathéteuein* < *mathétés* = učeník) všetky národy (gr. *panta ta ethné* [zrejme v zmysle *pohania, hebr. *gojjim*]) a krstíte ich v mene Otca i Syna i Duchu Svätého a učte ich zachovávať všetko, čo som vám prikázal. A hľa, ja som s vami po všetky dni až do skončenia tohto veku (Matúš).“ Napokon sa zjavil samým Jedenástim, kde sedeli pri stole, a vyčítal im neveru a tvrdosť srdca, že neverili tým, čo ho videli vzkrieseného. A povedal im: „Chodte do celého sveta a hlásajte evanjelium všetkému stvoreniu. Kto uverí a dá sa pokrstiť, bude spasený; ale kto neuverí, bude odsúdený. A tých, čo uveria, budú sprevádzať tieto znamenia: v mojom mene budú vyhánat' zlých duchov, budú hovoriť novými jazykmi, hady budú brať do rúk a ak niečo

smrtonosné vypijú, neuškodí im; na chorých budú vkladat' ruky a tí ozdravejú (**Marek**, tzv. dlhší záver známy ako "Marek 16,9-20"). "Večer v ten istý deň v týždni (gr. *úsés ún opsias té hémera ekeiné* [čo sa zjavil Márii Magdaléne]), keď boli učeníci (gr. *hopú ésan hoi mathétai*) zo strachu pred Židmi zhromaždení za **zatvorenými dverami**, prišiel Ježiš, stal si doprostred a povedal im: „Pokoľ vám (gr. *eiréne hymin*)!“ **Ako to povedal** (gr. *kai túto eipón*), ukázal im ruky a bok. Učeníci sa zaradovali (gr. *tharseite* = byť dobrej mysli), keď videli Pána. **A znova im povedal: „Pokoľ vám! Ako** (gr. *kathós*) **mňa poslal Otec, tak** (gr. *kagó*) **aj ja posielam vás** (odkaz na verš 17,18). "Keď to povedal, dýchol (gr. *enefysésen*) na nich a hovoril: „Prijmite Ducha Svätého (gr. *labete to pneuma*). Komu odpustíte hriechy, budú mu odpustené, komu ich zadržíte (gr. *kratein* = zadržat'), budú zadržané (**Ján**).

Krstíte ich v mene Otca i Syna i Ducha Svätého : *trinitárne vyjadrovanie zrejme odráža spôsob myslenie ranej cirkvi, nie Ježišovo vyjadrovanie (pozri Christologický cyklus I.: Svätá Trojica). Ja som s vami : odkaz na Izaiáša (7,14; 8,8): meno Immanuel < hebr. 'immánu'el - Boh (je) s nami (pozri Christologický cyklus I.: Immanuel/Emanuel). Do skončenia tohto veku : rozdelenie na "tento vek/svet" a "budúci vek/svet" zodpovedá židovským apokalyptikám; vyjadrenie trvalej prítomnosti vzkrieseného Pána medzi kresťanmi. Zatvorenými dverami : zjavenie v miestnosti so zatvorenými dverami ako dôkaz Ježišovho víťazstva nad ľudskými obmedzeniami; hoci meno Emauzy sa tu nespomína, výtvarné umenie pasáž použilo ako tretí variant Večere v Emauzoch.

Tomáš, jeden z Dvanástich, nazývaný Didymus, nebol s nimi, keď prišiel Ježiš... (ďalej pozri kapitola Neveriaci Tomáš; **Ján**).

Ježiš urobil pred očami svojich učeníkov ešte mnoho iných znamení (gr. *semeia*), ktoré nie sú zapísané v tejto knihe. Tieto som však zaznamenal (gr. *tauta de gegraphai*), aby ste verili (gr. *hina episteuéte*), že Ježiš je Mesiáš (gr. *ho Christos*), **Boží Syn** (gr. *Hyios tú theú*; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly), a aby ste vierou mali život v jeho mene (večný život; **Ján**).

Ježiš sa opäť zjavil (gr. *efaneróren* < *faneroó* = zjavuje sa) **svojim** (gr. *heautom*) **učeníkom**, (a to) **pri Tiberiadskom mori...** (ďalej pozri kapitola Zázračný rybolov II.; **Ján**).

...Keď poraňajkovali (tom, čo sa Ježiš zjavil učeníkom pri Tiberiadskom mori a po zázračnom rybolove), **Ježiš sa opýtal Šimona Petra: „Šimon, syn Jánov, miluješ ma** (gr. *agapais* < *agapáo* = milujem, mám rád) **väčmi ako títo?“** **Odpovedal mu: „Áno, Pane, ty vieš, že ťa mám rád** (gr. *filo se* < *filéo* = mám rád, mám záľubu).“ **Ježiš mu odpovedal: „Pas** (gr. *boske* = pásť, sýtiť, kŕmiť) **moje baránky** (gr. *ta arnia*).“ **Opýtal sa ho aj druhý raz: „Šimon, syn Jánov, miluješ ma** (gr. *agapais*)?“ **On mu odpovedal: „Áno, Pane, ty vieš, že ťa mám rád** (gr. *filo se*).“ **Ježiš mu odpovedal: „Pas** (gr. *poimaine* = pásť, starať sa) **moje ovce** (gr. *ta probata*)!“ **Pýtal sa ho po tretí raz: „Šimon, syn Jánov, máš ma rád** (gr. *filéis me*)?“ **Petra zarmútilo, že sa ho spýtal po tretí raz: „Máš ma rád?“**, a povedal mu: „Pane, ty vieš všetko, ty dobre vieš, že ťa mám rád (gr. *filo se*).“ **Ježiš mu povedal: „Pas moje ovce** (pozri Christologický cyklus II.: Kristus poveruje Petra; **Ján**)!“

Miluješ ma : gr. výraz *apagó* = milujem, ktorý dva razy používa Ježiš, má silnejší obsah ako *fileó* = mať rád, mať v obľube; Peter po predošlom zlyhaní na dvore Kaifášovho paláca (pozri kapitola Ježiš pred Kaifášom) nemá odvahu použiť vrúcnejší výraz; niektorí interpreti v slovách hľadajú skrytý význam, väčšina si myslí, že ide o Jánov zvyk používať synonymá. **Väčšmi ako títo** : niekedy sa objavujú názory, že ide o porovnanie Petrovej lásky k učeníkom s láskou, ktorú cíti k Ježišovi; potom by bolo znenie „miluješ ma viac ako týchto?“; v tom prípade zmyslom otázky nie je, či Peter miluje Ježiša viac ako ho milujú ostatní učeníci. **Pas moje baránky** : rôzne výrazy pre pást (gr. *boske*, *poimane*) vysvetľujú interpreti opäť Jánovou záľubou v synonymách; zrejme rovnaký dôvod zrejme majú dva odlišné výrazy *probata*/ovce a *arnia*/baránky. **Spýtal po tretí raz** : trojnásobným vyznaním lásky odčíňuje Peter trojnásobné zapretie Ježiša v Kaifášovom paláci (pozri Christologický cyklus III.: Peter zapiera Krista); trojité vyznanie pred svedkami môže naznačovať vstúpenie do nejakého záväzného vzťahu. **Pas moje ovce** : Petrova láska k Ježišovi sa musí prejavovať pripravenosťou stať sa rovnako dobrým pastierom veriacich: „Ja som prišiel, aby mali život a aby ho mali v hojnosti“ (10,10); „Ja som dobrý pastier. Dobrý pastier život kladie za ovce“ (10,11); „Poznám svoje (ovce) a moje (ovce) poznajú mňa“ (10,14); „Mám aj iné ovce, ktoré nie sú z tohto ovčince...bude len jedno stádo, len jeden pastier“ (10,16; pozri Christologický cyklus I.: Dobrý pastier)

...Veru (gr. amén), veru, hovorím ti: Keď si bol mladší, sám si sa opásal a chodil si, kade si chcel. Ale keď zostarneš, vystrieš ruky, iný ťa opáše a povedie, kam nechceš.“ A to povedal, aby naznačil, akou smrťou oslávi Boha. A ako povedal, vyzval ho: „Pod' za mnou!“ Peter sa obrátil a videl, že za nimi ide učeník, ktorého Ježiš miloval, ten, čo sa pri večeri naklonil k jeho hrudi a spýtal sa: „Pane, kto ťa zradí (pozri kapitola Posledná večera)?“ Keď ho teda Peter zarezal, povedal Ježišovi: „Pane, a čo bude s týmto?“ Ježiš mu odpovedal: „Ak chcem, aby zostal, kým neprídem, čo teba do toho? Ty pod' so mnou!“ A tak sa medzi bratmi rozchýrila reč (gr. *hútos ho logos*), že ten učeník neumrie. No Ježiš mu nepovedal: „Neumrie,“ ale: „Ak chcem, aby zostal, kým neprídem, čo teba do toho?“ To je ten učeník, ktorý o všetkom vydáva svedectvo (gr. *ho martyrón peri tútón*; gr. *martyrón* = svedectvo) a to všetko napísal (gr. *ho grapsas tauta* = dal zapísať). A vieme, že jeho svedectvo je pravdivé. Ale Ježiš urobil ešte veľa iného. Keby som to mal dopodrobna rozpísať, myslím, ani na svete by nebolo dost' miesta na knihy, ktoré by bolo treba napísať (Ján).

Naznačil, akou smrťou oslávi Boha : hoci zrejme ide o adaptáciu nejakého príslovia, slová „kým si bol mladší...“ súvisia Petrovým vzťahom k Ježišovi pred jeho smrťou a zmŕtvychvstaním, a obrat „kým zostarneš“ sa spája s Petrovou bezvýhradnou láskou v neskoršom živote (pozri Christologický cyklus II.: Povolanie prvých učeníkov). **Čo teba do toho** : Ježišovu príkru odpoveď vyvolali Petrove nemiestne obavy o osud Jána, nie Petrova hlúposť; podobná bola reakcia na matkinu prosbu počas Svadby v Káne Galilejskej: „Čo mňa a teba ťa do toho, žena?“; obaja (apoštol a matka) sa nemajú čo starať o veci prináležiace do kompetencie Boha.

Ale oni (apoštoli) sa bránili (hlásať evanjelium) a hovorili: „Tento vek bezprávia a nevery je oddaný satanovi, ktorý nedovoľuje, aby to, čo je znečistené duchmi, pochopilo božiu pravdu a moc. „Zjav preto už svoju spravodlivosť,“ hovorili Kristovi. A Kristus im na to povedal: „Lehota satanovej právomoci je už naplnená, ale blížia sa iné nebezpečenstvá. Avšak bol som vydaný na smrť za hriešnych, aby sa obrátili k pravde a už nehrešili, a aby sa stali dedičmi nebeskej duchovnej a nepominuteľnej slávy spravodlivosti... (nasledujú verše z Marka

16,15) **Chodte do celého sveta a kážte evanjelium všetkému stvoreniu** (tzv. *Freerov rukopis/Freerovo logion*, 4.-5.st.).“

Keď svitalo sobotné ráno, prišiel dav z Jeruzalemu a z okolia, aby videli zapечатý hrob. V noci, keď svital deň Pána, zatiaľ čo boli na stráži vždy dva vojaci, zaznel z neba mocný hlas. A uvideli, ako sa otvorili nebesá a ako odtiaľ zostupujú dvaja muži vo veľkej žiare a blížia sa k hrobu. A onen kameň privalený ku dverám sa sám odvalil stranou, hrob sa otvoril a obaja mladíci vošli (**Petrovo evanjelium*, zlomok IX, 2.-3.st.).

A keď to oni vojaci uvideli, zobudili stotníka a starších. Aj oni tam boli na stráži. Zatiaľ čo rozprávali, čo uvideli, videli zasa vychádzať z hrobu troch mužov, dvaja podopierali jedného a kríž ich nasledoval; a hlavy tých dvoch siahali až k nebu a hlava toho, ktorého viedli za ruku, presahovala nebesá. I počuli hlas z nebies hovoriť: „Kázal si zosnulým?“ A od kríža bola počuť odpoveď: „Áno.“ (**Petrovo evanjelium*, zlomok X; pozri kapitola *Zostúpenie Krista do pekiel*)

Radili sa spolu, či majú odísť a oznámiť to Pilátovi. A zatiaľ čo sa ešte radili, ukázali sa opäť nebesia, akýsi človek, ktorý zostúpil a vo vošiel do hrobu. Keď to uvideli tí, ktorí boli so stotníkom, opustili hrob, ktorý strážili, a ešte v noci ponáhľali k Pilátovi a vyprávali s veľkým strachom, čo videli, a povedali: „Naozaj to bol Syn Boží.“ Pilát im odpovedal: „Ja som čistý krvi Syna Božieho. Vy ste tak rozhodli.“ Potom k nemu všetci pristúpili, žiadali ho a prosili, aby zakázal stotníkovi a vojakom, povedať niekomu, čo videli. „Pre náš totiž,“ hovorili, „je lepšie previniť sa najväčším hriechom pred Bohom, ako upadnúť do rúk židovského ľudu, a byť ukameňovaný.“ Pilát teda nariadil stotníkovi a vojakom, aby to nikomu nepovedali (**Petrovo evanjelium*, zlomok XI).

Ráno v deň Pána Mária z Magdaly, učeníčka Pána, (ktorá predtým) v strachu pred Židmi, ktorí vzplanuli hnevom, neurobila pri hrobe Pána to, čo zvyčajne robia ženy so zomrelými, ktorých milovali, vzala so sebou svoje priateľky a prišla k hrobu, kam bol uložený. Báli sa, aby ich Židia nevideli, a hovorili: „Keď sme nemohli plakať a biť sa do prs oného dňa, keď bol ukrižovaný, urobme to aspoň teraz pri jeho hrobe. Ale kto nám odvalí kameň, položený pri hrobe, aby sme mohli vojsť, posadiť sa k nemu a urobiť, čo sa patrí? Kameň je totiž veľký a my sa bojíme, aby nás niekto nezazrel. A ak nebudeme môcť, položme aspoň pri dverách to, čo nesieme na jeho pamiatku, plačme a bime sa do prs, a potom pôjdeme domov (pozri kapitola *Zbožné ženy pri hrobe*; **Petrovo evanjelium*, zlomok XII-XIII).

Bol posledný deň nekvasených chlebov a mnohí sa začali vracat' do svojich domovov, lebo sviatok sa skončil. My, dvanásť učeníci Pána, sme plakali a boli sme zarmútení a každý bol smutný kvôli tomu, čo sa stalo, a vrátil sa do svojho domu. Ja Šimon Peter a môj brat Ondrej sme vzali svoje siete a odišli sme k moru. A bol s nami Levi, syn Alefov (apoštol Matúš), ktorého Pán... (**Petrovo evanjelium*, zlomok XIV).

Zatiaľ čo (Židia) ešte sedeli v synagóge a čudovali sa kvôli Jozefovi (z *Arimatie*), prišli nejakí muži zo stráže, ktorých si Židia vyžiadali od Piláta, aby strážili Ježišov hrob, aby snád' neprišli učeníci a neukradli ho, a tí oznámili predstaveným synagógy, kňazom a levitom, čo sa stalo: ako nastalo veľké

zemetrasenie a „videli sme anjela, ktorý zostúpil z neba, odvalil kameň z vchodu jaskyne a usadol naň. A žiari ako sneh a ako blesk. A my sme sa veľmi naľakali a ležali sme ako mŕtvi. A počuli sme hlas anjela, ako hovorí k ženám, ktoré zostali pri hrobe: „Vy sa nebojte. Viem že hľadáte Ježiša, ktorý bol ukrižovaný. Nie je tu, bol vzkriesený, ako povedal. Podťe sa pozrieť na miesto, kde ležal Pán. Chodťe rýchlo povedať jeho učeníkom, že bol vzkriesený z mŕtvych a že je v Galilei“ (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XIII,1; 2.-4.st.).

Židia na to povedali: „Ku ktorým ženám hovoril?“ Stráže odpovedali: „Nevieme, ktoré to boli.“ Židia povedali: „V ktorú hodinu sa to stalo?“ A stráže povedali: „O polnoci.“ Židia povedali: „A prečo ste tie ženy nezadržali?“ Stráže povedali: „Pretože sme boli mŕtvi strachom a nedúfali sme, že uvidíme denné svetlo. A ako sme ich mali zadržat’?“ Židia povedali: „Ako že Boh žije, neveríme vám.“ Na to stráže povedali Židom: „Toľko znamení ste videli u toho človeka a neuverili ste, ako môžete veriť nám? Správne ste prisahali, ako že Boh žije, veď aj on žije.“ A stráže povedali: „My sme počuli, že ste zatvorili človeka, ktorý si vyžiadal telo Ježišovo, že ste zapečatili dvere a keď ste je otvorili, nenašli ste ho. Vydajte nám Jozefa a my vám vydáme Ježiša.“ Židia povedali: „Jozef odišiel do iného mesta.“ Stráže na to Židom povedali: „A Ježiš vstal z mŕtvych, ako sme počuli od anjela, a je v Galilei“ (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XIII,2).

Keď Židia vypočuli tieto slová, veľmi sa naľakali a povedali: „Len aby túto správu nikto nepočul, aby sa nepriklonili k Ježišovi.“ Židia sa radili, zložili dostatok peňazí a dali ich vojakom s pokynom: „Povedzte, že jeho učeníci prišli v noci a ukradli ho, keď ste spali. A ak sa to dopočuje vládár, my to urovnáme a postaráme sa, aby ste nemali ťažkosti.“ Oni si peniaze vzali a urobili to tak, ako sa im povedalo (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XIII,3).

Akýsi kňaz Finees, učiteľ Adas a levita Angaios prišli z Galiley do Jeruzalemu a vyprávali predstaveným synagógy, kňazom a levitom: „Videli sme Ježiša s jeho učeníkmi, ako sedí na hore Mamilch (*meno hory neznáme, verzia B hovorí o Olivovej hore*) a hovorí svojim učeníkom: »Chodťe do celého sveta a kážte všetkému stvoreniu. Kto uverí a príme krst, bude spasený; kto však neuverí, bude odsúdený. Tých, ktorí uveria budú sprevádzať tieto znamenia: V mojom mene budú vyháňať démonov a hovoriť novými jazykmi (*pozri kapitola Vyliatie Ducha Svätého*); budú brať hadov do rúk a ak vypijú niečo smrtiace, nič sa im nestane; na chorých budú vkladat’ ruky a uzdraví ich.« Zatiaľ čo Ježiš ešte hovoril k svojim učeníkom, videli sme, ako bol vzatý hore do neba“ (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XIV,1; *pozri kapitola Nanebovstúpenie Pána*).

Nazajtra ráno prišli predsedajúci synagógy, kňazi a leviti do Nikodémovho domu, Nikodém im vyšiel v ústrety a povedal: „Mier s vami.“ A oni povedali: „Mier s tebou a s Jozefom, a s celým tvojím domom i s celým domom Ježišovým.“ Nikodém ich uviedol do svojho domu. I usadla celá rada a Jozef sa posadil medzi Annáša a Kaifáša. Nikto sa neodvážil prehovoriť k nemu ani slovo. A Jozef povedal: „Prečo ste ma zavolali?“ Pokynuli Nikodémovi, aby prehovoril k Jozefovi. Nikodém otvoril ústa a povedal Jozefovi: „Otec, vieš, že vážení učítelia, kňazi a leviti, chcú od teba počuť tvoj výrok.“ Na to im Jozef povedal: „Pýtajte sa.“ Annáš a Kaifáš vzali Zákon a vzali Jozefa pod prísahu slovami: „Vzdaj slávu Bohu Izraela a doznaj pred ním... a nezataj ani pred nami jediné slovo...“ (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XV,5).

Jozef im povedal: „Zatvorili ste ma v piatok o desiatej hodine a zostal som tam celú sobotu. O polnoci, keď som stál a modlil sa, dom, do ktorého ste ma zatvorili, sa dvihol v štyroch rohoch a uvidel som pred svojimi očami ako keby svetelný blesk. Dostal som strach a padol som na zem. Tu ma ktosi uchopil za ruku a vytiahol ma z miesta, kde som upadol, a zniesla sa na mňa akoby vlhkosť vody až k nohám a moje nozdry ovanula vôňa myrhy. Potom osušil moju tvár, pobožkal ma a povedal mi: »Neboj sa, Jozef, otvor oči a pozri sa, kto s tebou hovorí.« Keď som zdvihol zrak, uvidel som Ježiša. Prepadol ma strach, myslel som, že je to strašidlo a odriekaval som (*desatoro/*dekalóg*) prikázania. A on ich odriekaval so mnou. A ako dobre viete, strašidlo, keď sa s niekým stretne a počuje prikázania, dá sa na útek. Keď som videl, že odriekava so mnou, oslovil som ju: »Rabbi Eliáš.« A on mi povedal: »Nie som Eliáš.« Ja som mu povedal: »Kto si, Pane? « A on povedal: »Ja som Ježiš, ktorého telo si vyžiadal od Piláta, zaodel si ma do čistého plátna, na moju tvár si položil potné rúško, uložil si ma do svojho nového hrobu a ku dverám jaskyne si privalil veľký kameň.« On ma odniesol a ukázal mi miesto, kam som ho uložil, ležalo tam plátno aj potné rúško na jeho tvár i poznal som, že je to Ježiš. Potom ma vzal za ruky a postavil ma do môjho domu, hoci boli dvere zatvorené, priviedol ma k môjmu lôžku a povedal mi: »Mier s tebou.« Pobožkal ma a povedal: »Štyridsať dní nevychádzaj zo svojho domu. Pozri sa, idem ku svojim bratom do Galiley« (**Nikodémovo evanjelium, oddiel XV,6*).

„Pán však, keď odovzdal kňazovmu služobníkovi ľanové plátno (*gr. sindón*), išiel k Jakobovi (Jakubovi, bratovi Pána) a zjavil sa mu (Jakub totiž prisahal, že nebude jesť chlieb od tej hodiny, kedy pil z kalicha Pána, dokiaľ neuvidí, ako vstáva z mŕtvych)... „Prineste,“ vraví Pán, „stôl a chlieb.“ ...vzal chlieb a požehnal a rozlámal a podal Jakobovi Spravodlivému (*prívlastok Spravodlivý je židokresťanského pôvodu a je doložený Klementom Alexandrijským; † pred 215*) a povedal mu: „Môj brat, jedz môj chlieb, lebo Syn človeka vstal z mŕtvych“ (**Evanjelium Hebrejov, zlomok V; zač.2.st.*).

V **Evanjeliu Nazorejcov* sa hovorí: **Dvaja dobrí a svätí muži** (*v *Nikodémovom evanjeliu IV,1: Adas a Angaios*), ktorí zomreli asi pred štyridsiatimi rokmi, prišli po vzkriesení Pána do chrámu a bez slov chceli ísť do Pergamu (*židokresťanské apokryfné evanjeliá, zlomok XII; nepravé a neisté texty, Hugo de Saint-Cher, pol. 13.st.*).

Vzkriesenie Krista na tretí deň potvrdili Gamalielovi, učiteľovi Zákona, členovi sanhedrinu a vnukovi Hilela, ktorému to povedali Simeonovi synovia, Carinus a Leucis (*Legenda aurea, 13.st.*).

Cirkevní otcovia prirovnávali Kristovo zmŕtvychvstanie po troch dňoch odpočinku v hrobe k zmŕtvychvstaniu antického *fénixa; potom čo mýtický vták nakládol voňavé byliny na oltár v egyptskom Heliopolise, dal sa upáliť a na tretí deň vstal z popola k novému životu.

V umení predstavuje Zmŕtvychvstanie Krista zložitý tematický celok, ktorého súčasťou sú námety: Kristus vychádza z hrobu (základný motív preberajúci scénografiu a dej dobových *pašiových hier*; pozri Christologický cyklus I.), *Zostúpenie Krista do pekiel* a *Zbožné ženy pri hrobe*. Po stáročia sa cirkev vyhýbala zobrazovaniu vlastného aktu vzkriesenia, lebo ho žiadne zo štyroch kanonických evanjelií neopisuje. Umelci sa usilovali držať aspoň niektorých reálií, ktoré našli v

evanjeliových textoch, ale samotné zobrazenie Krista vystupujúceho zo sarkofágu či skalného hrobu je umeleckým prepisom inšpirovaným *deuterokanonickými spismi a *apokryfmi.

V ranokresťanskom umení sa s námetom Zmŕtvychvstania nestretáme, odkazom na nej býva námet *Vzkriesenie Lazára* (slonovinová platnička, 4.st.). Až do talianskej renesancie ho výtvarné umenie nepoznalo, s výnimkou niekoľkých diel protorenesančného maliara Giotta di Bondonne (†1337).

*Byzantské umenie používa pre vzkriesenie Pána názov *Anastasis*. Na najstarších vyobrazeniach zo 6.storočia (*ampula z Monzy, okolo r.600) výjav nahrádza príchod dvoch žien a anjel pred Kristovým hrobom, ktorý vzhľadom zodpovedá Konštantínovej kaplnke Božieho hrobu (pozri kapitola *Ukladanie do hrobu*). Nie je vylúčené, že prototypom tohto zobrazenia bola mozaika v chráme Božieho hrobu. Zaujímavé symbolické vyobrazenie Zmŕtvychvstania sa nachádza na tzv.Pašiovom sarkofágu (6.-7.st., Rím), na ktorom dvaja spiaci vojaci sedia po stranách triumfálneho kríža, na ktorom je umiestnená corona triumfalis s *Kristovým monogramom* (pozri Christologický cyklus I.). Výjav zdôrazňuje Kristovo víťazstvo nad smrťou a používa na to rímsku triumfálnu symboliku. V sarkofágovom umení námet niekedy symbolicky znázorňoval víťazný kríž bez tela s *Kristovým monogramom* (pozri Christologický cyklus I.).

V ranokresťanskom prostredí na Zmŕtvychvstanie odkazuje *Zostup Krista do predpekla*. V Byzancii sa námet Zmŕtvychvstania Pána objavuje až v 9.storočí po skončení obrazoborectva, a to v ilustráciách *žaltárov. V týchto *ilumináciách buď stojí Kristus pri hrobe (Chludovský žaltár, 9.st.), alebo jeho telo zabalené do pásov látky leží v *sarkofágu (Stuttgartský žaltár, 820-830), alebo podobne ako vo *Vzkriesení Lazára* stojí v hrobe (Theodorov žaltár, pred r.1066), alebo dosť vzácné z hrobu vystupuje. Vedľa zmŕtvychvstalého Krista stojí Dávid a ilustruje tak Žalm 12,6: „Pretože chudák trie biedu a úbožiak stoná, povstanem teda,“ hovorí Pán, „zachránim toho, ktorým opovrhujú“ (Bristolský žaltár, 11.st.).

Na Západe sa prvé Zmŕtvychvstanie Pána objavuje v otonských rukopisoch (*Evanjelistár Henricha II., 10.st.). Kristus v nich stojí v *tumbe, stredovekom náhrobku v tvare položeného hranola, a v ľavej ruke drží zástavu vzkriesenia. Tento variant zrejme súvisí s veľkonočnou liturgiou (pozri kapitoly *Posledná večera*, *Ukrižovanie* a *Ukladanie do hrobu*).

Namiesto skalného hrobu sa na zobrazeniach Zmŕtvychvstania často objavuje sarkofág, čo odráža dobové pohrebné zvyky vznešených osôb, alebo to má symbolický náboženský význam: *sarkofág či *tumba poukazuje na oltár, na ktorom sa denne formou omše odohráva Kristova obeť (omše prvých kresťanov sa konali na náhrobkoch mučeníkov).

Podľa podoby sarkofágu sa dajú rozlíšiť tri základné ikonografické typy: Prvý typ vyjadroval presvedčenie, že Kristus vstal z uzavretého hrobu a kameň odvalil anjel až po Kristovom vzkriesení (Matúš 28,2). Po roku 1000 je častejším Vzkriesenie pri otvorenom sarkofágu s vekom opretým o kamenný hrob. Krista zobrazovali s množstvom obmien, stojaceho na sarkofágu, vystupujúceho či dokonca vyliezajúceho z neho, sediaceho alebo stojaceho na otvorenom sarkofágu.

V druhom type zobrazenia, bežnom od 13.storočia, je sarkofág zatvorený, postoje Krista sa však opakujú. Vystupuje z uzatvoreného sarkofágu, stojí alebo sedí pred ním i na ňom. V umení gotiky i neskôr prevládol kamenný sarkofág s ťažkým krytom v tvare *tumby. Uzavretý sarkofág mal v gotike pečate, ktoré potvrdzovali zázrak Vzkriesenia pri neporušenosti hrobu. Od 12.storočia sa v Byzancii aj na Západe vyskytuje motív Krista stojaceho na sarkofágu, čo môže súvisieť so zvykom stavať sochy zmŕtvychvstalého Krista na oltár, ktorý však koncily odsudzovali (Víťazný Kristus v horažd'ovickom kostole od Majstra Zvíkovského oplakávania, pol.16.st.). Niekedy Kristus tróni na sarkofágu, ukazuje rany a anjeli držia *pašiové nástroje* (pozri Christologický cyklus I.). Niekedy stojí Kristus nad sarkofágom, ktorý má podobu oltára a podľa liturgických zvykov tej doby Spasiteľa adorujú anjeli so sviecami a kadidelnicami.

Tretí typ zobrazenia nesúvisí s typom hrobu, ale s postojom Vzkrieseného, Kristus sa vznáša nad sarkofágom. Tento typ vyplynul z interpretácie Vzkriesenia ako návratu na zem. Vznikol v talianskom umení 14.storočia, rozšíril sa v neskorej gotike i renesancii, menej často sa objavuje v severskom umení. Sarkofág pritom maľovali striedavo zatvorený i otvorený. Výjav s Ježišovou postavou, ktorá nevychádza z hrobu, ale vznáša sa vo vzduchu nad hrobom, pripomína *Nanebovstúpenie Pána*. Ide o variant viac *devocionálny ako naratívny, ktorý zahŕňa zvyčajné postavy strážcov, ale aj príchod zbožných žien a anjela sediaceho pri hrobe a prihovárajúceho sa ženám (Zmŕtvychvstanie Majstra vyšebrodského oltára, 1350). Tridentský koncil, ktorý žiadal návrat k biblickej presnosti, zamietol otvorený hrob so vznášajúcou sa postavou, preto od 2.poloviny 16.storočia je častejšie vidieť Krista pred zatvoreným hrobom.

Vo všeobecnosti prevláda stredoveký obrazový typ prevzatý renesanciou, v ktorom Kristus stojí pevne na zemi a drží zástavu vzkriesenia. Chodidlami sa dotýka sarkofágu, alebo z neho práve vystupuje. Krista zobrazovali častejšie v plášti ako s bedrovou rúškom, s viditeľnými ranami na nohách, rukách a v boku. Zástava, ktorú dvíha Kristus ako symbol víťazstva nad smrťou, sa v tomto význame sa vyskytuje iba na vyobrazeniach Zmŕtvychvstania Krista. Zástava, ktorú nesie, je znamením dvojakej skutočnosti, obeť a víťazstva. Na zástave vzkriesenia je červený kríž na bielom pozadí, menej často v obrátenom poradí (biely kríž na červenom pozadí). Na zástave mohol byť aj baránok ako narážka na Kristovu obeť, pravou rukou Kristus žehnal. Vo Zmŕtvychvstaní od Majstra Třeboňského oltára (1380) zázrak zmŕtvychvstania podčiarkuje Kristovo telo vrhajúce tieň, atribút jeho telesnosti. Tieň sa vznáša nad zatvoreným sarkofágom a vojaci naň s úžasom hľadajú. Od 15.storočia sa okolo Krista vystupujúceho z tumby objavuje žiara (oltár v Colmaru od Mathiasa Grünewalda, 1515).

Na počiatku 16.storočia pod vplyvom nemeckej reformácie sa objavuje motív, v ktorom zmŕtvychvstalý Kristus so zástavou vzkriesenia alebo s krížom prebodáva smrť a diabla. Námet sa volá Alegória spasenia a hriechu (Lucas Cranach, 1529). Teologický koncept vychádzal z Pavlovho Listu Rímskym a vypracoval ho okolo roku 1529 pravdepodobne Lutherov spolupracovník, humanista a predný protestantský teológ Filip Melanchthon (†1560). Jeden z najstarších variantov tohto obrazu sa nachádza v zbierke pražskej Národnej galérie.

V 17.storočí veľmi osobito spracoval námet Vzkriesenia Pána Rembrandt van Rijn, ktorý výjav namaloval bez postavy Krista, zato s obrovitým anjelom zjavujúcim sa vo svetelnom mraku a nadvihujúcim ťažký vrchnák sarkofágu (17.st.) Matúš

(27,65) ako jediný z evanjelistov spomína stráž, ktorá na Pilátov príkaz dozerala na Ježišov hrob. Matúš túto epizódu zrejme uviedol preto, aby pomohol vyvrátiť obvinenia Židov tých čias, že učeníci Kristovo telo tajne odstránili. Počet strážcov evanjelista neuvádza, na obrazoch sa pohybuje medzi tromi až piatimi. Maľovali ich v zbroji, so štípmi, mečmi, kopijami a v rôznych obmenách. Zvyčajne ležia okolo hrobu, spia, aj postojáčky, alebo si práve zobudení zakrývajú oči pred oslnivou žiarou, ktorá obklopuje Kristovu postavu, alebo vystrašení utekajú. V talianskom maliarstve, ak bol námet Vzkriesenia *devocionálne poňatý, bývajú občas vojaci nahradení prorokmi, kľáčiacími svätcami, štyrmi evanjelistami alebo anjelmi.

*

Vzkriesenie Pána na tretí deň tvorí základný článok kresťanskej viery. Výraz „na tretí deň“ zdanlivo nezodpovedá evanjeliovým správam, ale treba brať do úvahy židovské počítanie času, podľa ktorého nový deň začínal súmrakom a končil na úsvite nasledujúceho dňa. Preto 1.deň znamenalo piatok pre zotmením 2.deň sobota, 3.deň sobota večer a nedeľa ráno. Vzkriesenie na tretí deň má oporu v Starom zákone: „**Po dvoch dňoch nám (Pán) vráti život, tretí deň vzkriesi, pred jeho tvárou budeme žiť**“ (Ozeáš 6,2).

Vzkriesenie Pána je vnímané ako prvý a časovo obmedzený Kristov návrat na zem, kde zostal štyridsať dní až do svojho nanebovstúpenia. Nakoľko sa zázrak udial bez svedkov, iba v *Petrovom a *Nikodémovom evanjeliu videli vojaci vo veľkej žiare zostupovať z nebies dvoch anjelov, pred ktorými sa otvoril kameň zakrývajúci hrob, a z neho potom vystúpil spolu s anjelmi sám Kristus, a nebolo nikoho, kto o ňom mohol podať správu, Ježiš sa zjavoval svojim učeníkom a stúpencom. Patrili k nim predovšetkým galilejské ženy, Mária Magdaléna (*Noli me tangere*) a učeníci: učeníci ukrývajúci sa v Jeruzaleme, *Neveriaci Tomáš*, učeníci na *Ceste do Emauz*, pri *Zázračnom rybolove II.* a niekoľkí ďalší. Teológovia hovoria o desiatich zjaveniach zmŕtvychvstalého Krista, z toho raz sa zjavil 500 bratom (1Korint'anom 15,1-8). Tieto zjavenia, ktoré sú pre kresťanov dôkazom, že ku zmŕtvychvstaniu Ježiša skutočne došlo, tvoria významné námety sakrálneho umenia (pozri tiež Apokalyptický cyklus: *Vzkriesenie mŕtvych*).

Starozákonné predobrazy Vzkriesenia Krista vystupujúceho z hrobu: **a) Noe opúšťa archu (Genezis 8,15).** Noe vychádza s rodinou. Zvieratá sú vyvedené ako dôkaz trvajúcej nadvlády človeka nad touto oblasťou. Boží poriadok bol obnovený (Genezis 1,28), ktorý prikazoval, aby sa všetko živé plodilo, množilo a naplňalo zem. Všetko živé z ľudstva patrí k novému poriadku. Noemova obeta, zápalný oltár a príjemná vôňa, je obeťou uzmierenia. Tým je spečatený koniec súdu nad hriešnym ľudstvom a počiatok nového veku. Potopa dostáva zmysel podobne, ako Ježišova obeta, ktorou začína čas milosti, ktorý bude trvať po všetky časy. Noe (hebr. odpočinutie), ktorý je zrejme postavou predizraelskej tradície a hebrejský výklad mena je demytizáciou nežiaduceho hodnotenie, je jedným z hlavných starozákonných typov Krista (pozri Christologický cyklus I.: *Ježiš Kristus*). **b) Jákobovo požehnanie Júdu v podobe leva (Genezis 49,9).** V egyptskom paláci Jozef skúša svojich bratov. Júda je ochotný podstúpiť trest za najmladšieho Benjamína, obžalovaného z krádeže, len aby splnil sľub daný otcovi, priviesť brata živého domov. Jákob Júdu chváli, že sa bil ako lev o svoju korisť (o život svojho brata). Pre otca je Júda veľkou nádejou do budúcnosti, preto mu dáva požehnanie. Z Júdovho rodu vyjde Vykupiteľ, ktorého budú poslúchať všetky národy (Zjavenie 5,5). Júdov čin je chápaný ako predobraz zástupnej obete Ježiša Krista. **c) Prepustenie Jozefa z väzenia (Genezis 41,14 a nasl.).** Jozef výkladom faraónovho snu o tučných a chudých kravách dosvedčí, že

pánom všetkého, i Egypta, je Boh. Ukáže faraónovi cestu spásy a záchrany (ochota riadiť sa Božími pokynmi). Z Jozefa vychádza Božia sila, je povýšený, stáva sa správcom a záchrancom krajiny a jeho slová majú všeobecnú platnosť. Postavou Jozefa Biblia naznačuje, že Boží ľud (Jozef a jeho pokolenie) majú spasiteľské poslanie. **d) Vypustenie živého vtáka pri očisťovacom rituáli malomocných (Levitikus 14,7).** Malomocenstvo bolo symbolom hriechu a porušovalo zmluvu medzi Bohom a človekom (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie malomocného*). Kultová očista spočívala v obete dvoch vtákov, z ktorých prvý bol obetovaný a jeho krv bola zachytená do hlinenej nádoby so živou (pramenitou) vodou. Do nej bol ponorený druhý, živý vták na znamenie, že na seba berie nečistotu/hriech, pre ktorý bol prvý vták zabitý. Potom bol vták vypustený do poľa. Očisťovací obrad sa nesie v rovnakom znamení zástupnej obete, ako bola Ježišova obeta na kríži. Vypustenie vtáka je znamením, že hriech bol zahladený a zmluva obnovená. Túto myšlienku vyjadrujú voľne letiace vtáky v novozákonných námetoch. **e) Jiftáchovo víťazstvo nad pohanskými Ammončanmi (Sudcov 11,32).** Vojvodca Jiftách dal Pánovi sľub, že ak mu pomôže k víťazstvu, obetuje mu na zápalnom oltári toho, kto mu prvý z dvier domu vyjde v ústrety. Keď sa Jiftách vracal po boji domov, vyšla mu v ústrety ako prvá jeho jediná dcéra. Nešťastný otec jej povedal o svojom sľube Pánovi a dcéra sa sľubu (hebr. *neder*) podvolila. Žiadala iba dva mesiace, aby mohla s priateľkami oplakať svoje panenstvo, čiže neplodnosť, lebo neplodné ženy boli prekliate. Vernosť Jiftácha danému sľubu a pripravenosť jeho dcéry k najvyššej obete v prospech Izraela je chápaná ako predobraz Ježišovej obety, hoci v skutočnosti bol Jiftáchov čin (podobne ako Abrahámov) v rozpore s Genezis (22), ktorá zakazuje ľudské obete. Celý príbeh bol vysvetľovaný v svetle christologických udalostí: Jiftáchovo víťazstvo nad pohanskými Ammončanmi bolo prirovnávané k víťazstvu zmŕtvychvstalého Krista nad nepriateľmi, akým boli hriech a smrť, pohanskí Rimania a zaslepení Židia. **f) Samsonovo vysadenie krídiel mestských brán v Gaze (Sudcov 16,3).** Židovský sudca Samson raz prišiel do fílištínskej Gazy, kde uvidel jednu neviestku (pokušenie). Dozvedeli sa o tom Gazania a chceli ho zahubiť. Striehli na neho celú noc, ale Samson ležal a čakal. O polnoci vstal (vzkriesenie po troch dňoch ležania v hrobe), chytil vráta mestskej brány i s dvoma verajami (vymlomenie vrát pekla, zostup Krista do podsvetia) a vyniesol ich na vrchol hory (nesenie kríža). Samson je jedným zo starozákonných predobrazov Krista (narodil sa po zvestovaní Pánovho anjela žene, ktorá ešte nerodila). **g) Dávidov útek pred Saulovými posilami (1Samuelova 19,11 a nasl.).** Keď sa kráľ Saula zmocnilo šialenstvo, chcel Dávida prebodnúť kopijou. Dávidovi sa podarilo uprehnúť a ukryť sa vo svojom dome. Saulovi posli naň striehli celú noc, ale Dávidova manželka Míchol mu pomohla ujsť oknom. Namiesto manžela položila na lôžko sochu (zrejme modlu terafim - sochu boha), zakryla ju plášťom a na jej hlavu natiahla hustú sieť. Celkom trikrát vyslal Saul poslov striehnuť na Dávida, ale nikdy sa im to nepodarilo, lebo zakaždým, keď Dávida uvideli, upadli do vytrženia. V jednotlivých reáliách príbehu videli kresťanskí interpreti paralely k príbehu Ježišovej smrti: prebodnutie boku kopijou, zabalenie tela do plátna, uloženia do hrobu (výraz ležať vo svojom dome = byť v hrobe), stráženie hrobu, trojdenné spočinutie v hrobe (trojnásobné hľadanie Dávida), úžas strážcov v okamihu zázraku vzkriesenia (boli duchom bez seba = upadli do vytrženia), otvorené okno, ktorým unikol Dávid = otvorený hrob Ježiša, syna Dávidovho (pozri Christologický cyklus I.: *Ježišove tituly*). **h) Sekera plávajúca po Jordáne (2Kráľov 6,4 a nasl.).** Prorok Elizeus z hlbín vody (zásvetie) drevom (kríž) spôsobil zázrak, že sa na hladinu vynorila železná sekera. Tajomné vystúpenie železa na hladinu je prirovnávané k tajomstvu zmŕtvychvstania Krista. **i) Zachránenie Jeremiáša z cisterny (Jeremiáš 38,13).** Boh Jeremiáša ustanovil za proroka ešte skôr, než mu dal život v matkinom lone (počatie Ježiša Duchom Svätým). Jeremiáš oznamoval Pánovo slovo o tom, že Izraeliti a Judejci

porušujú zmluvu, ktorú s nimi uzavrel Pán po vyvedení z Egypta, a prorokoval zničenie krajiny babylonským kráľom (Ježiš prorokuje skazu Chrámu). Jeremiášov nárek nad Jeruzalemom je prirovnávaný k Ježišovmu žiaľu nad týmto mestom (Lukáš 19,41). Jeremiáš odišiel do svojej dediny na oslovi (Ježišov vstup do Jeruzalemu). Jeremiáša však sledovali, chytili a nespravodlivo obvinili zo zrady (zrada a krivé svedectvá farizejov na súdnom zasadaní s Kristom). Zbili ho (utrpenie Krista) a uvrhli do hlbokkej cisterny (hrob, zásvetie), aby tam zomrel. V studni nebola voda a Jeremiáš ostal v bahne až po krk a bolo to horšie ako smrť. Keď sa to do počul eunuch Abdemelech, prosil za neho u kráľa Sedekiáša. Napokon sa nad ním zľutovali a vytiahli ho z cisterny. Vytiahnutie proroka z temných hĺbín cisterny (nebola v nej živá [životodarná ,pramenistá] voda, ale čierne blato) je chápané ako vzkriesenie Krista, jeho výstup z hrobu. Jeremiášovo (i Ježišovo) proroctvo sa splnilo, babylonský kráľ (Rím) dobyl Jeruzalem a zničil celý rod kráľa Sedekiáša (kráľovstvo Židov). **j) Ezechielovo videnie otvorených nebies (Ezechiel 1).** V piatom roku zajatia židovského kráľa Jechoniáša sa spolu s ním v *Babylonii nachádzal aj prorok Ezechiel. Vo svojom prorockom sne videl v otvorenom nebi planúci Boží trón a štyri nebeské bytosti (pozri Christologický cyklus I.: *Tetramorf*). Zjavenie vzkriesilo v židovských zajatcoch vieru, že ich położenie nie je beznádejné, lebo ich Boh žije, nebol porazený a má vládu aj nad Babyloniou. Ezechielovo videnie Božieho trónu (stelesnenie neviditeľného transcendentálneho Boha) v Ezechielovi je prirovnávané k zjaveniu zmŕtvychvstalého Krista. **k) Danielovo vyslobodenie z levovej jamy (Daniel 6,24 a nasl.).** Daniela hodili do jamy levovej (zostup Krista do predpekliá) a zapečatili ju kameňom (zakrytie Ježišovho hrobu). Danielovi pomohol Boh a levom (symbol pekelných mocností) zavrel ústa (uzavrel brány predpekliá). Keď sa kráľ Dárius prišiel pozrieť, čo sa s ním stalo, a nariekal nad jeho osudom a ľutoval, že dal na reči ohováračov, videl Daniela sedieť v jame živého (zmŕtvychvstalý Kristus). Prikázal, aby ho vytiahli z jamy (Kristus vystupuje z hrobu) a nariadil, aby v celom kráľovstve žili v bázni pred Danielovým Bohom (víťazný zmŕtvychvstalý Kristus). **l) Vyslobodenie Jonáša z pažeráka veľryby (Jonáš 2,11).** Pán poslal Jonáša do mesta Ninive, aby tam zvestoval jeho vôľu. Jonáš sa nalodil na loď a Boh rozbúrila more. Počas búrky Jonáš spal (spiaci Ježiš počas *Búrky na mori*; pozri Christologický cyklus II.). Námorníci ho zobudili a vypytovali sa ho, kto spôsobil búrku. Jonáš povedal, že na vine je jeho prítomnosť na lodi (Boh skúša jeho odvahu a vernosť a dáva najavo svoju moc). Poradil im, aby ho hodili do mora, ktoré sa utíši. Námorníci ho počúvli a more sa utíšilo (Jonáš vydal svedectvo o moci Boha Izraela). Jonáš sa modlil k Bohu, aby sa na nich nehneval, že prelievajú nevinnú krv (vykupiteľská úloha Ježiša, Ježišove slová na kríži). Jonáša prehltila veľká ryba (Ježišov zostup do podsvetia) a v jej útrobach strávil tri dni a tri noci (spočinutie Krista v hrobe). Jonáš sa modlil k Bohu a vzýval ho ako Spasiteľa, preto Boh prikázal, aby ryba vyvrhla Jonáša na suchý breh bez toho, aby sa mu niečo stalo (víťazný zmŕtvychvstalý Kristus). **m) Vzkriesenie Lazára (Ján 11,1 a nasl.).** Keď Lazár ochorel, poslali jeho sestry Marta a Mária pre Ježiša, aby ho uzdravil. Kým Ježiš prišiel do Betánie, ležal už Lazár štyri dni v hrobe. Ježiš prikázal odvaliť kameň zakrývajúci vchod do hrobky a zvolal: Lazár, poď von. Lazár vyšiel z hrobky zabalený podľa židovského pohrebného spôsobu do pásov látky. Vzkriesenie Lazára chápala ranokresťanská cirkev ako predobraz Kristovho zmŕtvychvstania. Kameň zakrývajúci hrobku bol pokladaný za symbol hriechu a nedostatku viery. Uvoľnenie Lazárových rúk spútaných plátnom, ktoré sa pripisuje apoštolovi Petrovi (Ján 11,44), chápe cirkevný otec Augustín z Hippo Regia (†430) ako predobraz Petrovho pápežského úradu.

*

Zástava vzkriesenia. Malá zástavka na žrdi, ktorú drží vzkriesený Kristus, sa v christologických súvislostiach nazýva zástava víťazstva, krížová zástava, zástava vzkriesenia, latinsky **labarum** alebo **vexillum**.

Vexillum. Starorímske **vexillum** (lat. plachtička, zástava), pôvodne predstavovalo štandardu rímskych légii, zástavu jazdy alebo čestnú zástavu, ktorou sa napríklad dávalo znamenie do útoku. Vexillum tvoril červený štvorec látky so strapcami a znakom orla, cisárskym symbolom sily a víťazstva. Bolo zavesené na priečnej žrdi vysokého (latinského) kríža v tvare †. Podobné štandardy mali aj iné staroveké armády, napríklad egyptské a sýrske. Tvorili ich vysoké žrde so symbolmi zvierat, slnka, vejára palmových listov ap.

Zástava. Ako vyzerala alebo skôr, aké miesto zaujímala zástava (hebr. **degel, nés**) v Izraeli, kde v podstate existoval iba jeden symbol, a to schránka zmluvy (1Samuelova 4,3; pozri Christologický cyklus II.: *Dvanásťročný Ježiš v chráme*), sa dnes už nevie. Izaiáš (11,12) a Exodus (17,4) výraz používajú iba v symbolickej rovine, ale dá sa predpokladať, že nejaká existovala (Numeri 1; 10: „**Prvá sa pohla zástava tábora Júdových synov...**“). Izraeliti mali nejaké znaky (hebr. 'ot), išlo zrejme o rodové emblémy, okolo ktorých sa zhromažďovali príslušníci rodu. Iným výrazom pre zástavu/emblém je slovo **nés** v symbolickom význame: v Exodu (17,5) ide o Mojžišovu palicu, v Izaiášovi (11,10) o výhonok (pozri Christologický cyklus I.: *Koreň Jesse*).

Labarum. V konštantínovských časoch 4.storočia rímskeho cisárskeho orla nahradil grécky *Kristov monogram*, vytvorený z písmen **XP** (chí, ró), ktorý rímske vojnové vexillum premenil na labarum, krížovú zástavu, hoci výraz vexillum sa naďalej používal, ba dokonca v časoch byzantského cisára Juliana Apostaty (†363), synovca Konštantína Veľkého a stúpenca helenistického synkretického náboženstva, labarum dočasne ustúpilo starorímskemu vexillu.

Labarum tvoril červený štvorec látky s Kristovým monogramom uprostred zlatého vavrínového venca. Zástava bola upevnená naprieč na vysokej žrdi alebo kopiji. Podľa „Legendy labarum“ noc pred bitkou s rímskym uzurpátorom Maxentiom (312) sa cisárovi Konštantínovi Veľkému sníval sen. V ňom sa mu zjavil kríž a ozvali sa slová **In hoc signo (vinctes)** - Pod týmto znamením (zvíťazíš). Labarum sa potom stalo nielen Konštantínovou vojenskou zástavou, ale aj panovníckym erbom a nakoniec kresťanským symbolom a insígniou Zmŕtvychvstania Krista, zástavou vzkriesenia. Labarum bolo veľmi rozšírené v baroku a nosili ho na čele procesií.

V užšom význame labarum označuje *christogram*. Historici však upozorňujú, že labarum s Kristovým monogramom bolo používané už rok pred bitkou s Maxentiom.

*

Symboly vzkriesenia Pána. Symbolmi Kristovho zmŕtvychvstania sú veľkonočná svieca **paškál** (Kristus - svetlo života), **zajac** (podľa stredovekých *bestiárov nikdy nespí, preto je symbolom ostražitosti a večného života), **rak** (vyzliekaním panciera obnovuje svoj život), **baránok** (*baránok Boží* obetovaný za spásu sveta), **ryba** (odkaz na proroka Jonáša, ktorého ryba vyvrhla do nového života, zasväteného Bohu; *ichthys*), **leopard** (podľa bestiárov, keď sa zobudil na tretí deň potom, čo zožral svoju korisť, jeho dych šíril okolo seba vôňu – odkaz na prítťažlivosť kresťanského učenia), **páv** (odkaz na mýtického vtáka fénixa a jeho vzkriesenie z popola; na antickú poveru, že pávie mäso nepodlieha skaze; pre opakované

vypadávanie a narastanie peria, ktoré vytvára okolo vtáka trblietavú žiaru podobnú svätožiare), **orol** (odkaz na antickú tradíciu, v ktorej účinkuje ako posol Diových bleskov, obrodzuje sa vzletom do žiary slnka a ponorením do vody - krst), **pštros** (podľa bestiárov jeho mláďatá nie sú vysedené, ale liahnu sa vplyvom sily pohľadu pštrosieho samca, podľa inej verzie sú "vysedené" samotným slnkom, čo je chápané ako paralela ku Kristovi vzkriesenému Bohom Otcom), **motýľ** (zomierajúci v podobe húsenice a v tme kukly premenený na motýľa; odkaz na antickú predstavu motýľa ako duše zosnulého), **granátové jablko** (odkaz na antický mýtus o jablkách Hesperidiiek zaisťujúcich bohom nesmrteľnosť; v súvislosti s príbehom podsvetných bohov Persefony a Háda symbolizujú granátové jablká smrť; v odkaze na červenú šľavu plodu symbolizujú mučenícku krv), **píniová šuška** (staroveký symbol plodnosti a nesmrteľnosti, v kresťanstve obohatený o symboliku rajskeho *stromu života*), **vajce** (symbol zatvoreného hrobu, z ktorého vstal Kristus), **figa, figovník** (alternatíva k jablku poznania, odkazujúcemu na Adama, ktorého hriech [smrteľnosť] svojou obeťou vykupuje Kristus; podľa prírodovedeckého spisu *Physiologus* figovník dáva jedlé plody až po narezaní a odstránení žlabatky dubienkovej, t.j. "po troch dňoch... tak ako aj náš Pán, ktorého bok bol pretrhnutý, tretieho dňa vstal z mŕtvych a stal sa životom a pokrmom pre všetkých"), **číslo osem**.

Osmička. V mytológiách ide o číslo do seba uzatvorenej harmónie a symetrie, symbol poznania vedúceho k splynutiu s vesmírom (buddhizmus), hrá v symbolike vzkriesenia Krista mimoriadne dôležitú úlohu. Ôsmy deň bol dňom Ježišovho vzkriesenia, lebo zázrak sa uskutočnil v nedeľu, ktorá bola prvým aj ôsmym dňom týždňa (stredoveký kresťanský týždeň sa počítal od nedele do nedele). Tak ako v ranostredovekých teologických špekuláciách potopou sveta končil jeden eón a vzišiel eón nový, vodou očistený, tak Ježišovým dňom zmŕtvychvstania začína vek vzkriesenia ľudstva. Prvý kresťanský filozof Justín Mučeník (†165) ďalej rozvíja tento paralelizmus a podporuje ho úvahou o ôsmich zachránených v arche pred potopou sveta (členoch Noemovej rodiny), znázorňujúcich svojím počtom ôsmy deň, v ktorom Kristus vstal z mŕtvych, aby zachránil svet.

*

Veľkonočná liturgia. V ranokresťanských cirkvách, keď ešte nebola ustanovená veľkonočná liturgia, pripomínala zmŕtvychvstanie Krista a jeho vykupiteľský čin každá nedeľa v roku. Veriaci sa v tomto dni Pána schádzali k eucharistickému lámaniu chleba (pozri kapitola *Posledná večera*) a Veľkú noc tak slávil každý týždeň.

Deň Pána. Podľa biblistov výraz deň Pána je nie je možné dávať do súvislosti iba s Veľkonočnou nedeľou. Termín sa nachádza v Biblii iba raz v Zjavení (1,10), ale zrejme sa používal už pred koncom 1.storočia. Podobné dni zasvätené božstvu alebo vládarovi existovali už v predkresťanských časoch v Malej Ázii, Egypte a Rímskej ríši (Jovov deň).

Ak sú tieto závery správne, potom termín deň Pána mohol vzniknúť celkom prirodzene. Ak Rimania nazývali prvý deň mesiaca alebo ktorýkoľvek deň týždňa dňom cisárovým, potom kresťania mohli pomenovať dňom Pána prvý deň týždňa, spojený s Kristovým vzkriesením a s kresťanským zvykom schádzať sa k bohoslužbe. Zrejme k tomu došlo najprv v apokalyptických kruhoch, keď kresťanstvo zaujalo voči rímskemu cisárovi nepriateľský postoj. Titul Pán tu bezpochyby označuje Krista, nie Boha Otca, ide teda o deň Kristov a prináleží mu pre jeho vzkriesenie na "prvý deň týždňa" (Marek 16,2). Kresťanská bohoslužba je v podstate **anamnésis**, spomienka na

veľkonočnú udalosť, ktorá zjavila triumf Božieho vykupiteľského zámeru. Preto sa deň Pána nesie v ovzduší radosti a chvály.

Veľkonočná nedeľa. Zvláštna slávnosť na pamiatku Kristovej smrti a zmŕtvychvstania sa začala sláviť na počiatku 2.storočia. V 4.storočí, po vytvorení veľkonočného trojdňa, končili obrady Veľkonočnej nedele spoločnými nešporami. Denné omše Veľkonočnej nedele sa konali v znamení radosti zo zmŕtvychvstania Pána a bola pre ne charakteristická biela farba (výzdoba oltára, rúcho kňazov). Liturgia slova obsahovala čítanie z Jána (20,1-9), zo Skutkov apoštolov (10,34; 37-43) a z Listu Kolosenským (3,1-4) alebo Prvého listu Korinským (5,6-8), ktorými sa veriacim pripomínalo novozákonné svedectvo o udalosti a ponaučení o povinnostiach kresťanov.

Slávnostný charakter bohoslužby zdôrazňuje výber medzispevov. Obrady konané na Veľkonočnú nedeľu začali čoskoro obsahovať prvky ceremónie veľkonočnej vigílie (pozri kapitola *Ukladanie do hrobu*): zapalovanie *paškálu* (pozri Christologický cyklus I.), zvonenie, posväcovanie veľkonočných pokrmov, spojených s určitou symbolikou: vajce, mäso, chlieb, sladké veľkonočné pečivo, voda, víno, slanina, pálenka, ryby, med... (z konca 15.storočia sa dochoval oficiálny zoznam pre Prahu, ktorý uvádza 18 druhov potravín vhodných na požehnanie). Počas obeda Veľkonočnej nedele sa podľa možnosti v domácnostiach objavovala hojnosť pokrmov. Štedrosť sa vzťahovala aj na náhodných okoloidúcich.

S veľkonočnou nedeľou sa spájali dnes už zabudnuté zvyky a obyčaje. Podľa carhradského biskupa Jána Zlatoústeho (†370) existoval zvyk prepúšťať väzňov na slobodu, ktorý pretrval hlboko do stredoveku. Ťažkým zločincom (traviči, velezradcovia) sa na Veľkonočnú nedeľu zmiernovali niektoré kruté prvky trestu.

Súčasťou zábavy na Veľkonočnú nedeľu boli veľkonočné hry zobrazujúce zmŕtvychvstanie Krista. Počas čítania evanjelia sa v kostoloch vyťahoval pomocou lán a kladiek v klenbe obraz, socha či živý herec predstavujúci Krista. Na veriaciach pri stúpaní symbolickej podoby Ježiša padalo zrno ako obrazné požehnanie ľudstvu. Potom, čo Kristus (socha, herec) zmizol veriacim z očí, objavovala sa horiaca figurína Satana, niekedy iba večeť slamy, a na znamenie porážky bola zvrhnutá pred oltár.

Zvony. Významné miesto vo veľkonočnej liturgii, v liturgii Veľkonočnej nedele osobitne, mali zvony. Táto tradícia bola plynulým pokračovaním starovekých zvykov a obradov. V Egypte vyzváňaním začínali slávnosti na brehoch Nílu, v starovekom Ríme zvony zahajovali otváranie kúpeľov a zhromaždenia ľudu. Kňazi zvonením zahánali zlých duchov a duše mŕtvych späť do zásvetia. Izraeliti v starozákonných dobách používali pri bohoslužbách zvončeky a údery na medené kotle dávali počas ceremónie rôzne znamenia veriacim. Zlaté zvončeky zdobili spodný okraj kňazského rúcha a upozorňovali ľud na prítomnosť kňaza v chráme. Zvony zaradila do svojho kultu aj ranokresťanská Európa. Najstaršia zmienka o zvonoch zvolávajúcich veriaciach k bohoslužbám pochádza z roku 313, keď Konštantín Veľký vydal Milánsky edikt, povoľujúci kresťanstvo. V 6.storočí zvončeky v tvare úľov alebo súdkov, vysokých kužeľov alebo homolí používali mnísi pri zborovom speve. O rozšírenie zvonov v 7.storočí sa zaslúžil pápež Gregor Veľký († 604), ktorý smernice týkajúce sa používania zvonov pri významných udalostiach. Vďaka tomu zvonenie sprevádzalo po stáročia najdôležitejšie udalosti západokresťanského sveta: varovalo ľud pred nebezpečenstvom, oslavovalo korunováciu a sobáše panovníkov, narodenia

nasledovníkov trónu, úmrtia členov panovníckeho rodu, odmeriavalo čas. Chrámové zvony rozdelili deň na rad úsekov podobných starorímskym hodinám.

Pôst zvonov. Ako sa formovala veľkonočná liturgia, nadobúdali zvony na význame a vznikol tzv. pôst zvonov, alebo pôst uší, alebo mlčanie zvonov počas veľkonočného trojdňa, od Zeleného štvrtka do Gloria veľkonočnej vigílie Vzkriesenia, kedy zvonenie na kovové zvony nahrádzalo "drevené zvonenie" na rapkáče.

Podľa ľudovej povere na Zelený štvrtok (pozri kapitoly *Posledná večera*, *Modlitba na Olivovej hore*) odlietali zvony do Ríma, aby tam v apoštolskom meste zotrvali po celú dobu Kristovho utrpenia, smrti a spočinutia v hrobe. Opätovne sa rozozvučali až v okamihu zvestovania Kristovho slávneho zmŕtvychvstania. Hoci počiatky legendy o putovaní veľkonočných zvonov sú nejasné a dnes sa nedá určiť, kde sa zrodili, zná ju celá západná Európa. Osobitne vo Francúzsku je kult veľkonočných zvonov veľmi silný a pripomínajú ho tak čokoládové zvončeky, tak ilustrované knižky. V Čechách sa k nim vzťahuje legenda z doby panovania Fridricha Falckého (†1632), keď bola správa chrámu sv. Víta odovzdaná kalvínom, ktorí v ňom v súlade so svojimi obrazoboreckými zásadami rozbíjali oltáre, náhrobky, sochy a obrazy. Keď kalvínsky kazateľ Skultéty prikázal, aby na dôkaz, že zvony neodleteli do Ríma, rozhojdali na Veľký piatok všetky katedrálne zvony, nedokázali zvonári pohnúť ani tým najmenším. Skultéty sa rozhneval a zakázal teda Pražanom zvoniť na Bielu sobotu, keď v nočných hodinách katolíci slávia Kristovo zmŕtvychvstanie. Neposlušných zvonárov vystriedali vojaci, ktorí zvony strážili, ale len čo na Bielu sobotu vyšiel z kostola sv. Benedikta sprievod katolíckych veriacich, všetky zvony na svätovítskej veži samé od seba začali vyzváňať a oznámili celému svetu radostnú zvesť o zmŕtvychvstaní Krista.

Veľkonočné pohľadnice. Novodobým radostným zvestovaním vzkriesenia Krista sú veľkonočné pohľadnice, ktoré nadviazali na oveľa starší zvyk vzájomného blahoželania a ďakovania za dary Zeleného štvrtka, ktoré si medzi sebou vymieňali príbuzní a priatelia. Hoci tradícia obdarovávania vymizla, veľkonočné blahoželania pretrvali. Rovnaké pohľadnice sa posielali aj pri príležitosti slávnosti Nanebovstúpenia Pána, Turíc a samozrejme Vianoc. Bežnými obrázkami na veľkonočných pohľadniciach boli vajíčka a zajačiky, veľkonočné motívy alebo novozákonné udalosti. Katolícke krajiny uprednostňovali Poslednú večeru, Modlitbu v Getsemane, Krista zjavujúceho sa Márii Magdaléne alebo Ježiša dobrého pastiera. Christologickú symboliku využívali protestanti. Postupne sa námety stále viac inšpirovali zvykmi konkrétnej krajiny. Vo Francúzsku sa na pohľadniciach uplatnili zvony, v našich krajinách motívy šibákov a šibačky, vajíčok, krojovanej mládeže a malebné krajinky. V Rusku zobrazovali pohľadnice cársku rodinu počas omše, červené veľkonočné vajíčka a pečivo kuliče. V nemecky hovoriacich krajinách bol najčastejším námetom zajačik, ktorý ťahal vozík naložený kraslicami alebo maľoval vajíčka a pohľadnice.

Veľkonočný zajačik. Tradícia veľkonočného zajaca siaha až do staroveku. V egyptskom náboženstve symbolizoval zajac zmŕtvychvstanie hlavného boha Usira, v antickej mytológii zajac vystupoval ako služobník podsvetnej bohyne Hekaty, sprievodca bohov zmyselnej lásky Afrodity a Erosa a jeho figúrka bola používaná ako symbol šťastia. Zajac na antických náhrobkoch pripomínal dočasnú a krátkosť života. V germánskej a anglosaskej mytológii bol spájaný s bohyňou jari a plodnosti Ostarou/Eostre. Protikladné postavenie mal zajac v *Starom zákone, kde bol zaradený

medzi kultovo nečisté zvieratá a jeho mäso sa nesmeli jesť (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie malomocného*). Kresťanská kultúra spojila zajaca rovnako ako kráľíka so zmyselnosťou, v stredoveku pokladanou za druhý najhorší smrteľný hriech, uvádzaný hneď po lakotnosti.

V kresťanskej ikonografii bol zajac atribútom ženskosti a v stredovekých zobrazeniach sprevádzal Pannu Máriu ako prejav víťazstva čistoty nad hriechom a nepoškrvené počatie.

Názvy: Zmŕtvychvstanie Krista, lat. Recurrectio, tal. Risurrezione, nem. Auferstehung Christi, angl. Resurrection.

VZKRIESENIE KRISTA/ZMŔTVYCHVSTANIE KRISTA

ZBOŽNÉ ŽENY PRI KRISTOVOM HROBE

(Matúš 28,1-8; Marek 16,1-8; Lukáš 24,1-11; Ján 20,1-18)

*

Ked' bolo po (gr. *opse* = neskoršie) **sabate, na úsvite** (gr. *epifoskúse* = keď svitalo) **prvého dňa v týždni prišla Mária Magdaléna a iná (druhá) Mária pozrieť si hrob (Matúš). Ked' sa pominul sabat, Mária Magdaléna a Mária Jakubova i Salome nakúpili voňavé oleje** (gr. *arómata* = vonné zmesi) **a išli ho pomazať'. V prvý deň týždňa, skoro ráno, po východe slnka, prišli** (gr. *erchontai* = prichádzajú [historický prezent]) **k hrobu a hovorili si: „Kto nám odvalí kameň od**

vchodu do hrobu?“ Ale keď sa pozreli, videli, že je kameň odvalený; bol totiž (gr. *gar*) veľmi veľký (Marek**). V prvý deň týždňa (t.j. po sabate [končil v sobotu o šiestej večer]) zavčas ráno prišli k hrobu (Mária Magdaléna, Jana a Mária Jakubova) a priniesli voňavé oleje, čo si pripravili. Kameň našli od hrobu odvalený, vošli dnu, ale telo Pána (gr. *sóma tou Kyriou*) nenašli (**Lukáš**). Ráno, prvého dňa v týždni (gr. *té de mia tón sabbatón* = dosl. v deň jedna v týždni [v židovskom kalendári nový týždeň začínal dňom po sabate]), ešte za tmy (gr. *prói skotias*; *skotía* = tma, temnota), prišla Mária Magdaléna k hrobu a videla, že je kameň hrobu odvalený (gr. *tón lithon érmenon*). Bežala teda k Šimonovi Petrovi a k inému učeníkovi, ktorého mal Ježiš tak rád (odkaz na apoštola Jána; pozri kapitola Posledná večera), a povedala im: „Odniesli (gr. *éran*) Pána (gr. *tón Kyrion*) z hrobu a nevieme (gr. *úk oidamen*), kde ho uložili. Peter a ten druhý učeník sa zobrali (gr. *exélthen ún*) a išli (gr. *érchonto*) k hrobu. Bežali obaja, ale ten druhý učeník bežal rýchlejšie, predbehol Petra a prišiel k hrobu prvý. Nahol sa a videl tam položené plachty (gr. *ta othonia* = plátno [vo význame pásy plátna]); dnu však nevkročil. Potom prišiel aj Šimon Peter, ktorý ho nasledoval (gr. *akolúthón autó* = dosl. idúci za ním), a vošiel do hrobu. Videl tam položené plachty (gr. *keimata ta othonia* = pásy látky) aj šatku (gr. *to súdarion*; pozri Christologický cyklus I.: Veraikon), ktorú mal Ježiš na hlave. Lenže tá nebola pri plachtách, lež osobitne zvinutá na inom mieste. Vtedy vošiel aj druhý učeník, ten, čo prišiel k hrobu prvý, a uvidel i uveril. Ešte totiž (gr. *údepo gar*) nechápali Písmo (gr. *grafé*), že musí vstať z mŕtvych (gr. *dei auton ek nekrón anasténai*). Potom sa učenici vrátili domov (**Ján**).**

Po sabate : sabat končil okolo šiestej hodiny večer, keď sa na nebi ukázali prvé tri hviezdy; až vtedy mohli obchodníci otvoriť svoje obchody a ženy mohli kúpiť **arómata**, zmes korenia, vonné oleje či balzamy; cieľom vonných látok bolo obmedziť zápach mŕtvoly a spomaliť rozklad; príslovka **opse** (neskoršie), použitá ako predložka, znamená, že návšteva sa uskutočnila na úsvite, skoro ráno, keď už svitalo (gr. **epifoskúse**). **Mária Magdaléna a Mária Jakubova i Salome** : téma Zbožné ženy pri Kristovom hrobe tvorí jednu z troch fáz Zmŕtvychvstania Krista; všetky evanjeliá spomínajú ženy, ktoré na druhý deň po pohrebe ako prvé objavili prázdny hrob, neuvádzajú však, resp. nezhodujú sa v tom, ktoré ženy to boli; Ján (20,1) spomína Máriu Magdalénu, Matúš (28,1) Máriu Magdalénu a spolu s ňou “tú druhú (inú) Máriu“, Marek (16,1) uvádza Máriu Jakubovu a Salome, Lukáš (24,10) spomína Janu, Máriu Magdalénu, Máriu Jakubovu a “niektoré iné ženy” (pozri Christologický cyklus I.: Svätá rodina c, sväté spoločenstvo); podľa niektorých bádateľov bola Salome ženou galilejského rybára Zebedea a matkou apoštolov Jakuba Staršieho a Jána. Mária Jakubova bola manželkou alebo matkou apoštola Jakuba Mladšieho a Jozefa, jedného z mnohých novozákonných nositeľov tohto častého mena (pozri Christologický cyklus II.: Povolanie prvých učeníkov); Mária Kleofášova/Klopa (z gr. variantu mena - Kleopas) bola manželka, matka alebo dcéra Kleofáša (Ján 19,29), ktorému sa Ježiš zjavil po svojom zmŕtvychvstaní na ceste do Emauz; iní bádatelia tvrdia, že postavy Mária Jakubova, Mária Kleofášova a “iná Mária“ sú jedna a tá istá osoba; Jana/Johana bola manželkou Herodesovho úradníka Chízuz, z ktorej Ježiš tiež vyhnal sedem duchov (Lukáš 8,6); pozornosť, ktorú venujú evanjelisti menám žien, zrejme pramenila v židovskom práve; tieto galilejské spoločníčky Panny Márie a Ježiša, mali pre evanjelistov veľký význam, lebo boli svedkyňami Ježišových slov na kríži, keď volal Eliáša, ako si Židia mysleli (pozri kapitola Ukrižovanie); nakoľko však prorok neprišiel, bol to pre Židov ďalší dôkaz, že Ježiš nebol Mesiáš; preto bolo dôležité, že tieto zbožné ženy (spolu so strážcami hrobu) boli súčasne svedkami tajomného zmiznutia mŕtveho tela z hrobu; židovské právo (Deuteronomium 19,15)

vyžadovalo, aby hodnovernosť správy potvrdili dvaja alebo traja svedkovia, dvaja muži dobrej povesti sa rovnali trom bezúhonným ženám (pozri Christologický cyklus II.: Uzdravenie slepých); ženy síce neboli tými najlepšimi svedkami na súde, ale v apoštolskom zvestovaní svoju úlohu splniť mohli. **Išli ho pomazať** : židovské pomazanie mŕtveho presne určuje **Mišna Šabbat 23,5**: „Pripraví sa všetko, čo je potrebné pre mŕtve telo. Pomažú ho a opláchnu...“ (pozri kapitola Snímanie z križa; Christologický cyklus II.: Kristus na večeri u farizeja Šimona/Žena hriešnica). **Kameň odvalený** : nie je ani vylúčené, že spory o Ježišov prázdny hrob dali podnet na vydanie cisárskeho výnosu (gr. **Diatagma Kaisaros**) proti hanobeniu hrobu; cisár v ňom vyhlasuje, že všetky hroby sú nedotknuteľné a žiada, aby každý, kto ich hanobí alebo vykope mŕtvolu alebo ich “zo zlej vôle” dá inam alebo odnesie nápisy atď. bol predvedený pred súd; výnos končí slovami: „Každému je zakázané robiť presuny, v opačnom prípade nariaďujem, aby dotýčaný bol súdený ako hanobiteľ hrobov“; úvaha o spojitosti Ježišovho prázdneho hrobu a cisárovho nariadenia vychádza z údajného nazaretského nálezu veľkej mramorovej dosky o rozmeroch 60 x 37cm, objavenej roku 1930, do ktorej bol tento výnos vytesaný; odborníci nález, dnes umiestnený v parížskom Národnom múzeu, datujú do obdobia 50pr.Kr.- 100 po Kr. **Totíž** : gr. **gar**; celá veta sa zdá iba dodatočným oznámením už známeho faktu; jej skutočným cieľom je upozorniť alebo odkázať na určitú dôležitú myšlienku: kameň bol veľmi veľký, aby sa dal zvnútra či zvonku, ľahko a nepozorovane odstrániť (pozri kapitola Ukladanie do hrobu); zdôraznenie zázraku vzkriesenia Pána z mŕtvych. **Priniesli voňavé oleje, čo si pripravili** : podľa tejto verzie Ježišovo telo nebolo doposiaľ pomazané, iba narýchlo zabalené do plátna a uložené cez sabat, kedy bol deň pokoja (pozri kapitola Snímanie z križa). **Telo Pána** : gr. **sóma tou Kyriou**; gr. **Kyrios/Pán** = titul Boha, ktorému zodpovedá hebr. **Adonaj/Môj Pán**, ktorý nahrádzal meno **Jahve**. **Nevieme** : množné číslo slovesa, hoci v scéne vystupuje iba Mária Magdaléna, býva vysvetľované ako odraz ranej tradície o ženách pri hrobe. **Osobitne zvinutá na inom mieste** : starostlivé uloženie pásov plátna zrejme súčasťou obrany proti tvrdeniu, že hrob bol vykradnutý. **Uvidel i uveril** : podľa stredovekých interpretov “druhý učeník“, apoštol Ján, charakterizuje kontemplatívnu podobu cirkvi, zatiaľ čo apoštol Peter zastupuje podobu oficiálnu.

V tom nastalo veľké zemetrasenie (gr. **seismos**), **lebo z neba zostúpil Pánov anjel, pristúpil, odvalil kameň a sadol si naň. Jeho zjav bol ako blesk a jeho odev biely ako sneh (Matúš). Keď vošli do hrobu** (do pohrebnej jaskyne; pozri kapitola Ukladanie do hrobu), **na pravej strane videli sedieť mladíka** (gr. **neaniskos**) **oblečeného do bieleho rúcha a naľakali sa** (gr. **ekthambeisthai**; **Marek**). **Ako nad tým (že telo Pána chýba) rozpačito** (gr. **aporeó** = som rozpačitý) **uvažovali, zastavili sa pri nich dvaja mužovia** (gr. **dyo andres**) **v žiarivom** (gr. **exastraptó** = žiarim) **odeve. Zmocnil sa ich strach** (gr. **emfobos** = zdesené < **fobos** = hrozba, strach, hrôza) **i sklonili tvár k zemi (Lukáš). Ale Mária (Magdaléna) stála vonku pri hrobe** (potom čo Peter a Ján odišli domov) **a plakala. Ako tak plakala, nahla sa k hrobu a uvidela dvoch anjelov v bielom sedieť tam, kde bolo predtým uložené Ježišovo telo, jedného pri hlave, druhého pri nohách...** (pozri kapitola *Noli me tangere*; **Ján**).

Anjel sa prihovril k ženám: „Vy sa nebojte! Viem, že hľadáte Ježiša, ktorý bol ukrižovaný. Niet ho tu, lebo vstal, ako povedal. Podťte, pozrite si miesto kde ležal. A rýchlo choďte povedať jeho učeníkom: »Vstal z mŕtvych a ide pred vami do Galiley. Tam ho uvidíte (odkaz na sľub v 26,22).« Hľa, povedal som vám to.“ (Matúš). On sa im prihovril: „Nelakajte sa! Hľadáte Ježiša Nazaretského, ktorý bol ukrižovaný (gr. **staurín** = ukrižovať). **Bol vzkriesený** (gr. **égerthé**; božské pasívum). **Nieto ho tu. Hľa, miesto, kde ho uložili. Ale choďte a povedzte jeho**

učeníkom a Petrovi: »Ide pred vami do Galiley. Tam ho uvidíte, ako vám povedal (Marek)«. Ale oni (dvaja mužovia, anjeli) sa im prihovorili: „Prečo hľadáte živého medzi mŕtvymi? Niet ho tu. Vstal z mŕtvych. Spomeňte si (gr. *mimnéskomai*), ako vám povedal (gr. *kathós eipen* [naplnenie proroctvá]), keď bol ešte v Galilei: »Syna človeka musia vydať do rúk hriešnych ľudí a ukrižovať, ale on tretieho dňa vstane z mŕtvych (gr. *anasténai* = vstať z mŕtvych; **Lukáš)«. Oni (dvaja anjeli) sa jej (Márie Magdalény) opýtali: „Žena, prečo plačeš?“ **Vravela im: „Odniesli môjho Pána a neviem, kde ho položili“** (ďalej pozri kapitola *Noli me tangere*; **Ján**).**

Hľa, povedal som vám to : potvrdenie pravdivosti slov; veta zrejme slúži na odvrátenie podozrenie, že celú udalosť zinscenovali učeníci. Tam ho uvidíte, ako vám povedal : odkaz na Ježišove slová počas Poslednej večere (14,28): „Ale až budem zobudený (gr. *to egerthénai*) vás predídem (gr. *proagein* = predísť) do *Galiley.“

Rýchlo (ženy) vyšli z hrobu a so strachom i s veľkou radosťou bežali to oznámiť jeho učeníkom (Matúš). Vyšli a utekali od hrobu, lebo sa ich zmocnila hrôza a strach. A nepovedali nikomu nič (gr. *údeni úden* = dvojitý zápor: nikomu nič [zdôraznenie myšlienky]), lebo (gr. *gar* = lebo, totiž) sa báli (ženy svoju úlohu zvestovať správu nespĺnia; **Marek). Ale oni, keď vyšli z hrobu, utiekli a stále sa triasli a chveli, lebo sa báli. Ale všetko, čo im bolo nariadené, stručne oznámili tým, kto boli s Petrom. Potom sa im zjavil i sám Ježiš a od východu až do východu po nich poslal svätú a nepominuteľnú velebnosť večnej spásy. Amen (Marek, tzv.krátky záver).**

Čo im bolo nariadené, stručne oznámili : tzv.krátky záver v Markovom evanjeliu po verši 16,8 v niektorých gréckych, latinských, sýrskych a koptských rukopisoch; chýba v najlepších gréckych rukopisoch (Sinajský a Vatikánsky); tzv.dlhší záver, známy ako “Marek 16,9-20“ (pozri kapitola *Nanebovstúpenie Pána*); cieľom tzv.kratšieho záveru je uzavrieť neurčitý koniec vo vzťahu k ženám a apoštolom; jeho jazyk sa veľmi líši od ostatného Markovho textu a jednoznačne ho nenapísal evanjelista.

Tu sa rozpomätali na jeho slová, vrátili sa od hrobu a toto všetko zvestovali Jedenástim i všetkým ostatným (gr. *hoi lopoi* = zvyšok). Bola to Mária Magdaléna, Jana a Mária Jakobova. A s nimi aj iné ženy to rozprávali apoštolom (Lukáš**).**

Ráno v deň Pána Mária z Magdaly, učeníčka Pána, (deň predtým) v strachu pred Židmi, ktorí vzplanuli hnevom, neurobila pri hrobe Pána to, čo robia ženy nad zosnulými, ktorých milovali, vzala so sebou svoje priateľky a prišla k hrobu, kam bol uložený. Báli sa, aby ich Židia nevideli, a hovorili: „Keď sme nemohli plakať a biť sa do prs oného dňa, keď bol ukrižovaný, urobme to aspoň pri jeho hrobe. Ale kto nám odvalí kameň, položený pri dverách hrobu, aby sme mohli vojsť, posadiť sa k nemu a urobiť, čo sa patrí? Kameň je totiž veľký a my sa bojíme, aby nás niekto nevidel. A ak nebudeme môcť, položme aspoň ku dverám to, čo nesieme na jeho pamiatku, plačme a bime sa do prs, a potom pôjdeme domov“ (*Petrovo evanjelium**, zlomok XII; 2.-3.st.).**

Urobiť, čo sa patrí : Židia mali vo zvyku strážiť hrob svojho milovaného až do tretieho dňa jeho smrti, aby sa ubezpečili, že k pohrebu nedošlo predčasne. Čo sme nesieme na jeho pamiatku : vonné masti ako pamiatka a dar Synovi Božiemu (pozri

Christologický cyklus II.: Klaňanie troch kráľov), nie ako prostriedok na spomalenie rozkladu mŕtveho tela a zmiernenie zápachu.

Išli teda a našli otvorený hrob a pristúpili bližšie, naklonili sa a vidia, že uprostred hrobu sedí akýsi krásny mládenček, oblečený do žiarivých šiat, ktorý im povedal: „Prečo ste došli? Koho hľadáte? Snád' nie oného ukrižovaného? Vstal (z mŕtvych) a odišiel. Ak tomu neveríte, skloňte sa a pozrite sa na miesto, kde ležal, že tam nie je, vstal totiž a odišiel tam, odkiaľ bol vyslaný.“ Vtedy vyľakané ženy odišli (**Petrovo evanjelium*, zlomok XIII).

Odišiel tam, odkiaľ bol vyslaný : odišiel k Otcovi; skôr ako sa zjaví učeníkom, vrátil sa na nebesá (Ján 20,17; pozri kapitola Noli me tangere).

...prišli nejakí muži zo stráže, ktorých si Židia vyžiadali od Piláta, aby strážili Ježišov hrob, aby snád' neprišli učenici a neukradli ho, a tí oznámili predstaveným synagógy, kňazom a levitom, čo sta stalo: ako nastalo veľké zemetrasenie a „videli sme anjela, ktorý zostúpil z neba, odvalil kameň z vchodu jaskyne a usadol naň. A žiari ako sneh a ako blesk. A my sme sa veľmi naľakali a ležali sme ako mŕtvi. A počuli sme hlas anjela, ako hovorí k ženám, ktoré zostali pri hrobe: „Vy sa nebojte. Viem že hľadáte Ježiša, ktorý bol ukrižovaný. Nie je tu, bol vzkriesený, ako povedal. Pod'ťe sa pozrieť na miesto, kde ležal Pán. Chod'ťe rýchlo povedať jeho učeníkom, že bol vzkriesený z mŕtvych a že je v *Galilei“ (**Protoevanjelium Jakubovo*, oddiel XIII, 1; 4.st.).

Židia na to povedali: „Ku ktorým ženám hovoril?“ Stráže odpovedali: „Nevieme, ktoré to boli.“ Židia povedali: „V ktorú hodinu sa to stalo?“ A stráže povedali: „O polnoci.“ Židia povedali: „A prečo ste tie ženy nezadržali?“ Stráže povedali: „Pretože sme boli mŕtvi strachom a nedúfali sme, že uvidíme denné svetlo. A ako sme ich mali zadržat'?“ Židia povedali: „Ako že Boh žije, neveríme vám“ (**Protoevanjelium Jakubovo*, oddiel XVIII).

Hoci niektoré rané kompozície sa odohrávali na neutrálnom abstraktnom pozadí (mozaika v S.Appolinare v *Ravenne, 520-526), paralelne vznikali aj diela, ktoré jednotlivými prírodnými prvkami, stromom, skalou, navodzovali dojem krajiny a záhrady (Rabulov *kódex, 586). Iba ojedinele sa na pozadí objavuje Jeruzalem (maliar florentskej školy Andrea da Firenze, 1365-1368).

V základnom ikonografickom type stoja tri ženy pred sarkofágom a anjel sediaci pri prázdnom hrobe im oznamuje, že Kristus vstal z mŕtvych (Egbertov kódex, 980). Aj keď sa evanjelisti v popise jeho osoby líšia a uvádzajú jedného (Marek) alebo dvoch (Lukáš), anjela (Matúš) alebo človeka (Lukáš, Marek), vo výtvarnom umení prevážilo zobrazenie s jedným anjelom, ktorý má krídla a “rúcho biele ako sneh“. Sedí na sarkofágu alebo odvalenom vrchnáku, v jednej ruke drží žezlo, zatiaľ čo gestom druhej ruky ukazuje na prázdny hrob. Palica alebo žezlo zakončené štylizovaným kvetom ľalie upomínajú na archanjela Gabriela, zvestovateľa Božej vôle (plamenným mečom vyhánal Adama a Evu z raja, s ľaliou v ruke zvestoval Márii navštívenie Duchom Svätým). Tvar hrobu sa v umení postupne menil.

V ranokresťanskom období vyzeral ako kruhová stavba, potom ako skalný hrob – jaskyňa (pozri Christologický cyklus I.: *Boží hrob*), od gotiky má najčastejšie podobu kamenného sarkofágu, pričom vrchnák leží neďaleko neho, vo vnútri alebo cezeň sú položené plachty, do ktorých pri pohrebe zabalili Kristovo telo. Ženy stoja

pred hrobom v posvätnéj úcte, zvyčajne nesú nádoby s vonnými masťami. Vo východnej liturgii ich nazývali aj nosičkami myrhy - myrhophorami. Máriu Magdalénu je možné rozpoznať podľa dlhých vlasov a niekedy schránky na vonnú masť, pripomínajúcu výjav v dome farizeja Šimona (Lukáš 7,36-50; pozri Christologický cyklus II.: *Kristus na večeri u farizeja Šimona*). Počet žien sa rôznil, zobrazovali sa dve alebo tri, neskôr prevládli výjavy s tromi ženami. Márie niekedy prichádzajú k hrobu z oboch strán, zľava i sprava, záväzný smer ani forma nevznikli.

V rozšírenom ikonografickom type zobrazovali aj postavy vojakov, ktorých poslal Pilát strážiť Kristov hrob (pozri kapitola *Vzkriesenie Pána*). Ich počet kolíše od troch do piatich, ležia, spia (aj postojáčky) podobne ako v Zmŕtvychvstaní (Majster vyšebrodský, pol.14.st.).

Až do 13.storočia námet Zbožné ženy pri Kristovom hrobe zastupoval variant Vzkriesenia, v ktorom Kristus vychádza z hrobu a od tých čias sú postavy anjela a troch Márií niekedy prenášané do tohto typu Vzkriesenia. Výnimočne sa v umení zobrazovali doplnkové výjavy: Márie nakupujú vonné masti (Marek 16,1), Ježiš stretáva ženy (Matúš 28,9-10), Apoštol Peter pri prázdnom hrobe (Lukáš 24,12).

Starozákonné predobrazy Zbožných žien pri Kristovom hrobe:

a) Rúben nenašiel svojho brata Jozefa v cisterne (Genezis 37,29). Zášť bratov poznala medze a boli ochotní zabiť Jozefa a zaklamať otcovi. Iba Rúben cítil zodpovednosť a chcel ho vrátiť otcovi, ale nepodarilo sa mu bratov presvedčiť. Strhli z Jozefa suknicu (posmievanie sa, vyzliekanie Krista) a hodili do jamy (hrob). Spoločne sa zaviazali sľubom, že nič nevyzradia, preto sa posadili a spoločne jedli chlieb (spoločné jedlo bolo prejavom zmluvného spoločenstva [pozri kapitola *Posledná večera*]). Potom Jozefa predali Izmaelitom, ktorých karavána putovala okolo a obchodovala s látkami používanými na balzamovanie mŕtvych (uloženie do hrobu). Keď sa Rúben vrátil k cisterne (nebol s nimi, keď brata predali), v zúfalstve nariekal (nárek zbožných žien nad prázdny hrob).

b) Šunemanka žiali nad smrťou syna na ceste k prorokovi Elizeovi (2Kráľov 4,18 a nasl.). Elizeus prorokoval štedrej žene z mesta Šunem (dnešný Solem medzi pohorím Karmel a riekou Jordán), v dome ktorej často býval, že sa jej narodí syn (zvestovanie narodenia Ježiša). Po niekoľkých rokoch syn dostal úpal a zomrel. Matka ho položila na prorokovo, zavrela za ním dvere (uloženie Krista do hrobu, zapečatenie hrobu) a vybrala sa za Elizeom na vrch Karmel. Padla mu k nohám a nariekala nad smrťou syna (zbožné ženy nariekajú nad smrťou Ježiša). Verila, že ten, kto jej syna vyprosil, môže jej ho aj vrátiť. Prorok Elizeus odišiel do Šunemu a syna tajomným spôsobom, dychom, oživil (Boh Otec vzkriesil Ježiša).

c) Jóaš navštívi Elizea (2Kráľov 13,14). Keď zomieral prorok Elizeus, navštívil ho izraelský kráľ Jóaš a nariekal nad ním, lebo sa obával budúcnosti *Aramejcami ohrozovaného Izraela, keď proroka už nebude (zbožné ženy nariekajú nad prázdny hrob). Prorok položil svoje ruky na kráľove (vložit do nich božskú silu) a prikázal mu vystreliť šíp na východ, kde žili Aramejci (prorocký úkon predobrazil udalosť a privodil jej uskutočnenie).

d) Traja priatelia navštívia a utešujú Jóba (Jób 2,11 a nasl.). Boh skúšal Jóbovu vernosť a zoslal naň vrede. Jób vzdoroval pokušeniam manželky a nezhrešil proti Bohu slovami, neprekliat svoj osud (Ježiš vzdoruje pokušeniu v Getsemane). Traja priatelia došli za Jóbom a keď videli jeho stav (nespoznali ho) a utrpenie, vypukli v usedavý plač (zbožné ženy nariekajú nad smrťou Ježiša). Potom si sadli na zem vedľa neho a zostali tak sedem dní a sedem nocí. Nikto ho slovom neoslovil (pokladali ho za mŕtveho).

e) Nevesta hľadá svojho ženícha (Veľpieseň 3,1). Nevesta (Izrael) hľadala svojho ženícha (Mesiáša), po ktorom veľmi túžila, ale nenachádza ho. Stretla strážcov (anjeli) a vypytovala sa ich na neho. Len čo

od nich odišla, našla ho (Kristus sa zjavuje zbožným ženám opúšťajúcim prázdny hrob). **f) Achímaas a *Kúšijec bežia zvestovať víťazstvo Dávidovi (2Samuelova 18,19 a nasl.).** Kráľ Dávid zavrhol svojho tretieho syna Absolona pre bratrovraždu, ale po nejakom čase mu odpustil a opäť ho zahrnul svojou priazňou. Absolón však podnietil vzburu proti otcovi a chcel ho pripraviť o vládu i život. Napokon bol porazený a napriek otcovým príkazom zabitý kopijou, keď visel za vlasy na strome (Ježiš zavesený na kríži prepichnutý kopijou). Achímaas a Kúšijec priniesli kráľovi Dávidovi správu o smrti jeho syna, ktorá bola súčasne zvesťou o Dávidovom víťazstve (zbožné ženy prinášajú správu o smrti, ale aj zmŕtvychvstaní - víťazstve Ježiša Krista). **g) Saul dostáva znamenie pri hrobe Ráchel (1Samuelova 10,2).** Prorok Samuel pomazal prvého židovského kráľa Saula, čo dalo jeho osobe posvätný charakter a urobilo z neho Jahveho vazala. Potom mu prikázal, aby sa zastavil pri hrobe pramatky všetkých Izraelitov a manželky Jáкова, Ráchel (pravdepodobne súčasť židovskej korunovačnej ceremónie). Tam stretol dvoch mužov (Božích poslov, anjelov), ktorí Saulovi povedali: Našli sa oslice, ktoré si išiel hľadať (Kristus poveruje Petra: Pas moje ovce; Ján 21,16). Saul od anjelov dostal trojnásobné znamenie o povahe úloh, ktorými ho poveril Jahve - spravovať a chrániť Izrael (anjeli poverili zbožné ženy úlohou šíriť zvesť o zmŕtvychvstaní Krista).

*

Vzkriesenie Krista. To, že učeníci Ježišov hrob v nedeľu ráno objavili prázdny, uvádzajú rôznym spôsobom všetky evanjeliá, preto je udalosť prijímaná ako hodnoverná kresťanská tradícia. Teórie, ktoré neberú do úvahy doslovné vzkriesenie Ježišovho tela, považuje cirkev za špekulatívne.

Ježiš sám tri razy kriesil mŕtvych (Jairovu dcéru, syna naimskej vdovy a Lazára; pozri Christologický cyklus II.). Cirkev tieto prípady interpretuje skôr ako oživovanie než ako kriesenie z mŕtvych, lebo sa nedochovala žiadna (kanonická ani apokryfná) správa o tom, že by sa s niektorými z týchto ľudí udialo viac ako to, že sa prinavrátili k životu.

Zdôrazňovanie oživovania má pre cirkev svoj význam, lebo je v súlade s Pavlovým vyhlásením, že Kristus bol vzkriesený ako prvý z tých, ktorí zomreli (1Korinťanom 15,20). Avšak správy o zázrakoch oživovania, ktoré Kristus vykonal, ho predstavujú ako pána nad smrťou, čo je zreteľné aj z jeho proroctva, že on sám bude vzkriesený tri dni po ukrižovaní (Marek 8,31; 9,31; 10,34). Pre cirkev je to dôležitý bod, lebo Krista ukazuje ako zvrchovaného pána situácie.

Potom, čo anjeli skupine žien zvestovali, že Kristus vstal z mŕtvych, stretával sa počas niekoľkých týždňov so svojimi učeníkmi. Evanjeliá a apoštol Pavol (1Korinťanom 15,4-11) spoločne dokladajú desať odlišných stretnutí so vzkrieseným Ježišom z doby bezprostredne po onom nedeľnom ráne. Vzhľadom na rôznorodý a väčšinou celkom neočakávaný charakter zjavení a fakt, že sa uskutočnili pred skupinami svedkov jednotlivcami aj zástupmi, veriaci nepochybujú, že zjavenia Ježiša neboli halucináciou, ani tajnou dohodou alebo plánovaným podvodom. Z týchto dôvodov cirkev dospela k názoru, že Ježiš vstal z hrobu telesne a pritom s telom neobmedzovaným časom a priestorom, schopným napríklad prechádzať dverami (Ján 20,19-23), lámať chlieb a jesť (*Večera v Emmauzoch*), s telom, ktoré bolo možné spliesť si so záhradníkom (*Noli me tangere*) alebo s pútnikom (*Cesta do Emmauz*). Týmto spôsobom sa Ježiš zjavoval niekoľko týždňov. Jeho nová existencia bola tajomne skrytá pred nepriateľmi a nezasvätenými obyvateľmi, viditeľná iba tým, ktorí dostali milosť viery. Keď Ježiš svojich stúpencov presvedčil o svojom víťazstve nad smrťou a

ubezpečil ich, že sa môžu spoliehať na jeho pomoc, aj keď bude od nich vzdialený, opustil ich spôsobom, ktorým jasne ukázal, že jeho telesná prítomnosť už nie je nutná (Skutky 1,9-11).

Apoštol Pavol zaznamenáva niektoré z Kristových zjavení, ale prázdny hrob výslovne nespomína. Z toho niektorí bádatelia vyvodzujú, že v ranej kresťanskej tradícii tento údaj chýbal. Niektorí skeptici v otázke vzkriesenia sa domnievajú, že učeníci prišli k nepravému hrobu, kde im mládenec oblečený do bieleho odevu povedal: "Nie je tu" a myslel tým, že leží v inom hrobe. To však teológia považuje za čiru špekuláciu, ktorá vysvetľuje menej ako vyvoláva rad ďalších otázok. Skutočne je nepravdepodobné, aby všetci, priatelia aj nepriatelia, zabudli na polohu Kristovho hrobu. Navyše, keď prvé kázne učeníkov kládli taký dôraz na Kristovo vzkriesenie, je isté, že úrady nešetřili snahou objaviť telo Ukrižovaného. Preto pokiaľ bol hrob prázdny, ponúkajú sa iba tri možnosti: buď telo odniesli priatelia, alebo ho ukradli nepriatelia, alebo Kristus vstal z mŕtvych.

Pokiaľ ide o prvú hypotézu, všetky dochované dôkazy ukazujú, že učeníci na nejakú krádež ani nepomysleli a od večera Veľkého piatku, dňa ukrižovania, prepadli beznádeji. Malomyselní a vystrašení sa skrývali pred sfanatizovanými Židmi (Ján 20,19). Navyše Matúš pripomína, že k hrobu bola postavená stráž, takže telo nemohli ukradnúť, aj keby chceli. Je tiež nanajvýš nepravdepodobné, že by onedlho tí istí učeníci vládali znášať utrpenie za svoje kázne o zmŕtvychvstaní Krista, kedy mali pochybnosti o zázraku vzkriesenia a jeho dôsledkoch na posmrtnú budúcnosť každého z nich. Niektorí boli uväznení, iní popravení: Bartolomeja stiahli z kože, Filipa, Pavla, Petra a Ondreja ukrižovali. Mučenícku smrť zrejme podstúpil aj Jakub Mladší, Jakub Starší, Júda Tadeáš, Šimon a Matej. Iba apoštol Ján sa zrejme dožil pokročilého veku a zomrel prirodzenou smrťou. Ľudia zvyčajne nedokážu priniesť veľké obete za niečo, o čom vedia, že to je iba lož a podvod. Navyše ak novovzniknutá kresťanská sekta úradom natoľko prekážala, že ju prenasledovali, potom kňazi iste ochotne zaplatili za informáciu ohľadne krádeže tela. Prípud Judáša dostatočne dokazuje, že zradca sa mohol objaviť aj vo vlastných radoch. Preto je takmer isté, že telo neukradli kresťania.

Rovnako ťažké je obhájiť názor, že telo ukradli nepriatelia učeníkov. Nič by tým nezískali, iba by podporili vznik chýrov o vzkriesení a presne tomu sa snažili vyhnúť. Matúš (28,12-15) priamo píše o sprisahaní veľkňazov a strážcov hrobu, ktorí sa dohodli, že radšej obvinia učeníkov z krádeže mŕtvol, než aby pripustili, že telo tajomne zmizlo. Navyše Pilátova stráž pri hrobe pre nich predstavovala rovnakú prekážku ako pre Ježišových stúpcov.

Najpádnejším argumentom ale je, že veľkňazi neukázali telo vo chvíli, keď učeníci začali kázať a kládli na vzkriesenie Ježiša mimoriadny dôraz, lebo predstavovalo ústredný bod kresťanského učenia. Keby za tejto situácie ich nepriatelia ukázali telo Ukrižovaného, rodiaca sa kresťanská cirkev také zosmiešnenie zrejme neprežila. Mlčanie a nepokoj Židov je preto pre cirkev rovnako významným dôkazom pravdivosti vzkriesenia ako svedectvá prvých kresťanov.

Pre veriacich sú dôkazom existencie vzkriesenia tiež zjavovania Pána. Evanjeliá a Pavlov Prvý list Korinským (15) uvádzajú jedenásť zjavení rôznym ľudom. Obťažnosť ich zosúladenia spočíva vo vzájomnej nezávislosti jednotlivých opisov. Neexistuje pri nich žiadne schematické opakovanie, avšak v podstatných faktoch sa zhodujú. Zjavení sa zúčastnilo množstvo rôznych svedkov. Niekedy Krista videli jednotlivci, inokedy väčší počet, napríklad jedenásť apoštolov (Ján 20,19-23, Lukáš

24,34; Marek 16,14; Matúš 28,16-20; 1Korinským 15,1 a nasl.), ale aj päťsto stúpencov (1Korinským 15,6). Medzi svedkami bolo muž i ženy.

V súvislosti s vierou vo vzkriesenie Krista zohral dôležitú úlohu apoštol Pavol. Bol to vzdelaný muž a nepatrilo k tým, ktorí by niečomu ľahko uverili. Navyše v tom čase kresťanov nenávidel, prenasledoval a vo vzkriesenie Krista uveril až päť rokov po ukrižovaní.

O veľkej premene, ktorou prešli učeníci, svojim pôvodom "ľudia synagógy a Zákona", *židokresťania, svedčí aj ich bohoslužba. Židia sa pevne držali starých náboženských zvykov a svätili sabbat, ale učeníci začali svätiť namiesto sabbatu nedeľu, prvý deň týždňa, nakoľko ňou oslavovali vzkriesenie Krista. Slávili ju Večerou Pána, ktorá však nebola smutnou spomienkou na pamiatku mŕtveho, ale slávnosťou vďakyvdania za požehnanie večného života, ktoré im prináša vzkriesený, živý Pán (Kolosenským 2,12). Vzkriesenie dávalo zmysel všetkému ich správaniu.

Skeptici vzkriesenia a stúpenci rozumových interpretácií pripúšťajú možnosť, že Kristus v skutočnosti nezomrel, iba upadol do bezvedomia a neskorší chlad v hrobe ho zobudil. Aj také tvrdenie vyvoláva rad otázok. Čo sa s ním stalo, ako sa dostal z hrobu, prečo o ňom neskoršie nepočujeme? Ďalší sa domnievajú, že učeníci sa stali obeťou halucinácií.

O podobných javoch však platí, že majú sklon sa opakovať, ale zjavenia Krista náhle ustávajú. Navyše halucinácie sú zvyčajne záležitosťou jednotlivca, zatiaľ čo v tomto prípade videlo vzkrieseného Krista päťsto ľudí (1Korinským 15,6) a Pavol upozorňuje, že väčšina z nich ešte žije, čiže môže dosvedčiť jeho slová.

Jednako len veľa súčasných bádateľov možnosť fyzického zázraku, vzkriesenia Ježišovho tela, rozhodne popiera. Súdia, že Ježišove kosti ležia v palestínskej pôde, že Ježiš "vstal do kresťanskej zvesti" a stal sa legendou, že učeníci mohli zistiť, že prežil, a preto začali kázať, že "žije". Zmenu v správaní učeníkov si vysvetľujú tým, že keď zistili, že Ježiš žije, sami "ožili". Treba pripustiť, že symbolické vyjadrovanie bolo pre raných kresťanov typické. Faktom zostáva, že akékoľvek dôkazy ohľadne krádeže tela a vzkriesenia, nech vychádzajú z radov *apologétovej alebo skeptikov, vždy budú iba otázkou presvedčenia a rozdielného vzťahu ku kategóriám viera a rozum. Nedá veľa námahy spochybniť akýkoľvek argument obhajcov vzkriesenia, tým skôr, ak pri hľadaní dôkazov posvätnosti oslovujú rozum. Svätosť sa nedokazuje, tak ako sa neobjasňuje viera, lebo viera sa verí. Paradoxne čím viac rozumových dôkazov dostane, tým je slabšia a zraniteľnejšia.

Názvy: Ženy pri hrobe, Tri Márie pri hrobe, lat. Christus apparet sanctis mulieribus, tal. Apparizione alle pie donne, nem. Freuen am Grabe, angl. Apperance of Christ to the Holy Women.

VZKRIESENIE KRISTA/ZMŔTVYCHVSTANIE KRISTA

KRISTUS SA ZJAVUJE MÁRII MAGDALÉNE/NOLI ME TANGERE

(Marek 16,9; Ján 20,14-18)

*

Ked' ráno v prvý deň týždňa vstal z mŕtvych, zjavil sa najprv Márii Magdaléne (*gr. Magdalinís*), z ktorej kedysi vyhnal sedem zlých duchov. Ona išla a zvestovala to tým, čo s ním bývali a teraz boli smutní a plakali. Ale oni, keď počuli, že žije a že ho videla, neverili (*úryvok z tzv.dlhého záveru; pozri kapitola Nanebovstúpenie Pána; Marek*). **Ale Mária stála vonku pri hrobe** (*gr. estékei pros tó mnémeió exó; gr. exó = vonku*) **a plakala** (*gr. klaiúsa < klaió = nariekam*). **Ako**

tak plakala, nahla sa do hrobu a videla dvoch anjelov (gr. *dyo angeloí*) **v bielom sedieť tam, kde bolo predtým uložené Ježišovo telo, jedného pri hlave, druhého pri nohách. Oni sa jej opýtali: „Žena, prečo plačeš?“ Vravela im: „Odniesli** (gr. *éran*) **môjho Pána a neviem** (gr. *úk oída*), **kde ho uložili.“ Keď to povedala, obrátila sa** (gr. *eis ta opisó* = dozadu) **a videla tam stáť Ježiša; no nevedela, že je to Ježiš. Ježiš sa opýtal: „Žena, prečo plačeš** (gr. *me klaies*)? **Koho hľadáš? Ona mu v domnienke, že je to záhradník** (gr. *ho kepúros*), **povedala: „Pane, ak si ho ty odniesol** (gr. *airen* = vziať), **povedz mi, kde si ho uložil, a ja si ho vezmem** (gr. *kagó auton aró*).“ **Ježiš ju oslovil: „Mária!“ Ona sa obrátila a po hebrejsky mu povedala: Rabbuni,“ čo znamená Učiteľ. Ježiš jej povedal: „Už ma nedrž (gr. *mé mú haptú* [vo význame nezdržiavaj]; gr. *haptó* = nedotýkam sa [kvôli požehnaniu]), **ved' som ešte** (gr. *úpó*) **nebol nevystúpil** (gr. *gar anabebéka*) **k môjmu Otcovi; ale chod' k mojim bratom** (gr. *pros tús adelfús mú*) **a povedz im: Vystupujem** (gr. *anabainó*) **k môjmu Otcovi** (gr. *pros ton Patera mú*) **a vášmu Otcovi** (gr. *kai Patera hymón*), **k môjmu Bohu** (gr. *kai Theon mú*) **a vášmu Bohu** (gr. *kai Theon hymóna*).“ **Mária Magdaléna išla** (gr. *erchetai*) **a zvestovala** (gr. *angellúsa*) **učenikom: „Videla som Pána** (gr. *eídon ton ho Kyrios*; *eídon* = vzhliadam, pozorujem),“ **a že jej toto povedal (Ján).****

Vyhnal sedem zlých duchov : udalosť spomínaná v Lukášovi 8,6 (pozri kapitola Zbožné ženy pri Kristovom hrobe). **Plakala** : gr. *klaiúsa*; negatívny výklad: plač ako výraz neviery a nepochopenia veci zmŕtvychvstania; podobne nárek Ježiša nad nevierou učeníkov pri Vzkriesení Lazára (pozri Christologický cyklus II.); pozitívny výklad: plač ako výraz lásky a odhodlania. **Že je to záhradník** : nedostatočná viera umocnená pomýlením si zmŕtvychvstalého Ježiša so záhradníkom; juhovýchodne od Golgoty sa rozkladali Herodesove záhrady (pozri kapitola Ukrižovanie); odkaz na záhradný hrob (pozri kapitola Ukladanie do hrobu); ranokresťanské dokumenty informujú, že podľa židovskej verzie ukradol telo z hrobu záhradník; niektorí interpreti vidia v „záhradníkovi“ náznak „pravého darcu života a vládcu rajskej Božej záhrady“ (pozri Apokalyptický cyklus: Nebo, raj). **Mária** : gr. *Mariam* < hebr. *Mirjam* < egpt. *Marje* = milovaná; tento výraz sa dáva do súvislosti s egyptským „meri Amun“ - milovaná (boha) Amona, s *koptským „merit amm“ - podobného významu, alebo s *akkadským „rjm“ - (Boží) dar, *aramejským menom *Marjam* - Pani alebo Kvapka mora (pozri Christologický cyklus I.: Madona). **Rabbuni**: hoci Ján tvrdí, že ide o hebrejčinu, je to aramejský výraz: Mój Majster; čiastočné vyznanie viery v Ježiša ako Syna Božieho; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly; pokus o návrat k pôvodnému jazyku oslovenia a dôvernosti. **Už ma nedrž** : nezdržiavaj ma, nie, nedotýkaj sa ma, ako by mohlo vyplývať z lat. *Noli me tangere*; nebol iný dôvod, aby sa Mária nedotkla vzkrieseného Krista, ktorý si zázrakom zachoval svoju telesnú existenciu, a preto mohol nielen prechádzať dverami, zázračne miznúť pred zrakmi, ale aj jesť a lámať chlieb (pozri kapitola Večera v Emauzoch); nemožnosť obnoviť niekdajší dôverný vzťah Učiteľa a milovanej učeníčky, Ježiša a Márie Magdalény. **Videla som Pána** : gr. *Kyrios/Pán* = titul Boha, ktorému zodpovedá hebr. *Adonaj*/Mój Pán, ktorý nahrádzal meno *Jahve*.

Povedal Peter Márii: „Sestra, vieme, že t'a Spasiteľ miloval nad ostatné ženy. Povedz nám Spasiteľove slová, ktoré si pamätáš, tie, ktoré poznáš a my nie, ani sme ich nepočuli!“ Mária odpovedala, hovoriac: „To, čo je vám skryté, to vám poviem.“ A začala im vyprávať tieto slová: „Ja,“ vravela, „som videla Pána vo videní a povedala som mu: »Pane, videla som t'a dnes vo videní.« Odpovedal a povedal mi: »Blahoslavená, že si nebola otrasená, keď si ma videla. Vždy miesto, kde je myseľ, tam je poklad.« Povedala som mu: „Pane, teraz ten, kto

má videnie, nazrie (cez) dušu, (alebo) cez ducha?“ Spasiteľ povedal, hovoriac: „Nevidí cez dušu ani ducha, ale mysl'ou (gr. *nús*), ktorá (je) uprostred tých dvoch... (Máriino evanjelium*, zlomok 10, Berlínsky *gnostický kódex, zač. 3.st.).“**

Spasiteľ t'a miloval nad ostatné ženy : Peter pripúšťa Máriino prvenstvo iba vo vzťahu k učeníckam, nie mužom učeníkom; odmieta skutočnosť, že prvý sa zjavil práve ženám (pozri kapitola Zbožné ženy pri hrobe). Nevidí cez dušu ani ducha, ale mysl'ou : pre človeka je dôležitá myseľ, t.j. poznanie tajomstiev ukrytých vo viere pomocou vyššieho kozmického poznania Boha a nadzmyslového sveta.

...Keď Mária povedala toto, zmlkla, lebo potiaľ s ňou hovoril Spasiteľ. Odpovedal však Ondrej a povedal bratom: „Povedzte, čo vravíte tomu, čo nám vyprávala. Ja však neverím, že Spasiteľ toto povedal. Ved' veru sú tieto učenia (plné) iných myšlienok.“ Peter odpovedal a hovoril podobne. Spýtal sa ich (učeníkov) ohľadne Spasiteľa: „Vari hovoril so ženou tajne a bez nás (a) nie verejne? Máme sa sami obrátiť a všetci počúvať ju? Vybral si ju skôr ako nás?“ Vtedy Mária plakala a vravela Petrovi: „Môj brat Peter, čo si myslíš? Myslíš si, že som si tie (učenia) sama vymyslela vo svojom srdci, alebo že klamem o Spasiteľovi?“ Lévi odpovedal a povedal Petrovi: „Peter, ty si večne nahnevaný. Teraz t'a vidím, ako sa hádaš so ženou na spôsob protivníkov. Ak ju Spasiteľ urobil (toho) hodnou, kto si potom ty, aby si ju odmietal. Iste ju Spasiteľ spoľahlivo znal. Preto ju miloval viac ako nás. Skôr sa hanbíme, oblečme dokonalého Človeka a urobme jej (Márii) zo seba tak, ako nám prikázal on, a pod'me kázať evanjelium a neklásť iné vymedzenia, ani iné zákony okrem tých, čo povedal Spasiteľ... (Máriino evanjelium*, zlomok 14).**

*Vybral si ju skôr ako nás : žiarlivosť; spochybňovanie slov Márie, Ježišovej milovanej učeníčky, spochybňovalo aj rozhodnutia a slová Ježiša Spasiteľa. Vymyslela vo svojom srdci : srdce pre Židov bol orgán porozumenia a rozmyšľania; pre Rimanov a stredovekých Európanov všeobecne orgán zmyslovosti alebo citovosti (pozri Christologický cyklus I.: Madona - obrazový typ Matka cirkev: Mária zobrazovaná s knihou, čítajúca, Christologický cyklus II.: Obetovanie Ježiša, Dvanásťročný Ježiš v chráme). Lévi : Lévi syn Alefov = apoštol Matúš (pozri Christologický cyklus II.: Povolanie Matúša). Hádaš so ženou na spôsob protivníkov: prezieravo a útočne, nie ako brat vo viere; iba Spasiteľ rozhoduje, komu a čo zjaví; Peter bol známy svojím odporom k ženám. Oblečme dokonalého Človeka : zrejme *gnostické prirovnanie Duše oblečenej do rúcha mystického poznania; aby namiesto zbytočných rozporov obliekli dokonalú duchovnú ľudskosť a išli šíriť evanjelium. Urobme jej zo seba tak : vzdajme jej úctu, počúvajte ju. Neklásť iné vymedzenia : neuberat' ani neinterpretovať Pánovo poslanstvo po svojom.*

Šimon Peter im (učeníkom) povedal: Nech Mária (Magdaléna) od nás odíde, lebo ženy nie sú hodné života (večného). Ježiš povedal: Dávajte pozor! Povediem ju, aby som ju urobil mužnou (schopnou dokonalej duchovnej ľudskosti), aby sa stala živým duchom (mala dar Ducha Svätého), mužným podobne ako ste vy. **Hovorím vám: Každá žena, ktorá sa urobí mužnou, vstúpi do kráľovstva nebies“ (**Tomášovo evanjelium*, Logion 112; 2.st.).**

Ženy nie sú hodné života : apoštol Peter vystupuje ako hovorca Ježišových žiakov, ktorí vytláčajú ženy zo svojho stredu. Mužným podobne ako ste vy : mužnosť v tejto súvislosti nepredstavuje fyzickú mužnosť alebo statočnosť, ale prekonanie rozdielov pohlaví asketickým potláčaním sexuality, ktorým sa človek približuje k Bohu.

„V *Evanjeliu Nazorejcov sa hovorí: Židia vsadili toho Jozefa (z Arimatie) do žalára a pripútali ho k stĺpu, lebo ho (Ježiša) úctivo pochoval. On sa mu po vzkriesení zjavil v žalári skôr ako Márii Magdaléne a zo žalára ho oslobodil“ (Židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok XIII; Hugo de Saint-Cher, pol.13.st.).

Námet Noli me tangere sa objavuje vo výtvarnom umení už od 4.storočia, a to najprv v iluminovaných rukopisoch (Egbertov *kódex, 980). Niekedy tento námet zastupuje *Zmŕtvychvstanie Pána* (Majster Theodorik, nástenná maľba v kaplnke Sv.Kríža na Karlštejne, 1365).

Spočiatku sa kompozícia zameriava iba na dve postavy. Dej sa odohráva v záhrade neďaleko Golgoty, pri Kristovom hrobe. Už v prvých kompozíciách zobrazovali nielen hrob samotný, ale pomocou stromov navodzovali aj záhradu (Egbertov kódex). Od neskorej gotiky situovali scénu do hlbokaj a starostlivo budovanej krajiny.

V klasickom ikonografickom type Mária kľáči pred Kristom, alebo sa pred ním skláňa, zatiaľ čo on väčšinou odmietavým gestom uhýba pred jej vystretými rukami. Od 9.storočia Krista zobrazovali so svätožiarou, v odeve a plášti, neskôr s hornou polovinou tela čiastočne odhalenou, aby bolo vidieť aj rany po ukrižovaní. V ruke drží kríž alebo zástavu vzkriesenia ako znak víťazstva (miniatura salzburskej maliarskej školy, 1140; Klostemburský oltár, 1329). Na obrazoch talianskeho protorenesančného maliara Giotto di Bondone (nástenné maľby v padovskej Arene, 1305-1310) je aj nápis Victor Mortis (Víťaz nad smrťou).

Od neskorej renesancie Kristus nemá kríž a rukou ukazuje na nebesá (taliansky neskororenesančný maliar Corregio, 1515). Nakoľko evanjelista Ján uvádza, že si Mária pomýlila Ježiša so záhradníkom, v gotickom umení a prirodzene i neskôr Ježiša zobrazovali v záhradníckom odeve, s klobúkom a rýľom a s výraznými ranami po klincoch na rukách a nohách (miniatura lobkovického *graduálu, 1500; flámsky barokový maliar Peter Paulus Rubens, 17.st.). Magdaléna, občas so svätožiarou, kľáči, niekedy sa skláňa. Svoj *atribút, nádobu na masť, drží v ruke, prípadne leží vedľa jej nôh.

V rozšírenej verzii zobrazovali aj Ježišov hrob vo forme *sarkofágu, jaskyne či dokonca ako sarkofág v jaskyni (nemecký maliar a grafik Albrecht Altdorfer, zakladateľ nemeckej krajinomalby; 1538; pozri kapitola *Ukladanie do hrobu*).

Kompozíciu niekedy dopĺňajú anjeli sediaci na otvorenom hrobe (holandský maliar Rembrandt van Rijn, 1651) alebo vojaci strážiaci hrob (Giotto di Bondone, †1337), prípadne je výjav spojený s návštevou troch Márií pri hrobe. Námet zobrazovali v rámci *pašiového cyklu* (pozri Christologický cyklus I.), na oltároch zasvätených Márii Magdaléne, často v scénach s príbehmi zjavení zmŕtvychvstalého Krista. Zriedkavou doplnkovou scénou sú Apoštoli pri prázdnom hrobe.

*

Mária Magdaléna, presnejšie Mária z Magdaly alebo Mária Magdalská, je postava, ktorej meno sa viaže ku galilejskému mestečku Magdala.

Pred *pašiami sa objavuje iba u Lukáša (8,2). Tu sa dozvedáme, že medzi ženami uzdravenými od zlých duchov a chorôb, ktoré sa pripojili ku Kristovi a jeho učeníkom, bola Mária, nazývaná Magdalská. V stredoveku bola stotožňovaná aj s hriešnicou z Lukáša 7 (pozri Christologický cyklus II.: *Kristus na večeri u farizeja Šimona*). Bádatelia však pochybujú, že ide o tú istú osobu, lebo keby Lukáš vedel, že Mária z 8.kapitoly je tá istá osoba ako zo 7.kapitoly, dá sa predpokladať, že by toto spojenie výslovne uviedol.

Dnešní biblisti tvrdia, že spojenie Márie Magdalény s kajúcnou prostitútkou je chybou, ktorá vznikla nepochopením textu Lukáša (7) a súčasne zámenou troch rôznych osôb. Omyl má na svedomí pápež Gregor Veľký (†604), najvplyvnejší autor stredoveku, ktorý vydal vyhlásenie, že Mária Magdaléna bola hriešnou ženou a neviestkou ľutujúcou svojich hriechov. Vatikán toto vyhlásenie roku 1969 odvolal, avšak ďalej pokladá Máriu Magdalénu za padlú ženu.

Mária Magdaléna opäť vstupuje do deja v príbehu *Ukrižovania*, v ktorom sa stáva (výtvarné umenie) jednou z hlavných postáv pod krížom, symbolizujúcou hlavné ľudské vlastnosti, hriešnosť a kajúcnosť. Potom sa opäť objavuje, tentoraz ako dôležitý svedok Kristovho zjavenia.

Legendy a apokryfy obohatili jednoduché biblické správy o detaily, niekedy aj o prekvapivé "odhalenia" *Voraginova Legenda aurea z 13.storočia z Márie Magdalény urobila kráľovskú dcéru, ktorá po otcovi zdedila hrad Magdalum, zatiaľ čo jej sestre Marte pripadla dedina Betánia a Lazárovi časť Jeruzalemu (pozri Christologický cyklus II.: *Ježiš v dome Marty a Márie*).

V *Byzancii sa hovorilo, že Mária Magdaléna odišla do Efezu s Pannou Máriou a apoštolom Jánom, z ktorého neskoršia tradícia urobila jej odmietnutého snúbenca, keď si ho Ježiš k sebe povolal medzi učeníkov. Mária Magdaléna podľa týchto povestí zomrela v Efeze a bola tam pochovaná. Východné cirkvi spájajú úctu k ostatkom Márie Magdalény s mestami Efez a Konštantínopol. V 8.storočí údajne videl jej hrob anglický biskup Willibald (†787), ktorý cestoval po *Svätej zemi a navštevoval miesta spojené s Kristovým životom, mníchov a pustovníkov.

Na Západe tvrdili, že ostatky Márie Magdalény sa nachádzajú vo francúzskom Vezelay. Biskup Gregor z Tours (†594) predkladá iný príbeh: Mária Magdaléna v sprievode sv.Maximina odišla do Aix-en-Provence v *Gallii.

V 12.storočí už vznikla tzv.provensálska legenda o Márii Magdaléne, jej bratovi Lazárovi, Marte a biskupovi Maximinovi, ktorí sa stali misionármi v Provenciansku; v Marseille z Božej vôle zakotvila ich loď, bez vesiel, kormidla a plachiet, vedená iba anjelom (pozri Christologický cyklus II.: *Vzkriesenie Lazára*; Christologický cyklus I.: *Svätý grál, Turínske plátno*). Tu Mária Magdaléna hlásala evanjelium pohanskému obyvateľstvu a mnohých pokrstila. Námet sa vyskytuje najmä v kostoloch zasvätených Márii Magdaléne. Zrejme najzaujímavejšou pamiatkou je kostol La Madelaine v Paríži, postavený na oslavu Napoleona Bonaparta. Legenda pokračuje tridsaťročným pustovníckym životom Márie Magdalény v jaskyni neďaleko Sainte Baume, čo s obľubou zobrazovali novovekí maliari (Peter Brandl, 1693-94). Podľa tejto verzie Mária bola pochovaná v Tarascone v južnom Francúzsku a bola anjelmi vynesena na nebesá. Nanebovzatie Márie Magdalény v opustenom horskom údolí neďaleko Sainte-Baume, ktoré je dnes pútnickým miestom, je dôležitou súčasťou legendy: sedemkrát denne prilietali anjeli dolu a vynášali Magdalénu na nebesá, aby mohla vidieť blaženosť, ktorá čaká na spravodlivých.

Najranejšie zobrazenia ju ukazujú čiastočne zahalenú, vznášajúcu sa hore v zbožnom postoji. V barokovom umení je nahá alebo čiastočne zakrytá dlhými vlasmi a niekedy leží uprostred oblakov ako Venuša. Nesú ju anjeli, z ktorých jeden drží jej atribút, nádobu s olejom. Zdola sa na ňu pozerá pustovník, ktorý raz bol svedkom jej výstupu na nebo a správu o tom doniesol do Marseille. Jej nadpismi sú „Ne desperitis vos qui peccare soletis, exemplo meo vos reparate Deo“ („Nezúfajte, kto ste prepadli hriechu; obnovte sa svojím príkladom a cez Boha“) a „Optimum partem elegit“ („Vybrala si dobre“; pozri Christologický cyklus II.: *Ježiš v dome Marty a Márie*). Mária Magaléna je zobrazovaná dvomi spôsobmi: a) Pred svojím obrátením v prepychovom odeve, ozdobená šperkmi a v rukaviciach, typ svetskej lásky. Po svojom zrieknutí sa svetských márností odkladá svoj plášť a šperky v prítomnosti Marty a niekedy aj Krista. Prevrátená šperkovnica jej leží pri nohách. b) Ako kajúcnica má na sebe prostý plášť alebo je nahá, zahalená iba svojimi dlhými vlasmi. Zvyčajne má pri sebe krucifix a lebku, niekedy tiež bič a trňovú korunu. Číta si alebo medituje alebo v barokovom umení zdvíha uplakané oči k videniu anjelov na nebi. Scéna býva umiestnená pri vchode do jaskyne. Naratívne scény vychádzajú z evanjelií a stredovekej francúzskej legendy.

Príbeh putovania Márie Magdalény do Provensálska je založený na legendách o inej napravenej kurtizáne, Márii Egyptskej. Možno v pozadí je iba náhoda, prastará pevnosť Magdala severne od Addis Abeby v Etiópii. Legendy o Márii Egyptskej boli vo Francúzsku rozšírené oveľa skôr. Napriek nesmiernej obľúbenosti francúzskej verzie legiend do Márii Magdaléne (Krištof Diezenhofer postavil pre grófa Serváca Ignáca Engela z Engelflusu kaplnku napodobňujúcu kaplnku Márie Magdalény v Marseille; podobnú dal postaviť francúzsky generál Jean de la Crone na Svätej Hore pri Příbrami), možnosti pobytu Márie Magdalény vo Francúzsku odmietajú prakticky všetci moderní bibliisti.

Legendy o Márii Magdaléne do Provensálsku a legenda o napravenej kurtizáne Márii Egyptskej v 5.storočí splynuli a sa hrdinky oboch príbehov stotožnili. Podľa Johna Moshua žila istá Mária ako pustovníčka v Palestíne. Jej hrob navštívil Cyril zo Scythopolu, kresťanský svätec, ktorý v spise „Život Cyriaka“ spomína, ako jeho dvaja žiaci stretli na púšti za Jordánom pustovníčku a pri druhej návšteve ju našli mŕtvu a pochovali ju. Podľa tejto legendy bola Mária Egyptanka, ktorá opustila ako dvanásťročná rodičovský dom a odišla do Alexandrie, kde žila sedemnášť rokov ako prostitútka. Keď mala dvadsať deväť rokov, zo zvedavosti sa pripojila k púti do Jeruzalemu a platila za cestu loďou tak, že sa ponúkala námorníkom. Po príchode do Svätého mesta jej tajomná sila zabránila vstúpiť do kostola. Keď zdvihla oči k obrazu Panny Márie, dostala pokyn, aby odišla za Jordán, kde nájde pokoj duše. Kúpila si tri pecne chleba a odišla do púšte za Jordánom, kde sa po celý zvyšok života živila datľami a bobuľami. Keď sa jej zodrali šaty, narástli jej vlasy, ktoré ju celú zahalili. Hoci nevedela čítať, bola zázračne poučená o kresťanskej viere. Mních Zosimus ju náhodou stretol v púšti, zahalil ju do svojho plášťa a vypočul si jej životný príbeh. Sľúbil, že sa s ňou stretne na tom istom mieste na nasledujúci Zelený štvrtok, na výročie Poslednej večere, a prinesenie jej sviatosť prijímania. Na budúci rok, keď opäť išiel touto cestou, Mária Egyptská sa zázračne prepravila cez Jordán, bola prenesená anjelom, aby eucharistické dary dostala. Pri svojej tretej návšteve Zosimus našiel iba jej mŕtve telo, ktoré mu pomohol pochovať lev (lev vyhrabávajúci labami hrob vystupuje v aj príbehoch s inými svätcami).

Tento obľúbený príbeh zobrazovali umelci od 12.storočia na vyrezávaných stĺpoch, vitrážach katedrál (Chartres, Bourges, Aurex) a na konci stredoveku aj na obrazoch a plastikách. Máriu Egyptskú si často zamieňali s Máriou Magdalénou, tiež zobrazovanou ako pustovníčka. Na obrazoch je Mária Egypťiaca zahalená do svojich vlasov a ako atribút nesie tri bochníky chleba. Naposledy sa objavuje v diele nemeckého expresionistického maliara Emila Noldeho, ktorý jej dobrodružný príbeh zobrazil v triptychu Svätá Mária Egypťiaca (1912).

S postavou Márie Magdalény sú vo Francúzsku spojené dve významné miesta, ktoré dodnes priťahujú pútnikov z celého mesta: bazilika svätej Magdalény vo Vézelay a kostol Saintes-Maries-de-la-Mer v Saint-Maxim-la-Sainte-Baume, kde je každý rok 25.mája inscenovaná legenda o Troch Máriách (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiové hry*).

V Stredomorí existuje 50 centier kultu Márie Magdalény, ktoré zahŕňajú tiež svätyne čiernej Madony (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*). Vo Francúzsku jestvuje rad vrškov nazývaných Monts de la Madeleine a v okolí týchto kopcov je najväčšia hustota svätýň čiernej Madony. Ľudová tradícia spája čiernu Madonu priamo s Máriou Magdalénou: sošku čiernej Madony vraj do južného Francúzska priviezla samotná Magdaléna.

S Máriou Magdalénou sa spája aj legenda o veľkonočných vajíčkach: podľa nej Mária niesla spolu s vonnou masťou aj košík vajec určených ako pohostenie pre ostatné ženy. Keď ženy našli hrob prázdny, odpadol vrchnák z košíka a pred ich užasnutými zrakmi sa objavili vajíčka žiariace všetkými dúhovými farbami (vajce ako symbol Kristovho zmŕtvychvstania).

Dnešné legendy podporované senzácií chtivými bádateľmi a spisovateľmi vravia, že medzi Máriou Magdalénou a Ježišom Nazaretským bol veľmi blízky, milenecký alebo manželský vzťah. Táto „šokujúca“ novinka vznikla na základe objavu v egyptskom *Nag Hammadi, kde bádatelia roku 1945/46 objavili 13 papyrusových *kódexov s 51 *gnostickými a *hermetickými spismi. Medzi nimi bolo *koptský preklad grécky písaného *Máriinho evanjelia a *Filipovo evanjelium, napísané v 2.-3.storočí v Sýrii.

V septembri 2012 predstavila harvardská profesorka K. Kingová na odbornej konferencii v Ríme drobný koptský papyrusový fragment, ktorý obsahuje osem neúplných riadkov, na ktorých sa hovorí o akejsi Márii, Ježišovej žene či snahe urobiť z nej učeníčku. Fragment by mal pochádzať zo 4.storočia a z ešte staršieho gréckeho textu ho mal prepísať amatér, ktorý poriadne nepoznal koptčinu. Podľa niektorých bádateľov ide o moderný podvrh, lebo sa nepodobá na iné kusky koptských papyrusov zo 4. Storočia. Iní špecialisti na staré papyruses však autenticitu papyrusu potvrdili. Teraz sa čaká na chemické zloženie atramentu, ktorý ukáže, či súhlasí s látkami, aké sa v tých časoch používali. Francois Watson z Durhamskej univerzity sa prikláňa k názoru, že falšovateľ textu čiastočne vychádzal z apokryfného *Tomášovho evanjelia“ (v koptskej verzii zo 4.st., gréckej dokonca z 2.st.), zopakoval však nedokonalosti, tohto textu. V minulosti sa totiž slová v koptských textoch nedelili pomlčkou a v starých spisoch bolo bežné, že boli v strede prerušené. Takto prerušené slovo je aj v Tomášovom evanjeliu a úplne rovnako v Kingovej papyruse. Podľa Watsona je nepravdepodobné, aby rovnaká fráza bola náhodou rovnako rozdelená. Nevylučuje však možnosť, že takáto koláž vznikla už v 4.storočí. K. Kingová hovorí, že jej papyrus ukázal neznámy zberateľ, ktorý tvrdí, že malý kúsok spolu s ďalšími

rukopismi získal z Nemecka. Predošlý majiteľ ho mal nájsť vo východnej časti dnes zjednotenej krajiny.

Nech už sú závery na základe týchto správ akékoľvek, pobúrenie nad predstavou ženatého rabbiho Ježiša z Nazareta sú známkou nepochopenia ježišovskej doby a najmä izraelskej spoločnosti, v ktorej sa očakávalo, že nielen všetci muži, ale aj rabíni sa ženili a mali svoje rodiny. V neposlednom rade ide o nepochopenie foriem komunikácie starovekých Židov (pozri kapitola *Posledná večera* - Agapy).

*

Magdala. Mesto Magdala sa nachádzalo na západnom brehu Galilejského jazera, severne od Tiberiady a 5km južne od Kafarnaum (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie ochrnutého*). Meno je odvodené z hebrejského slova **migdál** = veža. Na mieste biblickej Magdaly dnes pravdepodobne stojí arabská dedinka Al-Madžal.

Podľa súčasných archeologických vykopávok išlo o veľmi veľké mesto so 40 tis. obyvateľmi. Magdalu často spomína židovský historik *Joseph Flavius v súvislosti so židovskou vojnou a nazýva ju gréckym menom Taricheja. Magdala patrila kmeňu Neftalí, ktorý mal privilégium loviť ryby; mesto malo flotilu 200 lodí (Mojžiš vo svojom požehnaní hovorí, že Neftalí, šiesty syn praotca Jáкова, ovládne more aj juh; Deuternomium 33,23). Keď mesto roku 66 dobyl rímsky vojvodca Titus, bolo zabitých 6700 Židov, 6000 bolo poslaných kopáť Korintský kanál a 3000 bolo predaných do otroctva.

Roku 1971 začal podrobný archeologický výskum Magdaly pod vedením františkánskych archeológov V.Corbu a S.Lofreda. Bol odokrytý veľký byzantský kláštor postavený na počesť Márie Magdalény. Pomohla ho postaviť sv.Helena (†330), matka rímskeho cisára Konštantína Veľkého.

Magadan. Najkvalitnejšie novozákonné rukopisy používajú meno Magadan. Niektoré preklady uvádzajú mená Magdala alebo Magadan namiesto Dalmanauty v Markovi (8,10) v súvislosti s príbehom Nasýtenia štyroch tisícov (pozri Christologický cyklus II.: *Rozmnoženia chlebov a rýb*). Niektorí lingvisti meno Magadan pokladali iba skomoleninou mena Magdala. Dnes je však zrejmé, že Magadan nebolo mesto, ale územie, ku ktorému sa Ježiš preplával po nasýtení zástupov, a zahrnovalo aj mesto Magdala. Z tohto mesta pravdepodobne Mária pochádzala, hoci evanjeliá o tom mlčia, a s jeho prídomkom ako "Mária od Veže" vstúpila do biblického dejpisu. Stredovek z miestneho mena Magdala vytvoril latinské vlastné meno Magdaléna.

Názvy: Kristus sa ukázal Márii Magdaléne, lat. Christus resurgens apparet Mariae Magdalena, Noli me tangere, tal. Apparizione di Gesù risorto alla Maddalena, nem. Erscheinung des Auferstandenen vor Maria Magdalena, Rühre mich nicht an, angl. Christ Appearing to St.Mary, Touch me not.

VZKRIESEIE KRISTA/ZMŔTVYCHVSTANIE KRISTA

ZJAVENIE KRISTA SVOJEJ MATKE

*

Preto Mária uvidela vzkriesenie Pána: bola prvá, ktorá ho uvidela, a uverila (*Ambróz, 4.st.*). Nedel'né ráno po Kristovom zmŕtvychvstaní, zatiaľ čo tri Márie boli na ceste k hrobu a niesli svoje drahocenné masti, zostala Panna Mária sama v dome. Plakala a modlila sa, aby jej syn prišiel a utešil ju. Kristus sa ukázal oblečený do bieleho a ona pred ním pokľakla. Aj on pokľakol, potom obaja vstali, objali sa a pozdravili sa (Pseudo-Bonaventura, 14.st.*).**

Napriek tomu, že kanonické texty zjavenie Krista matke nespomínajú, v stredovekom kresťanstve prevládala názor, že k tejto udalosti došlo. Existovala aj tradícia prvého zjavenia vzkrieseného Ježiša matke. Poznali ju ranokresťanský obhajca a askéta Tatian (2.st.) a cirkevný spisovateľ Efraim Sýrsky (†373). Zdá sa, že táto tradícia bolo známa iba v sýrskych, gréckych a *koptských textoch, nie v latinských. To zdôrazňuje Hugo de Saint-Cher v Epištole sv.Pavla: „**Podobne sa ako prvej zo žien zjavil svätej Márii Magdaléne podľa poradia zjavení v evanjeliu, čo zdôrazňujem, lebo v evanjeliu Nazorejcov čítame, že sa ako prvej zjavil blahoslavenej Panne**“ (*židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok XIV; pol. 13.st.*). V zlomku XIII však Hugo de Saint-Cher pokračuje: „**V *Evanjeliu Nazorejcov sa hovorí: Židia vsadili tohto Jozefa (z Arimatie) do žalára, pripúťali ho k stĺpu, lebo ho (Ježiša) úctivo pochoval. On sa mu po vzkriesení zjavil v žalári skôr ako Márii Magdaléne a zo žalára ho oslobodil.**“ O zjavení Ježiša matke bol presvedčený aj cirkevný otec Ambróz (†397), jeden z hlavných predstaviteľov latinskej *patristiky. Zmieňuje sa o tom v spise *Liber de Virginitate* (Kniha o panenstve). Jeho slovám veril aj francúzsky biskup Petrus Cellensis (†1183) a teológ a cirkevný politik Ludolphus Sagenensis/Saský (†1422). Anonymný autor z konca 14.storočia, známy ako *Pseudo-Bonaventura, už vo svojom spise *Meditationes vitae Christi* (Rozjímanie o živote Krista) podáva o tomto stretnutí podrobnú správu.

Najranejší príklad Stretnutia Ježiša a Panny Márie predstavuje miniatúra v Pasionále abatiše Kunhuty (1320). Námety zobrazujú Krista, ako stojí pred Pannou Máriou a ukazuje jej svoje rany na dôkaz, že je to on. Niekedy drží zástavu vzkriesenia. Kristus býva oblečený do pútnického odevu, Panna Mária vo voľných šatách pred ním kľáči na kľakadle alebo pri modlitebnom *pulpite, čítacom pulte (*flámsky maliar Rogier van der Weyden, 1438), alebo sa naťahuje, aby ho objala. Alternatívnym typom, vychádzajúcim z predpokladu, že sa Kristus práve v tom okamihu vrátil z podsvetia, ho zachycuje so skupinou vykúpených patriarchov a prorokov na čele s Adamom a Evou. Tento variant sa vyskytuje na počiatku 14.storočia, v španielskom maliarstve 16.storočia (Juan de Flanders, oltár pre kráľovnú Izabelu, 1500). Aj keď námet propagoval jezuitský rád, v protireformačnom umení sa objavuje zriedkavo, lebo *Tridentský koncil trval na biblickej vernosti.

*

***Pseudo-Bonaventura.** Autorom spisu *Meditationes vitae Christi*, nazývanom aj Pseudo-Bonaventura, je pravdepodobne františkánsky teológ a toskánsky mystik začiatku 14.storočia, Giovanni Cauliba. Jeho spis je istou formou *pseudoepigrafu a obsahuje niektoré originálne Bonaventurove práce. Prvý výtlačok urobil nemecký tlačiar Günter Zainer v Augsburgu vodotlačou. Zainer prvé vydanie vytlačil v plnej verzii o 95 kapitolách. Dielo sa časom stalo významnou náboženskou, duchovnou literatúrou, ktorá významne ovplyvnila výtvarné umenie.

Cauliba svoje dielo zaštitil slávnym menom oveľa staršieho františkánskeho mnícha Bonaventuru, ktorý sa vlastným menom sa volal Giovanni Fidanza (†1274) a bol známy pod menom serafínsky doktor. Bonaventura významným talianskym filozofom, teológom a mystikom, predstaviteľom katolíckej ortodoxie 13.storočia a zanechal po sebe rozsiahle dielo, v ktorom hájil primát teológie pred filozofiou a vedami (*De reductione artium ad Theologiam*) a možnosť poznania Boha mystickou kontempláciou, nie rozumom. Vychádzal z učenia gréckych filozofov Aristotela a Platóna, novoplatonikov a cirkevného otca Augustína. Napísal zbierku aforizmov Tuľajka (*Phatrea*) a filozoficko-náboženský a estetický spis Putovanie mysle k Bohu (*Itinerarium mensis ad Deum*), v ktorom rozpracoval teóriu umeleckého zážitku (krásy), ktorý podľa neho vzniká vtedy, ak dôjde k zhode vnímanej veci a vedomia diváka. Bonaventura je autorom oficiálneho životopisu Františka z Assisi. Generálne zhromaždenie františkánskeho rádu roku 1266 nariadilo všetky predošlé svätcove životopisy zničiť. Bonaventura sa stal najvyšším predstaviteľom františkánskeho rádu a neskoršie bol menovaný kardinálom biskupom v talianskom Albano. Roku 1482 bol kanonizovaný a roku 1587 vyhlásený za cirkevného otca.

Bolo celkom logické, že sa menej známy mních Cauliba snažil dodať svojmu dielu vierohodnosť tým, že ho pripísal slávnemu Bonaventurovi. V stredoveku išlo o bežnú prax, ktorá sa neposudzovala sa ako falzifikovanie a podvod.

Bonaventura. S postavou Bonaventuru sa spája množstvo legiend, ktoré sa stali vd'áchnou témou náboženského umenia. Významným rysom svätcovej povahy bola jeho intelektuálna a duchovná pokora. Vo francúzskom maliarstve bol obľúbený námet Bonaventuru, ktorému pápežskí poslovia priniesli kardinálsky klobúk a on im povedal, aby ho zavesili na blízky strom, lebo práve umýval riad. Iná legenda hovorí, že sa pokladal sa za nehodného prijať najsvätejšiu sviatok a napokon mu ju podali anjeli. V ďalšom príbehu, keď videl, že uzdravil dieťa z nebezpečnej choroby, zvolal: Ó, aké šťastie! (tal. O buona ventura), odtiaľ pochádza jeho meno.

Na obrazoch má františkánsky habit (sivý alebo tmavohnedý s kapucňou a bielou šnúrou okolo pásu) s pluvialom, širokým otvoreným plášťom. Ako biskup z Albano má celé biskupské rúcho a červený kardinálsky klobúk leží pri jeho nohách, alebo visí na strome. Vo výtvarnom umení Bonaventura tvorí náprotivok k Františkovi z Assisi a svätej Kláre, zakladateľke ženských františkánskych kláštorov. Jeho postava sa objavuje v obrazovom type *Sacra conversazione* (pozri Christologický cyklus I.) a v cykle zo života dominikánskeho mnícha Tomáša Akvinského (†1274).

VZKRIESENIE KRISTA/ZMŔTVYCHVSTANIE KRISTA

ZOSTÚPENIE DO PEKIEL/ANASTÁZA

(Matúš 12,40; 16,19; 27,51-52; 1.List Petra 3,19)

Zlé a cudzoložné (gr. *moichalis*) **pokolenie** (metaforické vyjadrenie: neveriace, neplniace si príkazy Zákona) **žiada znamenie. Ale znamenie nedostane, iba ak znamenie Jonáša** (dostane sa mu kázne, ktorá ho musí presvedčiť; odkaz na Ozeáša 1,2 a nasl.). **Lebo ako bol Jonáš tri dni a tri noci v bruchu morskej obludy** (odkaz na Jonáša 1,17), **tak bude Syn človeka tri dni a tri noci v lone zeme** (kázať duchom mŕtvych; **Matúš** 12,39-40).

Tri dni a tri noci v lone zeme : schéma troch dní a troch nocí v proroctve Jonáša presne nezodpovedá Ježišovmu spočinutiu v hrobe, lebo Ježiš vstal z mŕtvych na tretí deň, čiže v hrobe bol dve noci.

Tebe dám kľúče od nebeského kráľovstva: čo zviažeš na zemi, bude zviazané v nebi a čo rozviažeš na zemi, bude rozviazané na nebi (pozri Christologický cyklus II.: Poverenie Petra; **Matúš** 16,19).

Zviažeš na zemi : miesto mŕtvych, od ktorého doteraz mal kľúč iba Kristus sám; podľa bádateľov ide o prvé vyznanie viery o Kristovom vyslobodení mŕtvych z podsvetia; zviažeš-rozviažeš = ustanovovanie predpisov a menovanie výnimiek, ukladanie a rušenie exkomunikácie, odpúšťanie a neodpúšťanie hriechov, uskutočňovanie exorcizmu.

Otvorili sa hroby a mnohé telá zosnulých svätých vstali z mŕtvych (dozvedeli sa o spasiteľskom čine). **Vyšli z hrobov a po jeho vzkriesení prišli do Svätého mesta** (Jeruzalemu; pozri kapitola Vzkriesenie Pána; Apokalyptický cyklus : Nebeský Jeruzalem, Vzkriesenie mŕtvych) **a ukázali sa mnohým** (**Matúš** 27,51).

Ved' aj Kristus raz navždy trpel za hriechy, spravodlivý (gr. *dikaiós*) **za nespravodlivých, aby vás privedol k Bohu. Bol usmrtený v tele, ale Duchom oživený. V ňom odišiel a kázal** (gr. *ekeryxen* = ohlasoval) **uväzneným duchom** (**1Petra** 3,18-19).

Spravodlivý : gr. *dikaiós*; v zmysle dodržiavajúci prikázania Zákona. Uväzneným duchom : ohlasoval (gr. *ekeryxen*; lat. *praedicavit*) spásu duchom zosnulých, ktorých Božia trpezlivosť pozvala k životu, hoci sú potrestaní potopou;

podľa iných bádateľov kázal spútaným démonom; podľa ďalších nekázal Kristus, ale *Henoah.

A keď to oni vojaci uvideli, zobudili stotníka a starších. Aj oni tam boli na stráži. Zatiaľ čo rozprávali, čo uvideli, videli zasa vychádzať z hrobu troch mužov, dvaja podopierali jedného a kríž ich nasledoval; a hlavy tých dvoch siahali až k nebu a hlava toho, ktorého viedli za ruku, presahovala nebesá. I počuli hlas z nebies hovoriť: „Kázal si zosnulým?“ A od kríža bola počut odpoveď: „Áno“ (**Petrovo evanjelium*, zlomok X; 2.-3.st.).

Zatiaľ čo satan a Hádes takto spolu rozprávali (to zavini, že po podsvetia prichádza Syn Boží), zaznel hlas mocný ako hrom: „Nech vaši predstavení zdvihnú brány, nech zdvihnú večné brány (gr. *arate pilas, hoi archútes únón*/lat. *levate partae capita vestra*; odkaz na Žalm 24,7), nech vstúpi Kráľ slávy. Keď to Hádes počul, povedal satanovi: „Vyjdi, ak si mocný, a postav sa mu.“ Satan teda vyšiel von. Potom Hádes povedal svojim démonom: „Zatvorte dobre a pevne kovové brány a železné brvná, majte v moci zámky, stojte vzpriamene a dávajte pozor na všetko. Ak totiž on sem vojde, potom beda, zmocní sa nás“ (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XXI,1; 2.-4.st.).

Keď to praotcovia počuli, začali ho všetci urážať a hovorili: „Pažravec nenásytný, otvor, aby vošiel Kráľ slávy.“ Prorok Dávid povedal: „Nevidíš, slepec, že v onom hlase »zdvihnite brány« som prorokoval, keď som ešte bol na svete?“ Izaiáš povedal: „Ja som predpovedal (Izaiáš 26,19) a osvietený Duchom Svätým som napísal: »Mŕtvi obžijú a (mŕtvi) v hrobch budú vzkriesení a plesat' budú obyvatelia zeme« a „kde je, smrť, tvoja zbraň? Kde je, Hádes, tvoje víťazstvo“ (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XXI,2) ?“

A zasa sa ozval hlas: „Zdvihnite brány!“ Keď Hádes počul hlas druhý raz, odpovedal, ako keby nerozumel a povedal: „Kto to je Kráľ slávy?“ A anjeli Pána povedali: „Hospodin silný a mocný, Hospodin mocný v boji“ (citát Žalmu 24,8). A pri tomto hlase sa kovové brány rozbili, železné brvná sa zlomili a všetci spútaní mŕtvi boli zbavení pút a my (synovia Simenona, Leucius a Karin) s nimi. A vošiel Kráľ slávy ako človek a všetky temnoty Hádu sa naplnili svetlom (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XXI,3).

My : v pasáži *Descensus ad inferos* (Zostup do pekiel), predkladá autor čitateľom takmer dobrodružný príbeh, v ktorom vystupujú veľkňazi Annáš a Kaifáš, Nikodém - farizej a Ježišov priaznivec, Jozef z Arimatie - člen sanhedrinu, Gamaliel - zákonník, ktorý sa zastával apoštolov (Skutky 5,33-40); spoločne sa rozhodli hľadať dvoch mŕtvych synov zbožného muža Simeona, ktorý kedysi držal na rukách malého Ježiša a poznal v ňom očakávaného Spasiteľa (pozri Christologický cyklus II.: Obetovanie Pána); Jozef z Arimatie a Gamaliel, ktorí boli na pohrebe Simeonových synov, sa dozvedeli, že boli údajne vyslobodení z podsvetia; svedectvo Simeonových synov, Karina a Leucina, malo s konečnou platnosťou potvrdiť Ježišovu božskú podstatu a pravdu o vzkriesení; keď Jozef a Gamaliel bratov našli v Arimatii, priviezli ich do židovskej školy v Jeruzaleme a oni nezávisle od seba napísali zhodné svedectvo o tom, ako sa v temnote pekla raz zjavilo zlatisté svetlo.

Hádes hneď vykrikoval: „Boli sme porazení, beda nám! Ale kto si ty, že máš takú veľkú moc a silu? A kto si ty, ktorý sem prichádzaš bez hriechu, ktorý sa zdáš byť malým (skromným), a máš veľkú moc, ktorý si nízky i vysoký, otrok

i pán, vojak i kráľ, ktorý máš moc nad mŕtvymi i živými? Ktorý si bol pribitý na kríž, uložený do hrobu a sotva si sa stal slobodným, zlomil si všetku našu moc? Si snád' Ježiš, o ktorom nám hovoril archisatrapa satan, že máš cez kríž a smrť zdediť celý svet (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XXII,1)?“

Vtedy Kráľ slávy uchopil archisatrapu satana za hlavu, odovzdal ho anjelom a povedal: „Železami mu spútajte ruky a nohy, šiju a ústa“ (pozri *Apokalyptický cyklus: Spútanie draka*). Potom ho odovzdal Hádovi a povedal: „Vezmi si ho a drž ho pevne až do môjho druhého príchodu“ (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XXII,2).

Hádes uchopil satana a hovoril mu: „Belzebub (pozri *Apokalyptický cyklus: Peklo - Belzebub*), dedič ohňa a pekla, nepriateľ svätých, čo ťa prinútilo k tomu, aby si spôsobil, že bol ukrižovaný Kráľ slávy, aby potom on prišiel a zbavil nás moci? Obráť sa a pozri, že vo mne nezostal jediný mŕtvy, ale že všetko, čo si získal vďaka drevu poznania (strom poznania rajskej záhrady Eden; pozri *Apokalyptický cyklus: Nebo, raj*), všetka tvoja radosť sa obrátila v zármutok, a tým, že si chcel usmrtiť Kráľa slávy, si usmrtil sám seba. Nakoľko som ťa prevzal, aby som ťa pevne držal vo svojej moci, zo skúsenosti poznáš, aké zlo ti spôsobíme. Ty arcidiabol, príčina smrti, koreň hriechu, cieľ všetkého zla, čo zlé si našiel na Ježišovi, že si usiloval o jeho záhuby? Ako si sa opovážil spáchať takú špatnosť? Ak si zaumienil priviesť do tejto temnoty takého človeka, ktorý ťa pripravil o všetkých od vekov zomrelých (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XXIII)?“

Zatiaľ čo Hádes takto hovoril k satanovi, Kráľ slávy natiahol pravicu, uchopil a vzkriesil praotca Adama. Potom sa otočil a povedal ostatným: „Sem ku mne všetci, ktorí ste boli usmrtení kvôli drevu, ktorého som sa dotkol (pozri kapitola *Ukrižovanie; Christologický cyklus I.: Strom kríža; Strom života/Arbor vitae; Svätý kríž/Pravý kríž*). Hľadte, ja som ten, ktorý vás všetkých kriesi cez drevo kríža.“ Potom všetkých pustil von a praotec Adam, na ktorom bolo zjavné, že je plný radosti, povedal: „Ďakujem tvojej vznešenosti, Pán, že si ma vyviedol hore z najhlbšieho Hádu.“ A rovnako prehovorili aj všetci proroci a svätí: „Ďakujeme ti Kristus, Spasiteľ sveta, že si vyviedol zo záhuby náš život“ (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XXIV,1).

Keď toto povedali, Spasiteľovi požehnal Adama znamením kríža na čele. Keď toto isté urobil patriarchom, prorokom a mučeníkom a praotcom, uchopil aj ich a vystúpili z Hádu. A zatiaľ čo on kráčal, spievali svätí otcovia, ktorí ho sprevádzali: „Požehnaný, ktorý prichádza v Hospodinovom mene (citát *Žalmu 118,26*), aleluja, ktorému patrí chvála všetkých svätých (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XXIV,2).

...Ak som sa staral o to, čo patrí svetu (o živých), potom je správne, aby som zostúpil do Amente pre duše, ktoré sú na tomto mieste viazané (**Evanjelium Spasiteľa*, odsek 97,57-63; 3.st.).

Amente/Amentí : z egpt. *amen* = skrytý + *ta* = krajina; krajina, kde boli ukryté duše mŕtvych až do doby hnevu, čím nebol myslený posledný súd ale transformácia energie prostredníctvom ohňa; výraz doložený v egyptských *Knihách mŕtvych* (pozri *Apokalyptický cyklus: Peklo*); v novozákonných apokryfoch synonymum podsvetia.

*

Kristovo zostúpenie do podsvetia. Predstava o Kristovom posmrtnom zostúpení do podsvetia nemá jasný biblický podklad. Náznak myšlienky sa objavuje v Matúšovom evanjeliu a Prvom liste Petra. Tento výklad veršov však silno pôsobil na prvotných kresťanov, lebo podobné príbehy poznali z antickej mytológie; dobrodružné príbehy o bohoch a hérooch, ktorí zostupovali do podsvetia, aby priviedli väzňov z podsvetia späť na zem. Trácky hrdina Orfeus zostúpil do podsvetia, aby si odviezol manželku Eurydiku, Herakles, aby splnil jednu z dvanástich úloh a priviedol strážcu podsvetnej brány, trojhlavého Kerbera. Je zrejmé, že aj to boli zdroje, z ktorých čerpala legenda o Kristovi v podsvetí, podrobne spracovaná v *apokryfnom Nikodémovom evanjeliu a potom v 13.storočí prevzatá dominikánskym mníchom a náboženským spisovateľom Jakubom de *Voragine do jeho Zlatej legendy.

Cirkevní otcovia súdili, že miesto, kam Kristus zostúpil a odkiaľ odviezol praotca ľudstva Adama, starozákonných patriarchov, prorokov a "svätých pohanov" nebolo priamo v pekle samotnom, ale na jeho okraji (lat. **limbus**), čiže v predpeklí, kde jeho väzni čakali na svoje vykúpenie v deň Posledného súdu, a to aj napriek tomu, že v apokryfe Adam ďakuje, že bol vyslobodený z najtemnejšieho Hádu (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*). Ako narážku na zostup Krista do podsvetia vysvetľujú niektorí komentátori Zjavenie (1,18) o kľúčoch smrti a podsvetia (pozri Apokalyptický cyklus: *Jánovo videnie*).

Celkom ináč chápe Ježišovo zostúpenie do podsvetia súčasná kritická teológia (Rahner, Vorgrimler: Teologický slovník). Podľa nej sa nejedná o ďalší vykupiteľský skutok, ale o Ježišovo zomieranie. Ježiš poslušne prijíma ľudskú smrť ako skutočnosť a celkom odovzdáva sa do Božej vôle, priraduje sa do spoločenstva tých, ktorí zomreli pred ním. Ide o prejav solidarity so zabudnutými mŕtvymi. Úvahy o dobe zostúpenia a o jeho trvaní nemajú zmysel, lebo ide o "okamih bytia v smrti, ktorý je vyňatý z ďalej bežiacieho času."

Námet Zostúpenie do pekiel si obľúbila predovšetkým stredoveká náboženská dráma a literatúra. Taliansky básnik Dante Alighieri (†1321) v prvej časti eposu Božská komédia, *Peklo*, opisuje tri záhrobné ríše a vedie rozhovor s dušami zomrelých. Predpeklie tvorí prvý kruh záhrobia a jeho obyvateľmi sú cnostní pohanovia, básnici, filozofi a hrdinovia antického staroveku. V 14.-15.storočí podrobne rozpracováva tému predpekla spis *Speculum humanae salvationis* (pozri *Apokalypsa: Peklo*).

Prekvapivý vklad k téme Zostupu do predpekla sa objavuje v ranokresťanskom prírodopisno-náboženskom spise *Physiologus* (2.-3.st.). Tu sa uvádza had ako symbol Spasiteľa zostupujúceho do podsvetia, aby odtiaľ odviezol spravodlivé duše. Čudná symbolika hada ako Krista (zvyčajne je had symbolom zla) má zložité pozadie: údajne had prehltnutý krokodíлом dotrhá jeho vnútornosti a vyjde z neho živý (v stredoveku čeluste krokodíla = symbol pekelnej brány). Ľudový výklad Zostupu Krista do pekiel dal vznik poverám, že počas Veľkého piatku sa otvárajú hroby a mŕtvi prichádzajú medzi živých (pozri kapitola *Ukrižovanie*). V českých krajinách sa so Zostupom do pekiel spája legenda o blanických rytieroch, ktorí vychádzajú na koňoch z hory Blaník presvedčiť sa, či krajine nehrozí nebezpečenstvo.

V nemecky hovoriacich krajinách vznikol zvyk nočných veľkonočných obchôdzok, sprevádzaných hlasným spevom, maškarami, práskaním bičov a búchaním palicami a vydávaním najrôznejších zvukov, ktoré symbolizovali krik diablov pri Kristovom vstupe do pekiel.

Minimalizovaný ikonografický typ námetu Zostup do predpekla sa objavil vo výtvarnom umení pomerne neskoro, až začiatkom 8.storočia a napriek obmenám a rozšíreniu zostal v hlavných rysoch konštantný aj v ďalších slohových obdobiach a často sa objavoval vedľa námetu *Vzkriesenie Pána* (iluminácia *Pasionálu abatiše Kunhuty, 1320). Kompozícii väčšinou dominuje Kristus oblečený do červeného rúcha a so zástavou vzkriesenia v ruke. Skláňa sa k Adamovi, berie ho za ruku, vystupuje s ním z predpekla.

Limbus zobrazovali v stredovekých dielach ako jaskyňu alebo hlavu Leviatana. Kristus vstupuje iba na okraj alebo jeho postavu umiestňujú priamo do predpekla (nástenná maľba v S. Angelo in Formis, 1072-1087). Keďže prechádza bránou, vylomené dvere ležia na zemi alebo vyvrátené visia v pántoch, výnimočne ich Ježiš vylamuje alebo do nich kope. V stredovekom umení, počínajúc rukopismi 10.storočia (Pasionál abatiše Kunhuty, 1320), je vstup do predpekla nahradený pažerákom Leviatana, ale aj hradbami. Zmeny sa dočkal aj vnútorný priestor predpekla. V románskych rukopisoch sa v predpeklí objavili aj diabli a plamene a predpeklie bolo stotožnené s očístcom, ktorý si v období vrcholného stredoveku 1150-1250 vydobyl svoje miesto v katolíckej náuke. Ako peklo s ohnivými zábleskami maľovali podsvetie často manieristi 16.storočia (florentský maliar Bronzino, 1552). V byzantskom maliarstve stojí Kristus na vládcovi podsvetia Hádovi, v západoeurópskom umení od 10.storočia na spútanom Satanovi. Stojí priamo na ňom, pričom diabol je niekedy privalený dverami, ktoré Kristus pri vstupe rozbil. V zriedkavých prípadoch Kristus útočí kopijou, Satan sa schováva, snaží sa utiecť, archanjel Michael prináša reťaz, aby ho spútal (benátsky maliar Tintoretto, 1568), alebo už ho zväzuje. Kristus zostupuje do predpekla, podáva Adamovi ruku, alebo ho už odvádza. Za Adamom stojí vždy Eva, podľa tradície sú obaja nahí, lebo im je vrátená prvotná nevinnosť. Alebo Adam kľáči na čele skupiny sprievodných postáv, ktoré sa tlačia von z podsvetia. V talianskom maliarstve 14.storočia s obľubou zobrazovali veľké zoskupenia postáv, ale iba niektoré, zvyčajne tie najslávnejšie, je možné identifikovať podľa ich atribútov: Ábel, Mojžiš, Abrahám, Dávid, Ján Krstiteľ, betlehemske neviniatka, kajúcny lotor Dysmas. Adam je starý a má šedivé fúzy, Ábel má pastiersku palicu a oblek z kožušiny, Mojžišovi z hlavy vyrážajú lúče svetla, kráľ Dávid má korunu na hlave, Dysmas drží svoj kríž. Skupina sa často člení na dve časti, na tých, ktorých Kristus už vyviedol z predpekla, a tých, ktorí ešte len čakajú na spasenie (drevorez Albrechta Dürera z cyklu *Veľkých pašíí*, 1509-1511). V neskorších verziách sa občas objavujú antické prvky s Kerberom, rímskymi podsvetnými vládcami Plutom a Prosperpinou, ktorí trónia nad celým výjavom. Námet Kristus v predpeklí patrí do skupiny výjavov Zjavenia, ktoré zobrazovali vzkriesenie Krista. Maľovali ho v rámci *pašiových cyklov*, napríklad na paramente, chrámovej pokrývke z kostola v Narbone ho zobrazili medzi *Ukladanie do hrobu* a *Noli me tangere*. Znázorňovali ho aj samostatne, predovšetkým v talianskom umení, v manierizme ako inferálnu scénu. Po 16.storočí sa námet Zostup do pekiel objavoval zriedkavo. Pravoslávna cirkev tento výjav pomenovala Anastasis (gr. vystúpenie, vzkriesenie).

Starozákonné predobrazy Zostúpenia do pekiel: a) Vyhnanie Adama a Evy z raja (Genezis 3,8-24). Pre neposlušnosť Boh vyhnal Adama a Evu z rajskej záhrady, zbavil ich nesmrteľnosti a života v hojnosti a blaženosti. Raj bol pre nich zatvorený, vchod do neho odteraz strážil cherub s plamenným mečom. **b) Lót vyslobodený Abrahámom zo zajatia (Genezis 14,14 a nasl.)** Lót sa rozlúčil s Abrahámom a vydal sa do Sodomy, zatiaľ čo Abrahám smeroval do Hebronu a stane sa zajatcom štyroch východných kráľov, ktorí dobývali jednotlivé mestské kráľovstvá

v okolí Mŕtveho mora. Abrahám sa dozvedel o jeho osude a rýchlo so svojou družinou (nebeský zbor Krista) dostihol nepriateľa pri Dane. V noci vpadol do jeho zadných radov (vstup Krista do podsvetia), kde boli zajatci a koristi (väzni podsvetie), a vyslobodil svojho príbuzného spolu s jeho ľuďmi a majetkom. **c) Lót vyvedený z mesta pred zánikom Sodomy (Genezis 19,15 a nasl.).** Keď sa Boh rozhodol zničiť hriechne mesto Sodomu, ktorého obyvateľstvo vyznávalo kultu plodnosti, rozhodol sa ušetriť spravodlivého Lóta, čo bránil svojich nebeských hostí pred Sodomčanmi. Prikázal Lótovi odísť z mesta a pobrat' sa na horu (nebo). Lót sa spočiatku zdráhal, preto ho museli anjeli prinútiť (Kristus rozbíja brány podsvetia a vyťahuje z neho spravodlivých). **d) Vešanie Hamana (Ester 7,9-10).** Xerxesov dvoran Haman nenávidel Židov (Boží ľud), lebo mu pripadali príliš hrdí, a chcel ich všetkých vyhubiť. Presvedčil kráľa o svojej oddanosti a ten súhlasil, aby so Židmi naložil, ako uzná za správne. Haman v mene kráľa rozposlal nariadenie poslať všetkých Židov do podsvetia (Ester 8,13g) a zhabať ich majetok. Keď sa o tom dozvedela kráľova židovská manželka Ester (predobraz múdrosti a statočnosti Panny Márie), usilovala sa spolu so svojim strýkom Mardochojom zabrániť blížiacej sa katastrofe. Snažili sa dostať ku kráľovi a ukázať v pravom svetle Hamana (Satan). Ester sa prezliekla do kráľovských šiat a predstúpila pred kráľa (vstup do podsvetia) a svojím vzhľadom ho očarila. Na hostine na počesť kráľa odhalila krutosť a zákernosť Hamana a kráľ prikázal zavesiť zradcu na kôl, ktorý Haman pripravil pre Mardochoja (porazenie Satana). Scéna vešanie Hamana je súčasne chápaná ako predobraz *Nesenia kríža*. **e) Dávid zabíjajúci leva i medveďa (1Samuelova 17,36).** Dávid prijíma výzvu Filištínov a je odhodlaný bojovať proti nim, t.j. utkať sa s Goliášom. Súboj dvoch bojovníkov Dávid chápe ako osudový stret oboch národov a dvoch náboženstiev. Verí v úspech a vyhlasuje pred Saulom, že Jahve stojí na jeho strane a pomôže mu tak, ako keď ho vyrval z pazúrov leva a medveďa (oslobodenie spravodlivých z moci podsvetia). **f) Dávid víťazí nad Goliášom (1Samuelova 17,50 a nasl.).** Boj medzi Goliášom a Dávidom mal náboženský charakter. Dávid nezabil Goliáša mečom a v zbroji (nepoužil na to kov, produkt ľudských rúk), ako mu to ponúkal Saul, ale kameňom, tromi kameňmi (víťazný Kristus, vzkriesenie na tretí deň). Kameň v sebe nesie posvätnú symboliku, odkazuje na **bétel** (hebr. Boží príbytok), posvätný kamenný stĺp, ktorý pomazal praotec Jákob posvätným olejom (Genezis 28,10-22) potom, čo od boha Jahve dostal príslub, že Kanaán bude patriť jeho potomstvu. Útek Filištíncov naznačuje, že porážku Goliáša vnímali ako prehru svojho boha s bohom Izraela. Dávid stelesňuje víťazstvo viery prostredníctvom Boha (vstup Ježiša do podsvetia), vo všeobecnosti víťazstvo kresťanstva nad pohanstvom. **g) Traja mládenci v peci ohnivej (Daniel 3,19 a nasl.).** Babylonský kráľ Nebukadnezar sa dozvedel, že traja izraelskí mládenci sa odmietajú klaňať jeho zlatej soche. Vyhrážal sa im, že ich uvrhne do ohnivej pece (podsvetie) a pýtal sa ich: „Kto vás vytrhne z mojich rúk?“ (Antikrist). Muži odmietli diskutovať s kráľom o veľkosti svojho Boha, iba sa na modlitbách odovzdali do jeho moci (modlitba v Getsemane). V plášťoch a turbanoch (pohrebná výbava, **sudarium**) ich hodili do rozpalenej pece. Zostali však nažive, oheň im neublížil (vzkriesený Kristus) a moc boha Jahve vyšla najavo. Kráľ sa čudoval, keď ich našiel živých. Videl troch živých mladých mužov a s nimi štvrtú bytosť (vstup Krista do podsvetia, záchrana spravodlivých). **h) Samson pred mestskými bránami v Gaze (Sudcov 16,3).** Tri dni a tri noci sa ukrýval Samson vo filištínskom meste Gaza (podsvetie, Kristus v hrobe). O polnoci vstal, vylomil vrata mestskej brány i s verajami (otvorenie hrobu, rozlomenie pekelných brán) a vyšiel z mesta (oslobodenie spravodlivých, víťazný Kristus). **i) Samson zabíja leva (Sudcov 14,5-8).** Cestou do domu svojej vyvolenej (Filištinka Dalila [pokušenie] = pokúšanie Krista) napadol Samsona lev (pekelná obluda) a Samson ho premohol holými rukami (moc Boha Otca, porážka Satana, vstup do podsvetia, víťazný Kristus). **j) Smrť egyptských**

prvorodencov (Exodus 12,12 a nasl.). Keď faraón odmietal prepustiť Izraelitov, vstúpil do Egypta Pánov posol, anjel skazy (vstup Krista do podsvetia). Prišiel uprostred noci (vzkriesenie Krista) a vstupoval do všetkých dverí (vylamovanie pekelných brán), ktoré neboli označené krvou baránka (vykupiteľský čin Krista, znamenie Božieho vlastníctva), a zabíjal všetkých egyptských prvorodencov (porážka Satana). Všade po Egypte sa ozýval nárek (diabolské obludy prchajú pred Kristom). Faraón videl skazu vo svojej ríši, preto si zavolať Mojžiša a Árona a prosil ich, aby si odviekli svoj ľud i dobytok (víťazný Kristus). **k) Zničenie Béla pri Babylone (Daniel 14,25 a nasl.).** Daniel sa stal váženým hosťom na kráľovskom dvore (vstup do podsvetia), lebo mal od Boha schopnosť vykladať sny. Raz sa však odmietol klaňať zlatej modle Bél (titul babylonského boha Marduka) a nosiť jej obetu, hoci svojmu Bohu obetu nosil a klaňal sa mu. Daniel namietol, že Béla nie je boh, iba socha z blata a kovu, ktorá nepotrebuje jesť, preto všetky dary zjedia kňazi a palácové služobníctvo. Daniel dva razy usvedčil kňazov z klamstva. Babylonský kráľ Dáreios I. Veľký (perzs. Dárajavauš, 6.st.pr.Kr.) však priviedol posvätného draka (Satan) a prikázal Danielovi, aby ho premohol a zničil, nech vidí, akú moc má Danielov boh. Daniel spravil zo smoly, loja a chlupov bochníky (narážka na babylonsko-asýrske magické praktiky), nakrmil nimi draka, ktorý ich zožral a roztrhlo ho (víťazný Kristus v podsvetí). **l) Prorok Habakuk krmiaci Daniela v levskej jame (Daniel 14,33).** Daniel spôsobil smrť posvätného draka a na nátlak dvoranov, ktorí sa vyhrážali kráľovi, bol hodný do levskej jamy (hrob, podsvetie). Prorok Habakuk sa dozvedel od anjela (Michaela), čo sa stalo. Anjel mu prikázal mu pripraviť jedlo pre proroka. Potom Habakuka uchoпил za vlasy a preniesol ho nad levskú jamu a držal ho tam silou svojho dychu (Bohom Otcom vzkriesený Kristus vstupuje do podsvetia), aby Daniel vedel, že Boh ho neopustil (Kristus oslobodzuje spravodlivých z podsvetia). Potom Habakuka odniesol späť. Na siedmy deň prišiel kráľ a našiel proroka živého (vzkriesenie Krista). **m) Uvedenie Eliáša do raja (2Kráľov 2,9-15).** Príbeh nanebovzatia proroka Eliáša je súčasne preobrazom *Nanebovstúpenia Pána*. **n) Uvedenie Henocha do raja (Genezis 5,18-23).** Príbeh nanebovzatia patriarchu Henocha je súčasne predobrazom *Nanebovstúpenia Pána*.

*

Podsvetie. Pôvod hebrejského výrazu **šeo'1** je neistý. Môže byť odvodený od koreňa slabého slovesa š'1 (pýtať sa, žiadať), od ktorého sú odvodené hebrejské výrazy ako prázdna dľaň a pustý chodník. Môže mať súvislosť s výrazom **ša'al**, potom na seba berie význam hĺbka mora. Pokiaľ sú tieto úvahy správne, potom podsvetie, vyjadrené hebrejským výrazom šeo'1, pôvodne znamenalo pusté alebo skôr hlboké miesto. Väčšina bádateľov sa prikláňa k pôvodu od koreňa š'1 (žiadať, pýtať sa). V tom prípade slovo šeo'1 pôvodne mohlo znamenať veštiareň. Koreň š'1 sa v Starom zákone hojne používa tam, kde sa skúmajú orákula - veštby. Napriek tomu na tejto úvahe nemožno postaviť celú koncepciu podsvetia. Jestvuje však istá myšlienková súvislosť s týmto koreňom v personifikácii šeo'lu ako hladnej a nenásytnej príšery. Túto súvislosť predkladá verš z Izaiáša (5,14): „**preto si podsvetie rozšíri hrdlo a bez miery roztvorí ústa...**“ Celkovo sa význam pojmu šeo'1 pohybuje medzi predstavami hrobu, podsvetia a stavu zomrelých (ďalšie podrobnosti.v Apokalyptickom cykle: *Peklo*)

Na celom starovekom Blízkom východe charakterizovali mŕtvych ako tých, ktorí jestvujú v podzemnom svete. Kým tieto oblasti spravovali zvláštni bohovia, Jahve spravoval zem aj podsvetie.

Podsvetie sa nachádza pod povrchom zeme: „**V deň, keď do podsvetia zostúpil, smútok som nariadil, more som do neho zahalil. Rachotom jeho pádu som podesil národy, keď som ich strčil do podsvetia k tým, čo zostupujú do jamy**“ (Ezechiel 31,15-17); „**Bože môj, tvoje meno budem oslavovať naveky; ved' si bol ku mne milostivý a vytrhol si ma z najhlbšej priepasti**“ (Žalm 86,13).

Podsvetie je miestom prachu: „**Či do podsvetia so mnou azda zostúpi a do prachu sa vedno ponoríme** (Jób 17,16)?“

Podsvetie je miestom temnoty: „**...prv ako pôjdem, skadiaľ sa nik nevracia, kde je zem plná tmy a temravy, kde je zem šerá, čo je nad tmy černejšie, kde je zmätok iba a svit je temravou**“ (Jób 10,21).

Podsvetie je miestom ticha: „**Keby mi Pán nebol pomohol, už by som bol býval v ríši mlčania**“ (Žalm 94,17).

Podsvetie je miestom zabudnutia: „**Či v hrobe bude dakto rozprávať o tvojej добрote a na mieste zániku o tvojej vernosti? Či sa v ríši tmy bude hovoriť o твоjich zázrakoch a v krajine zabudnutia o tvojej spravodlivosti** (Žalm 88,12)?“

V starozákonných textoch sa stretávame s predstavou, že pozemský život v podsvetí pokračuje: „**A neležia s hrdinami, ktorí padli odpradávaňa, ktorí zostúpili do podsvetia s celým svojím vojenským výstrojom a ktorí si meče položili pod hlavy...**“ (Ezechiel 32,27).

Chýba mu však radosť a sila: „**Podsvetie zdola sa rozruší v ústrety tvojemu príchodu... títo všetci sa ozvú, prehovorí tebe: „Aj ty si omdlel ako my, nám si sa stal rovným** (Izaiáš 14,9)?“

S podsvetím v Biblii súvisí aj myšlienka odplaty alebo súdu: „**Hroby im budú večnými domami, príbytkami z pokolenia na pokolenie, aj keď krajiny pomenovali podľa svojich mien. Ved' človek, aj keď má meno, nebude tu trvalo; je ako lichva, čo hynie; v tom je jej podobný. Taký je osud tých, čo spoliehajú na seba... Ako ovce sa ženú do priepasti a smrť je ich pastierom. Padajú strmhlav do hrobu, ich zjav pomíne: podsvetie bude ich príbytkom**“ (Žalm 49,13-14).

Starý zákon vidí v pozemskom živote možnosť služby Bohu a možnosť „zakúšať pomoc“ (jeho ruky). Naproti tomu ocitnúť sa v podsvetí znamená vypadnúť z Božej ruky: „**Moje lôžko je medzi mŕtvymi, som ako tí, čo padli a odpočívajú v hroboch, na ktorých už nepamätáš, lebo sa vymanili z tvojej náruče**“ (Žalm 88,4-6).

Jahve však je prítomný aj v podsvetí (Žalm 139,8) a má moc z neho dušu vyslobodiť: „**Lebo ma nenecháš v ríši smrti a svojmu zbožnému nedáš vidieť jamu**“ (Žalm 16,10).

V neskoršej židovskej literatúre sa stretávame s rozdelením še'ol na miesta pre bezbožníkov a spravodlivých, kde jedni aj druhí prežívajú náznaky svojho konečného osudu: „**Podobne sú rozlíšení aj hriešnici, keď zomrú a sú pochovaní v zemi, bez toho, aby bol nad nimi za ich života bol vynesený rozsudok. Budú sa tu zdržiavať oddelene vo veľkých mukách a to až do posledného súdu, a stihne ich trest a muky zlorečených na veky. Ich duše tam budú spútané po veky až do dňa odplaty...**“ (1Henoch 22,1-14; 2.st.pr.Kr.-1.st.). Tým je ovplyvnená aj predstava v

podobenstve o *boháčovi a Lazárovi* (pozri Christologický cyklus II.: *Vzkriesenie Lazára*).

Grécky výraz **hádes** označuje podsvetie alebo ríšu mŕtvych a týmto výrazom sa prekladá hebrejský výraz **šeo'1**. Jeho novozákonným ekvivalentom je výraz **šejul**. Toto slovo sa vyskytuje v Skutkoch apoštolov (2,21-31) v súvislosti s Kristovou smrťou, keď sa cituje Žalm (16,10): **„...predpovedal (Dávid) vzkriesenie Kristovo, že ani jeho duša nezostala v podsvetí.“**

*

***Nikodémovo evanjelium** je novozmluvný apokryf, v ktorom Pilát a Nikodém vyprávajú svoju verziu Umučenia. Kniha pokračuje opisom udalostí po Kristovom zmŕtvychvstaní a Kristovo zostúpenie do podsvetia. V starokresťanskej literatúre sa často uvádza pod názvom Pilátove aktá alebo Ježišovo zostúpenie do pekiel. Dielo sa dochovalo v niekoľkých verziách písaných po grécky a latinsky. Nachádzajú sa v ňom prvé náznaky legendy o *svätom grále*.

Zmienky o zápisoch zo súdneho procesu s Ježišom, vedeného Pilátom, sa objavujú už v 2.storočí u Justína (†165), filozofa gréckeho pôvodu, ktorý v spise Prvá apológia obhajoval kresťanstvo proti judaizmu. Bádatelia súdia, že Justín iba predpokladal existenciu týchto textov, ale sám ich nečítal. Palestínsky kronikár Eusebios z Cézarey (†339) vo svojej "Cirkevnej histórii" hodnotnosť Aktov Pilátových spochybňuje a poukazuje na nesprávnosť niektorých chronologických údajov. Súčasne upozorňuje, že si vymýšľajú príbehy o Pilátovi a rúhajú sa Kristovi, keď Piláta predstavujú ako kresťana, ktorý veril v Kristove zázraky.

Doba vzniku Aktov Pilátových je doposiaľ predmetom diskusie. C.Tschendendorf, opierajúc sa o Justína, sa domnieva, že prvá verzia mohla vzniknúť v 2.storočí a neskôr bola rozšírená o rad dodatočných vsuviek. Predpokladá, že pôvodná verzia vznikla v gréčtine a jej autorom bol *židokresťan. Tvrdenie obsiahnuté v Prologue diela, že istý gardový dôstojník Ananiáš, ktorý poznal Krista, pátral po zápisoch zo súdneho rokovania, našiel ich a preložil z hebrejčiny do gréčtiny, je iba zvyčajnou dodatočnou vsuvkou, ktorá mala podporiť hodnovernosť a starobylosť diela.

Podľa Scheidweilera najstaršia verzia ešte neobsahovala Kristov zostup do pekiel. Mladšia verzia vznikla až po Efezskom koncile (431), prípadne neskôr. Až k nej bol pripojený Zostup do pekiel.

Názvy: Kristus v predpeklí, lat. Descensus ad Inferos, tal. Discesa del Salvatore al Limbo, nem. Höllenfahrt Christi, angl. Descent of Christ into Hell (or Limbo).

VZKRIESENIE KRISTA/ZMŔTVYCHVSTANIE KRISTA

CESTA DO EMAUZ

(Marek 16,12-13; Lukáš 24,13-29)

*

Potom sa (*Kristus*) **zjavil dvom z nich na ceste, keď išli na vidiek. Aj oni to povedali ostatným, ale ani oni im neverili (Marek).** V ten deň išli dvaja z nich do dediny zvanej **Emauzy** (*gr. Emmaús, lat. Emaus*), ktorá bola od Jeruzalemu vzdialená asi **šesťdesiat stadií** (*gr. stadious hexekonta; lat. stadiorum sexaginta*). **Hovorili spolu** (*gr. homileó = zhováram sa [s niekým]*) **o všetkom, čo sa stalo. Ako sa tak zhovárali a spoločne uvažovali, priblížil sa k nim sám** (*gr. autos*) **Ježiš** (*gr. Iesous*) a išiel s nimi. **Ich oči boli zastreté, aby ho nespoznali** (*gr. epignóskó = nespoznávam*). **I spýtal sa ich: „O čom sa cestou zhovárate** (*gr. syzéteó = zhováram sa, skúmam*)?“ **Zastavili sa** (*gr. histémi = stáť*) **zronení** (*gr. skythrópos*) **a jeden z nich, menom Kleofáš** (*gr. Kleopas = skratka z Kleopatros; pozri kapitola Zbožné ženy pri hrobe*), mu povedal: **„Ty si vari jediný, kto sa zdržiava** (*gr. parokeiό = zdržiavam sa*) **v Jeruzaleme, ktorý nevie, čo sa v ňom** (*gr. en auté*) **stalo v týchto dňoch?“ On im povedal: „A čo?“ Oni mu vraveli: „No s Ježišom Nazaretským** (*gr. Nazarénos*), ktorý bol prorokom (*gr. profétés*), **mocným** (*gr. dynatos*) **v čine i v reči pred Bohom aj pred všetkým ľudom** (odkaz na Mojžiša v Deuteronomiu 34,10-12; učenici ešte stále vidia v Ježišovi proroka a nie Syna Božieho); **ako ho veľkňazi a naši poprední muži dali odsúdiť na smrť a ukrižovali** (*gr. stauroό = ukrižujem*). **Ale** (*gr. de*) **my sme dúfali, že on vykúpi Izrael. Ale dnes už** (*gr. alla ge kai = lež ešte aj; syn pasin tútois = k tomu všetkému*) **je** (*gr. agό = som*) **tretí deň** (*gr. tritém hémeran*), **čo sa to všetko stalo. Niektoré ženy z našich** (*gr. ex hémón = z nás*) **nás aj naľakali** (*gr. existémi = rozrušili*). **Pred svitaním boli pri hrobe, a keď nenašli jeho telo, prišli a tvrdili, že sa im zjavili anjeli** (*gr. angeloi*) **a hovorili, že on žije. Niektorí z našich** (zrejme odkaz na Petra a Jána; pozri kapitola Vzkriesenie Pána; *Noli me tangere*) **odišli k hrobu a zistili, že je to tak, ako vraveli ženy, ale jeho nevideli.“**

On im povedal: „Vy nechápaví (*gr. anoétai = bez rozumu*) **a ľarbaví srdcom** (*gr. bradeis = pomalí*) **uveriť** (*gr. episteuein epi = uveriť v*) **všetko, čo hovorili Proroci! Či nemal** (*gr. dei = je nutné*) **Mesiáš** (*gr. Christos; pozri Christologický cyklus I.: Mesiáš*) **toto všetko vytrpieť** (*gr. paschό = trpím*), **a tak vojsť** (*gr. eiselthein*) **do svojej slávy** (*gr. doxa*)?“ **A počnúc od Mojžiša a všetkých Prorokov, vykladal** (*gr. dierméneuό = vykladám*) **im, čo sa naňho v celom Písme vzťahovalo (Lukáš).**

Dvaja z nich na ceste : dvaja z tých, čo sa spolu s Dvanástimi ukrývali v Jeruzaleme za zatvorenými dverami; nejednalo sa iba o Dvanástich, ale o viacerých

Ježišových stúpecov. **Šesťdesiat stadií** : gr. *stadious hexekonta*; lat. *stadium sexaginta*; *stadion* = 186m; 60 stadií = asi 11km, t.j. 2-3 hod. pešo; menej doložený variant 160 stadií (napr. Sinajský kódex). **Nazaretský** : gr. *Nazarenos*; najlepšie rukopisy používajú na tomto mieste v Lukášovom evanjeliu výraz *Nazarenos* namiesto zvyčajného *Nazoraios* = Nazorejský (pozri Christologický cyklus I.: Kristove tituly), ktorého pôvod ešte nie je uspokojivo vysvetlený. **My sme dúfali** : znamenie rozdelenia Židov na tých, ktorí zavinili smrť Mesiáša (prední mužovia, veľkňazi) a tých, čo v neho verili. **Vykúpi Izrael** : v duchovnom zmysle Izrael ako obnovený Boží ľud. **Zjavili sa im anjeli** : gr. *angeloí* = anjeli, poslovia; zrejme skutočne majú na mysli božské bytosti. **Tarbaví srdcom** : gr. *bradeis* = pomali; pomalého myslenia; pre Židov srdce bolo orgánom chápania a vôle (pozri Christologický cyklus II.: Dvanásťročný Ježiš v chráme). **Čo hovorili Proroci** : celé Písmo má prorocký a mesiášsky význam. **Toto všetko vytrpieť** : gr. *paschó* = trpím; **Tóra*, **Targúm* ani súčasná židovská literatúra o trpiacom Mesiášovi nehovorí, ale kresťania túto myšlienku objavili na základe ukrižovaného a vzkrieseného Ježiša (pozri Christologický cyklus I.: Mesiáš). **Od Mojžiša a všetkých Prorokov** : celá Tóra (vrátane Žalmov, ako Lukáš uvádza vo verši 24,44; pozri kapitola Večera v Emauzoch). **Vykladal im, čo sa naňho v celom Písme vzťahovalo** : gr. *diarméneuó* = vykladám; zobrazenie vzkrieseného Ježiša vyučujúceho cirkev, ako správne (mesiášsky) vykladať texty Tóry; emauzský príbeh písal evanjelista Lukáš najmä pre Grékov, ktorí pokladali myšlienku Ježišovho vzkriesenia za nemysliteľnú; preto Lukáš zdôrazňuje fyzickú stránku Kristovho vzkrieseného tela: „Čo sa ľakáte... Pozrite na moje ruky a nohy, že som to ja! Dotknite sa ma a presvedčte sa! Ved' duch nemá mäso a kosti - a vidíte, že ja mám.... Máte tu niečo na zjedenie? Oni mu podali kúsok pečenej ryby. I vzal si a jedol pred nimi“ (pozri kapitola Večera v Emauzoch); Lukášov príbeh chce dvoma oklamnými, teda nestrannými svedkami (opätovný odkaz prax židovských súdov), dodať hodnovernosť kresťanskému učeniu o Ježišovom zmŕtvychvstani; heretické učenie 5.storočia, doketizmus, zastávalo názor, že Ježiš Kristus nemal skutočné telo, ale iba zdanlivé, čiže nebol bohočlovek, ale Boh, preto ku vzkrieseniu a zjaveniam nedošlo, boli to len vidiny; Rovnako odmietal aj myšlienku Ježišovho ukrižovania; tú odmietal aj islam (pozri Christologický cyklus I.: Ježiš Kristus; kapitola Ukrižovanie Pána).

Celý príbeh tvoria dve časti, putovanie do Emauz a večera v Emauzoch. Toto členenie prebralo aj výtvarné umenie a vytvorilo dva základné ikonografické typy. Námet Cesta do Emauz vznikol ako prvý, Večera v Emauzoch je však častejšia a tvorí ústrednú scénu. Námet Cesta do Emauz sa objavuje už v 6.storočí (mozaika v S.Appolinare v *Ravenne, 520-526). V drobnej plastike a knižnej iluminácii 9.storočia často spájali obidva výjavy Cestu aj Večeru do jednej kompozície a neskôr ich koncipovali do širších cyklov: Cesta do Emauz, Večera v Emauzoch, Zjavenie Krista za zatvorenými dverami, Zmiznutie Krista, Emauzskí pútnici zvestujú ostatným apoštolom zjavenie Pána (mozaika v dóme v Monreale, 1181-1192).

V prvom výjave Cesty do Emauz kráčajú krajinou s opevneným mestom v pozadí traja gestikulujúci muži v pútnickom odeve (Egbertov kódex, 980), s tanistrou, palicou či s pútnickým klobúkom zaveseným na chrbte a niekedy s tekvicou na vodu, Kristus niekedy v odeve z kože a s tanistrou (Salomon van Ruisdael, 1645). Pútnické oblečenie Krista sa odvodzuje z Kleofášových slov: „Ty si jediný z (prichádzajúcich) do Jeruzalemu.“ Kristus je zvyčajne so svätožiarou (*Ravenna), Rembrandt (1648) ho zobrazil pri prostom stolovaní ako z neho vyžaruje svetlo.

Už v raných kompozíciách sa na horizonte objavuje mestečko Emauzy, v latinskej Vulgate prekladané ako castellum (pevnosť), preto ho stvárňovali ako mesto

s mnohými vežami. Od neskorého stredoveku, s rozvojom krajinomalby, príbeh situovali do prírodnej scenérie, v 17.storočí dokonca krajina potláča príbeh ako taký, podobne ako sa sto stalo s námetom *Útek do Egypta*. V 17.-18.storočí je hostina opisovaná veľmi farbisto, pričom náboženský obsah potláča dekoratívny účinok scény.

Výraz prichádzajúci, použitý v súvislosti s Kristom, v latinčine znie peregrinus a znamená nielen prichádzajúceho, cudzinca, ale aj pútnika. Stredoveká povinnosť poskytovať prístrešie a stravu pútnikom na sväté miesta prispela k tomu, že výjav Cesta do Emauz zdobil kláštory, pre ktorých poskytovanie pohostinnosti bolo dôležitou náplňou činnosti.

Starozákonný predobraz Zjavenia Krista v Emauzoch : Traja mládenci v peci ohnivej (Daniel 3). Troch judských rukojemníkov Šadraka, Měšaka a Abed-nega dal babylonský kráľ Nebukadnezar (605-562 pr.Kr.) hodiť do rozpálenej pece, lebo odmietli klaňať sa jeho zlatej soche. Tí sa však v ohni pohybovali voľne a bez ujmy v sprievode štvrtého muža, ktorým bol Boží posol.

*

Kleofáš. Slovo **Kleopas** (Kleofáš) je stiahnutý tvar gréckeho mena **Kleopatros** (Syn slávneho otca). Kleofáš známy z príbehu Cesta do Emauz, je stotožňovaný s mužom, manželom, synom alebo otcom ženy Márie Kleofášovej/Klopy, jednej zo zbožných žien stojacich blízko kríža Ján (19,25).

Názor, že Kleofáš bol otcom apoštola Jakuba Mladšieho (syna Alefa), stojí na domnienke, že mená Kleopas a Alef sú preklady toho istého, ale rôzne vyslovovaného hebrejského slova (stará hebrejčina až do *masoretskej doby 1.-2.storočia nezapisovala samohlásky). V starolatinských a sýrskych prekladoch Lukáša (pôvodný text evanjelií bol napísaný v klasickej gréčtine) sa Kleofáš z Lukášovho evanjelia zamieňal za Kleofáša z Jánovho evanjelia, ale dnešní bádatelia súdia, že sa pravdepodobne jednalo o dve rôzne osoby s odlišnými menami, lebo spojenie samohlások -eo- sa zvyčajne sťahovalo do samohlásky -u- a nie do -e-. Z vymenovania osôb uvedených v Markovi (15,40) sa dá usúdiť, že Kleofáš bol bratom Jozefa a švagrom Panny Márie.

*

Cestovanie. V biblických dobách sa cestovalo po zemi aj po vode. Na počiatku starozákonnej doby bolo cestovanie po súši pomerne obmedzené a týkalo sa najmä obchodných karaván a vojska. Aj keď ľudia zotrvali vo svojej domovskej oblasti, aby nestratili postavenie občana, s ktorým sa spájali základné sociálne istoty, práva a spoločenské postavenie, existujú dôkazy o skupinovom presídľovaní v *Mezopotámii a *Palestíne už v strednej dobe bronzovej 4.tis.pr.Kr.

Pre cesty a chodníky existuje rad hebrejských výrazov: **derek** (cesta pre peších), **mesilláh** (zarovnanie chodníka). Zdá sa, že pred rímskou dobou (Palestína 2.st.pr.Kr.) neexistoval organizovaný komunikačný systém. Vyskytovali sa iba cesty vychodené ľuďmi alebo zvieratami. Niektoré boli udržiavané, napríklad cesty do provincií alebo azylových miest (Deuteronomium 19,3), ale ich údržba spočívala iba v čiastočnom zarovnávaní povrchu a odstraňovaní kameňov. Egyptské písomné správy charakterizujú palestínske cesty ako komunikácie plné kameňov, okruhliakov, zarastené trstinou, hlohom a černičím. Tieto odkazy sa týkajú nedláždených ciest. Dokonca ani kráľovské cesty Peržanov vrátane 2600 kilometrového spojenia medzi

Sardami v dnešnom južnom Turecku a Šúnemom v oblasti Jordánu nemali dláždenie, alebo možno iba v blízkosti mesta. Dlažba existovala zrejme iba v niekoľkých vyspelých mezopotámskych mestách ako bolo Ninive alebo Babylon. Tieto komunikácie používali pútnici, karavány, oficiálni poslov a vojsko. Bežní cestujúci z dôvodov bezpečnosti radšej cestovali za karavánou (Sudcov 5,6).

Ľudia zvyčajne chodili peši, aj keď sa v staroveku používal na jazdu a nosenie nákladu osol. Vozy a kone slúžili na vojenské účely. Ťažký náklad a snád' aj ľudí vozili povozy ťahané prascami (Genezis 46,5), neskoršie ťavami. Dôležité miesto mala doprava po rieke a pri pobreží (pozri Christologický Cyklus II.: *Búrka na mori*). Málo sa vie o miestach odpočinku (pozri Christologický cyklus II.: *Podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi*), ale zdá sa, že pred vybudovaním rímskej infraštruktúry sa musel cestovateľ o seba postarať sám (Jozue 9,3-14). Ľudia väčšinou putovali za obchodom (pozri Christologický cyklus II.: *Farizej a colník*), pri príležitosti sviatkov (pozri Christologický cyklus II.: *Dvanásťročný Ježiš v chráme*), kvôli vojne, hladomoru alebo z podobných dôvodov (pozri Christologický cyklus II.: *Narodenie Ježiša, Útek do Egypta*).

Cesty plnili úlohu medzinárodných komunikácií, ktoré boli prepojené s miestnymi cestami. Východo-západné cesty v Palestíne viedli medzi Prímorskou cestou (tzv. **Via Maris**) a Kráľovskou cestou (Numeri 20,17). Via Maris viedla z juhu na sever z Egypta pozdĺž palestínskeho pobrežia a potom sa stáčala do vnútrozemia k Meggidu pri Mŕtvom mori, kde sa rozdeľovala a hlavná časť viedla na sever do Damasku a ďalej do Mezopotámie. Kráľovská cesta tiež viedla z juhu na sever medzi edomskou Bosrou a Damaskom. Spájala Arábiu a Egypt so severnými oblasťami Palestíny. Menšie severo-južné palestínske cesty viedli pozdĺž Jordánskeho údolia a okolo centrálneho horského hrebeňa (pozri Christologický cyklus II.: *Anjeli obsluhujú Krista na púšti, Vjazd do Jeruzalemu*). Hlavné trasy boli prepojené rovnobežnými východo-západnými cestami, napríklad cestou z Jeruzalemu do Jericha (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie slepých*).

V novozákonnej dobe od 1.st.pr.Kr. bolo cestovanie vďaka rímskej štátnej organizácii pomerne bezpečné a pravidelné. Dôkazom sú evanjeliá a Skutky apoštolov, kde sa bežne píše o cestovaní na menšie i väčšie vzdialenosti po zemi i mori (misijné cesty Ježišových učeníkov, Pavlove a Petrove misijné cesty). Cesty po súši sa konali peši a trvali určitý počet dní, napríklad päť dní z Nazareta do Jeruzalemu. Nakoľko cestná sieť vznikla v Palestíne až koncom 1.storočia, cestovalo sa po starších komunikáciách a chodníkoch. Za najvýznamnejšie sa pokladajú Pavlove cesty. Apoštol Pavol plne využil možnosti cestovania po rímskom svete (pozri Christologický cyklus I.: *Tradicio legis*).

Cestovanie v kresťanských časoch uľahčila vládna podpora lodnej dopravy, vyhladenie pirátov na mori a banditov na súši za cisára Augusta (†14 po Kr.). a rozsiahla sieť ciest do Ríma; prvou cestou, ktorú dal Rím postaviť na Apeninskom polostrove, bola **Via Appia** (312 pr.Kr.).

Rímske komunikácie boli dobre plánované i konštruované, pokiaľ to len bolo možné, viedli priamo a poskytovali možnosti, ktorým sa mohla vyrovnáť až železničná sieť 19.storočia. Veľké cesty boli dláždené a mali šírku 6-8m. Menšie cesty boli vysypané pieskom alebo štrkom a mali vypuklý povrch, ktorý sa na okrajoch znižoval do priekopy. Nakoľko cesty mali strategický význam, väčšinou stavalo ich vojsko, ale cisár Augustus menoval aj trvalé komisie pre stavbu ciest. Židovský

kronikár *Josephus Flavius (†100) píše, že cisár Vespasinaus (†79) mal v priebehu židovského povstania odborníkov na cesty. Na komunikáciách stáli každých tisíc krokov míľniky, ktoré vyznačovali vzdialenosť od počiatku cesty alebo do najbližšieho mesta. Každých 25 rímskych míľ (v novozákonných časoch míľa = 8stadíi = 1478,5 m) sa nachádzala miesta na odpočinok, kde bolo možné vymeniť kone. Medzi nimi existovali ešte dve zastávky. V nich sa starostlivosť poskytovala iba poslom a úradným osobám.

Obyčajný cestujúci mohol prenocovať v hostinci, ktorý patril súkromnému majiteľovi. Niektoré tieto zariadenia poskytovali jedlo a ubytovanie, iné iba nocľah. Vo všeobecnosti mali veľmi nízku úroveň, aj keď hostince na Východe mali lepšiu kvalitu. Veľa hostincov malo veľmi blízko k nevestincom, preto sa v najstaršej kresťanskej literatúre kladie taký dôraz na bratskú pohostinnosť.

Za deň sa dalo peši prejsť asi 25míľ. Úradníci, ktorí mali zvláštne povolenie, používali kone alebo vozy. Kone nemali sedlá, namiesto nich sa používala látka. Existovali rôzne druhy ľahkých cestovných vozov (Skutky 8,29), typ **essedum** riadil sám cestujúci. Pri niektorých príležitostiach urazili kuriéri alebo úradníci 100 míľ za deň. V zime sa cestovanie značne spomalilo, alebo celkom ustalo, a to najmä v horách alebo na náhorných plošinách.

*

Pútnictvo. Staroveké a stredoveké cestovanie okrem spomenutých obchodných, vojenských a iných dôvodov predstavovalo aj pútnictvo, cesty na posvätné a sväté miesta. Pútnika (lat. **peregrinus**) poznal už predkresťanský starovek a iné, ako kresťanské náboženstvá. Významným helenistickým pútnickým strediskom v Grécku bol Apolónov chrám v Delfách (4.st.pr.Kr.), Asklepiova svätyňa (**askleium**) v gréckom Epidaure, v tureckom Pergamone a egyptskej Sakkare (4.st.pr.Kr.).

Moslimskí hadždžovia vykonávali a vykonávajú púť hidždža do Mekky k svätyni Kaaba, k posvätnému prameňu Zamzam, na pahorok zľutovania Džabal al-rahma, ku kamennému stĺpu Miná, alebo "malú púť" umru k Mohamedovmu hrobu do Medíny. Ich púť patrila k jednému z tzv. piatich stĺpov islamu.

V kresťanskom stredoveku jestvovali medzinárodné spojnice k dôležitým pútnickým miestam. Boli nimi francúzske Orleans, Vézelay, Chartres, Le Puy, Tours, španielske Santiago de Compostela, talianska Padova, Rím, Loreto, nemecký Trier, Aachen, poľská Czenstochowa, byzantský Carihrad a predovšetkým Jeruzalem a ďalšie miesta vo *Svätej zemi späté so životom Ježiša Krista; púť do Jeruzalemu sa v stredoveku spájala so špekuláciou, že práve tu, v Jošafatovom údolí, sa vráti na zem Ježiš Kristus (pozri Apokalyptický cyklus: *Vzkriesenie mŕtvych*). Preto sa niektorí veriaci vydávali na ďalekú cestu priamo s vedomím a túžbou zomrieť vo Svätej zemi a tu čakať na druhý návrat Krista, parúziu. Dúfali totiž, že ak budú pochovaní v blízkosti Kristovho hrobu, budú pri poslednom súde patriť medzi vyvolených. Iní so sebou priniesli svoj pohrebný rubáš, ktorý si často dávali šiť už v mladosti ako memento mori, dotkli ostatkov svätca, vody zo zázračného prameňa...

Pútnické cesty neboli len spojené s návštevou svätých miest a upevňovaním viery. Boli vlastne stredovekými kultúrnymi zájazdmi a najmä v 11.-12.storočí napomáhali šíreniu a vzájomnému obohacovaniu románskej kultúry a umenia. Patrónmi kresťanských pútnikov bol archanjel Rafael, ktorého legenda stotožňuje s anjelskou postavou pri Ježišovom hrobu (pozri kapitola *Zbožné ženy pri hrobe*) a ktorý

sa v 17.storočí stal predobrazom strážneho anjela (pozri Apokalyptický cyklus: *Anjeli pri Poslednom súde*). Iným významným patrónom bol apoštol Jakub Starší; ten podľa legendy podnikol misijnú cestu do Španielska a v Compostelle bol pochovaný.

Pútnici boli na svoju cestu vybavení okrem iného zvláštnym oblečením. Moslimský hadždž mal pre vstup na sväté miesta pripravené dva dlhé pásy nezošitej bielej látky, z ktorých jeden vytváral sukňu a druhý prehodený cez plece sa viazal na uzol. K tomu už patrili iba jednoduché sandále a turban alebo závoj pre ženy. Jeho pútnický odev (26m látky) slúžil v prípade smrti na zabalenie nebožtíka a prenesenie na miesto trvalého odpočinku.

Odev a výstroj stredovekých kresťanských pútnikov zodpovedali oblečeniu apoštola Jakuba. Patrila k nemu dôkladná obuv, podkasaná suknička, pláštenka do dažďa s kapucňou, široký klobúk s obrubou zdvihnutou vpredu, vzadu alebo naboku. Na klobúku, plášti a palici alebo na ruženci bolo pripevnené pútnické znamenie, zvyčajne mušľa spájaná s významom krstu. Pútnici do Ríma, ktorí túžili vidieť *šatku sv. Veroniky* (pozri Christologický cyklus I.) si umiestňovali na klobúky malé napodobeniny tejto relikvie. Súčasťou výbavy okrem zvláštnej pútnickej palice, plochej tanistry a čutory zavesenej na opasku, bol aj pes, ktorý sa stal *atribútom pútnika.

Pútnictvo všetkých kultúr a náboženstiev bolo založené na predstave, že božstvo týchto miest prejavuje návštevníkovi osobitnú priazeň. Púť bola vždy spätá so zvláštnymi modlitbami, cvičeniami v odriekaní, symbolickými a aktmi a magickými úkonmi: bosonohosť na znamenie pokory, pobožkanie a dotyky s kultovými predmetmi, podliezanie sarkofágov, očistné umývanie, spánok v kultovom okrsku, obety a dary. Dôkazom vykonanej cesty boli rôzne predmety, zobrazujúce kultové miesto, plakety, sviece apod. Jednotlivé pútnické miesta sa stávali súčasne umeleckými strediskami.

Pútnické cesty organizovala cirkev, ich účastníkom boli vystavované pasy, pozdĺž ciest najmä v mestách boli zriaďované ubytovne a útulky **pandokeiony** (pozri Christologický cyklus II.: *Milosrdný Samaritán*), vyhotovovaná potrebná cestovná literatúra, mapy apod. Pútnické cesty do Svätej zeme začínali v Benátkach a pútnik za pomerne veľkú finančnú čiastku mal zaistenú dopravu, stravovanie, “doklad pre pohanov“, ktorý mu zaisťoval pomerne bezpečnú návštevu svätých miest.

Našli sa aj odporcovia pútnictva, najmä v radoch príslušníkov reformovanej cirkvi, ktorí v tejto činnosti videli iba faloš a cynické obchodovanie s tzv.relikviami. Odporcami pútnictva boli sekty valdénskych, wiklefovcev, luteráni, kalvíni aj husiti. Reformácia pútnické cesty zakazovala a obnovila ich v 16.storočí až protireformácia.

Okrem Jakuba Staršieho (šp. Santiago) sa častým motívom výtvarného umenia stávajú aj ďalší svätci: Alexius, Adéla, Brigita Švédska, Roch, Remedius, Servác, Severín, ale napodiv aj *Mudrci z východu*, ktorí boli považovaní za predchodcov kresťanských pútnikov. Vyrábali sa pútnické znamenia, odznaky ako upomienky kresťana na podstúpenú pútnickú cestu. Kresťanská ľudová viera im prisudzovala magickú ochrannú funkciu. Znamenia mali v prvom rade ochraňovať svojho nositeľa počas jeho cesty. Pútnik ho po svojom návrate mohol zahrnúť do obetných alebo pohrebných darov, umiestniť ho v dome, nad vchody do stajní, nad úle, mohol ho zahrabať na poli, aby si poistil úrodu, alebo použiť pri liečebných praktikách. Pútnickým znakom mohol byť aj reliéfny odliatok, zobrazujúci navštívené miesto,

alebo podobizeň svätca, ktorého kult bol na pútnickom mieste uctievaný, alebo panovníka, obraz relikvie (pozri Christologický cyklus I.: *Svätá kopija*). Od poloviny 15.storočia sú pútnické znamenia menšie, popri liatych plaketách sa objavujú aj razby brakeátového typu a reliéfy z pálenej hlíny. Námetov pribúdalo, zobrazovali sa napríklad rohy ako narážka na anjelské trúby počas Posledného súdu. Trúbenie na rohy súčasne vytváralo zvukovú kulisu pri predvádzaní relikvií. Ako pútnické znamenia slúžili aj zvončeky, šípy, zástavky, od 15.storočia aj jednotlivé grafické listy blokovej tlače. Reliéfne znamenia boli odlievané z najlacnejších materiálov (cín, olovo), ale aj zo striebra, alebo boli pozlátené. Výrobu a predaj mala výhradne v rukách cirkev, prípadne niektoré cechy. Pútnické znamenia tvorili významný finančný zdroj. Túto postupnú devalváciu pútnictva aj predmetov, ktoré sa menili iba na lacné upomienkové predmety, pokladali reformné kruhy za modlárstvo a humanisti za zneužívanie naivity veriacich. Vznikala osobitná peregrinážna architektúra: pútnické kostoly s tzv.vonkajšou kazateľnicou (Taliano), s odchodami otvorenými stĺporadím do vnútorného priestoru, vence kaplniek zasvätené rôznym svätcom. Všetko to malo umožniť pútnikom plynulo prechádzať okolo vystavených relikvií.

Vznikli aj zvláštne typy peregrinážneho umenia: peregrinážna skulptúra (sochy, reliéfy na stavbách), *kalvárie*, *krížové cesty*, *jeruzalemské púte* (pozri Christologický cyklus I.). V nemeckej krajinomalbe 14.storočia vznikol typ krajinomalby *Weltlandschaft* - "pútnická krajina", predchodca panorámy, širokého záberu rozvinutého po obvode celého kruhu. Krajina typu *Weltlandschaft* mala vysoko položený horizont a menila stanovisko pohľadu. Oko diváka potom "putovalo" po širokom zábere obrazovej plochy (Gentský oltár bratov Eyckovcov, 1425-1432).

Žiaľ, pútnické cesty mali aj druhú stránku, tienistú stránku; napomáhali skutočnej katastrofe stredoveku, stali sa jedným z prostriedkov šírenia morovej nákazy, proti ktorej často mali bojovať.

Názvy: Emauzskí učenici, lat. Christus appareta duobus discipulos juxta Emmaus, tal. Andata a Emmaus, nem. Gang nach Emmaus, angl. Walk to Emmaus.

VZKRIESENIE KRISTA/ZMŔTVYCHVSTANIE KRISTA

VEČERA V EMAUZOCH

(Lukáš 28,30-49)

*

Tak sa priblížili (*Kristus a dvaja učeníci*) **k dedine, do ktorej šli, a on sa tváril** (*gr. prospeioé = predstieram*), **že ide ďalej. Ale oni naňho naliehali** (*gr. parabiazó = nalieham*): **„Zostaň s nami, lebo sa už zvečerieva a deň sa už schýlil!“** **Vošiel teda a zostal s nimi. A keď sedel pri stole** (*gr. kataklinó = usádzam sa*), **vzal** (*gr. lambanó = beriem*) **chlieb a dobrorečil** (*gr. eulogeó = žehnám*), **lámal** (*gr. klaó = lámam*) **ho a podával** (*gr. epididómi = odovzdávať*) **im ho. Vtom sa im otvorili oči a spoznali ho. Ale on im zmizol. Tu si povedali: „Či nám nehořelo srdce** (*gr. kaiomené = horiace*), **keď sa s nami cestou rozprával a vysvetľoval** (*gr. dianoigó = otvaram*) **nám Písma** (*gr. grafé*)?“ **A ešte v tú hodinu vstali a vrátili sa do Jeruzalemu. Tam našli zhromaždených** (*gr. athroizó = zhromažďujem*) **Jedenástich a iných s nimi a tí povedali: „Pán** (*gr. Kyrios*) **naozaj** (*gr. ontós*) **vstal z mŕtvych** (*gr. egerthé = bol vzkriesený*) **a zjavil sa** (*gr. ófthé*) **Šimonovi** (*Petrovi; pozri kapitola Zbožné ženy pri hrobe*). **Aj oni rozprávali** (*gr. exégeomai*), **čo sa im stalo cestou a ako ho spoznali pri lámaní chleba** (*gr. klasis tú artú*).

Lebo sa už zvečerieva a deň sa už schýlil : pre duchovnú atmosféru slov sa mnísi na modlievali na sklonku dňa - *Mane nobiscum, Domine, quoniam advesperascit* = Zostaň s nami, Pane, lebo sa zvečerieva. Nehořelo srdce : *gr. kaiomené* = horiace; pojem horiaci sa v gréckej literatúre (Platón) spájalo s láskou; latinské rukopisy z dôvodu zrozumiteľnosti namiesto “horiaci” používajú výraz “zahmlené“, “zaslepené“ (*caecus, temerarius*); sloveso “horieť“ sa v *Septuaginte používa v súvislosti s prítomnosťou Hospodina. Pán : *gr. Kyrios*; titul Boha, ktorému zodpovedá hebr. *Adonaj/Môj Pán*, ktorý nahrádzal meno *Jahve*. Zjavil sa Šimonovi : *gr. ófthé*; Lukáš žiadne zjavenie Šimonovi Petrovi nezaznamenáva, iba hovorí, že sa Peter bežal pozrieť k hrobe (pozri kapitola Zbožné ženy pri hrobe). Pri lámaní chleba : *gr. klasis tú artú* < *artos* = chlieb; *klasis* = lámanie; odkaz na Poslednú večeru Pána.

Kým o tom hovorili, on sám zastali uprostred nich a povedal im: „Pokoj vám (*gr. eiréné hymín; hebr. šáalom*).“ **Zdesili sa** (*gr. ptoeó = desím sa*) **a v strachu sa domnievali, že vidia ducha** (*gr. pneuma*). **On im povedal: „Čo sa ľakáte** (*gr. tarassó = ľakám sa, rozrušujem sa* < *tetaragmenoi* = ľakať sa) **a prečo vám srdcia** (*gr.pl. kardiés*) **zachvacujú také myšlienky** (*gr. dialogismoí*)? **Pozrite na moje ruky a nohy, ved’** (*gr. autos*) **som to ja sám! Dotknite sa ma** (*gr. pselafaó = dotýkam sa*) **a presvedčte sa! Ved’ duch nemá mäso a kosti, a uvidíte, že ja mám.“ Ako to povedal, ukázal im ruky a nohy. A keď mu stále pre** (*gr. apo*) **veľkú radosť nemohli uverit’** (*gr. apisteuó = neuverím*) **a len sa divili** (*gr. thaumazó = divím sa*),

povedal im: „Máte niečo na jedenie?“ A oni mu podali kúsok pečenej (gr. *optós* = *pečený, pražený*) **ryby** (v niektorých rukopisoch z 6.-10.st. je dodatok: **a plást medu**). **I vzal si a jedol pred nimi** (gr. *enópion autón* = *pred nimi*).

Pokoj vám : gr. *eiréné*; hebr. *šalom*; niektoré rukopisy pridávajú „Ja som to, nebojte sa (pozri *egó eimí* = „ja som to“, „žijem“ v kapitole Kristus kráča po vlnách; pozri Christologický cyklus II.). **Vidia ducha** : gr. *pneuma* = duša, duch; niektoré rukopisy (Bezov *kódex) sa pokúša vyjasniť situáciu gr. výrazom *fantasma* = prízrak. **Mäso a kosti** : odkaz na Genezis 2,23 „kosť mojich kostí a mäso môjho mäsa“ ako zdieľanie spoločnej ľudskosti. **Ukázal im ruky a nohy** : v niektorých rukopisoch veta chýba; nakoľko Lukáš nepíše o pribití klincami na kríž, nemusí sa jednať o ukázanie rán, ale o dôkaz telesnej skutočnosti; Lukáš píše pre Grékov, ktorí myšlienku vzkriesenia pokladali za absurdnú; preto zdôrazňuje fyzickú skutočnosť tela vzkrieseného Ježiša.

Potom im povedal: „Toto sú moje slová, čo som vám hovoril, kým som bol ešte s vami, že sa musí splniť všetko, čo je o mne napísané v Mojžišovom zákone, u Prorokov a v Žalmoch. Vtedy im otvoril myseľ, aby porozumeli Písmu, a povedal im: „Tak je napísané (gr. *peri emú* = *o mne*), **že Mesiáš** (gr. *Christos*) **bude trpieť** (gr. *paschó* = *trpím*) **a tretieho dňa vstane z mŕtvych a v jeho mene** (gr. *onomatí autú*) **bude všetkým národom** (gr. *panta ta ethné*), **počnúc** (gr. *arxamenoí* = *začiatky*) **od Jeruzalemu, hlásať** (gr. *kéryssó* = *hlásam*) **pokánie** (gr. *metanoia*) **na odpustenie hriechov** (gr. *afesis tón harmatión*). **Vy ste svedkami** (gr. *martyres* = *svedkovia*) **tých vecí. Hľa, ja vám pošlem** (gr. *apostelló*) **zasľúbenia** (gr. *epangelia*; *požehnanie*) **môjho Otca. Preto zostaňte v meste, kým nebudete vystrojení mocou** (gr. *dynamis*) **z výsosti!“**

Toto sú moje slová, čo som vám hovoril, kým som bol ešte s vami : „toto je zmysel mojich slov“; Ježiš je fyzicky prítomný a súčasne nie je medzi nimi rovnakým spôsobom, ako pred vzkriesením; udalosť sa zrejme odohráva v deň zmŕtvychvstania; v Skutkoch (1,1-8) ide o obdobie štyridsiatic dní (pozri kapitola Vyliatie ducha Svätého). **Tak je napísané** : udalosti (smrť, vzkriesenie) sú dané božskou nutnosťou ako naplnenie Tóry. **Bude trpieť** : gr. *paschó* = *trpím*; **Tóra*, **Targúm* ani súčasná židovská literatúra o trpiacom Mesiášovi nehovorí, ale kresťania túto myšlienku objavili na základe ukrižovaného a vzkrieseného Krista (pozri Christologický cyklus I.: Mesiáš).

Námet Večera v Emauzoch nadväzuje na *Cestu do Emauz* a tvorí jej mladšiu, ale známejšiu časť. V kresťanskom umení sa motív Večere v Emauzoch objavuje pomerne neskoro. Prvý raz je doložený v 9.storočí (Drogov *sakramentár, 830; Ekbertov *kódex, 980), neskoršie vo francúzskych chrámoch v 12.storočí. Nakoľko predstavuje vhodný obrazový typ pre eucharistiu, niekedy nahrádza *Poslednú večeru*, ktorá zvyčajne zdobila steny kláštorných refektárov. Námet si obľúbila benátska škola vo svojom vrcholnom období 16.storočia. V tom čase sa základné ladenie motívu celkom sekularizovalo a menilo sa na žánrový a dekoratívny výjav (Paolo Veronese, 1560). Holandský maliar Rembrandt van Rijn (†1669) v nasledujúcom storočí vytvoril niekoľko verzií Emauzskej večere, v ktorých sa vrátil k pôvodnému náboženskému ladeniu; na obraze z roku 1648, dnes umiestnenom v Louvre, zobrazil prostú hostinu, na ktorej z Krista vyžaruje svetlo.

V základnej verzii motívu sú zobrazované tri postavy sediace pri stole. Kristus uprostred práve láme chlieb, čo je narážka na eucharistiu (taliansky barokový maliar

Caravaggio, †1610), na tvárach spolustolovníkov je zrejmé, že ho začínajú spoznávať. Na stole okrem chleba leží ryba a často aj kalich.

V jednej tradícii je vidieť Krista a niekedy aj oboch učeníkov oblečených ako pútnikov: Kristus má na chrbte zavesený klobúk a na zemi leží pútnická palica a tanistra. Na plášti jedného z mužov je vidieť mušľu. Hoci je mušľa *atribútom apoštola Jakuba Staršieho, v tomto prípade ide o narážku na pútnika obecné.

V renesancii a baroku maľovali bohato prestretý stôl s množstvom jedla. Pre benátskych maliarov je charakteristická bohatosť jedál na stole, ale aj veľký počet stolovníkov, služobníkov a ostatných postáv (býva ich pätnásť až dvadsať), takže sa medzi nimi ústredné postavy takmer strácajú; prejavuje sa rovnaký sklon k žánrovosti ako v prípade *Poslednej večere*. U Veronesa (†1588) sa objavujú aj deti, ktoré sa hrajú so psom. Minimalizovanú verziu tvorí Kristus s dvoma učeníkmi, k sprievodným postavám patrí majiteľ hostinca a jeho žena.

V holandskom maliarstve 17.storočia sa postupne zvyrazňoval vzťah medzi Večerou v Emauzoch a gréckym mýtom o starej manželskej dvojici, Filemonovi a Baukide, ktorí vo svojom chudobnom príbytku hostili bohov Dia a Herma. Grécky príbeh oslavoval pohostinnosť preukazovanú bohom; tí sa tiež dali spoznať svojim hosťom počas jedla. Námet Filemon a Baulida nie je v holandskom maliarstve tohto obdobia nezvyčajný, čoho dôkazom je Rembrandtov obraz z roku 1638 a grafický list z roku 1654, na ktorom na stole leží hus spolu s pohárom vína, pripomínajúc príbeh o bohoch, ktorí chytali hus a pili z pohára, ktorý sa zázračne doplňoval. V holandskom a nemeckom maliarstve pôvodne antický námet Filemon a Baukida nadobúda výrazné kresťanské odtiene; bol natoľko obľúbený, že prenikol aj do ľudového prostredia, do veľkonočného príbehu o Ježišovi a apoštolovi Petrovi, ktorí chodili po svete a raz došli do domu bohatej gazdinej, ktorá im odmietla podať kúsok chleba a vyhnala ich, zatiaľ čo chudobná vdova im upiekla poslednú sliedku a sama s deťmi išla spať hladná. Hostia zmizli a ráno vdova našla v popole vyhasnutého ohniska vaječnú škrupinu celú zo zlata.

Ojedinele sa objavuje aj tretia scéna, ktorá vychádza z Jánovho evanjelia (20,19 a nasl.; pozri kapitola *Vzkriesenie Pána*). Meno Emauzy sa v nej síce nespomína, ale išlo o zjavenie učeníkom na druhý deň po sobote, keď zo strachu pred Židmi sedeli v tme a „za zatvorenými dverami“ a zjavil sa im Kristus a pozdravil ich slovami: „Pokoj vám.“ Kompozícia zobrazuje iba Krista a dvoch učeníkov sediacich za stolom. Zriedkavý bol námet Návrat učeníkov do Jeruzalemu a Zvestovanie ostatným apoštolom.

Večeru v Emauzoch situovali do refektárov kláštorov, ako symbol kláštornej pohostinnosti, od renesancie námet komponovali ako náprotivok *Poslednej večere*. V baroku výjav občas stráca sakrálny ráz a stáva sa zámienkou k maľovaniu krajiny a jedlo na stole sa mení na zátišie, ktoré sa práve v tomto období konštituuje ako samostatný tematický druh.

Starozákonné predobrazy Večere v Emauzoch: **a) Abrahám hostí troch anjelov (Genezis 18,1-19).** Abraháma navštívili v jeho stane v Mamre traja muži. Hneď poznal, že sú to anjeli (učeníci spoznávajú zmŕtvychvstalého Krista). **b) Traja mládenci v peci ohnivej (Daniel 3,25-28).** Danielovi druhovia sa odmietli klaňať Nebukadnezarovej zlatej soche, preto ich hodili do pece. Bola tak rozžeravená, že plamene spálili katov, ktorí chlapcov do nej hodili, ale väzni zostali nažive. Tak kráľ

spoznal silu Boha Izraela. **c) Jákob prináša otcovi Izákovi pokrm (Genezis 27,18 a nasl.).** Jákob prináša otcovi jedlo, aby dostal požehnanie prvorodeného. Starý a nevidiaci Jákob “spoznáva“ syna, o ktorom sa domnieva, že je to Ezau, podľa vône šiat a rúk (učeníci spoznávajú Krista podľa spôsobu, akým láme chlieb). **d) Jozef sa dáva spoznať svojim bratom (Genezis 45,3 a nasl.).** Jozef počúva svedčenie svojich previnilých bratov, zľutuje sa nad nimi a dáva sa im spoznať. **e) Samson je med zo zdochliny leva (Sudcov 14,8 a nasl.).** Cestou k domu svojej vyvolenej prepadol Samsona lev. Zabil ho holými rukami (Kristus zabíja pekelnú obludu). Keď po nejakom čase opäť išiel touto cestou, našiel mŕtvolu leva a v jeho tele bol roj včiel a med (sladkosť Ježišovho učenia podmienená Spasiteľovou smrťou). Nabral ho rukami a po ceste ho pojedal. Doniesol aj matke a otcovi a oni ho jedli, ale nevedeli, že ide o med, ktorý vybral z tela leva (Ježiš láme chlieb a dáva jesť apoštolom, ktorí ho hneď nespoznali). **f) Bóaz pozdravuje žencov (Rút 2,4 a nasl.).** Keď Rút odovdela, neopustila manželovu rodinu. Raz išla zbierať klasy na pole, ktoré patrilo príbuznému jej manžela, Bóazovi. Bóaz došiel na pole, pozdravil žencov slovami: Pán nech je s vami (Kristus pozdravuje učeníkov emauzských). Všimol si medzi žencami Rút a pochválil ju, že ostala verná rodine a ľudu Izraela, hoci bola pôvodom *Moabčanka. Keď prišiel čas jedla, vyzval ju, aby prisadla a lámala si chlieb a namáčala ho vo vínnom octe (Kristus v Emauzoch láme chlieb a obnovuje zväzok so svojimi druhmi; eucharistia).

*

Emauzy. Miestne meno Emauzy, v gréckej podobe **Emmaús**, latinskej **Emaus** je vykladané ako “ľud zavrnutý“. Výklad, ktorý vychádza z hebrejského **Hamma**, uvažuje o význame “teplý“, “jarný“. Arabský názov je Imwas. Etymológia slova nie je spoľahlivo podložená, ba dokonca ani miesto nie je presvedčivo lokalizované.

Dedina Emauzy sa zrejme nachádzala dve-tri hodiny pešo severozápadne od Jeruzalemu (Lukáš uvádza 60 stadií, čo predstavuje 11km). Dnes sa už osada nedá presne lokalizovať. Jednou z možností je dnešné mesto 'Avans, ktoré sa nachádza 32km severozápadne od Jeruzalemu na mieste, kde židovský vojvodca Júda *Makabejský roku 166 pr.Kr. porazil Antiochovho vojvodu Gorgiasa. Jeho vzdialenosť od Jeruzalemu však nezodpovedá Lukášovým údajom, ak neberieme do úvahy text Sinajského kódexu z 2.poloviny 4.storočia a ďalšie rukopisy, ktoré udávajú vzdialenosť osady od Jeruzalemu 160 stadií. To by predstavovalo pre pútnikov dlhú, nie však neuskutočniteľnú (viac ako celodennú) cestu.

Pokiaľ ide o iné miesta, vzdialené od Jeruzalemu asi 11km, uvažuje sa o dvoch: o dedine El-qubeibe z 1.storočia, v ktorej križiaci našli zvyšky pevnosti a nazvali ju **Castellum Emmaus**. Toto El-qubeibe však nie je možné vysledovať ďalej ako do 1.storočia.

Rímsky historik židovského pôvodu *Josephus Flavius sa zmieňuje o vojenskej kolónii cisára Vespasiana, ktorá sa nachádzala pri Ammaous, približne šesť kilometrov od Jeruzalemu. Vedci ju stotožnili s Caloniou či Chirbet Beit Mizzou. Ani v tomto prípade vzdialenosť nevyhovuje Lukášovej správe, je naopak príliš malá, avšak situácia sa mení, ak Lukášových 60 stadií bolo myslených ako cesta tam a naspäť (rímska jednotka dĺžky stadion [stredoveký hon] = 186m).

Názvy: Večera v Emauzoch, Emauzy, lat. Fractio panis, tal. Cenna a Émmaus, nem. Mahl in Emmaus, angl. Meal in Emmaus.

NEVERIACI TOMÁŠ

(Ján 20,24-29)

*

Tomáš, jeden z Dvanástich (gr. *Thomá de heis tón dódeka* = Tomáš jediný z Dvanástich), **nazývaný** (gr. *elegon ún autó*) **tiež Didymus** (gr. *Dídymos*; lat. *Didymus*), **nebol s nimi** (gr. *úk én met autón*), **keď prišiel Ježiš** (pozri kapitola *Vzkriesenie Pána*). **Ostatní učeníci mu hovorili: „Videli sme Pána** (gr. *ton ho Kyrios*).“ **Ale on im povedal: „Dokial’** (gr. *ean mé*) **nevidím na jeho rukách stopy** (gr. *týpos*) **po klincoch a nevložíim svoj prst** (gr. *dáchtylo*) **do rán po klincoch a nevložíim svoju ruku do** (gr. *baló* = do) **jeho boku** (gr. *pleurá* = bok), **neuverím** (gr. *ú mé*).“

O osem dní (gr. *kai meth hémeras októ*) **boli jeho učeníci zasa vnútri a Tomáš bol s nimi. Prišiel Ježiš, hoci dvere boli zatvorené, stal si doprostred a povedal: „Pokož Vám** (gr. *eiréné hymin*; hebr. *šalom*).“ **Potom povedal Tomášovi: „Vlož sem prst a pozri moje ruky! Vystri ruku a vlož ju do** (gr. *baló*) **môjho boku! A nebuď neveriaci** (gr. *mé ginú apistos*), **ale veriaci** (gr. *alla pistos*)!“ **Tomáš mu povedal: „Pán môj a Boh môj** (gr. *Ho Kyrie mú kai Theé mú*; lat. *Dominus et Deus noster*)!“ **Ježiš mu povedal: „Uveril si** (gr. *me pepisteukas*), **pretože si ma videl** (gr. *hoti heórakas* = že si uvidel). **Blahoslavení tí** (gr. *makarioi élan ekeínoi*), **čo nevideli a uverili.**“

Nebuď neveriaci : gr. *mé ginú apistos*; podľa niektorých autor hovorí ku kresťanom Tomášovej obce v Edese, Partii a Indii, aby ich odvrátil od nesprávneho chápania aktu vzkriesenia, pritom apoštola Tomáša používa ako literárny nástroj. **Pán môj a Boh môj** : gr. *Ho Kyrie mú kai Theé mú*; niektorí (Mastin) sa domnievajú, že jánovská tradícia prevzala toto vyznanie viery z nároku rímskeho cisára Domitiana, aby bol uctievaný ako *Dominus et Deus noster* (pozri *Christologický cyklus II.: Povolanie prvých učeníkov; Apokalyptický cyklus : Umučenie sv.Jána*). **Blahoslavení tí, čo nevideli a uverili** : gr. *makarioi élan ekeínoi* = blahoslavení tí; väčšina komentátorov odkazuje na traktát **Midraš Tanchuba* (6,32), kde sa píše o rabínovi Šimonovi ben Lakišovi, ako chváli toho, kto na seba berie jarmo Božieho kráľovstva bez toho, aby videl udalosti, ktoré sa odohrali na **Sinaji*.

Námet Neveriaci Tomáš sa objavil už v 8.storočí (nástenná maľba kostola S.Maria Antiqua v Ríme; slonovinový reliéf od Majstra z Echternachu, 990). Bol nepretržite obľúbený a propagovaný, lebo spĺňal jednu z hlavných funkcií sakrálneho umenia, podopierať články kresťanskej nauky.

Ján uvádza, že sa Kristus zjavil apoštolom v miestnosti so zavretými dverami, preto sa v stredovekých kompozíciách, hoci miestnosť nič nenaznačovalo, zobrazovali zavreté dvere ako **atribút výjavu* (mozaika v S.Appolinare v **Ravenne*, 520-526). Od

renesancie niekedy výjav situovali do honosných reprezentačných priestorov. Veľkí barokoví umelci potláčali iluzívny priestor a sústreďovali sa na samotný figurálny výjav (Caravaggio, 1599; Rembrandt, 1634).

Základný ikonografický typ sa sformoval pomerne skoro, v 4.storočí a pretrvával v princípe nezmenený aj v nasledujúcich stáročiach: Kristus stojí so zdvihnutou rukou, pochybujúci Tomáš mu vkladá ruku do rany v boku (Andrea del Verrocchio, 1476). Cez otvorený červený plášť vidno Kristovi rany. V neskorom stredoveku Ježiš občas drží kríž či zástavu vzkriesenia (Verrocchio, 1483; Rembrandt van Rijn, 1638).

Postoj apoštola Tomáša a vkladanie ruky do rany zobrazovali v rôznych obmenách: Tomáš stojí väčšinou na strane, kde je rana, ojedinele aj na strane opačnej (Caravaggio, †1610), iba zriedkavo kľáči. Chystá sa buď vložiť ruku do rany, prípadne už ju má vloženú (Verrocchio, Rembrandt, Simone Cantarini, 17.st.), alebo mu ju tam vkladá sám Kristus.

V minimalizovanej ikonografickej verzii zobrazovali iba Krista a Tomáša, klasický typ spoluvytvárali aj ostatní apoštoli, rozmiestnení v skupinách okolo Ježiša, ústredného bodu kompozície. Caravaggio maľoval iba dvoch, častejšie sa objavujú všetci Jedenásti, Rembrandt pridáva aj sväté ženy.

V románskom a gotickom umení ojedinele zobrazovali aj predchádzajúcu scénu Kristus sa v Tomášovej prítomnosti zjavuje jedenástim apoštolom (siensky maliar Duccio di Buoninsegna, 1308-1311). Nápis výjavu je prevzatý z Apoštolského vyznania viery: “Descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis“ (Zostúpil do pekiel, tretí deň z mŕtvych vstal).

Starozákonné predobrazy Neveriaceho Tomáša: a) Prísaha Abrahámovho služobníka (Genezis 24,2 a nasl.). Napriek tomu, že Abrahám vedel, že Boh vždy splnil svoj sľub a zahrnul ho požehnaním, chcel mať úplnú istotu (neveriaci Tomáš), že aj tentoraz sa mu splní pranie a jeho syn Izák si nevezme za ženu Kanaánku. Prikázal preto služobníkovi, ktorého posielal na nevestu: „Polož ruku pod moje bedrá“ (staroveká prisaha na bedrá alebo stehno, eufemizmus pre falus, symbol života = paralela ku Kristovmu zranenému boku, z ktorého sa “zrodil“ večný život). **b) Izák si overuje prvorodenectvo Ezaua (Genezis 27,21 a nasl.).** Zomierajúci Izák viac miloval svojho syna Ezaua a chcel mu udeliť požehnanie prvorodeného. Nakoľko mu už neslúžil zrak, chcel mať istotu (neveriaci Tomáš) a overoval si totožnosť syna čuchom - vôňa šiat po ulovenej zverine, a hmatom - Ezau bol chlpatý (Tomáš vkladá ruku do Kristovej rany). **c) Jákob v zápase spoznáva v súperovi anjela a žiada požehnanie (Genezis 32,25 a nasl.).** Noc pred stretnutím s bratom Ezauom, ktorého sa Jákob veľmi obával, lebo ho úskokom pripravil o otcovo požehnanie prvorodeného, Jákob zaspal. Sníval sa mu sen, v ktorom zápasil s “niekým“ až do svitania. V zápase bol bolestne zranený (hmatateľný dôkaz existencie nebeskej bytosti), jednako len boj nevzdal a obstál v skúške odvahy a vytrvalosti. Poznal, že jeho súper je anjel a že si v zápase vydobyl priazeň Boha (Jákob dostáva nové meno Izra-el = zápasí Boh/zápasí s Bohom/zápasí za Boha). Jednako len chcel mať istotu (neveriaci Tomáš), že priazeň je istá, a preto prosil o požehnanie. Navyše chcel znať meno anjela (podľa staroorientálnych predstáv v prípade núdze mohol Boha kedykoľvek privolať). **d) Jozef dotykom na Jákobovo lono prisahá pochovať ho v hrobke predkov (Genezis 47,29).** Posledné roky života trávil Jákob v dome syna Jozefa v Egypte. Vedel však, že jeho miesto je v Kanaáne (spojenom s prísľubmi Boha). Preto žiada

Jozefa, ktorý ako syn je povinný otca pochovať, aby ho uložil do hrobu predkov. Jozef súhlasil, ale Jákob chcel mať istotu (neveriaci Tomáš), preto požiadal syna, aby prisahal na jeho lono/bedrá (zdroj života). Keď sa tak stalo, Jákob sa sklonil k hlave lôžka (dôkaz vďačnosti a odovzdania do Božej vôle). **e) Gedeon žiada od anjela znamenie ohľadne budúceho víťazstva svojho vojska (Sudcov 6,36 a nasl.).** Židovský vojvodca Gedeón chce mať istotu (neveriaci Tomáš), že Boh si skutočne želá jeho víťazstvo nad pohanskými Midjancami, ktorí v 1100 pr.Kr. ovládali strednú Palestínu a uctievali Baala a Aštaru. Na znamenie súhlasu vyloží pred stan ovčie rúno. Ak bude rúno vlhké od rosy a zem okolo neho ostane suchá, bude vedieť, že Boh ho poveril, aby porazil Midjancov (Tomáš vkladá ruku do Kristovej rany). **f) Balaámova oslica (Numeri 22,23).** *Moabský kráľ Balák si zavolať vešťača *Balaáma, aby prekliat Izraelitov, podmaňujúcich si nové územia a kmene Kanaánu. Dúfal, že veštcova kliatba oslabí priazeň, ktorou ich obdaril Jahve. Boh dovolil veštcovi ísť za Balákom, ale prikázal mu, aby robil iba to, čo mu On sám dovolí. K putujúcemu Balaámovi zoslal anjela, ktorý sa postavil do cesty oslici, takže sa nechcela pohnúť a dokonca vešťača zastavovala (oslice, resp. ich hĺkanie, slúžili pri veštení, ohlasovali nešťastie; Boh prejavuje svoju vôľu a varuje vešťača). Nakoľko Balaám Božieho posla nevidel, nevšimol si Božie znamenia a neveril, kým oslica neprehovorila ľudským hlasom (Tomáš sa dotýka Kristovej rany).

*

Apoštol Tomáš. Grécke meno **Thomás** bolo zrejme odvodené z *aramejského **te'omá'** = dvojča; z toho vyplýva, že mená **Dídymos** a **Thomás** sú synonymá. Na otázku či dvojča bol, sa nedá jednoznačne odpovedať. Grécky výraz **dídymos** môže naznačovať dva názory na tú istú vec, nesie v sebe významy dvojitý, dvojaký ale i pokrytecký. V apoštolovom prípade **dídymos** vyjadruje jeho pochybnosti, ale tiež fakt, že Tomáš, na rozdiel od ostatných učeníkov, spoznal zmŕtvychvstalého Krista dvomi zmyslami, zrakom a hmatom. Jeho vyznanie viery "Môj Pán a môj Boh" predstavuje vrchol Jánovho evanjelia; je svedectvom pravdy o zmŕtvychvstaní Ježiša.

V čase povolania za apoštola žil v Galilei a niektorí bádatelia sa domnievajú, že aj on sa živil rybolovom (pozri Christologický cyklus II.: *Povolanie prvých učeníkov*). Konkrétnejšie údaje o apoštolovi Tomášovi sa nachádzajú iba v Jánovom evanjeliu. Prvá zmienka (11,16) sa viaže k Ježišovej ceste do Betánie v čase úmrtia Lazára a období, keď sa už židovskí náboženskí predstavitelia rozhodli Ježiša zabiť. Apoštoli Ježiša od cesty do Betánie odrádzali, ale Tomáš bol ochotný ísť k Lazárovmu hrobu a prijať smrť z rúk Židov: **„Tomáš zvaný Didymus povedal ostatným mučeníkom: Podme aj my, aby sme umreli s Ním.“** Vtedy sa prejavil ako odvážny muž, ale čitatelia evanjelií ho poznajú skôr ako nedôverčivého a netrpezlivého učeníka. Taký sa prejavuje v Jánovi (14,5) pri Kristovej reči na rozlúčku počas poslednej večere. Ježiš hovoril o tom, že v dome jeho Otca je veľa príbytkov a on im ide pripraviť miesto. Keď vyslovil slová: **„A cestu, kam idem, tam znáte“**, povedal mu Tomáš: **„Pane, neviem, kam ideš. Akože môžeme poznať cestu?!“** V kanonických textoch sa spomína v Matúšovi (10,3), Lukášovi (6,15), Jánovi (11,16; 14,15; 20,19-29) a Skutkoch apoštolov (1,13). Tomáš bol zrejme skutočným misionárom a jeho činnosť dala vznik kresťanským zborom v Edese, Partii a Indii.

Jeho osoba je opradená viac legendami ako historickými správami. Podľa starobylej tradície bol staviteľom a murárom súčasne. V stredovekých legendách vystupuje apoštol Tomáš ako misionár Indov a Partov; neskoršie sa o jeho misii veľa pochybovalo. Podľa sýrskej tradície spočiatku pôsobil v Palestíne a asi okolo roku 43 odišiel do Habeša, odtiaľ plával do Perzie, kde hlásal evanjelium na území dnešného

Iraku, Iránu a Turkménska. Potom pokračoval do Baktrie v strednej Ázii pri hornom toku rieky Amudarji v dnešnom Pakistane, Uzbekistane a Tadžikistane. Odtiaľ sa podľa malabarského *breviára dostal až do Číny, zrejme po tzv.hodvábnej ceste. Z Číny odišiel do južných častí Indie (známejšia legenda s dlhšou tradíciou). Tu sa kresťanstvo uchovalo dodnes a starobyľnými omšovými obradmi sa hlási k apoštolovi Tomášovi.

Sýrski kresťania z Malabaru na juhozápadnom pobreží Prednej Indie vyhlasovali, že Tomáš, ktorý evanjelizoval Partov, bol usmrtený oštepom a pochovaný v Mylapore neďaleko Madrásu na východnom pobreží Prednej Indie. Staroveký kamenný kríž označuje miesto, kde ležalo apoštolovo telo, kým ho roku 394 nepreniesli do Edessy (dnešné Urfy v Turecku). Existenciu kríža nad apoštolovým hrobom potvrdili Portugalci, ktorí roku 1522 prišli do Indie. Druhá verzia legendy hlása, že ostatky stále spočívajú v Indii na mieste, ktoré sa teraz volá San Tome. V 9.storočí bolo spojenie apoštola Tomáša s Indiou natoľko vžitú, že wessexský kráľ Alfréd posielal almužnu nielen do Svätého mesta Ríma, ale aj “do Indie k sv.Tomášovi a sv.Bartolomeovi“ (podľa *Voraginovej Zlatej legendy aj apoštol Bartolomej bol misionárom v Indii, kde navštívil chrám bohyne Aštary a zvíťazil v boji s démonom, ktorý v chráme sídlil). Niektorí bádatelia predpokladajú, že Tomášove ostatky preniesli z Edessy na grécky ostrov Chios v Egejskom mori a odtiaľ do Ortony v oblasti Abruzzi v strednom Taliansku. Putovanie relikvií sv.Tomáša tvorí významnú časť cyklu o živote a smrti sv.Tomáša.

Tomášova prezývka neveriaci sa okrem udalosti zjavenia zmŕtvychvstalého Krista vzťahuje aj k príbehu nanebovstúpenia Panny Márie (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*). Okolo roku 1300 vznikla Legenda o sv.páse Panny Márie, v ktorej sa hovorí, že Tomáš opäť nebol spolu s ostatnými v okamihu smrti Panny Márie. Ako sa ponáhlal na oblaku k jej úmrtnému lôžku, náhle videl stúpať jej telo v okruhu anjelov na nebesá. Neveril svojmu zraku a opäť chcel mať istotu, hmatateľný dôkaz. Poprosil Máriu, aby mu dala znamenie, že bola skutočne vzatá medzi spoločenstvo svätých. Panna Mária mu požehnala a hodila mu z neba svoj pás, ktorý ako cennú relikviu uchovávali v Konštantínopole; od roku 1365, keď Byzancia čelila stále sa stupňujúcim útokom Turkov, ju preniesli do katedrály v Prate blízko Florencie. Kúsok údajného Máriinho závoja z byssového (morského) hodvábu, uloženého v krištáľovej miske s vrchnákom, vlastnil aj rímsko-nemecký cisár Karol IV. Získal ho z Trieru a dnes tvorí súčasť chrámového pokladu katedrály sv.Víta v Prahe.

Námet Márie odhadzujúcej závoj niekedy tvorí súčasť zobrazenia Nanebovzatia Panny Márie alebo, menej často, Korunovácie Panny Márie (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*). Na obrazoch Tomáš kľáči dole na zemi a drží alebo sa ňaťahuje za jedným koncom pásu, ktorý Mária necháva spadnúť. Niekedy sa scény zúčastňujú ostatní apoštolí alebo archanjel Michael, ktorý zastával dôležité miesto v kresťanských podsvetných mýtoch (pozri Apokalyptický cyklus: *Váženie duší*) i ako ochranca cirkvi, ktorú Panna Mária stelesňovala. Súčasťou výjavu je otvorený a prázdny Máriin hrob. Námet bol obľúbený medzi florentskými umelcami pod názvom *Madona s pásom* (reliéf na Porta della Mandorla, 15.st., dóm vo Florencii). Príbehy o nedôverčivom Tomášovi majú jasný výchovný účel: Blahoslavení tí, ktorí nevideli a predsa uverili.

K apoštolovmu pobytu v Indii sa viaže aj tretia legenda, zaznamenaná v apokryfných Skutkoch Tomášových (3.st.) a Zlatej legende (13.st.). Zvyčajne má názov *Palác kráľa Gundafora*. Keď bol Tomáš v Cézarei Filipovej, zjavil sa mu Boh a

prikázal mu, aby sa odobral k indickému kráľovi Gundaforovi, ktorý vyslal služobníka Abbana vyhľadať architekta pre stavbu svojho paláca. Cestou sa Tomáš a služobník zastavili na svadbe kráľovskej dcéry, počas ktorej čašník udrel apoštola po tvári (paralela k scéne *Posmievania sa Kristovi*). Tomáš vyhlásil, že odtiaľ neodíde, kým ruku, ktorá ho udrela, neprinesú psy. Veštbá sa naplnila, čašníka zabil lev a psy priniesli do hodovnej siene čašníkovu ruku. Kráľ si uvedomil silu Tomášovho Boha a požiadal proroka, aby požehnal ženicha. V noci sa zdal novomanželom rovnaký sen: snívalo sa im, že ich objíma kráľ ozdobený drahými kameňmi. Apoštol Tomáš im vyložil sen: kráľ je Kristus, ktorý ich vyzýva, aby ho nasledovali. Nevesta Pelagia sa potom zasvätila Kristovi a zomrela mučeníckou smrťou a ženích Dionýzius pôsobil ako biskup. Kráľ Gundaforus prikázal Tomášovi navrhnúť a postaviť palác a venoval mu na to veľa prostriedkov. Počas kráľovej neprítomnosti Tomáš obrátil na kresťanstvo veľa kráľových poddaných (Václav Vavřinec, freska na klenbe kláštorného chrámu na Malej Strane v Prahe) a zverenú peniaze rozdal chudobným. Keď sa Gundafor vrátil, Tomáš mu oznámil mu, že jeho palác je prichystaný v nebi a uvidí ho po svojej smrti, čo panovníka rozzúrilo. Dal apoštola vsadiť do väzenia a chcel ho popraviť. Vďaka Tomášovej modlitbe bol vzkriesený kráľov mŕtvy brat Gad. Keď sa vrátil medzi živých, potvrdil, že Tomáš hovorí pravdu. Gad (alebo Gundaforus) mal videnie krásneho nebeského paláca (večný život) a túžil ho mať. Apoštol však povedal, že bohatstvo môže sťažiť cestu do neba. Tomáš povolal všetkých úbožiacov z provincie a vyznačil im dvanásť stupňov k cnostiam: viera v Boha, prijatie krstu, zdržanlivosť, ľutovanie hriechov, pokánie, pohostinnosť, hľadanie Božej vôle vo všetkom konaní, láska k priateľom, láska k nepriateľom, zachovávanie Božích príkazov (pozri Cnosti a Neresti v Slovníku). Napokon sa Gundafor (alebo Gad) stal kresťanom. Palác kráľa Gundafora sa nachádza na gotických katedrálach, neskoršie sa objavuje už iba zriedkavo. Príbeh súčasne vysvetľuje, prečo sa svätý Tomáš stal patrónom architektov a staviteľov.

Legenda pokračuje príbehom o tom, ako Tomáš v Indii priviedol na pravú vieru Sintika a jeho priateľku Mygdoniu, ktorá bola manželkou Charisia. Charisius požiadal kráľa Mazdaa, nech pošle svoju manželku za Mygdoniou, aby jej vyhovorila rozhodnutie stať sa kresťankou (a neplniť si manželské povinnosti), ale napokon sa kresťanskou stala aj kráľovná. Kráľ sa na apoštola Tomáša rozhneval a dal ho postaviť na rozpálené železné platne, ale zázračne otvorený prameň oheň zahasil. Podobne nezranený vyšiel Tomáš i z rozpálenej pece.

Zobrazovaná je aj Tomášova mučenícka smrť (P.P.Rubens, 1637-38, obraz pre kostol sv. Tomáša na Malej Strane v Prahe). Keď kráľ nútil v Kalamine (Majlapur neďaleko dnešného Madrásu) Tomáša uctievať jeho sochu (paralely k príbehom o prorokovi Danielovi), apoštol poručil démonovi, ktorý v soche sídlil, aby ju zničil. Veľkňazi chrámu, v ktorom socha stála, potom Tomáša prebodli mečom alebo (podľa Skutkov Tomášových) ubodali štyrmi oštepmi. Mučeníkovo telo pochovali kresťania a nad miestom jeho údajnej smrti bola roku 1547 postavená katedrála. Zlatá legenda uvádza, že okolo roku 230 dal rímsky cisár Marcus Aurelius Severus (†235) na prosby Sýrčanov preniesť telo do Edessy. Námet Tomášova smrti zobrazuje apoštola ako mučeníka objímajúceho stĺp s oštepmi v tele.

Svätý Tomáš býva zobrazovaný ako starší muž, na Východe niekedy bez fúzov. V renesančnom umení sa často objavuje aj ako mladší muž. Jeho atribútmi sú pravítko alebo uholník (staviteľ paláca), oštep a dýka (nástroj jeho mučeníckej smrti) alebo pás (odkaz na Nanebovstúpenie Panny Márie). Jeho nápis je vzatý z Credo - apoštolského vyznania viery: *Descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis/Zostúpil do pekiel*

a tretieho dňa vstal z mŕtvych (pozri Christologický cyklus II.: *Povolanie Petra a Ondreja*).

*

Rôzne tradície, sýrska, egyptská, uvádzajú, že apoštol Tomáš sa menoval Júda, čiže v rukopisoch sa objavuje ako Júda Tomáš. Okrem Tomášovho evanjelia (2.-4.st.) mu boli pripísané Tomášove skutky (2.-3.st.), Tomášovo evanjelium detstva (koniec 2.st.), Tomášovo zjavenie (5.st.) a Žalmy Tomášove.

***Tomášovo evanjelium.** Ide o apokryfný, *koptsky písaný text zo 4.storočia, ktorého grécky originál siaha až do 2.storočia. Rukopis prezrádza *gnostické názory a spolu s apokryfným Matúšovým a Filipovým evanjeliom sa v stredoveku tešil veľkej obľube. Tvorí ho súbor 114 údajných Ježišových výrokov, lógií, určených iba pre výkvet jeho nasledovníkov. *Naratívny materiál, podobenstvá, životné zásady, príslovia atď., sú uvádzané bez logického poriadku. Niektoré lógiá závisia od *synoptickej tradície (Matúšovo, Markovo a Lukášovo evanjelium), iné čerpajú zo staršieho židovsko-kresťanského ústneho podania. Spis je v súčasnosti predmetom dôkladného štúdia v oblasti vedeckého bádania.

Skutky Tomášove. Apokryf, zrodený v gnostickom prostredí na začiatku 3.storočia, opisuje cesty apoštola Tomáša v Perzii a Indii, jeho zázraky a mučenícku smrť. Podľa odborníkov bol napísaný v sýrčine, pravdepodobne v Edesse.

Pseudo-Tomášovo evanjelium detstva. Ide o najcennejší text, aký apokryfná literatúra pozná, plný stredovekých bizarných spojení, podobný homérske eposom a rómskym ľudovým rozprávkam. Je plný drsných žartovných scén a nemravnej lyriky, porovnateľný s modernými komiksami, akčnými filmami, počítačovými hrami alebo jazykom webových stránok. Niektorí bádatelia ho datujú do druhej poloviny 2.storočia, ale pre slohovú nejednotnosť je toto datovanie ťažko preukázateľné. Témou textu sú príbehy Ježišovho detstva, nezbednosti a prvé zázraky.

Názvy: Ježiš a Tomáš, lat. Thomas incredulud, tal. Incredulità di Santo Thommasso, nem. Ungläubiger Thomas, angl. Incredulity of Thomas.

VZKRIESENIE KRISTA/ZMŔTVYCHVSTANIE KRISTA

ZÁZRAČNÝ RYBOLOV II./JEŽIŠ SA ZJAVUJE V GALILEI

(Ján 21,1-14)

*

Potom (po zjavení Tomášovi a učeníkom v Jeruzaleme) sa Ježiš znova zjavil (gr. *fanerosen*) **svojim** (gr. *heauton*) **učeníkom** (a to) **pri Tiberiadskom mori**. **A zjavil sa takto: Boli spolu Šimon Peter, Tomáš, nazývaný Didymus, Natanael z Kány Galilejskej, Zebedeovi synovia a iní dvaja z jeho učeníkov. Šimon Peter im povedal: „Idem loviť ryby.“ Povedali mu: „Pôjdeme aj my s tebou.“ Išli a nastúpili na loď. Ale v tej noci nechytli nič.**

Keď sa už rozodnilo (gr. *próias de édé ginomenés* = keď už nastávalo ráno), **stál Ježiš na brehu; ale učeníci nevedeli, že je to Ježiš. A Ježiš sa opýtal: „Deti (gr. *paidia*), nemáte niečo na jedenie (gr. *prosfagion* = pokrm, ryba)?“ Odpovedali mu: „Nemáme.“ On im odpovedal: „Spustite sieť z pravej strany lode a nájdete.“ Oni spustili a pre množstvo rýb (gr. *apo ton pléthús tón ichthyón*) ju už nevládali vytiahnuť. Učeník, ktorého Ježiš miloval (apoštol Ján; pozri kapitola Posledná večera), povedal Petrovi: „To je Pán (gr. *Ho Kyrios estin*).“ **Len čo Šimon Peter počul, že je to Pán, prepásal si** (gr. *diazónnynai*) **šaty, bol totiž** (gr. *gar*) **oblečený len naľahko** (gr. *ependytés* = vrchný odev), **a skočil do mora. Ostatní učeníci prišli na lodi, lebo neboli ďaleko od brehu, len asi dvesto lakt'ov, a sieť s rybami ťahali za sebou.****

Deti : gr. *paidia*; oslovenie deti je súčasne intímny a autoritatívnym prístupom. Pravá strana lode : viac ako pravolavá symbolika (pravá = šťastná strana), ide o záujem o neúspešnú výpravu, čomu zodpovedá aj dôverné oslovenie deti, alebo o jeden z mnohých zázračných činov Mesiáša. Pre množstvo rýb : gr. *apo ton pléthús tón ichthyón*; *apo* = cez; *pléthos* = množstvo). To je Pán : gr. *Ho Kyrios estin*; Ježiša spoznávajú tí z apoštolov (Peter a Ján), ktorí mali účasť v príbehu u prázdneho hrobu (pozri kapitola Zmŕtvychvstanie Krista). Bol oblečený len naľahko : gr. *ependytés* = vrchný odev; v zmysle mal iba rybársku košeľu, rybársky odev; Peter sa prepásal, aby sa mohol oblečený vo vode ľahko pohybovať. Totíž : gr. *gar*; častica *gar* uvádza vetu, ktorá dodatočne oznamuje známy fakt; často však je použitá tam, kde upozorňuje na dôležitú myšlienku (pozri Christologický cyklus II.: Povolanie Petra a Ondreja). Dvesto lakt'ov : asi 900m; 1lakteť = 0,45m; v tomto prípade vzdialenosť Krista od učeníkov nemá žiadny zázračný podtón ako v kapitole Kristus kráča po vlnách (pozri Christologický cyklus II.).

Keď vystúpili na breh, videli rozloženú pahrebu (gr. *anthrakian* = oheň) **a na nej položenú rybu** (gr. *opsarion*) **a chlieb. Ježiš im povedal: „Doneste rýb, čo ste teraz chytili!“ Šimon Peter šiel a vytiahol na breh sieť plnú veľkých rýb. Bolo ich stopäťdesiattri. A hoci ich bolo toľko, sieť sa nepretrhla. Ježiš im povedal: „Pod'ťe jest'!“ A nik z učeníkov sa ho neodvážil spýtať: „Kto si?“, lebo vedeli, že**

je to Pán (gr. *hoti ho Kyrion estin*; učeníci už nemajú pochybnosti o vzkriesení Ježiša).

Položená ryba : gr. *opsarion*; tri výrazy pre rybu, *ichthys*, *prosfagion*, *opsarion*, svedčia o dlhej a zložitej histórii správy; pozri *Christologický cyklus II.*: *Poverenie Petra*. **Stopäťdesiattri** : zmysel čísla neobjasnený.

Ježiš pristúpil, vzal chlieb a dával im; podobne aj rybu. To sa Ježiš učeníkom zjavil (gr. *fanereó* = zjavujem) **už tretí raz od svojho zmŕtvychvstania.**

Vzal chlieb a dával im; podobne aj rybu : *eucharistické pozadie rozdelenia chleba a ryby (pozri kapitola *Posledná večera*); odkaz na zázrak *Rozmnoženia chlebov a rýb* (pozri *Christologický cyklus II.*). **Tretí raz** : alebo autor zle počítal, alebo Mária Magdaléna nebola pokladaná za učeníčku (gr. *mathétés*).

Námet *Zázračný rybolov (II.)*, ilustrujúci Jánov text, sa ponáša na *Zázračný rybolov (I.)*, vychádzajúci z Lukášovho evanjelia. Dej sa odohráva po Kristovom vzkriesení a patrí k jednému zo zjavení Krista učeníkom. Obe zobrazenia sa pomerne ťažko rozlišujú, preto sa zvyknú odlišovať názvom alebo číslicou. V *Zázračnom rybolove II.* máva Kristus na rukách rany po ukrižovaní, zvyčajne stojí na brehu, nie v lodi, a v člne sedia siedmi apoštoli. K identifikácii poslúži aj Peter brodiaci sa vodou k Spasiteľovi a Peter sa brodí vodou, aby bol u neho čím skôr a presvedčil sa, že je to Kristus. Námet býva začleňovaný medzi *Zmŕtvychvstanie* a *Nanebovstúpenie Ježiša* spolu s námetmi *Noli me tangere*, *Večera v Emauzoch*, *Neveriaci Tomáš*.

Námet zjavenia zmŕtvychvstalého Krista učeníkom pri Tiberiadskom mori sa vyskytuje pomerne zriedkavo (fresky v kostole sv. Apoštolov v Konštantínopole, 6.st.). Scéna niekedy pripomína námet *Kristus kráča po vlnách* (pozri *Christologický cyklus II.*), v ktorej Peter rovnako vystupuje z člna do vody. Tam však stojí Kristus na hladine, nie na brehu. Povestný je obraz švajčiarskeho maliara Konrada Witzza (†1444), ktorý biblický príbeh situoval na Ženevské jazero s Mont Blancom v pozadí.

*

Bohatý rybolov. Cirkevní otcovia videli v bohatom rybolove predobraz plodnej práce apoštolov, ktorí sa pod Petrovým vedením stali ozajstnými rybármi duší (Lukáš 5,1-10). Neprekvapuje, že v Jánovom príbehu rybolove, v ktorom sa zjavuje vzkriesený Kristus svojim učeníkom a naplní ich siete rybami, hľadali stredovekí myslitelia rad symbolov a tajomných číselných kódov. Pokiaľ ide o počet rýb 153, pokúšali sa o rozlúštenie pomocou *gematrie, alebo v príbehu videli alegóriu alebo hľadali určitý matematický symbol. Najvýznamnejší latinský cirkevný spisovateľ, filozof a teológ Augustín z Hippo Regia (†430), zakladateľ *patristiky, podáva komplikovaný symbolicko-matematický výklad: „Keď sa číslo 17 povýši na trojuholník, vyjde číslo 153. Keď počítame od 1 do 17 a prirátame k tomu všetky medzi tým ležiace čísla, vyjde 153. Keď sa priráta 1 ku 2, vyjde 3; pripočítaním čísla 3 máš 6; pripočítaním 4 máš 10; pripočítaním 5 máš 15; pripočítaním 6 máš 21; pripočítaním ešte zvyšných čísiel (do sedemnástky) a k tomu samotné číslo 17 dostaneš číslo 153. Tak sčítaním prvých sedemnástich čísiel dôjde k číslu, ktorým sa naznačuje zmierenie spravodlivosti a milosti, činnosti a pokoja, božského a ľudského“; hlboko mysticky založený Augustín, ktorý v mladosti študoval platónsku filozofiu a neskôr manicheizmus, učenie, ktoré čerpalo babylonských a perzských mýtov, ponúkol okrem tohto aj rad ďalších, ešte zložitejších vysvetlení tajomného čísla 153.

Zaujímavá je pasáž v apokryfnom ***Tomášovom evanjeliu** (Logion 8): „**A povedal (Ježiš), že človek je podobný múdremu rybárovi. Ten hodil svoju sieť do mora a vytiahol ju z mora plnú malých rýb. Medzi nimi našiel ten múdry rybár veľkú, dobrú rybu. Vyhodil všetky malé ryby do mora a vybral bez váhania tú veľkú rubu. Kto má uši na počúvanie, nech počuje.**“ Nie je síce vysvetlené, kto alebo čo sa mieni touto jedinečnou rybou, ale záver, že ide o Krista, má svoje isté opodstatnenie. Podľa niektorých interpretov múdry rybár je obrazom duchovného človeka, veľká ryba zodpovedá odhalenému tajomstvu a je poznaním duchovného základu ľudstva, záverečná časť (Kto má uši na počúvanie, nech počuje) je prevzatá z apokalyptickej tradície (pozri Apokalyptický cyklus: *Videnie siedmich svietnikov, Šelma morská*); v tomto prípade však nadobúda novú funkciu. Je výzvou k seba pochopeniu, zatiaľ čo motív posledného súdu ustupuje do úzadia.

Rybolov. Predpokladá sa, že rybolov sa objavuje už v strednej dobe kamennej, t.j. u nás v období 10 000-5000pr.Kr. Egypt ako centrum vtedajšieho kultúrneho sveta vynášiel nové spôsoby lovu rýb, ktoré sú znázornené na stenách hrobiek, papyrusoch a iných objektoch. Na lov používali jednoduché trsti nové lode, pletené siete, koše z vrbových prútov, harpúny, oštep, háčiky a háky. Dokonca sa pokúšali o umelý odchov rýb a u vyšších vrstiev sa objavila snaha rybolovu pre zábavu.

V Grécku boli rybári považovaní za nižšiu sociálnu vrstvu, preto námety rybolovu sú v umení zriedkavé. Napriek tomu z niektorých archeologických nálezov vieme, že ryby lovili pomocou prútov, harpún, do sietí a pascí. Veľa vedomostí o rybolove od Grékov prevzali Rimania.

V konštantínovskom období 3.-4.storočia až do neskorého stredoveku 15.storočia sa zdokonaľovali rybolovné techniky minulosti a postupne prechádzalo aj na športový rybolov, ktorý už nebol len zdrojom obživy. Okrem lovu do sietí sa používali rôzne pasce založené na princípe naplňovania a vypustenia vodného kanála umelo vybudovaného človekom, v Ázii sa uplatňoval lov pomocou papierového draka, lov pomocou cvičených kormoránov, v Portugalsku boli používané cvičené vodné psy, ktoré za sebou ťahali sieť k brehu. Na území Veľkej Moravy rybári používali háčiky, závažia, ostne a sieťovacie ihly, ale aj lov na návnadu. Slovania používali pri rybolove luk, oštep, harpúnu, vrše, malé vrhacie siete, veľké až 30 m dlhé ťažné siete s olovenými a pieskovcovými závažiami na vrchu opatrené topoľovými plavákmi, prehltnuté dvojháčiky. Živé ryby sa prechovávali v jamách, umelých ramenách a studniach. Mŕtve ryby sa konzerovali údením a solením. 16.storočie, predovšetkým v Čechách, je dobou budovania veľkých umelých nádrží, rybníkov a vznikajú prvé rybárske cechy. Slobodný rybolov bol súčasťou privilégií kráľovských miest, hoci hradní páni tieto privilégiá obchádzali a žiadali od rybárov poplatky. V 18.storočí, v čase priemyselnej revolúcie, začal význam klasického rybárstva klesať, ale naopak stúpala záujem o športové rybárstvo.

Rybárska symbolika. Kresťanská rybárska symbolika (ryba, sieť, udica) vychádzala zo starobylej tradície rybolovu. V staroveku bola sieť nevyhnutnou pomôckou človeka nielen pri rybolove, ale aj love všeobecne. Bola strašnou zbraňou v rukách sumersko-akkadského stvoriteľského boha Marduka, ktorý do nej chytil a usmrtil obludu Tiamat, bohyňu temnot praoceánu. Mezopotámsky boh Ningirsu, hlavný boh mesta Lagaš a strážca orných a vojnových polí a zavlažovacích kanálov, bol zobrazený na *stéle, ako drží symbol svojej neobmedzenej moci, sieť so zajatcami. Egyptské reliéfy zobrazujú faraóna s tromi bohmi, ktorí na znamenie

vlastníctva a víťazstva nad všetkým živým tiahnu sieť, v ktorej sú chytené vtáky, zvieratá, ryby aj ľudia.

Sieť. Sieť je Božou zbraňou aj v Starom zákone. Prorok **Ezechiel** (17,20) varuje posledného judského kráľa Sidkijáša (koniec 6.st.pr.Kr.), ktorý porušil zmluvu s Jahvem, podľaťhol nátlaku babylonského kráľa Nebúkadnezara a nechal odvlieť do zajatia popredných občanov kráľovstva, varuje: „**Vystriem proti nemu sieť, chyti sa do môjho osídla; potom ho odvediem do Babylonu, kde ho budem súdiť pre vierolomnosť, ktorú proti mne spáchal.**“ Rovnakú symboliku nájdeme v prorokovi **Habakukovi** (1,14): „**Pane...ľudí (Izraelitov) robíš podobnými rybám v mori, plazom, ktorí nemajú vládcu. Všetkých (nepriateľ, babylonský kráľ) vylovil svojou udicou, povytáhoval svojou sieťou a pozbieral do svojho čereňa, preto sa raduje a plesá.**“ **Žalmista** (31,5) prosí svojho Boha: „**Vyveč ma z tej siete, ktorú mi tajne nastražili, veď si moje útočisko.**“ **Žalmista** (116,3-4) narieka: „**Keď ma omotali povrazy smrti a zmocnili sa ma úzkosti podsvetia...vzýval som Pánovo meno.**“ **Kazateľ** (9,12) upozorňuje: „**Človek nepozná svoj čas; ale ako ryby chytajú do zhubnej siete a ako vtáky uviaznu v osídle, tak môže aj Adamových synov zasiahnuť osídlo v nešťastnom čase.**“

Ježišovým pôsobením sa sieť zo smrtonosnej zbrane mení na nástroj spásy. V evanjeliách Peter a rybári svojím úspešným rybolovom symbolizujú nástroje Božej záchrany (Lukáš 5). Keď evanjelista opisuje zázračný rybolov, je to pre čitateľov nevyslovená pripomenka, že apoštolí boli Ježišom povolaní stať sa rybármi ľudí (Ján 21; pozri Christologický cyklus II.: *Povolanie prvých učeníkov*). Nebeské kráľovstvo a Posledný súd sú prirovnávané k sieti, „**ktorá sa spustí do mora a pojme všetko možné; keď je plná, vytiahnu ju na breh, sadnú a čo je dobré, vyberajú do nádob, čo je zlé, vyhadzujú von**“ (**Matúš 13,47**).

V ranokresťanských výtvarných dielach, najmä na sarkofágoch, vidáme ľudí poľujúcich na apoštolov so sieťou: „dobrá zvest“ - evanjelium predstavuje ich najcennejšiu korisť. Sieť s malými rybkami symbolizuje cirkev, naproti tomu sieť s chyteným vtáčikom (dušou) odkazuje na Humilitas (Pokoru). Sieť s rybami je *atribútom apoštola Ondreja.

NANEBOVSTÚPENIE PÁNA

(Marek 16,19-20; Lukáš 24,50-51; Skutky apoštolov 1,9-11)

*

Ked' im to Pán Ježiš povedal (v Jeruzalemu učeníkom sediacim pri stole za zatvorenými dverami), **bol vzatý do neba a zasadol po pravici Boha (Marek).** **Potom ich vyviedol von až k Betánii, zdvihol ruky** (gr. *eparas tas cheiras*; podobne Exodus 17,11) **a požehnal ich** (gr. *eulogéo* = žehnám; podobne Exodus 39,43). **Ako ich žehnal, vzdialil sa** (gr. *dhistémi*) **od nich a vznášal sa** (gr. *anaferó* = vznášam sa) **do neba (Lukáš).** **Ked' to povedal** (že učeníci dostanú dar Ducha Svätého a budú zvestovať dobrú zvesť do celom svete), **pred ich očami sa vzniesol** (gr. *analémfthé* = bol vzatý hore) **a oblak im ho vzal pred oči (Skutky).**

Oni sa rozišli a všade kázali. Pán im pomáhal a ich slová potvrdzoval znameniami, ktoré ich sprevádzali (Marek). **Oni sa mu klaňali** (gr. *proskyneó* = klaniam sa) **a s veľkou radosťou** (gr. *chara*) **sa vrátili do Jeruzalemu. Stále boli v chráme a vebili Boha (Lukáš).** **A kým uprene hľadeli (učeníci) k nebu, ako odchádza, zastali pri nich dvaja mužovia v bielom odeve (nebeské bytosti) a povedali:** „**Mužovia galilejskí, čo stojíte a hľadíte do neba** (gr. *úranon*; lat. *caelum*; hebr. *haššama' jerah* = smerom k nebu)? **Tento Ježiš, ktorý bol od vás vzatý do neba, príde tak, ako ste ho videli odchádzať**“ (ohlásenie *parúzie na konci vekov; pozri Apokalyptický cyklus: Posledný súd; **Skutky**).

Akýsi kňaz Finees, učiteľ Adas a levita Angios prišli z Galiley do Jeruzalemu a vyprávali predstaveným synagógy, kňazom a *levitom: „**Videli sme Ježiša s jeho učeníkmi, ako sedí na hore Mamilch a hovorí svojim učeníkom:** »**Choďte do celého sveta a kážte každému stvoreniu. Kto uverí a prijme krst, bude spasený; kto však neuverí, bude odsúdený. Tých, ktorí uveria, budú sprevádzať tieto znamenia: V mene mojom budú vyháňať démonov a hovoriť novými jazykmi; budú brať hadov do rúk a ak vypijú niečo smrtiace, nič sa im nestane; na chorých budú klásť ruky a uzdravia ich.**« **Zatiaľ čo Ježiš ešte hovoril k svojim učeníkom, videli sme, ako bol vzatý hore na nebo**“ (***Nikodémovo evanjelium**, oddiel XIV,1; 2.-4.st.).

Mamilch : neznáma hora v Galilei, v rukopisoch skomolená na Mambéch, Maléch, Mofék, Monfé, v latinskej verzii na Mambre; podľa verzie A Ježiš vystúpil na nebo v Galilei, podľa verzie B na Olivovej hore pri Jeruzaleme, zrejme preto, aby to bolo súladu so Skutkami apoštolov 1,12.

Nazajtra zasadala rada synagógy a pýtala sa ich (Fitneesa, Adasa, Angia) **a povedala:** „**Skutočne ste videli Ježiša sediaceho na hore Mamilch, ako učí svojich dvanásť učeníkov, a videli ste, ako bol vzatý na nebo?**“ **A muži odpovedali a povedali:** „**Tak, ako sme uvideli, že bol vzatý na nebo, tak sme to aj povedali**“ (***Nikodémovo evanjelium**, oddiel XIV,5).

Annáš povedal: „Rozdel'te ich, aby sme videli, či bude ich reč súhlasiť.“ Rozdelili ich a ako prvého zavolali Adasa a povedali mu: „Ako si videl, že bol Ježiš vzatý na nebo?“ A na to povedal Adas: „Keď ešte sedel na hore Mamilch a učil svojich učeníkov, zazreli sme oblak, ktorý zatienil jeho aj jeho učeníkov, a ten oblak ho vydvihol na nebo a jeho učeníci ležali tvármi k zemi.“ Potom zavolali kňaza Finea... a ten prehovoril rovnako... A spýtali sa opäť Angia, aj on odpovedal rovnako...“ (**Nikodémovo evanjelium*, oddiel XIV,6).

Bolo poludnie a tma zahalila celú Judeu, oni (*Židia*) sa znepokojili a báli sa, že snád' slnko zapadlo, keď ešte žil Je totiž napísané: „Slnko nesmie zapadnúť nad usmrteným“. A ktosi povedal (*katom*): „Dajte mu piť žľč a ocot.“ Oni to namiešali a dali mu to piť. A splnilo sa všetko a naplnili mieru hriechov nad svojou hlavou. A mnohí chodili so svetlami v domnienke, že je noc, a padali na zem. A Pán vykrikoval a volal: „Moja sila, moja sila, ty si ma opustila.“ A ako náhle to povedal, bol vzatý hore. V tú hodinu sa roztrhla chrámová opona v Jeruzaleme (**Petrovo evanjelium*, zlomok V, 2.-3.st.).

Tzv.dlhší záver. Nanebovstúpenie Pána tvorí súčasť úryvku tradične známeho ako “Marek 16,9-20“, tiež tzv.dlhší záver, Ariostov či Aristinov záver. Objavuje sa v radu rukopisov, v niektorých prípadoch mu predchádza ešte tzv.kratší záver, v ktorom sa po verši 16,18 nasleduje text, uvedený v kapitole *Zbožné ženy pri Kristovom hrobe*: „**Ale oni, keď vyšli z hrobu, utiekli a stále sa triasli a chveli, lebo sa báli. Ale všetko, čo im bolo nariadené, stručne oznámili tým, kto boli s Petrom. Potom sa im zjavil i sám Ježiš a od východu až do východu po nich poslal svätú a nepominuteľnú velebnosť večnej spásy. Amen.**“

Tzv.dlhší záver chýba v niektorých najlepších gréckych rukopisoch (Sinajskom a Vatinskanskom), rovnako v niektorých dôležitých starovekých verziách. Zdá sa, že ho nepoznali cirkevní otcovia Klement Alexandrijský († pred 215) alebo Origenes (†245). Eusebios z Cézarey (†338/339) a cirkevný učiteľ a latinský cirkevný spisovateľ Hieronymus (†420) tvrdili, že chýbal takmer vo všetkých gréckych rukopisoch, ktoré poznali. Jeho jazyk a štýl sa natoľko líši od ostatného textu Markovho evanjelia, že ho bádatelia nepokladajú za pôvodný: „**Keď ráno v prvý deň týždňa vstal z mŕtvych, zjavil sa najprv Márii Magdaléne, z ktorej kedysi vyhnal sedem zlých duchov. Ona išla a zvestovala to tým, čo s ním bývali a teraz boli smutní a plakali. Ale oni, keď počuli, že žije a že ho videla, neverili (pozri kapitola *Noli me tangere*). Potom sa zjavil dvom z nich na ceste, keď išli na vidiek. Aj oni to povedali ostatným, ale ani oni im neverili (pozri kapitola *Cesta do Emauz*). Napokon sa zjavil Jedenástim, keď sedeli pri stole, a vyčítal im neveru a tvrdosť srdca (16,14), že neverili tým, čo ho videli vzkrieseného. A povedal im: „Choďte do celého sveta a hlásajte evanjelium všetkému stvoreniu. Kto uverí a dá sa pokrstiť, bude spasený; ale kto neuverí, bude odsúdený. A tých čo uveria, budú sprevádzať tieto znamenia: v mojom mene budú vyhánat' zlých duchov, budú hovoriť novými jazykmi (pozri kapitola *Vyliatie ducha svätého*), hady budú brat' do rúk a ak niečo smrtonosné vypijú, neuškodí im; na chorých budú vkladat' ruky a tí ozdravejú.“ Keď im to Pán Ježiš povedal, bol vzatý do neba a zasadol po pravici Boha. Oni sa rozišli a všade kázali. Pán im pomáhal a ich slová potvrdzoval znameniami, ktoré ich sprevádzali.**

Freerovo logion/Freerov kódex. V tzv.dlhšom závere Washingtonského rukopisu sa objavuje na veršom 16,14 úryvok, nazývaný Freerovo logion alebo Freerov kódex. Bádatelia ho pokladajú za vsuvku, vloženú sem preto, aby bola

zmiernená Ježišova kritika Jedenástich vo verši 16,14, kde ich kára pre tvrdosť srdca a preto, že neuverili tým, ktorí ho videli vzkrieseného. Táto vsuvka sa usiluje vysvetliť neveru apoštolov vplyvom doby, v ktorej žili (doby podriadenej Satanovi) skôr, kým Ježišova smrť a zmŕtvychvstanie otvorili možnosť pravej viery a spravodlivosti. Jazyk a štylistika lógia sa opäť odlišuje od ostatného textu Markovho evanjelia: „**A oni (apoštoli) sa obhajovali a hovorili: „Táto doba bezprávia a nevery je poddaná Satanovi, ktorý nedovoľuje, aby to, čo je znečistené duchmi (démonmi), pochopilo Božiu pravdu a moc.“ „Zjav nám preto už svoju spravodlivosť,“ hovorili Kristovi. A Kristus im odpovedal: „Lehota Satanovej právomoci je už naplnená, ale blížia sa iné nebezpečenstvá. Avšak bol som vydaný na smrť za hriešnych, aby sa obrátili k pravde a už nehrešili, a aby sa stali dedičmi nebeskej duchovnej a nepominuteľnej slávy spravodlivosti.“**

V neskorom stredoveku sa súčasťou liturgického obradu stalo divadelné predstavenie (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiové hry*). V klenbe kostola sa nachádzal otvor, tzv. himmeloch, cez ktorý po čítaní z evanjelia pomocou lán a kladiek vyťahovali a spúšťali obraz alebo sochu Krista a predvádzali tak Nanebovstúpenie. Na veriacich pritom padali kvety alebo obilie ako obrazné Kristovo požehnanie ľudstva. Potom, čo obraz zmizol veriacim z očí, objavovala sa horiaca figurína Satana, niekedy iba vecheť slamy, a z vyvýšeného miesta bola hodená pred oltár na znamenie Ježišovho triumfu. Podobné zariadenia mali mnohé stredoveké kostoly, medzi inými aj bratislavský dóm sv. Martina. Neskôr, keď boli tieto stroje zdokonalené, nahradili plastiky a obrazy živí herci. Dnes sa Nanebovstúpenie zvyčajne iba naznačuje odstránením sošky zmŕtvychvstalého Krista z oltára. V 16. storočí Tridentský koncil akékoľvek vystavovanie sošiek, či išlo o Krista, Pannu Máriu alebo iného svätého alebo svätca, prísne zakazoval, ale zákaz sa nedodržiaval. Až do neskorého stredoveku sa na sviatok Nanebovstúpenia Pána konali procesie a na ich záver bola zahasená veľkonočná svieca *paškál* (pozri Christologický cyklus I.).

Najstaršie vyobrazenia Kristovho nanebovstúpenia sa objavujú v 4. storočí. Na najstarších pamiatkach na Východe a v Taliansku Krista vynášajú anjeli, čiže ide o nanebovzatie (*Diptych Barberini, zač. 6. st., Louvre). Tento obrazový typ má svoj pôvod v rímskom alebo sýrskom (Palmýra) náhrobnom umení, kde zbožšteného panovníka zobrazeného v medailóne (pozri Christologický cyklus I.: *Imago clipeata*) vynášajú na nebesá géniovia či bohyne víťazstva, víktorie. Obmena tohto východokresťanského typu sa objavuje aj na sever od Álp (reliéf *tympanónu Porté Miegerville St. Serin v Toulouse, 1119). V raných kompozíciách horu Nanebovzatia zastupuje vršok, kopček, neskôr výjav rozšírili jednotlivé stromy - olivy. V renesancii príbeh zasadili do klasicky budovanej krajiny. Nad zemou, v nebeskej zóne sa v oblakoch vznášal Kristus, zaplňali ju anjeli, ruka Božia, alegorické postavy či *nebeská brána* (pozri Apokalyptický cyklus). Kunsthistória v stredoveku rozlišuje typ Krista stojaceho, sediaceho na tróne a miznúceho, ďalej typ jednotlivo sa vznášajúceho alebo kráčajúceho, so vzhľadom *oranta, v skoku, zo strany alebo spredu, s mandorlou alebo bez nej. Na fragmentoch sarkofágov v Arles a Clermonte a na mníchovskom slonovinovom diptychu Nanebovstúpenia (400) sa Kristus ponáhl'a dlhými krokmi hore strmým úbočím, zatiaľ čo Božia ruka vystupujúca z oblakov ho berie za ruku, aby ho vytiahla k sebe alebo je prijímaný Bohom otcom (slonovinový reliéf, 400, Mníchov). Obraz Nanebovzatie Pána na dverách kostola S. Sabíny v Ríme (5. st.), zobrazuje Krista na vrchole hory, ako ho dvíhajú do výšky dvaja anjeli, zatiaľ čo štyria apoštoli stoja na úbočí a užasnuto gestikulujú. Z tejto kompozície sa zjavne vyvinul neskorší zvyčajný obrazový typ Nanebovzatia so smútiacimi učeníkmi a často

s Pannou Máriou, s dvoma objasňujúcimi anjelmi na spodnej časti obrazu a Kristom v mandorle, neseným a sprevádzaným modliacimi sa anjelmi v hornej časti obrazu.

V nadväznosti na Zjavenie (14,4) boli na vyrezávaných oltároch zobrazované stopy Ježišových nôh na pahorku. Niekedy ešte vidíme obrubu šiat a nohy, ktoré opúšťajú plochu obrazu (drevorez Albrechta Dürera z cyklu tzv. Malých paší, 1509-1511) a zarmútených apoštolov. Byzantské podanie Nanebovstúpenia sa líšilo od západného.

V prísne posvätnom východokresťanskom umení bolo záväzné zobrazovať Krista vždy celého a z čelného pohľadu. Zvyčajne bol orámovaný mandorlou, ktorú niesli anjeli. Tento typ bol vhodný na výzdobu chrámovej kupoly. Variant ucelenej postavy neskoršie preberali veľkí majstri západnej renesancie, pričom stále viac zdôrazňovali vlastný podnet Krista v procese nanebovstúpenia. V západnom románskom a gotickom umení je častá postava Krista v profile akoby vystupujúca na nebesá. Aj tu je zvyčajne orámovaná mandorlou. V tejto podobe často zdobí západné priečelia chrámov, najmä *tympanóny hlavných *portálov. Tretí typ ukazuje Krista doslova sa strácajúceho v oblaku. Dole vidno iba chodidlá. Všetky tri varianty (spredu, z boku, zdola) sa vyskytujú aj v renesančnom maliarstve.

Celistvé znázornenie výstupu je rozdelené do dvoch častí, hornej a spodnej (nebo a zem). Na nebi vytvára postava Krista strednú časť a nohami spočíva na oblaku. Je obklopená cherubínmi zoskupenými do tvaru mandorly, niekedy drží zástavu vzkriesenia a pravou rukou žehná. Po oboch stranách na vyváženie kompozície sú umiestnení anjeli, ktorí niekedy hrajú na hudobné nástroje, predovšetkým na husle a lýru, nástroje velebenia Boha (pozri Apokalyptický cyklus: *Anjeli pri Poslednom súde*). Na zemi stoja apoštoli a s posvätnou úctou hľadia uprene hore na stúpajúcu postavu, alebo kľáčia a modlia sa. Je ich jedenásť, bez Judáša Iškariotského a zvyčajne sa medzi nimi objavuje Panna Mária, symbol matky cirkvi, ktorú po sebe Kristus zanechal na zemi (Majster Vyšebrodského oltára, 1350). Vedľa Panny Márie zvyčajne stojí z jednej strany sv. Peter s kľúčmi v ruke a z druhej strany sv. Pavol s mečom. Kľúče a meč odkazujú na bojovnú cirkev, evanjelium prinášané neveriacim, Židom (Peter) a pohanom (Pavol). Vo výjave bývajú aj dvaja oblečení anjeli, ktorí sa zjavili apoštolom.

V barokovom umení, tak ako v iných nosných témach, napríklad v *Ukrižovaní*, sa postupne stráca symbolickosť a narastá expresivita umeleckého prednesu. Prestáva sa uplatňovať formálna kompozícia Nanebovstúpenia, mizne mandorla (ešte sa objavuje na Rembrandtovom obraze z roku 1636, kde Krista v polohe *oranta obklopeného svetelnou žiarou vynášajú anjeli na nebesá) a anjeli sa čím ďalej viac ponášajú na ozdobných puttov.

Námet Nanebovstúpenia Pána je často využívaný na výzdobu stropov, pre ktoré, rovnako ako v prípade apoteózy (pozri kapitola *Modlitba na Olivovej hore*), je osobitne vhodný. Renesančné a barokové umenie vytvára iluzívne kompozície prostredníctvom techniky *trompe l'oeil. Motív mandorly, ktorá obklopuje postavu stojacu na oblaku, bol v niektorých prípadoch, najmä v talianskom renesančnom maliarstve, kopírovaný podľa divadelných rekvizít stredovekej náboženskej drámy.

Starozákonné predobrazy Nanebovstúpenia Pána: a) Jákob vidí v sne stúpať anjelov po rebríku do neba (Genezis 28,10-22). Na ceste do Cháranu za nevestou, keď už zapadlo slnko, dal si Jákob pod hlavu kameň a usnul. V sne videl

rebrík stojaci na zemi a siahajúci až do neba. Po ňom vystupovali poslovia Boží, anjeli (Jákob sa stretáva s Bohom, Kristus sa stretáva s Bohom Otcom). **b) Eliáš na ohnivom voze odvezený na nebesá (2Kráľov 2,9-15).** Keď sa prorok Eliáš uberal s Elizeom do Gilgálu. Boh oznámil svoju vôľu povzniesť ho na nebesá. Eliáš oznámil svojmu druhovi, o čom hovoril s Bohom a ten ho poprosil o prorocké dedičstvo po Eliášovi. Elizeus sa dozvedel, že sa tak stane vtedy, keď bude schopný vidieť Eliášovo vzatie na nebesá. Ako sa rozprávali, oddelil ich od seba ohnivý voz ťahaný ohnivými koňmi a Eliáš vo víchrici vystúpil na nebesá. Podľa pápeža Gregora Veľkého (†731; *Homiliae in Evangelia*) bol Eliáš na nebesá odvezený, zatiaľ čo Kristus na ne vystúpil sám). Príbeh je súčasne chápaný ako predobraz *Zostupu Krista do podsvetia*. **c) Vzatie Henocha na nebesá (Genezis 5,18-23).** Príbeh je súčasne chápaný ako predobraz *Zostupu Krista do podsvetia*.

*

Nanebovstúpenie Pána. Podľa kanonických správ k nanebovstúpeniu Pána (lat. *Ascensio Domini*) došlo počas hostiny s apoštolmi v Jeruzaleme (Marek), na hore pri Betánii (Lukáš), na Olivovej hore (Skutky), na hore Mamilch v Galíley (*Nikodémovo evanjelium) štyridsať dní po Kristovom zmŕtvychvstaní.

Zjavenie Ježiša všetkým svojim učeníkom bolo výrazom snahy podporiť pravdivosť zázraku nanebovstúpenia čo najväčším počtom svedkov. To má korene v židovskom súdnictve. Kristovo nanebovstúpenie bolo posledným zjavením počas jeho pobytu na zemi v tejto podobe. O desať dní sa už zjavuje ako Boh v jeruzalemskom dome počas židovského sviatku týždňov *Šavu'ot* (gr. *Pentekostés*; slov. *Turíce). Jeho druhý návrat (*parúzia) na zem už má nastoliť vytúžené tisícročné kráľovstvo na zemi (pozri Apokalyptický cyklus).

V Novom zákone neexistuje žiadna iná alternatíva zakončenia série zjavení zmŕtvychvstalého Krista. Časté odkazy na Krista sediaceho po pravici Božej a na jeho návrat z neba v deň posledného súdu tiež predpokladajú, že k nanebovzatiu došlo. Cirkev nepripúšťa myšlienku, že sa evanjelisti v tak zásadnej veci mýlili alebo si vymýšľali, lebo v čase písania ich správ (podľa väčšiny súčasných historikov boli posledné texty napísané okolo roku 60, podľa iných okolo roku 90) žili ešte niektorí z apoštolov, ktorí mohli ich výroky posúdiť. Viera v Kristovo nanebovstúpenie sa stala jedným z článkov apoštolského vyznania viery a súčasťou cirkevného roka.

O existencii sviatku Nanebovstúpenia píše v 4.storočí cirkevný historik Eusebios z Cézarey. V tom čase je už slávený štyridsať dní po sviatku Zmŕtvychvstania. Pútnička *Egeria v 4.storočí píše, že jeruzalemskí kresťania v tom čase slávil Nanebovstúpenie Krista a *Zoslanie Ducha Svätého* súčasne, a to päťdesiaty deň po veľkonočnej nedeli, čiže v zhode s dnešnými Turícami. O liturgii slávnosti Nanebovstúpenia Pána píše carihradský biskup Ján Zlatoústý (†407), biskup Gregor z Nyssy (†395), Epifanios zo Salaminy (†403) a pápež Lev I. (†461). V priebehu 9.-11.storočia sa slávnosť stala záväznou súčasťou liturgického kalendára.

V mnohých západoeurópskych krajinách sa slávnosť Nanebovstúpenia Pána spájala s hostinami, na ktorých bola podávaná hydina, najmä holúbätá (symbol duše, Ducha Svätého). V Benátkach bolo súčasťou oslavy Nanebovstúpenia rituálne zasnúbenie benátskeho dóžu s Jaderským morom (pozri Christologický cyklus I.: *Mystický sobáš*). Dóža vyplával na nádherne vyzdobenej a pozlátenej lodi nazývanej Bucentaurus v sprievode gondol na otvorené more a tu hodil zlatý prsteň do mora na

znamenie, že “hrdá Venezia je paňou Jaderského mora a všetkých morí.“ Starobylú slávnosť zrušil až cisár Napoleon Bonaparte roku 1798.

Symbole nanebovstúpenia Pána. Vo všeobecnosti sú symbolmi Nanebovstúpenia Pána **strom**, **šíp** a **hora**. Strom preto, lebo rastie smerom k nebesám a spája zem a nebo, šíp symbolizuje božský slnečný lúč, hora je miestom, kde sa stretáva zem a nebo. Pre symbolické zobrazenie Nanebovstúpenia niekedy umelci užívali obraz ***grifa**. Išlo o veľmi známe monštrum uvedené vo všetkých stredovekých ***bestiároch** a objavujúce sa aj v heraldike. Grif okrem iného symbolizoval vládu nad dvoma ríšami života, nad zemou (vzhl'adom na svoje levie telo) a vzduchom (vzhl'adom na orliu hlavu a krídla). Jeho typológia sa odvíja od asýrskej zmiešanej bytosti k'rub, z ktorej bol odvodený hebrejský cherub, predstaviteľ istého stupňa anjelskej hierarchie (pozri Apokalyptický cyklus: *Nebo*). V ranom kresťanstve sa grif znázorňoval aj ako Satan chytajúci duše. Neskôr, podľa talianskeho humanistického básnika Dante Alighieri (†1321), sa stal symbolom oboch podstát Ježiša Krista, božskej a ľudskej, pretože grif bol vládcom vzduchu i zeme. Slnečná symbolika oboch zvierat (leva aj orla) posilnila kladné hodnotenie stredovekého grifa a premenila ho na bojovníka s diabolskými démonmi v podobe hadov a ***baziliškov** (monštrum v podobe hada s korunkou na hlave, prípadne had s krídlami). Nanebovstúpenie Pána je vo všeobecnosti spojené so symbolikou **rebríka**, ktorý je obrazným vyjadrením spojenia nižších a vyšších sfér. Symbolický rebrík so siedmimi priečkami (planétami) poznali už perzské Mitrove mystériá. Aj v mimoeurópskych kultúrach sa šamanistické lety duší v tranze obrazne vyjadrovali výstupom a zostupom po rebríku. Staroegyptský výraz “asken pet“ pre vzostupný chodník boha slnka Rea sa však vzťahuje skôr na schody ako na rebrík v našom chápaní. Ani kresťanstvo si cestu do neba nebolo schopné predstaviť inak ako výstup po mystickom rebríku. Z tohto zdroja podľa súčasných bádateľov pochádzajú predstavy nanebovstúpenia proroka Eliáša a Krista. Ten istý význam rebríka ako prostriedku cesty do neba sa objavuje vo víziách svätcov a mučeníkov, napríklad kartágskej mučeníčky Perpetuy (†223), ktorá mala vo väzení sen o vysokom rebríku ťahajúcom sa do neba, s mečmi, kopijami a s drakom pri jeho päte. Vo výklade cirkevného otca Augustína (†430), zakladateľa kresťanskej filozofie, dračia hlava tvorila prvú priečku rebríka, lebo človek nemôže začať svoj výstup do neba a k večnej blaženosti, kým sa nepostaví zoči-voči drakovi, princípu zla. Rovnaký význam výstupu k nebeským sféram majú rebríky na ranokresťanských epitafoch zo 4.storočia. Zobrazujú postavu stúpajúcu po rebríku, pri päte ktorého sa chýli had. V náhrobnom umení rebrík pri mene zosnulého naznačuje vystúpenie duše na nebesá. Postupne sa začína v textoch aj zobrazeniach rysovať súvislosť medzi týmto významom rebríka a Jákobovým rebríkom, ktorý je trojnásobným znamením zmluvy medzi patriarchom a Bohom (Jahve Jákobovi sľubuje trojaký spôsob ochrany a Jákob sa zaväzuje urobiť ho svojím bohom, dať mu vystavať chrám a odovzdávať desiatky). Jákobovo videnie rebríka, po ktorom k otcovi vyvoleného národa zostupujú anjeli, mimoriadne vzrušovalo obrazotvornosť stredovekých askétov a mystikov, ktorí túžili dosiahnuť večnú blaženosť dokonalou pokorou a odriekaním sa na tomto svete. Vízia Jákobovho rebríka nikdy nechýbala v obrazových cykloch západokresťanských chrámov. Zakladateľ benediktínskeho rádu Benedikt z Nursie (†547), používa symboliku rebríka, keď hovorí, že človek vystupuje cez pokoru a klesá cez pýchu. V 8.storočí prepracoval formálnu teológiu nebeského rebríka opát Ján Klimakos. Rebríky sú mimoriadne často zobrazované na nástenných maľbách pravoslávnych chrámov a kláštorov a často sa spájajú s témou *Posledného súdu*. Ich západoeurópskou obdobou sú moralizujúce rebríky Cností na stredovekých miniatúrach. V súlade s dávnou vieroučnou tradíciou cirkevní otcovia videli v rebríku na nebesá predobraz Kristovho kríža. Táto predstava vychádza z

dávnej symboliky vertikály spájajúcej nebo a zem a horizontály vyjadrujúcej šírku večnosti. Neskorobyzantské umenie využívalo predstavu rebríka ako mariánskeho symbolu. Bohorodička sa stáva rebríkom vedúcim do neba, lebo cez Boha zostúpila na zem (podľa tradície splodená na základe nepoškvrneného počatia Anny) a cez ňu, Ježišovu matku a orodovateľku za hriešne ľudstvo, smie človek vstúpiť na nebesá. Nakoniec bol rebrík videný v človeku samotnom, v stupňoch, etapách jeho života. Zostáva pripomenúť mystiku starozákonných rebríkov vychádzajúcu z rabínskych špekulácií, tri stupne (poschodia) Noemovej archy (Genezis 6,16), šesť stupňov Šalamúnovho trónu (1Kráľov 10,19), sedem schodov k jeruzalemskému chrámu z videnia proroka Ezechiela (40,26-31).

Nanebovstúpenie. Predstava cesty do neba nebola vlastná iba kresťanskému náboženstvu, stretávame sa s ňou v mnohých starovekých kultúrach, blízkyh aj vzdialenejších Izraelitom. Egyptskému faraónovi pri vstupe na nebesá pomáhala daryňa vody a ochrankyňa mŕtvych Kebehut. Kráčala pred mŕtvym kráľom so štyrmi nádobami s čerstvom (živou) vodou, vylievala ich na cestu. Predtým však mŕtvy kráľ v podobe sošky veštes strávil predpísanú dobu v malom chrámiku serdab pri päte pyramídy a zvláštnymi malými otvormi pozoroval hviezdy, ku ktorým mal v určenom čase sám vystúpiť. Samotný stupňovitý ihlan kráľovej hrobky, pyramída, podľa niektorých bádateľov predstavoval schodisko do neba, rovnakého účelu ako boli schodiskové rampy mezopotámskych *zikkuratov, po ktorých stúpali k svojim bohom sumerskí, akkadskí, asýrski a babylonskí králi.

V gréckych mýtoch vstupovali na nebeský dvor Olymp héroovia (Herakles) a boží vyvolenci (Ganymedes). Zvyčajne to bola odmena za ich statočnosť alebo výnimočnú fyzickú krásu. Niektorí sa iba tešili z prítomnosti bohov, iní im slúžili, ďalší sa bohmi stávali alebo našli svoje miesto na oblohe v podobe hviezd a určovali osudy ľudí (Kassiopeia, Andromacha, Andromeda, Perseus, Kallisto, Arkas, Kefeus, Orión, Plejády).

Aj rímska antika prepožičiavala božskosť vybraným smrteľníkom, cisárom a vojvodcom, a zobrazovala ich prijímanie do neba v prítomnosti nebeskej suity. Príkladom takého aktu je nanebovstúpenie Alexandra Veľkého, ktoré bolo zobrazované ešte v *románskom umení. Alexander je zobrazený ako muž, ktorý sa vznáša s dvoma okrídlenými bytosťami, *nohmi alebo *sírénami po stranách svojho voza. Tento námet bol síce rôzne interpretovaný, ale nápisy po stranách výjavu a staroveká literatúra nikoho nenechávajú na pochybách, že ide o macedónskeho vladára z pol. 4.st.pr.Kr. a bájný príbeh opísaný Pseudo-Kalithom v diele História vojen. Podobné mýty mali aj iné národy *Mezopotámie a Ďalekého východu, Indie a Číny.

Vstúpenie do príbytku Boha spomína *Starý zákon iba výnimočne (praotec *Henoch, prorok Eliáš). Kanonické evanjeliá hovoria o nanebovstúpení iba v súvislosti s posledným zjavením zmŕtvychvstalého Krista. V neskorom stredoveku sa zrodili legendy o prijatí na nebesá ďalších svätých a svätcov: Panny Márie, Márie Magdalény (pozri kapitola *Noli me tangere*), sv.Jána, sv.Františka a ďalších svätcov. Výtvarné umenie sa usilovalo ich odlišiť od Kristovho výstupu, aby vyhovel kresťanskej náuke a stredovekej cirkvi, ktorá sa riadila predovšetkým závermi *Tridentského koncilu (1545-1563).

V prípade Panny Márie sa nepoužíva termín nanebovstúpenie (**ascensio**), ale nanebovzatie (**elevatio**). Roku 1950 ho pápež Pius XII. vyhlásil za dogmu. Iba Kristus sa proste vzniesol (preklady niekedy požívajú výraz “bol vzatý“ namiesto “vystúpil“),

zatiaľ čo Pannu Máriu vyzdvihli a na nebo doniesli anjeli. Termíny nanebovstúpenie a nanebovzatie preto nie sú celkom totožné, rozhodne nie v zmysle aktívneho činu.

Prvým biblickým nanebovstúpením (zatiaľ nerozlišované nanebovstúpenie, nanebovzatie a unesenie) bol nebeský výstup patriarchu *Henocha, Adamovho potomka v línii Šéta. Stal sa predobrazom všetkých ďalších nanebovzatí, aj toho posledného po všeobecnom zmŕtvychvstaní na konci vekov.

*

Henoch. Genezis (5) opisuje Henocha (hebr. **Chanók** = zasvätenec < z *kanaán. chanaku - nasledovník, zbrojnoš), patriarchu z čias pred potopou sveta, ako muža výnimočnej svätosti, ktorý "chodil s Bohom", t.j. bol sprievodcom Boha, Božím vyvolencom, zasvätencom Božích tajomstiev. Bol potomkom tretieho Adamovho syna Šéta, synom Jereda, ktorému sa narodil, keď mal 162 rokov. Henochovým synom bol Matuzalem, ktorého splodil, keď mal 65 rokov. Tradícia hovorí, že Henoch žil 365 rokov, čo svedčí o jeho vzťahu k starovekým slnečným mýtom (365 dní slnečného roka).

Správu o jeho nanebovstúpení podáva Genezis (5,24): **„Henoch chodil s Bohom a nebolo ho, lebo Boh si ho vzal.“** Je možné, že Henochov príbeh odrážajú Žalmy (49,15; 73,24). Pasáž o Henochovom nanebovzátí zrejme zohrali významnú úlohu pri vytváraní židovskej predstavy neba a nádeje na spolužitie spravodlivých s Bohom po smrti. Pavlov List Židom (11,5) považuje Henochovo nanebovstúpenie ako dôsledok silnej viery: **„Vierou bol Henoch prenesený, aby neuzrel smrť, nenašli ho, lebo Boh ho preniesol. Ešte pred prenesením si získal svedectvo, že sa páči Bohu. Bez viery je totiž nemožné páčiť sa Bohu. Lebo kto prichádza k Bohu, musí veriť, že je a že odmieňa tých, čo ho hľadajú.“** List Júdov (14) cituje Henochove apokalyptické proroctvá: **„...prorokoval Henoch, siedmy po Adamovi, keď povedal: „Hľa, prichádza Pán s desaťtisícami svätých, aby vykonal súd nad všetkými a usvedčil všetkých zo všetkých skutkov ich bezbožnosti...“**

Podľa súčasných bádateľov legenda o Henochovi vznikla pravdepodobne v 6.st.pr.Kr. v babylonskej *diaspóre ako náprotivok mezopotámskych mýtov o predpotopných hrdinoch Gilgamešovi a Etanovi, s ktorými Izraeliti prišli do styku v 7.-6.st.pr.Kr., počas svojho zajatia. Bájny *hebrejský Henoch sa v súlade so starovekou tradíciou stáva vynálezcom písma podobne ako egyptský boh Thovt, prvým mužom, ktorému Boh odhalil tajomstvá vesmíru a ktorý ich odovzdal ďalším pokoleniam ľudstva.

V neskoršej tradícii 2.st.pr.Kr. vyniká Henoch múdrosťou, ktorú získal ako anjelský sprievodca Boha po nebesách. Svoju úlohu zohral aj ako boží prorok proti padlým anjelom. Neskoršia tradícia zdôrazňuje jeho etické učenie a najmä apokalyptické zjavenia o tom, ako dejiny sveta smerujú k poslednému súdu. V podobenstvách (1Kniha Henochova 71,14-17) je Henoch stelesnením mesiášskeho Syna človeka a niektoré neskoršie židovské tradície ho stotožňujú s takmer božskou postavou Metatrona (***Targúm** Pseudo-Jonathan, 3Kniha Henochova, Genezis 5,24).

Ranokresťanské apokalyptiky vyjadrujú nádej, že sa Henoch spolu s prorokom Eliášom vrátia na zem pred definitívnym koncom sveta. Spis 1Kniha Henochova (Etiópsky Henoch) predstavuje jedno z najdôležitejších diel *intertestamentárnej doby (1.st.pr.Kr. - 2.st.po Kr.). Dochoval sa v etiópčine a čiastočne v gréčtine, dôležité fragmenty aj v *aramejčine. Ostatné diela označené Henochovým menom pochádzajú až z kresťanskej doby: 2Kniha Henochova (Slovanský Henoch) z 1.-2.storočia opisuje

Henochove videnia, ktoré mal počas svojej cesty do siedmeho neba. Na jeho gréckom preklade z hebrejčiny alebo aramejčiny pracoval aj kresťanský autor. Jeho konečná verzia v slovanskom jazyku pochádza pravdepodobne z 10.-11.storočia. 3Kniha Henochova (Hebrejský Henoch) je nezávislá od predošlých dvoch spisov. Pochádza z 2.-3.storočia a má protikresťanské ladenie a dielo bolo písané po porážke druhého židovského povstania, vedeného *Bar Kochbom v rokoch 132-135.

*

Eliáš. Izraelský prorok Eliáš žil v 9.st.pr.Kr. Jeho hebr. meno 'Élijahu znamená „Jahve je môj Boh“. O Eliášovom pôvode sa zmieňuje iba 1Kráľov (17,1) a z textu vyplýva, že pravdepodobne prišiel do Izraela zo zajordánskeho Gileádu, kde sídlili kmene Rúbena, Gádesa a Manasa. Eliášova prorocká služba je zaznamenaná v 1Kráľov (17-19; 21) a 2Kráľov (1-2) čistou klasickou hebrejčinou, ktorá odkazuje vznik textov do 8.st.pr.Kr. Príbehy o Eliášovi preto nemohli existovať v ústnej podobe veľmi dlho. Eliáš bol súčasníkom izraelských kráľov z dynastie Omrí, Achaba (vláda 874-852) a Achaziáša (vláda 852-854). Z textu 2Kráľov (2) dochádzajú bádatelia k záveru, že k jeho údajnému preneseniu do neba malo dôjsť niekedy v čase nástupu kráľa Jórama, posledného omríovského kráľa, na izraelský trón. Pre dobu tejto dynastie bol typický boj kultu boha Jahve a rôznych kanaánskych *baalov, v tomto konkrétnom prípade Baala-Melkarta, ochrancu fenického mesta *Tyru; Achab sa k jeho kultu priklonil po sobáší s tyrskou princeznou Jezábel.

Biblia, aby podložila veľkosť a pravdivosť jeho činov, pripisovala Eliášovi mnohé zázraky (1Kráľov 17; 2Kráľov 2). Za podporu Baalovho kultu potrestá Eliáš krajinu trojročným suchom. Potom sa musí ukrývať pred kráľovským hnevom a zázračným spôsobom ho kŕmi havran. Rozmnoží olej a múku istej vdovy, vzkriesi dokonca jej syna (podobné príbehy obsahujú aj kresťanské mýty). Na vrchu Karmel usporiada Boží súd nad kňazmi Jahveho a Baalovho kultu, akýsi súboj, v ktorom pohanskí kňazi neobstoja a sú zabití.

Eliáš musí uprchnúť pred hnevom kráľovnej Jezábel, dcéry Etbala, kňaza a kráľa pohanských pobrežných miest *Tyru a Sidónu. Na vrchu *Sinaj má Eliáš apokalyptické videnie víchrice, zemetrasenia a ohňa. Keď si zaistil svojho nástupcu Elizea a pomazal ho, vzniesol sa do neba v ohnivom voze ťahanom ohnivými koňmi. Opis jeho výstupu je podľa súčasných bádateľov inšpirovaný antickým mýtom o Héliovi vystupujúcom na nebesá na slnečnom voze: **„Ako tak išli v rozhovore (Eliáš a Elizeus), zrazu sa ich oddelil od seba ohnivý voz a ohnivé kone a Eliáš vystúpil vo víchrici do neba. Keď to videl Elizeus, zvolal: „Otče môj, otče môj! Voz Izraela a jeho pohonič!“ A viac ho nevidel.“** V kresťanských predstavách sa Eliáš zjavil pri *Premenení* (pozri Christologický cyklus II.) a Nanebovstúpení Pána a vrátil sa na zem v čase *Posledného súdu* (pozri Apokalyptický cyklus).

Názvy: Ježišovo vstúpenie, lat. *Ascensio Domini*, tal. *Ascensione*, nem. *Himmelfahrt Christi*, angl. *Ascension*.

ZJAVENIE DUCHA SVÄTÉHO/ZOSLANIE DUCHA SVÄTÉHO

(Skutky apoštolov 2,1-4)

*

Ked' prišiel deň *Turíc (hebr. *Šavu'ot*; gr. *Pentekostés*), **boli všetci** (apoštoli) **vedno na tom istom mieste** (v Jeruzaleme). **Tu sa strhol hukot z neba, ako keď sa ženie prudký vietor, a naplnil celý dom, v ktorom boli. Izjavili sa im akoby ohnivé jazyky, ktoré sa rozdelili, a na každom z nich spočinul jeden. Všetkých naplnil Duch Svätý a začali hovoriť inými jazykmi** (gr. *glosais lalein* = hovoriť jazykmi), **ako im Duch dával hovoriť.**

Deň Turíc : gr. *Pentekostés*, hebr. *Šavu'ot* = sviatok Týždňov; päťdesiat dní po sviatku *Pesah* a ukrižovaní Krista, desať dní po nanebovstúpení Pána. **To isté miesto** : zrejme *cenaculum*, večeradlo na *Sióne, kde sa konala aj Posledná večera. **Naplnil Duch Svätý** : dar ducha Svätého apoštolom pri príležitosti sviatku *Šavu'ot*/Turíc zodpovedá textu Jána (20,19-20) a Pavlovho listu Efezským (4,7). **Začali hovoriť inými jazykmi** : gr. *glosais lalein* = hovoriť jazykmi; zázrak hovorenia cudzími jazykmi = náboženský fenomén - glosolália (z gr. *glósa* = jazyk; *lalia* = hovorenie); nezrozumiteľné a neartikulované rozprávanie v extáze velebiace Boha; tu duchovný rozhovor a schopnosť nadšene hlásať najrôznejším ľuďom veľkosť Božích činov.

„Uprostred ohňa zostupujúceho z neba zaznel potom hlas, ktorý všetkých naplňoval úctivým strachom, lebo plameň sa zmenil v artikulované hlásky, ktoré načúvajúcí dôverne znali, takže to, čo, o čom sa hovorilo, bolo tak jasné, že sa ľudia domnievali, že skôr vidia ako počujú“ (*Filón Alexandrijský*, židovský učenec, 40).

Námetom Zoslanie Ducha svätého končí *pašiový cyklus* (pozri Christologický cyklus I.), ktorý začal *Vjazdom do Jeruzalemu*. V stredovekom umení je námet prekvapivo vzácny, nakoľko tvorí podstatnú súčasť kresťanskej zvesti, zrodenie cirkvi samej. V ranom stredoveku kompozíciám dominuje Kristus, z ktorého vychádza dvanásť lúčov a zostupuje na apoštolov. Na ich čele je zvyčajne sv.Peter, niekedy so sv.Pavlom (*iluminácia v *Perikopách Fridricha II., 1002-14; Reichenau).

Druhým, veľmi rozšíreným variantom kompozície, je Panna Mária, symbol Cirkvi a v istom zmysle duchovná matka apoštolov, obklopená sediacimi učeníkmi, ktorí majú v rukách knihy či zvitky. Judáša Iškariotského zastupuje apoštol Matej, ktorého zvolili losovaním (Skutky 1,15). Najbližšie k Panne Márii sa zvyčajne nachádzajú apoštoli Peter a Ján, občas apoštol Pavol. Niekedy je prítomná Mária Magdaléna a ostatné zbožné ženy. Skutky síce ich prítomnosť neuvádzajú, ale dá sa vyrozumieť z predošlého textu (1,14), kde sa píše, že ženy a apoštoli sa spoločne a vytrvalo modlili.

Panna Mária i učenici majú zvyčajne červené rúcho v súlade s liturgickou farbou sviatku Zoslania Ducha svätého (Rabulov *kódex, 586; Majster Vyšebrodského oltára, pred 1350). Nad Máriinou hlavou sa zvyčajne objavuje holubica Ducha svätého, z ktorej vyžarujú líče svetla na všetkých apoštolov. Nad ich čelami drobné plamienky sa objavujú plamienky.

Symbolika Ducha Svätého je daná samotným evanjeliovým textom: Podľa Lukáša (3,22) je symbolom Ducha Svätého holubica, podľa Skutkov apoštolov (2,3) ohnivé jazyky. Apoštoli dvíhajú v bázni a úžase hlavy a ich tváre vyjadrujú hlboké vzrušenie. Niekedy majú plamienky podobu akýchsi povrázok vychádzajúcich z jedného zdroja, z holubice Ducha svätého. V neskorom stredoveku holubicu nahrádza zobrazenie *Svätej Trojice*.

Existuje aj zvláštny variant Zjavenia Ducha svätého, ktorý je byzantskou výpožičkou a vyskytuje sa vo východnom umení aj v talianskej ranej renesancii. V spodnej časti výjavu pod nohami apoštolov je starý muž, ktorý drží dvanásť zvitkov (lat. rotuli). Muž stelesňuje kozmos alebo svetlo, zvitky znamenajú evanjelium v dvanástich jazykoch, alebo muž predstavuje proroka Joela.

Joela (3,1-5) citoval apoštol Peter v Liste Židom (2,28), ktorí pokladali dar jazykov za prejav opilstva: „...v posledných dňoch... zošlem Ducha Svätého na všetkých ľuďí.“ Joelove slová sa niekedy objavujú ako latinský nápis „Effundam de Spiritu meo super omnem carnem“.

Pod apoštolmi niekedy vidieť dvanásť postáv, oblečených rôznym spôsobom. Predstavujú dvanásť národov celého sveta (paralela k dvanástim kmeňom Izraela), ktoré v úžase prizerajú zázraku v súlade s textom: „Zišlo sa ich veľa a žasli, lebo každý z nich je počul rozprávať vlastnou rečou“ (Skutky 2,6).

Originálnu symboliku Zoslania Ducha Svätého použil taliansky barokový architekt Francesco Borromini (†1667) pre kostol S.Ivo alla Sapienza. Kostolná veža symbolizuje Babylonskú vežu, dvanásť stĺpikov lucerny (valcovitá vežička nad kupolou) odkazuje na dvanásť apoštolov alebo dvanásť ohnivých plamienkov.

Približne v 5.storočí vznikla legenda, podľa ktorej sa ešte pred Turícami zhromaždili dvanásť apoštoli a spoločne formulovali poslanstvo, ktoré bolo určené pre svet. Každý z nich prispel svojím heslom k celku, ktorý bol zahrnutý do apostolicu, apoštolského vyznania viery. Vo výtvarnom umení sa legenda odráža v zobrazení radu dvanástich apoštolov na chrámových portáloch alebo na fasádach bretanských márníc s páskami s textom, ktoré sú jednotlivým apoštolom pripisované.

Starozákonné predobrazy Zoslania Ducha svätého: a) Mojžiš dostal dosky Desatora (Exodus 24,12-18). Mojžiš sprevádzaný Áronom a staršími vystúpili na horu Sinaj. Tam uvideli skrytého za oblakom boha Izraela (Duch svätý sa zjavuje v podobe holubice a ohnivých plameňov). Iba Mojžiš vystúpil až na samý vrchol hory a stretol sa s Bohom. Tlmočil požiadavky ľudu a potom zapísal všetko, čo mu Jahve prikázal (prijatie Zákona = ustanovenie Cirkvi). **b) Noe dostal od holubice olivovú ratolesť (Genezis 8,10-11).** Sto päťdesiat dní opadali vody potopy. Noemova archa doplávala k hore Ararat. Noe vypustil najprv krkavca a potom za sebou trikrát vypustil holubicu. Až tretia holubica, ktorú vypustil po siedmich dňoch (zjavenie Ducha Svätého - 4 x 7 dní + 1 - po zmŕtvychvstaní), priniesla olivovú ratolesť. Noe poznal, že nastala doba novej zmluvy (apoštoli zistili, že nastala doba evanjelia a Boh ich

poveril jeho šírením). **c) Stavba babylonskej veže (Genezis 11,1).** Noemovi potomkovia sa dohovorili, že postavia veľké mesto a v ňom obrovskú vežu, ktorá prenikne až na nebesá. Mala byť oslavou ich schopností. Boha rozhnevala ich pýcha a ukázal svoju moc. Zmiatol reč staviteľov (glosolália), takže sa nedohovorili a vežu nepostavili. Boh ich rozptýlil do sveta, aby podali svedectvo o jeho moci (apoštoli obdarení darom reči šíria evanjelium). **d) Eliášova obeta na hore Karmel (1Kráľov 18,25-45).** Baalovi proroci neobstáli v skúške a nedokázali presvedčiť svojho boha, aby zapálil oheň na svojom oltári. Potom prorok Eliáš vykopal okolo Jahveho oltára hlbokú priekopu, prikázal poliať drevo, zápalnú obeť i oltár tromi vedrami vody. Potom poprosil svojho Boha, aby presvedčil zhromaždený ľud o svojej moci. Zrazu z neba začal padať oheň a zapálil oltár, obeť i vodu (na apoštolov zostupuje Duch Svätý v podobe ohnivých jazykov). Ľud uvidel zázrak, uveril, že Jahve je jediný Boh.

*

Turíce. Na začiatku kresťanských Turíc bol židovský sviatok **Šavu'ot**, sviatok Týždňov. Bol druhým zo židovských sviatkov spojených s púťou do Jeruzalemu, ako prikazuje Deuteronomium (16,16). Svoj názov (šavu'ot = týždne) dostal podľa toho, že sa slávil po siedmich týždňoch od sviatku **Pesah** (pozri kapitola *Posledná večera*). Pôvodne bol slávnosťou žatvy, čiže dožinkami, v ktorých sa obetovali prvotiny chleba upечeného z nového obilia; preto býva označovaný ako **Chag ha-kacir** = slávnosť žatvy prvotín alebo **Jom ha-bikurim** = deň prvotín.

Sviatok **Šavu'ot** mal aj svoje nábožensko-historické súvislosti. Pripomínal prijatie desiatich Božích prikázaní na hore *Sinaj a uzatvorenie zmluvy s Jahvem. Oslavoval sa ako pamiatka na záchranu Izraelitov z egyptského zajatia a nadobudnutú duchovnú slobodu.

Slávnosť sa formovala v priebehu stáročí. Na sviatok Týždňov sa nesmeli vykonávať služobné práce, konali sa zvláštne obrady a obety v jeruzalemskom chráme (Levitikus 23,17), na ktoré musel každý Izraelita prispieť osobitným darom. Kvetinová výzdoba v synagógach a príbytkoch mala pripomínať kvety pokrývajúce horu Sinaj v dobe, keď Jahve uzatváral Zmluvu s Mojžišom. Židia kladli na dlážku synagógy, ulíc i svojich príbytkov zelenú trávu, do okien dávali zelené kytice a na hlave nosili zelené vence.

Sviatok **Pentekostés**. Od 2.st.pr.Kr., keď moc nad *Judeou získali Gréci a po nich Rimania, začal sa sviatok Týždňov nazývať gréckym slovom Pentekostés (päťdesiaty deň [po Pesahu]). Pre kresťanov bol sviatok Pentekostés slávnosťou, konanou na pamiatku zoslania Ducha Svätého (gr. **pneumatós parúsia**) na apoštolov. Na apoštolov zostúpil Duch Svätý a bolo zjavné, že dostali nový život, moc a požehnanie. Bola založená kresťanská cirkev a pôvodný židovský sviatok dostal celkom novú náplň, stal sa kresťanským sviatkom Zoslania Ducha Svätého, ktorým končí veľkonočné obdobie liturgického roka, a pamätným dňom založenia Cirkvi. Ako taký sa stal jedným z najdôležitejších cirkevných sviatkov. Najstaršie zmienky o ňom pochádzajú zo 4.storočia, niektorí bádatelia uvažujú o 2.polovine 3.storočia.

Slovenský ľudový názov **Turíce** má svoj názov v pohanských magických obradoch a sprievodoch, v ktorých vystupovala zamaskovaná postava zvierat'a, turoňa. Aj český výraz **letnice**, čiže letné sviatky, pripomína predkresťanskú minulosť. V tomto období sa uctievali slovanskí bohovia Živa, Mokoš, Svantovit slávila sa prvá úroda.

O poverách, zvykoch a symbolických obetách v deň Zostúpenia Ducha Svätého sa zmieňuje český kronikár Kosmas (†1125). Prezývka sviatku Rozálie/Rosaria zrejme vznikla zo zvyku zdobiť na svätodušnú nedeľu oltáre kvetinami, najmä ružami (lat. *rosaria* = ružové). Alebo ide o odkaz na antickú roľnícku slávnosť, ktorá bola poďakovaním za úrodu a pokojnú žatvu.

Na vzájomnú previazanosť starozákonných a novozákonných udalostí kladol dôraz už cirkevný otec Augustín z Hippo Regia (†430): „V deň sviatku Týždňov dostali Židia zákon písaný Božou rukou a v ten istý deň prišiel Duch Svätý.“ Podľa Augustína sa kresťania stali novým národom Zmluvy, uzatvorenej a spečatenej Kristovou obeťou. Dar Ducha Svätého zahájil misijnú činnosť cirkvi.

Východné i západné cirkvi sa na svätodušné sviatky od samého začiatku pozerali ako na vyvrcholenie veľkonočných osláv a súčasť veľkonočnej doby. Na Východe boli Turíce neskoršie spojené so sviatkom Najsvätejšej Trojice (pozri Christologický cyklus I.: *Svätá Trojica*). Na Západe od 4.storočia postupne prevládol zvyk sláviť Turíce a Veľkú noc oddelene.

Podobne ako veľkonočné a vianočné sviatky získali aj Turíce svoje prípravné a záverečné obdobie a vznikol celý niekoľkotýždňový svätodušný liturgický okruh. Ten zrušil II.Vatikánsky koncil (1962-65) a tým opäť obnovil spojenie Zmŕtvychvstania Krista a Zoslania Ducha Svätého do jedinej udalosti. Bohoslužba svätodušnej nedele v súčasnosti uzatvára veľkonočnú dobu a svätodušný pondelok je vnímaný ako dvojité záver veľkonočnej doby.

Pôvodne boli svätodušné sviatky dňom krstu pre tých, ktorí ho nemohli prijať počas veľkonočnej *vigílie (pozri kapitola *Ukladanie do hrobu*). V katolíckej cirkvi sa v tento deň dodnes udeľuje sviatosť birmovania. Zo starých čias zostala zachovaná popri červenej farbe liturgických rúch predovšetkým tzv.zlatá sekvencia, pieseň o pôsobení Ducha Svätého: „Svätý duch, zostup k nám“ (lat. *Veni, Sancte Spiritus*), ktorú zložil biskup Stephan Langton z Canterbury (†1228). Podľa pápeža Inocenta III. (†1216) symbolizuje červeň počas svätodušných sviatkov ohnivé plamene, v podobe ktorých zostúpil na Ježišových učeníkov Duch Svätý.

V neskorom stredoveku bolo zvykom názorne predvádzať zoslanie Ducha Svätého (porovnaj Christologický cyklus I.: *Pašiové hry*): Kňaz tri razy zaspieval tzv.zlatú sekvenciu a potom bola z chrámovej klenby vypustená biela holubica alebo krdlik holubov, z vyvýšeného miesta sa zhadzovala zapálená slama (ohnivé jazyky) a rôzne druhy kvetov (radosť a mnohosť darov reči). Oltáre a interiér chrámu sa zdobil zelenými ratolesťami listnatých stromov, najčastejšie sa používali brezové a lipové. Vetvičkami sa zdobili okná a dvere príbytkov, aby sa v nich mohol usadiť Duch Svätý, ktorý priletí v podobe holubice. Verilo sa, že posvätené vetvičky ochránia dom a príbytok pred pohromami. Pokiaľ vetvičky zvädli či uschli pred sviatkom Božieho tela, sláveného 11 dní po svätodušnej nedeľi, mal podľa povery niekto z rodiny zomrieť. Turična výzdoba sa objavovala v mestách, na uliciach a verejných priestranstvách ešte v 19.storočí. Bádateľia dávajú tento zvyk do súvislosti so starorímskymi oslavami na počesť Merkúrovej matky, bohyně Maje, alebo do súvislosti s oslavami sviatku Týždňov.

Veľmi bohaté turične zvyky sa zrodili v roľníckom prostredí, lebo pripadali na dôležité obdobie roľníckeho kalendára (máj-jún). Veľké množstvo magických praktík malo zaistiť úspešný priebeh prác, dostatok vlahy pre dozrievajúcu úrodu, ochranu

pred živlami a škodcami. Mládenci v podvečer svätodušnej nedele zahánali zlé sily od ľudských príbytkov práskaním bičov.

Do predkresťanských čias spadal zvyk obchádzať na svätodušnú nedeľu polia, medze a hraničné kamene. Tejto rituálnej obchôdzky sa zúčastnila aj mládež. Jej úlohou bolo zapamätať si polohu kameňov, prípadne opraviť značenia hraničných pozemkov. Pri najvýznamnejších medzníkov dostávali chlapi bitku, aby si kamene lepšie zapamätali. V niektorých krajoch sa namiesto obchôdzky konali cirkevné procesie okolo hraníc pozemkov. Pastieri sa usilovali vyhnať dobytok na pastvu čím skôr, niekde dobytku zdobili rohy stuhami alebo kvetinovými vencami a zvieratá kropili vodou. Súčasťou svätodušnej nedele bola hostina, lebo plné stoly mali zaručiť hojnosť jedla a pitia po celý rok. Babky zelinkárky sa modlili a zariekovali vodu v studničkách a studniach.

Obľúbenou zábavou bola voľba turíčného kráľa. Potom, čo cirkevné synody v 10.-11.storočí skrátili svätodušné sviatky, svätodušný pondelok, podobne ako pondelok veľkonočný, bol predovšetkým dňom ľudovej zábavy, ku ktorej patrila slávna voľba turíčného kráľa. Vyvinula sa zo stredovekých symbolických obetí turíčného kráľa. Cirkev sa najprv usilovala zvyk zakázať, ale napokon sa s ním zmierila.

V mnohých krajinách sa konali jazdy kráľov, niekde začínali už v nedeľu. Úlohy v hre o kráľovskej svadbe si rozdeľovala mládež sama. Niekedy sa turíčny kráľ, mládenec medzi 14-15 rokom, vyberal podľa svojich schopností a bez ohľadu na spoločenské postavenie a majetok rodiny. Výber sa riadil napríklad podľa toho, kto prvý vyhnať dobytok na pastvu, alebo komu sa podarilo zvesiť kvetinový veniec z vrcholu májky. Alebo bol zvolený za turíčného kráľa chlapec z najbohatšej rodiny, ktorá si túto výsadu kupovala bohatým pohostením. Sprievod mládencov oblečený do dobových kostýmov na čele s turíčnym kráľom obchádzal stavenia na svätodušný pondelok, spieval a koledoval. Výslužku si potom rozdelili alebo ju spoločne zjedli večer v krčme alebo v dome kráľových rodičov.

V našich krajoch na Slovácku mali sprievody s turíčnym kráľom podobu preslávených jász kráľov. Okrem kráľa mal v sprievode dôležité miesto zástavník, ktorý išiel na koni na čele kráľovskej družiny, ďalej vyslanci oznamujúci kráľov príchod a žiadajúci priateľské prijatie sprievodu, vyvolávač, pobočníci, telesná stráž, výbercovia s pokladnicou na dary, kňaz ap. Sprievod niekedy uzatvárala žartovná figúra oblečená v kožuchu obrátenom naruby. Hovorilo sa jej chvostík a išla na najstaršom a najškaredšom koni, aký v dedine bol. Sprievod kráľa bol rôzne poobliekaný, niekedy sa užíval kroj. Odev kráľa mohol byť biely alebo krojovaný, na hlave mal zlatú korunu alebo kvetinový veniec a v ruke paloš s červenými stuhami. V ústach mal turíčny kráľ ružu na znamenie, že na rozdiel od svojich druhov nesmel prehovoriť. Ak bol sprievod prepadnutý susednými konkurentmi, kráľ sa nesmel brániť, ale držal sa za svojou družinou. Slávnostne ustrojené boli aj kone, ktoré od hlavy po chvost zdobili stuhy. Sprievod s kráľom chodil po dedine koledovať a niekedy zachádzal aj do okolitých dedín. Vtedy dochádzalo ku stretom a súbojom s inou skupinou. Porazení prišli o kráľa a museli ho vyplatiť, najčastejšie sudom piva. Účastníci kráľovského sprievodu prednášali pred jednotlivými domami verše, spievali piesne alebo hrali jednoduché divadelné predstavenia. Zábava končila prenasledovaním prchajúceho kráľa, hodením niektorého člena družiny, zvaného žaba, leňoch alebo strašiak, do vody, alebo pretekmi na koňoch. Hoci vznik kráľovských jász nie je celkom jasný, najstaršie písomné správy pochádzajú už z roku 1272.

Bádatelia sa domnievajú, že v niektorých krajinách bola podnetom historická udalosť, na Slovácku napríklad neúspešný útek uhorského kráľa Mateja Korvína (†1490) z obkľúčenia pri Vilemове, alebo legenda o úteku kráľa Václava IV. (†1419) z Bielej veže na Pražskom hrade, kde ho držala odbojná šľachta. Kráľ uprchol v prestrojení do ženských šiat, a aby ho stráž nespoznala po hlase, musel mlčať. Napriek tomu, že v časoch vlády Jozefa II. (1780-90) boli jazdy kráľov zakázané, zvyk pretrval v niektorých oblastiach dodnes, na Slovácku vo Vlčnove a Uhorskom Hradišti (porovnaj kráľovskú jazdu - tzv. cabalgada de reyes v Španielsku v Christologickom cykle II.: *Klaňanie troch kráľov*).

Svoju kráľovskú slávnosť mali aj dievčatá. Dve z nich predstavujúce kráľa a kráľovnú chodili v slávnostných šatách v sprievode družičiek a spievali a koledovali. Jedna z dvorných dám nosila truhličku, kam sa dávala výslužka, najčastejšie potraviny a drobné peniaze. Iná niesla stuhami ozdobený stromček - májku, symbol mladosti a jari. Dievčatá vchádzali do izieb a pred zrakmi kráľovnej, hospodára a gazdinej tancovali popri všetkých štyroch stenách izby. Po skončení sprievodu sa kráľovničky schádzali v dome rodičov kráľovnej alebo v krčme a z koledy si vystrojili spoločnú hostinu.

V nemecky hovoriacich krajinách sa mládež na svätodušný pondelok zabávala tzv. spevom vodného vtáka (nem. Wassezvogelsingens). Najstaršie zmienky o ňom pochádzajú z Bavorska 17. storočia. V noci z nedele na pondelok spievali chlapci dievčatám pod oknami žartovné pesničky a nakoľko ich dievčatá oblievali vodou, hovorilo sa predspevákovi vodný vták. Na záver boli speváci odmenení výslužkou a po obchôdzke sa išli usušiť do krčmy a z darčiekov usporiadali spoločnú hostinu.

V oblastiach, kde sa chovali kone, počas Turíc konali na pastvinách preteky na koňoch. Odmenou víťazovi bola zástavka alebo šatka od najkrajšieho dievčaťa. V českých a nemeckých mestách boli od 13. storočia rozšírené lukostrelecké preteky, tzv. strieľanie na vtáka. Na dlhú drevenú žrd' vztýčenú na námestí sa uväzoval vták, pôvodne živý, po neskoršie zastúpený terčom, na ktorého súťažiaci strieľali z kuše, luku alebo neskoršie z pušky. Víťaz získal za odmenu strieborný privesok v tvare vtáka. Zvyk sa udržal do 17. storočia.

*

Glosolália. Glosolália (z gr. **glósa** = jazyk; **lália** = hovorenie) je odborný biblický termín pre dar jazyka, ktorým Duch Svätý obdaroval príslušníkov prvotných kresťanských zborov. Pre cirkev je glosolália znakom vyššieho stupňa kresťanskej dokonalosti a má slúžiť iba na velebenie Boha.

S neartikulovanou rečou vo vytržení mysle sa stretávame v mnohých náboženstvách. Atmosféra môže byť natoľko extatická, že ľudia, ktorí jej prepadnú, vydávajú zo seba len hlásky vyjadrujúce uchvátenie a hovoria slovami, ktorým okolostojaci nerozumejú. Ak k takému náboženskému javu dôjde medzi kresťanmi, hovorí sa o extatickej modlitbe, na rozdiel od zrozumiteľnej modlitby.

Apoštol Pavol, ktorý oceňoval dar prorokovať (schopnosť ovplyvňovať myslenie ľudí) vo svojom Prvom liste Korintským (14) sa glosoláliou kriticky zaoberal, hoci ju neodsudzoval ani nepopieral, ale vyvodzoval z nej praktické dôsledky: **„Kto hovorí jazykmi, nehovorí k ľuďom, ale k Bohu; nerozumie mu nik, pod vplyvom Ducha hovorí tajomstvá. Ale kto prorokuje, hovorí k ľuďom na budovanie, povzbudenie a potešenie. Kto hovorí jazykmi, buduje seba samého, ale kto prorokuje, buduje**

Cirkev...preto ten, kto hovorí jazykmi, nech sa modlí, aby vedel aj vysvetľovať. Lebo ak sa modlím darom jazykov, modlí sa môj duch, ale moja myseľ ostáva bez úžitku...Ďakujem Bohu, že hovorím jazykmi viac ako vy všetci; ale na zhromaždení chcem radšej povedať päť zrozumiteľných slov, aby som iných poučil, než desaťtisíc slov darom jazyka.“

Apoštol Lukáš, ktorému sa prisudzuje autorstvo Skutkov apoštolských, vníma dar hovoriť jazykmi ako nadšené hlásanie veľkých Božích skutkov a schopnosť neobmedzene šíriť evanjelium po celom svete. Príbeh chce podložiť univerzálnosť a Boží pôvod apoštolského učenia. Tomu zodpovedajú ďalšie verše: **„V Jeruzaleme boli Židia, nábožní ľudia zo všetkých národov, čo sú pod nebom. Keď sa teda strhol tento hukot, mnoho ich sa zbehlo a boli zmätení, lebo každý ich (učenikov) chcel počuť svojím jazykom. I strpli a udivení vraveli: „Nie sú títo všetci, čo tu hovoria Galilejčania? A ako to, že ich každý z nás počuje vo vlastnom jazyku, v ktorom sme sa narodili?“**

Na učenie apoštola Pavla nadviazalo na počiatku 20.storočia v USA turíčne hnutie, ktorého stúpenci zdôrazňujú prijatie Ducha Svätého v živote každého veriaceho ako zvláštnu charizmatickú skúsenosť, spojenú zvyčajne s glosoláliou, prorokovaním alebo zázračným uzdravením. Turíčníci sú presvedčení, že Duch Svätý môže naplniť každého veriaceho. Zakladateľom hnutia bol metodistický pastor Charles F.Parham a černošský kazateľ William J.Seymour.

*

Duch. Duch bol v starozákonnej hebrejčine vyjadrený slovom **ruah** a novozákonnej gréčtine slovom **pneuma**. Ide o biblický pojem, ktorý má v teológii kľúčový význam. V priebehu vývoja sa tento pojem vyvíjal a nadobudol rôznorodý význam.

V najstaršom hebrejskom myslení mal pojem duch významy ako vietor, dych človeka alebo neviditeľná a nadprirodzená moc. V týchto významoch sa vyskytuje aj v mýtoch všetkých prírodných národov. Približne v 1.tis.pr.Kr. (Genezis 1,2) nadobúda pojem duch užší, náboženský obsah. Je chápaný ako zjavenie Boha (nie jeho zosobnenie). Podľa Biblie Duch Boží oživil všetko v akte stvorenia. Duch je nositeľom života, je darovaný Bohom a zmocňoval sa prorokov, aby hovorili a konali v mene Boha. Na konci času obnoví všetok život a telá a duše zomrelých pozdvihne zo smrti k novému životu (pozri Apokalyptický cyklus: *Zmŕtvychvstanie*).

Sakralizácia pojmu ruah sa po roku 70 rozšírila do celej hebrejskej *talmudskej literatúry. Prostredníctvom gréckych a latinských prekladov biblických textov prenikol pojem duch aj do kresťanských spisov. V nich označuje nadprirodzenú a posvätnú podstatu Boha.

V kresťanskej teológii má pojem duch viac významov. Označuje: 1. inteligentnú a nemateriálnu časť človeka spojenú počas života s telom, ktorá sa po smrti oddelí (v takomto poňatí býva duch stotožňovaný s dušou). 2. Bytie, ktoré je nadľudské, neobmedzené časom, priestorom a telesnosťou (v tomto význame býva stotožňovaný duch s Bohom). 3. Duchovnú bytosť, ktorá môže byť nositeľom dobra (anjel) alebo zla (padlý anjel, démon, nečistý duch, diabol). 4. Tretiu Božiu osobu, Ducha Svätého.

*

Päťdesiatka. Slávnosť zjavenia Ducha Svätého na päťdesiaty deň po sviatku Zmŕtvychvstania Krista, je podľa bádateľov spojená s pradávnu symbolikou čísla 50. Tá hrala významnú úlohu v každodennom živote helenisticko-hebrejského sveta.

V antike bola päťdesiatka číslom bohatstva a plnosti. Päťdesiat hláv mali Hekatocheirovia, synovia bohyně Gaie a Urana. Grécky boh morí Nereus mal päťdesiat dcér nereíd. Päťdesiat detí mala bohynja mesiaca Selené. Kráľ Argu Danaos mal päťdesiat dcér danaíd a jeho brat, egyptský kráľ Aigyptos, mal päťdesiat synov, rovnako ako trojský kráľ Priamos. Päťdesiat bolo Argonautov, účastníkov výpravy do Kolchidy za zlatým rúnom...

V antike boli muži po zavŕšení päťdesiatky pokladaní za tých, ktorých opúšťala mužnosť a stáli na prahu staroby. V Rímskej ríši boli všetci päťdesiatnici oslobodení od vojenskej služby. Filozofi vnímali päťdesiatku ako zosobnenie pokoja a vyrovnanosti. Mužom sa dostávalo múdrosti, ich vášne nahradili životné skúsenosti, oduševnenosť a nezaujaté rozhodovanie.

Starí Izraeliti považovali za významný nielen päťdesiaty rok života človeka, ale aj časový úsek v rámci prírodného cyklu. Levitikus (23,15; 25,11-12) prikazoval každý 50.deň konať novú slávnosť a každý 50.rok v prírode a spoločnosti premeniť mimoriadnou slávnosťou na milostivé leto, hebr. **jóbel** (pozri Apokalyptický cyklus: *Hrozna hnevu*). Výraz jóbel pôvodne označoval barana, potom baraní roh, ktorého zvukom bolo milostivé leto vyhlasované (od hebrejského výrazu **jóbel** je odvodené latinské **iubilaum** = radostné výročie a z neho naše jubileum). Zvuk rohu ako výraz Božej milosti mal prejsť celou krajinou.

Leto milostivé jóbel bolo rokom slobody **derór** (z *akkad. durraru = zbavenie bremena) vyhlasovanej *mezopotámskymi kráľmi. Každého päťdesiateho roku sa mali napraviť pomery a vzťahy všetkých príslušníkov v Izraeli. Celá krajina bola opätovne zasvätená bohu Jahve, jedinému vlastníkovi zeme, ktorý ju rozdelil medzi jednotlivé pokolenia, rody a rodiny. Dedičstvo pochádzajúce od Boha, v priebehu rokov porušované ľuďmi, sa vracalo k pôvodnému majiteľovi. Celá zem mala odpočívať a sláviť Boha. Nesmeli sa zberať ani samorodé rastliny, Exodus (16,16) povolil zberať iba plody pre okamžitú spotrebu. Ľudia mali rozjímať a hľadať mier s druhými i so sebou samými.

V päťdesiatke končila Izraelitom povinnosť vykonávať službu v stane stretávania sa (pozri Christologický cyklus II.: *Ježiš medzi zákonníkmi*), kde plnili úlohu ochrancov posvätných nádob. Boli odpustené dlžoby, otroci boli prepustení na slobodu a mala sa napraviť každá nespravodlivosť v rozdelení majetku. Žiadny Izraelita nesmel byť pri kúpe a predaji poškodený, nehnuteľný majetok nemohol byť kúpený ani predaný. Povolený bol iba taký obchod, ktorý zabezpečil zisk nevyhnutný do budúceho milostivého leta. Príkazy mali zaistiť ohľaduplnosť k blížnym, k príslušníkom vlastného ľudu (**ʾamít**). Hoci sa milostivé leto zrejme často nedodržiavalo, hralo významnú úlohu v predstavách *eschatologickej budúcnosti.

Symboliku päťdesiatky v kresťanskom kulte rozpracoval cirkevný otec Augustín z Hippo Regia (†430), pre ktorého mal päťdesiaty deň po Vzkriesení tajomný význam. Bol symbolom mieru a pokoja, preto sa na sviatok Zoslania Ducha Svätého nedržal pôst, človek sa modlil postojacky, aby si pripomenul vzkriesenie Krista, spievalo sa Aleluja (pozri Christologický cyklus II.: *Vjazd do Jeruzalemu*), čo naznačovalo, že budúca činnosť v nebi spočívala v chvále Boha. Kresťanstvo sa

pozeralo na Turíce z pohľadu tradície hebrejského milostivého roka: Zoslanie Ducha svätého naznačovalo, že starý svet nespravodlivosti a neslobody bude porazený.